



82
Ў-96

БАЗОРАТИ ТАЪЛИМИ ОЛЙ ВА
МИЁНАИ МАХСУСИ РЕСПУБЛИКАИ ЎЗБЕКИСТОН

ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ САМАРҚАНД

С. ХЎҶАҚУЛОВ, Н. ҚАЮМОВ

ТАЪРИХИ АДАБИЁТИ ҶАҲОН

82
2-96

ВАЗОРАТИ ТАЪЛИМИ ОЛӢ ВА МИЁНАИ МАХСУСИ

РЕСПУБЛИКАИ ЎЗБЕКИСТОН

ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ САМАРҚАНД

СИРОЧИДДИН ХЎЧАҚУЛОВ
НОДИР ҚАЮМОВ

ТАЪРИХИ АДАБИЁТИ ҶАҲОН

(Китоби дарсӣ барои донишҷӯёни бахшҳои филологии макотиби олӣ)



Самарқанд - 2020

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
TOSHKENT VILOYATI CHIRCHIQ
DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI



Китоби дарсӣ масоили муҳиму мухталифи таърихи адабиёти ҷаҳонро аз даврони пайдоиш то замони нав фаро гирифта, дар он вазъи ҳаёти адабӣ, рӯзгор ва осори намоёндагони барҷаставу намоёни адабиёти халқҳои ҷаҳон, давраҳои таърихӣ ташаккул ва инкишофи он аз қабилӣ; адабиёти Юнони қадим ва Рим, марҳилаҳои асримиёнагӣ ва равишҳои асосии ин адабиёт, адабиёти аҳди маорифпарварӣ ва эҳё, омилҳои асосии пайдоиши ҷараёнҳои нави адабӣ, равиш ва услубҳои асосии эҷоди бадеӣ, мавқеъ ва махсусиятҳои жанриҳои адабиёти давраҳои мухталифи таърихи адабиёти ҷаҳон, хусусиятҳои анъанавию навоҷаронаи адабиёти халқҳои мамӯлики хориҷа, таҷдиди мазмунӣ, мундариҷавӣ ва шакли услубии адабиёт, тамоюлотӣ гоявӣ ва иҷтимоии адабиёти халқу миллатҳои мухталифи дунё мавриди назар қарор гирифтааст. Дар китоб ҷо - ҷо намунаҳои осори адибони ҷаҳон оварда шуда, баъзан таҳлили муфасссал ва баъзан арзиши ҳунарии онҳо иҷмолан аз дидгоҳи нав ва дар асоси мафкураи Истиқлоли миллий баррасӣ гардидааст. Умед бар он аст, ки китоби мазкур эҳтиёҷи ҳоҷатмандон, хусусан, донишҷӯёро дар ин самт қонеъ хоҳад гардонид.

Китоб барои муҳаққиқон ва ихлосмандони таърихи адабиёти ҷаҳон ва мамӯлики ҳамдӯстӣ, омӯзгорони адабиёт, донишҷӯёну магистрҳои бахшҳои филологии донишгоҳҳои олӣ ва ҳамаи алоқамандони адабиёт судманд хоҳад буд.

Муҳаррири масъул: доктори илмҳои
филологӣ, проф. Ж. Ҳамроев

Муқарризон:

Номзади ғанҳон филологӣ, дотсент Ш. Ишғиязова

Доктори ғанҳон филологӣ (DSc) Г. Умурова

Номзади ғанҳон филологӣ, дотсент Р. Абдуллоев

ISBN - 978-9943-6428-0-5

© Вазорати таълими олӣ ва
миёнаи махсуси Республикаи
Ўзбекистон, Донишгоҳи давлатии
Самарқанд, соли 2020

МУҚАДДИМА

Омузиши таърихи адабиёти ҷаҳон, таҳқиқи муаммоҳои муҳимтарини робитаҳои адабӣ ва баррасии он дар контексти таърихи адабиёти форсу тоҷик яке аз масъалаҳои мубрамтарини илми адабиётшиносӣ ба шумор меравад. Дар ҳамин замина барои донишҷӯёни бахшҳои филологӣ омода сохтани китоби дарсии «Таърихи адабиёти ҷаҳон» кори начандон осон ва саҳлу оддӣ буда, пеш аз ҳама бо назардошти бартараф намудани эҳтиёҷоти маънавии инсон дар ин самт сурат гирифтааст. Инчунин зарурат дорад, ки пеш аз ҳама дар чараёни омӯختани таърихи адабиёти форсу тоҷик муштаракӣ, ҳамбастагӣ, таъсир ва равобити онро бо адабиёти халқҳои гуногуни ҷаҳон таъин намуда, мавқеи адабиёти миллиро дар саҳни таърихи адабиёти дунё бояд муайян кард. Фанни «Таърихи адабиёти ҷаҳон» бояд барои дарки мавқеи ҳар як адиб дар ҷамъият, таҳлилу баррасии ғояҳои башардӯстона, ҷанбаҳои маърифӣ — маънавии осори адибони давраҳои мухталиф, пайвастагии олами маънавию маърифатӣ адибон ба замони худ, арзиши иҷтимоӣ, ахлоқӣ, таърихӣ, бадеӣ, эстетикӣ, тарбиявӣ асарҳои ҷовидона хизмат намояд. Дар китоби дарсӣ мақсад гузошта шудааст, ки ҳини омӯختани адабиёти миллии мухталиф, қавмиёт ва ё халқҳои ҷаҳонро дунё, равобити адабиёти фарҳангии онҳо бо адабиёти тоҷикӣ Ёзбек дар ҳолати тавҷам муомила карда шавад. Барои омӯختани таърихи адабиёти халқу миллатҳои мухталифи дунё тамоюли қиёсӣ ҳамчун принсипи асосӣ интихоб гардидааст. Аз ин лиҳоз, баробари омузиши таърихи адабиёти ҷаҳон дар мувозиҳои адабӣ мавқеи адабиёти форсу тоҷик низ дар контексти адабиёти халқҳои дунё таъин карда шудааст. Инчунин китоби дарсии мазкур дар асоси принсипҳои дастрасӣ ва дастҷамъӣ ба нашр омода гардидааст. Бинобар он китоб барои амиқу дақиқ фаҳмидани таърихи ташаккули адабиёти халқҳои ҷаҳон, маъхазҳои мухталиф, асосҳои гнетикӣ чараёнҳои адабӣ, равишҳои махсус ва услубҳои эҷодӣ пеш аз ҳама ҳамчун дастуруламал хизмат хоҳад кард. Дар чараёни ба нашр тайёр кардани китоби дарсӣ маъхазҳои асосии мавод аз китобу дастуруламалҳои мухталифе, ки онди таърихи адабиёти ҷаҳон то ин муддат офарида шуда буданд, ҷамъоварӣ гардид. Хусусан хизматҳои олими шинохта, номзоди фанҳои филологӣ, дотсент Аслиддин Қамарзодаро дар ин ҷода ба қадр бояд шинохт.

Китоби дарсии мазкур дар бораи таърихи ташаккули адабиёти ҷаҳон ва давраҳои рушди он, асосҳои назарию илмӣи адабиёти дунё,

чараёнҳои муҳимтарини адабиёти халқҳои ҷаҳон, марҳилаҳои инкишоф ва ташаккули таърихи адабиёт, хусусиятҳои муштарк ва типологии адабиёти халқу миллатҳои гуногун, асарҳои маълуми машҳур ва дурдонаҳои назмиву насрӣ ва драматургии адабиёти ҷаҳон маълумоти муфид ва муназзам дода метавонад.

Мундариҷаи китоби дарсӣ мутобиқи ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи таълимии мазкур танзим дода шудааст ва дар асоси он толибилмон доир ба таърихи ташаккул ва инкишофи адабиёти халқҳои гуногуни олам – аз намунаҳои бадеии мухталифи шифоҳию халқӣ, афсонаву ривоят, мифология ва асотирҳои Юнону Рими қадим сар карда, то даврони нав – замони инкишофи илму техникаи муқтадир маълумот гирифта метавонанд. Дар китоб барои дарёфти масъалаҳои мухталиф дар асоси дастовардҳои тозатарини илми адабиётшиносӣ ва намунаҳои осори беҳтарин адибони халқҳои гуногуни олам масъалаҳои пайдоиш ва инкишофи ҷинс ва жанрҳои адабӣ, равия, чараён ва услубҳои эҷоди бадеӣ алоқадри ҳол мавриди муҳокима қарор дода шудааст. Инчунин дар китоб мавқеи адабиёти бадеӣ, дурдонаҳои назму наср ва ёдгориҳои бузургтарини драматургияи ҷаҳон дар инкишофи тафаккури миллий ва маънавию фарҳангӣ муайян гардида, масъалаи мазкур дар асоси арзишмандтарин асарҳои адибоне, ки аз ҷониби башарият эътироф шудаасту шӯҳрати ҷаҳонӣ доранд, мавриди гуфтугузор қарор гирифтааст.

Аслан ва асолатан ба нашр омода сохтани китоби дарсӣ маҳз аз ҷанми “Таърихи адабиёти ҷаҳон” қори саҳлу осон ва оддӣ нест. Муаллифон (танзимгарон ва таҳиягарон) низ ин масъулиятро бар ҳақ нинохтани дониста, фақат бо мақсади бартараф намудани эҳтиёҷоти маънавию таълимии толибилмони бахшҳои филологӣ дар ин самт, ба ин қор азм намуданд. Китоби дарсӣ бо назардошти ғояҳои Истиқлоли миллий, мафкураи миллий ба нашр омода карда шудааст ва тамоми фикру мулоҳизоти мутахассисони ин соҳаро қадр намуда, умед бар он доранд, ки бобати китоб афкори хешро ҳаргиз дарёғ намедоранд.

ТАЪРИХИ АДАБИЁТИ ҶАҶОН ҲАМЧУН ФАН. МАҚСАД ВА ВАЗИФАҶОИ ИН ФАН

Нуктаҳои асосӣ:

1. Мифҳуми “адабиёти ҷаҳон”. Шарҳу тавзеҳи мафҳумҳои асосӣ.

2. Адабиёти ҷаҳон ҳамчун фан.

3. Мақсад ва вазифаҳои асосии ин фан.

4. Манбаъҳои таърихӣ ва дараҷаи тадқиқи онҳо.

5. Давраҳои асосии ташаккули таърихи адабиёти ҷаҳон.

6. Тамоюлотии асосии даврабандии таърихи адабиёти ҷаҳон.

Ба мутахассисон – филологҳои оянда доир ба таърихи ташаккули ва инкишофи адабиёти халқҳои гуногуни олам – аз намунаи эҷодиёти инфиҳои халқ, олами миф ва асотирҳо, афсонаву ривоятҳои қадимтарин осори атиқои Юнони қадим, то адабиёти олами фарҳангиву ҳунари ва адабиёти имрӯзаи он, дараҷаи таҳаввул, ташаккули таърихӣ, давраҳои мухталифи инкишофи он ба тарзи хронологӣ маълумот додан яке аз мақсадҳои асосии илми таърихи адабиёти ҷаҳон аст. Инчунин дар асоси дастовардҳои бехтарини ҷаҳони пешқадами халқҳои гуногуни олам, таҳлили осори баргузидаи эшон дар муқоиса бо таърихи ташаккули адабиёти форсу тоҷик масъалаҳои муҳимтарини таърихи адабиёт, аз қабилӣ пайдоиш ва рӯиш нумӯи адабиёти ҳунари, инкишофи ҷинс ва жанрҳои адабӣ, равияҳои мухталифи таърихи адабиёт, ҷараён ва услубҳои эҷодӣ бадеӣ мавриди баррасӣ қарор хоҳад гирифт. Адабиёти ҷаҳон мафҳуми ҳамагӣ буда, зимни ин мафҳум осори бадеии тамоми халқҳои дунё ва ҳамаи миллатҳои фаҳмида мешавад. Адабиёти ҳар як халқу миллат нобаста ба муҳити географӣ, иҷтимоӣ, табиӣ қадриятҳои миллӣ, инчунин расму русум ва менталитети махсус аз ҳамдигар фарқ мекунад. Адабиёти ҷаҳон аз қадимулайём давраҳои мухталифи ташаккул ва таназзулро дорост ва вобаста ба нуктаи назар ва ҷаҳонбинии ҳукуматдорони давраи замон, сиёсати пешгирифтаи онҳо, сохт ва структураи давлатдорӣ мамӯлики мухталиф, тағйиротҳои куллии сохторҳои иҷтимоӣ гоҳо вуҷуд ёфтааст ва гоҳи дигар рӯ ба таназзулу парокандагӣ рӯ овардааст.

Аз ин лиҳоз адабиёти ҷаҳон ҳамчун фан таърихи таҳаввул ва ташаккули адабиёти халқҳои муайян, марҳила ва давраҳои гуногуни таъриқи он, равияҳои асосии адабиёти халқҳои дунё, ҷараёнҳои

адабӣ, намунаҳои беҳтарини асарҳои вакилони адабиёти ҷаҳон, хусусиятҳои муҳимтарини мазмуниву мундариҷавӣ ва назарини асарҳои бадеии адабони ҷаҳонро меомӯзад.

Мутобиқи тадқиқоти то ин давра замон ба сомон расида даврони таърихи тараққиёти адабиёти ҷаҳонро дар қисматҳои зерин тасниф намудан мумкин аст: адабиёти даврони қадим (Адабиёти Юнони қадим ва Рим); адабиёти асрҳои миёна; адабиёти аҳди бедории миллӣ ва ғ даврони эҳд; адабиёти асрҳои XVII – XIX; адабиёти асри XX то имрӯз. Адабиёти халқҳои ҷаҳонро асосан ба ду ғуруҳи қалон: Адабиёти халқҳои Шарқ ва адабиёти халқҳои Ғарб тақсим кардаанд. Дар навбати худ ҳар яке онҳо ба ғуруҳҳо; вобаста ба манотиқи ҷуғрофӣ ба минтақаҳо тақсим карда мешаванд. Чунончи, адабиёти Юнон ва Рими қадим, адабиёти халқҳои Аврупо, Адабиёти халқҳои Америка, адабиёти Шарқ - адабиёти ҳинд, адабиёти араб, адабиёти форс, адабиёти чин, адабиёти халқҳои туркзабон ва ғайраҳо.

Дар олам халқи бисёр, забони бисёр ва вобаста ба ҳамин адабиёти бисёр аст. Зеро қариб дар ҳамаи забонҳо адабиёти бадеӣ чӣ дар шакли шифоӣ (эҷодиёти даҳнакии халқ) ва чӣ дар шакли хаттӣ офарида мешавад. Ҳар яке аз ин адабиётҳо таърихи хоссае дорад ва дараҷаи омӯхтани онҳо низ ғуногун аст. Омӯхтани курси «Таърихи адабиёти ҷаҳон» барои донишқадаҳои суҳаншиносӣ (филологӣ) зарурати хоссае дорад. Чунки адабиёти ҳамаи халқҳои ҷаҳон бо ҳамбастагиву алоқамандӣ бо якдигар офарида шуда, дар қараёни омӯхтани адабиёти ҳар як халқ хабардор будан аз дастовардҳои эҷодии адабиёти халқҳои дигар низ бағоят зарур аст. Аз ҷумла, толибилмони муассисаҳои таълими олии суҳаншиносии тоҷик бояд ҳангоми омӯхтани таърихи адабиёти тоҷик муштарақӣ, ҳамбастагӣ, таъсир ва равобити байнихамдигарии адабиёти тоҷикро бо адабиёти халқҳои ғуногуни олам дарк намуда, мавқеи адабиёти тоҷикро дар он муайян намоёнд.

Вазиғаи фанни «Таърихи адабиёти ҷаҳон» аз инҳо иборат аст:

❖ ба мутахассисон – филологҳо (суҳаншиносон)и оянда доир ба таърихи ташаккул ва инкишофи адабиёти халқҳои ғуногуни олам – аз эҷодиёти шифоии халқ, афсонаву асотирҳои Юнони қадим сар карда, то адабиёти имрӯз маълумот додан;

❖ дар асоси дастовардҳои беҳтарини адабони халқҳои ғуногуни олам оиди пайдоиш ва инкишофи ҷинс ва жанрҳои адабӣ, равия, қараён ва услубҳои эҷоди бадеӣ дониши онҳоро нисбати таърихи тараққиёти адабиёти ҷаҳонӣ афзудан;

Мавқеи адабиёти бадеиро дар инкишофи тафаккури милли ва фарҳангии муайян намуда, онро дар мисоли асарҳои адибон, ки аз ҷониби аҳли башар эътироф шудааст, фаҳмонидан.

Ҷанни «Таърихи адабиёти ҷаҳон» бояд барои муайян намудани адибон дар ҷамъият, ошкор намудани моҳият ва ағрози осори адибон, таҳлили ғояҳои башардӯстонаи онҳо, моҳияти адибон таърифии осори ҳунарий, арзиши махсусеро молик аст. Зеро дар таърихи муайян намудани мавқеи аслии эҷодкор дар арсаи адабиёти умумҷаҳонӣ ин ҷанн бештар пайвастиҳои нависанда ва адиби ҷаҳонро бо таърихи худ ва хизматҳои ӯро дар ҷодаи офариниши арӯзҳои ҷаҳонро муайян месозад. Дар ҷараёни омӯختани адабиёти ҷаҳонӣ гуногуни олам равободити онҳо бо адабиёти тоҷик вобаста аст. Шуда, онди намунаҳои тарҷумаи асарҳои адибони тарафайн ба ҷаҳон ба маълумот дода мешавад. Таърихи пайдоиши адабиёти ҷаҳонӣ бо таърихи тамаддуни ҷаҳон вобаста аст. Ҳанӯз аз замонҳои қадим дар он ҷос, ки унсурҳои таракқиёти ҷамъият мушоҳида мешаванд, адабиёти бадеӣ низ офарида шудаанд. Чунончи, дар ҷаҳон қадим, Ҳинди қадим, Рим ва ғайра.

Минбаъд дар ҷараёни инкишофи робитаҳои тичоратӣ ва таълиқоти иқтисодӣ, алоқаҳои иҷтимоӣ ва маишӣ мардум ба таърихи гуногуни олам дар партави робитаҳои фарҳангӣ алоқаҳои ҷаҳонӣ низ ба вуҷуд омадаанд. Чунончи, қорвони савдогарон ҳангоми савдо аз як кишвар ба кишвари дигар, аз Шарқ ба Ғарб ва аз Ҷануб ба Шимол ба баракс баробари маҳсулоти кишоварзӣ ва ё маснуоти ҷаҳонӣ таъриқмасалу мақол, афсонаю ривоят, латифаю қиссаҳоро ҳам бо ҳам мебарданд. Дар натиҷаи аз даҳон ба даҳон, аз як халқ ба халқи дигар гузаштани ин ё он асари адабиёти бадеӣ, суҷаҳои гуногун, ки бештарини онҳо дар шакли шифохӣ «саёҳат» мебарданд, қаринаҳои адабӣ гардида, нусха-вариантиҳои нав ба нави онҳо пайдо мешуданд. Зеро гӯяндагон онҳоро пайвасти ба маҳорату ҳунари офариниши худ, бо шароити маҳаллӣ, табиат ва муҳити зиндагӣ, ҷаҳон, урфу одат, мавқеи ҷуғрофӣ, номгузорӣ менамуданд ва мутобиқан ба дигар хислатҳои миллии ҳамон халқ нақл мебарданд. Чунончи дар натиҷаи ҳамин гуна «сайру саёҳатҳо» қаринаҳои гуногуни латифа ва афсонаҳои халқӣ дар бораи Афандӣ, Ҷуҳо, Таҳак, Калӣ Кӯса, достонҳои «Юсуф ва Зулайҳо», «Вис ва Ромин», «Тоҳир ва Зӯҳро», «Гӯрӯғлӣ» (дар баъзе халқҳо «Кӯр ӯғлӣ») ва ғайра пайдо шудаанд, ки байни онҳо баробари мавҷуд будани муштаракӣ дар сюжет, банду бастаи воқеаҳо, характеру хусусияти образҳои таъриқҳои фарқкунанда низ мушоҳида мешаванд.

Таърихи омӯхта шудани адабиёти ҷаҳон низ бо таърихи инкишофи адабиёти бадеӣ, робитаҳои адабӣ ва ташаккули илми суҳаншиносӣ вобаста аст. Зеро баробари пайдоиши илми адабиётшиносӣ ва нақди адабӣ эътибор ба масъалаи пайвандҳои адабӣ ба вучуд омад. Дар ибтидо таваҷҷӯҳи донишмандони адабиётро робитаҳои адабии халқҳои таърихи қадимӣ дошта, аз ҷумла, и Юнону Рим, Ҳинду Чин, Арабу Аҷам бештар ба худ кашид. Дар ин самт таъсири асотирҳои Юнони қадим, Рими қадим, китобҳои ҳиндӣ «Рамаяна», «Панчатантра», «Маҳабҳората», афсонаҳои «Ҳазору як шаб» ва ғайра низ ба инкишофи адабиёти халқҳои дигари ҷаҳон назаррас аст.

Минбаъд муҳаққиқон дар қараёни омӯзиши таърихи адабиёти ҷаҳон эътибори худро ба масъалаҳои гуногуни инкишофи адабиёти халқу миллатҳои гуногуни олам ва мавқеи онҳо дар тамаддуни умумбашарӣ низ равона намуданд. Муаммо ва масоили ба гурӯҳҳо, минтақаҳо ҳудо карда омӯхтани он, дар баробари вусъат додани таъсири байниҳамдигарии адабиётҳои миллий, дар бунёди жанр ва намудаҳои адабиёти бадеӣ, падидаҳои хусусиятҳои муштаракӣ ва типологии адабиёти халқҳои гуногунро таъмин намуд. Баъзе донишмандон фаъолияти асосии илми худро ба масъалаи таъсири равобит ва ҳамбастагии адабиётҳои миллий бахшиданд. Дар натиҷа равобити адабӣ ҳамчун як ҷузъи муҳими илми умумфилологӣ эътироф гардида, роҷеъ ба омӯхтани адабиёти халқҳои ҳудогона ва мавқеи онҳо дар бунёди «Таърихи адабиёти ҷаҳон» низ қорҳои шоёни таҳқиқ ба амал оварда шуд. Таҳқиқи вазъи инкишофи адабиёти ҷаҳон ҷӣ дар асоси тамоюлоти таърихӣ ва умумназарӣ дар даврони қадид низ идома дорад. Дар ин самт аз зумраи қорҳои муҳимтарини илмӣ таҳқиқотҳои С.Артаманов, З. Гражданская, И.Неупокоева, И.М.Тронский, О.Қаюмов, Қ.Азизов, А.Қамарзода¹ ва дигаронро таъкид намудан ҷоиз ва зарур аст. Ин ҷиҳатро низ бояд алоҳида таъкид намуд, ки дар офариниши китоби дарсии мазкур аз сислсила васоити таълимии устод Аслиддин Қамарзода, ки таи солҳои охир барои донишҷӯёни бахшҳои филологӣ айнан ба забони тоҷикӣ аз

¹ Артаманов С, Гражданская З. История античной литературы. Москва, 1972., Тронский И.М. История античной литературы.-М.:Высшая школа, 1983. О Қаюмов. Чет эл адабиёти. -Тошкент: 1979., Қ.Азизов, О.Қаюмов. Чет эл адабиёти тарихи. - Тошкент: Ўқитувчи, 1973., И.Г.Неупокоева. История всемирной литературы. -Москва: 1976.,

Таърихи адабиёти ҷаҳон” иборат аз се қисмат офарида шуда
аст. Ҳамаи онҳо ба босамар истифода бурда шуд.²

Ҷангони омӯхтани таърихи адабиёти умумҷаҳонӣ онро ба
дараҷаи ва гуруҳҳо тақсим карда омӯхтан мувофиқи мақсад доништа
шудааст:

Давраҳои таърихи тараққиёти адабиёти ҷаҳон асосан чунинанд:

- адабиёти замони қадим (антиқӣ-бостон);
- адабиёти асрҳои миёна;
- адабиёти давраи бедории миллий ва эҳё (ренессанс);
- адабиёти асрҳои XVIII-XIX;
- адабиёти асри XX;
- адабиёти муосир.

Нисбатан дар асри XX ҷангони омӯхтани таърихи адабиёти
ҷаҳон истилоҳоти «Адабиёти мамлакатҳои сотсиалистӣ», «Адабиёти
халқҳои Иттиҳоди Шӯравӣ», дертар истилоҳи «Адабиёти халқҳои
инкишофдогони муштаракулманофеъ» ва ғайраҳо қор фармудаанд.

Адабиёти халқҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравиро аз ҷиҳати
инкишофи забон, таърих, ҳудуди ҷуғрофӣ, урфу одатҳои миллий,
инкишофи адабӣ ба гуруҳҳои зерин тақсим карда омӯхтан мувофиқи
мақсад доништа шуда аст:

- адабиёти халқҳои славянҳои шарқӣ;
- адабиёти халқҳои соҳили баҳри Балтика;
- адабиёти халқҳои Кавказ ва Закавказье;
- адабиёти халқҳои Осиёи Миёна ва Қазоқистон;
- адабиёти халқҳои соҳили Дарёи Волга;
- адабиёти халқҳои Сибир, Шарқи дур ва Шимоли дурдаст.

Донишҷӯён дар чараёни омӯхтани таърихи адабиёти ҷаҳон оиди
инкишофи ва давраҳои инкишофи адабиёти умумҷаҳонӣ, мавқеи
адабиёти ҷаҳонӣ дар он, инкишофи жанрҳои адабӣ, пайдоиши
ҷараён ва рӯйхати адабӣ ва равободҳои адабиёти тоҷик бо адабиёти
халқҳои ғулоғуни олам маълумоти мухтасар пайдо карда метавонанд.

Савол ва супоришот:

1. Мафҳуми адабиёти ҷаҳон ва моҳияти он.
2. Аз таърихи омӯхта шудани адабиёти халқҳои ҷаҳон.
3. Адабиёти Фарб ва адабиёти Шарқ.

² Самарқанд, Таърихи адабиёти ҷаҳон. (Адабиёти халқҳои славянҳои шарқӣ),
Самарқанд, СамДУ, 2003, Таърихи адабиёти ҷаҳон. (Китоби 2)
Самарқанд, СамДУ, 2006, Таърихи адабиёти ҷаҳон. (Китоби 3)
Самарқанд, СамДУ, 2007

4. Масъалаҳои даврабандии таърихи адабиёти ҷаҳон
тамоюлотии асосии он.

5. Адабиёти халқҳои ҷаҳон ва адабиёти халқҳои ҳамдӯстӣ.

6. Эпосҳои халқӣ ҳамчун намунаи аввали адабиёти халқҳои
ҷаҳон.

7. Мавқеи равобити адабӣ дар ташаккули таърихи адабиёти
халқҳои ҷаҳон.

АДАБИЁТИ ЮНОНИ ҚАДИМ ВА МАРҲИЛАҲОИ ИНКИШОФИ ОН

Нуктаҳои асосӣ:

1. Таърихи ба вуҷуд омадани адабиёти бадеӣ дар давраи қадимӣ дар Юнон ва Рими қадим.
2. Манбаҳои асосии фарҳанги адабиёти Юнон ва Рими қадим.
3. Юнон ва ҳаёти ҷаҳонӣ — ҳамчун объект ва маводи асосии адабиёти бадеӣ.
4. Ҷаннаҳои китобнависӣ ва инкишофи адабиёти бадеӣ.
5. Инноватсияи унсурҳои адабиёти бадеӣ дар минтақаҳои дигар.
6. Мисоли адабиёти ин давра ва дараҷаи омӯхта шудани он.
7. Аҷибтарин дарбори ҷаҳонии Троя.
8. Аҷибтарин достонҳои ӯ «Илиада» ва «Одиссея».

42

Дар адабиётшиносии ҷаҳон (бештар адабиётшиносии Ғарб) таърихи таърихи адабиётро аз давраи антикӣ (қадимӣ)-и он оғоз шуда, ба ҳукуми антика даромадааст. Вожаи антик аз лафзи латинии "antiquus" гирифта шуда, маъноаш қадимӣ, кӯҳна ва бостонӣ гуфтан аст. Адабиёти антикӣ аввалин ва қадимтарин адабиёти Аврупо буда, таърихи пахустини он дар замони ҷамъияти ғуломдорӣ дар Юнон ва Рими ба вуҷуд омадааст. Ҷамъияти ғуломдорӣ Юнону Рим баробари ҷомеаҳои дигари худ ба инкишофи шуури иҷтимоӣ низ таъсир муайяне расонидааст, ки яке аз ин омилҳо ташаккул ва инкишофи адабиёти бадеӣ ба шумор меравад. Зеро ғуломон, ки ба ҳукумати ғуломдорӣ асосии тамоми неъматҳо буданд, баробари дорони ғуломонӣ будан соҳиби ақлу идрок ҳам буда, оҳиста-оҳиста ҳаққи ғуломонии худро низ шинохтанд, ки ин дар бунёди адабиёти бадеӣ инро баъзе намонд.

Адабиёти Юнони қадим кӯҳантарин намунаи адабиёти Аврупо буда, пахустини унсурҳои маданияти антикӣ фарҳанги юнонӣ ба инсонӣ меравад ва мутобиқи тадқиқи баррасии олимони бостоншинос он дар соҳилҳои шарқии баҳри Миёназамин дар ҳазорсолаҳои якуми пеш аз мелод ба вуҷуд омадааст.

Дар асрҳои VIII-VII то мелод ин фарҳанг дар тамоми минтақаи Миёназамини ва ҳатто соҳилҳои баҳрҳои Сиёҳ ва Ҳазар (Каспӣ) паҳн шуда, ба сӯи Шарқ низ раҳнамун гардид. Дар асрҳои IV-III то мелод аввалин дар натиҷаи ҳарбии Искандари Мақдунӣ он ба Шарқ, ҳатто ба Ҳиндустон ва Осиёи Миёна омада расид ва андаке дигар ба фарҳанги Рим омехта гашт. Бинобар он адабиёти ин давра барои омӯختани таърихи адабиёти халқҳои дигари ҷаҳон дорони

аҳамияти бузург аст. Бесабаб нест, ки минбаъд – дар давраи бедор инкишофи адабиёти асрҳои XVII-XVIII ва баъди он ҳам шоир нависандагон дар тахти таъсири адабиёти давраи антикӣ асарҳои зиёде эҷод намудаанд. Ҳатто поягузори адабиёти мумтози рус Радишчев, Пушкин, Белинскийҳо низ адабиёти Юнон ва Рим қадимро бо шавқмандии хоса омӯхтаанд ва дар офаридаҳои бадеии худ аз он ба тарзи эҷодӣ истифода бурдаанд. Адабиёти бадеӣ дар ҷамъияти антикӣ ҳамчун яке аз шаклҳои тафаккури иҷтимоӣ ба вучуд омада, аввал дар шакли асотирҳо офарида шуданд.

Мавзӯҳои асотирҳои нахустини адабиёти қадим рангоран буда, яке аз хусусиятҳои ба худ хоси ин асотирӣ ривоёт беш аз ҳама инъикоси бадеиву тахайюлии ҳаёти иҷтимоии ҷомеаи қабилавӣ ба шумор меравад, ки дар он ташаккули тадриҷии тафаккури маънавии инсон ба назар мерасад. Минбаъд, аз асрҳои панҷуми пеш аз мелод сар карда дар адабиёти бадеӣ давраи нав – дарки фалсафии ҷамъият ва табиат мушоҳида мегардад. Акнун дар асарҳои бадеӣ ҳаёт тавассути образҳо нишон дода шуда, инсон предмети асосии тафаккури бадеӣ доништа мешавад.

Муҳаққиқони таърихи инкишофи ҷамъият таъкид кардаанд, ки дар ҷамъияти ғуломдорӣ Юнон ва Рим қадим баробари инкишофи муносибат ба меҳнат маданияти инсонӣ, аз ҷумла, адабиёти бадеӣ низ ташаккул ва ривоч ёфта буд. Бинобар ин омӯxtани асарҳои адибони Юнони қадим Ҳомер, Эсхил, Софокл, Еврипид, Ҳоратсий, Овидий, Каллимах, Вергилий ва дигарон аҳамияти бузурги таърихӣ ва бадеӣ доранд. Дар ҳамин асос «Дар заминаи Юнон ва Рим инсонӣ нав ташаккул ёфт. Бе онҳо асрҳои миёна ҳеҷ коре карда наметавонист...» навишта буд мунаққиди бузурги рус В.Г.Белинский. Дарвоқеъ, дар адабиёти қадимаи Юнон ва Рим воқеаҳои ҳаёти дар жанру шаклҳои гуногуни бадеӣ ифода ёфта, то ҳадде дар онҳо ҳаёт бо тамоми ҳастияш дар ҷараёни пешрафт инъикоси худро ёфта буд.

Минбаъҳои асосии шиносоии мо бо адабиёти даврони қадим пеш аз ҳама асарҳои муаллифони ҳамон давр ба шумор меравад. Лекин, мутаассифона, то замони мо аз онҳо миқдори хеле кам омада расидаанд. Аз баъзе адибон танҳо номи онҳо, аз баъзеашон танҳо номи асарҳо, аз баъзе асарҳо порчаҳо, аз чандин асарҳои баъзе адибон як миқдори онҳо то ба мо омада расидаанду халос. Чунончи, аз 44 мазҳакаи мазҳаканависи Юнони қадим Аристофан танҳо 11-то, аз 120 драмаи «падари асарҳои ғочевӣ» Эсхил ҳамагӣ 7 драма, аз 92 асари Еврипид 19 асари ӯ боқӣ мондаанд. Аз осори лирикии баъзе муаллифон умуман чизе намондааст. Бо вучуди он аз ҳамин асарҳои

дар ин ҳама ҳама дараҷаи камолоти адабиёти он даврро муайян кардан мушкул нест. Оини маҳорати воизии Ситсерион, мазҳақаҳо (Планта ва Теренсий, лирикаи Катулл низ танҳо аз осори Плантаи онҳо, ки ҳатто даҳяки офаридаҳояшон нест, низ баъзе ҷониби диққат баровардан мумкин аст, ки онҳо соҳиби маҳорати асосан навишандагӣ будаанд.

Асарҳои то ба мо омада нарасидани ҳамаи офаридаҳои адабиёти қадим ҳеле бисёр аст. Яке аз онҳо бақо надоштани маводи китобӣ буд, ки он дар ибтидо аз папирус (як навъ растанӣ, ки дар Африқоа руида, аз он ҳамчун қоғаз матоъ сохта, дар Мисри қадим онро китобҳои маводи хатнависӣ истифода мебарданд) истеҳсол карда мешуд. Гарчанд вай ҳеле арзон ва барои навиштан қулай буд, лекин маводу доштани он шароити махсуси иқлимиро талаб мекард, ки дар ин Асриҳои рутубатнок созгор набуд.

Дар охири асри II-и пеш аз мелод ва ибтидои асри I-и мелодӣ ба ҷустуҷӯи ҳайвонот ҳамчун маводи сабти хат (қоғаз) истифода мебариданд, ки он «кодекс» ном дошт. Намунаҳои адабиёти Юнони ва Рими қадим ҳам асосан тавассути ҳамин «қоғаз»-ҳо омада нарасидааст. Чунинки, дар садсолаи охир ҳангоми тадқиқоти ҳафрийи Миср боқимондаҳои даврони қадим, ки дар қоғазҳои папирус навишта шудаанд, ба даст даромад, ки дар онҳо ҳуҷҷатҳо, асарҳои навиштан адибони Юнон ва Рими қадим сабт шудаанд. Ҷустуҷӯ ва тадқиқи намунаҳои манбаъҳо доир ба адабиёт ва маданияти Юнону Рими қадим ҳоло ҳам давом дорад.

Ибтидои адабиёти Юнон ва Рими қадимро низ асосан эҷодиёти шифоии халқ ташкил менамояд ва он ба бунёди адабиёти хаттии ин даврро низ таъсири бузург расонидааст, ки мо онро аз осори то ба инро омада расидаи адибони ин давр низ мушоҳида карда метавонем. Эҷодиёти шифоии мардумӣ дар Юнони қадим аз асотир (миф), афсона, ҳикоя ва ривоятҳои гуногун иборат буда, дар онҳо асосан образҳои худоҳо ва нимхудоҳои гуногун тасвир шудаанд. Ин асарҳо дар натиҷаи сарфаҳм нарасидани мардум ба моҳият ва табиати табиат, руҳ додани ҳодисаҳои гуногуни ғайритабӣ, нисбат додани он ба ҳар гуна қувваҳои илоҳӣ ва надонистани роҳҳои муқобила ба муқобили онҳо ба вуҷуд омадааст.

Мифологияи юнони қадим: Эпоси қадима ва қаҳрамони юнониён бо номи Ҳомер ва достони ӯ “Одиссея” ва “Илиада” алоқаманд аст. Асоси ҳама гуна асарҳои адабиёти атиқаро асотир, ривоят ва ҳодисаву воқеаҳои таърихӣ ташкил медиҳад. Аз ҷумла, ҳамин дostonҳои зикршудаи Ҳомер низ дар асоси як ҳодисаи

таърихӣ, яъне чанги байни юнионӣ ва сокинони яке аз шаҳри Осиёи Хурд Троя (Илиона), ки бо вайрон кардани шаҳри Троя фоидаи юнионӣ ҳал шудааст, эҷод гардидааст.

Дар муддати якчанд аср қиссаи ҳамин набард аз даҳон даҳон, аз як авлод ба авлоди дигар гузашта дар гуфторҳои асотири силсилаи Троя инъикоси худро ёфтааст. Сюжети мухтасари набард чунин аст. Писари шоҳи Троя Парис зани зебои шоҳи Спарта Манелай – Еленаро дуздид ба шаҳри Троя мебарад. Шоҳ Манелай дар ғазаб шуда, ба шоҳони Юнон ва қаҳрамонон ба умеди ёри боз пас овардани зани зебоаш муроҷиат менамояд. Роҳбарони лашкари юнионӣро бародари калони Манелай – Агамемнон ба ӯ ҳададошт. Пешбарандаи набарди троягиҳо писари шоҳ Приам бародари Парис Ҳектор гардиданд. Ин набард даҳ сол давом меёбад ва ҳарчанд, ғолибияти юнионӣ аён буд, вале муддати зиёдаи шаҳри Трояро забт карда натавонистанд. Танҳо дар соли даҳум ба шарофати найранги Одиссей ба шаҳри Троя ворид шуданд ва онро вайрон намудаву оташ заданд. Ҳодисаҳои соли охири набард ба муҳосираи шаҳри Троя дар достони “Илиада” ва бозгашти асокири “Одиссея” ба ватани худ – қазираи Итака ва тасвири тамоми воқеаҳои ба ин марбут мазмуни достони “Одиссей”-ро ташкил медиҳад.

Замони навишта шудани дostonҳои Ҳомер дақиқан муайян нест ва ғӯё ин кор дар охири асри IX ва аввали асри 8 то мелод сурат гирифта бошад. Дар шакли хаттӣ тартиб додани ин дostonҳо ба асри VI то мелод рост меояд. Худи Ҳомер ғӯё баъд аз 300-400 соли набарди Троя умр ба сар бурдааст. Аз ин рӯ, дар дostonҳои ӯ нисбат ба далелҳои таърихӣ гуфторҳои асотирий бештар мавқеъ доранд.

Мувофиқи ақидаи мардуми Юнони қадим ва маводи асотири қадимии онҳо дар ибтидо **замин**, **об** ва **ҳаво** вучуд надошта, дунёро як тумани ғафс ихота карда будааст. Дартар аз ҳамин туман Гея (Замин) ном зан ба вучуд омада, Уран (осмон) ном мард - худоҳо ба вучуд омадаанд. Минбаъд аз Гея ва Уран якчанд титанҳо (пахлавонҳо) пайдо шуда, Уран онҳоро дар ғорҳои зеризаминӣ пинҳон кардааст. Яке аз онҳо, ки Крон ном дошт аз ғор баромада Уранро мекушад ва худогиро аз ӯ мегирад. Вай ҳам мисли Уран титанҳоро ба ғорҳои зеризаминӣ нигоҳ медорад. Яке аз онҳо, ки Зевс ном доштааст, аз ғор баромада Кронро кушта, худогиро аз ӯ мегирад. Дар натиҷа бо сарварии Зевс авлоди дуҷуми худоҳои Юнон ба вучуд меоянд.

Ҳамаи ҷаҳони табиат аз ҷамъият, ҳамаи касбу корхоро ба
худои ҷаҳонӣ ҳудо карда, ба ҳар яки онҳо ҳешовандони худро
ҷаҳон ҷаҳонӣ. Худи Зевс бошад худро баробари худои раъду
қарун Ҷарман, худоҳои худоҳо эълон мекунад. Зани Зевс – Ҳера
қарун ҷаҳон ҷаҳон будааст, Ҳамин тариқ Посейдон худои бахрҳо,
Афродито – худои зебӣ, Гефеат – худои ҷаҳон ҷаҳон будаанд. Назар ба маълумоти афсонаҳои
ҷаҳонӣ ба ғайр аз ин боз худоҳои кӯху ҷангал, дашту саҳро
худоҳои маҳаллӣ низ вучуд доштанд. Юнониёни қадим
худоҳои афсонаҳо, ки оиди пайдоиши оламу одам ва ҳаёти
афсонаҳои афсонаҳо, афсонаҳои зиёдеро дар бораи пайдоиши
афсонаҳои бокӣ гузаштаанд.

Дар байни асарҳои адабиёти шиғоҳии ҷонибиёни қадим баробари асотир ва афсонаҳои дар бораи худоҳо офаридашуда, инчунин асарҳои дучор меоянд, ки дар онҳо ғайбати нимхудоҳо ва ғайбати қадимон аз байни халқ барои мадад низ тасвир шудаанд. Қадимон дар ин гуна асотир ва афсонаҳо тасвиршуда ҳамаҷун, паҳлавон, соҳиби ақлу истеъдод ба қалам омадаанд. Онҳо қавми қувват ва ақлу идроки худро барои мағзиати халқ равона карда, ба муқобили ҳар гуна қувваҳои ба одамон зарароваранда мебароянд. Назар ба ақидаи ҷонибиёни қадим барои ба муқобили қувваҳои табиат мубориза бурдан қувваи як нафар паҳлавон кифоят будааст. Аз ин қабил асотирҳо асотири доир ба қадимонҳои Ҳеракл қадимонанда сазовори таваҷҷӯҳ мебошад. Дар ин асотир оварда

мешавад, ки Ҳеракл аждаҳои нӯҳ сар доштаре маҳв намуда, мурғи оҳанпанчаре несту нобуд мекунад ва Прометейро аз азоби уқоб карда, Антейро мекушад ва унвони «таслимнашавандаро» гирифта сазовори эҳтироми мардум мегардад.

Аз ҳуди ҳамин асотирҳо низ маълуми мегардад, ки юнони қадим дар замоне, ки ҳанӯз афкори иҷтимоӣ ташаккул наёфта буд, дар бораи табиат ва ҷамъият тасаввури ҳаёлии доштаанд. Онҳо воқеа-ҳодисаҳои гуногуни табиат характер ва хислати қувваи ин бахшида, симои ҳар гуна худоҳо ва нимхудоҳоро офаридаанд. Албатта, ин образҳо худ аз худ, на яку якбора, балки дар ҷараёни муносибати иҷтимоӣ бо маиши одамон нисбати меҳнат ба инчунин омадааст. Онҳо худоҳоро бо сифатҳои нисбат ба одамон меҳрмандона тасвир намуда, бо ин орзу мекарданд, ки худоҳо ба онҳо барои сабақгардонидани меҳнати вазнин кӯмак расонанд. Аз ин гуфтаҳо бармеояд, ки юнониёни қадим дар асарҳои шифохӣ ҳаёти худ орҷаи умедхояшонро ифода кардаанд. Дар ин хусус адиби маъруфи рус Максим Горкий мулоҳиза ронда чунин гуфта буд: «Худоҳои юнониёни қадим – ин образҳои бадеӣ, маҳсули тахайюли эҷодӣ бадеии халқ аст. Чунон ки нависанда ҳаёти халқро омӯхта, образҳои бадеӣ меофарад, онҳо низ ба чунин тарз образҳо офаридаанд». Ин асту, ки барои донишмандони таърихи юнониёни қадим омӯхтани асарҳои эҷодӣ шифохии онҳо аҳамияти калон дорад.

Шаклҳои назми осори юнониёни қадим гуногун буда, онҳо низ дар ҷараёни меҳнат ба вучуд омадаанд. Шаклҳои нахустини эҷодиёти шифохӣ иборат аз суруду таронаҳои дар ҷараёни меҳнат, инчунин дар вақтҳои истироҳат, маросимҳои гуногун иҷрошаванда буданд. Ба ғайр аз ин асотир, афсона ва ривоятҳои дар бораи худоҳо ва нимхудоҳо, қаҳрамонҳои аз байни халқ баромада гуфташуда низ хеле маъмул буда, аз тарафи ғояндагони махсус иҷро карда мешуданд. Онҳо танҳо бо иҷро намудани суруду афсонаҳои маъмули халқӣ маҳдуд нашуда, худашон низ аз сюжет ва образҳои халқӣ истифода намуда, суруду дostonҳо меофариданд. Аз ҷумла, dostonҳои машҳури «Илиада» ва «Одиссея» низ маҳсули чунин равиш ва услуби эҷоди бадеӣ ба шумор меравад.

Ба ғайр аз ин асарҳо дар эҷодиёти шифохии мардуми юнони қадим масалҳои «Рӯбоҳ ва Ангур», «Гург ва Шубон» ва ғайра низ дучор мешаванд, ки онҳоро низ дар эҷодиёти бисёр адибони халқҳои гуногуни олам дар шакли вариантҳои мухталиф дучор мешавем. Беҳуда нест, ки бисёр адибони асрҳои минбаъда аз ин асарҳо ҳамчун манбаи бебаҳои эҷодӣ истифода бурдаанд. Дар адабиёти Юнони

... Ҳа ҳамаи инҳо ба афсонаҳо дучор мешаванд, ки онҳо бо ...

Ҳақиқатан ҳам, ҳамаи ҷаҳонро ба афсонаҳои оиди ҷанги Троя дostonҳои

Дар ҳақиқат дар асрҳои VIII-VII-и пеш аз мелод ба муқобили
дар ҳақиқат ҷаҳони ҷаҳонӣ. Ин ҷанг даҳ сол давом карда, ниҳоят
дар ҳақиқат ҷаҳони ҷаҳонӣ мебард. Оиди воқеа ва ҳодисаҳои ҳамин
дар ҳақиқат ҷаҳони ҷаҳонӣ Юнони қадим тахти унвони «Асотирҳо»
дар ҳақиқат ҷаҳони ҷаҳонӣ аст, ки яке аз онҳо «Асотир дар бораи себ»

“Илиада”, “Илиада” яке аз достонҳои машҳури Ҳомер буда, дар ғайри қадим ва ҳодисаҳои таърихӣ, аз қабили ҷанги Троя ғарбӣ тарғибааст. “Илиада” танҳо дар бораи соли охири ҷанг ғайри маълумот медиҳад, аммо на сабаби ҷанг ва на равиши ҷанг дар достон ҷиҳатҳои наҷффтааст. Танҳо воқеаҳои 50 рӯзи ин ҷанг дар достон фаро мегирад. Мавзӯи асосии достони “Илиада” ҷангҳои Троя боиси ҳалокати қаҳрамони зиёди ҷанги Троя

Аз равниш мазмунӣ достон маълум мегардад, ки Ахилл аз ҷиҳати рӯй метобад ва ба модари худ илоҳа Фетида муроҷиат менамояд, ки ӯ бо Зевс гуфтугӯ намояд, то ки душманони онҳо ҷӯро ба ӯ гуранд ва ба ҳамин васила ӯ қасоси худро аз Агамемнон ҷорӣ намояд. Зевс натавонад инро инқирод карда медиҳад. Дар майдони набард байни Менелай ва Парис муборизаи тан ба тан мерафт, ки ба ғолибияти Менелай ниҳоят мусбид. Қаҳрамонон аҳдномае баста буданд. Вале бар ҷиҳати ҳамин аҳднома паҳлавони троягӣ Пондор ба сӯи Менелай тир мезазад, ӯро захмӣ менамояд. Набард аз нав оғоз меёбад.

Дар суруди 6-уми достон сухан аз шаҳри муҳосирашудаи Троя наоравад. Дар ин ҷо лаҳзаҳои видеои яке аз паҳлавонони номдори ин шаҳр Ҳектор бо занаш Андромача тасвир шудааст. Андромачаи аз сабарӣ қимматӣи юнониён ба ҳарос афтада бо қўдаки ширмак ва писари хурдаш назди шавҳараш мешитобад. Бо баробари дидани паҳлавони ба илтиҷо медарояд, ки ба ҷанг наравад. Барои Ҳектор тоғиҳо ва халқ аз ҳама болост. Баъд аз ин дар достони “Илиада” дар бораи набарди юнониён ва троягиҳо муфасссал маълумот дода мешавад. Дар суруди 8-ум аҳволи юнониён хеле вазнин мегардад. Мардуми шаҳри Троя онҳоро хеле танг намуда, ба лагери юнониён наздик мешаванд. Агамемнони ҳайратзада ҳозир аст, ки дар дар назди Ахилл ба гуноҳи худ иқроӣ шавад. Аммо Ахилл ба ин розӣ

намешавад ва ғазаби ӯ нисбат ба Агамемнон паст намегардад. Барои радди Ахилл тарфдоронашро ба ҳолати ногувор меорад ва онҳо ба остонаи маҳвшавӣ қарор мегиранд. Рафиқи наздиктарини Ахилл Патрокл ин ҳолатро дида аз Ахилл хоҳиш мекунад, ки ба ӯ иҷозат диҳад, то ба набард ҳамроҳ гардад. Ахилл на танҳо иҷозат медиҳад, балки хушнуд ҳам мегардад. Юнониён бо кӯшиши Патрокл набардро давом медиҳанд ва ба Патрокл имконият медиҳанд, ки ба девори Троя наздик шавад.

Марги Патрокл аз нав Ахиллро ба ғазаб меорад ва ӯ бо қушонаш нав ба ҷанг мебарояд. Набард байни ду лашкар ба авҷи аъло мерасад. Ба ин ҷанг ҳатто худоён ҳамроҳ мегарданд. Дар охири набард қаҳрамонон Ахилл ва Ҳектор бо ҳам рӯ ба рӯ меоянд ва набард байни онҳо идома меёбад. Дар натиҷа Ҳектор аз даст Ахилл кушта мешавад, аммо кушта шудани Ҳектор аламу ғазаби Ахиллро паст намекунад ва ӯ ҳатто ба мурдаи Ҳектор низ таҳқирро раво мебинад. Падари Ҳектор ин ҳолатро дида, дар назди Ахилл ба ӯ зону меафтад ва илтиҷо мекунад, ки мурдаи писарашро диҳад, то ба хок супорад. Ахилл мурдаи Ҳекторро ба падараш месупорад ва достони “Илиада” бо маросими дафни Ҳектор ба итмом мерасад.

Нақл карда мешавад, ки писари подшоҳи Троя Порис зане подшоҳи Сиена Мекелай Еленаи зеборо дуздида меравад. Мекелай ин воқеа саҳт дарғазаб шуда, роҳи аз Порис интиком гирифтани ӯ чустуҷӯ мекунад. Вай дар ин бобат ба модараш Агнаменон ари мекунад ва аз ӯ ёрӣ меҷӯрад. Агнаменон аз тамоми вилоятҳои Юнони аскарҳоро ҷамъ карда, ба муқобили Троя ҷанг эълон мекунад. Ин ҷанг даҳ сол давом карда, ниҳоят бо ғалабаи юнониҳо анҷом меёбад ва Еленаи зебо ба Мекелай баргардонида мешавад. Лекин ҳангоми ба мамлакати худ баргаштан юнониҳо дар роҳ ба ҷандин машаққатҳо дучор мешаванд, ки ҳамаи ин дар «Асотириҳо дар бораи Троя» ҳикоя карда шудааст. Назар ба маълумоти таърихӣ Троя ном шаҳр дар ҳақиқат дар соҳилҳои халиҷи Дарданел дар Осиёи Хурд мавҷуд буда, азбаски он дар сари роҳи савдо ҷойгир шуда будааст, диққати аҷнабиёро мунтазам ба худ мекашидааст.

Ҳомер дар асоси сужетҳои ҳамина асарҳои шифоӣ достонҳои худро офаридааст. Достони «Илиада» гарчанд ба ҷанги даҳсолаи Троя бахшида шуда бошад ҳам, лекин дар он сабабҳои эълон шудани ҷанг оварда нашудааст. Достон аз 15700 қатори шеърӣ иборат буда, дертар асар аз ҷониби донишмандони Юнони қадим дар асоси риоя намудан ба алифбои юнонӣ ба 24 китоб тақсим карда шудааст.

Дар ҷанги Троя аз ҳар ду тараф даҳҳо қаҳрамонон иштирок карданд, бо аз онҳо асоситаринашон Ахаллис (аз ҷониби юнониҳо) ва Ҳектор (аз ҷониби троягиҳо) мебошанд. Дар достон дар бисёр ҷиҳат ҷонибҳои тан ба тан ҳамин ду паҳлавон тасвир карда шудааст. Дар ҷанг ба ғайр аз ин тимсол боз якчанд қаҳрамонҳо амал мекунанд, аз ҷумла Ҷей, Диомед, Одиссея ва дигаронро номбар кардан мумкин аст. Дар ҷамъи ин дар достон як катор худоҳо ҳамчун **Ҳера**, **Афина** аз ҷониби юнониҳо, **Аинакон** ва **Афродита** аз ҷониби трояиҳо амал мекунанд.

Дар достони «Илиада» Ҳомер ба тасвири манзараҳои ҷанг ҷиҳати зоҳириро кор фармудааст. Чунон ки омадааст, аскарони троя дар нисбати ҷанг аз болои душман ғалаба мекунанд. Ҳангоми ҷанг онҳо табиқат карда шудани яке аз шаҳрҳои Троя Хресидо ном доштани вабо асир гирифта мешавад. Онҳо ин духтаракро ба ҷузъиҳои худ Агеманон тўхфа мекунанд. Падари Хресидо бинобар ин Агеманон ғишқдор доштани, аз ӯ илтимос мекунад, ки духтарашро ба ҷузъи Агеманон пас гардонида диҳад. Ангалон ба Агеманон ҷавоб медиҳад, ки Хресидаро ба падараш пас гардонад, лекин ӯ Хресидаро намедид. Баъд аз ин Ангалони ба ғазаб омада, дар байни аскарони Юнон бемории ваборо паҳн мекунад. Аскарони ба ин касалии ҷанг омада мӯҳн шудан мегиранд. Дар натиҷа юнониҳо рӯ ба мағлубият оварда, барои троягиҳо ғалаба ва музаффарият насиб мегардад. Ниҳоят ба ин масъала Ахиллес дахлат карда, аз Агеманон илтимос мекунад, ки Хресидо боиси паҳн гардидани касалии вабо гардонидаро ба падараш пас гардонад. Баъди ин суҳанони Ахиллес Агеманон Хресидаро ба падараш пас мегардонад. Лекин дар айнаи ҷанг аз Ахиллес Бресидаро, ки ба ӯ инъом карда буд, пас гардонидани мегирад. Баъди ин Ахиллеси ба ғазаб омада аз иштирок кардан ба ҷанг даст мекашад. Дар натиҷа юнониҳои аз як паҳлавони асосиашон тўхн шуда, боз ба мағлубият дучор мешаванд.

Троягиҳо аз ин истифода бурда, ба сари юнониён тохтутоз мекунанд. Бо вучуди илтимос кардани сарлашкарони юнон аз Ахиллес ба аз кўмак расонидан ба Агеманон саркашӣ мекунад. Ниҳоят аскарони Юнон ба мағлубият дучор мешаванд. Яке аз ҷиҳати наздики Ахиллес Потрокс бо иҷзати Ахиллес либоси ҷангии трояиҳо ба ҷанг медарояд. Дар ибтидо троягиҳо ҷанговари дар либоси Ахиллес бударо дида, ба ҳар тараф мегурезанд.

Ниҳоят ҷанги тан ба тан оғоз гардида, дар ин ҷанг қаҳрамони троягиҳо Ҳектор Потроксро мекушад. Ахиллес хабари марги ӯро шунида овози дахшатноке мебарорад. Пас аз ин троягиҳо ҷасади

Потрокеро партофта мегурезанд. Ахиллес барои интиқом гирифтани қотилони Потрокс ба майдони ҷанг медарояд ва қотили ӯ Ҳекторро мекунад. Ахиллес бо мақсади то охир расонидани интиқом ҷасади Ҳекторро ба ақиби аробаи ҷангӣ баста кашола мекунад. Ин ҳолатро тамоми троягиҳо ва падару модари Ҳектор низ дида, зор-но мегирианд. Хабарии марги Ҳекторро шунида, рафиқи ҳаётии Андромаха аз хуш меравад. Ниҳоят Ахиллес ҳам баъди куштани Ҳектор аз пай гӯронидани ҷасади Потрокс мешавад. Шабе ба назди Ахиллес падари кӯҳансоли Ҳектор Приян меояд. Ахиллес раҳми омада, ҷасади Ҳекторро ба ӯ медиҳад.

Достони «Илиада»-ро энциклопедияи ҷангҳои замони Ҳомаро гуфтан мумкин аст. Чунки дар ин достон ҷангҳо ва муборизаҳои қаҳрамонона умумӣ гардонидани шуда, часорат, матонат, мардонӣ таъриф карда мешавад. Аз қаҳрамонҳои достон Ахиллес ва Ҳектор ҳамеша дар маркази диққати хонанда меистанд. Ахиллес қаҳрамони идеалии халқи Юнон буда, ӯ душманро ба ташвиш меандозад ва танҳо ҳудаш дар майдони ҷанг бо як дастаи бузурги ҷанговарон ҷангида шӯҳрати юнониёнро боло мебардорад.

Ҳомер дар достони «Илиада» қаҳрамони Ахиллесро ба дараҷаи баланд тасвир кардани мешавад. Ӯ дар ибтидои достон ба худон шеърӣ Муза муроҷиат карда, чунин мегӯяд: «Эй худо, дар бораи қаҳри писари Пелей Ахиллес саро». Ин тарзи талқин як нави «Шоҳнома»-и Фирдавсро ба хотир меорад, ки сар то по хусни таваҷҷӯҳи муаллифро нисбати тимсоли Рустам нишон медиҳад ва бояд дар ин бора афкори интиқодии Султон Маҳмуди Ғазнавиро дар хусуси арзиши «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ ёдовар шуд, ки ба ин гуфтаҳо қаробат доранд: «Ҳама «Шоҳнома» худ ҳеҷ нест, магар ҳадиси Рустам ва андар сипоҳи ман ҳазор мард чун Рустам ҳаст».

Бинобар ин аз сар то охири достон қаҳру шучоати Ахиллес ҳикоя карда мешавад. Ахиллес бо вучуди он ки бадқаҳр, сахтгир ва нисбат ба душман бераҳм аст, дар сухани худ қатъист. Чунончи, баъди куштани қотили дӯшташ аз ҷасади ӯ ҳам ниқор гирифтаниш, нисбат ба Потрокс чӣ дараҷа содиқ будани ӯро нишон медиҳад. Баробари ҳамаи ин хислатҳо ӯ одами раҳмдилӣ, мардӣ, шучоат, қавлу иродати ин тимсолро қоиш шудан равоист. Ин ҷиҳатро аз воқеаи ба илтимоси падари Ҳектор моил шуда, ҷасади писарашро ба ӯ боз пас гардонидани Ахиллес ва ҳатто барои озоишта гузаронидани дафни маросими Ҳектор бист рӯз дар ҷанг танаффус эълон кардани ӯ низ дидан мумкин аст. Гарчанд дар достон образи Ахиллес дар симои нимхудо тасвир шудааст, лекин дорой хислатҳои раҳмдилӣ, яққавлӣ

дар назди китобхон ҳамчун инсони
роҳат, раҳат, воқеӣ нишон медиҳад.

Ҳектор бошад, дар достон ҳамчун қаҳрамони ҳақиқии троягиҳо
нашар мекунад. Гирчанд ӯ душмани юнониҳост, лекин Ҳомер нисбат
ба ӯ бо яе самимияти хосса назар дӯхта, хислатҳои қаҳрамонӣ ва
ҷаҳонани ӯро барҷаста тасвир менамояд. Ҳектор ватани худ, халқи
ӯро ҳақу ҳуқуқи худро ҳимоя мекунад. Илтимоси падар, оби чашми
ӯро аз майдони ҷанг пас гардонида наметавонад. Вай падару
ӯро ӯро эҳтиром мекунад, зану фарзандонашро дӯст медорад,
амин барои Ватан ҷангиданро афзал медонад. Ана ҳамин лаҳзаҳои
ӯро Ҳектор дар боби «Видоӣ бо Андромача» ҳақиқатнигорона ва
таҷассусӣ тасвир ёфтааст. Хуллас, Ҳомер дар достони «Илиада» аз як
ҷиҳат аҳлиҷаҳонро дар бораи ҷанги Троя нақл кунад, аз тарафи дигар
дар он воқеаҳои таърихӣ замони худро бо маҳорати баланди бадеӣ
таҷассусӣ намуштааст.

«Одиссея» низ яке аз достонҳои машҳури Ҳомер ба шумор
ме равад. Баъди ғалабаи юнониҳо ҷангоми бозгашт ба Ватан онҳо ба
ҷангҳои душворииро дучор мешаванд, ки ин воқеаҳо дар силсилаи
достонҳои «Бозгашт» инъикос ёфтааст. Достони «Одиссея» низ яке аз
ҷангҳои достонҳо ба шумор меравад. Ин достон низ аз 24 китоб иборат
аст, лекин аз рӯи доираи мавзӯ ва ҳамбастагии воқеаҳо аз достони
«Илиада» фарқ мекунад. Агар дар достони «Илиада» воқеаҳои
ҷангҳои ҷанг тасвир шуда бошад, дар достони «Одиссея» воқеаҳои
ҷангҳои осонӣ тасвир карда шудааст. Маводи достон аз ҳикояҳои
сару ҷанги пур аз воқеаҳои ҳайратангези Одиссея ва муборизаи ақлу
қавват алайҳи мушқилот ва вазъиятҳои душвор иборат аст. Гарчи
ҷангҳои даҳсола хотима ёфтааст, Одиссея ба ватани худ - қазираи Итака
ба осонӣ баргашта наметавонад. Чунки ӯ чашми писари яккаву ягонаи
ӯро баҳр Посейдонро, ки Полифем ном дошт, кофта мегирад.
Бинобар ин Посейдан бо мақсади аз Одиссея интиқом гирифтани,
ӯро ба баҳр баромадани ӯ шамоли саҳтро мефиристад ва одамони
Одиссеяро ба ҳалокат дучор мекунад. Лекин Одиссея тадбиркор бо
маҳорати хосса ҳар бор аз шиддати мавҷҳои пуртуғи баҳр эмин
меонад. Бо вучуди он вай аз баргаштан ба кишвари худ даст
намекашад. Мазмуни асосии достони дуҷуми Ҳомер Одиссея нақли
Одиссея бозгашти шоҳ Одиссея ба манзили худ дар қазираи Итака
аст. Дар атрофи ҳамин мазмуни асосӣ ҳодисаҳои дигаре тарҳрезӣ
мегарданд, ки марбути зани Одиссей Пенелопа ва писари ӯ
Телемах мебошанд. Дар қисми достони аввал ин достон бо
таърифҳои маводи маишӣ ва афсонавии худ фарқ мекунад. Равиши

мазмуни “Одиссея”, ки чил рӯз давом мекунад, танҳо лаҳзаҳои охири саёҳати қаҳрамонро дар бар мегирад. Одиссей воқеаҳои сар гузаронидаашро дар яке аз базмҳо нақл мекунад. Мутобикӣ ба нақл ҷанги Троя ба охир мерасад ва юнониён бо ғалаба ба хониҳои худ бармегарданд. Киштии, ки дар он Одиссей ва ҳамроҳони ӯ нишаста буданд, низ ба ҳаракат мебарояд. Бозгашти Одиссей ба ватанаш ба назди зану писараш даҳ сол давом мекунад.

Дар чор суруди аввали достони “Одиссея” сухан дар бораи ҳамсари Одиссей Пенелопа меравад, ки солҳои дароз шавҳари худро интизорӣ мекашад. Аз набудани Одиссей истифода бурда, мардҳои зиёде ба зани ӯ хостгор мешаванд. Аммо Пенелопа ба баҳонаҳои зиёде хоҳиши онҳоро рад намуда, дар як вақт писари ӯ Телеманро ба Спартаи дурдаст барои фаҳмидани тақдири падараш равон менамояд. Дар Спарта писари Одиссей бо Менелай ва Еленаи дучор меояд ва онҳо дар бораи қорнамоиҳои Одиссей ба писари ӯ қисса мекунанд.

Мувофиқи сужети достон Одиссея ва ҳамроҳони ӯро тӯфон ба ҷазираи рӯдапоҳои якчашма оварда мебарояд. Одиссея ва рафиқони ӯ ба ғори пурдаҳшати Полифем паноҳ мегиранд. Полифем инро фаҳмида Одиссей ва рафиқони ӯро нест карданӣ мешавад. Одиссея бо ӯҳдабаро инро дарк карда, чашми ягонаи Полифемро кофта мегирифт ва бо ёрдами ғўсфандон ҳамроҳи дўстонаш аз дасти Полифем мегурезад. Онҳо баъди чандин душвориҳо ба ҷазираи худои шамоли Эол омада мемонанд. Эол Одиссейро хуш истиқбол мегирад ва ӯро ба хангоми ӯро гусел кардан ба ӯ як халта шамоли тўхфа мекунад. Одиссей азбаски тамоми роҳ хоб накарда буд, хангоми қариб ба мамлакати худ расидан хобаш бурда мемонад. Аз хоби ӯ истифода бурда, ҳамроҳонаш халтаро мекушоянд. Дар ин вақт шамоли саҳро бархеста, дар баҳр мавҷҳои пурдаҳшат туғён мезананд ва киштии онҳо ғарқ мешавад. Танҳо Одиссей бо ӯҳдабароии хосса аз офати мавҷҳо раҳо меёбад. Дар ҳамин вақт худоҳои кўҳҳои Алп хангоми набудани Полифем бо ҳам маслиҳат карда, барои ба мамлакати худ расидани Одиссея кўмак расониданӣ мешаванд. Баъди ин Одиссей ба мамлакати Феонейҳо омада, аз болои як базми бузург баромада мемонад. Дар ин зиёфат ғўянда-ҳофиз оиди ҷанги Троя достонро гуфта, дар бораи яке аз қаҳрамонони Юнон Одиссея низ месарояд. Баъди ин Одиссей ба подшоҳи мамлакатаи Феоней тамоми саргузашти худро ҳикоя карда медиҳад. Аз ин подшоҳи кишвари Феоней мутаассир шуда, бо киштии зудрав Одиссейро ба ҷазираи Итака

дар ҳамаи ҷаҳон. Дар қазираи Итака Одиссей ба шубон Эвлей дучор омад, ки аз ҷиҳати дусти Одиссей гӯён мешиносонад.

Аз ин киссаҳои дар базми шоҳ Алкин баённамудаи Одиссейро ҳамаи фавваларӣ ташкил медиҳанд. Аз қабилӣ сафарҳои ӯ ва қароғонӣ ба мамлакатҳои гуногун, мамлақати якҷашмаҳо, қароғонӣ мурдаҳо ва ғайра. Дар охир гӯё ба ҷое мерасанд ва ба қароғонӣ мурдаҳо. Ҳамроҳони Одиссей гӯсфандеро аз ин рама сар қароғонӣ барои ин корашон Зевс бо хоҳиши Худои офтоб боз қароғонӣ мекунанд ва киштии Одиссей пора мешавад. Худи Одиссей раҳо офта, баъди нӯҳ рӯз ба қазирае меояд, ки соҳиби он қароғонӣ буд.

Ба ҳамаи қиссагӯи Одиссей дар базми шоҳ Алкин хотима меёвад ва ба ҷиҳати фавваларӣ ин қиссаҳои аҷиб шоҳ Алкин амр медиҳад, ки Одиссейро шабона ба ватанаш қазираи Итака расонад. Бо ёрии қароғонӣ Афродита Одиссей чехраи худро ба як марди пири бечора расонад қиссаҳои ин ба манзили худ мерасад.

Дар ҳамаи ҷаҳон, яъне омадани Одиссей зани ӯ Пенелопа, ки аз қароғонӣ мардони зиёд ба танг омада буд, дар назди хостгоронаш қароғонӣ навбатиро гузошта буд. Шарт чунин буд, ки ҳар касе бо қароғонӣ Одиссей тирро аз дохили 12 ҳалқа гузаронида, ба ҳадаф расонад, ба ҳамаи ба шавҳар мебарояд. Ин вақт Пенелопа қароғонӣ Одиссейро гирифта мебарояд ва «қасе, ки аз даруни ангуштарин 12 ҳалқа гузаронад, ман ҳамон шахсро шавҳари худ интихоб менамоям», мефармояд. Ин корро танҳо Одиссей карда метавонаду ҳалос. Дар суруди 23-ум лаҳзаи ҳамдигарро шинохтани зану шавҳар тасвир мешавад. Дар суруди охир, яъне суруди 24-ум бастанӣ сулҳ байни Одиссей ва қароғонӣ хостгори ба қатл расида тасвир мешавад. Тахмин мекарданд, ки достонҳои Ҳомер «Илиада» ва «Одиссея» дар асрҳои IX ва VIII пеш аз мелод офарида шудааст. Яъне «Илиада» дар асри IX ва «Одиссея» дар асри VIII офарида шудааст. Инро аз маводи тасвири қароғонӣ низ муайян кардан мумкин аст. Ҳомер достонҳои худро дар қароғонӣ офаридааст. Чунки дар ин асарҳо унсурҳои лаҳҷаи ион тез-тез дучор мешаванд. Дар бораи Ҳомер ва эҷодиёти ӯ асарҳои зиёде навишта шудаанд ва дар баъзеи онҳо Ҳомер танқид ҳам карда мешавад. Ҳатто гумон меравад, ки ӯ шоир ҳам набошад. Лекин таълиқотҳои дар асри XVIII бурдаи адиби немис Ҳёте исбот кард, ки Ҳомер дар ҳақиқат шоири бузурги замони қадим буда, ӯ муаллифи достонҳои «Илиада» ва «Одиссея» мебошад. Худи вожаи Ҳомер таълиқотҳои шахси якҷашмаро дорад. Вобаста ба ҳамаи муҳаққиқони қароғонӣ ин осори Абӯабдуллоҳи Рӯдакии Самарқандӣ дар Аврупои асри

XVIII ва XIX ин шоири забардасти форсу тоҷикро ба Ҳомер мекунанд.

Дар охирҳои садсолаи VIII ва ибтидои садаи VII дар ҳаёти иҷтимоии Юнон як қатор дигаргуниҳо рух медиҳанд. Аз ҷумлаи инҳо ҷамъияти иҷтимоӣ рӯй ба таназзул ниҳода, дар ин ҷо ҷамъияти ғуломдорӣ ташаккул меёбад. Ба ин муносибат дар ин ҷо савдо рини ёфта, муносибати пулӣ ба вучуд меояд. Баробари пайдоиши синфи дар ҷамъият мулкӣ хусусӣ низ инкишоф ёфта, халқ ба табақаҳо ҷудо шуда, тоифаҳои ҳунармандон ва савдогарон пайдо мешаванд. Аз ҷаҳамин гуна дигаргунӣ дар байни заминдорон низ ба вучуд меояд. Заминдорони калон боз ҳам кавитар гардида, заминҳои кишварро ба ҷайбҳои бештар ва васеътар ишғол кардан мегиранд. Заминдорони хурд бошанд, торафт камбағал гардида рӯ ба нестӣ ва маҳв шудан меоранд. Дар натиҷа дар ҳар ҷой-ҳар ҷойи Юнонистон байни мардуми оддӣ ва табақаҳои боло тез-тез ҷангу талошҳо рух дода, муборизаҳо торафт шадидтар мешаванд.

Ана ҳамин гуна дигаргуниҳои ҷиддии дар ҳаёти иҷтимоӣ ва иқтисодии Юнон рухдода ба адабиёт ва санъат, ки яке аз шаклҳои тафаккури инсонӣ ба шумор меравад, таъсир нарасонида намонд. Дар натиҷа дар ҳамин давр дар адабиёти Юнон дар қатори дostonҳои қаҳрамонӣ дostonҳои хусусиятҳои дидактикӣ (панду ахлоқӣ) дошта, ҳам ба вучуд меоянд, ки машхуртарин муаллифи чунин дostonҳо Ҳесиод ба шумор меравад.

Назар ба маълумоти худаш Ҳесиод аслан аз Осиёи Хурд буда, ба туфайли душвории ҳаёт падараш ба деҳаи Аскраи наздикии шаҳри Беотия кӯчида меояд. Минбаъд ҳаёти Ҳесиод дар ана ҳамин шаҳрчаи Беотия мегузарад. Беотия як шаҳрчаи хурдакак буда, аз ҳунармандон хеле оқиб монда буд. Ҳесиод дар чунин шароит зиндагӣ ба сар бурдан эҷод кардааст.

Аз Ҳесиод то ба мо дostonҳои «Қорҳо ва рӯзҳо» ва «Теогония» омада расидааст. Вай дар дostonи «Қорҳо ва рӯзҳо» дар бораи худаш ва шароити замони зиндагиаш як қатор маълумоти пурқимат додааст. Падараш пеш аз вафоти худ тамоми буду шуд ва як порча заминашро ба писаронаш Ҳесиод ва Перс мерос мегузорад. Бародари Ҳесиод ба қозихо пора дода тамоми молу мулк ва ҳамон як порча заминро аз онҳо худ карда мегирад. Лекин вай бо қорҳои беҳуда машғул шуда, ин молу мулк ва заминро ба бод медиҳад. Дар натиҷа қашшоку мӯҳтоҷ гардида, ба назди падараш Ҳесиод ёрӣ пурсида меояд. Ҳесиод ба ҷойи ёрии моддӣ расонидан ба бародараш ба ӯ ёрии маънавӣ, яъне насихат медиҳад. Ҳамин тариқ Ҳесиод дар асоси мочарои байни

менамояд, ки агар дар оила аз як нафар зиёд писар бошад, албатта барои таксими меърос мочаро сар мезанад.

Аз ин гуфтаҳо бармеояд, ки Ҳесиод дар достони худ ба масъалаҳои иҷтимоиро, аз қабилӣ меҳнат ва оила, дуруст таъкиқ кардааст. Шоир ин масъалаҳоро дуруст мегузорад, лекин ба ҳалли маслиҳати дуруст дода наметавонад. Чунончи, шоир асоси зулми муайян намояд ҳам, лекин ба беҳи он табар заданро маслиҳат намедихад. Ё худ шоир дар меҳнат будани асоси боигарию таъкиқ менамояд, лекин дар ҷамъияти ғуломдорӣ ҳеҷ вақт бой нашудани шахси мутеъ, яъне ғуломро намеғӯяд, решаи зулм дар истисмор инсон аз тарафи инсон буданашро дарк намекунад. Зотан замонаи шоир ба дарк кардани чунин масъала имкон ҳам намедод. Шоир ба зулми замона, мунофиқии золимон дод меғӯяд, лекин чораро ӯ худоҳо мечӯяд. Умуман, Ҳесиод бо ин достони худ ҳамчун як симол аз лиҳози олами рӯҳоният ва равшаносӣ шахшудаи иҷтимоӣ ба назар мерасад.

Бо вучуди ҳамаи ин дар шароити зиндагии шоир ба вучуд омадани чунин асар ва пеш рондани чунин ғояҳои пешқадам сазонорӣ таваҷҷӯҳ аст. Маҳз чунин асарҳо ба пайдоиши асарҳои хусусиятҳои пешқадам дошта дар асрҳои минбаъда сабаб шудаанд.

Савол ва супоришот:

1. *Хусусиятҳои муҳимтарини адабиёти Юнони қадим.*
2. *Дараҷаи тадқиқи адабиёти Юнони қадим.*
3. *Пайдоиши асотир ва афсонаҳои Юнони қадим.*
4. *Қаҳрамонҳои асосии асотирҳои Юнони қадим.*
5. *Асотирҳо дар бораи ҷанги Троя.*
6. *Мавзӯ ва мундариҷаи дostonҳои Ҳомер «Илиада» ва «Одиссея».*
7. *Адабиёти Юнони қадим ва адабиёти форсу тоҷик.*
8. *Ҳесиод ва эҷодиёти ӯ.*

ЖАНРҲОИ АДАБИ ВА ТАСНИФОТИ ЖАНРӢ ДАР ЮНОНИ ҚАДИМ

Нуктаҳои асосӣ:

1. Таърифи инкишофи дostonҳои қаҳрамонӣ дар Юнон.
2. Таърифи жанрҳои гуногуни бадеӣ дар адабиёти Юнони қадим.
3. Таърифи жанрҳои инкишофи драма.
4. Таърифи жанрҳои инкишофи ибтидои давраи Римии адабиёти Юнони қадим.

Инкишофи дostonҳои қаҳрамонӣ. Дар асрҳои VII-VI пеш аз Ҳ.з. аҳолии дар ҳаёти сиёсӣ ва иқтисодии Юнони қадим ҳаётгунӣ ба ҳаёти руҳ доданд. Тамоми марз ва буми ин сарзамин ва ҷаҳони ба дастӣ давлатмандон гузашта, деҳқонон торафт қашшоқ ва ғарбӣ бойҳо гирдидаанд. Онҳо аввал ба чорякдор, сонӣ ба ғулом табдил ёфта, соҳибонашон онҳоро метавонистанд ба дигар бойҳо бахшанд. Дар шатҳа дар байни мардум норозогӣ авҷ гирифта, ҷо - ба инкишофи ғуломон сар заданд. Бинобар ин ҳам давраи мазкур дар таърихи Юнони қадим давраи инқилоб унвон дорад.

Ин гуна дигаргунӣ, ки дар ҳаёти сиёсӣ ва иқтисодӣ руҳ доданд, ба адабиёт ва санъат низ таъсири сарнавиштсоз дошт. Акнун дostonҳои қаҳрамонӣ рӯй ба таназзул ниҳода, лирика инкишоф ёфт ва драма ба мутад омод. Баъди дostonҳои «Илиада» ва «Одиссея» низ як жанр дostonҳо ба вучуд омада, ниҳоят дар поёни ин давра тақлидани дostonҳои қаҳрамонӣ «Батрахомиомахия» («Чанги ғуқҳо ва мушҳо») ном дostonе офарида шуд. Чунон ки дар ин дoston баён ёфта мешавад, ғуқҳо ва мушҳо байни худ мечанганд. Ин чанг торафт шиддат мегирад. Ниҳоят худоҳои кӯҳҳои Алп байни худ маслиҳат мекунанд, ки чангро хомӯш кардани мешаванд ва ба ғуқҳо ёрӣ дода, чанг ба ҳаёт бармегардонанд.

Дар ин асар дostonҳои қаҳрамонӣ ва воқеаҳои дар он тасвиршуда танқид гардида, дигаргунӣ дар ҳаёти мардуми ин давра руҳдода низ тасвир шудаанд. Яъне дар ин давра муносибати мардуми инсбат ба худоҳо низ дигар шуда, ҳатто онҳо аз болои худоҳо меастанд. Аз чумла, дар асар оварда мешавад, ки худои дostonмандон Афина гуё ба ғазаб омада меғӯяд; “ман тарафдори он астам, ки аз ҳар ду тараф ҳам бештар маҳв шаванд, зеро ҳар дуяшон ҳам ба ман зарари бисёре овардаанд”. Бо овардани ин гуфтаҳо кибру ғурури худоҳо фош карда мешаванд.

Пайдоиш ва инкишофи лирика дар Юнон. Лирика намуди асари бадеист, ки дар он муаллиф афкори худро бо эҳсоси шахсӣ, тахайюлотӣ бадеӣ ифода менамояд. Дар асарҳои лирикӣ муносибати худро нисбат ба ҳодисаҳои иҷтимоӣ тавассути ҳиссию кайфияти худ баён мекунад. Худ истилоҳи **лирика** аз лафзи лотини гирифта шудааст ва юнониҳо асарҳои адабии шифохиро, ки бо лаҳзасангасобии мусиқии тормонанд суруда мешуд, лирика мегуфтанд. Минбаъд, аз асрҳои VII-VI пеш аз мелод сар карда, ин истилоҳ умуман нисбат ба ҳамаи асарҳои лирикӣ ва анвои он роиҷ кардаанд. Лирикаи Юнони қадим аз се намуд иборат буда, онҳо **элегия**, **ямбо** ва **мегика** номида мешуданд.

Элегия дар вақтҳои аввал дар Осиёи Хурд хеле васеъ паҳн гардида, онро ҳамчун суруди ҳазин ё худ назми мотамзада иҷро мекарданд. Дертар элегия ин хислати худро гум карда, тадриҷан дар маросимҳои тантанавӣ, зиёфатҳо низ суруда мешуд. Он бештар ба ҳамовозии асбоби мусиқии най иҷро карда мешуд. Азбаски забони элегия ба забони асарҳои эпикӣ наздик буд, ин жанр дар байни мардум бештар шӯҳрат пайдо карда, тез паҳн мешуд. Агар дар ибтидо элегияҳо мазмуни маҳзунона дошта бошанд, минбаъд дар онҳо ғояҳои ватанпарварӣ, дӯстӣ, рафокат, садоқат, далерӣ, нафрат ба душман ва ғайра ифодаи худро меёфтанд.

Яке аз элегиясароёни машҳури ин давр **Третей** буд, ки дар асарҳои ӯ бештар ғояҳои далериву мардонагӣ ва қаҳрамонӣ инъикос карда, худро ёфтаанд. Ӯ мегӯяд, ки “қаси дар роҳи ҳимояи Ватан қаҳрамонона ҳалокшударо меарзад, ки ба осмон бардошт”. Дар элегияҳои Третей на образҳои афсонавӣ, балки ҳамзамонони шоир ба забон оварда мешаванд. Намояндаи дигари адабиёти ин давр **Солон** низ дар жанри элегия асарҳои зиёде навишта, дар онҳо муносибати байни давлатмандон ва мазлумону камбағалон ифодаи худро ёфтааст.

Намуди дигари асарҳои лирикӣ **ямбо** бештар хусусиятҳои суруди халкиро дар худ мучассам намудааст. Дар ин намуди шеър одатан як гурӯҳ аз болои гурӯҳи дигар бо ҳазлу мutoйибии сурудхонон меҳадад, хислатҳои ношоями табақаи муайяни ҷомеа зери танқид гирифта мешавад. Ана ҳамин гуна хусусияти назми қадимаи лирикӣ минбаъд ба ривоҷи анвои жанрҳои ҳаҷвӣ-мазҳақавӣ дар адабиёти бадеӣ замина ва асос шудааст. Яке аз намояндагони барҷастаи бунёдгузори ямбӣ адабӣ **Архисон** буда, ӯ дар асарҳои худ мавзӯҳои шахсӣ ва сиёсиро барҷаста ва дар ҳолати тавҷам ба қалам додааст.

Наро ҳама бод алоҳида таъкид намуд, ки асарҳои лирикии дар маросимҳои тағзия ва ҷамъо гуфташуда бештар дар шакли қироати ҷамъоӣ иҷро карда мешуданд.

Нисби дигари асарҳои лирикии Юнони қадим **мегика** бо тарзи ҷамъоӣ ба ҳамаҷониби асбоби мусикии лира иҷро карда мешуд. Мегика аз рӯи тарзи иҷрои худ ба ду тақсим мешуданд: яке аз ҷиҳати тарзи иҷро аст, ки фақат аз ҷониби як шахс иҷро карда мешуд. Дигаре ҷамъоӣ ни намуда асарҳои лирикӣ **Алкей** ва шоира **Санфо** номбар мешавад. Алкей, ки худ аз табақаи давлатмандони шахр буд, дар асарҳои бештар ҳаёт ва кайфияти онҳоро сурудааст. Дар эҷодиёти Санфо бошад, бештар ба ҳаёти занону духтарони замони худ таърифи ҷамъоӣ, муносибатҳои оилавӣ, тӯю тантанаҳо, рақобату рақосҳои ҷамъоӣ ва амсоли инҳо мавзӯи марказӣ будааст.

Нисби дигари мегика сурудҳои ҷамъоавӣ - умумӣ (ба тарзи хори ҷамъоӣ иҷрошаванда) буда, ин гуна сурудҳо одатан дар маросимҳои ҷамъоӣ, ҷамъоӣ бо ҳамовозии асбобҳои мусикӣ суруда мешуданд ва дар инҳо эҷодҳо, титанҳо ва қаҳрамонҳо мадҳ карда мешуданд. Аз ҷиҳати тарзи иҷро ни намуди асарҳои лирикӣ шоир **Пиндарро** номбар кардан мумкин аст, ки дар асарҳои ӯ бештар варзиш ва ғолибони варзишҳои парзӣш мадҳу сано карда шудаанд.

Нивисаҳои драма дар Юнони қадим. Истилоҳи “драма” аз ҷиҳати илмӣ гирифта шуда, маънояш ҳаракат аст. Аз лиҳози таърифии умуминазарӣ драма чунин жанрест, ки дар он воқеаҳо ба ҷиҳати ҳаракати иштироккунандагони он ифода карда шуда, ҳамаҷониби дар сахна намоиш дода мешавад. Дар чунин асарҳо диалог ва монолог, рақс, бозӣ низ мавқеи хосса дорад. Драма калимаи илмӣ буда, маънои луғавиаш ҳаракат, амалиёт мебошад. Асарҳои драматӣ барои дар сахнаи театрҳо намоиш додан офарида шудаанд. Асарҳои драматиро пиеса ва пас аз ба сахна гузоштан спектакл меноманд. Нивисандае, ки асарҳои драматӣ таълиф менамояду ин корро иҷро кардан муҳимми эҷодиёти бадеии ӯст, драматург ном дорад.

Драма мушкилтарин ва мураккабтарин ҷинси адабӣ ба шумор меравад. Ин фикро аксарияти назариётчиён таъкид кардаанд. Чунинчун, «драматургия-шакли аз ҳама баланди эҷоди бадеӣ аст», - таъкид буд олими Юнони Қадим Арасту. Олими назариётчиин рус Н. И. Беллинский драмаро «тоҷи санъат» донистааст. Ин мушкилӣ ва мураккабии драма аз сахнавияти вай сар задааст. Зеро драматург наивисандаест, ки мувофиқи қоидаю қонунҳои сахна кор мебарад. Агар роману повест танҳо барои хондан навишта шаванд, пас асари драматиро ҳам мутолиа кардан мумкин аст, ҳам дар сахна намоиш

додан. Бинобар ин ҳам вақте ки драматург ба эҷоди асар шурӯ мекунад, вай ҳамеша имконияту хусусиятҳои сахнаро ба назар мегирад ва мувофиқи талабу имкониятҳои сахна асар менависад. Аз ин рӯ, асари драмавӣ нисбат ба роману повест, ҳикояву очерк жанри душвортарини адабиёти бадеӣ мебошад. Қоидаю қонунҳои драматик мустақил ва ба худ хосанд. Дар он амалиёту ҳаракати одамон маъно асосиро ишғол менамояд. Дар драма ягонагии гуфтору амалиёт тавассути диалогу монолог, имову ишора, ҳаракати дасту бадан, раҷма, фосила, ист ва дигар ҳолатҳои инсонӣ ба даст меояд. Маълум аст, ки юнониёни қадим дар ин ҷода асарҳои баландмазмунӣ адабиётӣ ва санъатро аз худ боқӣ гузоштаанд ва айнан дар байни онҳо драмаи мавқеӣ ҷудоғонаро ишғол менамоянд.

Дар яке аз шахрҳои қадимаи Юнон - шаҳри Афина ҳанӯз дар асрҳои VI пеш аз мелод санъати театр ривоч ёфта, дар сахнаҳои он ҷангоми тантанаҳои бузург суруд таронаҳо иҷро карда шуда, бозии намоиш дода мешуданд. Ба пайдоиши театр мақоми ҳудои табиат Дионис калон аст. Зеро пайдоиши нахустин тамошоҳои театрии ба шарафи Дионис бахшида шудааст. Намоишҳои театрии дар кӯчаҳои шаҳр, майдонҳои васеъ ва ҷойҳои баланд нишон дода шуда, дертар барои ин намоишномаҳо суфа-сахнаҳои махсус месохтанд. Истилоҳои театр ҳам аз лафзи юнонӣ гирифта шуда, маъноаш тамошо гуфтан аст.

Ҳанӯз дар садаҳои VII-VI пеш аз мелод юнониҳо, ки ба ҳудуди табиат Дионис эътиқод доштанд, дар айёми баҳор - моҳҳои март-апрел ба шарафи ӯ маросимҳои тантанавӣ барпо менамуданд ва дар кӯчаву майдонҳо сурудҳои мекарданд. Дар чунин рӯзҳо мардум пӯсти буз дар бар карда, ба сарашон шохи буз гузошта, ҳар гуна бозӣҳо намоиш медоданд. Шахси дар қиёфаи буз даромада ба назди сахна омада меистод ва аз байни издиҳом сардори ҳофизон (корифей) болои сахна баромада, оиди ҳаёт ва ғайрияти Дионис суруд мехонд. Ҷангоми ба як нуқта омадани корифей дигар одамони дар поёни сахна буда ба тариқи хор ба ҳудо Дионис мадҳияҳо мегуфтанд. Ин намуди иҷро дар Юнони қадим бо унвони «Сурудҳои буз» машҳур буд. Зеро аксари иштирокдорони ин намоишномаҳо ва бозӣҳои сахнаӣ дар тан аз пӯсти буз либос ба бар мекарданд.

Агар дар ибтидо танҳо корифей ба сахна баромада суруд хонад, дертар боз касе аз иштирокчиёни маросим ба сахна баромада бо корифей ҳамовозӣ мекард. Дар чунин вақт одамон ба ҳамдигар ҳазлу мутӯиба мекарданд, ки дар натиҷа жанри мазҳака ба вучуд омад. Ҳамин тарик, ба муносибати ҳудо Дионис драмаи антикӣ (қадимӣ) ба

ва инчад, жанрҳои мазҳака (мазҳака) ва трагедия (фочеа) ривоч
Атар дар ибтидо асарҳои сахнаӣ асосан ба ҷаъолияти худоҳо
шуда бошанд, минбаъд оиди ҳаёти нимхудоҳо ва ҳатто
оддӣ ҳам намоишномаҳо ба вучуд омаданд. Дар шаҳри
ва шаҳрҳои дигари Юнон театрҳои калон, ки барои ҳазорон
тамошобинон ҷой дошт, сохта шуданд. Чунончи дар бинои яке
Афиша, ки он дар шакли нимдоира сохта шуда буд, беш
тамошобин ҷойгир мешуд. Барои тамошобинон дар
каторҳои аз тахтаву мрамар ва дар қаторҳои боло аз
оддӣ сохташуда гузошта шуда, барои баромадан ба қаторҳои
аз мобилӣ зинаҳо гузаргоҳҳо гузошта шуда буданд. Дар
ҳамин нимдоираи тамошобинон ҷойи бозии иҷрочиён
буд, ки онро дар оғоз архестр мегуфтанд. Вожаи имрузаи
ат ҳамоно ҷост. Ҷойи нишастии тамошобинонро бошад
архестр меномиданд. Дар ибтидо иҷрокунадагон (артистон)
намоишномаро дар архестр иҷро карда, дар паси онҳо бо номи сахна
мавҷуд буд, ки он ҷо асосан декоратсияҳо (ҳар гуна тасвирҳои ба
намоишномаҳо) ро меовехтанд. Минбаъд бозихоро дар сахна
иҷро мекарданд шуданд.

Дар театри Юнони қадим иҷрокунадагон асосан мардҳо
буданд. Азбаски аз байни занон иҷрокунадагон набуданд, дар
намоишномаҳо роли занонро низ мардон дар либоси занона
иҷро мекарданд. Ҳанӯз дар намоишномаҳои ҳамоно давр ҳар гуна
маскаҳо пӯшида иҷро кардани нақшҳо расм шуда буд. Барои
иҷрои тамошобинон бозиро дурусттар бинанд, иҷрокунадагон
маскаҳои бандишпошна пӯшида ва баъзан ба пояшон ҷӯб баста нақш
иҷро мекарданд. Дар театри Юнони қадим ҳангоми иҷро намудани
намоишномаҳо ва давлатмандон артистон либосҳои дабдабанок дар
бар карда, иҷрокунадагони нақшҳои мардуми оддӣ ва қашшоқ
либосҳои оддӣ ва ҷӯлида дар бар мекарданд, ки ҳамин анъана то
имруз дар аксар театрҳо боқӣ мондааст.

Ҳамин тариқ, театр барои инкишофи тафаккури маънаӣ ва
маданияти мардуми Юнони қадим мақоми бағоят бузургро бозид, дар
натига як қатор драмनावисони бомаҳорат аз қабили устодони
трагедия Эсхил, Софокл, Еврипид ва мазҳаканависи мумтоз
Аристофан ба майдон омадаанд.

Эсхил (524-456) яке аз драмनावисони маъруфи Юнони қадим
буд, ҳамчун дигар адибони ҳамоно давр дар бораи ӯ низ то ба мо
нақоят кам маълумот омада расидааст. Ҳаминаш маълум аст, ки
Эсхил дар соли 524-и пеш аз мелод дар Элевсин ном деҳаи наздикии

шаҳри Афина дар оилаи шахси давлатманд ба дунё омадааст. Вай дар вақти ташаккул ёфтани давлати Афина ва ҷанги юнониҳо бо фараонҳои Египтс умр ба сар бурда, дар овони ҷавонияш дар ҷангҳо иштирок карда, ба сарват ва дар поёни умраш дар қазираи Ситилия зиндагӣ карда, соли 485 пеш аз мелод аз олам гузаштааст.

Эсхил ҳамчун «падари трагедия» ном бароварда дар давраи умри худ мутобиқи маълумоти манобеъ 90 фочеанома навиштааст. Аз онҳо танҳо 7-тояш то ба мо омада расидааст. Аз трагедияҳои Эсхил маълум мегардад, ки гарчанд ӯ аз табақаи консервативҳо бошад, вай ба демократҳо майл доштааст. Дар байни асарҳои Эсхил «Прометейи занҷирбанд», «Орестея», «Форсҳо», «Ҳафт касе аз муқобили Фив» ва ғайра сазовори диққатанд. Эсхил ҳамчун адиби давраи бунёди давлати Афина ва асосгузори жанри трагедияи адабиёти Юнон буда, беҳуда ӯро «падари трагедия» нагуфтаанд. Бисёр донишмандони бузурги Ғарб Эсхилро дар қатори бехтарини адибонҳои дӯстдоштатарини адабиёти худ қарор додаанд ва зикр кардаанд.

Эҷодиёти бойи шифоҳии халқ барои Эсхил ҳамчун мақоми асосии эҷодӣ бадеӣ хизмат кардааст. Вай дар асарҳои худ аз онҳо тарзи эҷодӣ истифода намуда, асарҳои сахнавии дорои мазмун ва ғояи навро мувофиқи талаботи давраи замони вай ба ҷаҳон офаридааст. Арасту дар боби чоруми «Поэтика»-и худ онро хизмат ба беҳамтои Эсхил дар инкишофи драма сухан ронда, таъкид мекунад, ки ӯ бори аввал дар драма адади иштирокчиёро афзуда, дар сценарий диалог (муколама)-ро ҷорӣ намуда, хорро камтар кардааст.

Дар байни трагедияҳои Эсхил асари ӯ «Прометейи занҷирбанд» мақоми алоҳидаеро сазовор аст. Эсхил барои офаридани ин асари худ асотирҳои қадимаи дар бораи Прометей офаридашударо ба тарзи эҷодӣ омӯхта, дар шахсияти Прометей тимсоли инсонии олиҷаноб ва нақҳҳои одамонро меофарад. Мувофиқи асотирҳои юнонӣ Прометей писари Худо Фемида буда, аз ҳамин ҷиҳат ба подшоҳи худоён Зевс наздикӣ дорад. Ҳангоме, ки байни Зевс ва худоҳо носозӣ пайдо шуд, Прометей Зевсро ғимоя мекунад ва ба вай ёрдам медиҳад. Дар замони қадим мардуми Юнон ба муқобили қувваҳои табиат очиз буда, бар зидди онҳо мубориза бурда наметавонишанд. Дар натиҷа ҳангоми боду тӯфон халқ дар бешаву биёбонҳо нобуд шуда, насиби ҳайвонҳои ваҳшӣ мегардид.

Прометей ҳаёти ана ҳамин гуна шахсонро фикр мекунад ва ӯ аз писари Зевс - худои оташ ва оҳангарӣ - Гевис оташро дуздида ба одамон медиҳад. Одамон аз оташ истифода бурда, акнун ҳунармандиро меомӯзанд ва худро аз қувваҳои бади беруна муҳофиза

... Никхот Зевси аз ин кори Прометей дар ... ба баландтарин қуллаи кӯҳистони ... қарда мемонад. Ӯ бо ин ҳам қаноат накарда, ҳар ... Прометей як уқобро мефиристад, то ки дилу чигари ... Азбиски вай нақӯкору нақӯхоҳ буд, шабона ... Прометей дилу чигари нав пайдо шуда, аз ...

... дар офаридаани трагедияи «Прометейи занҷирбанд» аз ... бурдааст. Прометей дар тасвири ... ҳасрати ҳақиқатро ҳасур, боқувват, нотарс, шахси кавиירוда ... вай дар назди ҳар гуна қувваҳои бад сар ... Гарчанд аз асари мазкур то ба мо танҳо порчаҳои ... расидидаст, лекин аз мазмуну мундариҷаи ҳамин ... ки Эсхил бо ин асари худ дар таърихи ... арзанда гузоштааст.

... трагедияи «Орестия» буда, он аз се асари ... қисми аввали он «Агеманон» қисми дуюмаш ... «Эвлинида» номида шудааст. Ин асар ... асотирҳои Юнони қадим офарида шуда, дар ... яке аз иштирокчиёни ҷанги Троя Агеманон ... аз қисми хотимагии ин трагедия маълум ... ки Эсхил бо ин асари худ дар Юнонистон таназзули давраи ... (матриархал) ва ба вучуд омадани давраи падаршоҳӣ ... ро тасвир кардашудааст.

... тарик Эсхил дар натиҷаи омӯзиш ва истифода аз ... Юнони қадим асарҳои ҷолиби диққат офарида, дар онҳо ... ки барои замони зиндагии шоир бағоят муҳим ... аст, ифода кардааст.

... аз барҷастатарин намояндагони драматургияи Юнони ... Софокл (496-406) буда, ӯ дар замони демократияи Перикс ... Софокл аънаи фочеаноманависи шаҳир ... муттасил давом дода, дар ривочи драматургия саҳми арзанда ... Агар Эсхил ба саҳна актёри дуомро дароварда бошад, ... иштирокчиёи сеюмро кашф кард ва дохил намудааст.

Софокл дар Корлон ном мавзеи наздикиҳои Афина таваллуд ... аз донишҳои замони худ баҳраманда гардидааст. Ӯ дар корҳои ... хидмат карда, вазифаҳои муҳимро ба ҷо овардааст ва чанд ... маслиҳатчиӣ наздик ва дӯсти Перин будааст. Назар ба ... Софокл дар давоми умри 90-солаи ... аз 120 асар навишта будааст, лекин аз онҳо танҳо 7-тоаш то

ба мо омада расидаанд, ки дар ин таркиб фочеаномаҳои «Антигона», «Шоҳ Эдип», «Эдип дар Колоннада» машҳур. Софокл низ яке аз адибони машҳур ва ҳамзамони Эсхил мебошад. Софокл осори худро дар замони тараққиёти демократияи гулӯи Афина эҷод намудааст. Софокл дар оилаи соҳиби устохонаи силоҳсозӣ ба дунё омадааст. Ӯ соҳиби як қатор вазифаҳои ҷамъиятӣ низ буда, дар байни ҳамдиёронаш обрӯи хосае доштааст. Меракҳои адабии ӯ, қариб 120 асари драмавиро дар бар мегирад. Ба ӯ порчаҳои пароканда ҳафт асари драмавии ӯ то замони имрӯза расидааст, ки онҳо аз қабилҳои «Аякс», «Антигона», «Шоҳ Эдип», «Электра», «Эдип дар Колон», «Филоктет», «Пайшинос» мебошанд.

Дар эҷодиёти Эсхил ва Софокл баробари ҳамзамонӣ масъалаи истифодаи сюжетҳои хоси эҷодӣ низ умумият ба назар мерасад. Бо вучуди ин баъзе аз ҷиҳатҳои мутафовити эҷодии онҳо низ мушоҳида мешавад. Фарқ дар он зоҳир гардидааст, ки Эсхил ба қисмати авлод ва қабилҳои бештар аҳамият додааст, вале сониян ӯ на асарҳои сегона (трилогия), балки асарҳои аз лиҳоз мазмун ва мундариҷаи ғоявӣ мустақилу ҷудогона таълиф намудааст. Дар соли 442 то мелод яке аз асарҳои драмавии машҳур Софокл намоиш дода мешавад, ки дар асоси силсилаи асотирҳои афинӣ эҷод шудааст. Қабл аз ин дар яке аз фочеаномаҳои Эсхил «Ҳафт тан ба муқобили Фива» дар бораи марги фочеавии ду нафар писарони шоҳи Фива Эдип-Этеокла ва Полиника сухан рафтааст, ки барои ҳокимият аз дасти ҳамдигар ғавтида буданд.

Дар фочеаномаи Софокл «Антигона», ки мазмунан ба фочеаномаи Эсхил «Ҳафт тан ба муқобили Фива» алоқаманд аст, чунин нақл мешавад: ҳокими нави Фива Креонт ҳасадӣ Этеоклро чун муҳофизи Фива дар ҷойи махсус бо тантана мегӯронад ва ҳасадӣ бародари ӯ Полиникро чун ҳоин иҷозати ба замин гӯрондан надиҳад, ба паси деворҳои қалъа мебарояд. Аммо ҳоҳари Полиник Антигона новобаста аз он, ки оқибати саркашӣ аз фармони шоҳ Креонт марг аст, ҳасадӣ бародарашро ба ҳок мебарорад. Баъди маълум шудани он, ки Антигона ҳасадӣ бародари гӯё ҳоинашро ба ҳок супоридааст, Креонт фармон медиҳад, ки Антигона зинда ба зинда ба даруни девори дахма гузошта, гӯр карда шавад. Писари Креонт, домодшавандаи Антигона Гемон дар назди падараш илтиҷо мекунад, ки аз гуноҳи Антигона гузарад, аммо Креонт рад мекунад. Танҳо баъди он ки авлиёи кӯр Тиресий назди Креонт мегӯяд, ки Антигоноро озод кунад, вагарна ғазби худоён меояд ва

Аммо дар ҷараёни мегардад, Антигонаро озод мекунад. Аммо дар ҷараёни буд. Антигона худро кушта буд. Гемон баъди ин ба Ҷеон ба ҳалокат мерасонад. Аз марги Гемон модари ӯ ба Ҷеон баъди Ҷеон, низ худкушӣ менамояд. Дар охири ҷараёни буд. Креонт аз кардаи худ пушаймон мешавад ва худро мекунад. Ҷамин тавр, дар ин фочеаном ба Ҷеон ба Ҷеон Ҷеон ба ҳам бархӯрдани сиёсату давлат (дар Ҷеон) ба онда (дар тимсоли Антигона) нишон дода мешавад. Инчунин дар нақши Креонт шахсе тасвир мешавад, ки ба Ҷеон ба Ҷеон халқро ба инобат нагирифтааст, ки ба Ҷеон на пушаймонӣ аст. Ин як услуби ба худ хоси Ҷеон аст, ки дар он унсур ва ё мотиви “трагизм” ба Ҷеон Ҷеон Ҷеон падидаҳо ҳукмрон аст ва дар Ҷеон Ҷеон Ҷеон мекунад.

Софокл “Шоҳ Эдип”, ки ба захираи адабии ҷаҳонӣ дохил шудааст, аз силсилаи асотири таърихӣ мебошад. Дар ибтидои ҷоҷеаномаи “Шоҳ Эдип” кисса мегӯянд, ки таҷассумкунандаи дархостҳои шаҳрвандони Фива ба шоҳ Эдип муроҷиат мекунад, ки мардуми Фиваро аз бемории бахрӣ раҳо намояд. Аммо Эдип қабл аз ин додарарӯси ба ҷаҳон ба падди фолбин равон карда буд, то ӯ бифаҳмад, ки “бо бемории раҳи Фиваро аз ин бемории хавфнок раҳо кардан мумкин аст”. Ироғи баъди бозгашт хабар медиҳад, ки ин ғзаби худо ба сабаби ғзаби ӯ бар мардуми Фива он аст, ки то ҳол ба ҷаҳон шоҳи пештараи Фива - Лай бечазо мондааст. Баъди ба ҷаҳон ин хабар Эдип бо тантана қасамёд мекунад, ки тамоми Фиваро ба кор мебарад, то қотилро пайдо кунад ва чазо диҳад. Дар рағбати ҷустуҷӯ барои Эдип маълум мегардад, ки қотилии пештараи Фива - Лай худ ӯ мебошад, баъди он ки Эдип ба ҷаҳон мекунад, воқеан қотили падар ва шавҳари модараш ба ҷаҳон ӯро, худро кӯр менамояд ва ҷоҷеанома ба ин хотима меёбад.

Дар кнэси “Антигона” ва “Шоҳ Эдип” дар ин ҷо махсусияти бадеии Софокл комилан зоҳир мегардад. Ӯ ба одамон нишон медиҳад, ки онҳо дар асл чӣ хел бояд бошанд, дар ин ҷо ӯ ба инсонии образи шоҳи хирадманд, ростқавл, дасткушод ва ҷазагӯ - Эдип андешаҳои иҷтимоиву ахлоқӣ ва ҳаётии худро баён кардааст. Инчунин адиб зимнан масъалаеро ба миён меорад, ки мутобиқи он боиси падид омадани ғоҷа аслан ва бадеии хатоҳои риштаи умри инсон аст. Яъне тавлид кардани ҳақиқат аз он хатогиҳоест, ки дар давоми умр худӣ инсон ба он роҳ

додааст. Ин аст як унсури муҳими концепсияи фочеаи адабиёни Юнони қадим.

Фочеаномаи “Шоҳ Эдип” дар илми адабиётшиносии қадим чун фочеаи қисмат ё тақдир маънидод мешуд, ки дар натавони қаҳрамон натавон ва очизу беқувват аст. Дар ин асар воқеаи қисмат ба қисмат вобаста аст. Аммо Софокл беш аз ҳама онро ба асосотири қадимаро) эҷодкорона истифода бурда, ба маънаи муҳтавои ин қисса новобаста аз қисмату тақдири инсон ба тақдир мустақилона баъзе унсурҳои сужетро эҷодкорона дохил карда, таъғир додааст. Аз ҷумла, барои гуноҳи ғайри ихтиёрии қаҳрамон кардааш Эдип худро худ ҷазо медиҳад ва ҷашмонаширо мекунад, аммо ин ҷиҳат дар асосири нест ва ба қисмату тақдир вобаста надорад. Софокл дар фочеаномаҳои худ бештар ба ҳолат ва кайфияти ҳақиқии мардум таваҷҷӯҳ зоҳир намудааст. Аз ин рӯ, ҳамин маънии асарҳои асарҳои Софоклро таъмин намудаанд. Софокл дар офаридаи фочеаномаи «Шоҳ Эдип» аз асосириҳои мавҷудаи Юнони қадим бораи подшоҳи шаҳри Фив хеле бомаҳорат ва устодкорона истифода бурдааст. Сужаи аслии ин асар чунин аст.

Назар ба маълумоти асосириҳои Юнони қадим подшоҳи шаҳри Фив - Лай ба Иокаста хонадор мешавад ва аз ӯ фарзанд мебинӣ. Аслан ҳамин асосири аст асосири ҷавҳар ва маъҳази асосири фочеаи “Шоҳ Эдип”. Аммо бо сабабҳои мавҷум ӯ ба ғуломи худ мефармояд, ки ӯро ба ҷаҳилиро ба ҷаҳилистони дурдаст бурда набуд созад. Ғулом, ки раҳмаи буд, ӯро ба шаҳри Коринф бурда ба дасти як ҷунон медиҳад. Ҷунон ба ин бача Эдип ном гузошта, ӯро ба подшоҳи шаҳри Коринф медиҳад. Эдип баъди он, ки ба балогат мерасад, аз қисмати ояндаи худ фармош мекушояд. Фолбин меғӯяд, ки ӯ падарашро кушта ба модараш хонадор хоҳад шуд. Инро шунида, вай аз шаҳри Коринф баромада мемеравад. Ӯ дар роҳ ба дастаи лашкарон дучор шуда, сарлашкарро мекушад. Баъди ин вай ба шаҳри Фив меояд. Дар болои дарвозаи шаҳри Фив махлуқе, ки сараш ба духтар монанд ва панҷаҳояш ҳамчун шер буд, истода ба ҳар шахсе ки вориди шаҳр мешуд, гуноҳи муаммосиристоне меғуфтааст ва каси ҷавоб дода натавонистаро ба қатл мерасонидааст. Ҳамин махлуқ ба Эдип низ савол медиҳад: “Чист он, ки субҳ ҷаҳорпо, дар нимарӯз дуло ва бегоҳи сепоя мегардад?” Эдип ҷавоб медиҳад, ки “ин махлуқ одам аст”. Баъди ҳамин махлуқ худро мекушад ва Эдип ба шаҳр даромада ба Иокаста (яъне модраи аслии худаш, ки аллакай дар роҳ Эдип падарашро (сарлашкарро) кушта буд) хонадор шуда, подшоҳи шаҳр мешавад. Худоҳо аз ин кори машғум ба ғазаб омада, дар шаҳр касалии ваборо паҳн мекунанд, ки ҷараёни

...дар асари Софокл баъди ин Эдип ду чашми
...Иокаста бошад, худкушӣ мекунад. Сужети ана
...дар бунёди фочеаномаи «Шоҳ Эдип»
...асари Софокл аз сужети ин асотир истифода бурдан ба он
...дар асари Софокл бо тафовут аз
...асари Софокл аз воқеаи бо арз назди шоҳ омадани
...асари Софокл. Ҳангоме, ки Эдип барои шунидани арзи
...асари Софокл, вақт ба ӯ муроҷиаткунон мегӯяд, ки «гарчи ту
...асари Софокл барои мо шахси муътабар ҳастӣ. Ту моро аз
...асари Софокл ҳалос кардӣ. Акнун вақте, ки ба шахр вабо
...асари Софокл барои раҳо кун».

...асари Софокл муроҷиаткунон мегӯяд, ки ҳудаш низ аз ин
...асари Софокл баъд дар изғироб аст. Лекин сабаби паҳн шудани
...асари Софокл ба ҳамаи мақсад ӯ Крепонийро ба назди худоҳо
...асари Софокл мегӯянд, ки сабаби паҳн шудани вабо дар ҳамаи
...асари Софокл Лай аст. Баъд аз ин Эдип қотили Лайро мекобад.
...асари Софокл бар қидонист, ки қотили Лай кист. Ҳамин вақт авлиё
...асари Софокл қотили Лай писари худи Лай буданашро маълум
...асари Софокл Эдипро дар ҳолати ниҳоят маҳзун дида, байни ӯ ва
...асари Софокл ба ин бача кайҳо нест карда шуданаш,
...асари Софокл, ҳангоми ба шикор рафта истоданаш кадом як роҳзан
...асари Софокл ба ҷойи кушта шудани Лайро мефаҳмонад. Эдип
...асари Софокл ба қатли касе даст задани худро ба хотир меорад.
...асари Софокл вақт вақсе омада хабари марги шоҳи Коринф Полибро
...асари Софокл. Инчунин ӯ аз хабарчӣ мефаҳмад, ки Эдип писари шоҳ
...асари Софокл набуд, писархонди аз як шубон гирифта ба воя расонидаи ӯ
...асари Софокл. Инҳоят дар ҳамаи вақт он ҷӯпони пир омада мегӯяд, ки
...асари Софокл Лай худи ҳамаи Эдип аст. Акнун Эдип мефаҳмад, ки қотили
...асари Софокл ӯст ин ҳамаи дам чашмони худро кофта мегирад. Иокаста
...асари Софокл ба ин ҳолат тоқат карда натавониста худро мекушад.

Ҳамин тавр, дар асари Софокл Эдип ҳамчун як шоҳи
...асари Софокл тасвир карда шудааст. Гарчанд дар поёни асар муаллиф
...асари Софокл кардани тақдири худ қодир набудани инсонро таъкид
...асари Софокл мешавад, дар асар ғояҳои халқпарвариро талқину тарғиб
...асари Софокл ӯ мушоҳида мешавад. Албатта, дар ҳамаи замон вобаста ба
...асари Софокл завқу саликаи этикӣ ва эстетикӣ аз ин доира бештару
...асари Софокл фикр кардани адиб аз имкон берун буд. Софокл дар
...асари Софокл дигари худ «Эдип дар Коллонада» ҳаёти рӯзҳои

вопасини қаҳрамони дӯстдоштаи худ Эдипро дар Колоннада, ки наздикии Афина буд ва дар ҳамон ҷо фавтидани ӯро тасвир кардаанд.

Инак, гарчанд Софокл асарҳои худро дар асоси сюжетҳои асотирҳои қадимӣ ба вучуд овардааст, лекин дар онҳо ин ҳодисаҳои типологии пурфочеаи замони худӣ адиб тасвир гардидаанд. Гарчанд аз офаридаи шудани асарҳои Софокл чандин гузашта бошанд ҳам, онҳо аз репертуари театрҳои ҷаҳон мустақилона ҷой гирифтаанд.

Адабиёти юнон дар давраи инқирози ҷамъияти ғуломдорӣ. Дар садаи панҷуми пеш аз мелод омада дар Юнонистон ҷамъияти ғуломдорӣ рӯй ба таназзул ниҳод ва ин ба инқирози ҳаёти фарҳангии адабӣ, ки ифодакунандаи тафаккури ҷамъият мебошад, сабаб гардад.

Инқирози сиёсӣ, ки ба туфайли мубориҳои байни ҳиндорӣ ва демократӣ ва аристократӣ ба вучуд омад, дар натиҷа боиси ҷалби солҳои 431-404 рух додани ҷанги Пелопонн шуд. Дар ин солҳо асосҳои давлатҳои Афина ва Спартак байни худ ҷангида, ба давлати Афина демократҳо ҳукмронӣ мекарданд, дар сари давлати Спартак бошаро аристократҳо меистоданд. Дар майдони муборишаи мафкурвӣ бошаро тарафдорони дунёи кӯҳна танқид карда шуда, назари одамон инсон ба асотирҳои қадим ва дин тағйир ёфт ва дигаргун шуд. Марди акнун ба асотир ва дин бовар намекарданд. Дар натиҷа дар майдони мафкура ҷараёнҳои гуногун ба вучуд омаданд, ки яке аз онҳо софистҳо буданд. Намояндаи барҷастаи ин ҷараён Еврипид ба шумор меравад.

Еврипид (485-400 сол то мелод). Намояндаи сеюм ва ҳамазамони Софокл ва намояндаи охири давраи фочеаи атикаи Юнон Еврипид аст. Дар асарҳои ӯ бӯҳрони давлати Афина, ки дар замони ҷанги Пеллепона (431-404) хеле тезутунд гардида буд, инъикоси худро ёфтааст. Масъалагузорӣ ва ғояи асарҳои драматикии Еврипидро бо назардошти масъалаҳои умдаи ҷамъиятиву сиёсӣ нимаи дуюми асри V Афина тарҷеҳ намудан ва талқин кардан мумкин аст. Еврипидро “файласуфи сахна” гуфтаанд ва ин ҷиҳат ба он хотир аст, ки дар фочеаномаҳои ӯ тозатарин комёбиҳои фикрии замонааш инъикос ёфтаанд. Тахмин кардаанд, ки Еврипид қариб 90-асари драматӣ эҷод намудааст ва аз он танҳо 19-тояш то замони мо боқӣ мондааст. Еврипид дар осораи қисмати одамони оддиро ба тарзе, ки дар асл ҳастанд, тасвир намудааст. Пас тарзи тасвири ӯро воқеънигорона ва реалист.

Дар як қатор асарҳои ӯ бо истифода аз шакли асотирӣ фочеаҳо муҳимтарин масъалаҳои замони худро ба миён

Дар фюкеаномаҳои Еврипид патайдӯсти ҳақиқии замони худ баромад ба ҳамаи соҳаҳои ҷаҳонии қаҳрамонсиро офаридааст, ки онҳо барои ҳамаи асрҳо баъзе чунин худро қурбон мекунад. Ин хусусият аз ҳамаи дигар наъри манхури ӯ «Ифигения дар Авлида» мушоҳида мешавад. Еврипид ҷангҳои ҳосибонаи замони худро маҳкум намуда, ба ҳамаи демократии давлатдорӣ Афинаро дастгирӣ менамояд, ба ҳамаи ҷаҳондорӣ ҷанбаҳои ғоявии асари ӯ «Занони Троя» ба ҳамаи ҷаҳондорӣ.

Дар фюкеаномаҳои Еврипид асосан зиддияту муҳолифати тези ва антитези бонарӣ худро ба адолати илоҳӣ гумкарда ва ба ҳамаи ҷаҳондорӣ патайдӯсти тобовар тасвир меёбад. Еврипид дар осори ҷаҳондорӣ чун психологи бориқбин ба дунёи ботинии инсон ба ҳамаи ҷаҳондорӣ, ҳиссиёти мутақобили ӯро тасвир намудааст.

Дар ӯро дар асоси сужети асотирии саргузашти аргонавтҳо ба ҳамаи ҷаҳондорӣ, ки мазмуни мухтасари он чунин аст: Ҷавони юнонӣ Ясон ба ҷаҳондорӣ «Агро» ба сӯи Колхидаи дурдаст ба ҷустуҷӯи ҷаҳондорӣ тиллаҳои ғусфанди сеҳрноки кушташуда роҳ пеш мегирад. Ясон ба Колхида аз ин огоҳӣ ёфта, барои куштани Ясон омода мешавад. Ясонро аз марги ҳақиқӣ духтари шоҳи Колхида Медея, ки ба ӯ юнонӣ шуда буд, раҳо мекунад. Баъди дуздидани пашми тиллоӣ Ясон ба Медея ба Юнон меғурезанд ва дар Коринф паноҳ мебаранд.

Медея огоҳ мегардад, ки Ясон меҳонад ӯро бо ду фарзандаш Главо, бо духтари шоҳи Коринф Главо хонадор шавад. Медея ба ҷаҳондорӣ омода меҳонад аз Ясон қасос бигирад. Медея худро чунон меҳонад, ки ба ин қору рафтори Ясон розӣ аст. Вай ба ҷаҳондорӣ худ либоси арӯсӣ раво мекунад, ки олукаи заҳр аст. Арӯс ҷаҳондорӣ пӯшидани ин тӯхфаи Медея ҳалок мегардад ва ҳамроҳи ӯ ҷаҳондорӣ низ ҳалок мегардад. Аммо ғазаби Медея бо ин низ паст мешавад ва чун меҳонист, ки фарзандонаш барои Ясон ҷӣ қимате меҳонад, ҷаҳондорӣ куштани онҳоро мекунад. Медея бо ин амалиёти худ ба ҷаҳондорӣ ҷаҳондорӣ содир мекунад.

Ин фюкеанома бо вучуди баъзе умумиятҳо аз фюкеаномаҳои ҷаҳондорӣ ба Софокл фарқияти қалон дорад. Дар он ҳодисаи мудхияи фюкеанома ҷаҳондорӣ тасвир шудааст, ки дар маркази он образи Медея бо ҷаҳондорӣ пурқувваташ қарор гирифтааст.

Дар соли 428, баъд аз се соли «Медея» фюкеаномаи дигари Еврипид «Ипполит» ба сахна гузошта мешавад. Ин фюкеанома низ ба ҷаҳондорӣ ахлоқ, одоб ва ҳиссиёти инсон бахшида шудааст, ки ҷаҳондорӣ дар шахсият ва образи Ипполит кушуда мешавад.

Ҳамсари дуҷуми Тезея Фёдра бо писархонди ҳудаш Ипполити ошӣ мегардад. Ҳуди Ипполит аз ин гуна ҳиссиёт бегона ба ҳуд Артишид сачда мекард. Фёдра аз ин муҳаббати пурнаниги ботинан азоби саҳт мекашад. Дояи Фёдра аз ин муҳаббати наниги номатлуб ба Ипполит қисса мекунад. Ипполит ба ғазаб меояд, чиддан ин муҳаббати нопокро рад мекунад ва ҳатто ба доя таҳдид менамояд, ки ин ҳамаро ба падараш маълум менамояд. Фёдра аз ин ҷавоби Ипполит огоҳӣ меёбад ва аз оқибати қор тарсида, худкушӣ мекунад. Аммо пеш аз худкушӣ барои қасос ситонидан аз Ипполит мактубе менависад ва тӯҳмат мекунад, ки Ипполит кӯшиши таҷонуи Фёдра карда бошад. Тезея ба ин бовар карда писарашро оқ мекунад ва фочеанома бо марги Ипполит анҷом меёбад. Сужет ва раванс воқеоту мазмуни ин асари Еврипид сужет ва мазмуну мундариҷаи достони “Сиёвуш” – и Фирдавсро қарин аст. Қисмату тақдир Сиёвуш ва модарандари вай Судоба низ бо қисмати Ипполити Фёдра қарин аст. Аммо ҳаллу фасл ва баррасиву таҳлили ҷузъиёти воқеот тадқиқоти алоҳидаеро дар маъсалаи хоссаҳои типологии ин ду асар тақозо мекунад, ки қори дигар ва ҷудогона аст.

Еврипид дар ин фочеаномаи ҳолатҳои руҳии қаҳрамонони ҳуд Фёдра ва Ипполитро ба дараҷаи баланду муассир тасвир намунаи манфиатпарастии худоро саҳт фаш менамояд. Ин аст, ки бисёр адибони баъди Еврипид умр ба сар бурда ба ӯ пайравӣ намунаи асарҳои ҷолиби диққат офаридаанд. Аз ҷумла, адиби асри XVII Ҷ. Расин аз ин асар илҳом гирифта, мазҳакаи худ «Федра»-ро офаридааст. Эҷодиёти Еврипид давраи атиқии инкишофи фочеаномаҳои Юнонро хотима мебахшад ва барои пайдоиши инкишофи жанрҳои дигар шароит фароҳам меорад.

Пайдоиши мазҳака ғ худ мазҳака дар адабиёти Юнони қадим ғ ҷашнвораҳои бо номи Дионис вобаста оғоз гардида, минбаъд ривҷ ёфтааст. То ба вуҷуд омадани мазҳака дар байни юнониҳо фочеаноми инкишоф ёфта буд. Бинобар ин ҳам он барои бо суръати тез инкишоф ёфтани мазҳака хеле мувофиқат кард. Аз мазҳаканависони машҳури ин давраи Юнон Аристофанро номбар кардан мумкин аст, ки ҳамчун «падари мазҳака» эътироф карда шудааст.

Аристофан (446-385). Аристофан дар замони ҷанги Пелопан, ки давлати Афина ба инқироз дучор шуда буд, умр ба сар бурдааст. Аристофан зиёда аз 40 мазҳака навиштааст, ки аз онҳо 11-тояш то ба мо омада расидааст. Аз мазҳакаҳои ӯ «Саворагон», «Гукҳо», «Абрҳон», «Занҳо дар маҷлиси халқ» бештар диққатҷалбкунандаанд.

Дар мазҳақаҳои Аристофан сохтори демократии давлати Афина ба назар гирифта карда мешавад. Аз ҷумла, дар мазҳакаҳои «Абрҳа» ва «Сипарис» доминимандони файласуфи даврони худро ҳаҷв намоянд, дар мазҳакаҳои «Сипарис» сохтори ба ном демократии давлати Афинаро меҷӯянд. Дар мазҳакаҳои «Гукҳо» бошад, муаллиф дин ва ҳақиқати мисхара карда, инчунин муносибати худро нисбат ба ҳақиқати бодӣ баён намудааст. Дар замони Сукрот Аристофен, ки ҳақиқатдӯш шоирӣ будааст, аз қадимтарин наққодон ба шумор меравад. Ин бар замми ҳамаи ин мазҳаканаҷибӣ машӯр буда, ақоиди ҳақиқат ва эстетикӣ ва адабӣ-танқидиашро ба воситаи ҳамаи мазҳақаҳои ин баён мекард. Шеваи интиқод ва истехзои ӯ нерӯу тавоноии ҳақиқатдӯш буд. Бинобар ин ҳам Афлотун дар рисолаи «Аристофан» дар ҳақиқи вай мегӯяд: «Вақте парвардигорони завоҷи ин ҳақиқатдӯшро инҳидомнопазир барои худ ҷустуҷӯ мекарданд, руҳи Аристофанро интиқод намуданд».

Ин ба ҳама ақоиди Аристофен аз боби нақд дар мазҳакаҳои «Абрҳа» ифода шудааст. Вале бояд дар ёд дошт, ки дар осори ин шоир нақд баъзан ба манзури мазох ва истехзо аст. Аз ин рӯ ин нақдҳои Аристофанро наметавон асарӣ сирф ҳақиқати интиқодӣ донист. Аз ин рӯ нақдҳои Аристофанро инчунин интиқодӣ аст, ки дар он замон мардум ба нақди ҳақиқатдӯшона таваҷҷӯҳи хос доштаанд.

Чунин ки дар қисми аввали асар тасвир карда мешавад, баъди ҳақиқатдӯшӣ ба таъини фочеаномаҷибӣ дар Юнонистон ягон нафар ҳақиқатдӯш наметавонад. Диониси аз ин ҳол ба таъини фочеаномаҷибӣ ба он дунё рафта Ҳераклро гирифта омадани мешавад. Диониси ба он дунё рафта бо Ҳеракл чангидани шуда, пусти шерро дар бар мегирад ва хизматгори худ Ксенарияро ҳамроҳ гирифта ба роҳ мебарояд. Аристофан дар мазҳакаҳои худ Диониси дар он дунё ба дасти Ҳеракл афтада ва ҳолати дасту шамшерӣ ӯро нишон медиҳад ва аз ҳамаи вай меҳандад. Дар қисми дуюми асар бошад, ба он дунё рафта Дионис ва дар он ҷой аз болои сӯхбати Эсхил, Софокл ва Еврипид, ки онҳо болотар будани мақоми кадом шоир баҳс мекарданд, баромадани ӯ баён карда мешавад. То ба он дунё рафтани Еврипид сарнари шоирон Эсхил будааст. Акнун Еврипид даъво мекунад, ки сарнари шоирон худӣ вай аст.

Эсхил бошад, мегӯяд, ки шоирон бояд мураббии одамон бошанд, онҳоро тарбия намоянд, бо китобҳои худ ба онҳо таассуроти ҳақиқатро баён кунанд ва ин корҳоро вай бо «Форсҳо», «Ҳафт кас ба муқобили Ҳеракл» баён мекардад. Дар он вақте ки ман ба ҳақиқатдӯшона мекардам, ту бо асарҳои бемаънии худ ҷавононро вайрон

кардӣ», - мегӯяд вай ба Еврипид. Аристофан гарчанд Еврипидро танқид мекунад, лекин ба мақоми тарбиявии адабиёт баҳои бадеӣ медиҳад. Бо ин гӯё ҳаммаслаки Еврипид будани худро низ мисли мекунад.

Адабиёти давраи Эллии Юнон. Дар садаи чоруми пеш аз мелод Искандари Мақдунӣ як қатор мамлакатҳоро забт карда, давлати бузург ба вуҷуд меорад ва дар он ҳукмронӣ менамояд. Дар натиҷаи наздикшавии фарҳанги Шарқу Юнон ва таъсири мутақобил онҳо ва як навъ бо ҳам омехта гардидани тамаддунҳо ба ҷаҳон мерасад, ки ана ҳамин давра дар таърих **давраи фарҳанги Эллии** меноманд.

Дар ин давра дар Юнонистон иқтисод рӯй ба инкироз оварда мешавад ҳам, илм ва фарҳанг хеле нқишоф ёфт, ҳадафи адабиёти бадеӣ ба тасвири эҳсосоти шахсӣ бештар асос ёфта, дар натиҷа он аз ҷиҳати мазмун ва ғоя қафо монд. Дар адабиёти ин давра низ мазҳака мавҷуд аст, асосӣ ишғол намуда, дар мазҳакаҳо бештар мавзӯҳои муҳаббат ва оила мавқеъ пайдо намуданд. Яке аз вакилони намоёни адабиёти марҳилаи мазкур ва даврони эллини адабиёти Юнон Менандр аст.

Яке аз мазҳаканависони маъруфи ин давра **Менандр (340-292)** шумор меравад, ки вай дар Афина зиндагӣ ва эҷод карда, дар давоми умри худ қариб 100 мазҳака навиштааст. Аммо то вақтҳои охир онҳо ҷандон маълум набуданд. Танҳо ҳангоми кофтукови ҳафриёти соли 1905, ки дар Миср гузаронида шуд, қисматҳои мазҳакаҳои ӯ «Кокӯб буридашуда», «Суди Третей» ба даст омаданд, ки аз мазҳаканависони бемаҳорт будани ӯ ғувохӣ медиҳанд.

Маълум мегардад, ки Менандр дар ин ҷода аз Еврипид бештар омӯхта, ҳамчун ӯ ба ҳолатҳои руҳии қаҳрамононаш эътибори хоса додааст. Дар мазҳакаи Менандр «Суди Третий» тасвир карда шудааст, ки Харисий ном як ҷавони афинагӣ бо Памфила ном духтараш издивоҷ мекунад ва баъди тӯй аз Афина баромада меравад. Баъди моҳи тӯй Памфила таваллуд мекунад ва кӯдакро бо як олам таҷҳизоти лавозимӣ ба кӯча бароварда мебарояд. Тасоддуфан Онисим ном ғуломи онҳо дар кӯча шохиди ғуфтуғузори ду ғулом шуда мемуонад, ки яке ба дигаре ҳамон кӯдаки ёфтшударо барои тарбият кардан дода буд. Ғуломи дуюм мегуфт, ки он чизхое, ки бо кӯдак ҳамроҳ буданд, моли ӯст ва бояд ҳамроҳи кӯдак ба вай дода шуда, кӯдак набояд таҳқир карда шавад. Ниҳоят ба ин кор суди Третий даҳолат мекунад. Дар ҷараёни суд Онисим дар байни чизҳои ёфтшуда ангуштарини хӯчаини худ Харисийро дида ба тааҷҷуб мемунад ва дарк мекунад, ки Харисий падари кӯдак аст. Баъди бозгаштани Харисий ғуломи онҳо

...ин воқеа хабардор мекунад. Баъди ин Харисий қариб ... инда, аз хона баромада меравад ва дар базму ... мебарорад. Онисим ҳамаи ин воқеаро ба хушдори ... мегуяд. Габротонон, ки ҳамеша ба озодӣ ... донст, тахмин мекунад, ки ин бача дар ҳақиқат ҳам ... аст. Зеро соли гузашта, дар вақти иди Таврополий ... гурӯҳи духтарон дар гулгашти муқаддаси ... меоростанд, як ҷавони маст пайдо шуда, духтареро, ... оқиб монда буд, дастгир намуда ба номуси ӯ ... буд. Ҳамин вақт Габротонон, ки он ҷой буд, духтари ... парашудаи номусаш таҷовузгардидаро дида мемонад. ... ки онҳо киҳо будаанд. Габротонон ангуштаринро ... дода, сирро ошкор кардани мешавад. Зеро ... ва Памфилия баъди воқеаи оншаба дигар ҳамдигарро ... кардан ҳам якдигарро нашинохта буданд.

Менандр дар ин мазҳака дар мисоли ҳаёти як оила паст будани ... ҳаёти имони ҷамони худастро тасвир кардааст. Дар дигар ... Менандр мо офарида шудани симоҳои замонавиро ... мекунем. Бисабаб нест, ки ӯ дар мазҳаканависӣ ба дараҷаи ... аз ҳамзамононаш Филемон ва Дифил ба ӯ пайравӣ ... Минбилд дар адабиёти Аврупо Калдерон, Лопе де Вега, ... Молер, Голдони, Лессинг барин драмнависон низ дар ... худ то андозае ба Менандр пайравӣ намудаанд.

Дар адабиёти давраи Элленӣ назм низ мавқеи хосса ишғол ... дар ин ҷода Каллимах, Феокрит, Апполоний бештар шинохта ...

Каллимах (300-240). Каллимах дар яке аз мактабҳои назди ... муаллимӣ мекард ва нисбат ба адабиёт шавқу ҳаваси ... донст. Ибро мушоҳида намуда ӯро ба китобхонаи Искандария ... мекунанд ва тартиб додани феҳристи китобхонаро ... Дар натиҷа иборат аз 120 китоб «Чадвал» тартиб дода ... ки дар он рӯйхати китобҳо мувофиқи жанрҳояшон ва ... мухтасар (аннотатсия) доир ба муаллифони онҳо ҷой ... буданд. Завқ ва дараҷаи кори эҷодии Каллимах ҳайратовар ... дар Византия қадим беш аз 800 китоби гуногуни ӯро ... меоростанд. Лекин барои мо мероси шеърӣ ӯ ҷолиби диққат аст, ки ... дар ибтидои садаи XX тасодуфан ба даст даромадааст.

Ин ҷаҳати махсуси назми Каллимах дар он аст, ки вай бо вучуди ... эҳтиром карданад, бештар ба шеърҳои хурд майл ... мекунад. Ин аст, ки дар байни ашъори боқимондаи ӯ сурудҳои

мадҳиявӣ (гимнҳо), марсия (элегия), ямбо ва ғайра мавқеи ишғол намудаанд. Инчунин ӯ аз жанри хурдтарини назми даври эпиграмма низ васеъ истифода кардааст. Асари асоситаро Каллимах маҷмӯаи «Сабабҳо» мебошад, ки аз 4 китоб иборат буда, муаллиф дар порчаҳои хурди шеърӣ сабабҳои ба вучуд омадани гуна расму оинҳо, маросимҳо, эътиқод, мавзевҳои ҷуғрофӣ, воқеаҳои таърихӣ ва ғайраро навиштааст.

Намояндаи дигари адабиёти ин давр **Феокрит** ба шумор меравад. Феокрит тахминан дар солҳои 270-и пеш аз мелод дар Ситилия таваллуд шудааст ва дертар ба Искандария омада, ҷунон ба худаш қайд кардааст, дар ин ҷой шӯҳраташ ба арши аъло расидааст. Вай дар назм анъанаҳои Каллимахро давом дода, асосгузори наъти ҷўнон ба шумор меравад. Аз назми Феокрит то ба мо 30 шеър боқӣ мондааст, ки онҳо аз лавҳаҳои хурд иборат буда, ба мўъҷазбаёниашон характерноканд.

Давомдиҳандагони анъанаҳои Феокрит ҳамзамононӣ ба муаллифи достони «Дуздида шудани Аврупо» **Мосх Сиракузский** ва муаллифи асари «Марсия дар бораи Андонис» **Биони Смирний** буданд.

Бар хилофи ҷидду ҷаҳди Каллимах ва пайравони ӯ дар ин давр эътиқодмандони назми эпикӣ ҳам буданд, ки яке аз онҳо **Апполоний** буд.

Апполоний ягона шоире буд, ки дар Искандария зода шудааст. Лекин ҷунон, ки Каллимах дар памфлети «Иблис» нишон медиҳад, ки он ба муқобили Апполоний равона карда шудааст, мумкин аст аҷдодони ӯ аз Миср бошанд.

Доир ба ин шоир дар манбаъҳо маълумотҳои муҳолифи якдигар дучор меоянд. Назар ба ин маълумотҳо ӯ дар замони ҳукмронии шон Птоломеи II эътибор пайдо карда, будааст ва ӯ тарбияи фарзандашро ба ин шоир супорида, инчунин мудирии китобхонаи машҳури Александрияро ба зиммаи вай гузоштааст. Баъди вафоти Птоломеи II писари ӯ Птоломеи III ба тахт нишаста, ба шохдӯхтари киреи хонадор мешавад. Дар ин давр мавқеи Каллимах боло шуда, Апполоний Искандарияро тарк мекунад ва ба қазираи Родос маскун шуда, шаҳрвандии он ҷойро интиҳоб мекунад. Аз ин ҷост, ки ӯро Апполони Родосӣ ном мебурдагӣ шудаанд.

Яке аз асарҳои ҷолиби диққати Апполоний достони «Агронавтикаҳо» ба шумор меравад, ки он дар асоси сужетҳои қадимии ҳомерӣ офарида шудааст. Дар назми даврони эллиний жанри эпиграмма мавқеи хоссаеро ишғол намуда, онҳо ба унвони одамони

Дар ин гуногун аз қабили мохидорон, бофандагон, машшоқон, тибнат, паррандаву наботот ва ғайра гуфта шуда, дар ин ҳамаи каси ҳар яке хеле мохирона ба қалам дода шудааст. Ин ҳама ба ин қасда «Шахрошӯб» ва шеърҳои дар васфи ҳунармандон аз ҷониби Сафидон Насафӣ ва дигар шоирони мумтози форсу тоҷикро ба ҳамаи менамояд. Аз шоирони ин давр, ки ба ин намуди шеър нарасидаанд, Мнасалк, Феокрит, Носсид, Анит, Леонид ва дигаронро дохил кардан мумкин аст.

Дар алаббети замони элленӣ драмаи манзум ва наср низ ривоч ёфта буд. Дар маросимҳои гуногун драмаҳои манзум иҷро карда мешуданд. Дар ин ҳамаи дуру дарози насрӣ низ гуфта мешуданд. Дар насри ин ҳамаи таърихномаҳо мавқеи хосса доранд. Ҳатто мегӯянд, ки барои таърихнависони асарҳои насрии ин давра рӯзҳо кифоя менамояд. Яке аз асарҳои таърихӣи ин давра «Таърихи Искандар» аз ҷониби падим ва Ҷвари наздики Искандари Мақдунӣ Птоломеи I, ба дигар номи Миср шуда буд, ба шумор меравад.

Аз таърихнависони ин давр инчунин ҷияни Арасту Каллисфен, Полибий, Клитарх ва дигаронро хотирнишон кардан мумкин аст. Барои таърихнависи замони эллиний Полибий (асри II то мелод) ба шумор меравад, ки вай баъди асорати ба Рим афтодан 17 сол дар он ҷо зин ба сар бурдааст. Аз 40 асари таърихӣи Полибий танҳо се то ба мо омада расидааст, ки дар онҳо бештар қисмати халқҳои эллиний ба қалам дода шудааст. Полибий аз он таърихнависонест, ки дар асарҳои худ воқеаҳои таърихиро пайваста бо масъалаҳои сиёсӣ ва ҳамаи ба қалам додааст.

Дар асри III пеш аз мелод баробари юнониён ва македониягӣҳо инҳо ба таърих муаллифони ғайриюноний низ асарҳо таълиф менамоянд. Аз ҷумла, Манефон доир ба таърихи Миср, Берос «Таърихи Вавилон», сафири яке аз давлатҳои эллиний дар Ҳиндустон Мегастенес бошад «Таърихи Ҳинд»-ро менависад. Патрокл асари Ҷариониди сабҳаташ дар баҳри Хазар (Каспӣ) таълиф мекунад.

Баробари асарҳои таърихӣ, ҷуғрофӣ ва этнографӣ дар ҳамин давра асарҳои насрии ба ҳаёти шахсони ҷудогона, мавзӯҳои ишқу шайқабат бахшидашуда низ пайдо мешаванд. Аз ин қабил асарҳо ҳамаи онҳоро Аристиди Милетӣ дар солҳои 100-и пеш аз мелод маҷмӯаи «Ҳаёти Милет»-ро офаридааст, ки танҳо қисме аз онҳо то ба мо расидааст. Ҳанӯз ҳамон вақтҳо «Ҳаёти Милетӣ» ба забони латинӣ тарҷума шуда, маллоҳон онро дар шакли китобча бо худ ба сафарҳо мебардаанд.

Дар соли 146-и пеш аз мелод минтакаи Юнонистон аз ҷониби Рим забт карда шуда, дар соли 30 пеш аз мелод Миср истиқлолиятро худро аз даст дод. Ҳамин сана бо хотима ёфтани замони эллиний рамеояд. Лекин ҳанӯз дар давраи нашъунамои он аз ҷиҳати маънавияти мутеи Рим шудани Юнон оғоз гардида буд.

Давраи Римии адабиёти Юнон. Дар асрҳои II-I Юнонистон аз ҷониби давлати Рим комилан забт карда шуда, мутеи он гардида. Гарчанд дар ибтидои ин давр дар шаҳрҳои Юнонистон ҳаёти сиёсӣ ва маданий рӯй ба таназзул ниҳодааст, минбаъд адабиёт охишта-охишта ба пешравӣ рӯй ниҳод. Дар ин давр дар байни юнониҳо бисёрхудиҳои хотима ёфта, ба яккахудогӣ эътиқод мустаҳкамтар шуд. Ниҳоят дар байни онҳо низ дини насронӣ паҳн шуда, торафт мавқеи устувор пайдо намуд.

Дар ин давр адибони Юнон ба адабиёти антикӣ майл пайдо карда асарҳои худро ба забони антикӣ (асрҳои VI-и пеш аз мелод) навиштани мешаванд. Дар назми ин давр жанрҳои **мима**, **эпиграмма** ва **бисёртар** ба назар меасанд, ки дар офаридани онҳо Антипатр, Филипп, Лукиллий барин шоирон бештар маҳорат нишон доданд. Дар назми ин давра инчунин асарҳои эпикӣ ба назар мерасанд, ки аз онҳо масалҳои Бабрий, достони Квинт «Баъди Ҳомер»-ро номбар кардан мумкин аст.

Яке аз шоирони машҳури достонсарои ин давр Нонн мебошад, ки ӯ дар бораи Дионис достони калонеро иборат аз 48 китоб таълиф намудааст. Мавзӯи ин асар ҳаракатҳои ҳарбии Дионис ба Ҳиндустон ва муборизаи ӯ бо шоҳ Дериад мебошад. Аз шоирони минбаъда Мусей аънаҳои Ноннро давом дода, достони «Ҳеро ва Леандр»-ро таълиф менамояд, ки дар он ишқи фочеавӣ тасвир карда шудааст. Дар ин давр назар ба назм асарҳои насрӣ бештар навишта мешаванд. Аз ҷумла, таълифи асарҳои панду ҳикमतомез авҷ гирифт, ки намоёнлаш барҷастаи он Плутарх ба шумор меравад.

Плутарх тахминан байни солҳои 46-120 дар шаҳри Херон тавлид шуда, маълумотро асосан дар академияи шаҳри Афина гирифтааст. Ӯ бештар ба фалсафа, риёзиёт ва натоқӣ машғул шудааст. Минбаъд бештар саёҳат карда, як қатор кишварҳои Осиёи Миёна дар задани Плутарх маълум аст. Аз ҷумла, дар Искандария шуда, чанд бор ба Италия рафтани ва чанд муддат дар Рим истиқомат доштаниш низ баён карда мешавад. Вай дар ин ҷой дӯстони зиёде пайдо карда, ҳатто имтиёзи шаҳрвандии Рим гардиданро ба даст даровардааст. Императорҳои Рим Триян ва Адриан ба ӯ илтифот

...нашарданд. Лекин ӯ дар кучое набошад, нисбат ба зодгоҳи худ –
...и ҳақиқат муҳаббати самимӣ дошт.

Плутарх бо пучуди ҳамеша дар ҳалқаи дӯстон ва аҳли оила
...и 300 асари хурду калон навиштааст, ки аз он се қисми
...и мондааст. Осори вай дар мавзӯҳои гуногун буда, ҳамаи
...и берун аст, лекин аксари онҳоро бо як
...и муттаҳид кардан равост. Дар байни онҳо асарҳои
...и ба масъалаҳои адабиёт бахшида шудаанд. Ақидаҳои ӯ
...и аз нуқтаи назари адаби ҳикматӣ ба назар мерасанд.

Шакли офариниши ҳикматҳои Плутарх низ гуногун буда, яке
...и дигаре дар шакли муколама, сеюмӣ дар шакли нақл
...и шудаанд. Лекин дар ҳамаи онҳо оҳанги панду ҳикмат боло
...и. Плутарх инчунин бо унвони «Тарҷумаи ҳол» китобе
...и. Дар ин асар зиндагиномаи ашхоси гуногун бештар дар
...и баён карда шудааст, ки онҳо интихобан аз
...и шахсони бузурги Юнону Рим оварда шудаанд.
...и Гесей – Ромул, Ликург – Нума Помпилий, Александр –
...и ва ғайра. Бисёр адибони асрҳои минбаъда дар офаридани
...и ин илмӣ худ ба ин асари Плутарх таъя кардаанд.

Навианди дигари насри ин давра **Лукиан (тахминан солҳои**
120-180) ба шумор меравад. ӯ аз шаҳри Самосати Сурия, воқеъ дар
...и Фурот буда, маданияти Юнон барои ӯ бегона буд.
...и барои омӯختани тамаддун ва таърихи фарҳанги юнонӣ
...и сарф кард. ӯ забони юнониро аввал дар мактаби
...и омӯхта, сонӣ аз воиз ва нотикон таълим гирифт. Лукиан
...и сафарҳоро саёҳат кард: ӯ дар Осиёи Хурд, Юнонистон,
...и Галия шудааст. Дар асарҳои ӯ «Маҳруми мерос»,
...и «Таърифи мағас» ва ғайра маҳорати воизӣ ва нависандагӣ
...и омӯхта шудаанд.

Дар солҳои 40-ум Лукиан аз воизӣ ва панду насихатгӯӣ даст
...и ба омӯختани фалсафа машғул мешавад ва асарҳои фалсафии
...и «Прометей», «Сӯхбатҳои бахрӣ» ва ғайраро
...и менамояд, ки дар онҳо муносибати нависанда нисбат ба ҳаёти
...и, дурӯягӣ, фосиқии баъзе ашхоси ҷамъият, аз ҷумла,
...и риёкор, ифодаи худро ёфтааст.

Лукиан дар таърихи адабиёти ҷаҳон ҳамчун яке аз ҳавҷнигорони
...и эътироф низ. Ҳақиқати ӯ ҳанӯз дар
...и пайдо карда, аз асри XV дар Аврупо ӯро
...и. Аз вай минбаъд нависандагони шаҳри Аврупо
...и Роттердамӣ, Гуттен, Франсуа Рабле, Мигел де Сервантес,

Жонатан Свифт ва Волтерҳо омӯхта, ба ӯ пайравӣ намуданд. Нахустин мутарҷими Лукиан дар Россия адиб ва олими қомушӣ Ломоносов буд. Шӯхрати ҷаҳонии Лукиан минбаъд ҳам мондааст.

Пайваста бо ҳамаи ин дар ин давр насри ривоятӣ, романависӣ низ авҷ гирифта буд. Аз ҷумла, аз китоби А. «Таърихи Рим» порчаҳо боқӣ мондааст. Инчунин Ариан, ки ҳушмухлисони Ксенофонт медонист, бо «Юриши Александр» ном худ маъруф аст. Дар қатори асарҳои таърихӣ дар ин давра ҷамъовари ва ба як ришта кашидани асотирҳои қадим низ кӯшиш карда шуданд. Минбаъд саёҳатномаҳо ба вуҷуд омаданд, ки оғозро воқеаҳои таърихӣ пайваста ба қалам дода мешуданд. Дар ҳамаи нахустин повест ва романҳо пайдо шуданд. Аз ҷумла, ном Ксенофонт «Қисса дар бораи Анфия ва Габроком», романи А. Татий «Левкиппа ва Клитифонт», романи Гелиодор «Ҷангҳои Эфиопия», романи Лонг «Дафнис ва Хлоя» бо мазмуну мундариҷаи худ ҷолиби диққатанд. Ҳамчун намунаи бехтарини романигорӣ (эпистолярӣ) «Мактубҳои ошиқона» ном Аристенетро номбар кардан мумкин аст, ки дар он номаҳои инъикоси худро ёфтаанд.

Ҳамин тариқ, дар асри IV омада бо паҳн шудани тафсири насронӣ давраи дурударози адабиёти Юнони қадим ба охир мерасад ва давраи нави адабиёти антикӣ - адабиёти Рим оғоз мегардад, ки ин хусус мо дар боби дигар муфасссал таваққуф хоҳем кард.

Савол ва супоришот:

1. Хусусиятҳои ба худ хоси адабиёти Юнони қадим.
2. Намояндагони барҷастаи адабиёти Юнони қадим.
3. Омилҳои ташаккули адабиёти Юнони қадим ва заминҳои асосию назарии он.
4. Эсхил - падари жанри фочеанома.
5. Софкол ва драмаҳои ӯ.
6. Эҷодиёти Еврипид ва навовариҳои вай дар жанри драма.
7. Адабиёти давраи эллинии Юнон ва намояндагони он.
8. Инкишофи наср ва анвои он дар адабиёти Юнони қадим.
9. Плутарх – намояндаи адабиёти панду ҳикматӣ.
10. Лукиан ва эҷодиёти ӯ.

АЛАБИЁТИ РИМИ ҚАДИМ

Нуктаҳои асосӣ:

Примери таърихи пайдоиши адабиёти Рим.

■ **Ҷамъи мазмун ва шакл боло рафтани адабиёти**

Вестасон адабии Юнону Рим.

Ҳарри Поттер – давраи гулгулишукуфии адабиёти Рим.

Романи Вергилий, Хоратсий ва Овидий.

творах оцири адабиёти Рим.

Ҷаннатии адабиёти Рим дар инкишофи адабиёти Аврупо.

Дар адабиёти асри III то мелод дар замоне, ки адабиёти давраи Юнон ривоч ёфта буд, дар Италия нишона ва шукуфаҳои адабиёти ҳагтии Рими қадим низ падида омад. Адабиёти қадим низ ҳамчун адабиёти Юнони қадим дар заминаи адабиёти ғуломдорӣ ба вуҷуд омад ва ривоч ёфт. Зеро дар замони дар Рим низ ҳамчун Юнонистон тамоми зинаҳои адабиёти ғуломдориро аз сар гузаронид. Лекин ғуломдорӣ дар Рим баъди дертар руҳ дода, чараёни ба худ хоси он ба шароити ҷаҳонии он ҷой мутаносиб ва мувофиқ буд. Ин ҳол барои ба вуҷуд омадани адабиёт ва фарҳанги Рим таъсир расонид. Азбаски чараёни мувофиқ дар Рим нисбат ба Юнон дертар ривоч ёфтааст, адабиёти ҷаҳонии таъти таъсири адабиёти Юнони қадим ташаккул ва инкишоф

Шоир ва нависандагони Рим дар ҷараёни офаридани асарҳои
адабиёти Юнон ба тарзи эҷодӣ истифода бурданд.
Дар ҷараёни эҷод баробари истифода намудан аз адабиёти
Юнон ба ҷаҳти мардуми Рим эътибори хосса доданд. Дар натиҷа
адабиёти Ҷулиан нисбат ба вучуд омаданд. Дар баъзе мавридҳо бошад,
адабиёти Рими қадим аз асарҳои адабиёти Юнон бартарӣ низ пайдо

Адабиёти Рим дар давраи инқироз. Рим яке аз шаҳрҳои калонтарини Италия буда, дар он қabilaҳои қадимтарини мардуми иншоар, ки асосан италийҳои мебошанд, умр ба сар бурда дар ҳама ҷо киноварзӣ машғул шудаанд. Дар замоне, ки дар Рим адабиёти ҷаҳидӣ аз байн рафта, ҷамъияти ғуломдорӣ ба вучуд омад, мардум ба тибакҳо тақсим шуда, байни онҳо зиддиятҳо авҷ гирифт. Дар ин ҳаётӣ шаҳрҳои дигарро ҳам ба худ мутеъ гардонид, дар

натиҷа ба як давлати бузург табдил ёфт. Назар ба ривоятҳои давраи ҳафт подшоҳ пайи ҳам ҳукмронӣ намуда, ниҳоят дар замонҳои охири Парквиний сохтори подшоҳӣ аз байн рафта, ҳокимияти патрисидҳо ба даст мегиранд. Дар Рим сохтори республика ба вуҷд меояд. Яъне бо як сухан ҷамъияти ғуломдорӣ Рим ҳамон инкишофро аз сар гузаронидааст, ки Юнон гузаронида буд.

Рими Қадим аз давлатҳои зиёд, аз ҷумла, аз Юнон маҷмӯи қадимро омӯхтааст. Римиён аз адабиёти Юнон ба саволу ҷавобҳои зиёд, мушкilotу муаммои роҳи эҷодии худ ҷавоб ёфта, таҷрибаҳои асосӣ, образҳо, сюжетҳо, шаклҳои адабиёро, ки барои адабиёти ҳамаҷсон хос буд, истифода кардаанд. Яъне адабиёти Юнони қадим ба ҷиҳати рушду ташаккули адабиёти навини Рим ҳамчун замина ва омӯҳмаи муҳим хизмат кардааст. Аммо бо вучуди ин ҳама адабиёти Юнони қадим адабиёти сирф тақлидӣ набуда, дар асоси характер ва ҳусни ҷамъияти ғуломдорӣ Рим, яъне заминҳои худӣ низ инкишоф ёфтааст. Дар шаклгирии адабиёти Рим эҷодиёти шифоҳии марҷони қадими Италия низ таъсири бузург расонидааст, ки омилҳои ин таъсир ташаккул ва таҳаввули адабиёти Рими қадим ба шумор меравад.

Дар охири асри IV (то мелод) Рим як қатор давлатҳои диндорӣ низ ба тасарруфи худ мебарорад. Давлати Рим ҷанги тӯлонӣ бо шаҳиди Карфагенро аз сар гузаронидааст, ки ба ғалабаи римшиносон анҷом ёфтаву мавқеи Римро дар ҳавзаи баҳри Миёназамини ҳамаҷсон мустаҳкам кардааст.

Адибони Рим дар эҷодиёташон асосан ба таҷрибаи бадеии Юнониён таъсир кардаанд. Нахустин асари олмашумули адабиёти Рим тарҷумаи латинии «Одиссея» буд, ки аз тарафи Ливий Андроник тарҷума шуда сурат гирифтааст. Ғайр аз ин Ливий Андроник як қатор фочееҳои мазҳакаҳои низ офаридааст, ки танҳо порчаҳои муҳтавои парокандае аз онҳо боқӣ мондаанд. Адиби дигари Рим Гней Невий буд, ки кӯшиши эҷоди мазҳакаҳои сиёсӣ намудааст ба зудӣ аз ҳаёт роҳ баргаштааст, чунки танқиди давлати Рим ғайри имкон буд. Инчунин сензураи қавӣ ва сиёсати устувору бешафқат ба ин роҳи намерод. Гней Невий ҳамчун муаллифи фочееаномҳо дар мавзӯи Рим машҳур аст.

Адиби дигари Рим Квинт Энний буд, ки бо истифодаи силсилаи образҳои фочееаномҳои Юнон як қатор трагедияҳои навиштааст. Квинт Энний эпоси ӯ «Таърихнома» («Анналҳо») шӯҳрат овардааст, ки дар он таърихи Рим аз давраи қадимтарин то воқеаҳои замони худӣ ӯ бозгӯ мешаванд. Достони «Таърихнома» аз 18 китоб иборат буда, аз он мутаассифона порчаҳои ҷудогона боқӣ мондаанд. Квинт

...мудавифи достони «Стсипион» мебошад, ки ба
...Рим навишта шудааст. Тезутундшавии
...ва ҷитимой дар нимаи дуҷуми асри II то мелод дар
...ба ҷангу хунрезӣ оварда расонид, ки то солҳои 30-

...давра
...давра ғуломон низ пайдарпай шӯриш
...ин бархостҳо шӯриши ғуломон бо роҳбарии
...ҳеле васеи ғуломонро дар бар гирифта буд.
...муборизаи ҷитимой байни сарватмандону нодорон
...ва ғуломони сиёсии Рим оғоз меёбад. Дар ҳамин
...мақсадҳои шӯҳратпарастии ду нафар
...Рим Сулла ва Сезар зоҳир мешавад. Ба ҳар дуи онҳо
...ки чанд муддат ҳокимиятро ба даст гиранд ва
...барқарор намоянд.

...44 то солшумории мо дар натиҷаи сӯйқасди
...Сезар кушта мешавад. Аммо мубориза барои ҳокимият
...намеёбад. Дар арсаи сиёсии Рим чехраи яке аз
...Сезар Октавиан намудор мегардад. Октавиан мавқеъ ва
...дар натиҷаи ғалаба бар лашкари ҷумҳурихоҳони Брут
...дар муқорибаи назди Флип ва дар ҷанги назди Аксия ба
...сиёсии худ Антоний хеле пурзӯр намуда буд.
...Ғалаба бар Антоний ва забт намудани Миср ба ҷанги
...медихад ва дар Рим сулҳро пойдору барқарор
...Дар ҳамин гуна шароит ҳам дар Рим асарҳои адабӣ
...муаллифони онҳо кӯшиши ҳалли масъалаҳои
...намудаанд, ки дар натиҷаи ҳодисаҳои пурошӯби сиёсӣ
...булаанд. Дар радифи инкишофи жанри адабие чун драмаи
...Рим, ҳатто Луций, инчунин, **санъати суҳанварӣ, назми**
эпика ва лирика низ аҳамият пайдо мекунанд.

Натавнан, ки дар натиҷаи ғалаба бар Антоний ба сари қудрат
...дар Рим диктатураи ҳарбиро ҷорӣ намуд ва ӯ баъд номи
...гирифт. Октавиан, ки барояш лақаби фаҳрии Августро
...шаклан хусусиятҳои ҷумҳуриро нигоҳ дошт. Аммо
...шакли давлатдорӣ ӯ ҳамон шакли диктаторӣ дар либоси
...буд, ки ғуломдорони Рим воситаи ягонаи нигоҳ доштани
...қудро аз болои ғуломон пайдо намуданд. Дар чунин
...адабиёти Рим хусусияти дигар касб мекунанд. Дар назм ду
...расмӣ ва **оппозитсионӣ** ба назар мерасид.

Чараси аввал бо шӯҳрати Август ва тарзи идоракунӣ ӯ,
...таърифу таъсифи шахсият ва оилаи ӯ вобаста аст. Ин хусусият

барои махфили адабии Гай Силний Метсенат, ки сарватманди санъат ва наздиктарин рафиқи Август буд, асоси асти. Ба ҳамин махфили Метсенат шоирони бузурги Рим Перинд, Хоратсий низ ворид буданд. Ҳамчунин чараёни оппозиционӣ мавҷуд буд, ки ба он Корвин Мессала роҳбарӣ мекард. Ба аввал таърихнигори бузурги Рим Тит Ливий ва ба чараёни драматург, нотик ва таърихнигор Авиний Поллион доштанд.

Аз ҳамин давр сар карда, адабиёт ва фарҳанги Рим тараққӣ мениҳад. Дар Рим низ ҳамчун Юнонистон дар ибтидои инкишофии халқ ба вучуд омада, дар ин асарҳо худоҳо ва нимтаъвоқасф карда шудаанд, яъне дар ин масъала адабиёти Рими ба адабиёти Юнон хусусияти типологӣ дорад. Минбаъд дар ин ҷо сурудҳои динӣ, сурудҳо меҳнатӣ, марсияҳо ва монанди ҳамин ба вучуд меоянд. Чихати фарқкунандаи эҷодиёти шиғоҳии Рими аз асарҳои мардумии Юнон дар он аст, ки агар дар эҷодиёти юнониҳо воқеаҳо ба асотирҳо вобаста карда шуда бошанд, асарҳои римӣ ба тарзи афсона нақл карда мешаванд. Дар инкишофи суруд ва таронаҳои мардумӣ дертар дар Рими қадим инкишоф меёбад, ки ин ба асри сеюми пеш аз мелод рост меояд.

Дар Рими қадим санъати театр бо тезӣ инкишоф меёбад, ки ибтидо асосан асарҳои халқӣ намоиш дода мешуданд. Назар ба маълумотҳо нахустин ҷоҷеаннома дар саҳнаи Рим соли 240 мелод ба саҳна гузошта шуда, минбаъд ба туфайли зиёд шудани адади намоишномаҳо низ афзуда, драматизм ба майдони адабиёт ворид гардиданд, ки яке аз онҳо намоишҳои барҷастаи адабиёти давр Плавт мебошад.

Дар бораи зиндагиномаи **Тит Макк Плавт** (250-184 то мелод) ба мо маълумоти хеле кам омада расидааст. Назар ба маълумоти манбаъҳо ӯ дар Сарсин ном мавзеи шимоли Италия тавлид шуда, ки ибтидо бо савдо машғул будааст ва дар чараёни зиндагии ӯ осебонӣ карда, дар вақтҳои ҳоли мазҳакаҳо навиштааст. Таҳқиқи асарҳои адиб нишон медиҳад, ки Макк Плавт ба халқ хеле наздик будааст. Бинобар ин ҳам дар эҷодиёти ӯ таъсири адабиёти шиғоҳии назаррас аст.

Плавт дар драматургияи Рим намоишҳои барҷастаи маҳаллӣ тақлидӣ ба шумор меравад. Вай аз драматургияи Юнони қадим ба тарзи эҷодӣ истифода бурда, бештар ба Менандр тақлид кардааст. Лекин дар мазҳакаҳои Плавт масъалаҳои зиндагии мардуми Рим бештар мавриди талқин қарор дода шудаанд. Дар натиҷа ӯ мазҳакаҳои

Мавзӯи ҳама сабуктар гардонида, ба назари тамошобини
роҳи ҷӯшубиқ намудааст.

Амал мазҳакаҳои Плавт мазҳакаи «Кўзача ё худ хазина»
ро инчунин интиқол менамояд. Мавзӯи ин асарро Плавт аз
ҷиҳати ҳалқ интиқоб намудааст. Чунон ки дар асар
меояд, байнигирии тасодуфӣ ба шахси камбағал ташвиш
барорад, ки дар асар муҳим аст.

Дар асар кирда мешавад, ки Эвклион ном пирамард аз
роҳи ҷӯшубиқ тилло меёбад. Акнун ба сари ӯ ташвиши зиёде
меояд. Ҷӯшубиқ на рӯзу на шаб роҳату фароғате ҳаст. Ҳамеша
дар асар кирдани хазина мешавад. Ин пирамард Федра ном як
ҷавон, ки ба вай Мегадор ном шахс хостгор мешавад.
Дар асар инчунин ба Мегадор доданӣ мешавад. Акнун баробари
ӯ ташвиши ӯ нисбат ба кўзачаи пури тилло боз ҳам зиёда
меояд. Инчунин вай кўзачаро берун аз ҳавлӣ дар ҷойе пинҳон
меорад. Инчунин ӯ Лиқионид ном ҷавон дида менамояд.
Федраро дӯст мебошад ва чанд муддат боз бо ӯ ишқварзӣ
меояд. Лиқионид бо иҷозати тағояш Менандр ба Федра
меояд. Баъди ӯ Эвклион кўзачаи пури тиллоро ба
ӯ мефишонад, аз ташвиш ҳалос шуданӣ мешавад. Чунки ӯ то
қабл набуд. Ама ҳамин ташвиши Эвклион, ҳатту ҳаракати ӯ
дар асар меояд ҳамеша тамошобинро ба завқ меоварад. Баробари
ӯ баъди ба ҳисси, чашмгурӯснагӣ нафрати ӯро бедор намуда,
ки ба инчунин дасткушод хайрхоҳ мегардонад. Ин мазҳака як
мизҳакаҳои «Девори тиллоӣ» – и Саид Аҳмадро ба хотир меорад.
Инчунин мазҳакаҳои Плавтро минбаъд дигар ҳамватанонаш
дар асарҳои минбаъда беҳтарин драматистиҳои ҷаҳон
меояд. Шекспир, Мольер, Лессинг ва дигарон низ ба ӯ пайравӣ
меояд.

Дар инчунин дуҷуми асри II сар карда дар Рим вазъияти иҷтимоӣ
дар асарҳо, ин ба адабиёт ҳам бетаъсир наменамонад. Дар натиҷа
дар асарҳо ба вучуд меояд, асарҳои хотиротӣ, памфлетҳо,
дар асарҳои таърихӣ навишта мешаванд.

Дар инчунин драматистиҳои шинохтаи ин давр **Марк Порций Катон**
(169-101 то мелод) ба шумор меравад, ки ӯ дар маҷмӯаи
драматистиҳои худ масъалаҳои ахлоқу одоби инсониро мавриди назар
мегирифт.

Дар инчунин дигар назм низ инкишоф ёфт, ки яке аз шоирони ба назар
дар асарҳои ин замон **Квинт Эний** (239-169) мебошад. ӯ низ дар
асарҳои мазҳака ва фотчаномҳо навиштааст ва дostonҳо низ таълиф

намудааст, ки аз онҳо «Анналҳо» ва «Эпихарм» ҷолиби донишмандон. Минбаъд анъанаҳои ӯро фочеаноманависон Пакувий ва мазҳаканавис Теренсийҳо давом доданд, ки аз асри I пеш аз мелод карда дар театри Рим асарҳои онҳо ба сахна гузошта мешавад. Эҷодиёти нахустин шоири ҳаҷвнигори Рим Гай Лутсилий (102-101 пеш аз мелод вафот кардааст) низ ба ҳамин давр рост меояд. Дар ҳамин давр дар Рим муборизаҳои мафкуравӣ низ ҷараён мегирад. Карда, маҷлисҳои халқӣ ва судҳо дар ҳаёти иҷтимоии маҷмаъа мавқеи хоссаро ишғол менамоянд. Ин гуна вазъият ба рушди адабиёти бадеӣ ва санъати воизӣ сабаб мешавад.

Баъд аз кушта шудани Юлий Сезар (дар соли 53 то мелод) идоракунии мамлакат муноқишаҳо ва талошҳои сиёсӣ ҷараён мегирад. Дода, ниҳоят дар соли 32 то мелод тахти унвони Август дар маҷмаъа сулҳ барқарор шуд ва минбаъд дар таърих ин марҳила тахти унвон «**Асри Август**» номбар карда мешавад. Дар чунин шароити таърихӣ сиёсӣ ва ҳарбӣ дар мамлакат асарҳои зиёди памфлетӣ (риёзиёт, сиёсӣ ва ҳарбӣ дар мамлакат асарҳои зиёди памфлетӣ (риёзиёт, сиёсӣ ва ҳарбӣ дар мамлакат асарҳои зиёди памфлетӣ) ва асарҳои таърихӣ сиёсӣ офарида мешаванд, ки бештарини онҳо ба қалами воизони давраи I Саллюстий, Ситсерийон тааллуқ дошта, аз онҳо то ба мо намунаҳои ниҳоят ночиз боқӣ мондаанд. Ҳамин тариқ, дар ин давр фарҳанги ҷомеа бо хусусиятҳои ба худ хос пеш рафта, дар таърихи тамаддуни ҷаҳон ҳамчун хоссаҳои муштаракӣ типологии юнониву римӣ дохил мешавад. Яке аз шоирони ин давр, ки ин хоссаҳоро дар осораҳои мӯҳим кардааст, **Тит Лукретсий Кар** буд. Ин адиб дар давоми умри кӯдакӣ худ баробари шеърҳои хурд манзумаҳои калонҳаҷм низ навиштааст. Тит Лукретсий Кар тахминан солҳои 98 таваллуд шуда, соли 53 то мелод вафот кардааст. Лукретсий дар асарҳои характери тарбиявӣ ва ахлоқӣ доштаи худ «Дар бораи табиати моддаҳо» ақидаҳои материалистонаи файласуфи юнони асрҳои IV-III то мелод Эпикурро дар шакли бадеӣ давом додааст. Ин асари ӯ аз 6 қисм иборат буда, 5 қисми якум шоир мулоҳизаҳои худро оиди сохти материалистонаи табиат ба тарзи умумӣ баён мекунад. Вай меғӯяд, ки табиат наҷсонҷониби худо, балки берун аз хоҳиши он дар асоси қонуниятҳои худ вучуд омадааст ва таъкид мекунад, ки дар асоси ҳамин қонуниятҳои табиат ҳамеша дар ривоч аст.

Дар қисми дуюми асар дар хусуси гуногунии ашёҳои табиат таваккуф намуда, сабабҳои гуногунии онҳоро дар ҷойгиршавӣ заррачаҳо ва вазни хоси онҳо маънидод мекунад. Дар қисми сеюм шоир ба таълимоти «баъди вафот кардани одам руҳи вай наместиранид» зид баромада меғӯяд, ки тан ва ҷон бо ҳам тавҷам буда, яке аз онҳо

Дар ин ҷуғрафа, инсонро инчунин аз байн меравад. Дар қисми чорум суҳан
дар ин ҷуғрафа ба қабул кардан меравад. Назар ба фикри
дар ин ҷуғрафа ҳама нақт зарраҷаҳо ҷудо мешаванд, онҳо ба
дар ин ҷуғрафа инсон таъсир мекунад ва инсон онҳоро эҳсос
дар ин ҷуғрафа баҷум шӯир дар хусуси пайдо шудани ҳаёт дар
дар ин ҷуғрафа, метӯнд, ки дар ибтидо ҳар гуна тухмиҳо пайдо
дар ин ҷуғрафа ҳар гуна рустаниҳо рӯида, сипас одам ба вучуд
дар ин ҷуғрафа шаинуни асар шӯир қудрати илму донишро
дар ин ҷуғрафа Лукретсий бо ин асари худ дар таъриху тамаддуни
дар ин ҷуғрафа шӯири файлсуфи пешқадам намоён шудааст.

Давраи Рим дар давраи охири Республика (асрҳои II-I
дар ин ҷуғрафа. Аз охири асри II ва аввалҳои асри I дар Республикаи
дар ин ҷуғрафа шӯири иҷтимоӣ рух медиҳанд ва ин талошу
дар ин ҷуғрафа шӯири Республикаи Римро то андозае заиф гардониди,
дар ин ҷуғрафа баъди баъдӣ ба давлатмандон ҳисла авҷ мегирад. Дар
дар ин ҷуғрафа ҳар метӯнд, ки яке аз онҳо солҳои 74-71 бо сардории
дар ин ҷуғрафа рӯи амалост. Дар ин давр дар ҳаёти адабӣ низ дигаргуниҳо
дар ин ҷуғрафа шӯири гуногуни насл, санъати воизӣ ривҷ ёфта,
дар ин ҷуғрафа шӯири воизӣ маъруфи давр шинохта мешавад.

Дар ин ҷуғрафа, Марк Туллий Ситсерийон (солҳои 106-43 то мелод)
дар ин ҷуғрафа Лукретсий ва Катуллҳо ба шумор рафта, воизи
дар ин ҷуғрафа шӯири илмҳои гуногун, муаллифи як қатор асарҳо
дар ин ҷуғрафа ёфта ва санъати воизӣ, арбоби намоёни давлатӣ буд. Аз ӯ
дар ин ҷуғрафа шӯири 58 маъруза, асарҳои гуногун доир ба санъати воизӣ ва
дар ин ҷуғрафа шӯири беш аз 800 мактуб омада расидааст, ки дар онҳо
дар ин ҷуғрафа шӯири муаллиф доир ба инсон ва табиат, санъати нотикӣ, ҳуқуқи
дар ин ҷуғрафа шӯири таъриху ҷиҳоси худро ёфтаанд.

Дар ин ҷуғрафа шӯири давлат мекунад, ки воизон бояд аз илмҳои гуногун
дар ин ҷуғрафа шӯири баъдӣ ва дар маърузаҳои худ онҳоро бомаврид истифода
дар ин ҷуғрафа шӯири ба ин фикр ба қувваи суҳан саҳт эътиқод доштани худро
дар ин ҷуғрафа шӯири ёр меост. Чунин ақидаҳои ӯро мо минбаъд дар эҷодиёти бисёр
дар ин ҷуғрафа шӯири маъруфи ҷаҳон, Аз ҷумла, бисёр мутафаккирони бузурги
дар ин ҷуғрафа шӯири аз қабилҳои Фирдавсӣ, Румӣ, Саъдӣ, Носири Хисрав,
дар ин ҷуғрафа шӯири Ҷомӣ, Алишери Навоӣ, Ҳусайн Воизи Кошифӣ,
дар ин ҷуғрафа шӯири Биноӣ, Зайниддин Маҳмуди Восифӣ, Мирзо
дар ин ҷуғрафа шӯири Бедил ва дигарон низ ба ҳубӣ мушоҳида карда
дар ин ҷуғрафа шӯири. Дар инкишофи адабиёти воизии ин давра инчунин Калив,
дар ин ҷуғрафа шӯири Грут ва Юлий Сезарҳо низ мавқеи арзанда бозиданд.

Юлий Сезар. Юлий Сезар (солҳои 100-44 то мелод) арбоби
дар ин ҷуғрафа шӯири ба сарлашкар буда, бештар майли ҳукмронӣ дошт ва дар

асарро дар ҳар ҷой ҳамчун шиор навишта монда будаанд. Верчилий нусхаи сиёҳнависи ин достонро соли 19-пеш аз мелод ба тасвир расонида, худӣ ҳамон сол ҳамроҳи Август ба сафари Юнон меравад ва дар бозгашт бемор шуда, дар шаҳри бандари Брундизи мекунад. Часади ӯро дар Неапол, дар наздикии манзили, ки ӯ соҳибгари зиёд умр ба сар бурда буд, гӯронидаанд.

Верчилий пеш аз вафоти худ ба дӯстонаш Варий ва Тукка намуна кард буд, ки «Энеида»-ро сӯхта партоянд, чунки достон нотаҷиб мондааст. Лекин Август фармон медиҳад, ки онро нашр намоянд. Варий ва Тукка ин корро ба сомон мерасонанд. Онҳо инчунин намунаи унвони «Дар бораи хусусиятҳои Верчилий» китобе навиштаанд, ки ба мо омада нарасидааст.

Достони «Энеида» аз 12 китоб иборат буда, ба ду қисм ҷудо мешавад. Дар қисми аввали он (китобҳои 1-5) гурехтани Эней аз Троя хикоя карда мешавад. Дар қисми дуюм (китобҳои 7-12) суханҳои ӯро бораи ҷанги Италия меравад. Китоби шашум, ки дар он суханҳои ӯро дар шохигарии зеризамини шудани Эней меравад, як васила байни қисм ҳисоб меёбад. Достон бо ғалабаи Эней аз болои достони италийӣ Турна анҷом ёфтааст. Верчилий даҳ соли охири умри худро ба эҷоди асари арзишмандтарини хеш - достони «Энеида» сарф намудааст, ки минбаъд ин асар ҳамчун намунаи классикии адабии миллии Рим эътироф гардидааст.

Дар достони «Энеида» Верчилий доир ба тақдирӣ донишманди Рим ва шахсияти Август маълумот дода, аз маводи таърихӣ таърихиву асотирӣ эҷодкорона истифода бурдааст. Дар достони қиссаҳои қадимтарин оид ба шох Латит, қаҳрамони италийӣ Турна, дар бораи писари Энея Асканий, оид ба шохзани Карфаген Дидон ва дигар қиссаву ривоятҳои инъикоси худро ёфтаанд. Дар таълифи «Энеида» Верчилий ба таҷрибаи Ҳомер таъҷиб намудааст, ки таъсири осори ӯ дар ин достон равшан ба назар мерасад. Верчилий «Энеида»-ро ба 12 суруд тақсим намудааст. Шаш суруди аввалини достони «Одиссея»-и Ҳомерро ба хотир меорад, ки дар бораи саҳнаҳои Энея аз Троя ба Италия қисса мекунад. Шаш суруди дуюм, ки ба «Илиада»-и Ҳомер наздикӣ дорад, ба набарди Энея ва рафиқони ӯ ба қабилаҳои италийӣ бахшида шудааст. Верчилий достони «Энеида»-ро пурра ва то охир тақмилу таҳрир накардааст. Аз ин рӯ, ӯ пеш аз маргаш хоҳиш намудааст, ки достонро сӯзонанд, аммо Август ин хоҳиши Верчилийро иҷро накардааст.

Тарзе ишора намудем, достони «Энеида»-и Верчилий аз ҷиҳати ҷиҳат достонҳои Ҳомерро ба хотир меорад ва байни онҳо

дони тоде ба назар мерасад. Аз ҷумла, қиссагӯии қаҳрамони «Энеида» Энея ба Дидан қиссагӯии Одиссеяро дар ҷониб Алкиноя ва ё набарди тан ба тани Энея ва Турнем аз ҷониб набарди Ахилл ва Ҳекторро аз «Илиада»-и Ҳомер ба хотир овард. Дар як нақт достони «Энеида»-и Верчилий бо баробари достонҳои доштан ба достонҳои Ҳомер як қатор фарқиатҳои асосии асосии низ дорад.

Аз ҷумла, агар дар «Илиада» ва «Одиссея»-и Ҳомер ба гузаштаи ҳаёт ҷаҳда мешавад, дар «Энеида»-и Верчилий ба замони муосир ҷаҳда мешавад. Ба «Энеида»-и Верчилий на танҳо римӣён ба назар додаанд, балки наслҳои минбаъда низ кадр намудаанд. Агар дар шаклигирии асарҳои эпикии Аврупои ғарбӣ низ таъсири ҷаҳдҳои ҷаҳдҳои таъсири Верчилий ба адибони баъдина аз Аристо, Торковато, Пассох ва Волтер ҳис карда мешавад.

Дар достони мазкур дар партави корномаҳои қаҳрамонони ҷаҳдҳои ҷаҳдҳои ва хислатҳои шахсони замони худӣ шоир низ ба таъсир карда шудаанд. Достони мазкур бо ғояҳои фалсафӣ ҷаҳдҳои ҷаҳдҳои сарпӯр буда, он барои инкишофи адабиёти даврҳои ҷаҳдҳои ҷаҳдҳои як ситораи роҳнамо хизмат кардааст. Хусусан дар «Энеида»-и Верчилий — и Данте Алигери ин адиби хушсалиқа ҷаҳдҳои ҷаҳдҳои ва бо самимияти калон эътироф карда мешавад.

Ҳамакунин нест, ки дар асрҳои миёна нисбат ба Верчилий ҳамчун ҷаҳдҳои ҷаҳдҳои ва кароматпеша эҳтиром доштаанд, ки ӯ ҳатто дар Ҷаҳдҳои Ҷаҳдҳои карда будааст. Аз асарҳои ӯ бисёр ҳикматҳои ва ҷаҳдҳои ҷаҳдҳои мекарданд. Дар замони классисизми Аврупо ва ҷаҳдҳои ҷаҳдҳои таҳти таъсири Верчилий пеш рафта, ӯ ба ҷаҳдҳои адабиёти лотинии асрҳои миёна саҳми арзанда гузоштааст. Ҷаҳдҳои асарҳои опера ва балет низ аз сюжетҳои Верчилий интиҳоб шудаанд.

Ҷаҳдҳои дар замони пайдоиши романтизм эътибор нисбат ба ин ҷаҳдҳои ҷаҳдҳои андаке дигар шуда, асарҳои ӯро паст задаанд, лекин дар асрҳои XIX омада боз эҳтиром нисбат ба Верчилий афзуд ва ҷаҳдҳои ӯ мавриди тадқиқотҳои пурарзиш гардиданд. Олами ҷаҳдҳои ҷаҳдҳои дар симои Верчилий як шоири барҷаста ва ҷаҳдҳои ҷаҳдҳои Римро мебинанд.

Ҷаҳдҳои Ҳоратсий Флакк ҳамзамони Верчилий буда, намояндаи ҷаҳдҳои ҷаҳдҳои замони Август маҳсуб мешавад. Ӯ дар Венузи ҷаҳдҳои Италия дар оилаи ғуломи озода таваллуд шудааст. Ҷаҳдҳои тавонистааст ба фарзанди худ маълумоти хуб диҳад. Дар ҷаҳдҳои Ҳоратсий дар Рим таҳсил намуда, сониян ба Афина омада,

назми Юнон ва фалсафаи онро омӯхтааст. Ҳоратсии ҷавон дар Рим дар мактаби суҳаншиносии Орбилия таҳсил гирифта, сипас дар Афина илм омӯхтааст. Дар ин ҷой вай дар сӯҳбатҳои иштирокчиёни «Академияи нав» шуда адабиёти Юнонро мунтазам омӯхтааст. Ҳангоми ба ин ҷой омадани Брут (яке аз ташкилкунандагони сӯиқасд ба муқобили Юлий Сезар) Ҳоратсий бо ӯ ошноӣ пайдо намуда, ба артиши республикачиё дохил мешавад ва ҳатто дар ҷанги муқобили Филиппо иштирок менамояд, ки ҳамаи ин минбаъд ба эҷодиёти шоир таъсир расонидааст.

Дар ҳамин давра ба Юнон яке аз кушандагони Сезар Брут меояд ва Ҳоратсийи ҷавон ба таркиби лашкари ӯ дохил мешавад ва дар муҳорибаи назди Флипп иштирок мекунад. Муҳориба бо шикасти лашкари Брут ба охир мерасад. Дар натиҷаи авф Ҳоратсий ба Рим бармегардад ва ба эҷоди шеър шурӯъ менамояд. Баъд ба маҳфилҳои адабии Метсенат дохил шуда, ёрии ҳаматарафа мебинад ва охираш охиста аз ҷумҳурихоҳон канора ҷуста, ба Октавиан наздик мешавад ва ба таъбири Пушкин «вассофи Август» мегардад.

Ҳоратсий дар ибтидо ба жанрҳои хурди лирикӣ муроҷиат намуда, эподҳо (ямбоҳои якбайта, як наъвъ шабеҳи фардӣ) навиштааст, ки дар онҳо афкори фалсафӣ, ватандӯстӣ ва гайи инъикоси худро ёфтаанд. Дертар ӯ ба офаридани шеърҳои ҳаҷвӣ пардохта, дар онҳо нуқсонҳои ҷамъиятро саҳт танқид мекунад. Дар ӯ дар қасидаҳои хурд, ки онҳо ба унвони шахсони маълум равона шудааст, афкори худро нисбат ба сохтори ҷамъият ифода менамояд.

Дар вақтҳои охир Ҳоратсий ба номанависӣ рӯшӣ пайдо карда, дар номаҳои дар шакли манзум навиштаи худ бештар ба масъалаҳои илмӣ адабиёт муроҷиат намудааст. Бисёре аз ин номаҳо низ ба унвони шахсони маълум равона карда шуда, гоҳе онҳо бо мазмун ҳаҷву мутоиба ва шӯхиву базлагӯӣ обу ранги бадеӣ гирифтаанд. Дар баъзе аз ин номаҳо шоир аҳволи худ, тарзи зиндагӣ, ҳаёти рӯзмар ҳудаш ва атрофиёнашро тасвир кардааст, ки аз онҳо доир ба зиндагӣ зиндагии худӣ ӯ низ маълумот гирифтани мумкин аст.

Ин аст, ки бисёр адибони асрҳои минбаъда ба донишмандони ҳоратсиёна эътибори хоссае сохир намудаанд. Ҷунончи, дар асри XVIII-XIX бисёр адибони Фаронса ба эҷодиёти Ҳоратсий тавассути хоссае додаанд. Аз адибони рус Кантемир, Ломоносов, Державин ва омӯзиши эҷодиёти ӯ машғул шудаанд. Дар ашъори замони литератураи Пушкин мавзӯҳои ҳоратсиёна тез-тез дучор мешаванд. Вай дертар ҳатто як қатор қасидаҳои шоирро тарҷума ҳам кардааст. Дар соли 30-юми асри I то мелод маҷмӯаи осори давраи пешини ӯ - «Сборник»

қаратяб мегардад, ки аз 17 суруд иборат аст. Дар «Эпод» Ҳоратсий ба мавзӯҳои дахлат намудааст, ки барои кашфи ҳақиқати замони ӯ ба ӯ буданд. Ӯ изтиробҳои худро нисбат ба ҷанги тӯлкашидаи дохилӣ, ба Ҷанги байроншавии Рим шудааст, саҳт маҳкум менамояд ва ба ин қонун мекунад, ки дар он ҷой сулҳу оромӣ ҳукмрон бошад.

Дар ҳамин давра Ҳоратсий ду китоби худро бо номи «Сатира» навишта ба нтмом расонидааст. Дар «Сатира»-и худ Ҳоратсий то ҳама аз таҷрибаи асосгузори жанри ҳаҷв, шоири асри II Рим Луcretius истифода бурдааст. Аммо дар миқёси Лутсилий ӯ таҷрибаи сиёсии замонро танқид накарда, танҳо бо муҳокимаҳои сиёсии фалсафӣ ва ахлоқию этикӣ қаноат намудааст. Ҳоратсий дар 10 қатор ҳаҷвияҳои худ баъзе лаҳзаҳои ҳаёти худашро инъикос намудааст. Аз ҷумла, ҳаҷвияи панҷуми китоби аввал ҳамин гуна аст: «Дар дошта, шоир дар он саёҳати худро ба Брундиз накл намудааст. Дар як қатор ҳаҷвияҳои дигараш, ки дар мавзӯҳои одоби ҳаёт муносибати худро ба ҳаҷви Лутсилий муайян намуда, ӯ китоби худро оид ба ин жанр асоснок намудааст.

Агар нисбатан арзишманди Ҳоратсий беш аз ҳама маҷмӯаи ӯ мебошад. Маҷмӯаи нахустини шеърҳои лирикии шоир, ки бо номи «Мадҳия» (ё «Қасида» («Ода»)) машҳур аст, соли 23 то 25 ба дасти хонандагон расидааст. Ба он 3 китоби мадҳия, ки аз 88 суруд иборат аст, дохил шудааст. Ин ашъор дар байни солҳои 31-23-и пеш аз милод навишта шудаанд. Китоби охирин-чорумини қасидаҳои ӯ дар соли 13 то мелод ба дасти хонанда расидааст. Дар «Қасидаҳои Ҳоратсий Август ва сиёсати ӯро ситоиш менамояд. Бинобар ин ӯ ба назари Пушкин вай «вассофи Август» қаламдод намудааст. Шӯҳрати ҷаҳониро мадҳияи 30-юми китоби сеюми Ҳоратсий, ки бо номи «Ҳайкал» машҳур аст, ба даст овардааст, ки дар он шоир оид ба шӯҳрати баъди маргияш сухан мегӯяд.

Агар охириини Ҳоратсий «Пайғом» буда, аз ду китоб иборат аст. Китоби аввал дар соли 20 ва китоби дуюм дар соли 14-и то мелод ба дасти хонанда расидааст. Агар Ҳоратсий дар «Ҳаҷвиёт»-аш фиску ҷаҳлро инъикосро фоида карда бошад, дар «Пайғом» принципҳои умдаи ҳаётро баён карда инъикос намудааст. Вай дар ин асар образи ҳаётро таъсир намудааст, ки дар замони режими Август инъикосоти ботинии худро нигоҳ доштаанд. Китоби дуюми Ҳоратсий ба се номан манзуми ба мавзӯи адабӣ бахшида иборат аст. Китоби «Пайғом» ба унвони «Илми шеър» низ машҳур аст. Дар ин китоб Ҳоратсий ақидаи худро оид ба назм баён менамояд ва ба ин қонунҳои ҷавон маслиҳати муфид медиҳад, ки ҷӣ тавр бояд

навишт. Дар асрҳои баъдина осори Ҳоратсий ҳаводорони зиёде пайдо намуд. Дар замони Эҳё хусусан мадҳиёти ӯ шӯҳрат пайдо намуд.

Овидий. Намояндаи дигари адабиёти «Асри Август» шоири лирик Публий Овидий Назон (солҳои 43-17 то мелод) мебошад. Овидий, чунон ки дар бораи зиндагиномаи худ дар яке аз шеърҳои ишора мекунад, соли 43-и пеш аз мелод дар шаҳраи Сулман, вилояти Абрус, ки 140 км дуртар аз Рим дар оғӯши кӯҳҳо ҷойгир шудааст, дар оилаи шахси сарватманде ба дунё омадааст. Ӯ дар хурдсолӣ ҳамроҳи бародараш барои таҳсил ба Рим рафта, дар он ҷо ба мактаби воизӣ дохил мешавад. Зеро дар он замон эътибор ба воизӣ хеле баланд буд. Баъди гирифтани маълумот дар Рим Овидий барои тақмили савод ба Юнон, Осиёи Хурд ва Ситилия меравад. Эҷодиёти Овидий ба 3-давра тақсим мешавад. Ҳамзамонони Овидий воизи хеле баландмаҳорат будани ӯро қайд кардаанд. Ҳамин хусусияти барои шоири баркамол гардидани ӯ низ сабаб шудааст.

Тарзе ишора рафт, дар замони ҳукмронии Август ду чараёни адабӣ мавҷуд буд, ки яке аз ин чараёнхоро - чараёни муҳолифӣ мегуфтанд. Ин чараён, ки камбудии замонро танқид менамуд, инкишоф наёфт ва танҳо бо танқиди баъзе ислоҳоти Август, ки марбути масъалаҳои оилавӣ маишӣ ва ахлоқӣ буданд, маҳдуд монд. Адиби машҳури Рим Публий, Овидий, Назон намояндаи ҳамин чараён маҳсуб мешаванд.

I. Барои давраи аввали эҷодиёти Овидий мавзӯҳои ишқу ошиқӣ хос аст. Ин пеш аз ҳама маҷмӯаи «Сурудҳои ишқӣ» аст, ки дар он 49 шеър дарҷ гардидааст. Ҳамаи ин шеърҳо дар атрофи шоири ошиқ - Корина гурӯҳбандӣ шудааст. Роҳҳои нави инкишофи шеърҳои ошиқонаи ҳузновар дар маҷмӯаҳои дигари Овидий «Занони қаҳрамон» ё «Пайғом», ки аз 15 номаи қаҳрамонони мифологӣ, ки дар ин номаҳо эҳсосоти ба ошиқон ё шавҳаронашон баён гардидааст ва бо ин ё он сабаб онҳоро тарк кардаанд, инъикос ёфтааст. Он қаҳрамонҳои мифологӣ, аз қабили Пенелопа, Фёдра, Медей, Брисеида, Дидона мебошанд. Каме дертар ба ин маҷмӯа боз 3 номаи ҷавобии ҷавонмардон ба маъшуқонашон бо ашъори ошиқонаи ҳузновар илова мегардад.

Овидий дар яке аз мактабҳои риторикӣ (омӯзиши илми маонӣ баён, илми балоғат, суҳанварӣ, назарияи санъати натоқӣ) низ таҳсил карда буд. Супориши махсусе буд, ки ҳолати ботинии ин ё он персонажҳои мифологиро дар шароити муайяне тасвир намоид. Ҳамин хусусияти риторикӣ декламатсионӣ барои маҷмӯаи Овидий «Занони қаҳрамон» низ хос аст. Ин маҷмӯаи ашъораш дар бораи 13

Асарҳои асотири маълумот медиҳад. Назар ба тасвири шоир
инро, ки ба туфайли ҷангҳо аз шавхарони худ ҷудо шуда, бева
мекунанд, ҷангро лаънат мекунанд. Вай бо ҳамин восита ба муқобили
ҷанг ва оқибатҳои бади он афкори худро баён мекунад. Аммо Овидий
афкори барои таҳлили амики психологӣ персонажҳои занон
истифода бурдааст. Овидий ба сифати муаллифи «илми эҳсосоти
ҷанг ва ҷангсизӣ» дар асарҳои дидактикӣ ва пародиявии «Санъати
ҷангсизӣ», «Давои ишқ» ва «Дору барои рӯи зан» намудор мегардад.
Аммо барои ошиқон раҳнамое бо номи «Раҳнамои ишқ» таълиф
намуда. Ин дoston аз 3 китоб иборат буда, бо риояи тамоми қавоиди
афкори эҷодӣ шудааст. Дар китоби аввал оид ба пайдо намудани
афкори мулофӣ, ҷӣ гуна ба даст даровардани ин муҳаббат маълумот
диҳад.

II. Дар давраи дуҷуми эҷодӣташ Овидий достони мифологӣ
«Табдилот» («Метаморфоза») ва достони «Фаст» («Таквим»)-ро
навистааст. «Метаморфоза» аҳамиятноктарин асари Овидий буда,
аз 14 китоб иборат аст ва 12 ҳазор шеърро дар бар гирифтааст. Бо
принсипи хронологӣ Овидий қариб 250 асотири гуногунро
баъди метамояд, ки онҳо аз пайдоиши одам то таърихи пайдоиши
мифологии Рим маълумот медиҳад. Овидий дар эҷоди асарҳои аз
ҷанг ва ҷангсизӣ таълимоти замони Эллинизм «Табдилот» истифода
намудааст. Ӯ дар бораи табдил ёфтани одам ба ҳайвон-рустаниҳо қисса
мекунад. Ин асар аз 15 қисм иборат буда, қариб 200 афсона ва
аҷибхонаро дар бар мегирад. Муаллиф дар таълифи ин новеллаҳо аз
афкори қадимӣ истифода намудааст. Аз ҷумла, дар он ҳикояҳои
қадимӣ оиди аз ҷониби Хера ба ғов табдил дода шудани маъшуқан
ва. Инчунин, ишқи нобарори Пирам ва Тисба ва ғайра оварда шудааст.

Овидий дар ин дoston аз қиссаву ривоятҳои қадимӣ фаровон
истифода бурда, таъкид менамояд, ки ҳаёт абадист, вале мунтазам дар
тағйир аст. Овидий ҳудоҳо ва қаҳрамонҳои мифологиро тамасхур
намуда, диққати асосиро ба талқини ишқу муҳаббат нигаронидааст
ва дар бораи азобу шиканҷаи ошиқон зиёд ҳарф задааст. Ҷуноне ки
дар боло зикр гашт, дар «Метаморфоза» як қатор лаҳзаҳо ва
аҷибхонаҳо низ ҳастанд, ки аз ҳамдигар аз лиҳози хусусиятҳои
афкори ва тақмили адабиашон фарқ мекунанд. Аз ҷумла, новелла
дар бораи Нарсисс, ки ба акси худ дар об ошиқ шуда, ба гул табдил
ёфтааст, ё қисса доир ба парвози Дедал ва Икар, ки дар таърих
аҷабҷудо машҳур аст, ҳамин гуна хусусият доранд.

Дар ҳикояи ишқи Пирам ва Тисба оварда мешавад, ки ду
аҷибхонаро якдигарро дӯст медоранд ва бар хилофи хоҳиши

волидайнашон бо ҳам вохӯрда меистанд. Онҳо рӯзе қарор медиханд, ки дар беруни шаҳр зери дарахти тут бо ҳам сӯҳбате дошта бошанд. Хангоме, ки Тисба ба ҷойи ваъдагӣ пештар омада Пирамро мунтанӣ мешавад, дар он ҷой як шери жаён пайдо мешавад. Духтар аз он ба ҳарос афтода, болопӯши худро партофта андаруни ғор руст мешавад. Вақте ки шер омада болопӯши духтарро пора қарданӣ мешавад. Пирам омада мемонад ва гумон мекунад, ки шер Тисбаро нобуд кардааст ва худро мекушад. Аз ин ҳолат Тисба огоҳ гардида, ӯ худро худро дар ҳамин ҷой қатл мекунад. Ин ғоҷе ба дарахти тут сатта таъсир карда, вай ба тути сиёҳ табдил меёбад.

Дар ҳикояти дигар ба нобарорӣ дучор омадани Икар нақл карда мешавад. Дедал ба писари худ Икар қанот баста парвоз қарданро меомӯзонад. Вай меғӯяд, ки бо ин қанотҳо на баланд ва на паст бошад парвоз кард. Дар ақси ҳол онҳо канда шуда, ӯро ба замин ягон мекунанд. Икар бо ин болҳои худ мафтун шуда дар болои баҳр то ба баланд ва гоҳ паст парвоз мекунад. Лекин ба ин парвози ӯ болҳо то оварда натавониста, ниҳоят канда мешаванд ва Икар ба баҳр афтода ғарқ мешавад. Баъди ҳамин он баҳр Икар номида шудааст. Дар достони нотамоми «Фаст» бошад, урфу одат ва иду санаҳои таърихи гуногун васф карда шудааст.

III. Давраи охири умр ва эҷодиёти Овидий бо бадарға шудани ӯ аз Рим ба шаҳри Том (ҳозира порти Констанса дар Руминия) вобаста аст. Бо фармони Август Овидий дар соли 8 то мелод ба он ҷойи фиристода шудааст, аммо то ҳол сабаби дақиқи ин бадарға маълум нест, ҳарчанд, ки ақидаҳои гуногун вуҷуд доранд. Шояд сабаби бадарға шудани ӯ асари ӯ бошад, ки хусусиятҳои ахлоқию эстетикӣ ва ислоҳоти Августро зери танқид гирифтааст. Овидий дар бадарға маҷмӯаи худ «Элегияи ҳузнангез»-ро, ки аз 5 китоб иборат аст ва китоби «Пайғом аз Понта»-ро навиштааст. Овидий дар ғарибӣ ва ғӯшаи дуртарини тобеи Рим, дар байни қabilaи барои ӯ бегонӣ фракиҳо соли 18 мелодӣ вафот мекунад ва ҳамон ҷой гӯронӣ мешавад.

Овидий дар инкишофи минбаъдаи назми ҷаҳонӣ таъсири муфид расонидааст. Хусусан, дар замони Эҳё маъруфияти ӯ бештар мегардад ва асари ӯ «Метаморфоза» баҳо ва арзиши ҳақиқиро соҳиб мешавад. Шоирони машҳури дунё аз Овидий омӯхтаанд ва дар байни ихлосмандони ӯ метавон Шекспир, Сервантес, Шиллер ва Ҳатер ном бурд.

Адабиёти давраи охири империяи Рим (асрҳои I-VI-и эраи мо). Баъди вафоти Август ҳукмронии императорӣ дар Рим бо ӯ

мисоли бештар менавад. Муносибат ба адабиёт ва театр хусусиятҳои онро пайдо намуда, доираи мавзӯ ва жанрҳои адабӣ низ хурдро ба амал меорад. Дар театрҳо намоиши пантомимаҳо (ҳаракатҳои бештар мавқеъ пайдо мекунад. Адабиёти Рим дар ин давр ба худро аз адабиёти Юнон канда, бештар ба адабиёти мавқеъҳои Рим таъсир мекунад. Давраи аз ғавти Август (соли 14) то Траянро (соли 117) «асри нуқрагин»-и адабиёти Рим меноманд. Агар дар «асри Август» адабиёт бештар дар шакли воизӣ менамояд, дар замони ҳукмронии Нерон ба «услуби нав» мегузарад, он яке аз намоёндагони барҷастаи он Лутсий Анней Сенека мебошад.

Сенека, Лутсий Анней Сенека чанд муддат пеш аз мелод тавлид карда, дар соли 65-и эраи мо вафот кардааст. Вай зодаи шаҳри Коркорди Испания буда, дар Рим ба воя расидааст. Дар овони ҷавонӣ ӯ чанд муддат дар Миср зиндагӣ карда, дар он ҷой бо ҳамаи ғаллий ва маданияти Шарқ шиносӣ пайдо намудааст. Сенека баъдтар ба Рим ӯ аз тарафи император Клавдия ба Корсик ба ҷузъи менамояд ва 8 солро дар он ҷой гузаронида, бо фалсафа ва ҳамаи ғаллий менамояд. Завҷаи дуҷуми Клавдия - Агриппина ӯро ба Рим ба ҷузъи менамояд, тарбияи писараш Неронро ба ихтиёри ӯ мешинонад. Лекин, вақте ки Нерон император мешавад, муносибаташ ба ӯ ба ҷузъи бад шуда, дар соли 65 -ум ин ҳукмронӣ ҷаҳил Сенекаро ба ҷузъи менамояд, ки худкушӣ намояд.

Асарҳои адабии Сенека бо вучуди ин, ки на ҳамаи онҳо то ба мо расидаанд, ҳале зиёд аст. Вай асарҳои худро бештар доир ба ҳамаи ва таълиқи он, инчунин рисолаҳои фалсафӣ аз қабилӣ «Дар бораи ҳама», «Дар бораи кӯтоҳ будани умр», «Дар бораи ороиштагии ҳама», «Дар бораи мавзӯҳои ахлоқ, эпиграммаҳо ва ғайра менамояд. Дар эҷодиёти Сенека инчунин фочеаномаҳо мавқеи ҷаҳилро нишол менамоянд. Аз драмаҳои римиҳо танҳо фочеаномаҳои Сенека то ба мо мукамал омада расидаанд. Ин фочеаномаҳо на барои театр, балки бештар барои қироат намудан аз ҷузъи воқеаи офарида шуда буданд. Сенека бо фочеаномаҳои худ ба адабиёти ғаллий истибдод баромад мекунад.

Муаллиф суҷети фочеаномаҳои худро аз драматисти Юнони ғаллий гирифтааст, ки ба ин тоифа фочеаномаҳои «Медея», «Эдип», «Аякс», «Агамемнон» ва ғайраҳо дохил кардан мумкин аст. Ҷаҳати ҷаҳилнамои фочеаномаҳои Сенека аз асарҳои муаллифони Юнони ғаллий дар он аст, ки ӯ инсонро дар назди Худо ҳамчун як бозича мебинад. Қадраҳои асарҳои Сенека шахси маъруф буда,

пайваста бо тасвири онҳо муаллиф ба ҳамзамонони худ назар месозад. Яке аз асарҳои машҳури Сенека «Эдип» мебошад, ки ӯ инро дар пайравии Софокл навиштааст. Ҷоҷеаномаи «Федра» бошад, дар асоси нусхаи то ба мо омада нарасидаи асари Еврипид «Ипполит» таълиф шудааст.

Мероси бадеии гуногунсоҳаи Сенека диққати бисёр адибони асрҳои минбаъдиро ба худ кашидааст. Аз ҷумла, файласуфони минбаъда ҳамчун Дидро ба рисолаҳои фалсафии ӯ таваҷҷӯҳ зоҳир карда бошанд, Шекспир ва Корнел барин адибон ба сужетҳои таърихӣ муроҷиат карданро аз ҷоҷеаномаҳои Сенека омӯхтаанд. Анъанаҳои ӯро ҳамзамононаш Лукиан, Петроний ва дигарон давом доданд.

Дар ҳамин давра **Федра** бо масалҳои худ баромад кардааст. Дар бораи зиндагиномаи ин шоир маълумот хеле кам аст. Лекин аз асарҳои то ба мо омада расидааш маълум мешавад, ки ӯ зиндагии ҷангондон хуб аз сар гузаронидааст. Дар масалҳои Федр зиддиятҳои байни табақаҳои доро ва камбағал дар шакли тамсилӣ, ки ҳоси ин жанр аст, дода шудааст. Чунончи, дар масалҳои «Гург ва Баррис», «Хар, Пирамард ва Чупон», «Гук ва ҷанги барзаговон» ва монанди онҳо мо маҳорати ҳоси масалнависи ӯро дида метавонем. Назар ба гуфти Федр масал бояд хонандаро хандонад ва ба вай панди ҳама омӯзад. Бинобар ин ӯ ин жанрро афзал донистааст. Аниҳа масалнависи Федр дар асри XVI аз тарафи Лафонтен ва дигар ҷониби масалнависи рус И.А. Крилов давом дода шуд.

Дар нимаи дууми асри I эраи мо эътибор ба адабиёт ва санъат боз вусъат пайдо намуда, «услуби нав» қувваи худро гум карда гирифт ва боз таваҷҷӯҳ ба санъати воизии Ситсерин, намоёнҳои адабиёти гузашта баланд шуд. Дар ин давр аз шоирон Марселин, Плиний, Ювенил, Татсит ва дигарон зиндагӣ ва эҷод карданд, ки аз эҷодиёти онҳо анъанаҳои шоирони пештарро мушоҳида менамоям.

Аз асри II сар карда адабиёти Рим рӯй ба инкироз ниҳода, ҷаҳони ҳукмронии Андриан ҳаёти адабӣ аз Рим ба музофоти мекӯчад. Дар ин давр дар қатори Лукиан, Плутарх, Светоний, Ҳелленин барин шоирон боз як гурӯҳи дигари шоирон аз қабилҳои Анатолӣ, Септимий Серен, Авит ва Мариан ба майдони адабиёт меоянд. Дар ин онҳоро «шоирони нав» ном бурдаанд. Доираи мавзӯ ва жанри адабии ин шоирон рангоранг буданд.

Яке аз шоирони «услуби нав» **Флор** баробари воилин ҳама муаллифи асарҳои таърихӣ будан, шеърҳои дилнишини донишманди шеърҳои вай, ки тавассути «Тазкираи латинӣ»-и дар асри VI

Африко тахияшуда то ба мо омада расидааст, маълум мегардад, ки
Фарҳ дар мавзӯҳои ишкӣ ва ҳаёти шеърҳои хуб гуфтааст. Мазмуни
ини шеърҳои ӯ чунин аст:

Гар ту бепулӣ, бад аст, пулдорӣ бадтар аз он,
Шармдорӣ хуб нест, аммо шумӣ бадтар аз он.
Гар ту хомӯшӣ бад аст, серҷоғай хуб нест.
Гар надорӣ зан, бад аст, зандорӣ ҳам бадтар аз он.

(Аз русӣ тарҷумаи А. Қамарзода)

Дар байни шоирони ин давр Апулей мавқеи хосса дорад.
Апулей тахминан соли 125 дар шаҳри Мадавр, дар оилаи шахсони
дар таълим шудааст. Апулей тахсилро дар Карфаген оғоз намуда,
дар Африка ба итмӯм расонидааст. Ӯ дар ибтидо дар Рим ҳамчун
қаламбози илоҳӣ хидмат намуда, баъд ба сайру саёҳат баромадааст. Вай
қаламбози воқеӣ бомаҳорат дар ҳар ҷой бо маърузаҳои пурмуҳтаво ва
қаламбози худ баромад мекард. Ниҳоят ӯ боз ба Карфаген баргашт ва
қаламбози воқеӣ худро дар ин ҷой давом дода, ҳамчун файласуф
қаламбози воқеӣ пайдо кард. Ӯ дар ин бобат давомдиҳандаи анъанаҳои
қаламбози буда, ба забонҳои юнонӣ ва латинӣ асарҳои зиёдеро аз
қаламбози «Дар бораи Афлотун ва таълимоти ӯ», «Дар бораи даҳогии
қаламбози», «Дар бораи дунё», «Дар бораи моҳиҳо», «Дар бораи
қаламбози», «Дар бораи арифметика», «Дар бораи мусиқӣ» ва ғайраҳо
навиштааст. Маърузаи «Апология», маҷмӯаи маърузаҳо таҳти унвони
қаламбози, романи «Метаморфоза» (ё худ «Ҳари тиллоӣ») ба ӯ
қаламбози воқеӣ овардаанд.

Романи «Метаморфоза» дар асоси сужетҳои қадимӣ навишта
аст. Ӯ ҳамчун идомаи анъанаи таълимоти табаддулот баррасӣ
карда, аз ҷанбаи ҳикоя карда мешавад, ки чи тавр Лукий ном ҷавон
қаламбози қодугарзане афтода ба ҳар табдил меёбад. Ин ҷо ҳолати
қаламбози таълимоти «табаддулот», яъне аз ҳайвон ба одам табдил
ёфтани ба ҳақиқат «аз одам ҳайвон шудан» чун приёми эҷодӣ ба қалам
қаламбози овардааст. Барои аз нав ба одам табдил ёфтани ӯ бояд барги гулро
қаламбози ин кор бояд дар рӯзи дигар ба амал оварда шавад. Бо
қаламбози файласуф шабона хонаи қодугарзанро дуздон ғорат мекунад ва
қаламбози ӯ ба ғорат мебаранд. Ана аз ҳамин вақт сар карда тамоми
қаламбози таълимоти ӯ сар мешавад ва ӯ ба дасти одамони гуногун афтода
қаламбози таълимоти ӯ сар мегузаронад. Ниҳоят вай аз дасти соҳибаш
қаламбози ба ғорат мебаронад ва аз Худо Исида илтиҷо мекунад, ки
қаламбози ба ғорат табдил диҳад. Худо нолаи ӯро шунида мегӯяд, ки

агар минбаъд танҳо ба ӯ эътиқод намоёнд, хоҳишашро иҷро хоҳад кард. Ҳамин тавр ҳам мешавад ва минбаъд ҷавон эътиқодмандагӣ ҳамон Худо шуда, ба Рим меравад ва дар он ҷой шӯҳрати калон пайдо мекунад. Эҷодиёти Апулей диққати адибони минбаъдaro ба худ кашидааст. Аз ҷумла, Боккаччо дар новеллаҳои ҷудогонаи асари худ «Декамерон» аз сужетҳои Апулей истифода кардааст.

Ниҳоят, дар асрҳои III-IV-и мелодӣ империяи Рим руи инқироз ниҳода, дар ин ҷой дини насронӣ ҷорӣ мегардад. Гарчанд дар ин давр дар адабиёт хомӯшиву қарахтӣ ба вуҷуд меояд, лекин бисёр шоирон ҳамчун Авсоний, Клавдиан, Аммиан Марселин бо шеърҳои худ баромад карданд. Дар адабиёти ин давр насри ривоятӣ низ назар мерасад, ки сужетҳои он низ аз адабиёти даврони қадим гирифта шудааст.

Ҳамин тариқ баъди анҷом ёфтани империяи Рим адабиёти қадим ба поён мерасад, лекин асарҳои барҷаставу дурдонаҳои қадимии даврони асрҳои минбаъда ҳамчун ёдгории хаттии муҳим боқӣ мондаанд ва аз онҳо дар ҳар асру замон адибон ва аксар намоёндогони фарҳанг истифода мебаранд ва ин анъана то рӯзҳои мо идома дорад.

Савол ва супоришот:

1. Адабиёти Рим дар давраи инқироз ва хусусиятҳои муҳимтарини он.
2. Таълимоти тарғиби маҳорати воизӣ ва нотикӣ дар адабиёти даврони мазкур.
3. Хусусиятҳои ба худ хоси эҷодиёти адибони ин давр.
4. Эҷодиёти Вергилий, Ҳоратсий ва Овидий.
5. Таълимоти табaddулот ва инъикоси он дар адабиёти хаттӣ.
6. Адабиёти Рим дар давраи охири Республика.
7. Адабиёти Рим дар давраи империя.
8. Эҷодиёти, Сенека ва Апулей.
9. Адабиёти даврани охири империяи Рим (асрҳои I-VI-и ҷаҳонӣ).

АДАБИЁТИ АСРҲОИ МИЁНА ВА РАВИЯҲОИ АСОСИИ ОН

Нуктаҳои асосӣ:

1. *Азминаҳои ба вуҷуд омадани адабиёти асрҳои миёна.*
2. *Равияҳои асосии адабиёти асрҳои миёнаи Аврупо.*
3. *Аҳмосаи қаҳрамонии франсуз. «Суруд дар бораи роланд».*
4. *Аҳмосаҳои қаҳрамони халқҳои дигари Аврупо ва таъсири таърихи мазмунӣ мундариҷавии онҳо.*
5. *Адабиёти ритсарӣ ва муносибати он бо адабиёти Шарқ.*
6. *Мавқеи ҳаҷв дар адабиёти шахр. Жанр ва намунаҳои асосии навиштаҳои адабӣ.*

Таърихи таърихи адабиёти асрҳои миёнаро ба чунин баъзе ҷанбҳо тақсим намудан мумкин аст: Асрҳои VIII то асри XIV қадимӣ; Инқилоби соҳтори қабилавӣ ва ғуломдорӣ ва барпо шудани дӯрри феодализм; Давраи ташаккули соҳтори феодализм то ҷанми он.

Дар таърифи намуд, ки ин тарзи даврабандӣ, аслан нисбӣ буда, ба таърифи Аврупо арзи вуҷуд кардани он низ вобаста ба муҳити таърихи маҳалло, шароити сиёсӣ иқтисодӣ, таърихӣ ва таърихи маданият мамлакатҳо мухталиф аст. Масалан, чараҳои таърихи инқилоб дар Фаронса (асри IX), дертар дар Германия ва дар Англия ва баъд аз он тадриҷан дар мамолики шимолию шарқи Аврупо сурат бастааст. Инчунин раванди ташаккули соҳтори адабиёти бадеӣ низ дар ин мамолик ба ҳамин чараён баъзе тағйирот дорад.

Дар асрҳои панҷуми мелодӣ соҳтори ғуломдорӣ дар империяи Рӯм тарғиба, дар натиҷа ғуломон ба муқобили зулму истибод ба қароғонӣ ва ниҳоят чунин соҳтори ҷамъиятӣ рӯ ба таназзул оварда, дар ҳақиқат, ба ҷойи он соҳтори нав - ҷамъияти феодализм ба вуҷуд омад. Гарчанд ин соҳтор низ ба ҳаёти деҳқонон таъсири табақаҳои меҳнатӣ ҷамъият дигаргунӣ кулӣ ба вуҷуд оварда наомад ҳам, ғуломон ба тарзи расмӣ озод шуданд. Дар асрҳои ғуломдорӣ ғуломонро соҳибонашон фурӯхта ва ё харида ба қароғонӣ меовард. Дар ҷамъияти феодализм бозори инсон ба тарзи расмӣ ба вуҷуд омад ва баъди рафт. Лекин чунон ки дар ҷамъияти ғуломдорӣ ба қароғонӣ овардан ва аз ғуруснагӣ намурдан дар дасти соҳибхулом ба қароғонӣ овардан ба тарзи иҷборӣ ба расмият даромада буда, дар ҷамъияти феодализм деҳқон барои зиндагӣ кардан қувваи

кории худро мефурӯхт. Дар натиҷа ба туфайли дигар шудани сохтори иҷтимоӣ шакли қолаби истисморшавии инсон аз тарафи инсон ба дигар ғашту ҳалос.

Агарчи ба туфайли нест шудани сохтори ғуломдорӣ ба ҷойи сохтори феодалӣ пайдо шуд ва шакли истисморшавии қуллаҳои кории инсон дигар гардида, барои мардуми меҳнатӣ ягон арзиш ба назар намоён дида нашавад ҳам, ин ҳолат дар тараққиёти ҷамъияти инсонӣ ҳодисаи муҳим шуморида мешавад. Аз ҳамин вақт таърихи инсонияти Аврупо асрҳои миёна оғоз ёфт. Дар натиҷа ҷойи адабиёти қадим, ки ҳоси ҷамъияти ғуломдорӣ буд, адабиёт фарҳангии нав ба вучуд омад. Ин адабиёт низ ба ҳифзи дастгирии манфиати табақоти болоӣ ва ҳукумрони ҷамъият рағбона карда шуд буд.

Дар ин давра рангорангии мавзӯҳо ва жанрҳои адабиёт ба адабиёти бисёр мамлакатҳои Аврупо ба назар мерасанд. Ба ҳар ҳаҷм дар рағбанди инкишофи адабиёт як навъ тағйироти сифативу соммӣ ва мазмуниву мундариҷавӣ мушоҳида мегардад. Адабиёти ғуломдорӣ миёна дар ҳаёти мардуми Аврупо бо баробари ворид намудани тағйиротҳои кулӣ, дар заминаи рағбонии адабиёт аз бисёр ҷиҳатҳои хусусияти умдаву муштарак ва ҷанбаҳои типологиро низ баррасӣ гузошт. Дар ҳамин замина ба тарзи умумӣ дар асоси ба ҷиҳатҳои гирифтани ҳамин хусусиятҳои типологӣ адабиёти мардуми Аврупо рағбандҳои асосии онро дар қарори зерин метавон тасниф кард:

↓ *Адабиёти шифоҳӣ - халқӣ*

↓ *Адабиёти динӣ-клерикалӣ*

↓ *Романҳои ритсарӣ-қуртуазӣ*

Адабиёти шифоҳии халқӣ дар асрҳои миёна яке аз омилҳои муҳим ва рағбанди асосии таърихи инкишофи ҳамин мардуми таърихи адабиёти ҷаҳон ба шумор меравад. Аз намунаҳои муҳимтарину асосии адабиёти шифоҳӣ-халқӣ осори зеринро номбар кардан мумкин аст:

↓ **“Суруд дар бораи Хилдебрандт”** - Эпоси халқии германӣ

Маводи асосии ин эпоси халқӣ тасвири ҳаёти қабилавии мардуми қадимии олмон аст. Асар дар асри VIII ба тарзи хаттӣ баргардонида шудааст. Аммо асари мазкур дар шакли мукамал то ба давраҳои охири омада нарасидааст. Аз пораҳои боқимондаи ин асар метавон пайванди бардошт, ки дар асар тафсилоти воқеаҳои таърихӣ нимаи дувуми асри панҷум бо тағйиротҳои сужавии нисбатан рангу бори баъзе қисмҳои қасбкарда аз нав офарида шудааст. Мутобиқи маълумоти сарчашмаҳои таърихӣ дар ҳудуди ҳозира Қрим ва Украина

соҳили Балтика остгот ва вестгот ном қабилаҳо умр ба
бардаанд. Дар асоси набардҳо ва муноқишаҳои сиёсӣ ва ҳарбии ин
қабилаҳо онҳо минбаъд ду тақсим гардида остготҳо дар Италияи
шарқӣ (то асри VI), вестготҳо дар Испанияи ҳозира (то асри VIII)
қардаанд. Дар заминаи чунин воқеият Хилдебранд ном
набар ба шох Одокар мутобиқату созиш карда натавониста
намуд ва ҳамсари хешро дар хона гузошта ҳамроҳи дастаи
ба ҷаҳонлақати дигар меравад ва дар дарбори подшоҳи муҳолиф
аз ҷаннат ба ҷо меорад. Мутобиқи суҷаи ин қиссаи таърихӣ
ҷаннин сол ин сарлашқари солхӯрда ёди ватан мекунад ва ба
шам хеш бирмегардад. Аммо то ин муддат писари вай Худубрант
сарлашқари номӣ шӯҳрат пайдо карда буд ва дар бозгашт
ин ба ӯ рӯ ба рӯ мешавад. Дар чараёни набард ва задухӯрд
аз рақиби хеш кӣ будан ва аз кадом авлод будани вайро
Худубрант саргузашти худ ва аз падар дар хурдӣ чудо
намешавад гуфта мегузарад ва илова мекунад, ки мутобиқи гуфтаи
ӯ падарӣ падари вай фавтидааст. Хилдебранд пас аз ин дар асл
Худубрант будани хешро, бас кардани ҷангу набардро таклиф
намешавад. Аммо инро Худубрант найрангӣ ҷанг пиндошта рақиби
ӯро ҳақорату дашномҳо пешвоз мегирад ва ба итмом
дар ҷанг розигӣ намедихад. Дар ҳамин қисмат асар
намешавад ва қисми боқимондаи асар аз байн рафтааст. Аммо
дар ин ҷанг ниҳони асарҳои ҳамтӣ адабиёти ҷаҳон “Достони
и ва Суҳроб”- Шохномаи Фирдавсӣ, эпоси халқии рус “Иля
и ва Соколник”, эпоси халқии қабилаҳои келт “Кухулин ва
и ва” қулоқи бардоштан ва тахмин кардан мумкин аст, ки охири
набард аст ва Худубрант аз дасти падари хеш Хилдебранд ба
ҷаҳонлақӣ мешавад. Ҳаҷми асар начандон калон аст. Ин асарро
дар хурдӣ эҷодӣ номидан мумкин аст. Диалогҳое, ки дар байни
набард асар сурат гирифтаанд, мушаххасу муъҷазанд.
Ин наҷду ривоятҳо ин асар дар шакли сурудҳои халқӣ ба
ҷаҳонлақӣ мусиқии арфа иҷро карда мешудааст.

Дар ҷанг дар бораи **Нибелунгҳо** эпоси қадимии немис. Асари
набардҳои халқӣ немис ба шумор меравад. Асари мазкур дар
набардҳои олмон дар солҳои 1200 падида омадааст. Эпоси халқӣ
дар фаро гирифтааст, ки дар он тарзи зиндагии аҳди
набардҳои халқҳо ҳамчун маводи асосӣ ба қалам дода шудааст.
Дар ин асар ба тарзу услуби нигориши жанри афсонаҳо
дар асоси он Зигфрид ном баҳодури нидерландиягӣ
дар афсонаҳо, гӯйе овозаву дарвозаи шахзодадухтараки

шоҳигарии Бургундия Кримхилдаро мешунавад ва ба вай гоним
ошиқ мешавад. Аммо сарвару сарпаноҳи ин шохдухтарак барои
Гунтер буда, вай низ дар навбати худ мушкилоте дошт. Ин мушк
он буд, ки вай шӯҳрату шаъни духтараки шоҳигарии
Брюнхелдаро шунида буд ва хостгори вай буд. Аз мақсади Зигфри
шоҳзода огоҳ шуда аз вай истифода бурданӣ мешавад. Баъд
фаҳмидани мақсади хостгорон шоҳигарии Исландия ба онҳо
шарт мегузоранд ва мусобиқаи ҳарбии мушкилеро пешни
мекунанд. Гӯиё дар ҷараёни ин мусобиқот Зигфрид бо бар
муъҷизакору ноаёншавандаи худ ба Гунтер кӯмаку ёрм
мерасонад. Ҳамин тариқ Гунтер ба Брюнхилда ва Зигфрид
Кримхилда хонадор мешаванд. Онҳо 9 сол дар осоиштагӣ умр ба
мебаранд. Аммо баъд аз ин нооромӣ оғоз меёбад. Мочаро баъни
сурат мегирад. Боиси ин мочарову муноқиша он буд, ки ҳар
занҳо бузургии ҳамсари хешро эътироф менамоянд. Онҳо бештар
масъалаи мутеият ва тобеияти мардон нисбати ҳамдигар ва мис
кардани хизматҳои гузашта ва кӯмакҳои байниҳамдигарии ду ба
баҳсу талош мекунанд. Алалоқибат баъзе сирру асроре, ки
зиндагии шахсии ин ду баҳодур мавҷуд буд, ошкор карда меша
Розу асрор аз он иборат буд, ки Зигфрид дар овони ҷавонӣ ба
куштани аждарҳое дар хуни вай шустушӯ кардааст ва гӯиё баъд
ба ҷисми Зигфрид ягон тир ва ё ханҷар намегузашт. Аммо баъд
ҳам ҷои барге, ки дар пушти Зигфрид часпида монда буд, нишон
ва тиргузар будааст. Баъди он ки ин гуна роз кушода мешавад, Гун
ва хизматгори вай Хиген ба ҳам аҳд мебаранд ва аз байн бардошт
Зигфридро тарҳ месозанд. Хиген барои нишон додани садоқати
ба хоҷааш аҳд мекунад, ки албатта, Зигфридро набуд хоҷаи
Баъди чанд муддати ин муноқишаҳо ва низоҳои дохилӣ Гунтер
Хиган барои амалӣ кардани нияти нангини худ Зигфридро ба ш
мебаранд ва бо ҳилаву найранг ҳангоми обнушии вай аз ҷашма
ба ҳамон ҷои теғгузари бадани Зигфрид аз пушти либосаш, ки пеш
ишора гузошта шуда буд, ханҷар мезананд ва мекушанд. Баъ
мекунанд, ки Зигфридро роҳзанҳо куштанд. Аммо Кримхилда
ҳама пешакӣ огоҳ буд ва асли воқеотро медонист. Бева Крим
бошад ин гуна номунофиқиро ҳаргиз бахшида наметавонист ва
дили худ гиреҳи кинаву адоватро барбаст. Ба ғайр аз ин та
боигарие, ки Зигфрид ба Кримхилда аз мамлакати Нибелунгҳо овар
буд, баъди рафтани бародарони Кримхилда ба ҳарактҳои ҳарбӣ
тарафи Хиген ба дарёи Рейн ғарқ карда шуда буданд. Ин ҳама бо
низову муноқишаҳо ва адовати абадӣ гардид. Баъди сенздаҳ

Аттилла ба маслиҳати бародарон ва дар асоси тазйиқи онҳо (Аттилла) ном шоҳи пиронсоли маҷусӣ ба шавҳар мебарояд. Аммо аз ӯсонии ӯ покса вай бо мақсади гирифтани ниқор ва қасду қатл бародарони худ ва Хегинро ба зиёфат таклиф мекунад. Пас, ки бо дастаи ҳарбии худ бародаронаш дар фароғат ба фаронии мидиҳад, ки ба онҳо ҳучум кунанд ва ҳамаро ба қатл расонанд. Худ вай бошад қотили шавҳараш – Зигфрид Хегенро бо қасду қатл мерасонад, яъне сарашро аз танаш ҷудо месозад. Аммо аз ӯсонии қасду хусусмат ҷангчии пиронсол Ҳилдебранд сари ӯро ба фаронии мидиҳад, ки ба онҳо ҳучум кунанд ва ҳамаро ба қатл расонанд.

Ин асар аз ҷумлаи асарҳои афсонагунаест, жанраш афсонаи ғарбӣ аст. Вале дертар дар зери таъсири романҳои ритсарӣ ва эпосҳои баҳодурӣ ба тағйиротҳои мазмунӣ ва созмони сифатӣ тағйир меёбад. Дар ин асар таъсири таълимоти динӣ ба назар меояд. Аммо дар нусхаҳои охири ин асар таъсир ва нуфузи ғарбӣ рағбатиро бар аъло мушоҳида намудан мумкин аст. Инро аз ҷиҳати гуфти, ки байни мазмун ва мундариҷаи ғоявии ин асар ва ғояҳои қадимии халқҳои Осиёи Марказӣ хусусиятҳои ғарбӣ муайян ба назар мерасад. Махсусан ин ҷиҳатҳо дар ҷиҳати ғарбӣ қавмҳои қаҳрамонони мусбӣи эпосҳои халқии Ёзбек – Халқҳои ва Зигфрид муоина ва муқоиса кардан мумкин аст. Аммо ҳам "дар оташ насузанда, теғу ханҷар нагузаранда" буд. Ин асарро дар Зигфрид ҳам дида мешавад.

★ **Эпоси халқии англиз-саксҳо. "Достон дар бораи Беовульф".** Дар асарҳои VIII-IX офарида шудааст. Ин асар воқеоти ғарбӣ маҷусӣи халқҳои англиз-саксҳо дар худ таҷассум мекунад. Асоси асари маҷусӣ сужети афсонаи қадимии халқи англиз-саксҳо мебошад. Ин достон зиёда аз се ҳазор мисраъ иборат аст. Ҳамаи ӯ аз ҷиҳати таркиб ёфтааст.

★ **«Бадарга шудани писарони Усенех».** Эпоси халқии ғарбӣ. Ҳамаи ӯ аз ҷиҳати маҷусӣи халқҳои англиз-саксҳо дар худ таҷассум мекунад. Асоси асари маҷусӣ сужети афсонаи қадимии халқи англиз-саксҳо мебошад. Ин достон зиёда аз се ҳазор мисраъ иборат аст. Ҳамаи ӯ аз ҷиҳати таркиб ёфтааст.

подшоҳ Конхобар ба ҳама эътироз карда, мегӯяд, ки ин духтарак вай дар сарои хеш тарбият карда, пас аз ба воя расидани ба хоҳад гирифт. Дарҳақиқат, духтарак дар дарбори подшоҳ табиқ мебинад ва ба воя мерасад. Дар ин айём зебоиву хусну чамол духтарак ба тамоми мамлакат овозаву дарвоза гардида буд. Писар Усних (се нафар) низ, ки аз баҳодурони мамлакат буданд, то ба мафтуну шайдои хусни ин духтарак гардида буданд. Яке аз онҳо Найси алалоқибат бо ин духтарак хуфиёна вомехӯрад ва Дрейд соҳибчамол бо маслиҳату машварати се бародарон аз қаср дур мешавад. Аммо бадбахтиву залолат бар онҳо дар ҳар мамлакат ҳамроҳ буд. Зеро ҳар кучо ки нараванд, Конхобар онҳоро таъин менамуд. Онҳо барои амнияти хеш ва духтарак ба Шотландия мегурезанд ва маҷбур мешаванд, ки ба хизматҳои вазнигарони зиндагиву рӯзгор даст зананд ва ҳатто ба хизмати дарбори подшоҳи Шотландия дохил гарданд. Подшоҳи Шотландия пас аз шунҷидани хусну чамоли Дрейдре ӯро барои худаш харидорӣ мекунад. Аммо ин таклиф духтарак розӣ намешавад. Писарони Усених маҷбур мешаванд, ки ба қазираи дигар фирор кунанд ва ҳамон ҷо зиндагӣ хешро идома диҳанд. Аз аҳволи онҳо Конхобар огоҳӣ ба мунофиқона исрор менамояд, ки аллакай аз гуноҳи онҳо гузаштаанд ва онҳо метавонанд дар мамлакати хеш осудаҳолона зиндагӣ кунанд. Бо ин ҳилаву найранг вай писарони Усенихро дастгир намуда, ба қаср мерасонад ва Дрейдреро ба занӣ гирифтани мешавад. Дрейдре ҳам ба қавлу иродат ва ишқу муҳаббати худ содиқу устувор монда подшоҳи Конхобар ва қотили шавҳараш Эоганро лаънат хонда, аз ароба худро ба ҷарӣ мепартояд ва ба тарзи фоҷеанагез вафот мекунад. Сумма мухтасари асар ҳамин аст. Дар асл ҳам қиссаи писарони Усених ба қабилҳои қиссаҳои машҳури қабिलाҳои Келт буда, яке аз ёдгориҳои хаттии дар мавзӯи ишқу муҳаббат офаридаи айнан мардуми келт ба шумор меравад. Мазмуну мундариҷаи ин қисса сужети “Тристан ва Изолда”-ро ба хотир меорад. Варианти хаттии ин қисса аслан давраи асри X падидаи омадааст. Нусхаи асили он мутаассифона боқимонда намонадааст.

✦ “Сурудҳои Эдда” ёдгории шифоҳию хаттии халқии Исланд. Дар шакл ва қолиби омехтаи назм ва қиссаҳои наҷмӣ офарида шудааст. Ин силсила асарҳо дар шакли омехтаи мазмунҳои мифологӣ, ахлоқӣ-тарбиявӣ, қаҳрамонӣ офарида шудаанд. Эдда асосан дар асрҳои X-XII ташаккул ва таҳаввул ёфта бошанд, ҳама намунаҳои он аз қадим гӯёки дар шакли хаттӣ мавҷуд будааст. Яке аз чунин “Эдда” ҳо эддаи “Валосупа” (“ҷорчиҳои оянда”) ба шумор

Аз ҷаҳон ва ҷаҳонгарии ин асарро миф оид ба пайдоиши олам ва ҷаҳонро мекунад. Мутобиқи он аввал дар рӯи дунё ба ғайри ҳаус ҷаҳонро ба ҷаҳонгарии дигар чизе мавҷуд набудааст. Пас дар ҳамин ҷаҳон Ғонир ном дон пайдо шудааст. Баъди он Худоҳо пайдо шуда, ҷаҳонро ба ҷаҳонгарии дигар аз танаи вай замин офарида шудааст. Аз танаи ҷаҳонгарии ин дар соҳили баҳр ба тарзи бечон қарор доштанд, инсон ҷаҳонро ба ҷаҳонгарии дигар офарида шудаанд. Ба онҳо худои об Ғонир – ҷон, худои ҷаҳонгарии Ғонир – нафас, худои оташ Лодурр – ранг ато кардааст. Ғонир дар "Нолосуна" ҳо муносибату тарзи ҷаҳонбинии ибтидоии ҷаҳонгарии ба табиат акси худро ёфтааст. Дар он ҳар як аср номҳои ҷаҳонгарии Аз ҷаҳонгарии, асри гург, асри шамшер, асри сипар ва ҷаҳонгарии

«Суруд дар бораи Роланд». Яке аз асарҳои ба назар ҷаҳонгарии ҷаҳонгарии ин давр «Суруд дар бораи Роланд» ном ҳамосаи ҷаҳонгарии франсуз ба шумор меравад. Ин дoston аз ҷониби якчанд ҷаҳонгарии дostonҳои халқӣ офарида шуда, дар натиҷа вариантҳои ҷаҳонгарии ин ба вуҷуд омада бошад ҳам, лекин ҳамаи онҳо ба як ғоя, ҷаҳонгарии ин ҷаҳонгарии шудаанд.

Ҷаҳонгарии таълифи нусхаи то ба мо омада расидани ин дoston ба 1170-роқ меояд. Лекин нусхаҳои то он офаридашуда низ ҷаҳонгарии ме. Ҳамон нусхае, ки то ба мо омада расидааст, бо мисраҳои ҷаҳонгарии таълифи Туролдус монда шуд» ба поён мерасад. Пас ҷаҳонгарии ин? Муаллифи асар ва ё ғоянда – ровию - иҷрокунанди ҷаҳонгарии ин номгузори аст.

Ҷаҳонгарии ба маълумоти солномаҳои таърихӣ 15 августи соли 778 ҷаҳонгарии (инқилоб) Фаронса Карли Бузург бо лашкари худ аз Испания ҷаҳонгарии ҷаҳонгарии ба дараи Ронсевал расидани ӯ ба Карл ва лашкари ҷаҳонгарии ҷаҳонгарии ҳуҷум мекунад. Дар ин ҷанг бисёр аскарони Карл ва ҷаҳонгарии ном лашкаркаш низ ҳалок мешаванд. Ана ҳамин ҳаракати ҷаҳонгарии ба муваффақияти Карли Бузург ба Испания ва воқеа- ҷаҳонгарии ба ҷаҳонгарии монанд ба пайдоиши дostonи «Суруд дар бораи ҷаҳонгарии асос шудааст. Лекин ин воқеаи таърихӣ дар дoston айнан ҷаҳонгарии нашуда, балки дар он хусусияти қаҳрамонӣ ва афсонавии ҷаҳонгарии асар барҷастатар аст. Дар натиҷа ҳамин як лавҳаи таърихӣ ба ҷаҳонгарии як ҷанги бузург дар дoston тасвири худро ёфтааст. Ҷаҳонгарии дар ҷаҳонгарии офаридани дoston як қатор воқеаҳо ва шахсони ҷаҳонгарии хусусияти бадеӣ пайдо кардаанд. Тахмин меравад, ки ҳамон ҷаҳонгарии ба Роланд табдил шуда бошад. Аз рӯи мазмуни дoston ҷаҳонгарии Фаронса Карли Бузург Испанияро ба тасарруфи худ ҷаҳонгарии, дар он ҷо 7 сол ҳукмронӣ мекунад. Дар ҳамин давра ба ҷуз

хокими вилояти Сарагос Шоҳ Марселий тамоми Испания ба ин мебарояд. Марселий бо маслиҳатчиёни худ машварат карда, ба қарор меояд, ки Карли Кабирро фиреб диҳад. Бо ҳамин мақсад бо тӯҳфаҳои бисёре ба назди Карл сафири худро фиришта мешаванд. Онҳо меғўянд, ки баъди ҳамин Карл аскарҳои худро Испания гирифта меорад.

Баъди ин Карл ҳам бо одамони худ маслиҳат мекунад ба назди Марселий сафир фиришодани мешавад. Онҳо қарор мекунад, ки Роландро фиришанд. Лекин дӯсти вай граф Оливер чун будани Роландро баҳона карда, ба сафир шуда рафтани ӯ мебарояд. Роланд ба ин кор номзадии дӯсти наздиқаш Ганеллонро нишон медиҳад. Лекин Ганеллон бошад, «Роланд ба ман дӯшмандорад, бинобар ин маро ба сафири фиришода истодааст» меғўяд. Ӯ аз ин ӯ ба Роланд бо ҷашми бад нигоҳ карда, аз вай ниқор гирифта мешавад. Ӯ ба назди шоҳ Марселий рафта, бо ӯ хоинона мешавад ва дар асоси ҳамин сулҳи хоинона ба назди Карл бархизад. «Марселий маро хеле хуш истиқбол намуд, вай туро хеле ӯро мекунад ва ба наздат омада, ба ту итоат мекунад», меғўяд. Пас Карл як миқдори ками аскарони худро дар Испания гузошта, ба Фаронса баргаштани мешавад. Ҳамин вақт дар асоси нишонаи Ганеллони хоин Роланд ба қисми дар Испания мондаи лашкари таъйин карда мешавад.

Баъди он, ки Карл ва лашкарони ӯ аз хоки Испания бархизад, Марселий бо 100 ҳазор аскарӣ худ ба лашкари ҳазорнафарои Роланд ҳучум мекунад. Дӯсти наздики Роланд Оливер ин воқеаро дида, ба вай маслиҳат медиҳад, ки бошад Карлро ба ёрӣ даъват намояд. Лекин Роланди якрава ба бадҷаҳи қувваи худ бовар карда, душманро бо ҳамин лашкари маҷбураторумор кардани мешавад. Лашкари Роланд ҳар чӣ қадар маҳорат фармуд ва саҳт ҷангида, ба муқобили душман ҳучум накунад, аммо лашкари душман, ки аз онҳо панҷ маротиба зиёд буд, онҳоро менамояд. Ниҳоят Роланд бонг зада Карлро ба ёрӣ даъват мегӯяд. Ҳангоми Карл ба майдони ҷанг омадани дар назди Оливер ҳаҷи намебинад ва бо ҷаҳл ба майдон даромада ба лашкари душман тасарруҳ саҳт медиҳад ва ӯро маҳв менамояд. Карл хоинии Ганеллонро фаҳмида, ӯро низ қатл мекунад.

«Суруд дар бораи Роланд» таърифу тавсифи шону шукри қаҳрамониҳои Карли Бузург ва садоқати одамонаш нисбат ба вай фаро мегирад. Лекин ба ин нигоҳ накарда «Суруд дар бораи Роланд»

*Оливер доно, граф Роланд голибу баҳодур,
Ҳар ду ҳам бо шаъну шавкати худ шуда машҳур.*

Ҳамин тавр, «Суруд дар бораи Роланд» дар таърихи адабиёти ҷаҳонӣ ҳамчун намунаи ҳамосаи қаҳрамонӣ ба шумор рафта, дар аз матонату ҷасорати мардуми Фаронса ҳикоя карда мешавад.

Ғайр аз ин дар даврони ба таназул дучор шудани ҷаҳонӣ ғуломдорӣ ва оғози пайдоиши ҷамъияти феодали дар соҳилҳои Дунай, Рейн, Висла ва қисмати ҷанубии Скандинавия қабилҳои қадимии германҳо зиндагӣ мекарданд. Намунаи аввалин адабии ин халқҳо чун осори мифологӣ ва сурудҳои халқии характери мифологӣ ба назар мерасад. Дар ин навъ сурудҳо худои ҳар як қabila, меҳнат, қаҳрамониҳои фардиатҳои алоҳа расму русуми авлодӣ ва наҷодӣ акси худро ёфтааст. Дар осори эпосии ин халқҳо таърихи кучманчигии халқҳои олмонӣ ифода ёфтааст, аз ин лиҳоз онҳо арзиши таърихӣ – этнографӣ низ доранд.

Жанр, шакл ва намудҳои асосии эпоси адабиёти халқҳои Европада дар қарори зерин аст. Поэзия – поэма ва ё дostonҳои қаҳрамонӣ эпикӣ. Аксарияти онҳо ҷуноне, ки дар боло дидем, дар шакли суруди офарида шудаанд. Афсона ва ривоятҳои саргузаштӣ аз намуди асосии ин жанрҳо ба шумор мераванд. Осори марбут ба эпоси халқӣ ҳам дар шакли назм ва ҳам дар шакли наср офарида шудаанд. Яке аз намудҳои муҳимтарини онҳо сағаҳо маҳсуб мешаванд.

Сағаҳо – қиссаҳои насрии ривоятиву қаҳрамонӣ-эпикӣ буда, гуна жанро чун жанрҳои насри ривоятии адабиёти халқҳои Шарқи Ҷануби намунаи қиссаи наср ба ҳисоб мераванд. Дар адабиёти Ғарб сағаҳо маҷмӯи ҳикояҳои ба як системаи муайян танзимдодашуда низ маҳсуб медонанд. Омили асосии пайдоиши чунин жанр дар адабиёт қиссаҳои насри ривоятиест, ки дар дарбараи подшоҳон ба тарзи шифоҳӣ аз ҷониби ривоятчи гуфта мешуд. Дар ин маънои истилоҳи саға «қисса» аст. Сағаҳо қомилан аз порчаҳои насри иборат набуда, аз ҷониби қабилҳои филд бо мақсади тақвияти қудрати ҷанбаи муассирии қиссаҳо бо пораҳои назмӣ ва шетрӣ офарида шудаанд. Ин гуна қиссаҳо ва ҳикояҳои насри аз забон ба забон ва аз қabila ба қabila гузашта омадаанд. Анҷоми аксарияти ин гуна осор фочча аст ва ё характери фоччабор доранд. Сабку услуб ва тарзи ниғориши воқеотро дар ин гуна осор ба қиссаҳои «Ҳазору як шаб», «Чаҳор дарвеш», «Достони Амирарслон», «Самаки айбон», «Саргузашти синдбод» ва ғайраҳо қиёс кардан мумкин аст. Дар адабиёти ҳаминдавраинаи Аврупо чунин намунаи сағаҳо мавҷуд аст.

Алексий аз овони наврасӣ хешро ба дину диёнат ва зикри холи Худо мебахшад. Алексий аслан аз хонаводаи дорадманд буда, раҳи орзуву ҳавасҳои шахсии худ писарашро ба духтари хонадор мекунад. Аммо дар шаби базми арӯсӣ вай таркидунёкардани хешро ба арӯшаванда гуфта хуфиёна баро меравад. Вай ҳамин тариқ 17 сол дар азобу укубат ва ранҷу мазоки зиндагӣ мекунад. Баъди 17 сол ба хонаи падараш ба Рим бармегардад. Аммо аҳли хонавода вайро, ки дар тимсоли гадоӣ буд, намешинохтанд ва вай низ худахро намешиносонад. Алексий боз 17 сол дар қарондаш падар боқимондаҳои хӯрокро чун хизматгори пасттарини қарондаш зиндагӣ мекунад. Ниҳоят, Алексий саргузаштҳои хешро панҷсолашро онро дар қафаси сина гузошта вафот мекунад. Ҳангоми вафоташ хешовандон ва аҳли оилааш хати вопасини вайро меҳонданд, ба ӯ гуруҳе аз одамони воломақоми дину аркон бо роҳбарии падишаҳ император даромада меоянд ва хабар медиҳанд, ки дар ин хонавода авлиёи муқаддасе вафот кардааст. Ниҳоят баъди ғавти Алексий қафаси синаи ӯ тамоми таърихи ӯро доништа мегиранд. Дар қабри ӯ бошад тамоми мӯъҷизаҳо муҳайё будаанд.

Ин аст сужети мухтасари асар, ки асосан инсонро ба таркиди қардан тарғиб ва даъват менамояд. Дида мешавад, ки ҳамчунин асарҳои адабиёти клерикалӣ дар ин асар ҳам ғояҳои таркидунёгарӣ зухду тақво бо орзуи он дунё зиндагӣ қардан пеш ронда шудаанд. Бунёдкорони адабиёти клерикалӣ асарҳои адабиёти шифоҳии ҳамаҷун ба ҳубӣ омӯхта, аз онҳо лавҳаҳо ва лаҳзаҳои ба худашон лозимро интихоб менамоянд ва ба он обу ранги бадеӣ дода, дар асарҳои нави мақсадҳои муайяни ғоявӣ қорбаст менамоянд. Дар ҳамин дараҷа баробари адабиёти клерикалӣ адабиёти дарборӣ низ ба вучуд омада, ки он ҳам асосан ба манфиати синфи ҳукмрон нигаронида шуда буд.

✚ **Драмаҳои динӣ-клерикалӣ.** Асоси ин гуна драмаҳо маросимҳои калисо ташкил намуда, аслан ин драмаҳо матоми сурудҳои ибодативу тоатии диниро дар худ акс намудаанд.

✚ **Сурудҳои “Вагантҳо”.** Вагант калимаи лотинӣ буда, маънояш дарбадар аст. Давраи аз ҳама нашоъунамоёфтаи инкишори сурудҳои вагантҳо асрҳои XII-XIV ба шумор меравад. Ин нави сурудҳо як навъ сурудҳои дарвешону қаландаронаи мардуми III аср ба хотир меорад, ки берун аз адабиёти ҳамтӣ хаттиаш қарор додани танҳо барои пайдо намудани ризку рӯзӣ дар байни мардуми лоқарғав маъқеият дошт. Ҷиҳати муҳимаш он аст, ки бо тафовут аз сурудҳои дигари динӣ – мазҳабӣ дар сурудаҳои вагантҳо тимсоли “маи” ва

устувор дорад. Ҷанбаи ҳаҷвию тамасхурӣ ва мутоибаву
на навъ сурудҳо устувор аст.

Назми провинсия ва лирикаи трубадурҳо. Трубадур – аз
франсузӣ "гробар" (дарёфтани, эҷод намудани) гирифта шуда,
шарҳи ишқиро далолат аст, ки нисбати хонуми ритсар ба
ӯ маънаву олиҳимматӣ ва лутф гуфта шудааст. Дар ин гуна
ритсар идеализатсия карда шуда, бештар ҳусну
ҷамил вай мадҳ гардидааст. Лирикаи трубадурҳо барои
ишқии интимӣ, "услуби тоза ва ҷадид" ва барои
ишқии адабиётӣ бедорӣ заминаи муҳим гардидааст.
Барои мавзӯи Дар мақолаи хеш – "Дар бораи поэзияи
ва романтикӣ" А.С.Пушкин гуфта буд. "Трубадурҳо бо
ишқӣ, барои қофия ашъори хешро дар услубҳои тоза
ва интифо мекунад ва қолабҳои хеле мушкилро кашф
мекунанд. Трубадурсароёни адабиёти Аврупо зиёда аз 500 нафаранд.
Ин наҷисад нафар 40 нафарашон дар таърихи адабиёти
ишқии махсус мешаванд. Назми трубадурҳо аз навъу
мавзӯи иборат аст. **Кантсона.** Сурудҳои ишқӣ-муҳаббатӣ ва
мураккабии бандҳо дар жанр фарқияти ҷудогона доранд.
Сурудҳои баҳсӣ-мунозиравии сиёсӣ. Дар он шоир
маънавии хешро ба баҳс даъват мекунад. **Тентсона.**
ишқии ду шоир. Дар мавзӯи ишқу муҳаббат ва адабию
Алба – суруди субҳ. Ишқу ишқбозии хуфӣнаи ритсар дар
ишқ ва муҳаббатҳои дӯсти содиқи вай. **Постарелла** – бештар
ишқии драматикӣ дорад ва ба алба монанд аст. Аксаран дар
ишқии ду нафар (баҳсу мунозираи ритсар ва духтараки
ишқӣ)

ишқии халқҳои олмон (немис) дар ҳамин давра силсилаи
ишқӣ бо унвони **Миннезинг** падида омад. Minna – аз забони
ишқии маънии ишқро дорад. Дар илми адабиётшиносии
ишқии суруди ишқии лирикаи ритсари немисро гӯянд,
ишқии XII-XIII мавқеи устувор дорад. Аз лиҳози мазмуну
ишқӣ гӯянд, шакли қолаб ва сабки нигоишӯ услуб ба лирикаи
ишқӣ монанд аст, аммо аз лиҳози пафос ва мотив сокину нафис,
ишқӣ меҳнад. Дар миннезингҳо мавҳумии тасвир,
ишқӣ, маҷозу рамзият, дар услуб пӯшидагӣҳо ва ноаниқӣҳо
ишқӣ, аммо дар ин навъ сурудҳо табиат ва васфи он низ мавқеъ
ишқӣ миннезинг гедонизм (кайфияти баланд, руҳияти болидаи
ишқӣ лирикӣ, хушчақчақӣ, лаззатрабӣ аз ҳаёт) пафоси асосӣ
ишқӣро дар ашъори лирикии ҳамасрони Рӯдакӣ ва шоирони

даврони баъд, хусусан дар қитъаву касоид ва тағаззулоти шоирон аҳди сулолаи ғазнавӣ метавон мушоҳида намуд.

Адабиёти ритсарӣ-баҳодурӣ. Дар асрҳои XII-XIII дар Ғарб ба хилофи адабиёти клерикалӣ адабиёти ритсарӣ ба вучуд омад, ки бештар ба ифода намудани ҳаёти ҳамин дунё нигаронида шуда буд. Бертерн де Берн яке аз намояндагони барҷастаи адабиёти ритсарӣ шумор меравад. Вай дар шеърҳои худ деҳқононро ба дағавӣ бадмуомилағӣ айбдор карда, ба онҳо бо нафрат менигарад. Аммо бармеояд, ки дар оғоз адабиёти ритсарӣ низ ба манфиати табақаҳои ҳукумрон нигаронида шудааст. Бояд гуфт, ки дар баъзе асарҳои адабиёти ритсарӣ инъикоси ҳаёти мардуми меҳнатӣ низ ба назар мерасад. Дар чунин асарҳо нисбат ба ҳаёти мардуми меҳнатӣ бефарбе будани шоҳу шоҳзодагон нишон дода шудааст. Аммо шумораи микдори ин гуна асарҳо хеле кам аст.

Чунончи дар достони «Тристан ва Изолда» оварда мешавад, Тристан ном ҷавонро амакаш бо Изолда ном духтарак шинсо менамояд. Лекин баъди он, ки байни ду навҷавон муҳаббати самимӣ пайдо шуд, амакаш Марк ишқи онҳоро поймол кардани менамояд. Муаллиф бо овардани ин воқеа разолати шоҳу шоҳзодагонро фишор кардааст. Ба туфайли авҷ гирифтани адабиёти шаҳр, ки манфиати табақаҳои меҳнатии мардумро ифода мекард, дар охири асри XII дар Олмон ва Фаронса адабиёти ритсарӣ низ ба инкироз дучар мешавад.

Романҳои ритсарӣ - куртуазӣ. Ба ду гурӯҳ тақсим карда шудаанд.

Силсилаи антикӣ – бостонӣ.

✦ “Роман дар бораи Эней”;

✦ “Роман дар бораи Троя”;

Силсилаи Бертон (асарҳои қаҳрамонӣ – ишқӣ, ки характери фантастикӣ доштанд)

✦ “Шоҳ Артур”;

✦ “Мизи мудаввар ва ё Ланселот”;

✦ “Ланселот ва ё ритсари ароба”- (талқини тимсоли оғушӣ идеалӣ);

✦ “Ивен ёки ритсар – паланг”

✦ “Тристан ва Изолда”

Адабиёти шаҳр дар асрҳои миёна. Дар асри XIII дар ҳаёти сиёсӣ-иҷтимоии Аврупои ғарбӣ як қадар дигаргуниҳо рух додаанд. Туфайли ривож ёфтани савдо ва ҳунармандӣ ҳаёт дар шаҳрҳо ғайр ба боло рафт, ки онро дар аксар мамлакатҳои Аврупо дидан мумкин буд.

Чунин, агар дар асри XIII дар Париж қариб 100 корхонаи калонро ба миён оварда, дар асри XIV омада, адади онҳо ба 300 расид. Ин ҳолат барои босуръат ривҷ ёфтани мамлакатҳои нисбатан калонро омӯши асосӣ шуд.

Дар натиҷаи ин адабиёти шаҳр ба вучуд омад, ки он ба адабиёти клерикалӣ ва адабиёти ритсарӣ рағбона шуда буд. Ин адабиёт жанрҳои хоси худро дошт. Агар дар адабиёти клерикалӣ ритсарӣ асосан жанрҳои дoston ва манзумаҳо ба назар расанд, дар адабиёти шаҳр жанрҳои хурди инъикоскунандаи воқеа-ҳодисаҳои ҳаёти ба назар мерасанд. Чунин, дар адабиёти ин давраи Фаронса жанри фаблио, дар Олмон шванк, дар Италия новеллаҳо пайдо шуданд. Инчунин дар ҳамин давр ба жанри драма низ эътибор дода шуд.

Жанри фаблио, ки дар байни мардуми Фаронса хеле васеъ паҳн шуда буд, бо мӯъҷазӣ ва ҳозирҷавобии худ аз бисёр ҷиҳат латифаҳои ҳаёти ҳозирасон мекунад. Дар фаблиоҳо, ки бештар хусусияти ҳаҷвӣ-пародӣ доранд, ягон ҷиҳати ҳаёт нозукбаёна тасвир карда мешавад. Аз ҷумла, дар як қатор фаблиоҳо фиребу найрангии руҳониён, аз ҷумла маҳнати мардум рӯз гузаронидани онҳо фош карда шудаанд. Дар натиҷа онҳо дар байни халқ хеле маъмул гаштаанд. *Жанрҳои адабиёти ритсарӣ-куртуазӣ.* Дар адабиёти ин давраи Фаронса жанри фаблио, дар Олмон шванк, дар Италия новеллаҳо пайдо шуданд.

Фаблио — жанри ҳаҷман хурди ҳикоя гоҳо дар шакли шеърӣ вале ҳаққи ҳақӣ — реалистӣ офарида шудааст. Яке аз жанрҳои, ки дар адабиёти доираи шаҳр дар Фаронса хеле мавқеи устувор дорад. То ҳаққи мо зиёда аз 150 нави фаблиоҳо омада расидааст. Дарачаи ҳаққи ва савияи поэтикаи онҳо низ муҳталиф аст. Гоҳо дар онҳо танҳо тавассути мутоиботи ҳолисонаи оддӣ мақоми муҳим дошта мешавад, дар бaрхе аз онҳо масъалаҳои муҳими иҷтимоӣ мавриди ҳаҷв пародӣ гирфтааст. Аз қабиле ҳамин гуна фаблиоҳо дар фаблиоии “Доктори табиб” агар ҳазлу мутоибати оддӣ маишӣ, ки дар тақдире дар як инсон падида омаданаши мумкин аст, боздид гардад, дар фаблиоии “Насияти хар” ва ё “Марқаби муқаддас” масъалаи доғтарини иҷтимоии мардум, иллати ришвахорию табақоти ҳукмрони ҳаққи ва нуқсонҳои амалдорони давр мавриди мазоқ масҳара пародӣ гирфтааст. Ин гуна манзараро дар як қатор латифаву афсонаҳо ба ҳаққи ҳаққи ҳикоеҳои адабиёти халқҳои Шарқ дар тимсоли Чӯхо, Нарзилис Афандӣ, Мушфиқӣ, Қазвинӣ ва ғайраҳо дидан мумкин аст. Чунин дар фаблиоии «Марқаби муқаддас» оварда мешавад, ки

епископ як рухониро барои он, ки часади маркабашро дар муқаддас гӯронидаст, чазо доданӣ мешавад. Аммо рухонископ 20 лира пул дода мегӯяд, ки маркабаш пеш аз марг карда будааст, ки ўро ба ҳамин ҷойи муқаддас гӯронанд. Гирифтани пул епископ ба васияти маркаб “бовар” карда, барои ҷойи муқаддас гӯронидани он розӣ мешавад. Вай «маркабашро поксӯ ҳам муқаддас будааст» мегӯяд. Бо ин муаллиф ринҷав диндоронро масхара кардани шудааст.

Чунин асарҳо дар адабиёти ин давраи италийёвӣ, олмонӣ фаровон дида мешаванд. Адиби немис Штринер дар асоси истифода намудан аз шванкҳои олмонӣ «Поп Амис» ном қиссаи офаридааст. Дар ин асар Амис ном поп, ки кони хилаю нафареб афтида, фиреб аст, фош карда мешавад. Аз ҷумла, вай мегӯяд, ки «агар дуо хонам, дар ҷоҳ моҳӣ пайдо мешавад», «ман маркабро ба меомӯзонам» ва ғайра. Баробари чунин мавзӯҳо дар як ҷаҳон фаблиоҳо воқеаҳои ҳаёти маишӣ, аз вазъиятҳои ноқулай ба тӯл ҳозирҷавобӣ зуд баромадани қаҳрамонон низ тасвир шудааст. Ба қабил фаблиоҳо асарҳои «Табиби деҳқон», «Болопӯши баробар тақсимшуда» ва ғайраро дохил кардан мумкин аст. Аз ҷумла, фаблиои “Болопӯши баробар тақсимшуда” оварда мешавад, ки марди қашшоқ писарашро ба духтари ритсар хонадор мекунад. Аммо хеле исрофкор буда, дар хона чизе наметонад. Ниҳоят он марди писараш мефармояд, ки аз сарой болопӯши аспро гирифта бароям, ки ба он падарашро печонида ба ҷойе бурда монад. Писар ба сарай даромада болопӯшро ду тақсим мекунаду нимаашро ба падар бароварда медиҳад. Вақте падар мепурсад, ки чаро онро ба ду тақсим кардаст, писар ҷавоб медиҳад, ки нисфи дигари он ба печонидани модар лозим шуда метонад. Фаблиоҳо дар инкишофи адабиёти асрҳои минбаъда таъсири хуб расонида, аз онҳо Боккаччо, Ревис, Молер, Лафонтен, Балзак, Мопассан ва дигар адибон офаридани асарҳои худ хеле фаровон истифода бурдаанд, ки ин ба ҷаҳончи андоза ҳаёти будани фаблиоҳои франсузҳо гувоҳӣ медиҳад.

Яке аз жанрҳои дигаре, ки дар адабиёти шахр хеле маъмул гардида буд, дostonҳои хусусияти ахлоқӣ ва ҳаҷвӣ дошта метавонанд. Ин тоифаи асарҳоро Шванкҳо меноманд. **Шванк** - ҳикояи шарҳи реалистии ҳаҷвӣ буда, дар адабиёти халқҳои олмонӣ чун ҳаҷвӣ жанри фаблио пайдо гардидааст. Аз ҳамин гуна шванкҳо “Поп Амис” ба шумор меравад. Ин асар минбаъд ба ташаккули жанрҳои ҳаҷвӣ адабиёти халқҳои немис ҳиссаи калоне гузошт. Дар асоси таҳаниву ташаккули ин жанр дертар дар шванкҳо тимсоли тамсилии ҳаҷвӣ

дар рӯбӯх пайдо намуд. Яке аз ҳамин гуна асарҳо «Роман дар
рӯбӯх» аст. Ин гуна осор дар адабиёти халқҳои Аврупо яке аз
қадимтарин маъруфтарин буда, дар маҷмӯъ аз афсонаву
фалокатдоронанд, ки воқеоти як асраинаи корнамоиҳои тимсоли
дар худ мунақис кардаанд. Қаҳрамони асосии ин
асар рӯбӯх Рекар аст. Дар ин сислилаосор маккорӣ, ҳилаву
қасди ӯ ба қад шиди рӯбӯх, чараёни суд аз болои Рӯбӯх мавқеи
ӯро рафта

Асоси «Роман дар бораи рӯбӯх» дар адабиёти Фаронса ба вучуд
дар асари XII-XIII якчанд маротиба аз нав кор карда шудааст.
Дар ин осорҳои қадимӣ ва иштироккунандгон ба тариқи образҳои
ҷамъӣ асос шудааст. Дар он образҳои ҳайвонот ҳамчун ҳаёти
ҷамъӣ ба ду гурӯҳи ба ҳам зид тасвир карда шудааст. Чунончи, Нобл
дар ӯро дар тимсоли подшоҳ, Брен ном хирс ба тимсоли бой,
гург дар тимсоли ритсар ва ходими дарбор, Белна ном
дар тимсоли мулло тасвир карда шудааст. Онҳо ҳайвоноти ваҳшӣ
табақаҳои табақаҳои ҳукмронии ҷамъият буда, ба халқ ҳамеша
қасди ӯро мекарданд. Дар асар инчунин мурғ, хурӯс, харгӯш, гурба барин
ҳайвоноти қонӣ тасвир шудаанд, ки дар худ симои мардуми
қашқарона ва қафодидаро мучассам намудаанд.

Дар ин осор Рекар ном рӯбӯх ҳамчун образи марказӣ амал мекунад.
Дар ӯро Рекар сухан ронда ӯро дар ду ҳолат мебинем. Дар
ҳамаи ҳолати вай ба муқобили шер, хирс барин вакилони табақаҳои
қашқарона баромад мекунад. Дар чунин ҳолат мо фаъолияти
ӯро мекунам. Минбаъд вай ба ҳайвонҳои оддӣ ҳам зарар
мерасонад. Аз ҳилаҳои Рекар ба қон омада, гург ӯро ба суд медиҳад.
Дар ҳамаи ҳолати вай ба суд намеояд. Ин вақт якчанд хурӯс ҷасади як мурғи
қашқарона бардошта ба суд меоянд ва меғоянд, ки ана ин мурғҳо се
қашқарона буданд, ҳамаи онҳоро Рекар кушт. Ниҳоят Рекарро ба суд
мефирифта мебинд ва Рекар ба гуноҳаш иқрор мешавад. Гург аз болои
ӯро талаб мекунад. Вақте ки Рекарро ҷазо доданӣ мешаванд,
ӯро ба ӯро ба қасди ӯро ба мегиранд ва ӯ дар монастир зиндагӣ мекунад,
дар ин ҷаҳон боз ҳамон фаъолияти айёри ва ҳилагирии худро давом
диҳонад. Пай ҳатто гурӯро кушта, бо роҳи фиреб ба дарбор даромада
ӯро ба ӯ ба қасди ӯро ба мегиранд. Дар нимаи дуюми асри XIII
дар ин осор ба унвони «Ба тахт баромадани Рекар» офарида шудааст.
Дар ин осор ба эпоси болоӣ ҳамроҳ карда нашудааст, лекин ба
ӯро дар ҳамаи мантикии он ба шумор меравад ва тасаввури моро дар
ӯро ба ӯро ба мегиранд. Чунон ки дар
ӯро ба ӯро ба мегиранд, Рекар баъди подшоҳ шудан бойҳоро ҳимоя

карда, нисбат ба камбағалон зулм мекунад. Ҳатто папаи Рим Рекар ҳилагариро омӯхтани мешавад. Умуман баъди ба омадани достони «Ба тахт баромадани Рекар» образи Рекар бо мукамалтар гардида, чунин хулосае бармеояд, ки дунёро хубро найранг идора карда истодааст.

Яке аз жанрҳои дигаре, ки дар адабиёти шаҳр мавқеи ишғол карда буд, жанри драма мебошад. Дар асри XIII асарҳои аз ихтиёри калисо ба ихтиёри намояндагони адабиёти шаҳр гузашт. Акнун асарҳои сахнавии Ҳангоми ярмаркаҳо, идҳо дар кӯча майдонҳои шаҳр иҷро карда мешуданд. Ба ихтиёри шаҳр гузашт драма онро аз ҷиҳати шакл ва мазмун ҳам бойтар гардонид. Аз ҷиҳати мазмун дар қатори **меракли** (аҷоибот), **мистерия** (меҳнат), **маромитэ** (насиҳат) барин жанрҳои драмавӣ, ки аз ихтиёри калисо бароме буданд, боз жанрҳои **сотҳо ва фарсҳо** дохил шуданд, ки хусусияти дунёвӣ доштанд. Агар меракли, мистерия, маромитэ барин жанрҳои драмавӣ аввалҳо хусусиятҳои динӣ дошта бошанд, минбаъд тамоми мазмун ва мундариҷаи дигар касб карданд. Сотҳо ва фарсҳо бештар бо хусусиятҳои ҳаҷвӣ-юмории худ бештар ба фабиҳо наздики дошта дар онҳо аз болои табақаҳои болоии ҷамъият, попҳо ва феодалон истеҳзо ба назар мерасад. **Фарс ва соти** - аз ин жанр гузашт «Бачагони беғам» истифода бурдаанд. Асоси ин жанро «девонаворист» ташкил мекунад. Фарс асари драмавист ва бо хусусияти мазмуни худ бо фабиҳо қариб аст. Манбаи сужети сотиҳо ва фарсҳо ҳаҷвӣ-роҳмарраи инсон аст. Муҳимияти сотиҳо ва фарсҳо дар ҳакин аст, Ҳатто дар давраи бедорӣ низ идома ёфт ва барои ташаккули матнҳои классикӣ таъсири сарнавиштасозе боқӣ гузошт. Хусусан муҳимтарини фарсҳо ва сотиҳо дар ҳакин аст, ки дар онҳо тимсолҳои бадеӣ характери фардӣ-индивидуалӣ надоранд. Дар онҳо бештар тимсолҳои умумиятдодашуда, образҳои типологӣ хусуусан дар ҳакин замон ба «маскаҳо» таъя карда шудааст. Сотӣ ҳам асари сахнаӣ девонаворист, ки роҳ-роҳакӣ сохта шудааст. Воқеот ба тариқи ҳакин оварда мешаванд, аммо мазмуни сиёсии шадид дорад.

Дар ин асарҳо олимони шахшудамонда, руҳониёни муфтиҳ судяҳои порахӯр ва монанди инҳо саҳт ҳаҷв карда мешаванд. Дар ҳакин қабил фарсҳо ба масъалаҳои оилавӣ низ эътибор дода шудааст, ки ҳакин аз онҳо «Фарс дар бораи тағора» мебошад. Чунон ки дар ин фарс оварда мешавад, як зан бо модари худ шавҳари танҳои бечораашро азоб медиҳанд. Баъд аз ин шавҳар рӯйхати корхоро, ки бояд ҳакин иҷро намояд, тартиб медиҳад ва дар асоси он кордорӣ мекунад. Вақт ки занаш ба тағораи пури об меафтад, ӯ вайро ҳалос намекунад. Зан ба

Манаҷи мекунад, ки ўро аз об бардорад, лекин шавҳар мегўяд, ки
дар рӯи қоти қорҳои вай иҷро мекардагӣ дохил намешавад. Ана
шавҳари бечора бо ҳозирҷавобии худ аз зани якрав ва
қоти дохилиаш ниқор мегирад. Дар фарсҳо ба масъалаҳои
қоти ғиёбӣ хосса дода шудааст, ки яке аз онҳо «Адвокат
мебинад». Дар ин асар оварда шудааст, ки адвокат Патлен
қоти афсӯр на ҳилагар аст. Вай ба назди мовутифурӯш рафта,
қоти мовутифот намуда, ўро ба хонаи худаш таклиф мекунад. Бъди
қоти ба қоти мовут мегирад. Вақте ки бори дигар мовутифурӯш ба
қоти адвокат мебаронад, зани адвокат баромада мегўяд, ки Патлен
қоти қоти қоти ҳеҷ касро қабул намекунад ва ўро пас гардонда
мекунад. Лекин дар навбати худ Патлен аз чўпон Тибо панд
мегирад ва ба қоти «дуздиро роҳзан мезанад». Ҳамин тарик дар
қоти адабиёти шаҳр бо жанрҳои рангоранги худ ба тасвири
қоти адабиёти гуногуни ҳаёти нигаронида шудааст.

Савол ва супоришот:

1. Манбаъҳои адабиёти асрҳои миёна.
2. Заминаҳои ташаккули адабиёти асримиёнагӣ.
3. Мавзӯ ва ғояи достони эпосҳои халқии Аврупо.
4. Адабиёти клерикалӣ ва хусусиятҳои ба худ хоси он.
5. Адабиёти ритсарӣ ва жанрҳои он.
6. Мавзӯ ва ғояи «Роман дар бораи рӯбоҳ».
7. Адабиёти шаҳр; жанр ва намудҳои адаби.

АДАБИЁТИ ДАВРАИ ЭҲЁ ДАР АВРУПО ВА ОМИЛҲОИ ПАЙДОИШИ ОН

Нуктаҳои асосӣ:

1. Адабиёти давраи бедории миллӣ дар Аврупо ва шароити таърихиву сиёсии ба вуҷуд омадани он.
2. Давраи бедории миллӣ ва моҳияти он.
3. Адабиёти бадеӣ дар давраи бедории миллӣ ва омилҳои пайдоиши он.
4. Хусусиятҳои асосии адабиёти давраи бедории миллӣ ва ҷанбаҳои ғоявии он.
5. Доираи мавзӯ ва мундариҷаи адабиёти давраи Эҳё.
6. Инсонпарварӣ - ғояи асосии адабиёти давраи Эҳё.

Аз мобайнҳои асри XIV сар карда ба туфайли авҷ гирифтани тартибу қоидаҳои феодали ва ба вуҷуд омадани муносиба сармоядорӣ дар Италия ҳаракати фарҳангӣ низ рӯ ба инкишоф гирифт, ки онро дар Ғарб оғози Давраи Эҳё (Эпоха Ренессанс) меноманд.

Аз ҳамин вақт сар карда, дар тамоми Аврупо маданият, асосан ба санъат рӯй ба инкишоф ниҳод ва алайҳи фарҳангу адабиёти схоластики (шахшудамонда)-и замони феодализм муборизаи ҷиддоқона худро оғоз намуд. Намояндаҳои адабиёти давраи Эҳё баробари намудан ва танқид кардани ғояҳои шахшудамондаи адабиёти феодализм ба офаридани асарҳои нав, ки дар онҳо симони инсон маркази диққат меистод, шурӯъ намуданд. Акнун дар адабиёти давра ба ҳислати инсон, рафтору кирдори вай аз назари танқидчиҳо кардан, ба вай баҳои ҳаққонӣ додан вазифаи муҳим шуморида шуд. Адибон моҳияти адабиётро барои манфиати инсон, инчунин умеди вай нигарониданро мақсади асосии худ шумориданд. Фарқи ин давр зинаи аввали маданияти буржуазии Аврупои ғарбӣ буд, ки барои тараққиёти ҷамъияти буржуазӣ ҳамчун ғояҳои асосӣ муносибаи инқилобӣ хизмат кард ва ба муқобили боқимондаҳои феодали мубориза бурд. Ин ҳаракат оҳиста-оҳиста ривҷ гирифт, ки он дертар аз ҷониби равшанфикрон, арбобони нави сиёсӣ, фан ва маданият хеле баҳои баланд гирифт ва ба «инқилоби фарҳангӣ» номида шуд.

Адибони давраи Эҳё аз адабиёти даврони қадим, инчунин асарҳои эҷодиёти шифоҳии халқ хеле фаровон истифода бурда, асоси ин сужетҳо ва образҳои ҷудогона асарҳои нав офариданд.

адабиёти замони ҳис карда мешуд. Махсусан, истифода аз адабиёти замони аввал онҳоро ба мардум боз ҳам наздиктар намуд.

Дар мамлакатҳои Аврупои ғарбӣ ватани асосии оғози давраи адабия ба шумор меравад. Инкишофи ҳаёти иҷтимоӣ-сиёсӣ, бо ин раванд ёфтани ҳаёти шахр ин мамлакатро ба кишвари адабии инсонпарварӣ табдил дод. Бояд гуфт, ки дар Италия инсонпарварӣ аз асри XIV оғоз ёфта, аз рӯи услуби эҷодӣ ва истифодаи истиқобкардаашон эҷодиёти адибони ин даврро ба якчанд даврҳо ҷудо кардан мумкин аст.

Дар давраи аввал гарчанд эътибори адибон ба адабиёти замони аввал дида мешуд, лекин дар ин давр дар Италия забони ғарбӣ бештар матмул буда забони юнонӣ чандон расм нагардида буд. Адабиёти машҳури он давр Петрарка ҳам ин забонро чандон нафаҳмид. Бинобар ин ҳам адибони давраи Эҳё дар Италия аз забони юнонӣ он, ки ба асри XV рост меояд, маъруф гардиданд. Адабиёти замони қадим дар ибтидо ба забони латинӣ ва баъд ба забони франсӣ офарида шуда буд ва он барои адибони давраи Эҳё ба забони ғарбӣ ба шумор мерафт. Аз ин ҷост, ки аввал дар Италия, баъд дар Фаронса ва пас аз он дар Олмон равшанфикрон ба омӯхтани адабиёти қадим тавачҷӯх зоҳир намуданд. Адибони давраи Эҳё ба забони қадимро дар шаклҳои гуногун қабул карданд, ки аз ин ҷост, ки ба забони ғарбӣ ба ду гурӯҳ ҷудо кардан мумкин аст.

Ҳамин аз адибони асри XV ба адабиёти дунёи қадим дода шуда, ба забони латинӣ омӯхтанд ва ба ҳамин забон тамоми адибони давраи Эҳёро низ ба ҳамин забон навиштанд ва забони худро ба забони ғарбӣ навиштаанд. Дар натиҷа онҳо барои халқи худ хизмати адабии ғарбӣ наҷсонистанд. Ба ин гурӯҳ адиби немис Рейхлинро ба забони ғарбӣ ба шумор мумкин аст. Ингуна адибонро дар Англия ва Фаронса ба забони ғарбӣ навиштаанд. Адибони мазкур аз лиҳози адабии ғарбӣ маҳдуд будаанд. Дар асрҳои XIV-XV инчунин ба забони ғарбӣ адибон низ умр ба сар бурда, эҷод карданд ва ҳамчун адибони ғарбӣ ба шумор мумкин аст. Адабиёти дунёи қадим ба тарзи эҷодӣ омӯхта, ба забони ғарбӣ навиштаанд. Ба ин гурӯҳ Сервантес, Боккаччо, Веронро ба забони ғарбӣ ба шумор мумкин аст.

Дар ин давр ба масъалаи таълиму тарбия ва ахлоқи инсонӣ ба забони ғарбӣ дода шуда, тарзи биниш ва олами этикиро эстетикӣ ба забони ғарбӣ навиштаанд. Дар асрҳои XIV-XV инчунин ба забони ғарбӣ адибон низ умр ба сар бурда, эҷод карданд ва ҳамчун адибони ғарбӣ ба шумор мумкин аст. Адабиёти дунёи қадим ба тарзи эҷодӣ омӯхта, ба забони ғарбӣ навиштаанд. Ба ин гурӯҳ Сервантес, Боккаччо, Веронро ба забони ғарбӣ ба шумор мумкин аст.

аввал ба ҳар хонанда мувофиқи руҳияи ӯ саруқор тарбияи психологиро тавсия намуд. Инчунин вай ба тарбияи (зебоипарастӣ) ва тарбияи духтарон тавачҷӯи хосса масъалаҳои муҳими таълиму тарбияи инсон шуморид.

Гуманистҳои Рим дар ибтидо ба ислоҳи тарзи таълими мактабҳои миёна кӯшиданд. Баъдтар масъалаи ислоҳи таълими ба миён гузоштанд. Бинобар ин ҳам дар Италия таълими суръат пеш рафт. Агар дар асри XIII Дар Италия 13 мактаб вуҷуд дошта бошад, дар асри XIV боз 6-то ва дар асри XV 10 илова шуд. Дар ин донишгоҳҳо фанҳои динӣ таълим доданд, балки тиб, ҳуқуқ, риёзӣ ва баъзе фанҳои дигар омӯзониданд. Инчунин дар ҳамин давр дар Италия санъати муҳайкалтарошӣ, меъмории низ ривҷ ёфт.

Омилҳои пайдоиш ва ташаккули адабиёти даврони миллӣ дар Аврупо дар қарори зерин аст:

- ✚ Таъйироти вазъи сиёсӣ, иҷтимоӣ, таърихӣ дар даврони миллӣ.
- ✚ Осори шиғоҳии халқӣ.
- ✚ Адабиёти даврони қадими Юнон ва Рим.
- ✚ Гузаштан ба мануфактураи давлатӣ.
- ✚ Кашифотҳои бузурги илмӣ-географӣ.
- ✚ Ташаккули муносабатҳои бозаргонӣ дар миқёси дунӣ.
- ✚ Ташаккули абсолютизм ва музаффарияти он дар давлатдорӣ.

Моҳияти асосии адабиёти даврони бедории миллӣ:

- ✚ Офаридани осори мазмунан реалистии аз мафқураи даврони миллӣ.
- ✚ Таъсирбардории эҷодӣ аз тамаддуни антикӣ- босиёсӣ ва Рим.
- ✚ Офаридани осори аз лиҳози гоҷият мутақобил ба асримиёнагӣ ва антифеодалӣ.
- ✚ Ба вуҷуд овардани осори интиқодӣ бар зидди таълими даврони миллӣ ва афкори хурофотии динӣ.
- ✚ Талқини гоҷҳои солим ва озодии мутлақӣ шахс.
- ✚ Тарғибу таъвиқи инсон ва барқарор намудани манзалаи иҷтимоии Инсон дар ҷомеа.
- ✚ Таъвиқ ва тараннуми гуманизм дар осори бадеӣ.

“Бедории миллӣ” ҳамчун истилоҳ дар мамолики Фароғ мухталиф талқин карда мешавад. Аз ҷумла, дар Италия ченквеченто (солҳои панҷсадум), дар Олмония реформатизм, ислоҳотҳои ва ё маршрутаҳои, дар Фаронса – ренессанс, дар Руссия –возрождение –инкишоф ва нашъунамо.

Дар ин давраи асрҳои адабиёти давраи бедории миллий дар
дар бораи зирин намудор мегардад. Бузургдошти шахс ва
дар ин ҷаридани тафаккури инсон аз ақидаҳои хурофотӣ
дар ин ҷаридани тобеияти табиат ва ҷамъият барои беҳбудии
дар ин ҷаридани ақидаҳои мистикӣ, догматикӣ,
дар ин ҷаридани мусбӣ нисбати тамаддуни антикӣ – бостонӣ;
дар ин ҷаридани маъмулун гуманистӣ ва услубан реалистӣ;
дар ин ҷаридани бурдан аз осори шифоҳии халқӣ; ба вучуд
дар ин ҷаридани нави фантастикӣ. Дар ин бобат маорифпарварон
дар ин ҷаридани ба тамаддуни бостонии Юнон ва Рим
дар ин ҷаридани асоснок намудани ғояҳои наву пешқадами
дар ин ҷаридани онҳо аз осори бузургтарин адибон ва
дар ин ҷаридани мутақаддим санадҳо ва далелҳо

дар ин ҷаридани ба маърифат ба ташаккули адабиёти бадеӣ
дар ин ҷаридани расонид ва байни онҳо ҳамбастагӣ вусъат пайдо
дар ин ҷаридани асарҳои адабиёт ва санъати ин давр пеш аз ҳама
дар ин ҷаридани меарфт. Ин қаҳрамонҳо аз ҳар гуна ақидаҳои динӣ
дар ин ҷаридани табиат ва халқаву ҷамъияти одамон тасвир карда
дар ин ҷаридани ҳам хусусияти муҳимтарини адабиёти давраи
дар ин ҷаридани дар равиши бузургдошти шахсияти инсон ва хилқати
дар ин ҷаридани тарзи тафаккур ва сиришту ниҳоди ӯ аз
дар ин ҷаридани хурофотӣ, бидъатҳо буда, аз назари маорифпарварон
дар ин ҷаридани адиб маорифпарварӣ қонунҳои табиат ва ҷамъият
дар ин ҷаридани инсон хизмат намояд. Ҳаракати бедорӣ озодии
дар ин ҷаридани ҷисмонӣ ва ҷӣ аз ҷиҳати маънавӣ ҷонибдорӣ

дар ин ҷаридани дигари адабиёти давраи Эҳё боз дар он аст,
дар ин ҷаридани наъзи инсонии мусбӣ тавачҷӯҳи хосса зоҳир карда
дар ин ҷаридани қаҳрамонон алайҳи зиддиятҳои воқеӣ мубориза
дар ин ҷаридани меинамоянд, ки ҳар гуна иллату нуқсонро маҳв
дар ин ҷаридани баъзе аз ин қаҳрамонон ба тарзи ғоҷавай
дар ин ҷаридани ба қори худ, ғояҳои худ содиқ монданаширо исбот
дар ин ҷаридани. Ин қонро дар асарҳои Шекспир ва салафони вай
дар ин ҷаридани мумкин аст. Дар адабиёти давраи бедории
дар ин ҷаридани қидим ва асримиёнагии Аврупо қомилан рад
дар ин ҷаридани Адибони равшанфикри давраи нав ба ҷанбаҳои
дар ин ҷаридани ихчаму мӯъҷаз ва муқаммалӣ адабиёти давраи
дар ин ҷаридани тағтибор зоҳир намуданд. Дар ҳамин замина
дар ин ҷаридани назми адабиёти асри миёна, анъанаҳои

беҳтарини адабиёти даврони қадим барои падид омадани
хатти адабиёти даврани нав ҳамчун омили муҳим арзи
дошад. Ин гуна таъсирбардорӣ дар асари Рабле “Пан-
Пантагрюел”, “Дон Кихот” – и Сервантес, трагедияҳои
Морло ба назар мерасанд. Ҳатто гузашта аз ин баъзе
маишии зиндагии мардум, сабк ва услубҳои ифода, ки
ҳои мустақилолӣ мардумӣ дар асарҳои Човани
Маргарита Новарская, Депре ва ғайраҳо равшану
мегарданд.

... ба падии аввал гузашт. Дар осори вакилони
... ба муҳити атрофу акнофи он, тавоной
... ба ҳақиқати беоҳири инсон дар зиндагӣ, олами эҳтиросот
... ба Латинии бай ҳамчун пафоси асосии осор мавқеи
... ба Итало. Ин ҳафтро дар сонетҳои Петрарка, новелла ва
... ба "Декамерон" — и Боккаччо мушоҳида кардан

... ба Итало ҳаёти шаҳр ҷӯшу хурӯш пайдо карда, ба
... ба таъсири бузург расонид. Яке аз омилҳои
... ба таъсири таърихи адибон ва умуман аҳли фарҳанги
... ба ҳаёти қадим ва онро бо ҳаёти замони худ
... ба офаридани онҳо буд. Минбаъд ҳамин
... ба Италия воқеъ аст,
... ба ҳаёти адибони ин давр дида

Данте Алигери (1265-1321). Яке аз намояндагони барҷастаи
... ба бузурги асрҳои XIII-XIV шоир ва
... ба ҳамаҷумла шумор меравад, ки вай ҳамчун табиб ва
... ба ҳаёти ӯ шудаст. Данте Алигери шоир ва нависандаи
... ба аввалин намояндаи ҷараёни адабии Ренессанс,
... ба ҳаёти аҳли асримиёнагӣ маҳсуб мегардад.

Данте Алигери бузург ва донишмандони таърихи адабиёт
... ба асрҳои миёна ва аввалин адиби давраи
... ба ӯ гуфтааст. Аз ҷумла, дар ин хусус гуфта шудааст:
... ба оғози даврони сармоядорӣ дар Аврупо
... ба ӯ таърихҳои муътабар вобаста аст. Ин шахс Дантеи
... ба асрҳои миёна ва аввалин эҷодкори
... ба шумор меравад". Санадҳои таърихӣ ва статистиқии
... ба шоир чунин аст;

... ба Италия.

... ба Рим ва авлоди Элизей, ки дар бунёди шаҳри
... ба муносиб гузоштаанд.

... ба Алигери.

... ба асримиёнагӣ.

... ба провансиалӣ ва франсузӣ.

... ба адабиёти антиқии Юнон ва Рим, хосса тан ба
... ба ӯ.

... ба "тибеллинҳо".

... ба табиӣ.

... ба Брунетто Латини

Данте ба туфайли нисбат ба роҳбарони давлат норозигӣ карданаҷ гирифтори таъкиб шуда, аз Флоренсия мегурезад ва охири умр аз шаҳр ба шаҳр дар бадарғагӣ ва бесомониҳо мегузаштад. Вай ба муттаҳидии Италия ва ҳукмронии Генрихи VII бо назар кардааст.

Данте Алигери аз чехраҳои маъруфи тамаддуни ҷаҳонӣ ва шахсиятҳои барҷастаи адабиёти замони Эҷдӣ Италия буда, ба озодии инсон, қадри хиради инсонӣ ва барқарор намудани меъраби забони модарияш-италияний ба сифати забони адабии мукаммал охири ҳаёташ мубориза бурдааст.

Данте ҳанӯз аз қайди як қатор фаҳмишҳои асримиёнагӣ рӯи наёфта, дар як вақт ба адабиёти ҷаҳон ақоиди тозаи гуманистӣ ворид сохт. Муборизаи наву кӯҳна дар фаъолияти Данте ба бартарии нав инъикос шудааст. Фаҳмиши амиқи инкишофи ҷамъият ва дурнамои он Дантеро, ки аз табақаи ашроф аст, маҷбур кунда, ки худро ба ҳаёти мардуми оддии шаҳр бепайвандад. Минбаъд Данте чун чехраи намоёни сиёсӣ ба муқобили онҳое мубориза бурдааст, ки ба озоӣ ва мустақилияти шаҳр таҳдид менамуданд, хусусан, ба муқобили папаи Рим Бонифатсии VIII, ки шаҳри Флоренсияро ба ҳокимияти худ қардон мехост. Баъдан Данте (охири соли 1301) ба сабаби ғалабаи гурӯҳҳои тарафдори папаи Рим аз Флоренсия рӯи мешавад ва дар ҳолати бозгашти беиҷозат ба Флоренсия дар ӯ бояд сӯзонда мешуд. Аммо фаъолияти сиёсии Данте дар бадарға фақат суст нагардид, балки тақомул ёфт ва минбаъд на танҳо номи Италияи тақсимишуда, балки аз номи тамоми инсоният баромад мекард.

Навоварӣ ҳанӯз дар асарҳои давраи ибтидоии эҷодиёти ӯ ҷамъла, дар асари «Ҳаёти нав» (1291) мушоҳида мешавад. Ин асар, ки дар он насри бадеӣ ба назм омезиш ёфта, фарогири маҷмӯи муҳаббат аст ва аз ишқи самимии ӯ ба дӯстдорааш Беатрича ҳикоят мекунад. Ин китоб ба ҳимоя ва шӯҳрати ишқ бахшида шуда, ҳаёти тасвир шудаанд, ки дар адабиёти мазҳабӣ мамнӯъ буд ва дар адабиёти моҷаронигорӣ на ҳама вақт самимӣ инъикос меёфт. «Ҳаёти нав» соли 1292 нашр ва эълон шудааст. Жанри асар характери автобиографӣ дорад. Он аз маҷмӯи шеърҳои ҷудогона ва баъзе намунаҳои насри иборат аст. Ин асар дар таърихи адабиёти ҷаҳон ҳамчун аввалин асари автобиографӣ эътироф гардидааст. Ҳол он ки намунаи осори автобиографӣ то ин замон дар жанри қолибӣ ғуногун дар таърихи адабиёти форсу тоҷик хеле сершуморад. Сохти композитсионии асар аз маҷмӯи ашъор иборат буда ҷамъла

Асарро фаро гирифтаанд ва баъд аз вафоти ҳамсари шоир асарро ифарида шудааст. Дар ин асар рақами 9 маънои ҳақиқӣ, характери маҷозӣ, рамзӣ ва символикӣ касб кардааст. Асар дар 9 солагӣ Беатричеро мебинад, 9 шабу 9 рӯз дар ёду ҳақиқӣ мегардад, баъди 9 сол вайро боз мебинад ва алалоқибат ин ҳақиқӣ ба қабати 9-уми осмон парвоз мекунад). Дар ин асар рақами 9-ро миқдори адабиёт “видение” (рӯё), “аллегория” (маҷозу маъно), “символика” (рамзӣёт) мавқеи муҳим доранд, ки арзиши асарро ба ҷанбаи поэтикӣ асарро афзудаанд.

Данте чойгиршавии инсоният баъди ғавташ дар дӯзах дар ҷаҳаннам зарин аст;

✚ *Риёкорон, ҷонҳои пуразоб, баъзе шоирони давраи атиқа, Гора Горацсий, Овидий, Лукианий.* Аҷоибот дар он аст, ки шоирон дар ҷаҳаннам зиндагӣ ва ғавтаҳои эҷодӣ нисбати ин шоирони давраи атиқа хусни таваҷҷуҳи бештар ва воло дорад. Аммо бинобар он ки эътиқоду имони онҳо ба эътиқодоти дини насронӣ ва қатъи мутобиқат надорад, новобаста ба принципҳои эҷодии худ нисбати онҳо самимияти хос дорад, эшонро дар дӯзах (дар нисбатан сабуктари дӯзах) ҷой додааст.

✚ *Муҳолифони сиёсӣ, шаҳватпарастон, айёшон,*

✚ *Бешарафон, тарсуҳо, ҳасисҳо, исрофкорон, подшоҳони ҷаҳаннам*

✚ *Рӯҳониёни дини христианӣ, даҳриён, папаҳои бешараф, таҷовузкорон, қотилон, фиребгарон, мансабпарварон, ришвахорон, дуздон, роҳзанҳо ва хоинон.*

Данте дар ин асар барои одамони бад намудҳои гуногуни ҷаҳаннам низ тасвир намудааст. Аз ҷумла, барои онҳое, ки халқро ба ҷаҳаннам хунрезӣ водор сохтаанд, ҷазои саҳттарин, яъне зинда ба обҳои ҷаҳаннам андохтанро раво дидааст. Аз ин ҳам ҷазои саҳттаринро барои ҳама раво дидааст. Аз назари шоир хоинони ватан дар қаъри андар дӯзах бояд қарор бигиранд. Ақидаҳои гуманистии Данте асосан аз қисматҳои дуҷумла сеюми ин асар «Аъроф» ва «Бихишт» иборат ёфтаанд.

Воқеаҳои асар дар дӯзах ва ҷаннат рӯй медиҳанд. Дар асар якуми асар Данте дӯзах ва манзараҳои даҳшатноки онро тасвир менамояд. Дар он ҷой тарсуҳо, тоҷирон ва судхӯрон, асар маккорон ба азоби доимӣ гирифта шудаанд. Баробари ҳамин ҷой папаи Римро ҳам дар дӯзах нишон медиҳад.

Дар замони зиндагии Данте комедия (мазҳака) ҳамчун асар хандаовар дониста намешуд. Он вақтҳо ҳар як асареро, ки бо ҷаҳаннам оғоз гардида бо адолат анҷом меёфт, мазҳака мегуфтанд. Данте асари худ истилоҳи «мазҳака»-ро аз ҳамин лиҳоз дохил кардааст (Чунонки дар Шарҳ аксар вақт асарҳои сюжетдорро бо истилоҳи «достон» ном мекунанд).

Қисми дуҷумлаи асар ба тасвири ҷойи аз гуноҳҳо тозабона бахшида шудааст. Ин ҷой «аъроф» ё ба қавле «аросат» аст. Назар ба тасвири шоир дар ин ҷой ҳам ба мисли дӯзах одамоне меёванд, лекин он доимӣ нест. Мутобиқи ақидаҳои адиб аъроф ҷаҳаннам чунин зинаҳо иборат аст: *мағрурӣ, кибр, гурур, дилсиҳӣ, ботилнопоқӣ, ғазаб, ноумедӣ, таъмағирӣ, ҳирс, оз, фарбеҳӣ, бадии нафс*.

адабиёти Рими қадимро бо шавқи том меомӯзад. Баъд ӯ ба омӯзиши ҳуқуқшиносӣ машғул мешавад. Соли 1326 Петраркаи аз модар ҷудо шуда, хонданро партофта, ба Авинон бармегардад ва хизмати руҳонигӣ машғул мешавад. Ин кор ӯро ба қароргоҳи наздик менамояд. Фиску фучури дарбор, айшу ишрат ва бетамароки мансабдорон, мансабфурӯшӣ нафрати Петраркаро аз ӯ намунавучуди дар хизмати динӣ будан, ба расму оини динӣ камтар татбиқ медиҳад ва бештар бо эҷоди бадеӣ машғул мешавад.

Петрарка бо нахустин шеър ва сонетҳои ба Лаура бахшидаш дар Рим шӯҳрат пайдо мекунад. Дворяни Рим Жованни Колонна ба ӯ илму фарҳанг шавқи зиёде дошт, соли 1330 Петраркаро ба ҳамаи худ даъват карда, барояш баҳри омӯштани асарҳои адибони ба шароит муҳайё мекунад. Петрарка соли 1333 ба Фаронса, Олмон, Финландия саёҳат мекунад. Ин саёҳат барои тақомули таърихи ҷаҳонбинии ӯ кӯмак мерасонад. Соли 1337 вай ба Рим рафта, ӯдгориҳои таърихӣ-маданияи он ҷойро аз назар мегузаронад. Петрарка баргаштан ба Авинон, ки дар ин ҷо аллакай фиску фучур ба ӯ расида буд, зиндагӣ барояш мушкил мешавад. Бинобар ин вай ба Авинон баромада меравад ва 15 фарсах дуртар аз он ҷой Воклюз солҳои 1337-1341 дар танҳои зиндагӣ ба сар мебарояд ва эҷод машғул мешавад.

Аз рӯи анъанаи ҳамонвақта соли 1341 дар Капитолияи Рим вай тоҷи ғалаба мепӯшонанд. Аз ҳамин вақт сар карда, ӯро сар шоирони Италия медонанд. Вай он вақт натавонист дар Италия ба берун аз он ҳам шинохта шуда буд. Вақте ки папа Клименти Петраркаро ба вазифаи котибӣ даъват мекунад, вай аз тарғиб кардани ҳаёти мустақилона ин вазифаро рад мекунад. Петрарка солҳои 50-уми асри XIV бо адиби машҳури давр Жованни Бокаччо ошноӣ пайдо карда, бо ӯ дӯсти наздик шуда менамояд. Петрарка соли охири ҳаёти худро дар Милан, Венетсия ва Падус мегузарад. Вай поёни умрашро дар Арква ном деҳаи наздикии Падус гузаронида, соли 1374 дар ҳамон ҷой вафот мекунад.

Петрарка ҳамчун яке аз нахустин намояндаи давраи Ренессанс дар Италия ва шоири инсонпарвар ба ҳазинаи тамаддуни умумҷаҳонӣ саҳми арзанда гузоштааст. Вай ду нутки Ситсерсионро дарёб навишта, эҷодиёти Ситсерсион ва Вергилийро бо диққати том омӯхт ва онҳоро ба устоди худ донист. Ӯ дар таклиди «Энеида» ном достони Вергилий достони «Африка»-ро ба забони латинӣ навишт.

Петрарка ҳамчун бисёр шоирони гузашта ба навиштани ашъари лирикӣ низ машғул шудааст. Ӯ соли 1327 дар калисо зани ҷавонро

Боккаччо дар асарҳои худ ба тасвири воқеаҳои ҳаёти махсус додааст. Вай соли 1330 ба Неапол меравад ва дар инсонпарварони он ҷой умр ба сар мебарад. Ӯ бо омӯхтани аҷаи дунёи қадим чиддӣ машғул шуда, ҳамроҳи дӯстонаш дарбори карол (шоҳ) равуо мекунад ва духтари ғайриқонуни Маринаро дӯст медорад, ки ин боиси ба мавзӯи ишқу муҳаббат муроҷиат кардани адиб мегардад. Аз чунин асарҳои Боккаччо «Филоколо», «Тезеида» ва ғайраро номбар кардан мумкин аст.

Гарчанд хатти сужети ин асарҳо аз камбудихо ҳолӣ нест, лекин ҳуди ҳамин асарҳо аз нависандаи ояндадор будани Боккаччо гувоҳӣ медиҳанд. Аз ҷумла, дар новеллаи «Тезеида» муаллиф ба дӯстӣ ва муҳаббати ду ҷавон ҳикоя мекунад. Дар ҳикоя мешавад, ки Арчит ва Полемон ном ду ҷавон бо ҳамдигар наздиканд. Лекин ҳар дуи онҳо Емелия ном як духтаракро мебардоранд. Арчит ва Полемон ба масъалаи аз онӣ кӣ шудани арч хеле баҳс мекунанд ва ниҳоят ба қароре меоянд, ки бо ҳам мегиранд. Кӣ ғалаба кунад, духтар аз онӣ ҳамон хоҳад шуд. Ҷанги ғӯштингирӣ Арчит ғалаба мекунад. Лекин баъди ин бо амри тасовуфӣ вай аз асп афтода ҳалок мешавад. Ӯ пеш аз марги худ ба Полемон васият мекунад, ки ба Емелия хонадор шавад. Дар асарҳои Боккаччо ба образи занон ва мавқеи онҳо дар ҷамъияти эътибори ҳаёти ҷаҳон шудааст. Ба ин шояд муҳаббати нисбат ба маҳбубааш Марина дошта ӯ, ки дар асари хусусияти тарҷумаиҳолӣ доштааш симон ӯ ба муҳаббати том тасвир шудааст, сабаб шуда бошад. Ба Боккаччо калонтарини ӯ «Декамерон» шӯҳрати ҷаҳонӣ овард ва ба ӯ ӯро ҷовидон бахшид. Дар охирҳои асри XIII дар Италия китобе тарғиб дода шуд, ки аз 100 новеллаи хурду калон иборат буд. Ба Боккаччо барои навиштани «Декамерон» ҳамин китоб сабаб шудааст. Неапол ки вай дар байни солҳои 1350-1353 кӯшиши зиёде ба харҷ дод, ки асари ҷолиби диққатро таълиф намуд.

«Декамерон» китобест, ки дарҳақиқат 100 ҳикоят ва новеллаи антиканин ба ҳам пайвастаро дар бар мегирад. Дар қорӣ ба ӯро овардани ин китоб воқеа-ҳодисаҳои дар Флоренсия ва ғайра дар он рухдода пайваستا бо афсонаву латифаҳои маҳаллӣ, нақлу ривож ва зарбулмасалу мақолҳои мардуми Шарқ ҳамчун манбаъ истифода кардааст. Пайваستا бо ин дар ин ҳикоятҳо тамоми разолату қайиқҳои арбобони дин ва урфу одатҳои бо дин вобаста хеле саҳт маҷмӯаи карда шудааст. Қаҳрамонони баъзе ҳикоятҳо шахсонӣ ҳамаҷане ҳамзамонони ҳуди нависанда мебошанд. Баъзе ҳикоятҳо аз китоб ба забони латинӣ нашршуда интиҳоб шудаанд. Аммо муаллиф барои

... ба кадом манбаъ мурочиат накунад, на ҳамчун
... имал мекунад, балки ҳамчун санъаткор ба он
... мебахшад. Вай дар шахсияти қаҳрамонҳо низ
... италияниро муҷассам менамояд. Дар натиҷа асари
... мундариҷаи италиянӣ касб намулдааст.

... худро бо тасвири ҳаққонии бемории вабо, ки
... сарзамини Флоренсияро фаро гирифта буд, оғоз
... мудҳиши ҳамон солҳоро ҳақиқатнигорона ба қалам
... иборат аз ҳафт нафар бонувони нозанин ва се
... ҳамои хурдак бунёд карда, онҳоро ба аҳолии
... вабо ба ноҳимаафтада муқобил мегузорад. Ана ҳамин
... дар назди худ мақсад мегузоранд, ки то аз офати табиӣ
... шудани шаҳр аз он ҷой баромада рафта, дар беруни
... дар ҷазираи зиндагӣ намоёнд. Онҳо дар давоми даҳ рӯз (вожаи
... ба забони юнонӣ «даҳ рӯз» гуфта аст ва номи китоб аз
... гирифта шудааст) баробари иҷро намудани суруду ракс, ҳар
... ҳикоя гуфта вақти худро хуш гузаронидани мешаванд.
... ҳамин ҳикояҳо иборат аст. Аксар воқеаҳои дар
... гуё дар як боғи муаттар содир мешавад, ки ин боғ
... таассуроги махсус мебахшад. Онҳо бо як забон «агар дар
... ҷаҳанн ҷаннат пайдо кардан лозим бошад, тарҳи он аз ана ҳамин
... гирифта шавад» меғӯянд. Яке аз мавзӯҳои марказии асари
... католикиро танқид кардан, аз болои пешвоёни дин,
... ва ҳатто папаи Рим хандидан аст. Вай дар бисёр
... ҷиҳатҳо фучури арбобони динро, ҳатто разолату тамаъгирии
... папаи Рим вучуд доштаро фош мекунад.

Баробари ҳамин муаллиф дар ҳикоеҳои худ панду насихати
... ба асрҳои миёна маъмулбударо рад намуда, одамонро ба
... шудан аз ҳаёти рӯи замин, лаззати ишқу муҳаббати инсонӣ
... менамояд. Вай бо ҳамин роҳ низ ғояҳои инсонпарварии худро
... Бинобар ин ҳам дар «Декамерон» сифатҳои инсонӣ дар
... назар мегирад. Боккаччо мавқеи инсонро дар ҷамъият
... кирдори ӯ ва ба ҷамъият чӣ андоза ғоида расонидани ӯ
... Дар китоб ханда ва табассум, шодӣ ва завқ ба маъсумии
... ба туфайли касалии вабои дар шаҳр ҳукмроншуда
... гузашта мешавад.

Боккаччо дар «Декамерон» анъанаҳои Данте ва Петраркаро
... аз забони гуфтугӯии мардуми италиян фаровон истифода
... мекунанд, аммо бо ҳамин асари худ ба забони насри минбаъдаи
... асос гузаштааст. «Декамерон» аз рӯи сохти худ то андозае ба

мачмӯҳои афсонаҳои мардуми Шарқ «Ҳазору як шеър», «Панчатантра», «Тўтинома», «Чор дарвеш», «Ҷомеъ-ул-ҳикмати ақсоли инҳо монанд аст.

Ҳикоеи «Декамерон»-ро аз ҷиҳати мазмун ва мундариҷа якчанд гурӯҳ ҷудо кардан мумкин аст. Новеллаҳои ба гурӯҳи ҷаҳондохилшаванда хеле мӯъҷаз, лекин дорои мазмун баъдан мебинанд. Қаҳрамонони ҷунин ҳикоятҳо аз вазъияти бад бо тезӣ раҳон мекунанд. Аз ин ҷиҳат ин ҳикоят фабльоҳои фаронсавӣҳоро ба хотир меоваранд. Аз ҷиҳати мазмун ҷунин ҳикоятҳо новеллаи «Се ангуштарин»-ро баъдан мумкин аст. Ин ҳикояти сеюми рӯзи аввали «Декамерон» буда, дар он оварда мешавад, ки чӣ тавр яҳудӣ Мелхиседек аз доми Саломон раҳон ёфтааст. Саломондин ном султони як кишвар бо мақсади ҷаҳондохилии судхӯр қарз ситонидан ба ӯ як савол медиҳад: кадоме аз ҷаҳондохилӣ беҳтар аст. Яҳудии зирак мақсади Саломондинро фаҳмида, ба ӯ як ҳикоятро нақл мекунад. Вай мегӯяд, ки як яҳудии боӣ барои ҷаҳондохилии бойигарии бисёр се писар дошт ва дар ҳазинаи ӯ як ангуштарин ниҳоят зебо вуҷуд дошт, ки он аз аҷодҳо ба авлодҳо мерос меофтод. Касе соҳиби ин ангуштарин бошад, вай вориси тамоми ҷаҳондохилии бойигарии падар мешуд.

Ана ҳамин бой пеш аз марги худ заргареро пинҳонӣ дар қарда ба вай сохтани ду ангуштарини дигарро мефармояд, ки ӯ ҳамон ангуштарин монанд бошад. Заргар ин корро ҷунон мекунад, ки ҳатто худ бой кадоме аз инҳо нусхаи асли буданиро ҷаҳондохилии муайян мекунад. Пас ӯ ҳар се писари худро пинҳонӣ ба худ хонда, як-як ангуштаринҳоро ба онҳо медиҳад. Баъди ин падар ҳар се даъвои мерос мекунад. Лекин ҳар се ҳам ангуштарини доштанд. Ниҳоят масъала кушод монда, то ҳол он ҳал нагашта будааст. Масъалаи бартарии се дин ҳам ҷунин аст, яъне Худо ҳар се динро ато намудааст ва дар ҳақиқати қонуни онҳо низ ҷунин ҷаҳондохилии гуфтани ҳастам, ки онҳо низ ҳамчун ҳамон се ангуштарин ба ӯ монанданд.

Баъд аз ин Саломондин ба ақлу заковати яҳудӣ қоиладонда, ба ӯ дӯстии абадӣ барқарор карда будааст. Ҷунон ки мебинем, дар ин новелла ҳозирҷавобии қаҳрамон хеле моҳирона тасвир карда шудааст. Дар ҳикоятҳои гурӯҳи дуюм бошад, ҳолатҳои руҳии қаҳрамонҳои мақоми арзанда мебошанд. Ба тариқи мисол мо ҳикояти нӯҳуми рӯзи чоруми «Декамерон» дида мегузарем. Дар ин ҳикоят оварда мешавад, ки Федерико ном ҷавон Ҷованна ном як бонуро дӯст медорад ва тамоми буди шудаҳо дар роҳи ишқи ӯ сарф мекунад. Лекин Ҷованна ба ӯ эътибор намедиҳад. Вай на аз рӯи мағрури, балки

Дар ин дигарро дӯст медошт, чунин рафтор мекунад. Дар ин тавони молу мулкашро ба роҳи ишқи Ҷованна сарфкарда, ба ҷанна шуда, ба деҳаи худ бармегардад ва дар он ҷой дар баробари бар мебарад. Ё як бози шикорӣ дошт, ки бо ҳамон бозӣ рӯз мегузaronид. Иттифоқо шавҳари Ҷованна низ вафот мекунад. Ҷованнаро ягонии ӯ ҳам аз шахр ба деҳа рафта, дар ҳамсоиягии ӯ мекӯнад. Вай ба назди ӯ омада ба бози Федерико мекунад. Нохост ӯ ба беморие дучор мешавад. Ҷованна ба назди ӯ ба бемории писараш огоҳ мешавад. Писараш ба вай ба назди ӯ ба бози Федерикоро ба вай гирифта диҳад, аз беморӣ мекунад. Ҷованна бо ҳамроҳии хизматгораш ба назди Федерико мекунад. Федерико аз ба кулбаи фақиронаи ӯ қадам ранҷа мекунад. Ҷованна ниҳоят шод шуд, аммо азбаски дар бисоташ чизе нагиронд, ӯро мифат карда наметавонист. Аз ноилҷӣ ҳамон бози ӯро кушта, Ҷованнаро зиёфат мекунад. Баъди тановули хӯрок ӯро ба беморӣ мекунад, ки бози шикории худро ба писари бемори ӯ диҳад. Ҷованна ӯро аз ҳақиқати ҳол огоҳ мекунад. Баъди ин Ҷованна ба ёди беморӣ оғози ӯро ба самимияти хотамонаи Федерико бо ӯ мекунад.

Дар чунин ҳикоятҳои китоб ба ҳолатҳои нагувор мондани ҳамагон, аюбу машаққат кашидани онҳо ва ниҳоят бо тасодуфе ба ҳамагон ағҷом ёфтани охири кори онҳо ҷолиби диққат аст. Дар ин ҳикояҳо ба тасвири симои занону духтарон саҳифаҳои зиёде ҷой мегирад. Дар баъзеи онҳо ҳислатҳои занони вафодор ва ҳамагон ба қалам дода шудаанд. Чунинчи дар ҳикояте оварда шуда, ки духтари шахзодаро як хизматгори оддии дарбор дӯст мекунад. Духтар ҳам ба ин муҳаббати самимӣ розӣ мешавад. Лекин баъди ин барон ба як хизматгори оддӣ ба шавҳар баромадани духтарро ӯтироз мекунад. Падар ҷӣ андоза зиддият нишон надиҳад, духтар инро аз раъҷаш намегардад. Ниҳоят падар хизматгорро кушта, духтарро ба дилилчае андохта ба духтараш мефиристад. Духтар инро ба ҳамон дилилча обу заҳр андохта обро менӯшад ва аз олам ғайб мешавад.

Дар китоб инчунин симои заноне акс ёфтаанд, ки гӯё тамоми ҳамагон занони дунё дар онҳо муҷассам шуда бошад. Муаллиф аз ҳамагон маъқулаҳо низ саҳт ниқор мегирад, ки ба ин ҳикояи ҳафтӯми ба ҳафтӯми “Декамерон” мисол шуда метавонад. Дар ин ҳикоя баъзеи занонад, ки як донишҷӯй ҷавонзани бебаеро дӯст дошта мекунад. Ҷавонзан бошад, дигар касро дӯст медошт. Аз ҳамин сабаб

вай донишчӯйро дар як рӯзи сарди зимистон дар хуноки интихоб
сахт азоб медиҳад. Дертар ҳамин зан дар як рӯзи гармои тоби
дасти донишчӯй меафтад ва донишчӯй ўро дар болон ман
ҳолати тамоман урён медорад, ки ба ў замбӯру магасҳо пеш
офтоби саратон бадани ўро месўзонад.

Ҳамин тарик, дар «Декамерон» ҳикоятҳои зиёде ҳастанд, ки
баъди хондани онҳо ҳам бо завқ механдад ва ҳам ин ҳикоя
инсонро ба андешаи амиқ водор менамояд. Муаллиф қайроно
худро аз табақаҳои гуногуни иҷтимоӣ интихоб намуда, ба ин
афкори инсонпарваронаи худро моҳирона ифода кардааст. Табиқ
ҳамин услуб ба офаридани китоби ҷолиби диққат муваффақ гардидааст.

Ҳаёти дар «Декамерон» тасвиршуда ба инсон таълим медеҳад.
Лекин ин таълим на ҳамчун адабиёти асрҳои миёна бо маърифат, балки
аз ҳаёти ҳақиқӣ, аз лаззати дунёи нав, аз инсонии нав иборат аст. Дар
рӯ воқеаҳои, ки дар «Декамерон» тасвир шудаанд, ба китобхон
завқ, ҳам сабақ мебахшад. Яъне дар онҳо ҳам хандаву истехсон
панди ҳаёт равшан зуҳур ёфтаанд. Дар ҳикоя ва қиссаҳои
«Декамерон» қариб аксар мавзӯҳои бо ҳаёт ва замони инсон
муаллиф вобаста ба қалам дода шудаанд. Аз ҷумла, дар
ҳикояҳо ҳислатҳои нопоки аҳли дин – роҳибон, монастирҳои
мазаммат карда мешавад. Ин мавзӯ қариб дар аксар қиссаҳои
тамоми 10 рӯз гуфташуда ба назар мерасад. Чунончи, дар
ҷоруми рӯзи аввал, дар ҳикояҳои якум ва нӯҳуми рӯзи дуюм
ҳикояи ҷоруми рӯзи сеюм, дар ҳикояи аввали рӯзи чорум, дар
дахуми рӯзи панҷум ва ғайра ин мавзӯ бағоят ҷолиб тасвир
шудааст. Як силсила ҳикоя ва қиссаҳои асар ба макри занон бахшида
шудааст.

Боккаччо дар асари худ макри занонро бо тасвири хосса, ба
риштаи умумӣ - воқеаҳои асар пайваستا мегарданд, маҳорати
тасвир кардааст. Чунончи, дар ҳикояи сеюми рӯзи сеюм
ҳикояҳои рӯзҳои дуюм, шашум, ҳаштум, қариб дар аксар ҳикояҳои
рӯзи ҳафтум ин мавзӯ маҳораткорона ба қалам дода шудааст.
Ниҳоят, дар ҳикояи охири асар - ҳикояи даҳуми рӯзи даҳум
мақсади санҷидани субот ва матонати зан ва самимияти ў интихоб
шавҳари худ ҳикояи аҷибро нақл карда мешавад. Чунон ки дар
ҳикоят оварда шудааст, ҳокими шаҳр деҳқондӯхтари камбағалро
занӣ гирифта, баъди муддате аз фарзандонаш ҷудо месозад.
Бахонае ўро лучу урён ба хонаи падараш пеш мекунад. Лекин
нагузашта гӯё ба бахонаи аз нав хонадор шудан ба дӯхтари ҷавон
эълон мекунад ва тамоми тараллуди тӯйро ба зани собиқ

Чатто дар рӯзи тӯй ўро наместонад, ки ягон либоси
наро пушад. Зани бечора ба ҳамаи ин бо матонати хосса тоб
наро дар дақиқаҳои охирин маълум мешавад, ки
дӯстари худӣ онҳо буда, ҷавони дар паҳлӯаш буда
наро мекунад. Ин дам ҳоким эълон мекунад, ки ҳамаи ин
барои санҷидани матонати занаш будааст. Баъдан ӯ фармон
наро аз нав либоси ба маликаҳо хосро дар бар намояд ва
ӯро тавоҷӯи меҳнаанд. Чунин поён ёфтани китоб хонандаро
наро, руҳияти позитивӣ ворид месозад. Аз ин ҷиҳат ҳам
наро аз ҳақиқатан ҳам ҳаёти ва аҳамияти бузурги
наро ба шумор меравад. Аҳамияти тарбиявии ин китоб дар
наро ин қимати худро гум накардааст. Ин аст, ки онро
наро бадеъ бо ҳавсалаи том гаштаву баргашта
наро. Аз ғуфтаҳои болоӣ ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки
наро дар ҳақиқат китоби ҷолиби диққат буда, онро бо
наро шоҳсарҳон адабиёти ҷаҳон дар як радиф гузоштан мумкин

Давраи Эҳё дар Испания. Давраи Эҳё дар Испания дар як
наро таърихӣ ба худ хос инишоф ёфт. Зеро дар ин ҷо тартибу
наро феодалӣ ҳеле васеъ паҳн гардида, сохтори буржуазӣ акун
наро ғайрӣ шӯҳда буд. Монархияи Испания дар асри XVI ба дин,
наро таълим, ба сохтори пайдо шуда истодаи сармоядорӣ
наро. Монархияи ба арши аъло баромадаи испан ҳамчун дигар
наро инсонпарварӣ ба инсонпарварони нав ба арса қадам
наро интизоли низ саҳт мубориза мебурд. Лекин ба ҳамаи ин нигоҳ
наро аз ҷиҳати ва донишмандони инсонпарвари испан ғояҳои худро
наро асарҳоиашон пеш меронданд. Гуманист-инсонпарварони
наро аз ҷиҳати дворянҳои хурд буда, бинобар ин ба халқ наздикӣ
наро ба асарҳои бадеии худ бештар ба муқобили монархияи
наро испан мубориза мебурданд. Адабиёти бедории миллии
наро инсон ба мамлакатҳои дигари Аврупо дертар сурат
наро мегирад. Адабиёти бедории миллии Испания дар асос ва заминаи
наро инсонӣ инчимоии дар асрҳои XV – XVI ба вучуд омадааст.
наро дар ҳамин давр дар Испания асарҳои мухталифи таърихӣ,
наро дидактикӣ (ахлоқӣ), динӣ ва афсонавӣ дар қолаби осори
наро ба вучуд омаданд. Яке аз ҳамин гуна асарҳо асари Эрсилія
наро (1594) "Араукана" ба шумор меравад. Дар ин асар муборизаи
наро инсонӣ инсон ба қалам дода шудааст.
наро дар муборизаи шадида қабिलाҳои чилигӣ, саргузашти ишқу
наро инсонӣ инсон ба содиқонаи занҳо низ тасвир гардидааст. Ин

чиҳатро низ бояд таъкид намуд, ки дар радифи адабиёти Испания ҳамина замина адабиёти халқҳои португалро низ қайд кардан мумкин аст. Зеро дар ин давраи Португалия ҳамчун мустақилияти Испания эътироф меёфт. Яке аз навиштаҳои португалӣ Луис де Камонс (1524/25- 1580) низ дар тасвир вусъати адабиёти нави Испания мавқеи ба худ хос дорад. Ҷамъиёти аз 350 сонет дорад ва дар аксари онҳо ишқу муҳаббатро ба таври инсон тасвир шудааст. Аммо шӯҳрати Камонс дар таърифи Ҷоан Барбоса Ҷаҳон тавассути достони эпикаш “Лузиада” эътироф гардидааст. Асар роҳи кушодани Васко да Гамма ба мамулики Ҳиндустонро ба қарда шудааст. Дар асар чиҳати муҳимтарини ин асарро тасвирҳои аҷибу ғароибро дар зимни масъалаи ҳаракати Ҷоан Барбоса бобати омӯзиши табиат ва қонуниятҳои вай ба миён меояд. Ҷамин асос тасвирҳои реалистиро интихоб мекунам, ки намунаи адабиёти даври пешвучуд надошт. Ин тасвирҳои Ҷоан Барбоса ва воқеънигорӣ бештар характери танқидӣ доштанд. Дар адабиёти даври Эҷа дар Испания Сервантес барин адабиёти оламгир пайдокардари ба вучуд овард.

Ба Ҷамин даври адабиёти Испания пайдоиш ва ҷиҳати дигар нисбати романҳои ритсарӣ низ хос аст. Адибони романҳои ритсарӣ аз дидгоҳи тоза назар афканда дар онҳо тоза орзуву хоҳишҳои наҷиби инсониро, бемисли қувваи вайро дохил намураданд. Яке аз чунин романҳои адабиёти Испания романи “Амадис Галский” ба шумор меравад. Дар ин асар ба асрорнок таваллуд шудани Амадис ва ба қутича ҷойгир шудани дарё сар дода шудани ин кӯдак аз ҷониби модараш, аз ҷониби падарёфт шудани ин кӯдак ва дар дасти вай тарбият гирифтани дараҷаи ритсар расидани Амадис, ишқу муҳаббати вай ба аристократҳои Британия - Ориана ошиқ шудани дар ин роҳ машаққати кашидани қаҳрамони асосии асар тасвир қарда шудааст. Ин асар як навъ романҳои ритсарии асримиёнагиро ба хотир меорад. Эпизодҳои наҷибе низ дорад. Ҷанго Сервантес дар “Дон Кихот” тамоми романҳои ритсариро бемаъниву беҳуда меҳонад, Ҷамин асарро дар байни романҳои ритсарӣ аз беҳтарини бармешуморад.

Боз як хусусияти адабиёти даври нави Испания дар асарҳои Ҷамин ки дар ин марҳила дар ин адабиёт силсилароманҳои тили “Амадис” хос аст. Дар ин қабил асарҳои манзараҳои ҳаёти маҷмӯи таваққуфҳои саргузашти пурмоҷарои шахсиятҳои тасодуфӣ наҷиба гардидааст. Вобаста ба забону услуб ва инъикоси занку сонет

осиёби бодиро ба девҳо нисбат медиҳад. Ӯ гарчи худро тарбиядошта, ба адолат медонад, лекин дар ҳар қадам бо «қаҳрамонҳои беадолати менамояд ва ба мардум бадӣ мекунад. Дон Кихот ба ҳама саёҳати худ як бачаи подабонро аз ҷазои хӯҷаинаш халос мекунад. Бори дигар, ки ӯ ба Дон Кихот дучор меояд, ӯ ба ӯ меғӯяд: «Агар маро пора-пора кардани шаванд ҳам, шумо маро накунед. Зеро бо ин кори худ шумо ба ман азоби дигар месозед. Шумо ҳам чун ритсарҳои дигар аз қаъри ҷаҳаннам ҷой гиред!»

Дон Кихот рӯзе ба як маросими мотам дучор меояд, ки дворянро ба ғуристон бурда истода будаанд. Вай бо гумони роҳзанон ҳасади кадом ритсарро дуздида бурда истода болаиши тироккунандагони маросими мотам ҳучум мекунад ва онҳоро ба замин хобонида: «ман дар дунё адолат барномам!» мегӯяд. Ҳамин вақт он кас ба вай: «Ман дар дунё беадолатиро надидаам!» мегӯяд. Дон Кихот аробакашро мекунад, ки шери дар кафас бударо раҳо намояд, маҳбӯсро кунанд. Бо тасвири чунин лаҳзаҳо Сервантес ҳаёти бемаънаро ба ҳаёлпарастонаи замони худро фош ва масҳара мекунад. Вай бо рафтор номумкин будани тағйири ғояи замонаро, баракс онҳо ҳамаи бадбахтиҳо ва асосу заминаи ривож додани бестартиқ ҷаҳолат будани онҳоро пеш мебаронад.

Дар симои Санчо Пансо бошад, нависанда ҳарисони дунёро саҳт танқид мекунад. Зеро Дон Кихот ба Санчо ватан буд, ки губернатории яке аз қазираҳои озодқардаашро ба ӯ дод. Лекин дар охир ӯ ин хислатҳои худро барҳам медиҳад ва шахси инсонпарвар мубаддал мегардад. Дар охири асар ҳар ду ҷаҳонгардӣ қарда, Дон Кихот бо дворянӣ ва Санчо Пансо кишоварзӣ машғул мешаванд.

Мунаққиди маъруфи рус В.Г.Белинский дар хусуси образи Кихот сухан ронда, мегӯяд ки агар хислатҳои баҳодурӣ, ҷаҳи оличанобӣ ва вафодорӣ дар ӯ мучассам буда, дар ҷояш ҷаҳи вақташ қор фармуда мешуданд, бешубҳа ӯ ба қаҳрамони табиал меёфт. Дарвоқеъ, Сервантес орзу мекунад, ки қудрати бояд на ба ҳаёлот, балки барои ба вучуд овардани ояндаи дунё қор фармуда шавад. Беҳуда нест, ки ин асарӣ ӯ аз қатори беҳтарин китобҳои адабиёти ҷаҳонӣ ҷой гирифта, бисёр мутафаккирон баъд ба образҳои он таваҷҷӯҳ зоҳир намудаанд.

Бо ин ҳама шебу фарози кори эҷодӣ асаре, ки ба Сервантес адабиёти Испания шўҳрат овард, ҳамоно романи «Дон Кихоти Мунаққиди бузурги рус В.Г.Белинский дар бораи ин асар

бузурги Сервантес ба шўхрати бузурги худ комилан
 ба «Дон Кихот» давраи нави санъат санъати навтарини
 баъдӣ. Ин ба раъси идеалии роман зарбаи қатъӣ дода, онро ба
 ҳақиқат рӯйи кунонд. Ин корро Сервантес на фақат бо
 қалами асараш, балки бо фазилати олии бадеии он ҳам

«Дон Кихот» ғайри чашмдошти муаллифи ноширон
нашр намуд. Вақте ки дар Мадрид ин асар аз чоп баромад,
ба ин қадар ғитани асар бовар надошт, аз ҳамин сабаб асар
ба афронидан китобфурушии музофотҳо роҳӣ карда шуд. Зеро
ин асар ҳамони Сервантес миёни шаҳру деҳот тафрикаи ҷиддӣ
намуд ва гуё хонандагони пойтахт танҳо ба осори
адабии матруфу машҳур одат кардаанд. Аммо ин роман ба
қадри ҷайдо кард ва танҳо дар давоми соли 1605 панҷ нашр ва
баъд аз ин ғайри он ба фуруш рафт. Ҳамин муваффақияти роман
ро баъд ҳанӯз сохтааст, ки соли 1614 давоми онро нависад,
ва он қисми дуюм назар ба қисми аввал аниқтар ва
қавқар баромадааст.

Дар тамоми равиши роман муқобили таълифи бақодури мебарояд, зеро ин намуи асарҳо соҳиби феодализм, аристократияро ҳимоят ва ҷонибдорӣ менамуд. Чун насилаи муборизаи зидди романи бақодури пародия - меҳраомезро интиҳоб намуд. Ў ба ин амалаш ба «равияи романиависии замонаш зарба зад ва беасосиву бебунёдии бақодурии феодализм аристократиро исбот намуд. Ба қавли «ҳаққи сатиравӣ»-и асари Сервантес адабиётро «ба ҳаққи оваронд ва асар ба вучуд овард, ки дар вай реализми ҳаққи ба танқиди сатиравӣ ҷаҳони кӯхнашудаи феодализм хизмат мекард. Дар маркази романи «Дон Кихот» ҷаҳраи асосӣ идалғои ламанҷӣ Алонсо Киханна ва Ҷаҳраи деҳқон қарор гирифтаанд. Дар равиши воқеа аввали бақодури девонафшӣ Дон Кихот, дуюм ба хизматгори ҳаққи ба сония ба ҳокими ҳаёлии ҷазираи Баротария бофта мебарояд. Ин нақшхоро аз ҷумлаи дурахшонтарин ва ҳаққи нақшҳои адабиёти ҷаҳонӣ донистаанд.

...дар давоми бештар аз се аср романи
...дар Испания, балки дар саросари ҷаҳон
...китобҳои адабиёти ҷаҳонӣ меҳонанд ва қадр

Ин асар бешубҳа бузургтарин ҳиссагузори халқи Испания симои Сервантес ба ганҷинаи маданияти ҷаҳонӣ мебошад. «Дон Кихот» ба бисёр забонҳои ҷаҳон, аз ҷумла, ба забони тоҷикӣ ба қалами адиби маъруф Сотим Улуғзода тарҷума ва нашр гардида, мухлисони адабиёти бадеӣ бо завқи том меҳонанд.

Савол ва супоришот:

1. Мавқеи Данте Алигерӣ дар таърихи адабиёти ҷаҳон.
2. Омилҳои асосии пайдо шудани адабиёти даврони Ренессанс миллӣ дар Италия ва хусусиятҳои муҳимтарини ин адабиёт.
3. Хусусиятҳои муҳимтарини осори Данте Алигерӣ.
4. Номгуи асарҳои Данте ва мазмуну мундариҷаи онҳо.
5. Инсонпарварӣ - ғояи асосии адабиёти даврони Ренессанс дар Италия.
6. Мавзӯ ва ғояи асари Данте «Мазҳакаҳои илоҳӣ».
7. Шарҳ ва тавзеҳи хусусиятҳои сохторӣ, услубӣ, мазмунӣ ва ғоявии асари Данте – «Мазҳакаҳои илоҳӣ».
8. «Дузах», «Аъроф» ва «Ҷаннат» ҳамчун қисматҳои асосии асар ва шарҳу тавзеҳи ин мафҳумҳо.
9. Сонетҳои Петрарка ва хусусияти муҳимтарини онҳо.
10. Жованни Боккаччо ва арзиши ғоявию бадеии «Декамерон».
11. Адабиёти даврони Ренессанс дар Испания ва эҷодиёти Сервантес.
12. Қисмати «Васият» – и «Дон Кихот» ва арзиши ғоявию бадеии он.

ДАВРАИ БЕДОРИИ МИЛЛӢ ДАР НИДЕРЛАНДИЯ ВА ФАРОНСА

Нуктаҳои асосӣ:

*Ҷустуҷӯҳои муҳимтарини адабиёти давраи бедории
Нидерландия.*

Ҷаннати Роттердамский ва мавқеи ин адиб дар адабиёти

*Адабиёти давраи бедории миллии Фаронса ва ҷараёни
Ренессанс.*

Нисомонадоғони асосии адабиёти бедории Фаронса.

Франсуа Рабле ва эҷодиёти вай.

Мавқариати Новарская ва мактаби эҷодии ин адиба.

Нидерландия тоза дар асрҳои XIII-XIV ҳамчун Италия ба яке аз
марказҳои пешқадам мубаддал шуд. Омили асосии рушди
иқтисодӣ, ҷиҳати ин мамлакат вобаста аст ба муҳити ҷуғрофӣ
и ҷиҳати дигар, ки дар байни роҳи тичоративу иқтисодии Аврупои
Ҷанубӣ ва Аврупои Ҷанубӣ қарор дошт. Дар ин ҷой муносибатҳои
иқтисодӣ тадриҷан ташаққул ёфта, ҳаракатҳои озодихоҳӣ авҷ
гирифт. Ин ҳаракат бо ислохоти калосо вобаста буда, ба туфайли
иқтисодӣ муносибатҳои сармоядорӣ фарҳангу адабиёт низ
тағйир ёфта, донишманду адибони соҳиби ғояҳои нав ба майдон
омад. Реформатсия дар Нидерландия дар қолаби ҷараёни
иқтисодӣ (протестантизм) падидаи омада, сохтори Республикаро ба
қарбараи Агностизори ин ҷараён Калвин буда, аслан зодаи Фаронса
иқтисодиро ин таълимот бар муқобили исрофкорӣ баромад
и фарғонавии боигарии моддиро тавсия менамояд, аммо дар
ҷиҳати ҷудохӯрӣ ва истисморгароиро низ ҷонибдорӣ менамоянд,
ки ба бонси танқиду интибоҳ қарор гирифт. Дар доктринаи
иқтисодӣ Калвин инсон баробари таваллуд шудан ё ба зиндагии
иқтисодӣ ва ё баръакс бар азобу машаққат маҳкум аст. Айнан
иқтисодӣ бо ноубаста ба ҷанбаҳои ғоявӣ дар Нидерландия
иқтисодӣ гардидаи ҳаракатҳои озодихоҳии мардуми ин сарзамин
иқтисодӣ ва калтоликӣ ва зулму истибдоди испанҳо гардид. Ин
иқтисодӣ характернок аст, ки дар Нидерландия гуманизм ва ғояҳои
иқтисодӣ ба ҳаракати ислохотҳои ва ё реформатсия дар як замон
иқтисодӣ. Омили асосии пайдоиши адабиёти сифатан ва моҳиятан
иқтисодӣ Нидерландия пеш аз ҳама таваҷҷӯҳ ба адабиёти даврони атиқа ва
иқтисодӣ иқтисодӣ адибони мумтоз ва ба тариқи тақлиду пайравӣ
иқтисодӣ шудани асарҳои драматикӣ ва назмӣ ба шумор меравад. Яке
иқтисодӣ таваҷҷӯҳи адабиёти Нидерландия дар давраи бедорӣ,

адиби инсонпарвар Эразм Роттердамский буд. **Роттердамский. (1466-1536)** барвақт ба адабиёти бадеи тоҷик соҳир намуда, аввалқадм вай осори адабони дунёи қадимро ба рағбати тоҷик омухт ва дертар хуदाи тоҷик ба навиштани асарҳои Таҳсили Фаронса ва иллату нуқсонҳои монастир барои тоҷик тарзи ҷаҳонбинии ин адиб таъсири калоне расонид. Аввал муҳиме, ки Эразм Роттердамский дар ҷодаи таълим ба тоҷик сомон расонид, маҷмӯаи зарбулмасал, панд ва ҳикматҳои адабони давраи атиқӣ ба шумор меравад, ки бо унвони "Адабиёт" 1500 ба таърифи расидааст. Мутобиқи маълумоти манбаъҳои тоҷик сафархояш бо муаллифи "Утопия" Томас Мор ошноӣ пайваста будааст. Ин адиб бо «Таърифи аблаҳон» ном асари худ шуғл кардааст. Навиштани ин асар мутобиқи маълумоти сарчашмаҳои илмӣ дар ҷараёни сафари ин адиб аз Рим ба Англия соли 1498 гардида будааст.

Муаллиф дар ин асари худ оиди намоёндогони тоҷик гуногунӣ ҷамъият сухан ронда, нуқсонҳои мавҷудаи онҳоро мекунад. Ҳангоми мутолиаи ин асар пеши назар қозилҳои тоҷик тоҷирони фиребгар, адабони шӯҳратпараст, ки бар болон асар чандон қор қардан намеҳаҷанд, санъаткорони ғуломи наҷиб тамаъ, даъвогарони ҷоҳил ва монанди инҳо намудор мекунанд. Инчунин дар асар амалдорон ва ҳатто подшоҳони муфтиҳуру саҳт ҳаҷву мазамаат қарда мешаванд. Нависанда махсусан тоҷик харидорони судхӯру фиребгарро саҳт масҳара мекунад ва онҳоро меҳандад. " - Онҳо аз ҳама аблаҳтарин тоифаи ҷамъият ба шумор пули ҳаром бою бадавлат мешаванд, симу зар ҷамъ қардан донотарини одамон мепиндоранд," - меғӯяд нависанда.

Муаллиф ҳамаи ин аблаҳонро дар як ҷой ҷамъ қарда, онҳоро ба пайваста бо ин аз болои ҷамъият меҳандад. Дар ҳулосаҳои сиёсӣ намебарорад. Дурусттараш вай роҳҳои қардани ҷунин ҷамъият ва ҳалос шудан аз аблаҳони онро намекунад. Бинобар ин ҳам мутафаккирони асрҳои сонӣ ба Эразм Роттердамский баҳо дода, ӯро «дониишманди ин дона» номидаанд.

Бо вучуди ҳамаи ин китоби «Таърифи аблаҳон» дар тоҷик адабиёт ва муайян намудани ҷойҳои муаллифи он дар фарҳамои замони Эҳд мақоми арзандае дорад. Хизмати дигари Эразм дар тоҷик ки вай нисбати китобҳои муқаддаси динӣ аз нуқтаи назари тоҷик таваҷҷӯҳ қарда, барои падида овардани матни асливу интиқоли кӯшишҳо ба ҳар ҷодааст ва дар ин ҷода ба натиҷаҳои таърихӣ

Фаронса, Зеро ин тамоюл дар фаъолияти аксаре аз ҷаҳони ва адибони маорифпарвари даврони баъд идома дода ба ҷаҳони Роттердамӣ мухлиси маданияти дунявӣ ва ҷаҳонӣ буд. Барҳақ ба ин шахсият яке аз равшанфикрони ҷаҳони Фаронса Франсуа Рабле ҳамчун “падари бузурги маънавии ҷаҳони дода буд.

Дар Фаронса ва баъзе намояндагони он. Дар асри ҷаҳони ба яке аз давлатҳои пуриктидори Аврупо табдил ёфта, ҷаҳон фарқонг ва адабиёти ин кишвар низ хеле боло меравад, ҷаҳон адибони инсонпарвар низ хеле бузург аст. Гарчанд ҷаҳон фарқонг нави маорифпарварӣ ва равияи инсонпарварии ҷаҳон гуманизми Италия бисёр аст, ҷиҳатҳои ҷаҳон он низ хеле барҷаста ба назар мерасанд. Дар Фаронса ҷаҳон пеш аз ҳама дар шакли мубориза алайҳи зулму ҷаҳон қавмӣ ва ҷиҳиди қоидаву қонуниятҳои сунъии он равона ҷаҳон буд. Дар оғоз Реформатсияи Фаронса характер ва ҷаҳон гуманизмӣ дошта бошад, ҳам дертар ба таълимоти ҷаҳон таълимотӣ пайдо кардани онро мушоҳида кардан мумкин ҷаҳон асоси таълимоти **калвинизм** ин аст, ки Худо бо дунё ва ҷаҳон инсон баруқор надорад. Чуноне, ки дар болотар ишора ҷаҳон таълимоти таълим медиҳад, ки дар тақдири инсон ё роҳату ҷаҳон раҳаӣ он ё мазлумию камбағалӣ сабт аст. Инсон дар зиндагӣ ҷаҳон ё ҷаҳонӣ ба вай насиб хоҳад кард. Ҷиҳати муҳим ва ҷаҳон ин таълимот дар ҳамин аст, ки инсонро ҳамеша ба саъю ҷаҳон асоси мекунад ва аз ноумедиҳо бадар бурданӣ мешавад. ҷаҳон мекунад, ки реформатсияи Фаронса мисли реформатсияи ҷаҳон ҷаҳонӣ калон надоштааст.

Ҷаҳонӣ Фаронса пеш аз ҳама вобаста бо ҳаёти мардуми ҷаҳон ва ин аргументҳои куллии дар ҳаёти кишвар рухдода инкишоф ҷаҳонӣ давраи бедории миллии Фаронса низ дар оғоз дар ҷаҳон ҷаҳонӣ муҳим; тавачҷӯх ба адабиёти даврони бостонӣ ва ҷаҳонӣ ба гоҷҳои реформатсия падид омадааст. Дигар ин, ҷаҳон инсонпарварии италянӣ асосан аз табақаҳои пасти иҷтимоӣ ҷаҳон ёфтанд, гуманистони Фаронса аз байни зодагонҳо баромада ҷаҳон ба онҳо бо фароҳии доираи донишҳои қомусию фазилатҳои ҷаҳон барқарӣ доштанд.

Ҷаҳон асоси гуманистони Фаронса **Маргарита Новарская** (1119) ба шумор меравад. Аслан ин хонум аз зодагони табақаи ҷаҳонӣ ҷаҳонӣ ҷаҳонӣ ҳамонвақта ба шумор рафта, хизматҳои вай ҷаҳон дар қорҳои ҳомигиву сарпарастии гуманистони даврони

нав намоён мешавад. Дар баробари дониши амику фазилатҳои вай забонҳои италянӣ, испанӣ, забони қадимии яҳудиёро омӯхт. Дар эҷодиёти Маргарита Новарская маҷмӯаи новеллаҳои "Ҳептамерон" мақоми ҷудогона дорад. Ин асар аз унвони пайдост, ки дар пайравии "Декамерон"-и Боккаччо иншо гардидааст. Аммо, азбаски асар фақат аз 72 новелла иборат шуда мондааст, бо унвони "Ҳептамерон" (новеллаҳои ҳафтруза) баъди 9 соли муаллиф нашр кардаанд. Суҷа ва сохтору устухонбандии ин асар ба суҷети "Декамерон" қарин аст. Арзиши ин асар пеш аз ҳама аст, ки дар он ҳаводис ва зиддиятҳои ғоявии давраи бедорӣ Фаронса акси худро ёфтааст.

Бонавентура Дебре (тахминан 1510-1543)

равшанфикрон ва шоирони бедорфикри франсуз аст, ки дар адабии Маргарита Новарская камол ёфтааст ва тарбият гирифтааст. Аз ҷавонӣ машқи шеър намуда, дар дарбори вай иҷрои котибӣ кардааст. Ин адиб дар пайравии "Сӯҳбати худоҳо" -и Луи асари худ "Кимволи дунё" ("Бонги дунё") ном асари ҳаҷини навишта ба итмом расонидааст. Дар ин асар, ки аз чор диалог ёфтааст, ҳам дини христианӣ - католикӣ ва протестантҳои мавриди тамасхуру мазох қарор додааст. Дар ин ҷода мифологияи қадим ва эҷодиёти шифоҳии халқ ба тарзи истифода бурдааст. Дар асоси ҳамин асараш вай ба таъкиботи дин гирифтормешавад ва алалоқибат хешро бо ханҷар ба мерасонад. Асар дар заминаи кинояҳои амику печ дар печ шудааст. Ҳатто то ба ҳол мазмун ва мантики баъзе аз кинояи кушуда нашудаанд. Аз назари Дебре дар ин асар чунин бармояҳои ҳақиқӣ будани яке аз динҳоро ҷустуҷӯ кардан, баробари кофтукунии "санги фалсафа" аст. Як динро аз дини дигар боло гузоштан ҷустани ҳақиқат аз он бемаънигии расо буданашро таъкид мекунад. Танқиди иҷтимоии ин асари Дебре дар ҳамин ҳам зоҳир мегардад, дар асари вай асп ва сағ ба забон мебароянд, аммо аз нобасомонаи бетартибӣ ва берабтӣ рӯзгори инсоният хомӯширо афшор меҳисобанд. Асари дигари Дебре "Аҷоиботи нав ва ханҷар шавқовар" низ мавҷуд аст, ки 92 ҳикояро фаро мегирад. Аз суҷети онҳо аз осори халқ гирифта шудааст. Дар ин ҳикояҳо Дебре инсонро бо тамоми вучуд ва аъзоҳои ҳис ба хандидан меонамояд. Дар ин асараш аз Маргарита Новарская ва Франсуа Рабле таъсир бардоштани Дебре ба назар мерасад.

Франсуа Рабле (1494 — 1553). Дар адабиёти аҳли Фаронса Франсуа Рабле аз зумраи чехраҳои бузургтарини таълиф

Рабле чун донандаи забонҳои атика, илмҳои дақиқ, табиби
шариф ва инҷоят чун адиби ҳаҷвнигор дар тамоми Аврупои
шариф гардидааст.

Рабле индагӣ аҷиб ва дар айни ҳол пурпечутобро аз сар
таваҷҷуҳи ӯ соли 1494 таваллуд ёфта аст. Дар 7-солагӣ ӯро
ба мактаби роҳибӣ супориданд. Мактаби роҳибӣ
таълимҳои худро дошт, аз ҷумла, хонандаи ин мактаб ё роҳиби
шариф аз ғитобҳои динӣ ҳуқуқи илмомӯзӣ ва китобхонӣ надошт.
Рабле чун ҷавони ташнаи илму дониш пинҳонӣ ба хондан
таваҷҷуҳи ӯро ғайриқонунона, забонҳои қадими юнонӣ ва латиниро аз худ намурад,
таваҷҷуҳи ӯро ба широни қадимро омӯхт ва ба ҳулосае омад, ки ҳаёти
шарифи табибӣ ӯ нест ва ӯ аз мактаб гурехт.

Ба вани дар назди яке аз дӯстонаш паноҳ ёфт ва пурра ба
таваҷҷуҳи қадим, илмҳои дақиқ ва хосса ба омӯзиши илми
таваҷҷуҳи ӯро. Солҳои дароз ба табобати дардмандон машғул
буд ва дарҷаи бакалавру доктори тибро соҳиб гардид. Аммо бо
таваҷҷуҳи Рабле ҳамин роҳиби гуреза буди ҳалос. Аз ҳамин сабаб, ба
таваҷҷуҳи ӯро, ки барои созиш бо ҳокимияти динӣ бояд аз папаи Рим
таваҷҷуҳи ӯро тарк намудани дайр бахшиш пурсад. Баҳри ин
таваҷҷуҳи Рабле сафари дӯсти бачагаш де Беларо ба Рим фурсати
таваҷҷуҳи ӯро ба чун котиби ӯ ба сафар баромад.

Таваҷҷуҳи ӯро ба бо фурсат сафар мекарданд, дар ҳар шаҳр
таваҷҷуҳи ӯро менамуданд, ки ин мувофиқи завқи Рабле буд. Дар Рим
таваҷҷуҳи ӯро дароз истодаанд ва Рабле бо ин «Шаҳри абадӣ» ба хубӣ
таваҷҷуҳи ӯро. Бокимондаҳои шахомати деринаи ин шаҳр, калисоҳои
таваҷҷуҳи ӯро, интираткунадагону намозгузорон, ки аз ғӯшаҳои гуногуни
таваҷҷуҳи ӯро омадаанд, диққати Раблеро ҷалб менамуд. Дар Рим Рабле
таваҷҷуҳи ӯро дипломатӣ низ алоқа пайдо намуда, бо ходимони давлатӣ
таваҷҷуҳи ӯро машғури Фаронсаву Аврупо иртибот пайдо мекунад.

Ба вани шудан ба афви папаи Рим Рабле ба Фаронса баргашт ва
таваҷҷуҳи ӯро таваҷҷуҳи ӯро мустақиман чун рӯхонӣ амал намояд. Аммо Рабле
таваҷҷуҳи ӯро ин ҳам шахси диндор набуд ва ба зиндагии пас аз марг
таваҷҷуҳи ӯро. Рабле соли 1553 дар синни шастсолагӣ вафот кардааст.

Таваҷҷуҳи индагии Рабле мамлакатҳои Аврупои Ғарбӣ давраи
таваҷҷуҳи ӯро аз сар мегузарониданд ва буржуазияи нававлд ҷаҳонбинии
таваҷҷуҳи ӯро, он дар перҳои миёна ҳукмрон буд, маҳдуд месохт. Ин замон
таваҷҷуҳи ӯро нава таваҷҷуҳи ӯро ёфт, омӯзиши табиат, илмҳои дақиқ, омӯзиши
таваҷҷуҳи ӯро атика оғоз ёфт. Дар ҳама соҳаҳо руҳи таҳқиқгарӣ пайдо шуд
таваҷҷуҳи ӯро ба вани бонси сар задани нооромӣ ва норозигии дини католиқӣ
таваҷҷуҳи ӯро ба банд «Ислоҳоти калисо» оғоз ёфт. Ислоҳотгарон ба

муборизаи ошкорои ҳокимияти динӣ баромаданд ва дигар роҳибонро эҳтиром намекарданд. Аз ҷониби дигар ҳокимияти калисой низ низоми кори худро тағйир дод, озодихоҳиро таъкибу шиканча гирифторменамуд, дар оташ сӯзондан, кун намудҳои дигари ҷазо аз ҷониби диндорон роиҷ гардид. Оқибат Германия ва Нидерландия миёни ислохотгарон ва католикҳо ҷанг забона зад. Фаронсаву Англия ва тамоми Аирландири гирифт. Дар ҳамин гуна давраи ноороми ҷамъияти Фаронса машхури Франсуа Рабле «Гаргантюа ва Пантагрюел» гардид. Таълифи ин романи ҳаҷвӣ ва гуманистӣ ба Рабле ҷаҳонӣ овард. Дар асар ҷаҳонбинии нави буржуазии таълим инъикос меёбад. Муаллиф бо истехзои хушҳолони асримиёнагии тарбия ва таълими зери танқид мегирад. Роҳибон ва пайравони онҳоро масхара менамояд. Истехзои ба онҳо ошкоро ва хеле саҳту шадид садо медиҳад. Аз ҷаҳони факултети Сорбони донишгоҳи Париж ин асари Раблеро ҷаҳон зараровар ва вайронкунандаи асосҳои дин (католикӣ) менамуда буд. «Гаргантюа ва Пантагрюел» инъикоси ҳамин муфассали ҳақиқати Фаронсаи замони Рабле мебошад. Муаллиф асар Фаронса ва Италияро саёҳат намуда, дар давраи ин зиндагӣ ба сар бурда, дар университетҳо лексия хонда, ба таълим дардмандон машғул гардида, тамоми илмҳои асосии замони ӯ омӯхтааст. Аз ҳамин сабаб дар асараш нисбат ба ҳамин замони бештар ва беҳтар ҳақиқати замони худро инъикос кардааст. Романи «Гаргантюа ва Пантагрюел» асари сирф халқӣ ва сурудҳои халқии франсавӣ ва расму оини гузаштаи онро алоқаманд мебошад. Роман аз панҷ қисм ё китоб иборат аст. Қисмҳои якум ва дуюм солҳои 1532-1534 ва се қисми охири он дар замони сохти реаксия ва таъкиби гуманистон ба таърифи қисми сеюм соли 1564 баъди вафоти Рабле ба таърифи расмӣ ба таърифи пайдо шудааст, ки қисми охири роман аз рӯи ҷамъкардаи Рабле аз ҷониби шахси дигар навишта шудааст.

Чуноне ки ишора шуд, Раблеро дар таърихи адабиёт «Гаргантюа ва Пантагрюел» машхур гардонидаст. Рабле дар ҷараёни таърихи ин асари худ аз афсонаҳо дар бораи Гаргантюа, ки дар ҷаҳони зиндагии адиб дар байни мардуми Фаронса хеле васеъ паҳлӯ буд, истифода бурдааст. Дар асоси сюжетҳои халқӣ асари ӯ истифодагари ҷаҳонбинии нав ба вучуд омадааст. Рабле ҳамин инсонпарвар сохтори иҷтимоии асрҳои миёнаро танқид мекард. Фарҳанги замони худро бо маданияти асрҳои миёна муқоиса

Гаргант ва маърифати давраи эҳёро нишон медиҳад. Вай ба ҳама ҳаёти дунёвии инсонро таъриф намуда, аз ҳама гуна ҷаҳонбинӣ будани инсонӣ заминиро тарафдорӣ мекунад.

Дар ин китоб иборат буда, воқеаҳои он бо тасвири ҳаёти Гаргант ва Пантан ў Горгамени ва ниҳоят аз онҳо тавлид шуда, ба ҳама ҷаҳонбинӣ мегардад. Рабле воқеаҳои тавлиди фарзанд ва ба ҳама ҷаҳонбинӣ гузашта шуданашро ба тарзи фантастикӣ тасвир мекунад. Тарбияи фарзанд муфасссал таваққуф менамояд. Тарбияи тарбияи қаҳрамони асосии асар Гаргантюа мулоҳиза мекунад. Тарбияи гуманистиро аз тарбияи схоластикӣ-монастикӣ ҷудо мекунад. Назар ба маълумоти ў дар ҳама ҷаҳонбинӣ инсон танҳо бо аз ёд намудани қоидаву қонунҳои бақудла мегузаштааст, ки Гаргантюа низ ба чунин ҳол мерасад. Донишдайн аз ин ба ғазаб омада, тарбияи қўдаки Гаргантюа гуманист месупоранд. Онҳо қадом фаро қай ва ҳама ҷаҳонбинӣ мебуданд. Ҳангоми истироҳат астрономияро, ҳама ҷаҳонбинӣ меомӯзонанд. Дар натиҷаи тарбияи Гаргантюа ҳамчун як шахси диндори бофарҳанг ба воя меояд. Гаргантюа бо ин роҳ инсонпарвариро ба монастир (қалъаи динӣ, қалъаи қадимӣ) мебавад.

Дар ин асари роман ҳуҷуми шоҳи истилогар Пикрошол ба ҳама ҷаҳонбинӣ Гранфузе тасвир карда мешавад. Азбаски ҳама ҷаҳонбинӣ боиниҳагӣ буд, барои ҳимояи кишвари худ ба ин роҳ, дар асар вай ҳамчун як шахси ватанпарвар ва ба ҳама ҷаҳонбинӣ баромадкунанда тасвир шудааст. Дар ин асар ба ҳама ҷаҳонбинӣ шудааст, ки сарвари монастири Тесем – Жан ба ҳама ҷаҳонбинӣ худ аз болои шоҳи истилогар Пикрошол меояд.

Дар тасвири ҳаёт дар монастири Тесем онро бо қалисоҳои ҳама ҷаҳонбинӣ, афзалияти онро нишон медиҳад. Дар ҳама ҷаҳонбинӣ дар монастири Тесем ҳамагон ва духтарони соҳибзавқ мебаранд. Бинобар ин дар ин ҷо шиори «дилат ҳар чӣ ба ҳама ҷаҳонбинӣ ҳукмфармо будааст. Одамон дар ин ҷой бо ҳама ҷаҳонбинӣ ба сар мебаранд, ки ин як тасаввуроти ҳаёлии ҳама ҷаҳонбинӣ аст. Ҳамагон нависанда дар монастири Тесем асосан тарзи ҳама ҷаҳонбинӣ тасвир карда, мардуми меҳнатиро ҳамчун ҳама ҷаҳонбинӣ додааст. Яъне зодагонҳо бар ивази меҳнати ҳама ҷаҳонбинӣ ҳаёти хуррамона ба сар мебаранд.

Дар ин асари роман оиди тавлиди Пантагрюэл, тарбияи ў ва ҳама ҷаҳонбинӣ-гуманистон, таҳсили ў дар донишгоҳ ва

ҳамчун падараш Гаргантюа диндори маърифатпарвар ба ӯ
ӯ ҳикоя карда мешавад. Пантагрюэл низ ҳамчун падараш
мекунад. Дӯсти ӯ Панурх аз бисёр ҷиҳат ба дӯсти падараш
монандӣ дорад. Танҳо Жан аз деҳот буду Панург аз шаҳр аст.
Тарик дар ду китоби аввали роман инкирози асрҳои миёна
дода шуда, қувваҳои нав ба воситаи образҳои Гаргантюа
Пантагрюэл тасвир карда шудаанд. Гаргантюа ва Пантагрюэл
дӯст шуда, муттаҳид мегарданд, ки он қувваи бузург аст.

Се китоби дигари роман аз ду китоби аввала фарқ мекунад.
Дар ду китоби аввал ғояи боварӣ ба оянда, ки хоси даврони
гуманизми Фаронса буд, мавқеи асосиро ишғол карда бошад,
китоби охирин яъне ноумедӣ, ки ба давраи минбаъда тасвир
Фаронса хос аст, ифодаи худро ёфтааст.

Китоби сеюм аз саёҳати Пантагрюэл ва Панург оғоз
китобҳои чорум ва панҷум ба тасвири муфассали ҳаёти
бахшида шудааст. Онҳо дар давоми саёҳати худ шинохти
аҷоибу ғароиб мегарданд. Чунончи, дар китоби панҷум дар
шудани онҳо оварда мешавад. Дар он тасвир карда шудааст,
ҷазира ҷулидамӯйҳо ҳукмронӣ карда, ба мардум ҳиммати
тааддӣ менамоянд ва ҳатто Пантагрюэл ва Панурро
менамоянд. Пантагрюэл ва Панург бо душворӣ аз маҳбӯс
дар роҳ ба гурӯҳи дарвешон дучор меоянд. Дарвешон
ҷулидамӯйҳо сухан ронда меғоянд, ки дар ояндаи наздик
Авропо гурбаҳои ҷулидамӯй ҳукмронӣ хоҳанд кард.
Пантагрюэл ва Панург ба назди шишаи асрорангез мерасанд.
Асрорангез ба забон даромада меғояд, ки «Бинӯш!». Яъне
бар он аст, ки ояндаро фикр накарда, роҳати имрӯзаатро

Гарчи роман дар сабку услуби рӯё офарида шудааст,
қавии воқеиятро фарогир аст. Роман маводи зиёди ҳаёки,
шахсиятҳои бузурги таърихӣ, тафсил ва шарҳи одатҳои
воқеаҳои таърихиро дарбар гирифта, дар асар ҳислатҳои
инсонӣ, аз қабилӣ қаҳрамонӣ, инсондӯстӣ, ҷавонмарӣ,
мақсадноки вақт ва омӯзиши илм ташвиқ мешавад.
Тараққиёт, даъват ба омӯзиши илму дониш дар қисми дуюм
аз ҷумла, дар мактуботи Гаргантюа ба Пантагрюэл равшан
мерасад. Дар он Гаргантюа ба сифати гуманисти соҳаи
аҳамияти илму дониш сухан меғояд ва писари худро ба
илм даъват менамояд. «Ҷавонии худро барои тақмили
сарфа бояд қард» чунин аст ҳулосаи қисми дуюми асар.

дар ҳақиқати аввали роман бо хонандаш мулоқот
ба рӯзгори Сукротро, ки хеле оддӣ ва шахси дар
пайи паррангоғир буд, мисол меорад ва таъкид месозад, ки
ӯро аз хирадмандтарин донишмандон буд. Баъди ин
мувоҷиҳат менамояд, ки «Оё боре сагеро дидаед, ки аз
устухон сарро ёфтааст? Бибинед, ки саг онро чӣ тавр
мебонад, чӣ тарз нигоҳ медорад, чӣ хел бо дандонҳои
хеш ба оҳистагӣ мешиканад, чӣ тарз ботоқатона
бо тола мемакад, барои чӣ ин ҳама заҳмат, чӣ лозим
бо устухон ифлос. Маълум: Саг меҳоҳад аз ин устухон
чизе бимакад. Ба ҳама маълум, ки ин хӯроки бомаза
Шар ман низ меҳоҳам, ки Шумо, дӯстони азизам, китоби
«Дар бобед, ламс намоед, бодикқат хонед ва мағзадро
барои ин асар яке аз ёдгориҳои беҳтарини маданияти
фаронса»-ро аз асарҳои шоистаи адабиёти Фаронса буда, дар
таҳлили ҷамъият ва адабиёти фаронсавӣ ҳиссаи арзанда

табдил дода буданд. Дар натиҷа ин ҳолат боиси кариш ва кишоварзон гардид. Дар мамлакат адади бенавоён рӯ ба рӯ зиёд гирифт ва ба муқобили золимон исёнҳо сар заданд. Дар ин исёнҳо шӯриши дар соли 1549 бо сардории Роберт Кап рӯи шумор меравад.

Адабиёти давраи бедории миллии Англияро ба ду ҷанб тақсим кардан мумкин аст. Марҳилаи аввал ба он Реформатсия дар Аврупо ҳамзамон аст. Дар марҳилаи муносибат ба дин ва калисо барои гуманистони давраи марҳилаи мубрамтарин ба шумор мерафт. Ё худ марҳилаҳои таҷассуси ташаккули адабиёти бедории миллии Англияро ба ду ҷанб тақсим кардаанд. Марҳилаи аввал нимаи дуввуми асри XV то охири асри XVI – ро дарбар мегирад. Хусусияти муҳимтарини давраи адабиёт ин аст, ки дар ин марҳила адибон ба ҷустуҷӯи бостонии адабиёт ва тамаддуни қадимро ҷиддан омӯзиш ва ҷанбаҳои ғоявии адабиёти даврони қадим истифода бурданро сифатан навро офариданд. Дар Англия марҳилаи аввали гулгулшукуфонии адабиёт асрҳои XVI ва ибтидои асри XVII-ро фаро мегирад, яъне то даврони ғояи Шекспир. Дар ин давраи дуввум бошад мубориза алайҳи дин ва калисо омӯзиш ва муборизаҳои шадиди ғоявӣ оғоз ёфт. Дар соли 1534 дар фармони шоҳ Генрихи VIII дар Англия ислоҳот гузаронидан ба туфайли он ба инкишофи адабиёти гуманистӣ ва фароҳам омаданд. Вобаста ба ҳамин марҳилаҳо нақбҳои давраи бедории миллиро низ ба ду гурӯҳ тақсим намудан мумкин. Яке аз вақилони ба ҷашм намоёни марҳилаи аввали адабиёти миллии Англия Виллям Ленгленд (1332-1400) ба шумор мерафт. Асари машҳуртарини ин адиб “Ҳаёлоти бобати Пётри” ҳамаҷумла шумор рафта, асар характери аллегорикӣ (маҷозӣ-ранг) мебошад. Асари мазкур дар жанри ҳаёлот-афсона, виденис навишта шудааст. Сужети асар дар ҳоқиқати ҳаёлот адиб рух додааст. Умуманан маорифпарварай ва адабиёти даврони бедорӣ услуби рӯ ба рӯ инборас ҳоқиқати ҳаёл аз услубҳои муҳимтарин ва марҳилаи адабиёт ба бадеӣ аст. Дар ҳоқиқати ҳаёлоти ҳақиқат аз маънаҳои адабиёт шумор меравад. Ҳайр аз ин дар марҳилаи мазкур адабиёти наомӯшҳои Франсис Бекон, Жефри Чосер, Кристофер Марло, Томас барин наомӯндагонӣ барҷастаи адабиёти Англияро таъсир гузаштан зарурат дорад, ки дар раванди инкишофи адабиёти миллии Англия саҳми арзанда доранд. Хизматҳои муҳимтарини давраи адабиёти Англия дар ҳамин аст, ки адиб дар баробари

...асримиенагй (видение -хобу хаёл),
...тозаро ворид намуд.

10400 маълумоти тозаро ворид намуд.

Дар ҳамаҷони адабиёти ҳаминдавраи Англия Жеффри Чосер ба шумор меравад. Барои ташаккул ва таҳаввули адабиёти ғазалӣ ва ғазалӣ-романи асарҳои Боккаччо ва Петрарка хеле муҳим ва ҷандон умри дароз дидааст. Аммо дар ҳамин давраи ҷаҳонӣ умри худ ҳамчун адиби мубориз ва гуманист ба ҷаҳонӣ бахшидааст. Чосер низ мисли аксари адибони равшанфикр ба ҷаҳонӣ сазӣ баромад карда, намунаҳои эҷоди хешро ба ҷаҳонӣ ба забони англисӣ офаридааст. Дар осори Чосер адабиёти ғазалӣ адабиёти давраи бедориро мушоҳида кардан мумкин аст. Зеро ин адиб низ асарҳои “Китоб дар бораи ҳаёт” (1360), “Ҳонани шӯҳрат” (1379 -1384), “Машварати ҳаёт” (1387-1394) ном асарҳои хешро дар услуби “видение” ба ҷаҳонӣ равшангаст. Романи калони Чосер романи назми “Ҳонани шӯҳрат” (1372 - 1384) буда зеро таъсири осори вакилони ғазалӣ Данте, Петрарка, Боккаччо офарида шудааст. Асарҳои ғазалӣ ғазалӣ-романи психологӣ тааллуқ дошта, дар он ба олами ғазалӣ-романи асосии асар, хусусан Крезида ва Троил таърифи ғазалӣ менамояд. Ба қавли нависандаи Рус дар Англия ғазалӣ-романи худ “Ҳикояҳои Кентербери” ба реализм асос қарор додааст. Асар аз мазмун ҳикояҳои мазмунан мухталифи соҳаҳои ғазалӣ таърифи ғазалӣ аст, зеро ноқилон аз табақаҳои гуногун ва ғазалӣ буданд. Асар ғазалӣҷамъ аз 29 ҳикоя иборат аст. Ҳар як ғазалӣ ба ғазалӣ қабри яке аз авлиҳо ба шахри ғазалӣ буданд, 29 нафарро ташкил мекарданд. Ҳамаи ғазалӣ хусусан ба жанри ҳикоя нисбат додан нодуруст аст. Ҳамаи ғазалӣ он ғазалӣҳо, афсонаҳо, қиссаҳои хурд, эпосҳои ғазалӣҳои динӣ ва таърихӣ низ ҳастанд.

Томас Мор ва Ҳамин тарикқ ба ташаккул ва инкишофи реализм дар муҳиме бунёд намуд.

Томас Мор аз аввалин адибони давраи 1478-1535). Томас Мор аз рафта, вай дар таърихи адабиёти ҷаҳонӣ бо номи асарҳои худ шӯҳрат дорад. Томас Мор дар ин асарҳои муҳими замонаш эътибор додааст. Дар асарҳои ӯ ба Утопия ном кишвар омадани Рафаел аз ҷаҳоншиносии голландӣ тасвир шудааст. Асар аз ду

қисм иборат буда, дар қисми аввал ҳаёт ва тартибу мазаммат карда мешавад. Муаллиф дар ҷараёни тавсиф соҳибони мулки хусусиро саҳт танқид мекунад. Назар муаллиф дар он ҷое ки сохтори моликияти хусусӣ нест, меҳнати қардани қорҳои давлатӣ душвор мешавад.

Қаҳрамони асар Рафаел ба Томас Мор муроҷиат менамояд: «Гӯсфандони шумо ончунон гурусна ҳастанд, ки ҳатти одамон тайёранд». Бо ин муаллиф ба он ишора мекунад, ки мулкдорон аз дасти деҳқонон заминҳояшонро қариб ба чарогоҳ табдил медоданд. Томас Мор дар асари худ дарбориёни ӯ бо нафрат нигоҳ мекунад. Дар асар онаро Рафаелро шоҳ ба дарбори худ даъват менамояд. Ӯ дар дарбор ҳасад, беадолатиро дида ба Томас Мор маслиҳат медиҳад, ки дарбор дуртар бошад. «Аз шоҳу дарбор дуртар истед, то ба фикр мекунед, ки бо маслиҳатҳои муфиди худ ба мерасонед. Лекин дар назди шоҳ будан пурдаҳишти аст. Ин шуморо намегирад. Агар поквичдон бошед, ҳар як доғи худро дар дарбор бо хавфу ҳатар мегузарад», - меғӯяд ӯ. Томас қисми дуюми асари худ доир ба тартибу қоидаҳои ҳаёт ба тафсил истода мегузарад. Ин гуна оҳангу мотивҳои адибони форсу тоҷик, Низомӣ, Деҳлавӣ, Ҷомӣ ва дигарон дар асар ҷойгир аст.

Ҷолиби диққат аст, ки воқеаҳои қисми дуюм бо воқеаҳои қисми аввал ба ҳам вобаста карда шудаанд. Агар дар қисми аввал қоидаҳои Англия танқид карда шуда бошад, дар қисми дуюм қазираи Утопия таърифу тавсиф карда мешавад. Навроҳӣ ба назар оянда ҳамчун кишвари Утопия шудани Англияро оғоз мекунад.

Назар ба гуфти қаҳрамони асар Рафаел дар асар мулки хусусӣ нест. Дар ин қазира дар муносибати байни ҳама ва тилло ҳамчун восита хизмат намекунад. Дар ин қазира барои муносибат бо кишварҳои хориҷа лозим аст. Дар ин қазира меҳнати ҷисмонӣ ва меҳнати ақлӣ ҳеҷ гуна тафовут нест. Меҳнати қардан ӯҳдадор аст.

Баробари ҳамаи ин афкори пешқадам дар «Утопия» оиди дар ин қазира мавҷуд будани ғуломон ва мақомҳои меронад, ки ин қимати асари ӯро, ки тарғиб кардани ҳамаи мебошад, то андозае паст гардондааст. Инчунин муаллиф роҳ ва ҷӣ гуна ба вучуд овардани кишварро ҳамчун Утопия намендиҳад. Қатъи назар аз ин норасоӣҳо Томас Мор ба назар гояи муҳимро ҳамчун баробар будани одамон дар ҳама

Мисолиро (1564-1616). Номи мутафаккир ва адиби
Уильям Шекспир аз сафи Данте, Боккаччо, Рабле,
Петра барин устодони бузурги давраи Эҳё чо
намудааст. Ин адиби бузурги асри XVI
феодалии замони худ, воқеа-ҳодисаҳои аҷоиб
и ҳаёт хоссаи эҷодӣ ба қалам додааст. Асарҳои
ӯ офаридашуда на танҳо комёбии адабиёти
аҷаи пешрафтаи адабиёти умумбашарӣ ба шумор
меоянд, онҳо гарчи зиёда аз 400 сол муқаддам аз ин
замони имрӯгӣ тасвироти зебои ҷаҳони худро гум накарда
ва ҳамаи ҷаҳони имрӯгӣ аз ҷиҳати театрии дунё ҷой
мегиранд.

Аз солиги дар мактаби грамматикӣ таҳсил намуда,
баъд ба ҳаҷиши ва юнониро омӯхтааст. Инчунин дар ҳами
мактабҳои риторикаи схоластикии асримиёнагиро аз
Алло курси пурраи мактабро аз сабаби ноомади
талошона карда, аз рӯи эҳтиёҷ ба фуруши гӯшт машғул
гардида. Баъд ба духтари як фермер издивоҷ мекунад.
Дар соли 1855 ба Лондон меояд. Дар давраҳои
қариб ҳама гуна кори пешомадаро иҷро кардааст, аз
аснони шахсоне, ки барои тамошои театр

Фарҳанги Шекспир дар матбуот соли 1592 пайдо
дар ин давр аилакай актёр ва муаллифи намоишнома
Шекспир фазолияти андаке дошта, чун драматург ба
варзида. Соли 1599 труппае, ки Шекспир низ аз
он буд, аз ҳисоби маблағи худ театри «Глобус»-ро

Аммо ондагيان дар Лондон Шекспир ба ҷавонон-
тарбият пайдо намуда, дунёи маънавии худро бой
қарбонӣ барои шаклгирии ҷаҳонбинии гуманистияш
қарбонӣ Соли 1612 Шекспир тарки Лондон намуда, ба
шарқ баргашт ва дар ҳамин ҷой 23-апрели соли 1616

вафот кард. Маҷмӯаи нахустини намоишномаҳои ӯ ба рафқони сахнавиш Ҳеминг ва Кондел соли 1623 наҷр осори ӯ то ба мо ду дoston «Венера ва Адонис», «Туретсонет, пиесаҳо, фочеаномаҳо ва таърихномаҳо боқӣ мондаанд.

Шекспир на танҳо драматурги номии Англияи аҳди бузургтарин драматурги тамоми дунё ва ҳама давраҳо меравад. Шекспир фарзанди хунарманди оддӣ ва Англия аст, аммо поягузори театри Англия ҳисоб мешавад. Эҷоди асарҳои оригиналии Шекспир ҳама огоҳӣ доштанда низ буданд, ки баромади иҷтимоии ӯро ба назар гирифта муаллифи чунин асарҳои оригиналӣ будани ӯ шубҳа нест. Баъзеи дигарашон аз кам будани маълумот дар бораи истифода бурда, ба эҷодиёти ин драмнависи машҳур бо назар нигоҳ кардаанд. Онҳо ҳукм баровардаанд, ки як шахси сода саводи казоӣ надошта чунин асарҳои барҷаста навиштаанд нест. Назар ба ақидаи онҳо ҳамаи ин асарҳоро ба назар навиштаасту Шекспир онҳоро бо номи худаш наҷр Мувофиқи ҳукми онҳо ҳамаи фочеанома ва мазҳакаҳои феодалӣ арбоби давлатӣ Бекон ва ё граф Ретлен навиштаанд.

Аммо бо вуҷуди ҳамаи ин чунин «назария»-ҳо баъзеи аз ҳамзамонони Шекспир драматург ва шоир Бен Љонсон ва иҷрокунандаи нақши Ҳамлет Томас Беттертон, аввалин бародари Уилям Шекспир адабиётшинос Николас Роу ба ягон асарӣ наҷр бо шубҳа нигоҳ накардаанд. Дар натиҷа пуч будани ин назарҳо фош гардиданд ва номи Шекспир ҳамчун муаллифи ин драматургияи ҷаҳонӣ эътироф гардид.

Эҷодиёти Шекспирро ба се давра тақсим мекунанд. Аввали эҷодиёти Шекспир ба замони ҳаракати ватанхоҳӣ дар Англия ва шикасти «Армадаи мағлубнашаванда»-и Испания (1588) ва Бинобар ин дар эҷодиёти ин давраи Шекспир хусусияти ҳаёти ҷиндагипарастии бештар мушоҳида мешавад. Ба ин давра мазҳакаҳои машҳури «Ром шудани саркаш», «Ду веронаи дар шаби тобистон», «Як пула гап сад пула ғавғо», «Ин ба ширин меояд», «Шаби дувоздахум» ва фочеаномаҳои «Ромео ва Љулёт» ва «Юлий Сезар» хос аст.

Дар давраи дуюм, ки замони тезутундии ғуногуноӣ ва ҳақиқати Англия ба ҳисоб меравад, дар эҷодиёти Шекспир фаҳмиши зиддият ва фочеаи ҳаёти мардум ба назар мерояд. Дар давра фочеаномаҳои фалсафии ӯ эҷод шудаанд, аз қабили «Титус Андроник» (1601), «Отелло» (1604), «Шоҳ Лир» (1605), «Макбет» (1605).

дар замони ҷеҳон, ки ба замони режими феодалиро иртиқои
дар ин ҷаҳон аст ва мардум аз ғалабаи ақоиди гуманистӣ
дар ғалабаи Шекспир барои пардапӯшона иброз
дар ғалабаи гуманистнаш ба афсона ва ҳаёлот рӯй овардааст.
Дар ин ҷаҳон — ягон трагимазҳақаҳои ӯ пайдо мешаванд, ки
дар ин ҷаҳон «Афсонаи зимистон» ва «Тӯфон» аст.

Дар ин ҷаҳон дар ғалабаи Шекспир асарҳое офаридааст, ки қимати
дар ин ҷаҳон бадеӣ доранд. Ҳарчанд осори ғайри драматикӣ ӯ
дар ин ҷаҳон бадеӣ шӯхрати камтаре доранд, ба ҳар ҳол дар
дар ин ҷаҳон бадеӣ пайдо намудаанд. Достонҳои «Венера ва
Дар ин ҷаҳон бадеӣ «Ифритсияи доро», ки дар мавзӯҳои мифологӣ ва
дар ин ҷаҳон бадеӣ «Чод гардидаанд, ҳунармандона буда, аз асарҳои
дар ин ҷаҳон бадеӣ навиштаи ҳамзамононаш бо реалияти амики худ

дар ин ҷаҳон бадеӣ машҳури шоиронаи Шекспир 154 сонети ӯ, ки
дар ин ҷаҳон бадеӣ 1592-1598 эҷод гардида, соли 1609 нашр шудааст, низ
дар ин ҷаҳон бадеӣ «Сонет» калимаи итолиёвӣ буда, маънои «садо
дар ин ҷаҳон бадеӣ менамояд. Чун жанри адабиёт сонет ба гуруҳи
дар ин ҷаҳон бадеӣ шомил буда, аз 14 мисраъ иборат аст ва қофияаш
дар ин ҷаҳон бадеӣ «аба-аба» мебошад. Қонунҳои жанри сонет қатъӣ буда, он
дар ин ҷаҳон бадеӣ аз 14 мисраъ иборат бошад. Аммо гоҳо аз қониби
дар ин ҷаҳон бадеӣ ба микдори мисраъҳо ва қофиябандии он тағйирот
дар ин ҷаҳон бадеӣ доранд. Аз 154 сонети Шекспир 74-тои он дар тарҷумаи
дар ин ҷаҳон бадеӣ Шекспир. Сонетҳо. Душанбе: «Ирфон», 1965) ба
дар ин ҷаҳон бадеӣ нашр шудааст. Шоир дар сонетҳои худ муҳаббати пок,
дар ин ҷаҳон бадеӣ ба афет, ному кори нақў мондан дар зиндагӣ ва амсоли
дар ин ҷаҳон бадеӣ барангум бардааст.

Дар ин ҷаҳон бадеӣ Шекспир намиранда аст, умри абадӣ дорад. Қимати
дар ин ҷаҳон бадеӣ ба дивра бештар зоҳир мегардад. Ҳарчанд дораҳои
дар ин ҷаҳон бадеӣ бадеӣ намудаанд, ки мероси ин нобиғаи ҷаҳониро
дар ин ҷаҳон бадеӣ қамарзиниш нӯҳ зананд, вале худ ҳаёт эҳтиёҷи
дар ин ҷаҳон бадеӣ ба асарҳои гуногунжанру гуногунмавзӯи Шекспир
дар ин ҷаҳон бадеӣ ба ин мерос дар сабзиши маърифати инсонӣ ҳисса

дар ин ҷаҳон бадеӣ Шекспир. Аз ҷумла, он адибони нобиға аст, ки барои мардуми
дар ин ҷаҳон бадеӣ бадеӣ деринаи шиносӣ дорад, зеро «асарҳои гаронмояи ӯ
дар ин ҷаҳон бадеӣ бадеӣ, ки аз Мағриб то Машриқ роҳ мепаймояд ё худ дарёи
дар ин ҷаҳон бадеӣ бадеӣ ба ҳама пешу тоб ҷорист ва ҳар соат шохобҳои тозае
дар ин ҷаҳон бадеӣ бадеӣ ба ин дарё ба укёноси маданияти ҷаҳонӣ рафта
дар ин ҷаҳон бадеӣ Шекспир дар асарҳои худ ба муқобили адабиёти динӣ-

схоластикии асримиёнагӣ баромад карда, ҳаёти ин умедҳои онро боло бардоштааст. Барои ҳамин ҳам Шекспир вожаи «инсон» хеле баланд садо медиҳад. Ба асарҳои Шекспир на танҳо бо касбу кори худ, балки бо ин худ ифтихор менамоянд. Чунончи, агар Гратсио ҳуқуқи Данияро «шоҳи аҷоиб» гӯяд, Ҳамлет суҳанони дӯстони «хақиқӣ буд» гӯён ислоҳ мекунад. Ба саволи «Худат ки Лир Кент «Ман одам ҳастам» гӯён ҷавоб медиҳад.

Асарҳои Шекспир, ки дар онҳо ҳиссиёти инсонӣ, баланди дар ӯ буда суруда шудаанд, аз асарҳои адибони дарбор фарқ мекунад. Ин буд, ки асарҳои ӯ аз гуногун ба сахна гузошта мешуданд. Ин асарҳои ӯ одамони давлатманди Лондон намояндагони мардуми тамошо мекарданд. Чунки асарҳои Шекспир барои мардум офарида шуда буд. Барои ҳамин ҳам яке аз асарҳои Шекспир дар бораи ин санъаткори аҷоиб суҳан роҷаи гуфта ба халқ мурочиат карда буд!».

Дар сонетҳои Шекспир ғояҳои дӯстӣ, ишқу муқаббат назари инсонпарварӣ талқин шудаанд. Дар баробари ҳодисаҳои иҷтимоие, ки барои шароити ҳамон давр мӯҳим афкори фалсафии шоир дар ин сурудҳо инъишод шудааст. Сурудҳои ба қалами Шекспир мансуббуда бо драматизм худ ва хусусияти ба худ ҳосе, ки задухӯрди ҳар як мисраи охири ҷал мебардад, қобили таваҷҷӯҳ мебошанд. Мазҳака ва хроникаҳои Уилям Шекспир офарида дар драматургияи ҷаҳонӣ ба аҳамияти бузург меликана. Муборизаҳои иҷтимоии даври худро, нобаробариҳои замонашро санъаткорона тасвир кардааст. Драмаҳои Шекспир асоси воқеаҳои ҳаётӣ, бо реализми чуқур сайқал дода шуда, ин ба қалби китобхон ва тамошобин роҳ офарида. Мувофиқи анъанаи замонаш Шекспир асосир ва афсонаҳои таърихро омӯхта аз онҳо ба тарзи эҷодӣ истифода бурда, на танҳо кор карда ба афсонаҳои қадима ғояву мазмунро ба натиҷа драмаҳои тозамазмун ба вучуд омаданд.

Гарчанд мавзӯи ин пиесаҳо аз афсонаҳои гузаштаи ҷаҳон шудаанд, лекин Шекспир ба воситаи ин асарҳо то ба ҳама замони худ муҳим ва аҳамиятнокро тасвир карда, барои ҳама худро нисбат ба замон, ба ҷамъият нишон додан саркарда. Гарчанд драматург Отелло, Ромео ва Чульсттаро бо афсонаҳои Ҳамлетро ҳамчун шаҳрванди гузаштаи дури Дания, Шекспир

Шоҳ Лирро ҳамчун вакили Британияи қадима
ин ҷаҳонро ба қалби худ, ба ҳаракати худ, ба
ӯро ҳамчун вакили типикии Англияи давраи Эҳё
қарор додааст.

Ва тамошобин бо қисмати фочеавии Шоҳ Лир, ки
дар ин давлат, тоҷу тахт шуда ўро сарсону саргардон
қарор додааст; дар симои Отелло ва Дездемона
дар бастаи пок ва муқобилони шўҳрат ва манфиатпарастиро
«Тамани дунё зиндон – зиндони хеле намунавӣ! Дар он
ҷо бекхона, конахона ва дорхона ҳастанд, ки аз ҳама
ҷо мекушанд!» – гуфтани Ҳамлети ба зулм, ба беадолатӣ,
ба бовару танҳо мубориза бурданро мешунаванд ва ба
ӯро Шекспир мансуб будани ҳамаи ин воқеахоро пурра
қарор додааст. Барои ҳамин ҳам Бен Чонсон Шекспирро «қалби
ин ҷаҳон» гуфтааст.

Дар ин давраи эҷодиёти худ ба воқеа-ходисаҳои
ин ҷаҳон асос намуда, «Генрихи VI», «Ричарди III»,
«Генрихи IV», «Генрихи V» барин хроникахоро
дар ин ҷаҳон худ ба муқобили урфу одати феодалӣ
дар ин ҷаҳон намудани ягонагии давлат мавзӯи асосии
Шекспир буда, ҳар як асари ба ин силсила дохилшаванда
дар ин ҷаҳон обутоб дода шудааст.

Дар «Генрихи V»-ро ҳамчун шоҳи муборизи роҳи
дар ин ҷаҳон намуда, ўро ба Ричарди II, Генрихи VI барин
ҷаҳон, барода, Ричарди III барин шоҳи золим ва барои
дар ин ҷаҳон истиклоли кишвари худ очиз муқобил мегузорад.
Дар хроникаҳои худ қатъи назар аз ба кадом унвон, ба чи
ҷаҳон будани вакилони табақаи боло ба воситаи танқид
дар ин ҷаҳон ва назари онҳоро бераҳмона ғош менамояд.
Дар Шекспир на танҳо дар асоси асотир ва афсонаҳо,
дар ин ҷаҳон сиёсӣ вобаста буда, аксарияти онҳо дар
дар ин ҷаҳон ба ба тарзи эҷодӣ истифода бурдани воқеа-
дар ин ҷаҳон вобаста ба замони зиндагии адиб офарида
дар ин ҷаҳон драматургияи ҷаҳонӣ, махсусан дар тараққиёти
дар ин ҷаҳон ҳисси муносибе мебошанд.

Дар ин ҷаҳон фарзандии ин драматурги бузург, ки дар таърихи
дар ин ҷаҳон ба шоҳасарҳои худ ҳисси муносиб
дар ин ҷаҳон ҳалқпарварӣ обутоб дода шудаанд. Шекспир
дар ин ҷаҳон ба замони ҷамъиятро тасвир накарда, дар як қатор
дар ин ҷаҳон вакилони халқи оддӣ – хизматгорон,

хунарпешагонро низ тасвир кардааст. Гўрқобхо аз ғолибон
«Ҳамлет», хизматгорон аз «Ромео ва Жулетта», шайхон
донишманд аз «Шоҳ Лир» барин нақшҳо дар асарҳои Шекспир
тез ба чашм мерасанд. Ин ҳол боз як маротиба ба вакилони
ҳалқ бо муҳаббат назар кардани драматурги соҳибистеъдод
медихад. Барои он ки дар драмаҳои Шекспир нисбат ба вакилони
оддии халқ бо меҳру муҳаббат назар карда шудааст, дар онҳо
умедҳои хуби халқ ифодаи худро ёфтаанд, ин асарҳоро
инсонияти тараққиқарвари ҷаҳон дӯст медорад, эҳтиром мекунад
ба қалби худ наздик медонад.

Дар хусуси китобхон ва тамошобинро ба худ
гардонидани асарҳои адибони он замон, аз ҷумла, Шекспир
мунаққид ва адабиётшиноси маъруфи рус Н.А.Добролюбов
гуфта буд: «Ин нависандагон чунон тезфаҳм, соҳиби истеъдоди
буданд, ки онҳо ба воситаи қувваи шуури худ мафҳуми
пешравиро дарк карда тавонистанд. Ҳол он, ки фикри
ҳамзамони онҳо ин мафҳумот ва пешравиро бо ёрии
чустучўй мекарданд. Ғайр аз ин он ҳақиқатеро, ки олимони
бо ёрии назария таҳлил мекарданд, нависандагони бузург
диданд ва онро дар ҳолати амалӣ нишон дода тавонистанд.
Тавр онҳо дар давраи маълум вакилони комили дараҷаи
одамон шуда хизмат кардаанд. Онҳо мақоми адабиёти бадеиро
бардоштанд. Ба қатори арбобони таърихӣ, ки ба инсоният
равшан фаҳмидани майлҳои табиӣ ва қувваҳои зиндагонӣ
додаанд, гузаштанд. Шекспир ана ҳамин хел инсон буд.
Писсаҳои ӯ ҳамчун кашфиёт дар соҳаи ҳиссиёти инсонӣ
бастанд. Фаъолияти адабии ӯ шуури одамонро ба якҷанд
бардошт, ки ҳеҷ кас ба он то ҳол набаромада буд ва ин
зинаҳоро ба файласуфон фақат аз дур нишон медоданд. Сабаби
умумҷаҳонӣ шўҳрат пайдо кардани Шекспир низ ана дар
ҳамин аст. Аз ин рӯ, якҷанд зинаи тараққиёти инсоният
бо номи ӯ вобаста аст. Дигар мутафаккирони бузург
асрҳои минбаъда низ ҷонибдори асарҳои Шекспирро
бо эҳтироми хосса қайд кардаанд. Асарҳои Шекспир
ба бисёр забонҳои халқҳои ҷаҳон, аз ҷумла, тоҷикӣ
ва ўзбекӣ тарҷума шуда, намоишномаҳои ӯ аз репертуар
театрҳои мо мустаҳкам ҷой гирифтаанд.

³ Н. А. Добролюбов, Зулмат ичида нур, Ўздавнашр, Тошкент, 1952, 44
бетлар.

Савол ва супоришот:

1. Хусусиятҳои ба худ хоси адабиёт дар Фаронса дар давраи

Ренессанси ва таъсири он ба адабиёти Нидерландия.

2. Фаронса Рубле ва эҷодиёти ӯ.

3. Адабиёти Англия дар давраи Эҳё.

4. Тираҳои эҷодиёти Шекспир ва хусусиятҳои ба худ хоси

5. Трансформатсияи Шекспир ва хусусиятҳои муҳимтарини он.

АДАБИЁТИ АВРУПОИ ҒАРБӢ ДАР АСРИ XVII ЧАРАЁНҲОИ АДАБӢ

Нуктаҳои асосӣ:

1. Чараёнҳо ва равияҳои махсуси инкишофи адабиёти
2. Чон Милтон ва фаъолияти эҷодии вай.
3. Адабиёти Испания дар асри XVII.
4. Лопе де Вега ва асари ӯ «Чашмаи ғусфандон».
5. Адабиёти немис дар ин давр. Ҳёте ва осори ҷавидона
6. Намоёндагони адабиёти ин давраи Фаронса

Лафонтен, Буало.

Дар асри XVII дар Испания вазъияти ба худ хоси сиёсӣ ва ҳукмфармо буд. Дар ин кишвар дин ва калисо ҳукмрониро бардаст гирифт, ки дар Аврупо то кунун мислаш дида нашуда. Дар мамлакат ҳукми суди калисоӣ қарор гирифта буд, ки ба мамлакатро диндорон идора мекарданд.

Дар охири асри XVII мамлакат иқтисодӣ ва маданий ҷудо кард. Махсусан ҳолати кишвар баъди ғалабаи англисҳо ба флоти испании “Армадаи мағлубнашаванда” хароб шуд. Дар ин истихроҷи тилло аз Амрико қатъ гардид ва мамлакат ба қашшоқӣ дучор шуда, истеҳсоли маҳсулоти ҳаҷагини кишти саноат хеле паст рафт. Дар натиҷа норозигии мардум ба қатор шӯришҳои халқӣ баён карда шуданд. Ҷавобан ба ин қатъи зулму тааҷҷуб боз ҳам пурзӯр гардониданд. Дар Испания ҷангҳои полисӣ қарор гирифта шуда, ҳоло дар он ҷой соҳтҳои маданий мустаҳкам нагардида, адабиёти буржуазӣ низ ба вучуд наомад. Бинобар ин ҳам намоёндагони адабиёт ва фарҳанги пешинӣ ба ҳаракатҳои халқӣ-демократӣ пайравӣ менамуданд.

Пеш аз он, ки дар бораи адабиёти ин давра суҳбат кунем, бораи равия ва чараёнҳои адабии он маълумоти мухтасар дида аст. Зеро онд ба хусусиятҳои хоси ҳар яки онҳо ба тасвир наомада, дар бораи асарҳои бо ин равияҳо офаридашуда муҳим рондан аз имкон берун аст.

Дар асри XVII дар Испания асосан се чараёни адабӣ намоён аст:

✦ **Реализм.**

✦ **Классицизм.**

✦ **Барокко.**

Реализм аз вожаи латинии **realist** (реалист) гирифта шуда, маънояш шайъӣ, ҳақиқӣ гуфта шуда аст. Он яке аз услубҳои адабии ҷаҳон ҳисоб шуда, ҷумлаи услубҳои тасвир дар адабиёт ва санъат аст. Хусусан дар

... ки ба худӣ ҳаёт хеле наздик ва монанд аст,
... Вале ба худӣ ҳаёт хеле наздик ва монанд
... яън реализм монандии зоҳирӣ ва рӯякиро дар назар
... нуқтаҳои реализм ғайр аз тасвири ҳаққонии ҷуъзиёт
... аниқлатҳои типиро дар вазъиятҳои типӣ дар назар
... Мар алабиёти Аврупои ғарбӣ дар асри XVII чараёни
... дар драматургия равшантар ба назар мерасад.

Инро дар мисоли эҷодиёти ӯ ба назар гирифта, ки ин аз ҳусусяти замонавӣ касб кардани ӯ фарондани ӯро гувоҳӣ медиҳад. Инро дар мисоли эҷодиёти ӯ ба назар гирифта, ки ин аз ҳусусяти замонавӣ касб кардани ӯ фарондани ӯро гувоҳӣ медиҳад.

Дар ҳақиқат, ҳамаҷун чараён адабиёту санъати Аврупои
дар асрҳои XVII-XVIII вучуд дошт. Сабаби чунин ном
дар ин аст, ки намоёндагони он зоҳиран ба намунаҳои
(фалсафӣ) тақлид мекарданд. Яке аз тамоюлоти асосии
ба талаботи асосӣ мутобиқи он дар ин аст, ки ба табиат
дар заминаи он тарзи зиндагии реалиро дар асар
шарт аст. Пас реализм низ ба эстетикаи классицизм
таълимот, Мутобиқи таълимот ва назария классицизми
жанрҳои адабӣ ба ду ҷурӯҳ “жанрҳои бузург”
(эпика (ода)), ва “жанрҳои пасти” (мазҳака, сатира,
меланхолия) менамоянд ва ин тоифабандиро вобаста ба
табақоти болоии ҷамъият ва ҳаёти табакоти пасти
меланхолия менамоянд, ки чандон саҳеҳ нест. Дар чараёни
жанри драма мавқеи калон дорад. Мутобиқи ин назария се
жанри барои жанри драма хос аст. Аввал воҳиди вақт,
вақт — ҷой, саввум равиши сужет мутобиқи воҳиди
муҳаққиқон классицизмро дар асоси тақлид ба
тақлид омадааст меоянд.

дар ҳақиқат намояндагони классицизм чи дар Аврупои
Корнел, Милтон, Расин, Мюлер, Лопе де Вега, Буало,
дар Русия (Сумароков, Херасков) аз бисёр ҷиҳатҳо
тавҷуҳи таъсир намуда, маъсалаҳои муҳталифи ҳаёро
Рисо кардани ҳақиқати ҳаёт яке аз дастурҳои эҷодии
аз ин сабаб классицизм барои инкишофи реализм то
таъсир кардааст. Вале дар айни замон намояндагони

классицизм аз тасвири халқ ва ҳаёти ӯ ҳазар карда, худро ба маданияти дворянӣ, аристократӣ ва дарборӣ вобаста мекаранд.

Вақте ки дар асри XVIII ҳукмронии дворянӣ дар классицизм ҳам аз майдони адабиёт берун рафт.

Барокко аз лафзи италийӣҳо гирифта шуда, маънои гуфтан аст. Ин услубест, дар санъати охири асри XVI ва асри XVIII дар Аврупо авҷ гирифта буд. Ҷанбаҳои ин услуб карнавалҳо, маросимҳои тантанавӣ ва хусусиятҳои ифодаи илмӣ ҷузъиёти барокко буда, онро чун зухуроти умедӣ (ҳамранги Готика ва Эҳё) ифода менамуданд. Барокко феодализм ва муҳолифати дину иҷтимоӣро таҷассуси санъати тасвирӣ композитсияҳои мунаққашӣ динӣ, мифӣ, портретҳо мавқеи инсонро дар ҷамъият ифода менамуданд.

Барокко дар Италия, Испания, Фаронса ва Отоман маданияти дворянӣ ба ивази санъати давраи Эҳё мегардад ва тақмил ёфтааст. Барокко санъати мураккабу гуногунназарӣ назариётчиёни он зебоиро категорияи идеалӣ доштаанд. Санъати барокко то дараҷае услуби Готика ва инсонпарварию пешқадами давраи Эҳёро дар худ ҷамъ мекунад. Барокко пеш аз ҳама дар санъати меъмории татбиқ тавонад. Барокко қасру кӯшкҳои бузургу мӯхташам, ибодатхонаҳо, гулгашту хиёбонҳо ва ансамблҳои майдону боғҳо сохтаанд. Барокко бо меъмории мураккабсохту бузургандоза ва наҷомаҳои меъмории мекарданд.

Талкини образҳо, муболиғоти бо ҳам омехтаи санъати барокко ҳаёли, тасвири ҳаяҷонбахши расму ойин ва ҳодисаҳои ҳаётро мебарорад. Барокко мебошанд. Барокко ба адабиёту мусиқӣ низ таъсири ҷиддӣ расонид. Ашъори Гонгора ва ғоҷаҳои Калдерон, насри Титус Ливий (Италия), ғоҷаҳои Грифиус (Олмон), шеърҳои Т. Тацитус (Италия), драмаҳои баъдинаи Шекспир (Англия) намунаҳои адабиёт мебошанд. Дар асри XVIII дар Россия низ чанде аз навиҷандонаҳо ба монанди А.С. Пушкин, С.Полотский, С.Медведев, Ф.Прокопович, М.И. Гогол дигарон дар услуби барокко асарҳо эҷод кардаанд.

Дар асрҳои мавриди назар дар Англия низ адабиёт ба таври ҷиддӣ тағйир ёфт ва аз лиҳози ғоявият ва мазмуни расмӣ ба ташаккул ниҳод. Барои инкишофу вусъати адабиёти Англия ҳодисаҳои муҳими сиёсӣ ва иҷтимоии давр таъсир расонид. Асосӣ баррасӣ мегардад. Дар ин давра Бенжамин Жонсон (1616-1660) яке аз драматургони машҳур ва номии Англия қалам ронид. Дар драматург бо як қатор асарҳои хеш; “Сеян ва танаффури

“Сатана вай” (1611), “Волпоне” (1607), “Алкимёгар” (1610) ҷаҳонноам аст. Дар адабиёти ин давраинаи Англия Ҷон Флардест танқидгаро Ҷон Милтон ва Жон Бенян ба ҳисоб мебаранд, ки дар ташаккулу инкишофи адабиёт саҳми намоида. Жон Бенян (1628-1688) дар повести хеш “Сафари Ҷон Бенян” (1688) шону шавкат ва шӯҳрату обрӯи сохтаву сунъии Ҷон Флардестро саҳт танқид ва мазаммат кардааст. Дар Ҷон Бенян “Мистер Бэдмен ва вафоти вай” (1680) як навъ образи Ҷон Флардестро ба таври типии даврони хешро тамасхур намудааст. Дар адабиёти Англия **Ҷон Милтон (1608 - 1674)** бо Ҷон Бенян ҷиғатдор дорад. Ин шахсият таълими ибтидоиро дар Ҷон Бенян индохон худ гирифта, баъдан дар университети Ҷон Бенян гирифтааст. Вобаста ба масъалаҳои сиёсии давр ва Ҷон Бенян, ҳаққати мадид аз сафи донишҷӯёни университет Ҷон Бенян ба дертар онро бо баҳои аъло хатм мекунад. Дар Ҷон Бенян дар Фаронса ва Италия дар сафар будааст. Ҷон Бенян Милтон аввал ҳамчун публитсист – рӯзноманигор Ҷон Бенян дар солҳои 40-50 – уми асри XVII вай барои Республика Ҷон Бенян кор мекардааст. Дар ҳамин чараён қору бори вазнину Ҷон Бенян ҷамъ ба ҷашми вай асар карда, қариб ба дараҷаи Ҷон Бенян Аммо ба ҳамаи ин нигоҳ накарда памфлетҳои зиёде Ҷон Бенян дар ин асари осори Милтон ба солҳои 20-30 асри Ҷон Бенян меояд ва дар ин марҳила асосан адиб ҳамчун Ҷон Бенян инсон додааст. Аммо аз лиҳози ғоявият ва фарогирии Ҷон Бенян ин шеърҳои шоир заифтар буда, дертар дар Ҷон Бенян асарҳои прозадраматии “Комус” (1637) падида меояд. Ин Ҷон Бенян шоир писеаи лирикӣ буда, дар он мутобиқи нуктаи Ҷон Бенян баъди Ҷон Бенян эҳсосот ва ҳиссиёти инсон ва ақлу идроки Ҷон Бенян мавҷуд бошад. Дар эҷодиёти Милтон давраи нави Ҷон Бенян 40 – уми асри XVII оғоз мегирад. Дар ин давра Ҷон Бенян навишта ва публитсист шинохта мешавад. Аз Ҷон Бенян трактат (рисола) – ҳои Милтон “Ареопагитика” Ҷон Бенян мегаронад. Дар ин рисола Милтон ғояро ба миён Ҷон Бенян мутобиқи он “ҳар як китобро, ки дар он тухми ҳаёт” Ҷон Бенян нафут дошт ва дар асоси ҳамин трактати худ озоди Ҷон Бенян меонамояд. Аллакай аз ҳамин давраи эҷодиёташ дар Ҷон Бенян “ҳақиқат” ва “озодӣ” дар ҳолати тавъам мавриди Ҷон Бенян мегиранд. Дар солҳои 50 уми асри ҳабад Милтон Ҷон Бенян ва муноқишаву мунозираҳои сиёсӣ бадар меравад ва Ҷон Бенян худ “Таълимоти христианин” сару қору мекунад. Дар

ин рисола нависанда фан ва динро ба кӯчаи муросо даришад. Дар ҳамин рисолааш Милтон таълимоти догматикӣ танқид намуда, таъкид мекунад, ки барои муайян кардан додани тақдир қисмат дар инсон иродати озод марбут ба солҳои 60 – 70 – уми асри XVII асарҳои гнеалии Милтон “Ҷаннати гумкардашуда”, “Ҷаннати ёфтшуда”, трагедияи “мубориз” офарида шудаанд. Дар офаридани достони “Ҷаннати гумкардашуда” (1658 - 1667) вай аз ривоятҳои Таврот истифода мебарад. Дар қисмати аввали исёни фаншӯ алайҳи Худо тасвир карда шуда, ин исён бо мағлубияти итмом расида бошад, дар қисмати дуввуми асар қисси иснонҳо Адам ва Ева тасвир карда шудааст. Асари дигари “Ҷаннати ёфтшуда” (1666) аз ҷаҳор китоб иборат буда мусоҳиба ва мунозираи шайтон бо Исо тасвир карда шуда, дар асари аввал “Ҷаннати гумкардашуда” ғояи “гуноҳ” (Вобаста ба ҳамин Белинский ин асари Милтонро “аҷиб алайҳи авторитет” гӯён баҳо додааст.) тасвир шуда бошад, мавриди назар “шустани гуноҳ” ҳамчун пафос дар мадди аср дорад. Дар ин асар симои Исо ҳамчун тимсоли шахси дорои иродаи мустаҳкам ва инсонии боқатъият ба тасвир оварда шудааст. Вай намунаи волеи ақлу идрок ва заковати инсонӣ аст. Ҷаннат дар руҳияти динӣ офарида шудааст, мазмунҳои аср дорад. Ҳамин тариқ Ҷон Милтон дар асоси истифода аз ривоятҳои қадими динӣ дар услуби хос ва тозаҷу нав гоявии даврони хешро бомаҳорат ба қалам додааст.

Дар ин давра дар **Испания** низ вобаста ба покониҳои иҷтимоӣ ва таърихию фарҳангии давр адабиёти бадеӣ тозаҷу нав касб намуд. Дар ин пора хизматҳои адибони равносторои сабқу услуби хос хеле назаррас аст. Дар адабиёти Испания ин давра ҳам ҳамон се равияи асосиро дучор омадан мумкин. Яъне классицизм, реализм ва барокко равияҳои асосии адабиёти Испания маҳсуб мешавад. Реализми бедории миллии ва даврии Испания нисбат ба мамлакатҳои дигари Аврупо хеле дорад омад. Аммо ба адабиёти давраи антиқӣ кӯр-кӯрона тақвият ба қонуниятҳои онро ба тариқи формалӣ – шаклпарастии маънаӣ қабул кардани классицизми Испания мавқеи ин равияро устувор намуд. Новобаста аз ин ҷараёни барокко дар Испания ба хусусиятҳои дохилию кайфияти менталитети таърихи Испания дар ин мамлакат нисбатан мавқеи калонсиро дорад. Асри XVII яке аз нависандагонии реалист, ки анъанаҳои

дар ин ҳаҷро бомуваффакият идома додааст, Лопе де Вега ба шумор меравад.

Лопе де Вега асосгузори драматургияи миллии испан ба шумор меравад. Ӯ дар асарҳои худ ақидаҳои инсонпарваронаи замонашро баён намуда ҳам, ҳамчун фарзанди замони худ аз андешаҳои инсонпарваронаст. Лопе де Вега адиби сермахсултарини даврони Ҷаҳонии нави асарҳои зиёде, аз ҷумла, зиёда аз 200 мазҳака, 100 пьесарингӣ, қариб 3000 сонет ва романҳои зиёде навиштааст. Лопе де Вега низ ҳамчун Шекспир дар офаридани ҷаҳон ба ҷузъҳои сарчашмаҳои гуногуни таърихӣ; ҳамчун адиби ҷаҳонии испанӣ, новеллаҳои италийӣ, китобҳои муаррихони Испания истифода бурдааст.

Лопе де Вега дар Испания ҳамчунон ки дар Фаронса буд, шӯҳрат ба даст овардааст. Ҷаннобар ҳамин Лопе де Вега дар асарҳои худ ба истифодаи классицизм ба муқобили классицизм равона карда буд. Лопе де Вега худ ӯ чунин мулоҳиза ронда буд: “Санъати нав дар ҷаҳон ба ҳамаҷонибаҳо меофарад”. Лопе де Вега таъкид менамояд, ки дар ҷаҳон руҳи классицизм навишташуда аз ҳар ҷиҳат дар байни ҷаҳонии испанӣ шӯҳрат пайдо карда наметавонанд.

Лопе де Вега талаб менамояд, ки ғоҷе бо ханда омехта шавад. Ӯ дар ҳама ҷаҳат дилда мешавад, дар сахна низ чунин бояд тасвир карда шавад. Ӯ ҳусусиятҳои асосии реализмро муайян менамояд ва ба ҳамаҷонибаҳо тасвир мекунад. Назар ба ақидаи ӯ драма бояд ба ҳамаҷонибаҳо ҳаҷро инъикос намояд. Лопе де Вега қатъиян ба ҳамаҷонибаҳо инъикосҳои классицизм, аз қабилӣ ягонагии вақт ва ҷаҳонӣ ҷаҳонӣ мекунад. Вай инчунин тарафдори омехтагии “нави” ва “паст” аст. Ӯ оиди сужети асарҳои сахнаӣ сухан мегӯяд, ки дуру дароз будани онҳо шарт нест. Зеро ҳамаҷонибаҳо аз чунин асарҳо дилгир мешавад. Вай оиди мавзӯҳои асарҳои сахнаӣ сухан ронда мегӯяд, ки онҳо бояд дар ҷаҳон ба ҳамаҷонибаҳо инсонро ҳамвора мучассам намоянд. Ӯ як қабилӣ инъикосҳои испанӣ – пайравони худро дар ин бобат таъкид менамояд.

Лопе де Вега дар асарҳои худ оиди воқеаҳои зиёде дар асру ҷаҳонӣ дар байни халқҳои мухталифи олам руҳода сухан мегӯяд. Ӯ дар мавзӯҳои таърихӣ, сиёсӣ-иҷтимоӣ, ҳаёӣ-маишӣ ва ҷаҳонӣ таъкид навиштааст. Мавзӯи асосии эҷодиёти Лопе де Вега инъикосҳои шоҳигарии Испания ба муқобили феодализм ва ҷаҳонӣ таъкид менамояд. Ӯ тарафдори муттаҳидии ҷаҳонӣ Испания мебошад.

Яке аз асарҳои бехтарини ӯ драмаи «Фуэнто Овехуна» «Чашмаи ғусфандон» ба шумор меравад, ки мазҳари онро таърихӣ ташкил менамояд. Ин асар аз ҷониби муҳаққиқон ба бехтарини драмаҳои иҷтимоӣ — сиёсии даврони худ ба меравад. Соли 1476 дар Фуэнто Овехуна ном деҳаи Испания деҳқонон сар мезанад. Ин шӯриш ба муқобили золим Командорро мекушад. Соқинони деҳаи Фуэнто Овехуна Командорро мекушад.

Лопе де Вега дар пиесаи худ Командорро на танҳо золим, балки ҳамчун хоини Ватан, ки барои забт кардани Испания ба аҷнабиён кӯмак расонидааст, нишон медиҳад. Дар XV яке аз масъалаҳои муҳим муттаҳид шудани тамоми сарзамини Испания ба шумор мерафт. Барои ин мубориза ҳаракати озодидоҳӣ ба муқобили истилогарони Мавритания шиддат гирифта буд. Ҳамин тариқ дар пиесаи Лопе де Вега ду воқеаи муҳимро худро ёфтаанд; муборизаи деҳқонон ба муқобили феодалӣ, тайёрию исёни феодалҳо ба муқобили шох.

Муаллиф бо ин асари худ ғояи демократияи монархияро меронад. Танҳо ана ҳамин нукта — меҳнаткашонро ҳимоят кардан — нишон додани Лопе де Вега асари ӯро аз таҳдиди ҳукмдорон наҷот намуд. Агар чунин намекард, Фуэнто Овехуна оғуштаи таҳдиди шуданаш муқаррар буд. Муносибати ҳақиқии муаллиф нисбат ба ҳама дар талқини симои шоҳон Фердинандо ва Изабелла, ки дар асар тасвир шудааст, мушоҳида мешавад. Шоҳон дар ибтидо ин деҳқононро ҷохилон рафтор мекунанд. Танҳо баъди он, ки онҳо оғоҳ мешаванд, онҳоро мебахшанд. Лекин бо вучуди ин Командорро талаб мекунанд. Деҳқонон бошанд, бо як овоз мегӯянд: «Инро Фуэнто Овехуна кардааст!» Баъди ин шох онҳоро мекушад.

Дар асари Лопе де Вега ҷасорат ва қаҳрамонии халқро худро ёфтааст. Симои марказии асар Лауренсия буда, дар ибтидои ҳаёт духтараки шӯху шаддод ба назар мерасад. Вай ҳамчун деҳқонбачагон шӯхӣ мекунад. Вай ба дугонаҳои худ мегӯяд, ки мардон дурӯғгӯянд ва ба муҳаббат содиқ нестанд. Вақте ки Франдос ном ҷавон ба ӯ муҳаббат изҳор менамояд, ӯ вайро аз назди худ мекунад. Лекин вақте ки Франдос ҷасорат ва мардонагӣ нишон медиҳад, духтаракро аз ҷанголи Командор халос мекунад, дар симои ҷавони баҳодурро дида, дар дили ӯ нисбат ба Франдос муҳаббат тугён мезанад.

Баъди кушта шудани Командор Лауренсия дар назди деҳқонон тамоман дигар хел ба назар мерасад. Акнун ҷои шӯхӣҳои пештар

Хушбӯӣ, гурур, матонат ишғол намуда, ӯ ба муқобили ҳар
ҷидаи дилерона баромад мекунад ва барои бахти хеш ва
қуд пайнаста мубориза мебарад. Лауренсия дар назди
ӯ ба ҷуғи пургазаб баромад мекунад. Ӯ мардони тарсуру
ҷуғи помид ва ҳатто ба ғусфанд нисбат медиҳад. Ӯ ба ҳақ
қавми боварии комил изҳор карда, тамоми аҳли деҳа, ҳатто
қавми монимояд, ки ба даст ханҷар гирифта, ба муқобили
ӯ бароянд.

Вақте ки Бега дар мавзӯҳои ҳаёти-маишӣ як қатор мазҳақаҳо
навишт. Яке аз онҳо «Чомаҳо ва чорукҳо» ба шумор меравад.
Дар мазҳаббат ва озодии инсон дар мисоли ҳаёти зодагони
деҳқонон ҷаҳл-боронӣ ва шпага – шамшеру шоф дар бар
омада таъсир карда шудааст. Дар ин ҷой муносибати Лопе де
Веге ба инсонпарваронаи замона пайваست шудааст. Лекин
ин Лопе де Вега ба монанди образҳои мазҳақаҳои Шекспир
ва ғайри дохилӣ надоранд.

бераҳмона рафтор мекунад. Дар асар инчунин ба образи
оқил Тристан низ эътибори хосса дода шудааст.

Ҳамин тариқ, эҷодиёти Лопе де Вега бо ғояҳои
саршор буда, дар асарҳои ӯ хислатҳои ба худ хоси мардони
инъикоси худро ёфтаанд ва ба орзуи худ расидани қаҳрамонан
хоссари ишғол менамоянд.

Баъд аз Лопе де Вега дар сахнаи адабиёти Испания
(1600-1681) ро дидан мумкин аст. Номи пурраи ин
драматург Дон Педро Калдерон де Ла Барка буда дар шаҳри
ба дунё омадааст. Дар даҳ солагии аз модараш маҳрум
таълими ибтидоиро дар мактаби изуитҳо гирифта, дар
университети Салманка таҳсилашро идома додааст. Аммо
нагузашта онро партофта меравад. Аз сари вай ҳар чӣ ки ба
қисмати як ҷавони ҳамонвақтаи Аврупо хос буд, ҳамон
мекунад. Дар ҷанҷолҳои ҷавонӣ, ҳаракатҳои ҳарбӣ
будани вай маълум карда шудааст. Калдерон аз ҷавонӣ ба
драмаҳо оғоз карда буд. Лопе де Вега ба ҳунари маҳорати
дар вақташ баҳои баланд дода буд ва пас аз Лопе де Вега
драматургии ягона шӯҳрату обрӯ низ пайдо намудааст. Мисли
Калдерон аз лиҳози жанр мухталиф буда қисми асосии
драматургияи ташкил менамояд. Ба қалами вай зиёда аз
тааллуқ дорад. Аз инҳо 120 тояш ба масъалаҳои дунявӣ, 80
масъалаҳои динӣ ва 20 тояш дар шакли интермедия баён
навишта шудааст. Равияи асосии эҷодиёти вай ба тамоюлоти
қаринтар аст. Аз ҳамин лиҳоз ҳам осори вай аз осори Лопе
тафовут дорад. Эҷодиёти Калдеронро намунаи инқиром
дар Испания эътироф кардаанд. Аз асарҳои машҳури
“Сачда ба бут”, “Шаҳзодаи боматонат”, “Ҳаёт - ҳоб”, “Там
мӯъҷизакор”, “Шифокори шаъни худ”, “Санъаткори беорини
“Рашк – бадқирдорӣ оӣ” ва ғайраҳо ба шумор мераванд.
қатор асарҳои худ масъалаи оила, ор ва номусро ба миён
онҳоро аз нуқтаи назари хеш баррасӣ мекунад. Аз назари
мӯрт аст, беномусӣ бошад шармандагии бадтарин дар қисмати
аст. Як ҷиҳати тафовуткунандаи осори Калдерон дар он
мотиви “инсон тавассути тавбаву зорӣ аз гуноҳ фориғ ҳоҳад
асарҳои вай чун хати асосӣ мавқеият доранд. Калдерон ба ғайр
гуна осор асарҳои “Зани нонамоён”, “Маҳбас дар хонаи худ”,
сокин ҷоришаванда битарс” ва ғайраҳо як қатор
навиштааст, ки ба таҳқиқи ишқу муҳаббати дунявӣ бахшида шуда

Адабиёти немис дар асри XVII. Адабиёти немис дар асри XVII адабиёти дигар халқҳои Аврупо хеле қашшоқтар буд, ки ин таърихӣ дӯр вобаста аст. Кишвари немисҳо дар ин давр аз Ҷапон то Индия, Англия, Фиронса, Дания, Шветсия, Ҳолланд ба қорҳои ҷаҳонвар даҳолат карда, ба муттаҳид шудани давлат роҳ гирида. Дар байни солҳои 1618 – 1648 ҷанги сисола давом кард, ки ба таърих деҳоти Олмон хароб гардида, ҳаёти иқтисодӣ ва маданият ба ниқироз дучор гардид. Адибони немис, ки дар ин давра ба назар мерасиданд, асосан ба нависандагонӣ бахшҳои Аврупо тақлид мекарданд.

баранд. Халқҳо бо ҳам дӯст бошанд. Симплитсий на барои ҳама
барои сулҳу озоиштагӣ меҳнат кунад, лекин дар ин ҳуҷуҷи
демона сухан ронда метавонаду бас. Дар охир Симплитсий аз
одамони ҷоҳил дар як ҷазираи укёнуси Ҳинд маскун мешавад.
Тарик роман бо афтодарӯхӣ анҷом меёбад. Муаллиф аз ориқ
амал татбиқ нашудааст, болотар рафта наметавонад. Зеро ҷунон
ба Олмони ҳамон давра хос буд. Ин роман асари ҳаҷвӣ буда, на
аз болои сохтори ҳамонвақтаи ҷамъиятӣ захрханда менамояд.

Адабиёти франсуз дар асри XVII ва намоёндогони он
намоёндогони машҳури адабиёти асри XVII Фаронса Пьер
шумор меравад. Вай аслан аз оилаи судяҳо буда дар ҷаҳон
изуидҳо ва дертар дар соҳаи ҳуқуқшиносӣ таълим гирифтааст.
Аввали эҷодиёти Корнел солҳои 1629-1636 - ро фаро мегирад.
Давр мазҳакаҳои "Мелита", "Бева", "Галлерияи суд", "Масъалаи
шоҳигарӣ" офарида шудаанд. Трагедияи аввалини Корнел
соли 1635 офарида шудааст, ки сужети асосии ин асар аз
Еврипид ва Сенека бардор гардидааст. Дар "Иллюзияи комӣ"
масъалаи оддии ҳаётӣ, эҳсосоти самимии инсонӣ, дӯстӣ
талқин карда мешавад. Асари аз ҳама калон ва шӯҳратовар
"Сид" (1636) ба шумор меравад. Ин асар аз лиҳози жанр ба
хос буда, асоси асар аз ҳаёти яке аз баҳодуруни асримениа
Диас ва асари Глен Кастро "Ҷавонии сид" гирифта шуда бо
адиб ба ин сужет эҷодкорона муроҷиат намуда, барои
гардидааст, ки дар ин мавзӯ асари мустақиле офарад. Бо ин
Корнел ба ақидаи догматикӣ, ки таи чандин аср дар байни
дар масъалаи қасос амал мекард, яъне "хун бо хун" ё худ "хун
хун шӯянд" нукта гузоштани шуда, ақидаи дигареро пеш
Мутобиқи ин ақида бояд ҳар як фарди ҷамъият дар назди ҳама
қарзи шаҳрвандии хешро адо кунад.

Асари дигари Корнел трагедияи "Горатсий" ба шумор
ки ин асар дар асоси сужети асарҳои Тит Ливий, бобати таърихи
шудани давлат қадимии Юнонистон ва афсонаву ривоятҳои
бунёд ёфтааст. Дар ин асар Корнел масъалаи талоши ҷаҳон
давлатро дар нақши аввал мегузорад. Дар симои Горатсий
шахсеро талқин менамояд, ки барои устувории пойдевори давлат
мустақамии сутунҳои сиёсии он аз қурбонӣҳои шахсӣ
намекашад. Дар трагедияи дигараш, ки бо номи марҳамати Август
ё Синна" маълум аст, сужети асар аз воқеоти таърихи Рими
гирифта мешавад. Ин трагедияи сиёсии Корнел буда, на
қорчаллонӣ ва сиёсатмадорӣ Август талқин карда мешавад.

Ин ҳама инҳи ба ҳукмдор набояд аз рӯи ҷаҳлу ғзаб, балки аз ҳаққу ҳаққу бахшанда будани ҳукмрон дар ин асар яке аз ҳаққу ҳаққу Корнел нафакат асосгузор ва поягузори жанри ҳаққу ҳаққу Фаронса, балки яке аз саромадони мазҳақҳои ҳаққу ҳаққу инҳи ба шумор меравад. Ин гуна хусусиятро дар ҳаққу ҳаққу ном мазҳақҳои адиб мушоҳида кардан мумкин аст. Инҳи ҳаққу дар ташаккул ва вусъати драматургияи навини ҳаққу ҳаққу ба худ ҳосеро сазовор аст.

Молер ба равияи *претсиозии*⁴ адабиёти ҳамон давр зарбаи сахт расонид. Дар ин асар муомилоти аз ҳад зиёди такаллуфботонаи аристократии чамъият, танозии қавмияти марду зан зери таърифи гирифта мешавад. Барои Молер се асари вай мазҳакаи сатирӣ “Тартюф” (1664) ва мазҳакаи ҳаҷвии “Дон Жуан” (1665) ва “Мизантроп” (1666) шӯҳрати калоне оварданд. Асари “Мизантроп” мутобиқи маълумотҳо пас аз таъқиқи “Тартюф” дар муддати кӯтоҳ навишта ба итмом расонида шудааст. Асари мазкур ҳамин қадар ба адабиёти ҷаҳон шӯҳрат дорад, ки минбаъд аз адибони испанӣ Мигел де Молина ва А.С.Пушкин дар асари худ “Меҳмони санг” аз ҷиҳати таъсир бардоштани хешро эътироф намудаанд. Аслан барои Молер ҳам образи афсонавии халқи испан ҳамчун манбаи интиҳол омадааст. Ин қиёфаро Молер аз нав кор карда танқиди ҷаҳонро ба симои як ҷавони аристократ боз ҳам амиқтар кушода дод. Ин ҷавон навъ писханд аст, аз болои эгоизми табақаи ашрофи ҷаҳон Тимсоли мазкурро ҳам аз лиҳози зоҳирӣ ва ҳам ботинӣ ба ҳамаи тамоми паҳлӯҳо ва зарроташ ғош месозад. Дигаре аз асарҳои Молер мазҳакаи “Мизантроп” ба шумор меравад, ки ҳам дар эҷодиш ва ҳам дар драматургияи франсуз нуқтаи гардиши муҳимро ифода менамояд. Аслан моҳияту мазмуни асар низ аз ин ҳамаи “мизантропия” падида омадааст. Зеро мизантропия “қадри зудбодарӣ, лақмагӣ” хоси қаҳрамони асосии асар аст. Ин аслан адолатҷӯву табииатан содда дар ҳар қадам ба беадолативу ҳақуқуқубат рӯ ба рӯ меояд. “Мизантропия” намунаи олии мазҳакаи даврони классицизм ба шумор меравад. Дар ин мазҳака назар ба нуқсонҳои чамъият на дар асоси ҳаракат ва амалиёти қаҳрамон асосӣ, балки дар замири характер ва олами рӯхонияти ӯ таъкид дода шудааст.

Дар мавзӯи хасисиву мумсикӣ ва судхӯрӣ Молер бо асарҳои худ муҳим дорад, ки айнан бо унвони “Хасис” маълум аст. Сӯғиши асар ҳам аз “Қўзаҷа” ном мазҳакаи Плавт гирифта шуда, дар қаҳрамони асосӣ Гарпагон аст. Гарпагон тимсоли шамаъӣ ва боигариҳои хешро ба ҳеҷ кас боварӣ намекунад ва сарфи онро дар ягон ҳолат раво намебинад. Ҳатто чунон саҳту мумсикӣ ба ӯ барои тӯи фарзандонаш низ пул харҷ карданро амали ноҷоқона номақбул ҳисоб мекунад. Барои Гарпагон орзуву омол, ҳаёси ӯ

⁴ Адабиёти претсиозӣ – адабиёти нафиса ва нозук, латиф, ҷаҳиш, адабиёти аристократии ҷараёни борокко. Асоси ин равишро ҷаҳиш, худнамоӣ, худписандии таннозони табақаи аристократияи чамъият хоси замон буд, таъкил менамояд.

...насти боғини фарзандонаш, агар тақдири ояндаи онҳо
...насти наоранд, ҳатто киммати як ҷавро надоранд.
...насти аз масъалаҳои доғноктарини ҳаёти ҷғтимоии
...насти адиб ба шумор меравад. Аммо дар заминаи ин асар
...насти даври даврони баъд эътирозҳои хешро, хусусан
...насти обрзофари Молер, дарег надоштаанд. Масалан,
...насти масунад, ки «дар асари Шекспир зимни тимсоли
...насти шахси зираку хушёр, қасоскор, дўстдори фарзанду
...насти баъди чилвагар мешавад, аммо дар асари Молер
...насти асту халос“.

Лафонтен аз ин гуна фикру мулоҳизот асарҳои Молер бо
фаврияти худ барои тамоми халқҳои ҷаҳон арзиши
баланд, бадеӣ, ахлоқӣ ва эстетикӣ доранд. Ин осор ба мисли
аҷаҳои осори даврони атиқаро бори дигар дар рангу
рангҳои пени хонанда чилвагар менамоянд. Тимсолҳое, ки
дар ин драматург офарида шудаанд, барои авлоди минбаъда
ҳамчун манбаъ хизмат кардааст. Дар ин давра дар
Франсуа Лафонтен (1621-1695) ва Буало (1636-1711) барин
назор ва манзалати ба худ хос доранд. Лафонтен дар
асри XVII ҳамчун шоири тамсилнавис маълум ва машҳур
шуд. Ҷодии Лавфонтен хеле дер оғоз гардидааст. Дар ин
аҷаҳои аниқин эҷодиёти Лафонтен бо аз нав кор кардани
асари драматик Теренсий намоён мешавад. Марҳилаи
асар дар равияи адабиёти претенсиозӣ буда, ба таърифу
таърифи аниқини ҷамъият бахшида шудааст. Давраи дуҷуми
Лафонтен дар равияи реалистии тасвир буда, вай дар
асри III сол панҷ китоби “Афсонаҳо” ро ба таъъ расонид. Аммо
дар аҷаҳои лафонтен тавассути масалҳои адиб ба даст
омада. Халлоқии осори Лафонтен айнан дар масалҳои адиб ба
дарсдор. Ба масалҳои адби руҳияти ҷавии сатирикӣ,
аҷаҳои демократӣ, орзу ва умедҳои наҷиби мардуми оддӣ
ва аҷаҳои масалҳои шоир саршори ғояҳои гуманистӣ ва
аҷаҳои ҷаҳонӣ ҳаётанд. Дар адабиёти Фаронса аҷаҳои
аҷаҳои дар як замон Лафонтен ва Буало идома додаанд. Аммо
аҷаҳои, ки Лафонтен расидааст, Буало муяссар нагардидааст.
Аҷаҳои машҳуртарини Лафонтен “Дуб ва қамиш”, “Шури
аҷаҳои”, “Мурча ва пашша”, “Шикояти гург аз болои рӯбоҳ дар
аҷаҳои”, “Паланги бемор ва рӯбоҳ”, “Марги ҳайвоноти
аҷаҳои”, “Гурба, тозӣ ва харгӯш”, “Паланг, гург ва рӯбоҳ”, “Рӯҳонӣ
аҷаҳои” ва ғайраҳо ба шумор мераванд, ки дар онҳо ташаккули

тахаввули тадриҷии ҷаҳонбинӣ ва маҳорати ҳаҷвӣро мушоҳида кардан мумкин аст. Лафонтен дар таъриқи Фаронса ҳамчун адиби масалчӣ мавқеи калон дорад. Ҳамин Пушкин Лафонтенро ҳамчун таҷассумгарӣ ғановатмандии руҳии миллати франсуз ҳамчун тамсилнамо бо Крилов дар як радиф мегузорад.

Буало дар соҳаи илми филология ҳамчун назариёт дар адабиёти ҷаҳон мавқеи ба худ хос дорад. Гарчи ҳуқуқшиносӣ таълим гирифтааст, аммо бо навигтанӣ обрӯю эътибори ба худ хос пайдо намудааст. Дар осори ӯ муҳим достони дидактикӣ-таълимии “Санъати поэзия” меравад. Бо ин асараш Буало таълимоти фалсафии Декарт бори бадеӣ ба адабиёт ворид намуд. Мутобиқи афкори ӯ ақлу идроки инсон қодир аст, ки намунаи волои зебоиро бунёд намояд. Ба гузаштагони худ ба тарзи мутақобил менамояд, ки эҷодкорон бояд асарҳое иншо кунанд, ки ба табақоти болоии ҷамъият ҷавобгӯ бошад. Бо ин гуна ӯ тамоюлотӣ классисизмро ҷонибдорӣ мекунад.

Савол ва супоришот:

1. Классисизм ва хусусиятҳои он.
2. Реализми давраи Эҳё ва намоёндагони он.
3. Ҷараёни борокко ва инъикоси он дар адабиёти Аврупо.
4. Дарамтургия дар адабиёти халқҳои франсуз ва хусусиятҳои классисизм дар он.
5. Характеристикаи образҳои асари Лопе де Веги «Гӯсфандон».
6. Эҷодиёти адибони ин давраи Фаронса: Корнел, Мольер, Буало.

Нуктаҳои асосӣ:

- дар XVIII дар Аврупо ҳамчун давраи мубориза ба муқобили феодализм қардошро ба вуҷд овард. Барои ин давра ҳаракати васеи ғарбӣ аст, ки он тахти унвони маорифпарварӣ ном бурда. Намунаҳои ҳаракати маорифпарварӣ муборизаро ба феодализм ва тартибу қоидаҳои он вазифаи асосии худ қарор дод. Онҳо дуруст дарк карданд, ки феодализм тараққиёти ғарбиро ба як нуқта нигоҳ дошта аз инкишоф бозмедорад. Лекин онҳо наметавонистанд, ки як замоне феодализм барҳам меҳӯрад. Онҳо раёҳои маърифатнокии мардумро ҷустуҷӯ мекарданд ва феодализмро (рацио – ақл, тафаккур) пеш ронда, изҳор мекунанд, ки ҳамаи комёбиҳо маҳсули тафаккури инсон буда, он ба инсон меафтад.

Адибони маорифпарварӣ. Адибони маорифпарвар дар ақидаи ӯ, ин адабиёт бояд хусусияти тарбиявӣ дошта, одамонро дар маорифатнокӣ тарбия намояд. Адиб бояд тамоми тарафҳои хубу бадро ҳақиқатнигорона тасвир намояд ва ҳеҷ нуқсонро аз ӯ наҷҳон накарда, онро танқид намояд. Ба як маънӣ адибони маорифпарвар бо асарҳои худ ба реализми танқидӣ поя гузошта

Асар асарҳои адабони маорифпарвар хусусиятҳои фалсафӣ
дар ғизои жанрҳои нави адабӣ асарҳои худро офариданд, ки
аз ҷиҳати иҷтимоӣ-сиёсӣ ҷамъияти инъикоси худро ёфта буданд.
Асарҳои асарҳои романҳои иҷтимоӣ-сиёсӣ, романҳои фалсафӣ,
романҳои сиёсӣ-маишӣ ва мазҳакаҳои бо заҳрхандаи тезтунд
памфлетҳоро (памфлет – асари ҳаҷвиест, ки дар он
ҷамъияти ҷамъияти ва ё шахси алоҳида саҳт масҳара карда
шуда) бовар кардан мумкин аст.

Дар бини маорифпарвар дар маркази диққати худ тасвири одами
 ин ҷаи бини халқ интиҳоб шудааст, мегузошанд. Дар катори
 ин одаи инчунин намоёндагони буржуазия, ки соҳиби ғояҳои

пешқадам буданд, низ дохил мешуданд. Дар ҳамин даир дар Аврупои ғарбӣ чараёни нави адабӣ бо номи сентиментализм ба омад. Ин истилоҳ аз вожаи франсавии sentimental (сентиментал) гирифта шуда, маънояш ҳиссӣ, эҳсосотӣ гуфтан аст. Ин адабӣ аз нимаи дуввуми асри XVIII бори аввал дар адабиёти Франсия ба вуҷуд омадааст. Чараёни мазкур тақозо менамояд, ки инсон, бо олами руҳоният ва руҳу равони инсон, ботини инсон сарувор бояд кард. Сентиментализм баъди ба таътир гардидани ратсионализми маорифпарварӣ падидаи омада менамояд, ки ҷавҳари табиати инсон на олами идрон ва тафаккур, балки айнан ҳис аст. Кашфи олами ботинӣ ва инсон яке аз масъалаҳои асосии сентиментализм аст. Ин адабӣ дар Англия пайдо шуда, он бо номи Стерн ва асарҳои "Сентиментали" вобаста аст. Баъд дар баъзе мамлакатҳои Аврупо низ паҳн шуда-буд.

Заминаи иҷтимоии пайдоиши сентиментализм маҷмӯи буржуазия ба муқобили ашрофи феодалӣ буд. Агар нақбҳои классицизм дар асарҳои худ танҳо табақаҳои болониниҳо таҷриба карда бошанд, дар сентиментализм бештар эҳсосоти шахсии оммавӣ, намоёндогони табақаҳои миёнаҳои ҷамъият, деҳқонӣ, савдо, қосиб ва ҳурмандон мавриди тасвир қарор дода мешуданд.

Агар дар асарҳои ба чараёни адабии классицизм маънӯи одамони машҳур мавриди тасвир қарор дода шуда бошанд, дар асарҳои сентименталистӣ асосан ҳаёти одамони иродане таҷриба шуда тасвир мешуданд. Сентиментализм дар таҷрибаи қунонидани забон, нисбатан озодтару қушодтар тасвир олами ҳисҳои вай ва ба гуфтугӯи халқ наздик намудани он калон бозид. Сентименталистҳо ба олами ботинии одамони руҳияи инсон аҳамияти калон доданд. Дар осори вакилони адабии мазкур ҳаёти инсон ва қисмату тақдири вай, сарнавишти вай тавбаъ бо ҳаводиси рӯзгору ҷамъият ба тасвир омада, ҳолатро дар осори Жан Жак Руссо "Элоизаи нав", Дени Дидро "Фаталист" дидан мумкин аст. Дар ин осор руҳияи одамони пурсӯзу ғудоз ва бо ҳиссиёти маҳзунӣ тасвир мешуд. Ин қабил бештар бо оби чашм хонда мешуданд.

Адибони сентименталистӣ ҳар кадоме аз мамлакатҳои Аврупои ғарбӣ хусусиятҳои хосаи эҷодии худ буданд. Дар Русия ин ҳодираи асри XVIII сентиментализм пайдо шуд. Сентиментализми рус асосан кайфияти руҳияи дворянҳои таҷриба карда, сохти крепостноиро ҳимоя менамуд.

Англия дар асри XVIII. Дар Англия ҳокимияти дар асри XVII (соли 1648) ба дасти буржуазия гузашта буд. Дар асри XVI дворянҳои бой заминҳоро аз дасти аристократӣ қасбида гирифта буданд. Дар натиҷа дар кӯчаҳои Лондон намоишҳои бекор рӯз аз рӯз афзуда, барои бунёди истеҳсоли ва қувваи арзони корӣ замина ҳосил гардид.

Буржуазии англис баъди ба дасти худ даровардани ҳукумати иртиқоӣ пайдо карда ба тамоми ҳаракати иртиқоии асри барварӣ намуд. Рух додани чунин воқеаҳои сиёсӣ ба ӯро аз омӯшҳои асосии пайдоиши ақидаҳои нави фалсафӣ ва ҳаёлотӣ дар ин кишвар гардиданд.

Дар асри Томакс, Коллинз, Лайонс ва дигарон ақидаҳои аз нав таълиқшуда ба ӯ таҳрир намудани қонунҳои Библияро пешниҳод карда, Дэвид Гартли, Ҷозеф Пристли ғояҳои фалсафӣ ва ҳаёлотро ба вучуд оварданд. Адибони файласуф Шефтсбери, Ҷон Ҷонс бо асарҳои худ оиди мавқеи инсон дар ҷамъият ғояҳои ҳаёлотӣ ронданд. Аз ҷумла, МанDEVIL дар осори худ ба ҳаёлот ва қиссо баромад кард. Епископ Беркли бошад, дар асари худ ба муқобили материалистон баромад карда, ғояҳои ҳаёлотӣ ронд. Файласуфи дигар Давид Юм ғояҳои ҳаёлотиро тарафдорӣ намуд.

Дар асоси ин давраи англис ҷараёни нави адабӣ — романтизм пайдо шуд, ки он бо асари Стерн «Саёҳати Ҷаннабӣ» ғоз мегардад. Адибон-сентименталистон дар асарҳои худ ҳаёлотҳои руҳафтодагии қаҳрамонро ифода менамуданд, ки ҷамъияти ҳамонвақта буд.

Дар ин давра аз байни халқи оддии меҳнаткаш як зумраи адибон ҳамчун Вилиям Годвин, Томас Пэн ва пешвои онҳо Роберт Бернс низ баромаданд, ки дар эҷодиёти онҳо романтизм, ҳаёлотбинӣ солим бештар ба назар мерасанд.

Дар чунин шароити тезтунди мафкуравӣ адабиёти буржуазии англис ба вучуд омад, ки намояндагони барҷастаи он Ҷон Милтон, Даниэл Дефо ва Ҷонатан Свифтҳо буданд. Сонӣ Ҷон Ҷонс ва Филдинг ва Ричардсон барин адибон давом доданд.

Даниэл Дефо (1661-1731). Даниэл Дефо дар Лондон дар ҳаёлотӣ таълим гирифта шудааст. Ӯ дар хонавода ба воя расид, ки ба бештар ба савдо ва дин майл доштанд. Падари Даниэл Ҷон Фавкуолдаи писарашро мушоҳида карда, ӯро барои ба академияи диндорон гузошт, то ки аз ӯ арбоби дин ба воя ояд. Аммо дар атрофи Лондон ҷойгир шуда, онро Мортон ном

шахс сарварӣ мекард, ки ӯ дертар аз таъкиби диндорон тӯро Америка паноҳ ҷуста буд.

Дефо чанд муддат дар мактаби Мортон таҳсил намуда диндорӣ кард ва бо савдо машғул шуда, дар ин бобат ӯ даст даровард. Ӯ бо мақсади тичорат тамоми Аврупоро давра ҷумла, муддати зиёде дар Испания ва Португалия шуд. Дар ҷараёни умри худ шохид ва иштирокчи чандин воқеаҳои сиёсӣ шуда, онҳоро дар асарҳои худ низ тасвир кардааст. Дар Дефо «Таҷрибаи оиди лоиҳа» (1697), «Англиси асилзод» (1702) ғайра ғояву пешиноҳоди ӯ барои иқтидору иқтисоди кишвар меравад. Баробари ҳамаи ин Дефо ҳамчун адиб ва журналист шинохта шудааст. Фаъолияти адабии Дефо гуногунҷанрӣ буд. Жанрҳои гуногуни адабӣ аз памфлетҳои шеъриву насри сар то романҳои калонҳаҷм беш аз 250 асар офаридааст.

Ӯ ҳамчун рӯзноманигор-журналист низ фаъолият нишон баёни солҳои 1705-1713 тахти унвони «Шарҳи корҳои Дефо» рӯзномаи интишор намуда, ба бунёди журналистикеани ани гузоштааст. Ӯ ин рӯзномаро, ки дар як ҳафта ду шумора нашр танҳо худаш интишор мекард. Дар он ҳам масъалаҳои тичорат ахбори сиёсӣ, инчунин памфлету ҳикоеҳои рангини ҳама мешуданд ва аз бисёр чихат аз журналҳои Стил ва Адамс «Лаққӣ» ва «Тамошобин» болотар меистоданд.

Ниҳоят, баъди таҷрибаи бойи ҳаёти ва эҷодӣ пайдо карда ба навиштани асарҳои ҷиддии калонҳаҷм шурӯъ кард. Ӯ соли 1719 қисми аввали романи «Робинзон Крузо» таълиф намуд. Пас аз он паи ҳам қисмҳои дуюм ва сеюми романи инчунин боз як қатор романҳо, аз қабيلي «Ҳаёт ва сарқат капитани машҳур Синглтон», «Ҳотираҳои кавалер», «Ҳаёт соли вабо», «Шодиву андӯҳи Молл Флендерсти машҳур», «Ҳаёти диққатангези мӯҳтарам полковник Жак», «Ҳонуми «Ҳотираҳои Чорч Карлтон»-ро менависад. Аксари романи дар шакли тарҷумаи ҳоли шахсони тахайюлӣ таълиф гардида забони содда навишта шудаанд ва бо кушоду равшанӣ ба шудани афкор ва мақсади адиб ҷолиби диққатанд.

Асари машҳури Дефо романи «Зиндагӣ ва саргузашти Робинзон Крузо» ба шумор меравад. Сужети ин роман ба ҳама хонандагони замони зиндагии муаллиф, ки бештар ба кашфҳои ҷуғрофӣ майл доштанд, интиҳоб шуда буд. Адиб эҳтимол рӯйдоди ҳақиқӣ - ҳаёти маллоҳи шотландӣ Ал Селкирк, ки дар давоми чаҳор сол (солҳои 1704-1708) дар

роми гузаронида буд, ташкил карда бошад. Лекин ин воқеа романи шудани роман як сабаби чузъй шудаасту бас. Ин асар шахсияти қахрамони худ часорати инсонро дар тасвир келе барҷаста тасвир кардааст.

Дефо ба тезӣ дар байни ҳама гуна табақаҳои мардуми ҷаҳони калон пайдо карда, паи ҳам чандин бор нашр шуд ва ба ҷаҳони Аирупо тарҷума ва нашр гардид. Ин романро бисёр муваффақиреб дар шаклҳои гуногун – ихтисоран, дар қоғазҳои катта ва хурд ҳамчун манбаи даромад истифода бурданд. Дефо аз ин ба ҷаҳон як нависанда ва ношири авомфиреб давоми ҷаҳони ҷаҳонӣ, тамоми асарро азони худ нагардонад, бо тезӣ худи ӯ ба ҷаҳон дуҷуми романро тахти унвони «Саргузаштҳои Робинзон Крузо» навишта аз нашр баровард. Ин қисми ҷаҳон ба ҷаҳони минбаъдаи Робинзон ба Чин ва Сибир бахшида ба ӯ ин ҳамчун қисми аввала муваффақияти калонро соҳиб шудани романиро водор намуд, ки бо Чин ва Россия робитаҳои ҷаҳонӣ вуҷудат диҳанд. Азбаски қисми сеюми асар бештар ба ҷаҳонӣ ва дин бахшида шуда буд, чандон хуб истикбол

шуд, ки романи Дефо шӯҳрати калон пайдо кард, яке аз романи ӯ муваффақиреб навишта, дар он иброз дошт, ки Дефо дар ҷаҳони 50 солаи ҳаёти худро, ки бо шохигарии Британияи ҷаҳонӣ ва ҷаҳонӣ вобаста аст, тасвир кардааст. Мақсад аз ин романист сиёҳ кардани номи Дефо ва паст кардани романи буд. Дефо ин танкидро қабул карда, дар қисми сеюми романи кард, ки дарвоқеъ ҳам дар роман унсурҳои ҷаҳонӣ застанд ва ӯ дар давоми 28 соли оворагардиҳои худ бо ҷаҳонӣ вақтимичоз дучор шуда, бо онҳо муборица бурдааст. Ин романи «Робинзон Крузо» воқеаҳои замони зиндагии ҷаҳонӣ ба тарзи тамсилӣ ифодаи худро ёфтаанд. Аз ин ҷост, ки Дефо муваффақикони Дефо дар роман бештар унсурҳои ҷаҳонӣ худро нависандаро ҷустуҷӯӣ намудаанд. Лекин, бояд қайд кард, ки «Робинзон Крузо» ҳеҷ гуна романи тарҷумаиҳолӣ ба ҷаҳонӣ ва гуфтаҳои Дефоро пурра қабул кардан нашоад.

Дар пешкадами давр Дефо дар нақши Робинзон кайфият ва ҷаҳонӣ даври замони худро ифода намудааст. Робинзон дар ҷаҳонӣ асар ҳамчун меҳнаткаши часур ва ғаёл, ҳамчун ҷаҳонӣ ба ҷаҳонӣ худ, ки аз болои табиат ғолиб мебарояд, ҷаҳонӣ тасвир шудааст. Дефо дар шахсияти Робинзон симони ҷаҳонӣ нишон дода, нисбат ба ӯ самимияти худро изҳор

кардааст. Муваффақияти калони Дефо дар инъикоси ҳақиқати самараи он, ба манфиати инсон нигаронида шудани ӯро қаҳрамони асосии асар мебошад. Дар роман инчунин мутафалсафии муаллиф доир ба ҳастии инсон ва муносибати ӯ ба ҷаҳон низ баёни худро ёфтаанд, ки ин дар мусоҳибаҳои ӯ ба ҷаҳон равшан ба назар мерасад.

Ҳамин тариқ, романи «Робинзон Крузо», ки ба ҳаҷини адабиёти ҷаҳонӣ дохил шудааст, дорои аҳамияти бадеӣ, филологӣ, педагогӣ, таърихӣ ва ғайра мебошад. Ин аст, ки бисёр асарҳои мутафаккирони минбаъда борҳо ба ин китоби Дефо муроҷиат карда, дар он хислатҳои барои фаъолияти худ маъқулу мувофиқро намуна намудаанд.

Мунаққидону адабиётшиносон бошанд, оиди ҳусни бадеии романи «Робинзон Крузо» мулоҳизаҳои ҷониби динӣ ва ҷаҳонӣ карда, онро ҳамчун нахустин романи реалистии англис, намунаи жанри бадеӣ - роман-саёҳатнома ва ғайра эътироф намуда, сохтори асар – бағду бастаи воқеаҳои дар он тасвиршуда, таърихи хислатҳои қаҳрамонони асосии асар – Робинзон ва Чумбабба ва услуби асар ва ғайра эътибори махсус дода, онро ҳамчун асарҳои беҳтарини адабиёти ҷаҳонӣ эътироф кардаанд.

Дарвоқеъ ҳам Дефо бо романи «Робинзон Крузо» барои ҳайкали ҷовидона гузоштааст. Ин асар ба забони тоҷикӣ низ барои борҳо нашр шудааст.

Ҷонатан Свифт (1667-1745). Ҳаҷивнависи маъруфи ҷаҳонӣ Ҷонатан Свифт соли 1667 лар Дублин ном шаҳрчаи Ирландия хонаводаи шахсони камбағал ба дунё омадааст. Падарин ӯро чӯпон буд. Вай ба Ирландия омада бо сад машаққат барои таълим пайдо мекунад. Лекин дере нагузашта вафот мекунад ва ҷанин ба духтарчааш дар ҳолати қашшоқӣ мемонанд. Баъди чанд моҳ фарзандуҷуми онҳо – нависандаи оянда ба дунё меояд. Ӯро барои калонии падараш, ки адвокат шуда кор мекард, ба тарбия мегирад. Муносибати Ҷонатан бо амакаш чандон хуб набуд, вай ба ӯ бо хислатҳои худ аз ҳамдигар фарқ мекарданд. Амак меҳмонони Свифт шахси диндор шавад, лекин Свифт нисбат ба дин бегуна буд. Свифт бо қатъияти амакаш дар ҷаҳордахсолағӣ ба қонунҳои донишгоҳи Дублин дохил шуда, таълими динӣ гирифт. Гарчанд нисбат ба адабиёт шавқу ҳаваси зиёде дошт, лекин амакаш ӯро мекард, ки вай қоидаҳои динӣ ва метафизикаро омӯзад.

Ниҳоят дар соли 1669 Свифт ба ҳаёти мустақилона соҳиб шуд, барои худ коре пайдо кард. Ӯ ҳамчун котиби хонагии лорд Вил

... ба дарбор наздикӣ дошт, дар адои хидмат буд. Вай дар ин
... қисмати Темилро ҳамчун котибӣ ба чой овардан, аз
... вай ӯ, аз сӯхбати аҳли фарҳангу илм ва адибон, ки тез-
... рафти ба дарбори шох даромада, бо ӯ мулоқот

Дар баъзе асарҳои Темпл Эстер Љонсон, ки аз зами гайриқонунии ҳаёт буд, муаллими карда хату савод омӯзонд ва ниҳоят ба байи, ки аз ҳудаш чаҳордах сол ҷавон буд, ҳонадорро ба худро номид (Эстер ва Стелла - ҳар ду ҳам маънои «стелла» бахшида ба ў шеърҳои зиёде навишт. Дар ҳамин ҳанҷу адабии Свифт оғоз гардида, соли 1697 бо дархости ҳокими «Ҷанги китобҳо»-ро навишт. Дертар қиссаи ҳаҷвии «Дар барои бодка»-ро навишта, ҳар ду асарашро дар якҷоягӣ ба ҳама баровард ва дар байни мардуми Ирландия шӯҳрати ҳама кард. Соли 1699 Темпл вафот кард ва Свифт дар он ҳол буд. Ниҳоят дар деҳаи Ларакор коре пайдо намуд. Дар Темпл мероси ночизе насибаш гардида низ ба ин ҷой ба ҳамакун аввали асри XVIII Свифт тез-тез ба Лондон омада. Ниҳоят ў муддате дар ин ҷой монда, ҳамчун нависандаи шӯҳрати калон пайдо кард.

дар ба ҷаҳлияти адабӣ ва сиёсатмадории худ дар доираҳои
ҷамъияти интибор гардид. Вай ҳатто барои бастанӣ сулҳ байни
и 18 Фаронса мақоми арзанда бозид. Соли 1726 китоби
«Гулливер», ки ба нависанда шӯҳрати ҷаҳонӣ оварданд,
ро навис. Сифт дар ин асари худ, ки дар жанри нави роман
нависанда шуда буд, анъанаҳои фантастикаи реалистиро

Ин роман ҳаёти ҷаъияти Англияи асри XVIII хеле маъруфона ҳаҷв карда шудааст. Роман аз ҷаҳор қисм иборат буда, «Сасҳат дар байни лиллипутҳо» (лиллипут – одами хурдак) номида шудааст. Муаллиф дар ин қисм ҳаёти дарбор, вазирон, муборизаи байни ҳизб ва тӯдаҳои қулоқӣ, ки худаш шохиди онҳо шуда буд, ҳаҷвнигона ба қалам овардааст. Ин аст, ки бисёре аз мунаққидон дар шахсияти Гулливер таъбири талқин карда, асарро то андозае тарҷумаи ҳоли Дарноқеъ ҳам Свифт бисёр воқеаҳои дарборро, аз қабилҳои ғарбӣ мансаб, дуруғӣ, мунофиқӣ ва ғайра, ки бо чашми худ ӯ дар роман хеле маҳораткорона тасвир кардааст.

Қисми дуюми асар «Саёҳат ба Бробдингс» номидар дертар навишта шудааст. Дар ин қисм унсурҳои тарҷумон буда, ҳаҷв ҳам чандон тезутунд нест. Ин қисм бештар ба фалсафӣ ва инъикоси ҳаёти иҷтимоии давр характернок аст. Ҳамин қисми асар Свифт муносибати худро нисбат ба оқибатҳои бади он тезутунд баён кардааст. Вай дар ин асар образи шоҳи саховатпешаро, ки маҳсули тахайюлотӣ бадеи тасвир намудааст. Нависанда бо ин роҳ тарафдорӣ дар поянда будани сулҳ ва адолат будани худро изҳор менамояд. Кишвари великанҳо (одамони қаддароз, азимчусаҳо) навишта дар мамлакати ӯ ҳатто номи ҷанг вучуд дошта бошад ва ӯ оддитаринро дар бораи сулҳу амонӣ эълон мекунад.

Дар кишвари лиллипутҳо Гулливерро инсонӣ бузург, ҳасур медонистанд. Дар кишвари великанҳо бошад, вай ҳаҷв менамояд.

Ду қисми дигари роман дар солҳои бистуми асри XVIII навишта шуда, дар ин қисматҳо боз ҳам амиқтар ифода ёфтани муносибати адиби ҳаҷвнигор нисбат ба сохтори замона ба назар мерасад. Романро дар ду қисм навишта, дар қисми аввал ҳаёти иҷтимоӣ танқид карда, дар қисми дуюм оиди роҳи ҳалли муаммаларо мусбӣ доданӣ шудааст. Лекин воқеаҳои Ирландия, муборизаҳои барои истиқлоли халқи ирланд, ки дар сари он худӣ Свифт мебарояд, ӯро водор сохт, ки боз ду қисми дигари романро нависад. Дар сеюм муаллиф афкори пур аз ҳаҷро ғазали худро нисбат ба ҷамъият баён намуд, ки дар ин хусус дар қисмҳои аввали роман гуфта нашудааст. Хислати хоссаи нақшҳои ҷудогона, фантастикий рангоранг яке дигареро иваз карда, асарро аз ҷиҳати пуркуват кардааст.

Қисми чоруми роман, ки «Саёҳат байни гуингхон» номидар шудааст, ҳамчун ҷамъбасти муносибати муаллиф нисбат ба ҳаёти иҷтимоии замон ба қалам дода шудааст. Дар ин қисми роман маркази диққати нависанда шахсони қиёфай инсонии худро фаросоти худро гумкарда меистанд. Ин ҷамъиятро Свифт ба назар дидан надорад. Муаллиф ояндаи нек надоштани мамлакатро, ки он шахсони худбин раҳбарӣ менамоянд, саҳт мазаммат мекунад.

Ҳамин тарик, нависанда дар симои Гулливер, ки нақши асар аст, мавқеи қаҳрамони мусбатро дар асари бадеӣ баён менамояд. Вай қўшиш менамояд, ки ҷамъияти будани инсонӣ ҳақиқиро ба хонанда нишон диҳад. Гулливерро оддӣ, меҳнатдўст, ҳасур, соҳиби ақли расо ва қалби пок аст. М.

Ҷамъи ӯ симои ҳақиқии халқи оддии англисро нишон додааст. ӯ ба ҳамаҷуз ба саховатпеша аст. Ӯ ҳамеша манфиати умумро ба манфиати шахси худ боло мегузорад. Ин ҳолат махсусан дар асар, ки Гулливёр дар байни лиллипутҳо тасвир ёфтааст ба назар мерасад.

Дар романи дуюм Гулливёр ҳамчун донишманд тасвир шуда, ӯ ба ҳамаҷуз ба фалсафӣ ҳатто бо шоҳ мувоҳиша мекунад. ӯ ба ҳамаҷуз ба ҷангҳои истилогарона буда, дар ҳар гуна вазъият ба ҳамаҷуз ба маҳкум менамояд. Ӯ дар ҳалли масъалаҳои ҳамаҷуз ба донишманд баромад мекунад. Вай дар қадом ба ҳамаҷуз, дар ибтидо урфу одат, расму оини мардуми он ҷой, ба ҳамаҷуз қонуни он кишварро меомӯзад ва дар рафтору рафти ба он ашқ мекунад.

Ҷамъи тарик, дар нақши Гулливёр симои ҳақиқии мардуми ҳамаҷуз англис инъикоси ҳудро ёфтааст. Романи «Саёҳати Гулливёр» ба бодияти баланди ҳуд, забон ва услуби ҳоссаи ҳеш ба ҳамаҷуз буди, дар он муаллиф маҳорати ҳаҷвнигории ҳудро ба ҳамаҷуз фантастикӣ ҳеле ҳуб омезиш дода тавонидааст. Гарчанд ба ҳамаҷуз ҳонандагони замони ҳуд муаллиф навишта шудааст, ба ҳамаҷуз гузаштани чандин аср қимати он кам нагардида, ба ҳамаҷуз асарҳои беҳтарини китобхонаи адабиёти ҷаҳонӣ ба ҳамаҷуз ғунаҳои олам тарҷума ва ғаптаву барғашта нашр шуда. Аз ҷумла, ин асар ба забони тоҷикӣ низ тарҷума ва нашр шудааст.

Ҷамъи ба ғунаҳои романи «Саёҳати Гулливёр» номи Свифт аз ҳамаҷуз ба ҳамаҷуз адабиёти олам ҷой гирифта, номи ӯро ҷовидон мекунад.

Савол ва супоришот:

1. Сентиментализм ва хусусиятҳои он.

2. Инъикоси ҳаёти мардуми меҳнаткаш дар романи Даниел Дефо «Ҷамъи Крюю».

3. Таърихиномаи Чонатан Свифт ва инъикоси он дар асарҳои ӯ.

4. «Саёҳати Гулливёр» ва мазмуну мундариҷаи ғоявии он.

5. Маҷмӯи адабиёти Давраи Эҳё.

АДАБИЁТИ МАОРИФПАРВАРИИ ФАРОНСА ВА НО

Нуктаҳои асосӣ:

1. Адабиёти маорифпарварии Фаронса.
2. Волтер ва фаъолияти адабии ӯ.
3. Дени Дидро ва эҷодиёти ӯ.
4. Жан Жак Руссо – инсонпарвари бузург.
5. Девони «Мағрибу Машиқ»-и Ҳёт.

Дар асри XVII дар Фаронса нисбат ба дигар мамлакатҳои Аврупои ғарбӣ классисизм ба пояи баланди худ маорифпарварӣ намояндагони барҷастаи он Буало, Корнел, Расин, Мольер ва ғайраҳо буданд. Дар асри XVIII бошад, дар ин кишвар бо инчунин инқилобӣ ҳаракати маорифпарварӣ оғоз ёфта, ба зудӣ назди барои тамаддуни ҷаҳонӣ маорифпарварони бузургро рӯи сарҳадҳо барои ба вучуд омадани ин ҳаракат пеш аз ҳама бедорӣ ва иҷтимоии омма ва воқеаҳои инқилобии дар мамлакат рух дода шуданд. Ҳамин ҳаракатҳои инқилобиро маорифпарварон мекарданд. Зеро онҳо тарафдори ривож додани илму фан, фарҳанг, маориф буданд. Дарвоқеъ, Монтеске, Волтер, Руссо, Голбах, Гелветсий ва дигарон ба як маънӣ вазифаи таърифи назди ҷамъият истодаро дар инкишофи маърифат донистанд.

Ана ҳамин ҳаракати васеи ақлӣ бо унвони «Маърифат дар мардум» хеле шӯҳрат пайдо карда, барои ба вучуд омадан мустаҳкам шудани ҳаракати инқилобӣ сабаб шуд. Маорифпарварон дар ҷараёни тайёрии инқилоби буржуазии соли 1789 дар ҷаҳон пешсафи ғояҳои инқилобӣ буданд.

Дар арафаи асри XVIII танқиди ғояҳои феодализм ба ҷаҳон Лесаж оғоз ёфт. Ӯ дар мазҳакаи «Тюркаре», романи «Шайтони ланг» сохтори ҷамъияти феодалиро танқид карда, дар фочеаномаи «Эдип» нисбат ба мавқеи калиси шубҳа пайдо кард. Маорифпарварон дар назди мардум муаммоҳои муҳимҳои иҷтимоӣ ва фалсафиро мегузоштанд.

Ҳамин тариқ, маорифпарварон баробари давом додани инсонпарварӣ фаъолияти универсалӣ (серсоҳа) дошта, дар паҳлуҳои гуногуни ҳаёти иҷтимоӣ-сиёсӣ даҳлат мекарданд. Сарвари онҳо беш аз 30 сол Волтер буд.

Волтер (1694-1778). Номи аслии нависанда, ғайбад муаррихи фарансаи Франсуа Мари Аруэ буда, тахаллуси ӯ Волтер аст. Ӯ соли 1694 дар Париж дар хонаводаи шафқат

Полтер маълумотро дар омӯзишгоҳи зодагонҳо – Вуторг гирифта буд, ки дертар худӣ ӯ чунин таъкид кардааст.

Мухоминишафта фочеаномай «Эдип»-ро ба анҷом расонид, ки маротиба 18 ноябри соли 1718 ба сахна гузошта шуд. Барои бори аввал худро Волтер номид ва бо ҳамин ном дар ҷаҳонгароид. Волтер минбаъд тамоми умр бо таассуби калисо ва ғонҳои озодӣ ва инсонпарвариро таълиғ кардааст.

Пеш ронда, ба муқобили калисо
Волтерро аз Фаронса пеш карданд ва ӯ се сол дар
ӯ бар бурд. Ӯ дар ин ҷой бо фалсафаи Локку, қонуни
ӯ шуд ва асарҳои Шекспиру Драйден, Адитсону Милтон,
ӯ барин суханварони номии англисро мутолиа намуд.
ӯ ин на танҳо бо дониши фаровон баргашт, балки мавзӯи
ӯ худ аз қабili «Брут», «Марги Сезар» ва «Заира»-ро
ӯ дар бунёди «Заира» таъсири «Отелло»-и Шекспир
ӯ намод, «Мактубҳои фалсафӣ»-и Волтер соли 1733 дар
ӯ ин унвон «Мактубҳо оид ба миллати англис» интишор
ӯ ин сохтори ҷамъияти нисбатан пешқадами Англия ба
ӯ таъсиди Фаронса муқобил гузошта шудааст.

«Фоченамоҳои машхури Волтер «Заира» мебошад, ки дар «Фолло»-и Шекспир таълиф шудааст. Волтер дар ин «Фолло» эстетикӣ худ: «фочеаи эҳтирос, азоби вичдон ва

халокати хунинро талаб мекунад» сахт риоя кардааст. Дар
нокоми ду чавони дилдода, ки қурбони ҷаҳолати динӣ
тасвир ёфтааст. Воқеаҳои асар дар яке аз мамлакатҳои
медихад. Султони Иерусалим Оросман асираи худ
медорад ва ӯ низ дар навбати худ ба ӯ дил мебандад
шахсияти Оросман як чавонмарди баҳодур, ҷангонари
ҳокими саховатпешаро мебинад. Лекин дугонии ӯ
асираҳо буд, оқибати нек надоштани ин муҳаббатро
набояд тарсодухтар чавонеро аз дини ислом дӯст дорад
Аврупо Нерастан ном чавонмарди баҳодури насронӣ
омада, аз ӯ озод кардани асиронро меурсад. Онҳо
ба ивази симу зар даҳ асир озод карда хоҳад шуд. Лекин
Нерастан бо симу зар назди Оросман меояд, ӯ ба чавонмар
шуда, ба ҷойи даҳ нафар сад асирро озод мекунад, ки дар
Люзиняни солаш ба ҷойе расидаи бист сол боз дар асир
ҳам буд. Лекин Заира намехоҳад, ки бо асирони озодшуда
худ баргардад. Вай муҳаббати нисбат ба Оросман
чиз азизтар медонад. Ин дам Люзиняни пир дар
ва Заира фарзандони худро дида, аз ӯ илтиҷо мекунад, ки
тарк накунад. Заира ин ҳолро дида дудила мешавад. Дар
ва даҳҳо баҳодурони он ва падари пиру фартут, дар
муҳаббати Оросман.

Ба султон мактуби ба унвони Заира навиштаи
меоваранд, ки ӯро ба воҳӯрӣ даъват карда будааст. Оросман
ба вачд меояд. Вай намедонад, ки чавон бародари духтар
азоби рашк сахт азоб мекашад. Наход муҳаббати ӯ
Оросман аз Зоира ҷавоби ин саволро донистан
таҳқиқшуда ба савол ҷавоби маҷозӣ медихад.

Оросмани ба шубҳа афтода ғуломеро бо мактуби
назди Заира фиристода, ҷавоби ӯро оиди воҳӯрӣ донистан
Ғулом ҷавоб меорад, ки Заира ба ҷои воҳӯрӣ, албатта
Оросмани аз ин ба ғазаб омада ба аспӣ рашк савор шуда,
воҳӯрӣ меояд ва Заираро мекушад. Ӯ талаб менамояд, ки
насрониро ин ҷой биёранд. Хангоме, ки Неристани
ҷой меорад, ӯ манзараи ғоҷавиро дида ҳақиқати
мекунад. Оросман аз кардааш пушаймон шуда ба худ хангар
Баҳодури насронӣ ин ҳолро дида намедонад, ки ба Худо барои
ин шукр кунад ва ӯ ғазаби худро, ки боиси ҳамаи ин ҷаҳолати
худи ӯст, хитоб кунад. Ғоҷа бо суханони пур аз андешаҳои
«ҳамаи динҳо одамонро маҳв мекунад» ба поён мерасад.

Барои ҷаҳраи ҷараёни деистӣ буд. Яъне, ӯ аз як сӯ ба табиат ва қонунҳои инкишофи ҷамъият назари ҷаҳраӣ дошта бошад, аз сӯи дигар мавҷудияти Худоро ҳамчун ҳаётотаранганди материя эътироф мекунад. Ин тамоюлот ба ҷаҳраи анибони ин давр хос аст. Вале дар лаҳзаҳои муайян ҷаҳраи Волтер ғолиб меомад.

Дар асарҳои Волтер “Кандид ё худ оптимизм” (1759), “Ҷамъияти Россия дар аҳди Пётри Кабир”(1759-1763), “Ҷаҳраи” (1764), “Соддалавҳ” (1767), “Таърихи парламенти” (1789) ва ғайра мебошанд.

Ҷаҳраи адабиёт ва фалсафаи Шаркро дӯст медошт ва ҳамеша ба ҷаҳраҳои “Ҳазору як шаб” ва “Тулистон”-и Саъдӣ аз ҷаҳраи анибони Волтер буданд. Ӯ тавассути тарҷумаҳои ҷаҳраи ҷаҳраи ҳикматҳои Авасто, андарзу масалҳои Лукмони Ҷаҳраи “Бӯҳористон”-и Абдурахмони Ҷомӣ ва ғайра ба ҷаҳраи Волтер аз мутолиаи “Тулистон” ба вачд омада, соли 1767 ба ҷаҳраи фалсафаи “Задиг”-ро бо имзои Саъдӣ ҷоп намуд. Як ҷаҳраи Волтер, аз ҷумла, “Заира”, “Алзир”, “Золим”, “Таассуб” ва “Ҷаҳраи Ҷаҳраи” (с), “Яtimi чинӣ” ва ғайра, ки дар мавзӯи ҷаҳраи шудаанд, ҳаёту муборизаи мардуми машриқзаминро ҷаҳраи Волтер дар «Луғати фалсафӣ» низ ҷой-ҷой оид ба ҷаҳраи ҷаҳраи Шарқ андешаҳои ҷолиб баён намудааст.

Ҷаҳраи Волтер шӯҳрати умумҷаҳраи пайдо кардаанд ва ба ҷаҳраи ҷаҳраи ҷаҳраи ҷаҳраи тарҷума ва нашр шудаанд. Аз ҷумла, “Ҷаҳраи оптимизм” соли 1963 ба забони тоҷикӣ нашр шудааст.

Дидро (1713-1784). Намояндаи дигари адабиёти ҷаҳраи Фаронса нависанда ва файласуфи маъруф Дени Дидро мебошад, ки ӯ соли 1713 дар шаҳраки қадимаи Лангр, ки ҷаҳраи худ машҳур аст, дар хонаводаи ҳунарманд таваллуд шуд. Барои барои дар яке аз коллеҷҳои беҳтарини Париж ҷаҳраи фарзандаш имконият медиҳад. Дар ибтидо вай ба ҷаҳраи ҷаҳраи динӣ машғул шуд, сони ӯ ба ғояҳои деизм ба ҷаҳраи ӯ ва дар охир тамоман ба муқобили ақидаҳои динӣ шуд. Дар ҷаҳраи Дидро забонҳои гуногунро омӯхт. Дикқати ӯро ба ҷаҳраи ҷаҳраи назарии ҳунарҳо, санъат ва фалсафа ба худ ҷаҳраи ҷаҳраи аз таълими динӣ рӯй гардонидани Дидро падараш ҷаҳраи ҷаҳраи моддӣ ба ӯ даст кашид. Дар натиҷа ӯ низ ба сафи ҷаҳраи ҷаҳраи ҷаҳраи рӯзгор бо коре машғул мешуданд, ки ӯ ва бо ҳаққи қалами ночизе, ки барои навиштаҳоиаш ҷаҳраи ӯро мегузиронид. Аввалин асари Дидро «Афкори фалсафӣ»

(1746) буда, азбаски дар он дини католикий саҳт танқиди шариқ қарори парламенти Фаронса сӯзонида шуд. Дидро барои «Номаи нобиноҳо – ибратномаи биноҳо» (1749), ки дар ӯ материалистӣ ва атеистӣ таълиф ёфтааст, муддате ҳабо шуд.

Аз аввали солҳои 50-м Дидро ба таъсиси нахустини франсавиён шурӯъ намуд. Барои таълифи ин қомуси ба тамоми зиёиёни фаронсавӣ ҷалб карда шуданд. Ҷилди якум 1751 аз ҷоп баромад. Дидро муаллифи романи «Рӯҳонино» (1751) драмаҳои «Писари беникоҳ» (1757) ва «Падари онҳо» (1768) мебошад. Дидро дар асари худ «Парадокс дар бораи ақл» маҳорати хунарпешаи сахна фикрҳои ҷолиби диққат баён карда, маҳорати хунарпешаи хубро бо шоири машҳур баробар меқояд. Ҳар ду ҳам дар таърих ягон-ягон пайдо мешаванд. Соли 1766 романи фалсафии «Монахиня»-ро навишта, ҷинояти қалбдор мекунад. Асар дар шакли мактуб-насихати қаҳрамони асосӣ Сюзанна навишта шуда, дар он тамоми қабохати қалбдор равшан баён карда шудааст.

Қиссаи «Ҷиян Рамо» яке аз беҳтарин асарҳои Дидро ба ҳисоб меравад. Ин асар дар шакли барои адибони маорифпарварӣ Ҷантӣ хос – мунозираи фалсафӣ навишта шудааст. Ин муқолаҳои ӯ ба донишманд – яке худ муаллиф, ки соҳиби ахлоқи ҳамида, аз ҷирси боигарӣ дур ва ғояҳои худро ба манфиати ҷамъият равшанонаванд, дигаре, ҷиян Рамо, ки аз баҳри имконияти гузашта, тарқи ахлоқи ҳамидаи инсонӣ карда, танҳо бо табиқати разили дар табиаташ буда зистан меҳаҳад, мебошад.

Прототипи қаҳрамони асосии асар шахси реалӣ ба ҳисоб рафта, ки ӯ дарвоқеъ ҳам ҷияни бастакори машҳури Жан Филипп Рамо буда, бо бекорхӯчагиву оворагардӣ ва муфидум ба сар бурда, ниҳоят соли 1771 дар яке аз манзилҳои баста олам гузаштааст.

Дидро дар шахсияти ӯ хислатҳои аъзоёни ҷудогонаи ҷамъияти ҳамонобақтаро дида, ба он обу ранги бадеӣ додааст ва ба фалсафии худро нисбати ҷунун ҳаёт баён кардааст. Дидро ба ӯ додан меҳаҳад, ки Рамо ба туфайли нобаробарии иҷтимоӣ ба аҳвол гирифта шудааст. Яке аз хусусиятҳои ба худ хоси ин муқолама дар он аст, ки муаллиф дар он аз унсурҳои драма ва истифода бурда, суханҳои гуфтугӯиро ба қор бурдааст. Дар ӯ Рамо бисёр зарбулмасал ва мақолҳои халқӣ устодонаро ҷамъ кардааст, ки онҳо барои баланд гардидани қимати ғоявии асар ба ӯ кардаанд.

миссиятнинг ин қисса соли 1762 шуруъ карда, онро соли
расонидист. Лскин он ҳангоми дар кайди ҳаёт будани
онро надидаст. Ин асар танҳо аз рӯи феҳристҳо
маълум. Соли 1805 яке аз ин феҳристҳо ба дасти Шиллер
дар ин бобат ба Ҳёте хабар медиҳад. Вай ин асарро дар
ва забони немисӣ нашр мекунад. Танҳо баъди шонздаҳ
соати Фаронса бо ин асари Дидро, он ҳам бо тарҷумаи аз
ин Ҳёте кардашуда шиносо мешавад. Ниҳоят соли 1823
франсувӣ пайдо шуда, дар Фаронса чоп мешавад.

«Сарассинҳо»-и Дидро бо панду ҳикматҳои «Гулистони» ёфтааст. Номи Дидро дар таърихи тамаддуни ҷаҳонӣ файласуф, адиб ва морифпарвар машҳур аст.

Жан Жак Руссо (1712-1778). Мутафаккири, ғайбаи нависандаи барҷастаи Фаронса Жан Жак Руссо роҳи бузург душвору самарабахшро тай кардааст. Вай фарзанди соатҳои буда, дар овони ҷавонӣ ба сифати хизматгор, котиби хона, муоворагард, муаллими мусиқӣ кор кардааст, ки дертар дар ин дар асари тарҷумаиҳолии худ «Тавба» муфасссал навиштааст.

Руссо дар охири ҳаёташ нависандаи шўҳрамтанд тарбияи ҳам, барои ёфтани як бурда нон нотахоро рӯйбардор мегардад. Чустучўи «озодӣ» дар мамлакатҳои Аврупои ғарбӣ оғоз ёфтааст. Дар зери маҳрумиятҳои бемислу монанд ва дар шаронги ғайб доимии синфи ҳукмрон, дар зери таъсири мутафаккирони асри Фаронса ақидаҳои Руссо ташаккул ёфта, эҷодиёти ӯ равшанро дурахшонтар ба ҷўш меомад.

Жан Жак Руссо аз худ мероси гаронбаҳои ғояи гузашта. Ғояҳои ҷамъиятии Руссо ҳамчун доираҳои демократии «соҳеб сеюм» назар ба ақидаҳои дигар мутафаккирони барҷастаи инқилоби буржуазии охири асри XVIII-ро аз ҷиҳати мафҳумӣ карда буданд, бештар хусусияти инқилобӣ доштанд.

Ҳанўз дар нахустин асари фалсафии «Оё пайдоиши санъат ба беҳтар шудани ахлоқу одоб ёрӣ расонд?», ки соли 1750 навишта буд, ақидаҳои инсонпарваронаи Руссо равшанро мегардад. Вай таърихи инсониятро омўхта, ҷамъияти тамаддуни мушоҳида карда, ба хулосае омад, ки пешрафти илм ва санъат ба ҷамъият шўчоати табиӣ ахлоқу одобро вайрон карда, муноқиша байни одамонро бадном кард.

Чунон ки мебинед, Жан Жак Руссо зиддиятҳои байни феодалию мутлақиятро дида, ҳиссиёт, орзую умед ва манфиатҳои оммаи халқро дарк намуд. Инсонпарвари бузург навишта буд, ки санъат ва адабиёти замони ӯ ба болои занҷирҳои оҳанин, ки дар печонда гирифтаанд, ҷанбарҳои гул мегуздоранд. Бинобар ин ғояи бартараф намудани ҳамин зиддиятҳоро ба манфиатҳои ахлоқу одоб ва хушбахтии одамон, ба манфиатҳои пешниҳод мекунад.

Ақидаи файласуф – мутафаккири барҷастаи Фаронса ин аст, ки вай илм ва санъатро ҳамчун воситаи таъсирбахш ба гардонидани ахлоқу одоб эътироф мекунад. Дар ин ҷой таъсирбахши тараккипарварии ӯ, махсусан равшан зоҳир мегардад. Мутафаккири

Ҳама барои тақмил додани ахлоқу одоб ва маърифатнокӣ ва таърифи ҳамаи шаҳрвандон хурофотҳои кӯҳнаи бофтабаровардаи ҳамаи аҳли ҷомеа аз ҷиҳати ғайр афкандан лозим аст. Ҳокимияти давлатӣ бояд таълимро ба ҳамаи аҳолиро, ки асарҳои онҳо ба хушбахтии халқ ёрӣ расонид, таълим диҳад, инкишофи чунин санъатеро, ки хислатҳои ҳамаи аҳли ҷомеа тарғиб менамояд, ба зери ғимояи худ гирад.

дар асарҳои минбаъдаи худ инсонпарвариро боз ҳам ба ин асарҳо хусусияти иҷтимоӣ-сиёсӣ медиҳад. Вай баъдан баъданисад, ки аз муваффақияти нахустин «фикри» худ огоҳона, қарор дод ба муқобили тартиботи мавҷуда ҷанг кушад. Масъалаҳои озодии сиёсӣ ва бародарии шаҳрвандӣ дар асари ӯ «Фикр дар бораи пайдоиш ва асосҳои ҳақиқатӣ одамон» (1755) барои инсонпарварии ӯ махсусан ҷойи аҳамият дорад.

Дар ин таълимоти маърифатпарвар-файласуфи Фаронса
и ҷаҳонӣ дар ибтидои таърихи инсоният ҷой дошт. Назар
ба «Ҷаҳони ғайбӣ ва ғайбӣ» ҳамчун баробарии ҳамаи одамон,
ҷаҳони ҷулми иҷтимоӣ ва итоати сиёсӣ тавсиф карда
шуда. Ҷаҳони побаробариро пайдоиши мулки хусусӣ ҳисоб
накунӣ, ҳуҷум ба ҳуҷум омад, ки ҷаҳони шаҳрвандӣ назар ба
«Ҷаҳони ғайбӣ»-и ибтидоӣ қадаме ба пеш мебошад. Баръакс,
побаробарӣ, қашшоқӣ, ҳар гуна касалиҳо ва камбағалии
ҷаҳон ба ақиб аст.

Факт Руссо дар ҳамаи асарҳои фалсафӣ, иҷтимоӣ ва бадеии инсонпарвар ва мутафаккир баромад карда, меҳру ба ҷустиромро нисбат ба инсон аз ҳама пештар гузоштааст. Табиати инсон хурофоти аристократӣ (аъёнӣ) ва диниро дар масъалаҳои никоҳ ва оила рад мекунад, таъкиди таъкили хонаводаро пешбинӣ менамояд, ки дар он аристократҳо муносибати инсонпарварӣ ба амал бароварда ва ғайр дар бораи қашшоқии халқи Фаронса, ки дар зерини онҳо бӯй мебошад, бо қаҳру ғазаб сухан меронад. Дар асари худ «Шартномаи ҷамъиятӣ» ба дараҷаи олиии худ мерасад ва инсонпарварии ӯ бағоят гул-гул мекунад. Руссо ба назарияҳои феодалии давлат консепсияи демократии ҳокимияти давлатиро муқобил мегузорад. Вай ҷустиромро шароити таърихӣ пайдошавии давлат ҳисоб мекунад. Инсонпарварии Руссо дар асари «Шартномаи ҷамъиятӣ» инсонпарварии бузургро ба ҳулосаҳои демократӣ ва инқилобӣ мекунад. Дар замони инқилоби франсавии охири асри XVIII

назарияи иҷтимоии Руссо парчами ғоявии яkobинизм гардидааст. Жак Руссо ҷамъиятро ба худ чунин тасвир менамуд, ки дар он одам бояд меҳнат кунад. Асарҳои Жан Жак Руссо нишон медиҳанд, ки мутафаккири барҷаста дар ҳақиқат инсонпарварии буюрида. Жак Руссо ҳамчун адиб бо қиссаи тарҷумаиҳолии «Тавфия» дар фалсафии «Элоизаи нав» ва «Эмил» маъруф аст. Руссо аввали асари тарҷумаиҳолии худро дар Англия навиштааст. Муқаддимаи ин асар навиштааст: «Ман ба одамон як нафар ҳақиқиро нишон додан меҷӯхам, ки он худӣ ман ҳастам». Дар пайвасти ба зиндагиномаи пуробуранги муаллиф паҳлуҳои ҳаёти иҷтимоӣ, урфу одат ва кайфияти ҳамзамонони ӯ, мардум барои ҳуқуқҳои табиӣ худ ва ғайра инъикос шуда, соли 1767 аз Англия баргашта, дар соли 1770 ин асари асарона мерасонад. Ба тӯфайли ҳамин асар мо дар бораи ҳаёт ва рӯзи Руссо маълумоти мукаммале пайдо карда метавонем.

Эҷодиёти бадеии Руссо бо фалсафа дар алоқамандии ҷудона. Ҳамин маънӣ дар романи «Элоизаи нав» низ ба хубӣ мекушояд. Асоси романи мазкурро таърихи ғоҷагии ду асри XII Абеляр ва Элоиза ташкил менамояд. Муаллиф таърихро ба рангу мазмун тоза медиҳад ва воқеаҳо дар замонҳои ҳақиқӣ Швейтсария ва Фаронса шуда мегузаранд. Воқеаҳо дар қӯҳҳои Алп, дар оғӯши манзараҳои дилфиреби Швейтсария меёбанд. Барои ба итмом расонидани таҳсили Юлия ди Швейтсария ашрофдӯхтар омӯзгори даъват карда мешавад. Ин ҷавон Сан-Пре дошт. Ӯ ҷавони доно, соҳиби ҳулуқу одоби хуш, лекин қашқар аз оилаи асилзодаҳо буд. Сан-Пре шогирди худро аз тахти меҳорад. Юлия низ ба ӯ меҳр мебандад. Ду дилдода наҷиб ҳамаҷун неъматҳои беҳамтои табиат медонанд. Лекин наҷибҳои иҷтимоӣ монеи қонуни табиат мешавад: падари Юлия барои Сан-Пре издивоҷ кардани духтараш қатъиян зид мебарояд. Дар натиҷа ба Волмар ном асилзода ба шавҳар медиҳанд. Лекин ин ки ҳеҷ гоҳ аз дили Юлия дур намеравад. Аз мобайн шап соҳиби Гарчанд Юлия аллакай модар ва муҳиби фарзандонаш аст. Ҳамеша аз Худо илтиҷо мекунад, ки ӯро ба Сан-Пре расонад. Сан-Преро ба бӯстонсарои худ даъват мекунад. Дилдодагон ҳам вомехӯранд.

Қисмати Юлия бо марги нобаҳангоми ӯ анҷом меёбад. Барои наҷот додани кӯдаки ғарқшудаистода худро ба наҳр наҷиб саҳт шамоли меҳӯрад ва ба беморӣ гирифташуда шуда аз олам

Хёте Иоханн Волфганг (1749-1832). Яке аз ситораи Фарб Иоханн Волфганг Хёте соли 1749 дар Франкфурт дар оилаи ҳуқуқшинос ба дунё омадааст. Ӯ аз ҷиҳати махсусан, таъриху ҷуғрофия, риёзиёт ва мусиқию расмҳои дилбастагии зиёде дошта, ҳатто барои аз худ кардани фарҳанги халқҳо забонҳои зиёдеро аз худ намудааст. Дилбастагии шефтаи илм будан ӯро ба факултаи ҳуқуқ Донишгоҳи Лейпсиг 1765 овард. Вале бо вучуди таълим доштани ғояҳои маорифпарвари барҷастаи немис Донишгоҳ Хётеро усули таълиму тадриси адабиёту ҳуқуқҳои ғаммаҳои ҷамъиятӣ қаноат кунонида натавонист. Аз ин рӯ Донишгоҳ намуда, ба эҷоди шеърҳои ошиқона ва омӯшиши табиатшиносӣ сураткашӣ машғул мешавад. Ин буд, ки ӯ маҷмӯаи нахустини ашъори хешро бо номи «Сурудҳои ошиқона» шеърҳои ошиқона иборат буданд, нашр намуд.

Соли 1770 ба Донишгоҳи Страсбург дохил шуда, амиктар аз худ кардани илмҳои замонаш ва омӯшиши гардид. Хёте ҳангоме таҳсил ба донишмандӣ машғур Хердерро пайдо намуд, ки дар тақдири минбаъдаи ӯ дар арсаи намунаҳои нақши муҳиме бозид. Ба воситаи Хердер ва чадвалҳои ӯ омӯзиши амиқи эҷодиёти шифоии халқ ва ашъори пешгузаштаву ҳамасрони худ, махсусан ашъори баландпарвози Шекспир 1564-1616 машғул гардид.

Таълифи романи “Гётс фон Берлихинген” 1773 ва “Ғаму андӯҳи Вертери ҷавон” 1774 дар шўҳрат ва маориф намудани Хёте дар байни аҳли илму адаб боис гардид. Хёте хатми Донишгоҳ соли 1775 ба Ваймар баргашт ва ба таълифи дуҷуми эҷотиёти ӯ оғоз ёфт.

Бо вучуди дар вазифаҳои баланд ва ба корҳои давлатӣ будан ӯ аз кори эҷодӣ дур нашуд. Баръакс, ба эҷоди лирикӣ машғул шуда «Нағмагон», «Ба сӯи камар», «Шоҳи ғайра тавассути образи қаҳрамонҳои лирикиаш инсонро аз зулм озодро тараннум кардааст.

Зиндагии якмарому якнавохт ба рӯҳи шоир сазгор ӯро рӯҳафтода намуд. Ин буд, ки Хёте соли 1786 ба сафари баромада, чанд муддат дар ватани Дантею Рафаэл монда, омӯзиши асарҳои классикӣ ва аз худ кардани ботаника, минералогия ва анатомия машғул мешавад. Бо илловаи омӯхтани фарҳанги гуногун ва шиносӣ бо тамаддуни қадими Италия

«Ифигения дар Таврид» 1787, «Эгмонт» 1788 ва «Гамлет» 1780-1789-ро эҷод намуд.

Дар баъди бонаншт аз Италия 1790 аз корҳои давлатӣ ва ҳамаҷун аз вазифаи канида, ба тарғибу ташвиқи адабиёту санъат шурӯ кард. Ин ба ӯ имконият медиҳад, ки барои аз сахна тоза шудани берӯҳ мубориза барад. Дар ҳамин солҳо балладаи «Бурнфай»-ро навишт, ки як навъ эътирози шоир нисбат ба ҳамаҷун буд.

Дар асари 90-ум ва минбаъд Ҳёте ба навиштани силсилаи асарҳои худ: «Марсияҳои Рим» 1788-1790, «Худуди Италия» 1788-1791, «Илоҳинома» 1782, «Илменау» 1783, «Панетсия» 1790 драмаи «Гражданин-генерал» 1793, «Илоҳибаҳои муҳочирони немис» 1794-1795, дostonҳои «Гамлет» 1793, «Герман ва Доротея» 1797, романҳои «Вилгелм Мейстер» 1793-1796, «Солҳои Вилгелм Мейстер» қ. 1-3, 1821-1829, асарҳои «Шеър ва Ҳафти мин» қ. 1-4, 1811-1832, «Саёҳати Италия» қ. 1-3, 1816-1819 ва «Фауст» қисми 1, 1808, қисми 2, 1825-1831 ва «Девони Шарқ» 1814-1819 ва ғайра машғул шудааст, ки онҳо дар таълиқи ҷаҳонӣ ҷаҳонӣ беҳамто буда, номи шоирро дар радиои ҷаҳонӣ ба ӯ фарҳанг ҷовид гардониданд.

Дар ҷараёни муносибатҳои Ҳёте ба Шарқ, махсусан назари ӯ ба ҷаҳонӣ ҷаҳонӣ форс андешаву ақидаҳои муҳаққиқони осори шоир ҷаҳонӣ аст. «Девони Ғарбию Шарқӣ» бо маводи фаровони худ ҷаҳонӣ Ҳётеро ба Шарқ равшан менамояд. Ба ақидаи ҷаҳонӣ ҷаҳонӣ бунёди романтизм адабони аврупоӣ бештар ба илму ҷаҳонӣ ҷаҳонӣ римӣҳои қадим эътиқод доштанд. Ба фикри онҳо ҷаҳонӣ ҷаҳонӣ Рими бостонӣ дорои тамаддуни қадима бошанд. ҷаҳонӣ ҷаҳонӣ ин андешаи гузаштагонӣ худро нодуруст эълон карда, ҷаҳонӣ ҷаҳонӣ тамаддуни халқҳои машриқзаминро қадимтар ва ҷаҳонӣ ҷаҳонӣ хонда, баҳри омӯختани он рӯ ба Шарқ оварданд. Дар ҷаҳонӣ ҷаҳонӣ адибонизмпарварӣ ба ориентализмпарастӣ табдил ёфта ҷаҳонӣ ҷаҳонӣ ба ҷаҳонӣ шеърӯ шоирон майл кардани Ҳёте ҳам ҳамин ҷаҳонӣ ҷаҳонӣ қувваи худро ба хондани асарҳои сершуморе роҷеъ ба ҷаҳонӣ ҷаҳонӣ ба «Девони Ғарбию Шарқӣ» барин асаро офарид, ки ҷаҳонӣ ҷаҳонӣ пешнаи немис надида буд».

Ин тавр мегардад, ки муносибати Ҳёте ба Шарқ, махз тавассути ҷаҳонӣ ҷаҳонӣ Ҳофизи Шерозӣ ба забони олмонӣ сураи гирифта, ҷаҳонӣ ҷаҳонӣ Шарқ гардонида будааст. Ин буд, ки ӯ «баъди ҷаҳонӣ ҷаҳонӣ Ҳофиз дар тарҷумаҳои озоди немисии Шосеф Фон

Ҳаммер тамоми қувваташро баҳри омӯзиши осори адаби баҳусус форсу тоҷик бахшид. Ҳаммер мушовири дуҷони адабиёту санъати Шарқ мегардад»².

Аз навиштаҳои адабиётшинос Шокир Мухтор барои Ҳёте танҳо ба ғазалҳои Ҳофиз қаноат накарда, инчунин ба маснавиҳои Саъдӣ ва асарҳои Абдурахмони Қомӣ, асарҳои Фирдавсию Низомӣ ва Анварию Румӣ барои адабиёти форсу тоҷик аз наздик шиносӣ пайдо намуда бардоштааст. Ҳатто дар қисмати «Қайдҳо»-и «Девони Шарқ» эҷодиёти онҳо махсус таваққуф намуда, андешаҳои онҳо кардааст. Масалан, дар бораи Саъдӣ менигорад: «Саъдӣ бисёр хуб аст. Таълим додан ӯ насиҳат карданро қарини меҳуморад». Ё худ дар бораи таъсири «Қобуснома» менигорад: «...Вақте ки ман ба омӯзиши адабиёти Шарқ аз тахти дидан шудам, ба дастам китоби «Қобуснома» афтид ва ба ман чунон таъсир бахшид, ки барои он бисёр вақтро сарф кардам, мутолиаи он рафқони зиёдеро ҷалб намудам...» Ё ин ки дар Анварӣ овардааст: «Анварӣ шоири доно, ки аз рози дидан рӯҳ огоҳ буд, чунин гуфт: «Ҳама ҷову ҳама вақт дурро оддгустару хатобахш бош!».

Чунин андешаҳо дар қисмати «Қайдҳо»-и «Девони Шарқ» хеле зиёд буда, кӯшиш намудааст, ки дар бораи онҳо андешаву фаҳмиши худро баён созад. Вале бо инчунин андешаву ақидаҳои бикр нисбат ба ин классикони адабиёти форс Саъдию Фирдавси, Низомиву Анварӣ ва дигарон мунофиқона ба ғазалиёти Ҳофиз дигар хел, яъне самимӣ ва барҷаста ҷиҳат ёфтааст. Ҳатто дар «Девон» боби махсусро «Ҳофизнома» таъин намудааст. Муҳаббати худро дар шеъри «Бепое» ба Ҳофиз баён кардааст:

*Ҳофиз, ту мисоли ҷовидонӣ,
Чун умри абад надорӣ поён.
Ҳар як ғазалу ҷамои ту,
Ҳар нақши сарир хомаи ту,
Вобаста фақат ба ҳеш бошад,
Чун ҷанбари осмони гардон...*

(Тарҷумаи Лоик)

Ё дар шеъри «Ба Ҳофиз» бахшидааш ашъори ўро «ҳадаи камол» доништа, худро муриде аз муридони Ҳофиз хондааст:

*Ҳофизо, бо ту баробар будан?
Чӣ ҳаёлет маҳол!*

Хеширо чун ту ба қадр афзудан?

Нест чуз айни вубол!...

Шеъри ту ҳадди ҷамол асту камол

Гоҳ чун мавҷи шарар ҷону диламро сӯзад

Гоҳ монанди насими саҳар аз тарфи ҷаман,

Ба дилам нақҳати гулбоди баҳор андӯзад.

Ба забони қаламам ҷуръати гуфтор бидеҳ,

Ман муриде зи муридони туам, эй устод...

«Пайравӣ» бошад, Ҳофизро маликушшуарои ҳамаи

«Шеъри худро пайрави ашъори ӯ ва дар шеъру ғазалнависӣ

«Ҳофизро интиҳоб карданаширо ба таъкид гуфтааст:

Ҳофизо, кош чу ту нодирагуфторӣ кунам,

Пайрават бошаму гӯям сухани хостае.

Резакорӣ зи ту омӯхтаву пардозам

Шеъри мумтозу гаронмояву перостае.

Гар тақозои маонӣ надихад дастурам,

Суханеро наи такрор наорам ҳаргиз,

То ба тарзи ту кунам шеъру ғазалпардозӣ,

Эй маликушшуарои ҳама дунё, Ҳофиз!...

Ҳамагонро пайвастан осори классикони тоҷикӣ форс ӯро ба
«Ҳофиз» ки «мардуми форс дар тӯли панҷ аср аз ҳама шоирони
«Ҳофиз» Фирдавсӣ, Низомӣ, Анварӣ, Румӣ, Саъдӣ, Ҳофиз ва
«Ҳофиз» кирдаанд ва ҳол он ки дар байни шоирони
«Ҳофиз» онҳо мардони аз ин ҳам бузургтаре ҳастанд».

«Ҳофиз» драматург низ маъруф аст. Ӯ пас аз офаридани
«Горватто Тассо», «Прометей», «Эгмонт» ва «Гётс фон
«Ҳофиз» ба «Фауст» ном асари калонҳаҷми худ дар таърихи
«Ҳофиз» мақоми арзандаеро ишғол намудааст. Ҳёте
«Ҳофиз» «Фауст» беш аз шаст сол заҳмат кашидааст. Гояи
«Ҳофиз» дар бораи Фаустӣ афсунгар ба Ҳёте хеле барвақт сар
«Ҳофиз» ханӯз хангоми донишҷӯӣ дар бораи симоҳои бузург
«Ҳофиз» Беранхинген ва Фауст нияти асарҳои калонҳаҷм эҷод
«Ҳофиз» Аслан афсона дар бораи табиб ва донишманди афсунгар
«Ҳофиз» дар асрҳои XVI дар байни мардум паҳн шуда, нақлу
«Ҳофиз» инде дар бораи сеҳру ҷодуи ӯ аз даҳон ба даҳон
«Ҳофиз» Дар солҳои 1587-1588 дар Олмон ва Англия нахустин
«Ҳофиз» Фауст нашр шуданд.

Ҳёте дар асоси ҳамаи он афсонаю ривоятҳои халқӣ ва китобҳои
«Ҳофиз» дар бораи Фаустӣ ҷодугар офарида шуда буданд, як асари
«Ҳофиз» ба пучуд овард, ки дар он руҳи фалсафӣ ба қалам дода

шудааст. Дар таълифи ин асар Ҳёте ба жанри фочса мутобиқ бошад ҳам ӯ борҳо аз қоидаҳои сахна дур рафта, ақидаҳои худро дар шакли муқолимаи қаҳрамонҳо баён мекунад. Асар «Муқаддима дар театр» оғоз мегардад. Ин ҷо муаллиф гӯишро ба худро баён карда, мухтасаран дар бораи бо қадом роҳ шунда шудани воқеа ишора мекунад.

Дар намоиши дуҷум муаллиф, бевосита оиди интиҳои сухан меронад. Минбаъд воқеаҳои асар дар ду қисми асосӣ мегиранд. Қисми аввал ба биступанҷ сахна тақсим шуда, ки аз панҷ намоиш иборат аст. Дар асар афкори донишманди мулоҳизаҳои фалсафии ӯ дар бораи табиат ва ҷамъият, муносибати одамон ба илму дониш ва ғайра хеле хирадмандона таъкид шудааст. Дар асар ба нақши Мефистофел низ эътибори асосӣ шудааст ва ӯ дар бисёр маврид нақши Фаустро ҳамроҳи Симона Маргарита бошад ба мо хислатҳои Марияро аз романи фон Берлихинген ва Лоттаро аз романи «Вертер» мекунад. Ӯ низ дар худ тамоми латофату назокати меҳрубони мучассам намудааст.

Қисми дуҷуми «Фауст» дар асри XIX навишта шудааст. Дар ин ҷо мо таъсири воқеаҳои бузурги даврро, аз қабили инқилоби охири асри XVIII-и Фаронса, ҷанги Наполеон, ислоҳоти таълимӣ, ашрофӣ дар Фаронса ва Италия баъди соли 1815 русияро мушоҳида мекунем. Дар ин қисми «Фауст» дар пеши назар ҳамаи дунёи қадим бо манзараҳои фарҳангӣ-таърихӣ худро намоянда мегардад. Дар поёни асар Фауст, ки тамоми умр дар ҷустуҷӯи ҳақиқат буд, ӯро пайдо мекунад ва ӯ худро бо ин бахтиёр мешуморад. Охири Фауст аз ин олам ҷашм мепӯшад. Лекин афкори ӯ аз ин ҷовидон мемонанд. Ҳёте асари худро ҳамчун инсоният саховатпеша бо ғалабаи дониш ва муҳаббати инсонӣ аз болон ҷаҳон анҷом медиҳад.

Мероси насрии Ҳёте низ хеле бой ва рангин аст. Ӯ бисёр асарҳо аз ҷумла, «Шеърҳо ва ҳақиқатҳо», романҳои «Изтиробҳои Петер Чавон», «Интиҳоби хешовандон», «Вилгелм Мейстер» (дар ду ҷилда), «Саёҳати Италия», «Мактубҳо аз Швейтсария», рӯзнамаҳо, оғизҳои мақолаҳои бисёре доир ба адабиёт, санъат ва масъалаҳои ғайри илм навиштааст. Беш аз понздаҳ ҳазор мактуби Ҳёте маълум мондаанд.

Асоси романи «Вертер»-ро воқеаи ҳаёти ташкил кардааст. Соли 1774 ҳангоми дар Ветслер буданаш дар он ҷо бо мадони Кестнер ном дӯсти худ Шарлотта Буф ошно шуда ӯро дӯстӣ

Дарин аз тарси он, ки ба муҳаббати ду навчавон халал
худо аз ӯ канор мегирад. Шарлотта ба Кестнер ба шавҳар
Хамин нақтҳо дар Ветслер котиби ба ишқи нобарор
сифорат худро парронда мекушад. Ҳамин воқеа ба
дониш бабаб мешавад.

Дар ин ҷо шакли мактуб таълиф гардидааст, ки ба инъикоси
замони навишанда, мантики эҳсосот мувофиқат мекунад. Дар
мактабҳои лирика дар наср, лирика дар роман меистад. Тимсоли
дар ҳама ҷамъи ҷавони соҳибистеъдод ва соҳибмаълумот ба
меояд. Муаллиф дар бораи волидаини Вертер ба ҷуз баъзе
дар бораи модараш чизе намегуяд. Гумон меравад, ки аз
замони дору ва ба ашрофон алоқаманд аст.

Вертер қаламкаши моҳир ва бо рассомӣ, ҳайкалтавшӣ низ
аст. Дарин ба назари ӯ чунин менамуд, ки номдори
ба истеъдоди ӯ ҳасад мебуданд ва ӯро дида
наистанд. Вай дар яке аз мактубҳои худ, ки ба дӯшташ равона
шуда, менависад: «Ин тоифа одамон барои ман нафратноканд».

Ба тафсил аз гузаштагони адабиёт дар бораи муҳити Вертерро
дар ҳама ҷамъи сатҳи маълумот дода, ба олами ботинии қаҳрамони
мактаб таълиф додааст. Дар ибтидо дар мактубҳои Вертер
дар ин ҷо на нуқтаи назари ӯ ифодаи худро меёбанд. Ӯ серэхтирос
нависандаи ҳаёлипараст аст. Мактубҳои аввалин аз ҷӯшу хуруши
дар ин ҷо мекунад. Ӯ хушбахт аст ва ҳаёт ва табиатро дӯст
дарин Вертер ҳамеша ҷилди китобҳои Ҳомерро бо худ гирифта
дар ин ҷо дар оғӯи табиат онро кироат мекард. Ӯ инчунин сурудҳои
дар ин ҷо дӯст медорад.

Вертер бисёр мушоҳидакор аст ва мушоҳида карданро дӯст
дарин Ана ҳамин мушоҳидаҳо ӯро ба қаъри тафаккур мерасонанд.
Дар ин ҷо инсон дар ҳама ҳолат як аст! Аксар одамон тамоми умр
дар ин ҷо гузаронидан зиндагӣ мекунад. Агар андаке вақти
дар ин ҷо, роҳи ҷӣ тавр аз ҳаёт дур шуданро фикр мекунад. Ана –
дар ин ҷо ҷӣ офарида шудааст!» – Чунин аст ҳулосаи Вертер.

Ҳамин «Вертер»-ро аз ҷиҳати банду баст ба се қисм тақсим
дарин мумкин аст: шиносони Вертер бо Шарлотта, хизмат дар
дарин ва бозгашти Вертер ба назди Шарлотта. Вертер як шахси
дарин, соҳиби қаҳонбинии васеъ аст, аммо чун тимсоли типикии
дарин дар бораи муҳаббати худ мубориза бурда наметавонад ва
даринро бо худкушӣ анҷом медиҳад. Ягона ҳасорати ӯ –
дарин аст.

Дар бораи ин романи Ҳёте фикрҳои гуногун гуфта шудаанд. Яке хислату рафтори Вертерро мидигаре ин асарро ҳамчун мушоҳида ва афкори нави сохтори замона талқин мекард. Генрих Гейне ба ин асар баҳои сазоворе дода, онро ҳамчун баҳри кабуд мусарфӣ

Ҳёте соли 1832 дар синни 82-солагӣ ин дунёро Хонандаи тоҷик бо шеърҳои Ҳёте аз «Девони Ғаълавассути тарҷимаҳои С.Ҳалимшо, Ш.Шифо, Ломоносов» пайдо намуда, аз шоҳкориҳои ин нобиғаи тамашгаштаанд. Инчунин дар муаррифӣ намудани тарҷумани адабии ин шоири нобиға ва баҳрабардориҳои ӯ аз ӯ донишмандони зиёди тоҷик ибрази андеша намудаанд.

Савол ва супоришот:

1. Маорифпарварӣ дар Фаронса ва хусусиятҳои ба
2. Волтер ва эҷодиёти ӯ.
3. Дидро ва афкори фалсафӣ-бадеии Шарк.
4. Жан Жак Руссо – инсонпарвари бузург.
5. Маорифпарварони немис. Равияҳои асосии адаби
- Ореанализм ва нуфузи он дар адабиёти Аврупо
6. Ҳёте ва эҷодиёти ӯ. Арзиши осори Ҳёте.

АДАБИЁТИ АВРУПО ДАР АСРИ XIX

Нуктаҳои асосӣ:

Романтизм ва реализм дар Аврупо.

Ҷаннат Халло ва эҷодиёти ӯ.

Ҷаннат ва ғалсилаи «Мазҳакаи инсонӣ».

Ҷаннат ва новеллаҳои ӯ.

Ҷаннат ва ашъори ӯ.

Ҷаннат Чарлз Диккенс дар адабиёти ин давра.

Ҷаннат ва афсонаҳои ӯ.

Асри XIX ро асри инсонпарварӣ меноманд. Зеро баъди ин асрҳои 1789-1794 қувваҳои аксулинкилобии буржуазӣ бо Ҷаннат Бенюпарт ба сари ҳокимият омад. Дар ибтидо номи Ҷаннат мавқур гардид, зеро Фаронса бо кишварҳои ҳамсоя Ҷаннат баъди барқарор намуда, ба инкишофи адабиёти пешқадами Ҷаннат инноватҳои фароҳам оварданд. Лекин Наполеон охира- Ҷаннат ба ағлолгори ғоратгар мубаддал шуда, мардуми Аврупо ба Ҷаннатҳои милли-озодихоҳӣ сар мебардоранд. Ниҳоят Ҷаннат ба Ҷаннат рафта, ба тахт Людовики XVIII мебарояд ва то соли Ҷаннат ба инноватҳои ҳукумати давом мекунад.

Ҷаннат ки ба мамлакат аъёну ашрофони муҳоҷиршуда Ҷаннат, аз равшанфикрони пешқадам ниқоргирии саҳт оғоз Ҷаннат Соли 1830 инқилоби дигари Фаронса рух медиҳад. Аз нав Ҷаннат ҳукумат буржуазия бо сарвариин шох Филипи Орлианӣ, ки ба Ҷаннат буд, баромад. Дар ин инқилоб бори аввал намояндагони Ҷаннат барқарор шитирик намуданд.

Ҷаннат Ҷаннат аввали асри XIX таълимоти сотсиалистони хаёли Ҷаннат гардид. Орзуҳои маорифпарварон оиди озодии умумӣ, Ҷаннат инқилобӣ Ҷаннат амал напӯшиданд. Баробарӣ ва комёбиҳо Ҷаннат инноватҳои буржуазия шуд, ки ин боиси таассуфи Ҷаннат фаронии пешқадам гардид. Дар адабиёт ин ҳолати норозигӣ Ҷаннат ба романтизмро ба вучуд овард.

Романтизм яке аз услубҳои тасвири бадеист, ки дар он Ҷаннат ба муқобили воқеияти замони худ мубориза бурда, образ ва Ҷаннат, ки маҳсули орзу ва хаёли худӣ ӯ буда, зоҳиран ба ҳақиқат Ҷаннат намоянд, ба он воқеият зид меғузорад. Нависандаи Ҷаннат на он чиро, ки дар ҳаёт вучуд дорад, балки бештар он чиро, ки ӯ орзу мекунад, он чиро, ки ба фикри вай бояд дар Ҷаннат Ҷаннат боинад, тасвир менамояд. Худи истилоҳи «романтизм» ҳам аз

калимаи «роман» омадааст, яъне чизе, ки дар ҳаёт не, балки романҳо дида мешавад. Романтизм хелҳои гуногун дорад, санъаткор орзую ҳавасҳои худро ба ҳодисаҳои кӯҳна ва рафтаистода марбут кунад, он гоҳ романтизми ў романтизми (реаксионӣ) хоҳад буд.

Дар сурате, ки санъаткор бо орзую умедҳои худ ҳодисаҳои умедбахшро ҳимоя карда, барои пешрафти ҷамъияти мебарад, романтизми пешқадам мешавад. Дар эҷодиёти санъаткор ки орзую ҳавасҳои олии онҳо халқро ба муқобили олами кӯҳна ба амал овардани дигаргуниҳои ҷамъиятӣ ба мубориза менамояд, романтизм ба дараҷаи романтизми революционӣ (инқилобӣ) мерасад. Романтизми инқилобӣ шакли олии романтизми пешқадам мебошад. Намояндагони барҷастаи романтизми пешқадамии демократии ин давр Виктор Ҳюго, Чорч Санд ва амсоли инҳо буд.

Виктор Ҳюго (1802-1885). Шоир, нависанда на дараҷаи фаронсавӣ Виктор Мари Ҳюго соли 1802 дар Безонсо тошудааст. Эҷодиёти Виктор Ҳюго зиёда аз ним асрро дарбар мегирад. Вай ба майдони адабиёт ҳамчун шоир қадам гузошт. Лекин таълиқи оилавӣ ва адабиёти мустабиди он замон ба вай имконият надиҳид, аз доираи танги ҷараёни классисизм берун барояд. Шӯроҳои аввали эҷодиёташ навиштаи ў ба рӯҳи романтизми ирриҷонӣ мебуданд. Вале норозигии ҷамъиятӣ ба муқобили режими Буржуазии сабаби пайдо шудани адабиёти пешқадами романтикӣ гарид. Назм бештар ихтилофҳои иҷтимоӣ, масъалаҳои ҳаётан зарур мекунд.

Ҳюго низ дар миёнаҳои солҳои 20-м ба ҷараёни пешқадамии романтизм наздик мешавад. Ў талаб мекунад, ки доираи нави ҳаёти васеъ карда шавад, адабиётро ба ҳаёт ва зиндагонии ҳақиқатӣ намуздан зарур аст. Ин ғояи адиб дар шеър ва асарҳои наспии ин давр эҷодкардааш зоҳир мегардад. Дар қиссаи «Бюг Жаргал» нависанда образи сардори ҳабашиҳои шӯришбардоштаро ба ҳаёт меоварад, ки чунин образҳои қаҳрамононро дар эҷодиёти минбаъда нависанда бисёр мебинем.

Виктор Ҳюго барои нахустин шеърҳоиаш «Богҳои Персеполис» «Барқароркунии мучассамаи Анри 4» ва «Муза дар боран» соли 1819-1820 таълиф шудаанд, соҳиби се мукофоти Академияи Тулуза гардид. Нахустин асари наспии Ҳюго «Бюг Жаргал» (1820) мебошад. Соли 1822 романи «Гани исландӣ»-ро таълиф кард. Ҳамчунин сол маҷмӯаи шеърҳои Ҳюго тахти унвони «Қасидаҳо» ҷом шуд. Дар драмаҳои «Кромвелл» (1827), «Марион Делорм» (1828), «Эрнест

...и шеърҳои «Оҳангҳои шарқӣ» (1829) номи Хюго чун
...мундариҷаи маҷмӯаҳои шеърҳои
... (1831), «Нидои дил» (1837), «Нур ва соя» (1840)-ро
...и ҷисон, васфи табиат, айёми бачагӣ, муҳаббат ба ватан
...и танкил мекунад. Хюго соли 1841 романи машҳури
... «Калисои ҷомеии модархудои Париж»-ро навишт. Ӯ
... Академияи Фаронса шуд. Пас аз аз ҷаҳор сол
... ба ӯзони нэр (падар)-и Фаронса соҳиб гардид.

...и инқилоби соли 1830 Хюго муборизаи худро барои
...и нав вусъат дод. Ин муборизаи ӯ аҳамияти бузурги
... дошт. Дар ин солҳо Хюго яке аз намояндагони
...и романтизми инқилобии Фаронса буд. Дар асарҳои ӯ
...и муҳими иҷтимоӣ торафт мавқеи муҳимро ишғол
...и. Чунинки, ӯ дар маҷмӯаи шеърҳои «Ориенталӣ» (1829)
...и ҳаракати озодихоҳии аз зери зулми Туркия озод кардани
...и фаронсум мекунад.

...и инқилоби соли 1830 ба тахти шохӣ намояндаи
...и молитий Луи Филипп нишаст. Халқи фирефташуда ба
...и монархия рӯз то рӯз норозигии худро пурзӯр менамуд.
...и ҳаракати халқ, муборизаи он барои озодӣ ва ҳуқуқҳои
...и дар асарҳои Хюго равшан инъикос гардиданд. Хюго
...и аз нависандагони тараққипарвар байрақи адабиёти
...и баланд бардошт, дар он масъалаҳои ғояҳои шаҳрвандӣ,
...и, озодиро мавзӯи асосӣ қарор дод, ин адабиётро ба
...и артиҷони буржуазӣ муқобил гузошт. Вай дар солҳои
...и «Калисои ҷомеии модархудои Париж» ном романи бузурги
...и ба вучуд овард, ки дар он ҳаракати стихиявии халқ инъикоси
...и буд.

...и соли 1848 дар инкишофи назарияҳои сиёсии Хюго
...и калон ба вучуд овард. Нависанда гарчанде моҳияти
...и ин инқилобро нафаҳмида, онро ҳамчун такрори инқилоби
...и 1789 менуморид, вале бо вучуди ин минбаъд дар асарҳои худ,
...и дар ҷаҳлияти ҷамъиятӣ-сиёсиаш орзуву умедҳои иҷтимоии
...и франсузро ҳимоя мекард. Ҳатто ӯ худро «сотсиалист» номида,
...и умраш тарафдори республикаи буржуазӣ-демократӣ буд.
...и аст, ки ӯ дар назарияҳои худ аз доираи «Декларатсияи
...и инсонӣ ва граждонӣ» берун баромада буд. Вай ҳамчун
...и маҷлисҳои Муассисон ва Қонунбарорӣ кори бузурги
...и роҳро ҷаҳд менамуд.

Пас аз табaddулоти монархиягии соли 1851 ва ба нишастани Луи Бонапарт дар Фаронса реаксия пурраи куллубу куллубуи иртиҷой тамоми аслиҳои худро ба муқобилии Бонапарт нигарониданд. Адиб дигар имкони дар ватани худ истодаи навиштаи маҷбур шуд, ки аз Фаронса баромада равад. Вай аввал ба Бельгия ба қазираи Черсей, аз он ҷо ба қазираи Герисей мегурезид.

Дар давоми 19 соли бадарғагӣ Ҳюго ҳеҷ гоҳ аз муборизаи наистод. Вай бо Фаронсияи худ яқоя зиндагӣ намуда, бо муборизаи сохти реаксионии Луи Бонапарт мубориза мебард. Давраи баъди 19-ӯ - давраи нашъунамои эҷодиёт ва фаъолияти иҷтимоӣ буданд. Вай дар асарҳои худ на танҳо ҳаёти Фаронсаро наҷм менамуд, балки нависандаи бузург ба ҳар як воқеаи байналхалқӣ ҳимояи ҳаракатҳои озодихоҳии халқҳои дигар овози худро мекард.

Вай дар ин давра китоби «Наполеони хурд»-ро навишт. Инчунин маҷмӯаҳои шеърҳои «Мушоҳидаҳо» (1856) ва «Асарҳои асарҳои» (1859) интишор гардиданд. Дар маҷмӯаи дуҷумлаи «Фирдавсӣ» ва шоҳи Форс»-ро ба Фирдавсӣ, Саъдӣ ва Ҳафиз бахшидааст. Ҳюго соли 1860 романи «Мардудон»-ро навишт. «Сурудҳои кӯча ва ҷангалҳо» (1865), «Коргарони баҳр» (1866), «Одаме, ки меҳандад» (1869), «Соли даҳшатнок» (1872), «Солҳои 1870» (1874), «Фарзандонам» (1874) асарҳои дар охири умр навиштаи Ҳюго мебошанд.

Дар эҷодиёти Ҳюго романи иҷтимоӣ, ки ҳанӯз дар солҳои 1850 пайдо шуда буд, дар ин солҳо боз ҳам вусъат меёбад. Нависандаи ин давра асарҳои монументалии худ «Мардудон», «Заҳматҳои баҳр», «Одаме, ки меҳандад»-ро ба вучуд овард. Дар ин давра қаҳрамонҳо на шахсони ҷудогона, балки халқ мебошад. Муборизаи халқ, тақдири он ғояи асарро ташкил мекунад. «Рӯзи охири маҳкумшуда» этюди иҷтимоӣ-психологӣ аст, ки нависандаи солҳои 1850 ба вучуд овардааст.

Буржуазияе, ки соли 1789 бо қувваи халқ ба инқилоб рафта, ба маҷмӯаи намуна, ба декларатсияи ҳуқуқи инсонӣ ва шаҳрвандӣ ба ҳокимият омада буд, пас аз инқилоб боз маҷмӯаи реаксиониро ба вучуд овард. Ҳуқуқҳои оддитарини инсонӣ поймол карда шуд. Усулҳои ваҳшигарии қатлкунӣ ҳанӯз нигоҳ дошта мешуданд. Майдонҳои Париж, дар пеши назари халқ ҳанӯз ҳам қушуду қушуду одамонро ваҳшиёна сар мебуриданд.

Ин ваҳшигарии буржуазия қаҳру ғазаби бепояи наҷм менамуд. Оташину ба вучуд овард. Ҳюго бо қалби инсонпарварона

...ин ваҳшигарихо мебарояд. Табиист, ки нависанда ба сабаби
...назарияҳои сиёсии худ, сохти он давраро фош карда
...нале бо вучуди ин ӯ дар асари худ кайфияти норозигии
...индоде дода тавонист. Нависанда дар сарсухани наشري
...«Куподу равшан эътироф мекунад, ки ««Рӯзи охиринаи
...мунда» ба ҳимояи бекор карда шудани ҷазои қатл нутқи
...намад, - ин нутқ бевосита, ё бавосита аст, бигзор ҳар кас
...намад, ҳимон хел фаҳмад». Виктор Хюго дар ин асари худ
...кукуки инсонро меғузорад, дар он ҳукукҳои инсонӣ ҳимоя
...намад. Он дар байни дигар асарҳо ва романҳои иҷтимоии
...намоёиро ишғол намуда, яке аз асарҳои ҳаяҷонбахш ва
...халқ ба ҳисоб меравад ва дар замони мо низ қувваи
...иҷтимоии худро гум накардааст.

...ғалиёти Хюго мавзӯи Шарқ мавқеи махсус дорад. ӯ дар ин
...навиҳои «Шарқӣ» (1829) ном асаре офарид, ки аз «Дебоҷа»,
...ва «Қайдҳо» иборат аст. Хюго чун сарвари адабиёти
...и франсавӣ назми шарқиро аз шеъри ғарбӣ боло меғузошт:
...адабиёти асримиёнагӣ ва антикии Шарқро омӯхта, назми хеле
...баландаро дидан мумкин нест!» – навишта буд Хюго. Шоир
...«Қайдҳо» аз ғазалиёти классикони адабиёти форс-тоҷик
...оварда, роҷеъ ба осори суҳанварони форс-тоҷик, аз ҷумла,
...Чаллолуддини Румӣ, «Мантик-ут-тайр»-и Фариуддини
...«Шоҳнома»-и Фирдасӣ андешаҳои ҷолиб баён кардааст.
...«Шарқӣ» чилу як шеърро фаро гирифта, ҳамаи онҳо
...оварда. Аз шоирони форс-тоҷик шеърҳои Саъдӣ ва Ҳофиз
...нариф оварда шудаанд. Хюго мухлиси «Ғулистон»-и Саъдӣ
...нарифи се шеъраш аз ин асар аст. ӯ дар шеъри «Султон
...и Ҳофиз як байт овардааст. Ин шеър бо таъсири
...и Ҳофиз, ки бо матлаи

«Агар он турки шерозӣ ба даст орад дили моро,

Ба холи ҳиндуяш бахшам Саарқанду Бухороро»

...намад, эҷод шудааст.

...дар таърихи адабиёти ҷаҳон на танҳо ҳамчун доҳии
...балки ҳамчун муборизи далер, инсонпарвар, мунодии
...ва демократия, ҳомии халқҳои мазлум дохил мешавад.
...нависандаи бузург ба халқ, ба ҳаёти вай наздик аст. Аз ин
...дарҳои ӯро тамоми халқҳои ҷаҳон бо муҳаббат меҳонад.

...и шеърҳои Хюго ба забони тоҷикӣ «Сангари хунин», «Шоҳи
...«Фирдавсӣ», «Чодар» ва «Нахуст ишқ аст чун оина, эй
...и ҷаҳон» шудаанд. Аз асарҳои насрии Хюго «Соли навваду

саввум» (1934), «Рӯзи охиринаи каси маҳкумшуда» (1953) ва романи «Мардудон» тарҷумаву интишор шудаанд. Чанде романи «Одаме, ки меҳандад» ҳанӯз соли 1935 тарҷума шудааст.

Оноре де Балзак (1799-1850). Нависандаи маъруфи Оноре де Балзак соли 1799 дар шаҳри Тури Фаронса тавалуд ёфта, соли 1850 дар Порис (Париж) вафот кардааст.

Балзак ба майдони адабиёт хеле барвақт дохил шуда, дар солҳои 1820-1825 ҳашт асари ӯ бо имзоҳои гуногун чун романи «Шуанҳо» нахустин асари калони Балзак дар давраи эҷодиёти ӯ ба шумор меравад. Давраи дуюми фаъолияти Балзак аз соли 1829 оғоз ёфта, ӯ соли 1834 қарор медиҳад, ки асарҳояшро бо номи «Мазҳакаҳои инсонӣ» ба як рингтабдилдиҳиш ба силсилаи қаҳрамонҳоро ба вучуд оварад. Бо ҳамин мақсад асарҳои дар солҳои пеш офаридаашро аз нав кор карда, бо номи қиссаву романҳои нав ҳамагӣ 140 асари хурду калон таълиф мекунад.

Балзак дар давоми умри худ муттасил эҷод карда, дар охири ҳаёташ дар як шабонарӯз то 16-17 соат навишта, 90 романи ҷумла, асарҳои машҳури худ «Гобсек» (1830) «Пӯсти анал» (1831) «Полковник Шабер» (1831), «Евгения Гранде» (1833), «Дехотӣ» (1833), «Годиссари машҳур» (1834), «Падар Горио» (1835), «Музейи қадим» (1838), «Рӯҳони дехотӣ» (1839) ва ғайраҳо меоварад. Романи «Дехқонон» (1838-1847) машҳуртарин асари охири эҷодиёти Балзак мебошад.

Силсилаи «Мазҳакаҳои инсонӣ» ба се қисм тақсим шудааст. Қисми аввал асарҳои ба ҳислатҳои ҷудогонаи инсонӣ бахшида шуда, қисми дуюм романҳои хусусияти фалсафӣ дошта ва қисми сеюм асарҳои таҳлилиро дар бар гирифтаанд.

Дар навбати худ асарҳои қисми аввал ба шани гуфта мешаванд:

↓ Саҳнаҳо аз ҳаёти шахсони ҷудогона. («Гобсек», «Пӯсти анал», «Падар Горио», «Полковник Шабер» ва ғайра).

↓ Ҳаёти мардуми музофот. («Евгения Гранде», «Музейи қадим», «Олиҳаи музофотӣ» ва ғайра).

↓ Ҳаёти Париж («Таърихи сенздаҳ», «Пер Грассус», «Тичоратӣ дар Нусенген», «Ҷило ва кашшоқии Куртизанҳои Париж» ва ғайра).

↓ Аз ҳаёти сиёсӣ («Кори мавҳум», «Лаҳзаи замони тиранин» ва ғайра).

↓ Саҳнаҳо аз ҳаёти ҳарбиён («Шуанҳо», «Даҳшат дар бораи

«Табиби деҳотӣ», «Руҳони деҳотӣ», «Ҷаҳони деҳотӣ»).

Дар ҷаҳони Балзак бештар ҳаёти мардуми табақаҳои
пастинкоси худро ёфта бошанд ҳам, ӯ ба тасвири ҳаёти
ини диққати хосса додааст. Вай аз меҳнатдӯстӣ ва
мардуми меҳнатӣ ифтихор менамояд. Яке аз мавзӯҳои
Балзак — ин мавзӯи пул аст. Зеро дар ҷамъияти
ини ҳама чизро ҳал мекунад. Пул — ин қувваи ба
баровардан олами сармоядорӣ мебошад. Балзак дар асарҳои
меланҳол, ки буржуазия чи тавр бо илм, санъат, дӯстӣ,
рағбати савдо мекунад. Дар ин бобат ӯ бештар ба табақаҳои
пастинкос — ба ҳокимон, соҳибони банк, судхӯрон муроҷиат
мекунад, ки тавр аз ҳисоби меҳнати мардум миллионҳоро

Дигри асарҳои Балзак – ин бебақоғии хонаводаи
яке аз асарҳои машҳуртарини Балзак новеллаи
тавонида. Қаҳрамони ин асар яке аз давлатмандтарин
Париж – судхӯри машҳур ва марди ниҳоят хасис Гобсек аст,
ки дар он ҷо пул ғайри пул аст. Вай барои он ки ҳар чӣ бештар пул
дар ҳақиқат миллионҳо пул дошта бошад ҳам дуруст
нависонад. Балзак дар нақши Гобсек тамоми ҷузъиёти
ҷаҳонро ба қарб меорад.

Ин дигари як марди хасис дар қиссаи «Евгения Гранде» низ
 Ҳатто ҳосса тасвир шудааст. Феликс Грандеи миллионер
 баланд дорад. Ин фарди ваҳшимизочро Балзак ба паланг
 бахонад. Лекин ӯ ҳам мисли Гобсек ғуломи пул аст. Хонааш
 ғарб. Дар оила ҳар як пораи қанд дар ҳисоб. Хасисии ӯ
 дар марги ҳамсараш ва бадбахтии духтараш Евгения мегардад.
 Ҳатто покиза ва беғубор, ки дорои хислатҳои нақӯст, бештар
 ӯро оддӣ дӯстӣ ва рафоқат пайдо мекунад. Вай
 духтар Нанетаро дугонаи наздики худ медонад ва тамоми
 ӯ ба меҳнат мебахшад. Бинобар ин ҳам дар ӯ тамоми
 ин мардуми меҳнатӣ -меҳнатдӯстӣ, поквичдонӣ, хоксорӣ
 Евгения гӯё танҳо барои зани мӯнис ва модари меҳрубон
 фарида шудааст. Лекин бинобар дар ҷамъият ҳукмрон будани
 ӯро қабел ӯ танҳо ва бадбахт шуда мемонад. Шарли ба
 фирефташуда, бинобар беҳабар мондана аз соҳиби
 ӯро қабел будани Евгения ба духтари дигар хонадор мешавад.
 ӯ дар нақши Шарл ҷӣ тавр ба туфайли пул маҳв шудани

хислатҳои неки инсониро нишон додааст. Маҳз аз шудан ба пул Шарл аз як ҷавони покнат ба ҷамъияти мубаддал мегардад.

Дар романи «Истеъдоди барбодрафта» чи таърих маҳз шудани истеъдоди инсонӣ сухан меравад. Муҳариду фурӯш шудани истеъдоди адиб ва санъат медуҳад.

Асарҳои Балзак дорои хусусиятҳои бадеии ба ӯ офаридани ҳаёти одамони оддӣ анъанаҳои маҷмӯи Фаронсаро давом медиҳад ва буржуазияро саҳн менамояд. Вай аз типҳои ҷамъияти характерҳои типӣ менамояд хусусиятҳои ба худ хоси асарҳои Балзак дар онҳо тафсилоти мукаммал оиди макон ва замони рӯзона мебошанд. Балзак ҳамчун дигар намояндагони адабиёти танкидӣ дар тасвири нақшҳои манфӣ маҳорати баланди паҳлуҳои хислатҳои чунин нақшхоро мавриди тасвир мекард.

Асарҳои Балзак муҳимтарин воқеаҳои иҷтимоии адибро дар бар гирифтаанд. Балзак дар танкиди иллат ва намояндагони синфи доро басо беамон буд. Эҷодҳои инкишофи реализм дар адабиёти ҷаҳон мавқеи бузург дорад. Балзак дар офаридани руҳияти қаҳрамонҳо низ беҳтарин асарҳои ӯ ҳамчун манбаи инсоншиносӣ эътибор мегирад. Беҳтарин анъанаҳои Балзакро адибони минбаъдаи Фаронса кишварҳо ба ҳубӣ давом додаанд. Аз ҷумла, дар офаридани «судхӯр» то андозае аз «Гобсек» мутаассир шудан барчасати тоҷикӣ ӯзбек Садриддин Айний низ мушоҳида мешавад.

Балзак дар мавзӯи Шарқ асари махсусе эҷод накарда, амалиёти баъзе қаҳрамононаш дар мамлакатҳои Шарқ ҷаҳонро ҷунунҷи ғайриқонунии Шарл (аз повести «Евгения») Ҳиндустон ҷараён гирифтааст. Балзак муҳлиси «Гуноҳ» буд ва дар баъзе асарҳояш аз номи ӯ панд гуфтааст. Балзак ба забони тоҷикӣ тарҷума ва нашр шудаанд «Гобсек» дар тарҷумаи Холида Айний, очеркҳои «Ғайриқонунии мулоқот дар як сол», повести «Полковник Шабер», романи «Горио» дар тарҷумаи Ҳабиб Аҳрорӣ дар солҳои 1970-шудаанд. «Модарандар» ном драмаи Балзак дар сахнаҳои гузошта шудааст.

Эмил Золя (1840-1902). Яке аз адибони ба назар назарини даври Фаронса Эмил Золя ба шумор меравад. Вай 2 апрел 1840-ро дар шаҳри Париж таваллуд шудааст, лекин овози ӯ

я тӯфайи...
паҳон...
барои...
ақоли...
яқини...
анд...
юриф...
амал...
фарс...
а дод...
Пас...
иёти...
дор...
арор...
сиб...
хон...
Эт...
ери...
тос...
роф...
нон...
наво...
и...
меш...
да...
к...
Гран...
тун...
ин...
А...
Ба...
ма...
уно...
тун...
на...
ан...
да...

Барои гулшитааст. Падари ӯ италий буда, муҳандиси
... буд. Вай соли 1847 вафот мекунад ва оилааш
... мешавад. Эмил Золя соли 1858 ба Париж меояд ва дар ин
... дохил шуда натавониста, ҳаёти қашшоқонааш оғоз
... муайян надоштани Золя пайваста
... менависад. Ниҳоят ӯ соли 1862 дар амбори нашриёт
... аз ҳимин солҳо дар рӯзномаҳо хабару мақолаҳои ӯ
... Мисбад вай тамоман ба кори эҷодӣ дода шуда,
... ҳикояҳояш «Афсонаҳои Нинон» ва романҳои
... (1865), «Васияти марҳум» (1866), «Асрори Марсел»
...
... ба асарҳои худ «Терез Ракин» (1867) ва «Мадлен Фера»
... нахустин романи натуралистро меофарад.
... Золя гуногунсоха буда, ӯ муаллифи якчанд маҷмӯаи
... адабӣ-танқидӣ, публисистӣ, як қатор драмаҳо
... романи дар эҷодиёти ӯ мавқеи асосиро ташкил
... ба Эмил Золя ғояе пайдо мешавад, ки як асари бузург
... «Маккарҳои инсонӣ»-и Балзак ба вучуд оварад. Вай қарор
... таърихи табиӣ ва иҷтимоӣ як оиларо дар давраи
... муқаммал нишон диҳад. Бо ҳамин мақсад ӯ 25 сол
... романи «Ругон Маккарҳо» қор мебарад, ки дар он ҳаёти
... Фаренс аз соли 1851 то соли 1871 инъикоси худро ёфтааст.
... ар афшари солҳои 1900-ум ин романи бузурги худро анҷом
... романи – «Се шахр» (1894-1898) ва «Чаҳор
... (1899-1902)-ро таълиф менамояд, ки дар онҳо ақидаҳои
... муаллиф хеле равшан ифода ёфтаанд. Дар романҳои Эмил
... эстетикӣ, иҷтимоӣ ва фалсафии ӯ ифодаи худро
... асари Золя эпоеяи «Ругон-Маккарҳо» буда, ин
... роман иборат аст.
... бо инти тасвир намудани таърихи якчанд насли Ругон
... ҳаёти синфҳо ва табақаҳои гуногуни ҷамъиятиро
... шудааст. Бо ин мақсад муаллиф яке аз ҳодисаҳои
... гирифтани иртиҷои буржуазия – солҳои 50-60-уми
... намудааст. Аз солҳои 70 – уми асри XIX дар
... Золя як қатор адибон зимни ғояҳои натуралистӣ
... ки ҳамчун вакилони ин мактаби адабӣ Г.Флобер,
... Мопссан, Г.Ибсен ва дигаронро баршуморидан мумкин аст.
... дар асрҳои худ “Романи эксперементалӣ” ва
... натуралист” асосҳои назарии натурализми баррасӣ
... Мисбад инҳоми ин тоифаи эҷодкорон аслан муваффақияту

дастовардҳои илмҳои табиӣ буда, онҳо низ ҳамчун меҳостанд, ки инсон ва ҷамъият низ дар асоси ҳамин гуна бояд таҳқиқ карда шавад. Аз назари эшон ранги баданӣ динӣ ба илмӣ шудан монанд аст.

Ҳамин тариқ Эмил Золя дар адабиёти Фаронса ҳамчун наовари замони худ шинохта шудааст. Золя аз он адибон эҷодиёти худ имкониятҳои адабиёти асри XX-ро муайян кардааст. Ин дар интиҳоби мавзӯҳои нав, тасвири нави инсон ва иқтидори ҷисмонии ӯ, саҳнаҳои нави ҳаёти иҷтимоӣ, муносибати ӯ ба меҳнат, таваҷҷӯҳ ба возеҳият ва далелҳо ба баъзе масъалаҳои дигар ба ҳубӣ ба назар мерасанд. Ба як маъно ба ояндаи инсоният хеле амиқ назар карда тавонистааст.

Ин аст, ки асарҳои Эмил Золя шӯҳрати ҷаҳонӣ пайдо карда, бисёр асарҳои ӯ ба забонҳои гуногуни олам, аз ҷумла, ба забонҳои тоҷикӣ ва ўзбекӣ низ тарҷума ва нашр шудаанд.

Мопассан (1850-1893). Нависандаи дигари фаронсавӣ Мопассан, ки дар нимаи дууми асри XIX зиндагӣ ва эҷод карда, низ ҳамчун адиби ҳақиқатнигр шинохта шудааст.

Номи пурраи ин адиби фаронсавӣ Анри Рене Аштар Мопассан буда, ӯ соли 1850 дар қалъаи Мироменини Турвилсюр-Арк Сенаи Назди баҳрӣ дар оилаи дворянҳо тавалуд шудааст ва соли 1893 дар Париж ҷафтидааст. Мопассан соли 1871 дар хизмати ҳарбӣ буд ва дар ҷанги Фаронсау Пруссия иштирок кард. ӯ то соли 1880 мансабдори вазоратҳо буд.

Мопассан аз хурдсолӣ дар муҳити фарҳангӣ ба ин ҳаёт гарчанд дар солҳои таҳсил дар литсей навиштани шеърҳо сар кардааст, лекин бо маслиҳати устодаш нависандаи Флобер ба наشري онҳо саросема нашуд. Танҳо соли 1873 ҳикояи ӯ нашр шуд, лекин муваффақияти ҳақиқиро ҳамчун нави ба Мопассан қиссаи «Зани фарбех», ки соли 1880 чоп шудааст. Баъди наشري ин қисса ӯ ба назари нависандагони машҳур Флобер, Золя, Тургенев ва дигарон меафтад. Мопассан ҳамчун маҷмӯаи ҳикояҳояш «Муассисаи Теле»-ро, ки соли соли 1881 нашр шудааст, ба нависандаи рус И.С.Тургенев бахшидааст. Мопассан ин нависандаи рус санъати новелланависиро омӯхт ва тавонист, ки асарҳои Пушкин, Лермонтов, Гогол, Толстой шинохт. Мопассан бо новеллаи «Бул де Сюф» (1880) шӯҳрат ёфт. Аз ҷанми шеърҳои новеллаҳои Мопассан «Зани фарбех» (1880), ки ин иҷтимоӣ дорад, истиснои нависандагии ӯ равшан ошкор шуд.

Муаллифи 6 роман, 18 маҷмӯаи хикояву сафарномаҳо, 12 асарҳои мебошад. Дар асарҳои ӯ нобаробариҳои иҷтимоии ҷомеаи ҷаҳонӣ ва мустамликадорӣ ҳаққонӣ инъикос ёфтаанд. Мопассан ба адабиёту санъатро дар ошкор сохтани ҳақиқати ҳаёт мебошад. Таҷқиқи амиқ ва ҷасурунаи ҳаёт махсусан дар романи Мопассан бештар ба назар мерасад.

Дар асарҳои Мопассан на танҳо ҳаҳолату ҳасисӣ («Иблис»), «Ҷанг ва Ҷаҳол» танҳо, азобу шиканҷаи мардуми оддӣ низ нишон дода шудааст. Мопассан одаму одамгарӣ («Падари Симон») ва ҳақиқати ҳаётро («Амаки Милон») бештар дар симои ҳаёт нишон додааст. Мопассан ҷӣ будани ҷанг ва даҳшатнокӣ дар ҷаҳон ва тамоман муқобили ҷанг буда, ба ҷангҷӯён ҷаҳонро мекард. Ӯ дар очерки «Ҷанг» навишта буд: «Ҳукумати ҷаҳон ҳамаҷун капитани кишти аз садама дур бошад. Агар дар ҷаҳон ин ҳақиқат ҳӯрад, капитанро суд мекунад. Ҷаро подшоҳро суд мекунад?». Ин аст, ки ӯ дар романи Ҷаронсаю Пруссия як қатор асарҳо навиштааст. Аз 20 романи ӯ дар ҷаҳон ҷанг навиштааш новеллаҳои «Зани фарбеҳ», «Ҷанг», «Ҷанг», «Падар Милон», «Асирон», «Ду ошно», «Баҳс» мебошанд. Ҷунонҷи, дар новеллаи «Зани фарбеҳ» воқеа дар ҷаҳон ривож меёбад. Муаллиф дар ҷараёни тасвири сафари 10 ҷаҳонҷирони як ароба аз Раун ба Гавр ба бисёр маъсалаҳои ҷаҳонӣ ҷидагии худ, ҳислатҳои одамони касбу қорашон ҷаҳонҷиро меҷамӯф меҷамӯф.

Ҷаҳонҷирон аз ватани худ на аз тарси истилогарон ва на аз ҷаҳонҷиҳои ҷаҳонҷиҳои онҳо тарки ватан кардаанд. Онҳо барои қору ҷаҳонҷиҳои худ, барои ривочи тичораташон сафар карда меҷамӯф. Барои ҷунин давлатмандон қисмати Ватан ҳеҷ ҷиз аст. Ҷаҳонҷиҳои дар ҷаҳонҷиҳои романи худ «Зиндагӣ» (1883) ҷоҷеаи одамиро ҷаҳонҷиҳои буржуазӣ ба таҳқиқ гирифтааст. Мопассан инҷунин ҷаҳонҷиҳои романиҳои «Дӯсти меҳрубон» (1855), «Монт-Ориол», «Пьер Ҷаҳонҷи» (1877-1888) мебошад. Ӯ дар ду романи охиринаш «Зӯр ҷаҳонҷи» (1889) ва «Дили мо» (1890) маъсалаҳои «соф ҷаҳонҷи»ро маҷридаи баррасӣ қарор додааст.

Аз ҷаҳонҷиҳои рус И.С.Тургенев ва Л.Н.Толстой ба эҷодиёти ҷаҳонҷиҳои баҳон баланд додаанд. Асарҳои Мопассан ба забонҳои ҷаҳонҷиҳои ҷаҳонҷиҳои ҷаҳон тарҷума ва нашр шудаанд. Аз ҷумла, ҷаҳонҷиҳои Мопассан «Гарданбанд», «Дуэл», «Ҷадо», «Падари ҷаҳонҷи», «Нигтиком», «Буател», «Оворагард» ва ғайра ба забони ҷаҳонҷи тарҷума шудаанд.

Романтизми Англия. Инкилоби Фаронса ба ҷаҳишҳои иқтисодии Англия низ таъсири зиёде расонд. Дар натиҷа инкилоб руҳ дода, дар натиҷа дар саноат табалдуллот ба Синфи коргар ҳоло чандон тайёр набуд, лекин пахуи руҳ медоданд. Аввалин шаклҳои мубориза аз ҷиҳати мошинҳо буданд. Ин ҳолат ба адабиёти бадеӣ низ ба таъсири норозигӣ аз ҳақиқати буржуазӣ ба бунёди романтизми сабаб шуд.

Адибони романтик ба муқобили таҳқири шахсони инсон, ҳаёти буржуазия баромад карданд. Дар романтизм инсонро равия вучуд дошт. Агар намоёндагони романтизм манфиатҳои синфи буржуазияро ҳимоя карда, баргирани пешинаро орзу карда бошанд, вакилони романтизм ояндаи дурахшонро орзу намуданд. Онҳо мавҷудияти инсонро танқид карда, пешрафти ояндаро орзу мекарданд. Дар романтизм ҳар кадом роҳ амалӣ гардидани ин орзуҳоро мавҷудияти наметавонистанд. Бинобар ин онҳо инсонро дар ҳолати бештар дур аз ҷамъият, дар оғӯи табиат тасвир мекарданд.

Намоёндаи барҷастаи романтизми англис дар ин ҷаҳон Байрон буд. **Байрон Чорч Нозл Гордон (1788-1824)**, шоирони машҳури англис, яке аз эҷодкорони бузургҳои ҷаҳонӣ ба шумор меравад. Байрон 22 январи соли 1788 дар Лондон дунё омадааст. Чорч Байрон аз сулолаи қадимии лордҳои Англия буд, ки дар рӯзгори шоир бахти ин сулола завоҷ ёфт ва онҳо дур аз доираҳои ашрофон бори сарнавишташонро мекарданд. Байрон бораи айёми тифлӣ, наврасӣ ва ҷавонии шоир мо аз роҳи шахсии ӯ маълумоти кофӣ ёфта метавонем. Ҳанӯз дар ҷавонӣ умраш Байрон ҳамчун як фарди сарбаланд, собитқадим, мавҷуд намудор мегардад. Ӯ монанди мардони бузург бо таваҷҷуҳи хислатҳояш, ба фитрату табиати модарзоди худ хислатҳои рӯву риё умр ба сар бурдааст. Ӯ ҳанӯз дар ҷавонӣ маҷлазҳои мактабхонаш навишта буд, ки авлоди қадимаи ман дар ҷаҳон фурумондагӣ умр ба сар мебарад, вале ман садду монсаҳро барои худам ба қуллаҳои шӯҳрат роҳ хоҳам кушод.

Шоир аз боби садду монсаҳро беҳуда суҳанронӣ нест. Мавқеи бозмондагии авлодӣ, аз як тараф, табиати саркаши шоир, аз тарафи дигар, рӯву риё, лутфу тавозуни ҳукумати атрофи ӯ ҳақиқатан ҳам барои ҷунин мард садду мушкил мегузоштанд. Дар ин бобат худӣ ӯ гуфтааст:

*Шеҳри сарвати саксонӣни боғурур асло
Аз шаҳанш намесозад ба рӯҳи марди кӯҳистон,
Ки умре чун уқобон аз баландӣ лона меҳаҳад,
Қувват умре ҳама дар орзуи сабзаю борон.*

*Садон он касоне, ки зи дасти сарвату савлат,
Барокм не рақибу не рафиқи ҷониам буданд.
Ба сӯнам мерасад ҳар лаҳзаву дилтанг мегардам,
Агарчанде ки бо ҳам дар сухан шодону хушнуданд...*

Дар соли 1807 маҷмӯаи нахустини ашъори худро бо унвони «Дарнама ба напір мерасонад. Дар ин маҷмӯа орзуву омоли мубориза ба шириниву талхҳои рӯзгор васф шудаанд. Дар муборизаи ӯли сию шаш соли умраш ганҷинаи сухани ӯро ба сӯнамо бо шоҳасарҳои дар ҷинси худ ягона ғанитар ба ин ҷумла дар таъсири сафарҳояш ба кишварҳои Шарк, ҷануби шарқӣ дostonҳои «Кофар», «Арӯси Аббодосӣ», «Нара» ва дигаронро офаридааст. Маъниҳои шарқӣ дар ашъорон қачинаш «Дон Жуан» низ мақоми хос дорад. Боби ӯро ба ӯро дар ҳақиқи ношоистаи шарқиву ислomӣ ба монанди ӯро ӯро дорад, ҷамъияти табақавӣ, нобаробарии ҷамъияти ӯро дорад.

Дар ашъорон маҳбуб анҷоми зебои шоирона ёфтааст. Соли ӯро дорад, ки аз шиканҷаи мустамликадорони турк ба дод ӯро муборизаи худро барои истиқлолият давом меод. Дар ашъорон дилварии озодӣ Байрон низ буд. ӯ дар Ватани худ муборизаи бузург дошт. Давлатманд буд. Гули сари сабади ҳар ӯро анҷоми ашрофони англис буд. Вале ҷони ӯ ҳама умр ӯро анҷоми мазлумонро мекашид. Ба Юнон низ маҳз барои ӯро бевосита дар муборизаи муқаддаси юнониён барои ӯро худ омада буд. ӯ дар шаҳри муҳосирашудаи ӯро дар мӯидони муҳориба вафот кард.

Дар ашъорон муборизаи ҳамчун сарбози бахту саодати башар дар ӯро ӯро ӯро барои саодати дурахшони инсон сарбаландона буд. ӯ пеш аз марг суханони охирини худро ба Юнон гуфт: «Барои Юнон умрам, сарвату саломатиамро нисор кардам. ӯро худро мебахшам».

Дар ашъорон дар сӯғвори Байрон мотами миллӣ гирифт. Ҷасади ӯро ӯро ба ӯро маҳсус фиристоданд. Тобути ӯро монанди ӯро сарбаландон қаҳрамон ороста буданд. Тобутро плаши сарбозӣ ӯро ӯро бо ҷамъабарои лаврӣ, тоскулоҳ ва шамшер зиннат дода

буданд. Аммо ҳукмдорони Англия ҳатто ба ҳасади шоирон душмани худро пинҳон надоштанд. Дар Англия англис шоирон ва нависандагони бузургро дар аббати Вестминстер «Гўшаи шоирон» ба ҳок месупоранд. Вале ҳасади яке аз бузургтарини англис Байронро дар он ҷой надодаанд. Байрон маҳаллаи авлодии худ Нюстед мадфун шуд. Дар марҷонҳои шоир рамзе ба назар мерасад, ки он муносибати дӯстона ба муҳаббати самимӣ ва меҳри гарми бепоёни оммаи халқ ба бадбинии аҳли ҷоҳу сарват, ки худӣ ӯ низ зодаи онҳо буд.

Мунаққиди маъруфи рус В.Г.Белинский нуқтаи маърури хотирнишон мекунад: «Ҳар як шоири бузург барои он бузург решаҳои дард ва шодкомиҳои ӯ аз қаъри таърих сабзиданд....

Барои муаммои ашъори маҳзуни чунин шоири барҷамчун Байрон идрок кардан бояд сараввал асрори таърих кард, ки шоир онро тасвир кардааст».

Вақте ки мо бо шахсияти Байрон аз наздик шинос шавем дар назар, пеш аз ҳама, ҳамчун ҳамдарди халқ на фақат ҳамдардии самимӣ мекунад, на фақат дарди ӯро дар ҳама мекунад, балки ҳамчун муборизи босубот ва ғаълӣ барои ҷилвагар мешавад.

Чи тавре ки Белинский қайд мекунад, оҳанги маҳзуни шоир ҳамоҳанги рӯҳи даврӣ ва зодаи он давр аст. Англия мамлакати мутараққитарини замона буд, аз ҳисоби кӯшишҳои бадбахтии оммаи меҳнаткаш гул-гул мешукуфт. Дарди ҷомеаи ҷамъияти сармоядорӣ бекорӣ, ки он то ҳанӯз даво мардумро ҷон ба лаб оварда буд. Коргарони англис бадбахти дар рақибони нави худ дар дастгоҳҳои механикӣ меидиданд. Ҷазаби саршори худро бешууроно ба мошинаҳо равоно кард. Сармоядорон дар навбати худ, ин кирдори коргаронро ҳамчун маънидод карда, барои шикастани мошинаҳо ҳуқуқи бекорӣ бароварданд.

Ҷорҷ Байрон ҳамчун аъзои парламент муқобилии ин баромад кард. Ӯ дар палатаи лордҳо 12-феврали соли 1811 ӯро гарму ҷўшон он қонунро маҳкум кард. Хашму ғазабе, ки шоир баланд садо мебуд, ҳамоҳанги хашми оммаи мардум буд ва нотиқ гўё онро аз ниҳонхонаи дили мардум ба ҳукуматро ҳасурона ба он айбдор мекард, ки барои ба ҳамаи ночизе кардан солҳо андеша мекунад, вале барои ҷомеаи баровардан дақиқае намеандешад, оқибати онро ба назар намегирд.

бабодуди ӯ баланд садо медиҳад: «Наход чароҳати шумон ва гуруснаро оҳан ва хун даво карда метавонаду наб мекунад, ки парламент манфиати халқи меҳнатиро мекунад. «Мо халқро бо истехзо «авом» меномем. Вале мекунем, ки аз ин авом чӣ қарз дорем? Охир, ана ҳамин шумон шумо кор мекунад ва дар хонаҳои шумо хизматҳои кингҳои шумо маллоҳон ва барои лашкари шумо мекунад. Ҷ ба шумоён имконият медиҳад, ки муқобили фаромӯш кунед. Вале ин авом метавонад аз итоати шумо на, зеро гуруснагӣ ва қашшоқӣ ӯро ба дод овардааст. «авом» меномед. Вале фаромӯш накунад, ки «авом» ки халқро ифода мекунад».

Байрон дар парламент яккаву танҳо садо медод. Қонуни байрон қатл барои байрон қардани дастгоҳҳои механикӣ мебуд. Аммо шоир муборизаро давом медод. Ӯ ба байрон дар он ҷой ба муҳофизати коргарон боз якчанд нутқ медиҳад, ки қонун ҷоп шуд, Байрон ба муқобили он дар қатл қард. Ба ғайр аз ин, ӯ бо номи «Мадҳия» ба қонун ба муқобили байронқунандагони дастгоҳҳо шеърҳои метӯяд, ки: «Одилонатар он нест, ки ба он мардуме, ки байрон металабанд ва ҳокимон ба ҷойи ёрӣ ба қардани байрон мефароянд, ҳокимони ноқисулақро қатл кунем». Байрон шоир барои ҳаққу ҳуқуқ ва бахту саодати халқ мебуд. Он ба натиҷаи дилхоҳе муваффақ шуда буд, вале саропои эҷодиёти шоир саршори ҳамдардии байрон аст. Ӯро на фақат талхкомиҳои халқи ҳудаш, балки байрон дигар низ ба изтироб меоранд. Байрон пас аз Португалия, Испания, Албания, Туркия ва Юнон яке аз байрон «Исфрати Чайлд Ҳаролд»-ро, ки ҳоло аз дурдонаҳои байрон аст, мефарояд. Дар муҳите, ки Чайл Ҳаролд байрон мефарояд, на дӯстии ҳақиқӣ буди на муҳаббати байрон, ки қарамони шоир тарки ёру диёр ва азми сафар байронрода, вале маҳзун аст. Маъюсиву маҳзунии ӯро байрон муосир, ки Чайл Ҳаролд онҳоро бо чашмони худ байрон мефарояд.

Байрон суруд таркиб ёфтааст. Дар суруди аввал саёҳати байрон Испания ва Португалия тасвир ёфтааст. Байрон байрон-отодиҳои мардуми испанро ба муқобили байрон Фаронса ва Англия ба қалам медиҳад.

Дар суруди дуҷум Юнони ба зери асорати Туркия монда карда шуда, шоир мардуми Юнонро барои ба даст овардани худ даъват менамояд. Дар ҳамин қисми достон инчунин тасвир шудааст.

Дар суруди сеюм саёҳат дар Белгия давом мекунад. Байрон ғазаб оиди реактсия (иртиҷоъ), ки баъди маҳв карда шудани Нидерланд дар Аврупо ба вуҷуд омада буд, ҳарф мезанад. Байрон ба Фаронса ва маорифпарварони фаронсавӣ Волтер ва Руссо мекунад. Симои Чайл Ҳаролд оҳиста-оҳиста дар паҳлӯи мегузарад ва ниҳоят дар суруди чаҳорум шоир гуё ӯро мекунад. Суруди чорум дар бораи Италия ҳикоя мекунад, ки қаҳрамонони италийёвиро, ки барои бузургии Италия, барои мубориза бурдаанд, тараннум менамояд.

Ҳамин тариқ тамоми достон, махсусан қисми чоруми он даъвати инқилобӣ ба мардуми Аврупо, даъват ба озодӣ ва ба Байрон бо ин асари худ жанри нав – достони лиро-эпикӣ овардааст.

Соли 1816 Байрон силсилаи «Савтҳои шарқ»-ро бо асарҳои «Корсар», «Арӯси Аббодосӣ», «Коринф», «Ларра» менависад. Мавзӯи асосии ин асарҳо зиддияти байни асарҳои романтикӣ ва пайдо карда натавониستاني онҳо қувва барои шудани орзуҳои худ мебошад.

Дар достони «Маҳбуси Шилон» тақдирӣ мушқӣ ва муборизи роҳи озодӣ Франсуа де Бонивар, ки шахси таърифии донишмандони давраи Эҷ ба шумор меравад, тасвир шудааст. Байрон ба ғайр аз достонҳои романтикӣ драмаҳои «Монро» «Каин» ва «Осмон ва Замин»-ро низ навиштааст, ки дар онҳо ба муқобили дин ва урфу одатҳои он баромад кардааст. Байрон достони «Асри биринҷӣ» қувваҳои иртиҷоии Аврупои бургуазро ба муқобили дин ва урфу одатҳои он баромад кардааст. Байрон достони «Асри биринҷӣ» қувваҳои иртиҷоии Аврупои бургуазро ба муқобили дин ва урфу одатҳои он баромад кардааст. Байрон достони «Асри биринҷӣ» қувваҳои иртиҷоии Аврупои бургуазро ба муқобили дин ва урфу одатҳои он баромад кардааст.

Яке аз асарҳои машҳури Байрон романи шеърӣ «Дон Жуан» мебошад, ки он гарчанд нотамои мондааст, лекин ҳамаҷиҳа ҳаҷвии сиёсӣ эътироф шудааст. Худи Байрон онро «шӯхиомез» номидааст. Байрон дар ин асар паҳлӯҳои гуногуни ҳамаҷиҳа адиби ҳақиқатнигор ба қалам додааст.

Дон Жуан ҳамчун як шахси оддӣ, чи тавре ки дар асар тасвир мешавад, ҳамон тавр тасвир шудааст. Дар ӯ ягон ҷиҳати ғайриоддӣ нест. Ӯ хислатҳои неку бад дорад. Овони кӯдакӣ ва ҷавонӣ

Байрон баён шудааст. Байрон хислати қахрамонашро
дар тасвири шоир дар ибтидои асар Дон Жуан
сабукфир, булҳавас дар ҳар дақиқа дили духтареро
барои бахт буда, баробари ҳамин дар ӯ хислатҳои олиҷаноби
шайхонӣ, покниҷдонӣ, садоқат ва вафодорӣ низ мавҷуд аст.
Дон Жуан аз худпарастӣ даст кашида, барои бахту саодати
ӯ барондагӣ мешавад. Байрон Дон Жуанро ҳатто ҳамчун
барриикадаҳои инқилоби Фаронса нишон додани
Байрон дар ин асари худ низ ба муқобили сохтори
ӯро ба баромад мекунад.

Дар асари ӯниқ аст. Дар шеърҳои лирикии ӯ маънои ишқ
ва аҷоиб садо медиҳанд. Чунончи, ӯ дар шеъри «Дар
қалби ман оғози ишқ чист?» чунин мегӯяд:

«Чист, пурсидӣ зи ман, - оғози ишқ?»

Оҳ, охир ин чӣ бедардӣ, бигӯ?

Худ бубинӣ дар нигоҳи тобнок,

Мешавад тавлид аз дидори ту.

Боз мепурсӣ ту аҷоми варо,

Аз дили ҳассоси ман онро бихон:

Бардавом ишқи ту андар синаам,

Лек дар тобути ман аҷоми он.

Дар асари ӯ ҳамин ин яъсу ноумедӣ дар асарҳои Чорч Байрон хеле
қавим аст. Пессимизми ӯ решаҳои иҷтимоӣ доранд. Асоситарини
ӯро ба тағйир кувваҳо ва роҳҳои тағйирӣ зисти оммаи меҳнаткаш
дар ӯ баён шудааст. ӯ ба табиӣ аст. Бинобар он махсусан дар
ӯ таъсири романтизм ва пессимизми Байрон ба адабиёти
ӯ баён шуда, то дараҷае расид, ки қараёни тозаи адабие бо номи
ӯ ба вуҷуд омад.

Дар асари ӯ, рӯшнӣҳои ҷамъиятӣ ва аҳамияти иҷтимоии байронизмро
ӯ ба таъкиди заковатманди рус Ф.М.Достоевский басо
ӯ баён намудааст. «Байронизм дар дақиқаи мадҳушии
ӯ мардум, навмедӣ ва қариб шикастарӯҳии онҳо ба вуҷуд
ӯ баён аз шуғли пурҷӯш бо эътиқод ба идеалҳои наво дар
ӯ баён ҳаҷдаҳ дар Фаронса паҳн шуда буданд...Он даме
ӯ баён, ки ниҳоят ғайри ҷашмдошт буд, он эътиқоди мардумро
ӯ баён дод, ки эҳтимол дар Аврупои ғарбӣ ҳаргиз чунин
ӯ баён воқеъ нашуда бошад. Бутҳои пешин шикаста
ӯ баён. Ани дар ҳамин дақиқа нобиғае бузург, муқтадир ва
ӯ баён нузул кард.

Дар овози ӯ акси онвақтаи инсоният ва дилсардони ме-
идеалҳои фирефта садо меод. Он сарояндаи тозаи инсо-
нафрат ва навмедӣ буд. Рӯҳи байронизм якбора тамоми
фаро гирифт ва инсоният ба садои он чӯр шуд.

Асарҳои Байрон ҳанӯз аз овони ҳаёти ӯ шӯҳрати ӯро
карда, бисёр адибони номдори ҷаҳон ба ӯ таваҷҷӯҳ зоҳир
Асарҳои Байрон ба бисёр забонҳои дунё тарҷума ва
мутафаккир ва донишмандон ба онҳо ишораҳо мекунанд.

Соли 1988 маҷмӯаи шеърҳои Байрон ба
озод» дар тарҷума ва пешгуфтори Назрулло Раҳматулло
нашриёти «Адиб» манзури хонандагонӣ тоҷик гардид. Дар
9 шеър инчунин дostonҳои «Маҳбуси Шилон» ва «Кинг»
карда шудааст.

Чарлз Диккенс (1812-1870). Моҳи декабри соли
маҷаллаи «Мансли Мэгезин»-и ҷопи Лондон «Маҷаллаи
Поплар Уок» ном аввалин ҳикояи нависандаи нависанда
Диккенс нашр шуда буд. Баъд аз ин ҳикояҳои дигари ӯ
бо таҳаллуси Боз мунтазам нашр шудан гирифтанд.

Ҳаҷвиёту мутоиботи шавқовар ва зеҳну фаросати
хонандагон маъқул шуд. Ҳодисаҳои ҳаррӯзаи кӯчаҳо,
аҷибҳои ғариби шаҳри калон, қасрҳои мӯхташам ва маҳаллаҳои
бо ҳашамату дабдаба зиндагӣ кардани ақаллият ва қашқар
сар бурдани аксарият, давуғеч ва мағалу ғавғои донмӣ,
чиркинӣ, туманҳои ин шаҳр ба нависандаи ҷавон сюжетҳои
бисёреро талқин менамуданд. Зиндагонии ношоудаи
маҳаллаҳои хароби Лондон, воқеаҳои хандаовару таҷавбу
мансабдорони хурд, савдогарон, косибону ҳунаромон
худписандию мағрурии корчаллонҳои абҷир ва дӯкониҳои
сармоя ва ҳамени пули худро аз ҳама авлотар дониста,
дунё ҷавобаландона менигаранд, мавзӯҳои асосии аксарияти
очеркҳои Боз мебошанд.

Дар моҳи феввали соли 1836 «Очеркҳои Боз» китоби
шуда баромад ва рассоми машҳур Чорч Крукшнк ин
расмҳои худ орошт. Дар он вақт Диккенс ба навиштани
романи худ – «Ҳотираҳои баъд аз ғавти клуби Пиквик»
буд. Ин роман, инчунин романҳои минбаъдаи ӯ ҳар моҳ
аз ҷоп мебаромад.

Романи «Ҳотираҳои клуби Пиквик» дар баробари
баромадани ҳар як порча то рафт бештар шӯҳрати ӯро
он зиёдтар мегашт. Мардону занон, пирону ҷавон

...адамони ҳар синну сол ва ҳар табақа саргузашту
...мистер Пиквики наққор ва дӯстони ачиби ўро бо
...мида, танкида меҳандиданд.

...роби Диккенс аз бисту чор гузашт. Ў навакак роҳи
...сар карда буд. Аммо шўҳрати муаллифи «Клуби
...ерехон Боз» чунон баланд буд, ки худи ҳамон вақт
...и Англия мешумурданд. Падари ў, ки амалдори
...и флот буд, аз ташвиши хўрондани оилаи
...ида, ҳамеша мўҳтоҷ гашта, аз ҳар кучое, ки
...и қарз мегирифт. Ў қарздору муфлис шуда, тамоман
...ида, ба зиндони қарздорон афтод.

...и падари оила бо зану бачаҳои худ дар зиндони
...ида буд, Чарлзи ёздаҳсола ба назди судхўрон ва
...ида ғирифт. Писарак таҳсили мактабро партофта, рўзе дах
...ида рафтани рағбани пойафзал араки чабин рехта кор мекард.
...ида дар хизмати котибии идораи адвокатҳо кор
...ида аз ҳар фурсати холӣ истифода бурда, қариб ҳар
...ида Музейи Британия рафта меомад. Ғайр аз ин ў
...ида стенографияро (тезнависиро) мақсади худ қарор дод. Ду-се
...ида Диккенс тез-тез навишта гирифтани гуфтугўи одамонро
...ида гирифт, ки ягон стенографисти Лондон ин хел
...ида.

...ида Диккенс муҳбири суд шуд. Ў дар рўзномаҳо аз
...ида дахшатангеи одамон, ҷанги тан ба тани адолат ва
...ида беадолатии дохили судҳои Англия, хабару
...ида муфасссал чоп мекунонд. Инак Диккенс ба мартабаи дигар
...ида муҳбири парламент шуд. Мо ўро акнун дар айвони махсуси
...ида маъбуот мебинем. Ба Диккенс лозим мешуд, ки на фақат
...ида парламентро навишта гирад, балки ба тамоми
...ида нафар намуда, дар бораи ҳодисаҳои сиёсии шаҳрҳои
...ида нависад.

...ида нахустин ҳикояю очеркҳои худро дар истгоҳҳои почта,
...ида сари роҳ, идораҳои ғамангезу пурмағал менавишт. Ў
...ида дар баъзе соатҳои холӣ асар менавишт.

...ида муҳбири зираки хушзеҳн, ки фаросати хуби эҷодӣ дошт, бо
...ида фаровони зиндагӣ по ба майдони адабиёт гузошт. Ин гуна
...ида одатан ба ҷавонони ҳамсинни ў хос нест. Ў ҳамчун
...ида қалбонҳо нафар меҳнаткашони ҳалолкор, ки ҳар як
...ида бо азобу укубат ба даст меоранд, по ба арсаи адабиёт

гузошт. Китобҳои Диккенс аз ҳаёти Англияи асри XIX дуруст ва ба се пурра ҳосил мекунонанд. Нависанда мавзӯро ба қалам додааст, ки пеш аз ӯ дар адабиёт буд. Аз пай Диккенс ва ба туфайли таъсири нуфузи ӯ англис як гурӯҳ нависандагони истеъдоднок роҳро омаданд. Уилям Теккерей, Элизабетт Гаскелл, ҳазарон Эмилия Бронте низ бисёр ҳақиқати талхи Англияи асри XIX-ро ба аҳли ҷаҳон нишон додаанд. Фаъолияти Диккенс ва ӯро давраи пайдор шудани капитализми саноатии Англия муносибат тезу тунд шудани зиддиятҳои иҷтимоӣ роҳро омаданд.

Пас аз «Хотираҳо баъди ҷавониҳои Пиквик» давраи камоли эҷодӣ расид. Аз охири солҳои сиком то мӯҳлати шастум романҳои хуби иҷтимоии ӯ «Оливер Твист», «Никлби», «Дӯкони осори атиқа», «Мартин Чезлворт писараш», «Дэвид Копперфилд», «Хонаи хушк», «Албион», «Доррити майдак», «Умедҳои калон», «Дӯсти умумӣ» хамдигар пайдо шудан гирифтанд.

Ба одамони бадқирдору ҷинояткор, ки дар романҳои ӯ ҳамаи бадбахтӣ ва мусибатҳо аз касофати онҳо рӯи ҷаҳон қаҳрамонони беғарази олиҳиммат муқобил меомаданд, муборизаи ҳаёт доимо ғолиб меоянд. Қаҳрамони мусибатҳои ӯ қадар азобу уқубат кашад, ҳам, то охири ахлоқии ӯ ҷавонмард, наҷиб, софдил ва покҷидон аст. ӯ дар ҳама ҳамаша хушбахт мегардад, ба муроду мақсадан мерасад, ба неъмат мешавад, вале ҷинояткороне, ки ба вай бадӣ мекарданд, сазовор мебинанд. Анҷоми хушбахтонаи романҳои Диккенс ба қатъии ӯро ба бартараф гардидани мусибати иҷтимоӣ ва ӯро ояндаи хушбахтона аз ҳама беҳтар ифода мекунад.

Диккенс дар арзи тамоми фаъолияти адабии ӯ повестҳо менавишт. Ҳикояҳои повестҳо дар куллияти ӯ ҳама аст. Диккенс дар асарҳои шаклан хурд-хурд ҳам санъатҳои устои калом бадеист. Дар ин асарҳо тамоми хусусияти эҷодии ӯ, тамоми хусусияти реализми ӯ намоён мегардад. Хусусиятҳои бештар дар романҳо зоҳир шуда, ӯро ба нақшаи оламшумул расонидаанд.

Очерку ҳикояҳои, ки дар китоби якуми Диккенс дар ҳамаи ҳама мазмунан ва ҳам услубан гуногунанд. Диккенс интиҳои шоҳи диққатро берун аз назари худ наметавонад. ӯро Лондонро ҳангоми сахар, рӯз, бегоҳӣ ва шаб, дар рӯзҳои муҳид тасвир мекунад. Худи сарлавҳаи очеркҳои зерин мисли

«Кўчаҳо хангоми сахар», «Кўчаҳо хангоми шаб»,
«Дўконҳои кироя», «Дўконҳои чизҳои нимдошт»,
«Дўконҳои ӯро ба хотир меоранд ва фавран
дар рўйкати мекунад. Дар ҳавли хонаҳои харобу
ҳамаи фотосҳои рўй медиҳанд, ки сокинони маҳаллаҳои
қариб мебаранд.

«Дар ҳамаи саридаи ва гуногунманзар ҳар кас ба сари худ, чи
қарордод, умр ба сар мебарад. Одам дар ин ҷой кадр
роқ. Муносибатҳои ҳамдигарии одамонро дар ин ҷой
ба пули бемон муайян мекунад. Вақте, ки одам
қарордод, қарзхоҳон ӯро ба хотир меоранд ва фавран
дар рўйкати мекунад. Дар ҳавли хонаҳои харобу
ҳамаи фотосҳои рўй медиҳанд, ки сокинони маҳаллаҳои
қариб мебаранд.

«Дар ҳамаи саридаи ва гуногунманзар ҳар кас ба сари худ, чи
қарордод, умр ба сар мебарад. Одам дар ин ҷой кадр
роқ. Муносибатҳои ҳамдигарии одамонро дар ин ҷой
ба пули бемон муайян мекунад. Вақте, ки одам
қарордод, қарзхоҳон ӯро ба хотир меоранд ва фавран
дар рўйкати мекунад. Дар ҳавли хонаҳои харобу
ҳамаи фотосҳои рўй медиҳанд, ки сокинони маҳаллаҳои
қариб мебаранд.

«Дар ҳамаи саридаи ва гуногунманзар ҳар кас ба сари худ, чи
қарордод, умр ба сар мебарад. Одам дар ин ҷой кадр
роқ. Муносибатҳои ҳамдигарии одамонро дар ин ҷой
ба пули бемон муайян мекунад. Вақте, ки одам
қарордод, қарзхоҳон ӯро ба хотир меоранд ва фавран
дар рўйкати мекунад. Дар ҳавли хонаҳои харобу
ҳамаи фотосҳои рўй медиҳанд, ки сокинони маҳаллаҳои
қариб мебаранд.

«Дар ҳамаи саридаи ва гуногунманзар ҳар кас ба сари худ, чи
қарордод, умр ба сар мебарад. Одам дар ин ҷой кадр
роқ. Муносибатҳои ҳамдигарии одамонро дар ин ҷой
ба пули бемон муайян мекунад. Вақте, ки одам
қарордод, қарзхоҳон ӯро ба хотир меоранд ва фавран
дар рўйкати мекунад. Дар ҳавли хонаҳои харобу
ҳамаи фотосҳои рўй медиҳанд, ки сокинони маҳаллаҳои
қариб мебаранд.

«Дар ҳамаи саридаи ва гуногунманзар ҳар кас ба сари худ, чи
қарордод, умр ба сар мебарад. Одам дар ин ҷой кадр
роқ. Муносибатҳои ҳамдигарии одамонро дар ин ҷой
ба пули бемон муайян мекунад. Вақте, ки одам
қарордод, қарзхоҳон ӯро ба хотир меоранд ва фавран
дар рўйкати мекунад. Дар ҳавли хонаҳои харобу
ҳамаи фотосҳои рўй медиҳанд, ки сокинони маҳаллаҳои
қариб мебаранд.

доимо фурузони манзилест, ки заковатманди некувори ноороме дорад. Теклтони чоҳил ҳамаи инро наместамаи дар дунё аз ҳама зиёд бад мебинад, чирчираки беонаи хонааш бинад, бо пошнааш бераҳмона пахш карда мекунад «чор девору шифт» дорад, аммо хонаводаи худ ва хушбахти надорад ва дошта ҳам наметавонад.

Меҳнаткашони хоксори софдил ба Теклтон муроҷиат мекунанд. Фақат онҳо ба ҳислатҳои неки одамай қобилияти хоҳири беҳбудии муқаррабони худ фидокорӣ ва ҷонфидоӣ. Чон Прибингл ба ғаму андӯҳи ба сараш омада устур меоварад ва ҳатто зани худ Крошкарро барои вайрон кардани сарзаниш намекунад. Устои бозичасоз Калев Пламмер ба Берта ном духтари кӯри сиёҳбасти худро тасаллий ва фоҷеии ғамангези гирду атрофро нағз карда нишон медиҳад, вобаста кӯшиш мекунад, ки бенавоии худ ва сангдиҳии ғаддор Теклтонро аз вай пинҳон дорад. Эдуард Пламмер чандин соли ғарибию мусофирӣ ба назди арустнаварон Филдинг бармегардад, ки ин духтарак қариб буд ба модараш зани он хӯчаини корхонаи бозичасозӣ шавад.

Қаҳрамонони «Чирчираке дар оташдон» сазонори ночизи худ шудаанд, ба туфайли софдили, олиҳиммати ва вазнини ҳаррӯзаи худ ба ин хушбахтӣ расидаанд. Хонаводаи онҳо ва хурд, орзуи ҳавасҳои онҳо хоксорона бошанд ҳам, ҳамаи одамии Прибинглҳо ва Пламмерҳо дар назари Диккенс ба бузург менамояд. Қисса афсонавор хушбахтона анҷом меёвад, он асоси демократии ҳаётдӯстонаи Диккенс равшан намоиш меёвад. Ӯ ба одами оддӣ, ба ғалабаи қатъии наққорӣ ва адолатӣ рағбат дошт, ки комил дорад.

Диккенс аз соли 1850 сар карда то охири умри худ «Қироатхона»-ро нашр мекард, ки он маҷалла дар соли 1879 ба «Соли дароз»-ро гирифт. Диккенс бисёр қисса ва ҳикоятҳои мақолаҳои худро дар ин маҷалла ҷоп кардааст. Асарҳои «Таърихи Англия барои бачагон» (1851-1853) низ дар ҳамин маҷалла ҷоп гардида буд. Асарҳои минбаъдаи Диккенс, ҳамаи онҳо эҷодиёташ, пур аз нафрати саҳн нисбат ба ҳама наъи дунёи ҷаҳон маънавист. Нависанда қаҳрамонони мусбати худро минбаъда дар муҳити халқи меҳнаткаш меҷӯяд.

Диккенс акнун бештар ба мавзӯи ҳиёлату ҷинояткорӣ мекунанд. Бинобар афзудани ҷинояткорӣ дар маҷаллаи капиталистӣ ин мавзӯ дар адабиёти англиси нимаи дуюми 19-ӯ

дар ҷабрро мегирифт. Вале назар ба аксарияти муаллифони замонаву ҳикояҳои детективӣ (хуфиягӣ) Диккенс ҷосуси ҷабр баъди одами оддии софдилеро, ки ҷош ва дастгир ҷабрбареро вазифаи муҳимми ахлоқиаш мешуморад, ба ҷабрҳои худ ингиҳоб мекунад. Ин маънӣ дар ҳикояҳои Диккенс, «Дар ҷини ҷиноят ба даст афтод» равшан ба назар меояд. Диккенс ба масъалаҳои тарбияи насли наврас ва тарзи ҳаёт дар Англия доимо диққати калон меод.

Дар ҷабрҳои соҳиби сиёҳ дар романи машҳури «Николас Никелби» ҷабрҳои мондани маорифи Англияро саҳт танқид карда, ҷабрҳои романиҳои «Оливер Твист» ва «Дӯкони осори атиқа» ҷабрҳои бачагонии ятимро бепарастори хору зореро, ки аз ҷабрҳои аҷеми кӯдакӣ маҳрум буда, маҷбуранд аз хурдсолӣ ҷабрҳои тарда, ба худ як бурда нон ёбанд, тасвир менамуд.

Дар ҷабрҳои Диккенс аз забони як шахс нақл мешавад. Дар ҷабрҳои ҷабрҳои на фақат ҳодисаҳои, ки сужети ҳикояро муайян мекунад, балки симои дилчаспи худӣ нақлкунанда, ҷабрҳои У, ҷабрҳои, тарзи нутқу баён, муносибати худӣ ба ҷабрҳои баён мекунад, равшан намоён мегардад.

Дар ҷабрҳои ҷабрҳои, ки ҷабрҳои нақлкунандаро худӣ муаллиф ҷабрҳои ҷабрҳои пурнатириби хашмгини ӯро доимо мешунавем ва ҷабрҳои Диккенс - симои марди соҳибдили олиҷаноб пеши назари ҷабрҳои мегардад. ӯ хонандагонро водор карда метавонад, ки на ҷабрҳои ба ҳоли қаҳрамонони вай сӯзад, балки ба ҳамин ҷабрҳои ҳаму аҷеҷ ва шодию нишоти онҳо шарик шаванд. Диккенс ҷабрҳои пурнатириби худ ҳар кадом ҷабрҳои ҳаёти замонашро ҷабрҳои бошад ҳам, ин нависандаи бузурги англис ҳамеша одаме ҷабрҳои ҷабрҳои нуктаи санъати инсондӯстиро хеле хуб ёд мекард.

Дар ҷабрҳои Диккенс ба забонҳои гуногуни халқҳои ҷабрҳои ҷабрҳои нақл шудаанд. Аз ҷумла хонандагонии тоҷик низ бо ҷабрҳои ин нависандаи маҳбуби англис ба забони модарии ҷабрҳои шудаанд.

Андерсен (1850-1875). Яке аз нависандагонии маъруфи даниягӣ ҷабрҳои Андерсен соли 1850 дар шаҳри Оденсе дар хонаводаи ҷабрҳои шудааст. ӯ аз овони хурдсолӣ ба адабиёт майлу ҷабрҳои пайдо карда, очерку новелла ва қиссаву романҳои зиёде навиштааст.

Дар ҷабрҳои Андерсен қабоҳату разолат ва бераҳмӣ, нобаробарӣ ҷабрҳои замони зиндагии адиб ҷабрҳои карда шудааст.

Романҳои «Импровизатор» (1835), маҷмӯаи «Китоби сура» (1840), пиесаи «Мулат» (1840), сафарномаи «Афсонаи ҳаёти ман» (1842), китоби тарҷумаиҳолоии «Афсонаи ҳаёти ман» аз ҷумлаи чунин асарҳои ӯ ба шумор мераванд. Андерсен адабиёти ҷаҳонӣ ҳамчун афсонанависи машҳур бо «Аскарчаи устувори қалъагӣ» (1838), «Булбул» (1840), «Баднамо» (1843), «Маликаи барфин» (1844), «Гўгирдбадаст» (1845), «Соя» (1847), «Кодар» (1848) афсонаҳои Андерсен мебошанд. Дар афсонаҳои Андерсен ва реализм, фантазия ва мазҳака, баъзан киноя ва ҳайратангез омезиш ёфтаанд, ки намунаи барҷастаи «Либоси нави шоҳ» мебошад. Андерсен бо ҷаҳонии худбинию худписандӣ, ғоидапарастӣ, хушномӣ ва месохт

Асарҳои Андерсен ба бисёр забонҳои ҷаҳонӣ наشر шудаанд. Эҷодиёти Андерсен аз барномаҳои китобҳои дарсӣ ҷой гирифтаанд. Хонандагони тоҷик ба воситаи тарҷумаи афсонаи «Дюймовочка» бо тарҷумаи шинос гардидаанд. Минбаъд афсонаҳои дигари Андерсен «Мурғобичаи баднамо», «Чақмоқ», «Либоси нави шоҳ», «Аскарчаи устувори қалъагӣ», «Кувони ёбой», «Булбул», «Аскарчаи «Духтарчаи гўгирдбадаст» ва ғайра ба забони тоҷикӣ тарҷумаи дар алоҳидагӣ ва дар маҷмӯаҳои дастҷамъӣ ба таърифи расида.

Ба номи Андерсен мукофоти байналхалқӣ барои кўдакон ва наврасон таъсис шудааст, ки аз адибони тоҷик Раҷаб соли 1983 ба гирифтани ин ҷоиза муваффақ гардида.

Савол ва супоришот:

1. Реализми танқидии Фаронса ва хусусиятҳои он.
2. Мавқеи ҳуқуқи инсон дар эҷодиёти Виктор Ҳюго.
3. Мавзӯ ва ғояи асарҳои Балзак аз ҷиҳати иборатӣ.
4. Эмил Золя бо кадом асарҳои худ шўҳрат дорад?
5. Ҳақиқати ҳаёт дар новеллаҳои Мопассан.
6. Романтизми инқилобии англис.
7. Лирикаи Байрон.
8. Инъикоси орзуву умеди инсон дар насри Диккенс.
9. Танқиди замон тавассути афсона дар эҷодиёти Андерсен.

АДАБИЁТИ АВРУПОИ ҒАРБ ДАР АСРИ ХХ

Нуктаҳои асосӣ:

Реализми реалистии танқидӣ.

Ҷанги ҷаҳонӣ ва таълиқҳои ғуногуни адабии ин давр.

Ҷанги ҷаҳонӣ ва эҷодиёти ӯ.

Адабиётҳои Ғарб дар Шоу.

Адабиёти асри навини Аврупои ғарбиро ба се давра мекӯшанд, ки давраи якум солҳои 1871-1917, давраи дувум 1917-1945 ва давраи сеюм аз соли 1945 то рӯзҳои ҳаҷрият.

Дар ин давраи аввал сар карда, дар ҳаёти иҷтимоӣ ва сиёсатӣ Аврупои ғарбӣ замони нав-замони ба зинаи ҳамаҷонибаи расидани капитализм оғоз мегардад, ки ин ба адабиёти бадеӣ низ бетаъсир намондааст. Аз ҷумла чараён ба ин эҷодӣ би вуҷуд омада, ҷаҳонбинии адибон доираи таърифии ғояҳои асарҳои онҳо васеъ мегарданд, жанрҳои адабии меҳанд, сафи эҷодкорон меафзоянд. Дар натиҷаи ин ҳолати ҷамъбастигии адабиётҳои миллий, муштараки беш аз ҳама мавҷаманд. Реализми танқидӣ ва дигар чараёну жанрҳои эҷодӣ баробари Фаронса, Олмон, Англия дар Аврупои ғарбӣ, Амрико ва Русия низ мавҷеи васеъ мегардад, алаҳи асарҳои дорони аҳамияти умумбашарӣ дошта мавҷаманд. Реализми танқидӣ дар охири асри XVIII ва ибтидои асри XIX дар Фаронса ҳамчун тарзу усули эҷодӣ пайдо шудааст. Дар натиҷаи ин реализми танқидӣ дар адабиёти Ғарб Оноре де Бальзак, Чарлс Диккенс, нависандагони рус Николай Василевич Гогол ва Фёдор Достоевский мебошанд. Аммо ин маънии онро надорад, ки дар ин давраи дигар бо ин методи эҷоди бадеӣ сару кор накарда. Намояндагони реализми танқидӣ аз роҳи тасвири ҳаёти бадеӣ рафта, ҷиҳатҳои манфии ҳастиро ҳадафи асар мекӯшанд. Масъалаи асосии эҷодиёти онҳо фақат ҷанбаи манфии ҳадаф набуд, балки дар асоси таҳлилу баррасӣ ҷанбаҳои ҳадаф ба роҳи ибратбахшу позитивии ҳаётро нишон додан ҳам мекӯшанд. Рушанфикр ва моришпарвар, адибони зиёии ин давра бо ҷаҳонбинии пешқадами замонавии худ ба роҳи танқиди ботааннии воқеият рафта, қабохату ҳадаф ба мақоми мақоми манзалати бехтарин дастовардҳои адабиёт тарғиб кардаанд.

Натурализм низ ҳамчун чараёни адабӣ дар нимаи XIX дар Фаронса дар натиҷаи нашъунамонии кашфиётҳои бузурги ин соҳа ба вучуд омад. Сонӣ Олмон, Англия ва ИМА низ паҳн гардид. Дар А натурализм бо эҷодиёти Ч.Гиссинг ва Ч.Мур ташаббус Олмон ба ин чараён Арно Голтс ва Иоганнес Шлаф ва Ҷамчун намоёндагони чараёни натурализм С.Крейш дигарон шинохта шуданд. Асоси фалсафии позитивизми Огюст Конт, Гербер Спенсер ва пайравони менамуданд.

Позитивистҳо тарғиб мекарданд, ки қонуноҳои ҷамъият ҳам баробар аст. Онҳо тасдиқ кардани мисли инсон ва дигар мавҷудоти зинда тафовут нест. Ҷамъаёт мубориза мебаранд. Бинобар ин ҳамаи қонуноҳои як хел идора намоянд. Онҳо инчунин дар ақидаи фанҳои иҷтимоӣ аз фанҳои дақиқ: риёзӣ, физика, кимё, фарқе надорад. Бинобар ин ҳангоми онҳоро омӯختан кардан — бо роҳи илмӣ ва таҷриба омӯختан лозим аст инсон ва дигар мавҷудоти зинда фарқе нест. Онҳо натуралистҳо ба тасвири тафсилоти заррот ва унсурҳои ҳаёти маишӣ инсон, ҷанбаҳои физиологии олами рӯи феълӣ атвори вай нигаронида шуда буд. Барои онҳо на аз нав тасвир кардан, балки тасвири ҳолати аслии табиқ аст. Аз як тараф ин ҷиҳатҳо моҳияти адабиётро ҳам санъат коста гардонад, аз ҷиҳати дигар ба амиқтарин инсон эътибор афзуд. Майдатарин деталҳои зиндагии қалам гирифта шуд. Зеро ҳадафи тасвирот ва ҳама тасвири ҳаёт мубориза мебаранд.

Лекин таҷрибаи бадеии позитивистҳо на ҳама на онҳо мувофиқат мекард ва ҳатто баъзан бар хилофи он т. Баъзан ҳуди ҳаёт водор мекард, ки онҳо аз натурализм реализм наздиктар шаванд. Дар натиҷа натурализм ҳамчун алоҳида ташаккул наёфт. Дар он муборизаи ҳар гуна мушоҳида шуданд. Ҳатто дар эҷодиёти як адиб чараёнҳои ба ҳам зидро мушоҳида менамоям. Инкишоф дар Фаронса ба солҳои 60-80-ум, дар ИМА ва Олмон ба рост меояд. Лекин минбаъд низ натурализм дар адабиёт адибон мушоҳида мешавад.

Неоромантизм ҳамчун чараёни адабӣ ба муқобил буржуазӣ ба вучуд омад. Ин чараён дар ибтидо дар Анг

Энэ үеэр дигар нэг пахн гардид, ки намоёндагони
Энэ үеэр дигар нэг пахн гардид, ки намоёндагони

...сохибони ақидаҳои гуногун буданд, лекин
...ба муқобили пешрафти сохтори буржуазӣ
...мутақаддас карда буд. Агар намояндагони реализми
...ҳақиқати ҷамъияти капиталистиро тасвир ва
...неоромантистон дастовардҳои эстетикӣ
...инро инкор карда, ҳонандагони худро ба ғӯшаҳои
...манзари дур, манзараҳои нотақрори кишварҳои
...Африко, Осиё, Амрикоӣ ҷанубӣ мебарданд. Агар дар
...исоромантикҳо каме анъанаҳои романтикҳои
...бошанд ва ҳамчун романтикҳои нав (худӣ
...романтик низ – романтизми нав гуфтан аст) шинохта
...дар кишварҳои дигар, аз ҷумла дар ИМА, ин ҷараён
...шуд, ки инро дар мисоли эҷодиёти А. Бирс,
...Дондон мушоҳида кардан мумкин аст. Ин ҷараён дар
...Амрикоӣ латинӣ низ бештар паҳн гардид ва он
...XX давом кард.

Бошан декаденс аз лафзи фаронсавии (decadentia) ба маъноаш пастравӣ, таназзул, сукут, сукут, афтодарӯхӣ. Ин истилоҳ бори аввал дар Фаронса дар солҳои 80-уми 19-ӯи асри 19-уми журналҳои «Декаденс» маъмул гардид. Аслан ин истилоҳ, ки дар адабиёти Аврупо дар охири асри XIX ва 1900-ӯи асри XX падидаи омадааст ва моҳиятан афтодарӯхӣ адабиётро тавзеҳ медиҳад, яъне ба ояндаи инсоният ва ҷамъият бо кайфияти манфӣ, ба ҳалқият ва ақлу идроку қувваи ақлонии вай таъсири манфӣ менамояд.

дар адабии символист ва дигар адабони Фаронса худро мебарданд, ки дар радифи онҳо П.Ворлен, А.Рембо, ва дигаронро нишон додан мумкин аст. Лекин минбаъд инсон насб қасб карда, он на танҳо дар адабиёт, балки дар санъат, фалсафа, эстетика низ паҳн гардид. Тахти шарикии дар маънои васеи ин вожа, ки барои тамоми аср мефахмиданд. Дар охири асри XIX дар адабиёти ҷаҳони афтодарухӣ, мондашавӣ, маҳзунӣ мушохида шуданд. Онҳо шиори «санъат барои санъат», «худ барои худ» гарданд.

Декаденсҳо се тоифа буда, яке аз ҳаёти инсон набуданд ва ҳатто ба ҳаракатҳои инқилобӣ надида. Дигар ғояҳои идеалистиро бо инсонпарварӣ навишта. Гуруҳи сеюм аз реализм рӯй тофта, ба он муборизаи ҳақиқатшиносон бо ҳақиқатшиносии мурочиат менамояд. Асарҳои реалистӣ меофариданд.

Бисёре аз декадентҳо соҳибистеъдод буданд ва дил дӯст медоштанд. Бештарини онҳо аз ҷамъияти тофта, ба он бо нафрат нигоҳ мекарданд.

Символизм низ ҳамчун ҷараёни адабӣ дар асри XIX дар Фаронса ба вучуд омада, сонӣ он ба Австрия, Россия низ паҳн гардид. Истилоҳи «символ», «рамз» гирифта шуда, он ҳамчун муборизаи муҳити онҳоро ишғолкарда ифода карда мешавад. Ҳодисаҳои декадентӣ ҳисоб ёфта, ҳислатҳои муҳим намудани индивидуализм ва мистика, рад кардани адабиёт, тараннуми ҳаётбозорӣ ва шаклпарастӣ то Символистҳо бештар бо рамзу киноя сухан ронда. Он ғайбӣ ва ғайритабӣ бовар кунонидани мешавад. Калимаи юнонии “simbolon” ва аз лафзи французӣ гирифта шуда, маънои нишона ва аломатро ифода мекунад. Ҷараён дар адабиёти халқҳои Аврупо аз нимаи дувуми аввали асри XX оғоз гирифтааст. Мегӯянд, ки ин ҷараён муқобили ҷараёни реалистии тасвир алайҳи потантурализм) ва адабиёти оммавӣ (беллатристикӣ) Асосҳои фалсафии ин ҷараёни адабӣ аз таълимоти Э.Гертман ва қисман аз таълимоти Ф.Нитше гирифтааст. Моҳияти асосии символистон дар он аст, ки онҳо тасвири ғояҳои аз эҳсосоти мушаххаси инсонӣ берунро наънаванӣ ва ле дар зимноштаро мақбул ҳисоб мекунанд. Тасвири символистҳоро тасвири бадеии “чун ҳақиқат худ” низ мегӯянд. Аз нуқтаи назари символистҳо инсон образ символ барои раҳӣ аз доми тазвири зиндагӣ моҳияти идеалии дунё воситаи судмандтар хоҳад буд. Ба миён мегузоранд, ки шоир қалб ва руҳан ба ҳақиқат қаринтар аст, бинобар он вай тавассути символҳо интуиитивӣ идрок карда метавонад. Ба қавли К.Бальмонт “символистҳо оди ҳаётанд, символистҳо ба мутафаккиранд”. Аз ин лиҳоз символизм бо моҳияти адабиёти ҷаҳон бо таълимоти афлотунизм, фалсофа

...матҳабие, ки асосашонро идроки рамзии олами
...накӯнад ва як навъ таълимоти ирфонии тасаввуф қарин
...ни чараён дар Фаронса Верлен, Рембо, Малларме,
...ба Гофманстал буданд

...Фаронса аз Балзак чудо шуд. Ҳашт сол пеш аз ин
...вард буд. Виктор Ҳюго дар муҳоҷират. Мериме
...дур аз пойтахт буданд. Ба майдони адабиёти
...нав бо фалсафа ва ғояҳои нави иҷтимоии худ
...револтӣ ҳамчун замони Балзак мақоми асосӣ бозид.
...бар мисоли эҷодиёти символистҳо дар ҳаёти адабии
...суафийнеро дошт.

...руҳон аввали ба сари ҳукумат омаданааш ба танқиди
...Стендал ва Балзак барин устодони бузурги сухани
...залуҳурдҳои буржуазия ва пролетариатро тасвир
...иҷтимоии давр дар романҳои реалистӣ
...меёфтанд. Сонитар муборизаҳои синфӣ дар романи
...«Керннал» ба қалам дода шуданд.

...Фаронса ҳамчун синф ташаккул ёфта, мафкураи
...дод ва аз байни он донишмандони фалсафа,
...ва адибон низ ба майдон омаданд, ки яке аз онҳо
...Беранс (1805-1881) буд.

...Фаронса ва дигар кишварҳои Аврупои ғарбӣ даҳҳо
...ҳамчун Эжен Потте, Луиз Мишел, Жюль
...Кладел, Анри Барбюс, Луи Арагон, Ромен Роллан,
...Томас Манн, Лион Фейхтвангер, У.Моррис, Э.Войнич,
...Уайлд, Томас Гарди, Ҷорҷ Бернард Шоу, Герберт
...ба майдони адабиёт омаданд ва бо асарҳои худ
...ҷаҳонро ба ҳаҷми муносиб ҳамроҳ намуданд..

...Арагон (1897-1982). Яке аз адибони маъруф ва арбоби
...Арагон ба шумор меравад. Ӯ дар шахри
...шуда, баъди хатми таҳсил аз овони ҷавонӣ ба
...иҷтимоӣ ва муҳити адабӣ ҳамроҳ шудааст. Фаъолияти
...1917 оғоз ёфтааст.

...дар ибтидои солҳои 20-ум ба чараёни додаизм, ки як
...адабию бадеии модернистии Аврупои солҳои 1916-
...меравад ҳамроҳ шуда, баъд ба сюрреализм пайравӣ
...дар эҷодиёти Арагон тасвири реалистӣ қувват
...романҳои «Олами воқеӣ» (1934-1951) Арагон
...миллат мешуморад. Дар солҳои
...«Корд ба устухон» (1941),

«Паноптикум» (1943), «Субҳи Фаронса» (1943), «матонати фаронсавиҳо» (1945), «Боз корд на устуси расидаанд. Романҳои «Ҳафтаи пурҳарорат» (1958), (1965), «Баланш ёки фаромӯшӣ» (1967), достони «Ил ғайра низ аз таълифоти Арагон мебошад.

Арагон тамоми умр барои бахту саодати мар мубориза бурд. Арагон ҳамчун донишманди сернақш доктори фаҳрии университетҳои Маскав ва Пари тарғиби адабиёти халқҳои гуногуни ҷаҳон, аз ҷумла дар Фаронса саҳми арзанда гузоштааст. Ӯ доир ба адабони тоҷик Абулқосим Лоҳутӣ, Мирзо Туре Миршакар, Раҳим Ҷалил, Фотеҳ Ниёзӣ мулоҳизаҳои таълиф намудааст. Арагон оид ба эҷодиёти Салри ронда, ӯро «бунёдгузори адабиёти реалистии тоҷи баъди мутолиаи «Марги судхӯр» Салридан намояндагони бузурги адабиёти ҷаҳонӣ - Шекспир, як радиф мегузорад. Арагон доир ба эҷодиёти Абу Умари Ҳайём низ фикрҳои ҷолиби диққа баён карда

Якчанд асари Арагон, аз ҷумла шеърҳои «Ҷи марде дар қатлгоҳ», «Далер», «Соли даъвати 1917» ва тоҷикӣ тарҷума шудаанд.

Ҷорҷ Бернард Шоу (1856-1950). Драманиши асри XIX ва ибтидои асри XX англис Ҷорҷ Бернар Дублин дар хонаводаи ходими савдо тавлид шудааст. Модар, ки омӯзгори мусиқӣ буд, ҳукмронӣ мекард. Хурдсолӣ ба фарҳанг майлу рағбат зоҳир намуд.

Писараки 15-сола барои ҷустуҷӯи кор ба Лондон ҳамаин маълумоти мукамал гирифта натвонида, му худомӯзӣ такмили дониш намуд. Гарчи ӯ дар дра нагирифтааст, лекин муҳити адабии Ирландияи ӯ ташаккули тафаккури эҷодии вай саҳми арзанда гузо

Шоу дар Лондон баҳри худ кори ночизе на қашшоқона умр ба сар мебард, вале бо эҷоди баде шуд. Ӯ дар байни солҳои 70-80 панҷ роман навишт. Ӯ чандон муваффақият пайдо накард, лекин аз сол ҳамчун публисистаи оташинқалам шинохта шуд. Ӯ ҳамчун мунаққиди мусиқӣ, дертар ҳамчун шо рӯзномаҳо фаъолият нишон дода, бо афкори тоҷи диққати хонандагонро ба худ мекашад.

дар ин ҳама ӯ ҳамчун драмнавис низ баромад карда, дар ибтидо се нахустин нахустин «Писсаҳои нохуш» тақдим мекунад, ки ба ин ҳисоб «Хонаи бевазан» (1855), «Касби хонум Уоррен» (1856) ва «Фабрика» дохил мешаванд. Дар ду писеаи аввал ӯ роҳҳои ҳаром соҳиби молу пул шуданро фаш намудааст. Дар писеаи «Хонаи бевазан», ки қаҳрамони мусбат надорад, ӯро забҳдати як хонадон тасвир карда шудааст. Дар «Касби хонум Уоррен» ба камол расида истодани маҳорати ӯро Шюу мушоҳида мешавад.

Дар писеаи «Хонаи бевазан» Виви, ки акнун коллечро хатм карда буд, ба ҳамаи пурдаҳшат мешавад: ӯ мефаҳмад, ки модараш ӯро соҳиби фотишахона, аниктараш мудир он будааст ва ӯро ба ҳамаи он одамони соҳибхотирум, ҳатто аъёнҳои ҳамаи ҳамаи буданд.

Дар писеаи «Касби хонум Уоррен» ӯро модараш гарчи соҳиби молу пул будааст, лекин ин фаъолияти худро қатъ намекунад. Дар писеаи «Фабрика» ӯро ҳамкори деринаи модараш, давлатманди калон ба ҳамаи дониш дорад, ки бо Виви хонадор шавад ва гуё ӯро Френк, ки Вивиро дӯст медорад, бародари Виви ба ҳамаи дахлатноктаринаш он аст, ки пешни назари Виви ба ҳамаи буржуазӣ, ки кӣ чи гуна касбу кор, комёбиҳо ба ҳамаи мешавад. Виви дар худ ҳасорат пайдо мекунад, ки ба ҳамаи каларанг рӯй тофта, бо меҳнати ҳалол рӯз гузаронад.

Дар писеаи «Касби хонум Уоррен» ба таъқиби саҳти танқид, ба ҳамаи буржуазия дучор шуд. Дар Англия ба саҳна ба ҳамаи мудартоҳ манъ намуданд. Хангоме, ки соли 1903 ин ҳамаи англис дар саҳнаи Америка гузошт, намоиш фавран ба ҳамаи ҳама, ҳунармешагон ба ҳабс гирифта шуданд.

Дар писеаи «Хонаи бевазан» ин писеа – нишон додани беҳукукии занон дар ҳамаи мебошад. Хонум Уоррен ба духтараш ҳикоя ба ҳамаи ӯ фотиша шуд. Барои ба ин пастӣ рафтани ӯ марги ба ҳамаи сабаб шудааст, ки дар фабрика аз ранги сурбдор ба ҳамаи додаааст. Хонум Уоррен чунин мешуморад, ки ба ҳамаи капиталистӣ зан барои мард танҳо бо мақсади пулбӣ ба ҳамаи ба ҳама.

Дар писеаи «Хонаи бевазан» асарҳои саҳнавии Шоу «Писсаҳои форум» ба ҳамаи ба ҳама аз писсаҳои «Аслиҳа ва инсон» (1894), «Инсон ва инсон» (1895) ва «Интиҳобшудаи тақдир» (1895) иборат аст. Дар писеаи «Писсаҳои форум» ба тарзи киноявӣ чунин номида шуда, ба ҳамаи ба ҳамаи сохтори буржуазӣ саҳт танқид карда

мешавад. Дар солҳои 90-ум Шоу боз як силсила пиесаҳо навишта, ки онҳо низ дурӯягӣ, қабоҳат ва мунофиқии ҷаҳони буржуазиро фош мекунад.

Ақидаҳои фалсафии Шоу дар пиесаи «Инсон ва инсоният» ва ғояҳои ватанпарварӣ дар пиесаи «Ҷазираи дигари Ҷаҳон» инъикоси худро ёфтаанд. Аз бисёр асарҳои сахнавии Шоу, ки байни солҳои 1905-1914 навиштааст, пиесаи «Пинафонт» шӯҳрати калон пайдо кардааст, ки он ҳоло низ аз ҷониби номдори ҷаҳон мустаҳкам ҷой гирифтааст.

Сарлавҳаи асар аз асотири антикӣ гирифта шудааст, ки он ҳамчун пролог қиссаи ҳайкалтарош - Пигмалионро мучассамаи худофарида ошиқ шуда, бо илтиҷо ба ӯ ҳаёт мекунонад, хотиррасон менамояд. Дар драмаи Шоу Ҷиггинс гулфурӯши чиркинаки кӯчагӣ Элиза Дулиттлро ба ӯ дилкашу нафис табдил дода, ба ӯ хушгуфториро омӯзида, бузургеро бедор мекунад. Лекин муқоиса бо асотири қадимӣ тарафи ин пиесаи мураккаб аст. Дар он демократизми муқаддас мерасад: муаллиф исбот менамояд, ки духтараки камбағал рафтори кӯчагӣ ва гуфтугузори оддӣ аз бойзанҳо фарқ намекунад. Вай танҳо бо ин қаноат нақарда, Элиза Дулиттлро ба аъёнҳо болотар мебардорад. Хислатҳои баланди ӯ инсоният нисбат ба худ ва дигарон, меҳнатдӯстиро вай аз профессор наомӯхтааст. Ӯ онҳоро аз хилватхонаи торик, ки дар он ӯ гирифта буд, ҳамроҳи худ овардааст.

Ҳамин тариқ, Бернард Шоу дар асарҳои худ ҷаҳони буржуазиро бо тамоми ҳастияш тасвир карда, аз худ боқӣ боқӣ гузоштааст.

Стендал. (1783-1842). Фредерик Стендал аз нависандагони намоёни адабиёти Европави ғарбӣ ва асосгузори реализми нави адабиёти асри XIX Фаронса ба ҳисоб меравад. Зиндагии ӯ тӯфонӣ ва пурпечуб буда, дар омехтагии ҳодисаҳои воқеаӣ чараён доштааст.

Стендал соли 1783 дар оилаи адвокат ба дунё омада, инқилоби охири асри XVIII ҳамагӣ шаш сол калон буд. Дар давра нисбат ба гуфтугузориҳои оилавӣ, ҳодисоти атрофи ӯ хабарҳои гуногуни аз марказ расида аҳамият меододат. Ӯ як сол модари ӯ вафот кард ва то охир симони занӣ ва орзупарвар ва симони падари нисбат ба зан-модар ба ӯ номехрубон дар лавҳи хотираш монд. Дар хонаи бобии ӯ чун марди ба ақидаҳои маорифпарварӣ моил ба қадимӣ

Стендал характери равшани зиддибуржуазӣ дорад «Ман таври инстингтӣ ба буржуа нафрат доштам» навишта буд.

Ақоиди эстетикӣ Стендал дар асари илмӣ ӯ «Муҳаббат» (1822), ки аз рӯи шакл ва ғояи эҷод тағйир таҷассум ёфтааст. Стендал яке аз иштирокдорони романтикӣ солҳои 20-уми асри XIX-и Фаронса ба ҳисоб, ки ба ин эҷоди асарҳои «Таърихи наққошӣ дар Италия» ва «Шекспир» мисол шуда метавонад. Аммо ӯ дар давраи эҷодӣ ҳамчун нависандаи реалист баромад менамояд. Маҷмӯи ӯ «Расин ва Шекспир» (1823 - 1825) моҳияти санъати реалистӣ мебошад, ҳарчанд ки муаллиф дар романтик эълон медорад. Романтизм дар шинохти санъате бошад, ки асарҳои адабии дар ин қолаб на назардошти анъана ва эътиқод ба халқ ҳаловат бахшад. Ин талабот худ аз принсипҳои реалистӣ эҷод аст.

Мероси адабии Стендал аз лиҳози мавзӯ, на ғоявӣ фароҳ ва пурвусъат буда, аз романҳо, асарҳои сафар, асарҳои тарҷуманҳои ва асарҳои оид ба интиборат аст. ӯ муаллифи панҷ роман буда, нахустини «Арманс» (1817) аст, ки дар замонаш ба ҷурми сохта буда ва нобарории композитсия муваффақият наёфта буд. Романи минбаъда «Сурх ва сиёҳ», «Дайри Парм» ба ғояи адабиёти ҷаҳонӣ ворид гардиданд. Романҳои «Лосон» («Сурх ва сафед») ва «Ламиел» нотамои монда на ба муаллиф ба таъъ расидаанд. Ба қалами Стендал «Воқеаномаҳои Итолиёӣ» мансуб аст, ки ба он асарҳои «Ванина Ванинӣ», «Виттория Аккорамбонӣ», «Ченчӣ», «Кастро» ва дигар таърихномаҳо, ки солҳои 1828-1839 эҷод дарҷ гардидаанд. Мурочиати нависанда ба гузаштаи таърихи XVI-XVIII гузеш аз замони ва ҷустуҷӯи ақоиботу таърихи романтикҳо хос набуда, диққати ӯро характери таърихи гузашта ба худ кашидааст, ки дар онҳо иртиботи зинда ба эҳсос менамояд.

Ҳамчунин Стендал як қатор асарҳои тарҷуманҳои «Ҳаёти Анри Брюлар», «Ёддоштҳои худпараст» қалами «Рим, Неапол, Флоренсия», «Гаштугузор дар Рим», асарҳои таърихи наққошӣ, мусиқӣ ва театр «Таърихи наққошӣ дар Рӯзгори Гайдн, Мотсарт ва Метастазис», «Ҳаёти Расин» навиштааст.

рози ҳам пусъати эҷод ва фаровонии маҳсули қалам ҳамоно
рози Стендал романи «Сурх ва сиёҳ» аст. Ин асар ҳам қуллай
рози ба ҳам асари аҳамиятноктарини тамоми адабиёти
рози Ҷаҳон XIX-и Фаронса ба ҳисоб меравад. Ин роман баъди
рози инқилоби баржуазии моҳи июли соли 1830 рӯй дода,
рози романи «Сурху сиёҳ» инъикоси пурвусъати ҳаёти иҷтимоии
рози ҷаҳон дар замони барқароркунӣ мебошад. Унвони роман чунин
рози менамояд: «Сурх» — ин ранги инқилоб (инқилоби 1- уми
рози ҷаҳон ба замонҳои ҷанги Наполеон), «Сиёҳ» ин ранги рӯҳониёне, ки
рози инъикоси ҷаҳонро додаанд. Дар романи «Сурх ва сиёҳ» Стендал
рози таърифи рӯҳониёни иртиҷоиро маҳкум менамояд. Дар ин
рози роман бор проблемае пайдо мешавад, ки баъдан мавриди
рози адабиёти реализми танқидии асри XIX гардид. Ин
рози роман ҷавон ва ғунҷоиши вай дар ҷамъияти буржуазӣ буд.
рози романи нависанда дар мисоли образи деҳқонбачаи 23-сола
рози Рене, ки алайҳи низоми пурфитнаи давр ба шӯр омадааст,
рози инқилобии қарор медиҳад. Стендал барои изҳори нафрати
рози инқилоб ба ҳақиқати буржуазии Фаронса, барои ҷустуҷӯи
рози ҳақиқат устувор, тарзе ишора гардид, ба таърихи Италия
рози баъди ӯнада.

рози романи дигари ӯ «Дайри Парм» (1839) низ аз ҳамин хусусият
рози ҳама аст. Амалиёти он дар яке аз шаҳракҳои Италияи шимолӣ
рози ҷаҳон ҷаҳраи мегирад. Дар ин роман нависанда муваффақ шудааст,
рози ҳақиқати Италияро ба риштаи тасвир кашад, қувваҳои
рози ҷаҳон баъди шикасти Наполеон дар Парм зиндагӣ доранд, дар
рози ҷаҳонҳои гуногун тасвир мешаванд.

рози романи охири калонҳаҷми Стендал «Люсиен Левен»
рози (Сиёҳ) буда, як навъ мавзӯи романи «Сурх ва сиёҳ»-ро
рози медиҳад. Амалиёти ин роман аллакай дар давраи нави
рози ҷаҳон баъди монархияи июлӣ, замони ҳукумронии
рози ҷаҳон молиявӣ сураи мегирад. Стендал дар ин роман
рози буржуазии ба танқиди маҳкумунда гирифтормӯшдаро
рози медиҳад, аз умеда неки маорифпарварони асри XVIII ва
рози ҷаҳон баъди сиёсии нав мужда медиҳад. Ҷанбаи пурқуввати роман
рози ҷаҳон баъди саҳнаҳои ҳаракати корғарии солҳои 30-юми
рози ҷаҳон баъди инъикоси симои синфи корғар аст. Хонандаи тоҷик ба
рози ҷаҳон баъди романи ҷаҳонҳои психологӣ ва тасвиргари моҳири дунёи
рози ҷаҳон баъди инқилоби шиносии дерина дорад. Асарҳои ӯ дар қатори
рози ҷаҳон баъди олам ба забони тоҷикӣ низ тарҷума гардидааст.
рози ҷаҳон баъди инқилоби ӯ «Сурх ва Сиёҳ» аз ҷониби нависанда ва тарҷумони

МАНИТИ АМРИКО ДАР АСРҲОИ XIX-XX

Нуктаҳои асосӣ:

... ва услубҳои эҷодии адибони Амрико дар асрҳои XIX

Ҷанни ва эҷодиёти ӯ. Асарҳои машҳури Марк Твен.

Чек Лондон ва Эрнест Хемингуей дар адабиёти

...фаболяти эчодии Теодор Драйзер

Амрикои асрҳои XIX-XX-ро низ ҳамчун адабиёти
ин давр ба се марҳила тақсим карда меомӯзанд:

году 1871-1917.

1917-1945.

1945-1990.

он, ки дар бораи эҷодиёти намоёндагони адабиёти ин
ронем, андаке дар бораи вазъи иҷтимоӣ ва пайдоиши
адабии таваккуф намудан лозим аст. Соли 1755 дар 13
аи ғитлаи Амрико ҳаракатҳои озодихоҳӣ сар зада, дар
и муборизаи давлати нав – Иёлоти Муттаҳидаи Амрико ба
а ва дар ин кишвар Республикаи буржуазӣ-демократӣ бунёд
и дар Конститутутсия (Сарқонуни) он навишта шудааст:
«Баробарбархукуқ офарида шудаанд ва ҳама аз неъматҳои
и Худонанд аз қабилҳои ҳукуки зиндагӣ, озодӣ барои ба даст
и бахт баробар баҳрабардор шуда метавонанд». Инқилоби
и ҳукумати пешқадам ва аҳамияти таърихӣ-умумҷаҳонӣ
и он гоҳи бунёди республикаи бузурги демократӣ пеш ронда
и. Дар чунин шароит адабиёти Америка низ ташаккул ёфт, ки
и романтизм ташкил мекард. Сохтори романтизми амрикоӣ
и аврупоӣ андаке тафовут дорад. Зеро ҷараёни
и дар Амрико дар сарҳади даҳсолаҳои дуҷум ва сеҷуми асри
и ёфт, он то анҷоми ҷанги шаҳрвандӣ дар ин кишвар
и (1861-1865) давом кард. Дар чунин муддати тӯлонӣ вучуд
и ҷараёни романтизм дар ин кишвар бо ташаккул ёфтани
и амрикоӣ ва ҳаракати вай аз шарқ ба ғарби кишвар вобастагӣ
и. Дар ташаккули романтизми амрикоӣ се марҳила ба назар
и. Марҳилаи аввал – романтизми ибтидоӣ (солҳои 1820-1830)
и дар ҷорҷубаи адабиёти маорифпарварӣ бо эҷодиёти
и Ч.Роккен, Э.Браун ва дигарон ташаккул ёфта буд.
и ҷараёни барҷастаи романтизми ибтидоӣ дар ИМА Ф.И.Ирвинг,

Д.Ф.Купер, У.К.Брайнет, Д.П.Кеннеди ва дигарон ме-
мераванд. Бо пайдо шудани асарҳои онҳо адабиёти Амрико
умумҷаҳонӣ мебарояд ва ҷараёни омезиши романтизм бо
аврупоӣ сурат мегирад. Дар натиҷа ҷустуҷӯҳои андешавӣ
бадеӣ ба вуқӯъ пайваستا, доираи мавзӯ ва муаммоҳои
адабиёт, аз қабилӣ мубориза барои истиқлолият, канофи
ҳиндуҳо ва ғайра муайян мегарданд.

Давраи дуҷум – давраи камолоти романтизм
солҳои 1840-1850-ро дарбар мегирад. Дар ин давра
Н.Готорн, Эдгар По, Г.Мелвилл, Г.У.Лонгфелло, У.Д.
дигарон ташакукул меёбад.

Дар давраи мазкур намоёндагони романтизм
ҳақиқатнигории миллиро аз бар кардан ба таҷриба
муаммоҳои инсонӣ ва сулҳу амонӣ гузашта, андешавӣ
фалсафӣ меронанд. Дар ин ҷода онҳо ба фалсафаи идеалистӣ
тақия намуда, ақидаҳои Кант, Шеллинг, Фихтсро давраи
минбаъд ба бунёди ҷараёни трансцендентализми
гардид, ки он дар назди худ масъалаҳои глобалиро аз ҷиҳати
доштани инсон, муносибати инсон бо табиат, инсон ва
роҳҳои худинкишофёбро мегузорад. Дар забони асарҳои
замони камолоти романтизм рамз дохил мегардад, ки
эҷодиёти адабони пешина ниҳоят кам дучор мешудем.

Марҳилаи сеюми давраи охири романтизм амрикоӣ
ро дар бар гирифта, дар ин давра романтизм ба инъир
мешавад. Акнун воқеияти ҳаётиро ҳақиқатнигорона инъир
бо услуби эҷодии романтизм номумкин шуда менамояд. Ба
ҷанги шаҳрвандӣ дар адабиёти Амрико ҷараёни реализм
меояд, ки он бо номи авлоди нави адабон алоқаманд
адабон ба кайфияти демократии Амрикоӣ ғарбӣ, ба
даҳонакии халқ тақия намуда, асарҳои худро ба
хонандагон равона менамоянд. Реалистони амрикоӣ
асри XIX-ро забони тамсилӣ ва рамзии романтикӣ қонун
онҳо ба ҳақиқатнигорона инъикос намудани ҳақиқати
ҳаёти маишӣ ҳаракат карданд.

Дар даҳсолаи охиринаи асри XIX адабони реалистӣ
муқобили тарафдорони романтизм баромад карда
унсурҳои романтизм дар он ҷой доштанд, ки ин пай
инъикос намудани ягонагии инсон ва табиат, бо таҳайюли
буржуазии муносибатҳои инсонӣ, бо мубориза ба муқобили
як ҷузъи мошини давлатӣ гардидани инсон вобаста аст. Ҷузъ

...устодони сухани бадеи хамчун Э.Хеменгуей,
...Уайлдер, Д. Стейнбек, Д.Д.Селинжер мушоҳида
...адибони даҳсолаҳои охир низ пайравӣ менамоянд.
...солҳои 30-юми асри XIX дар ҳаёти фарҳангии
...адаби-фалсафии трансцендентализм мавқеи асосиро
...Соли 1836 дар шаҳри Бостони штати Массачусетс,
...ҳаёти фарҳангии шимолӣ-шарқии ИМА —
...«клуби трансценденталӣ» созон дода шуд, ки
...и Р.У.Эмерсон, Ч.Рипли, М.Фуллер, Т.Праркер,
...соли 1840 ба онҳо Г.Д.Торо ҳамроҳ шуд.
...пайравии ақидаҳои трансценденталистонро як қатор
...фалсафии иҷтимоӣ, ки дар ИМА ба сомон расонидашуда
...намоёнд. Аз ҷумла, гурӯҳе аз аъзоёни клуб дар ибтидо
...Брук Фармо ташкил намуданд. Аъзоёни
...намуданд, ки кооператсияи меҳнатиро дар амал ҷорӣ
...иқтисодӣ ва ҷисмониро бо ҳам муттаҳид намоёнд,
...баробаронаро бунёд намоёнд. Ин коммуна то соли 1847
...дод. Лекин мақсади асосии онҳо на ислоҳоти
...дигаргун сохтани тафаккури шахсони ҷудогонаи
...Бесабиб нест, ки Эмерсон дар ҳаёти коммуна иштирок

...таҷриба хусусияти шахсӣ дошт. Соли 1845 Г.Д.Торо
...сохили кӯли Уолден маскан гирифта, беш аз ду сол дар
...ба сар бурд. Мақсад аз чунин таҷриба дар амал исбот
...иқтисодии шахс дур аз беадолатӣ ва
...сохтори ҷамъиятӣ буд. Консепсияи ахлоқии
...мубориза ба муқобили ғуломдорӣ - аз
...шумор шудани шахс равона карда шуда буд. Ғояи
...изм дар инкишофи адабиёти минбаъдаи Амрико
...расонид. Минбаъд қариб адибе ёфт намешавад, ки бо
...Торо, Фуллер барин намоёндагони он дар «мушоҳиба»
...наанд.

...асри XIX ва ибтидои асри XX дар як қатор мамлакатҳои
...и ИМА, инчунин кишварҳои дигар давраи нав —
...боло - империализм баромадани сохтори капиталистӣ
...Англия, Фаронса, Олмон, ИМА сиёсати
...худро дар кишварҳои ҷудогонаи Африка, Осиё ва
...Ушлуси Ором пурқувваттар намуданд. Маблағи молиявӣ
...байни давлатҳои империалистӣ авҷ гирифт ва ниҳоят
...Ҷаҳон Ҷаҳонӣ оғоз гардид. Дар чунин вазъият байни табақаҳои

мустамликавӣ ва истисморкунанда ва қувваҳои кӯрӣ ва ғирифта, барои ба вучуд овардани иттифокҳои қасба ва гардонидани ҳаракатҳои коргарӣ қувват пайдо намудани ҷаҳон давраи гузариш инкишофи ҳаёти адабиёро мураккабтар гардонидани чараёнҳои гуногуни адабӣ ба вучуд омаданд.

Чараёни асосии адабӣ дар аксар мамлакатҳои ҳаҷрият дар ИМА, дар ин давра реализми танқидӣ ба шумор меравад. Дар ИМА ин чараёни адабӣ ба ҷойи романтизм пайдо шуд. Хусусиятҳои бо замон ҳамнафас буданро касб кард. Нависандагон реалистони ин давр бештар диққати худро ба мавзӯҳои иҷтимоӣ, қувваҳои ҷамъиятӣ, зулму истисмор ва ноҳақӣ, қабилҳои ҷамъияти буржуазӣ нигарониданд, ки мо инро дар кинематограф баъзе адибони Фаронса, англис ва олмон дидем. Нависандагон-ҳақиқатнигорони ИМА низ дар ин давра дар ҳама хоси адибони реалист дар жанрҳои гуногуни адабӣ асарҳои диққат ба вучуд оварданд.

Модернизм. Модернизм аз лафзи франсузии "moderne" наватарин ва ҳозиразамон гирифта шуда, чараёни ҷаҳонро ба формалистии адабиёту санъати буржуазии давраи танқидӣ мешавад. Ин чараёнест, ки дар санъату адабиёт дар охири асри ибтидоӣ асри XX пайдо шудааст. Модернизм ба санъаткорони дигар фарқ дошта, асосан аз тақдирҳои ҷаҳон хусусан мероси даврони Ренессанс иборат буд. Таълиқҳои ҷаҳон як навъ эътироз бар зидди тасвири реалистӣ буда, баъдан ба мавқеи санъати классикӣ аз нуктаҳои муҳимтарини он ба мерафт. Бинобар ҳамин равишҳои махсуси модернистӣ ба суннатҳои меъёрии қолабии адабиёти классикиро инкишофи истода, мутобиқи ҳаёти нави даври замон ба вучуд овардани адабиёти типӣ навро ба миён гузоштаанд. Равишҳои модернистӣ дар олами санъату адабиёти халқҳои ҷаҳон ба мерасад. Аз ҷумла, кубизм дар Франция, футуризм дар Италия, дадизм дар Швейтсария ва ғайраҳо. Дар равишҳои махсуси мухталифи модернистӣ инъикоси воқеияти давр бинобар мерасад ва дар аксари онҳо, аз ҷумла, **футуризм** - инкишофи санъат ва ҳунари даврони гузашта, гаравидан ба формалистӣ ва истифода, **символизм** - дар асоси таҷрибаи намунаҳои таҷрибаи таҷрибаи овардани навоҳӣ, истифодаи намунаҳои символизм ишораҳои ғайбулоқда, откликҳои нонанъанавӣ, равишҳои мушкулписандиву масъалагузори дар санъат ва адабиёт ба геометризатсияи санъат, тавассути шаклҳои геометрия

Ҳақиқатӣ воқеа ва ҳодисаҳо ва бо ҳамин восита нишон додан
 ба ҳақиқатҳои мухталифи объекти тасвир, хусусан дар
 тасвири, **сюрреализм** - чараёни махсуси адабӣ дар санъат ва
 дар ғолиқҳои 20-уми асри XX мавқеият пайдо карда, ҳамчун
 ҳақиқатҳои ғарб, бо он ҷиҳаташ муҳим аст, ки иллюзияҳои
 ҳақиқатҳои фаҳмиши шаклу намуд, интуитсия бештар ифода
 ба **экспрессионизм** - услуби хоси чараёни адабӣ, башорат дар
 ҳақиқатҳои пешгӯӣ ҳамчун ҷузъи муҳими эҷоди бадеӣ, тасвири
 ҳақиқат дар осор, тасвири олами апокалиптистӣ, ҷавҳари
 ба ҳақиқат мари, касалӣ, вабо, ваҳшатангезӣ, тасвири муҳими
 ба ҳақиқат ва муҳити атроф, андӯхи амиқу чуқур дар
 ба ҳақиқат, **екстенсионализм** - чараён ва равиши фалсафии
 ба ҳақиқат, предмети асосии он шинохти шахси инсон ва
 ба ҳақиқат ва, одам ва муҳити атрофи ӯ, муаммо ва мушкилоти
 ба ҳақиқат, мисли инсон дар олами ҳақиқат; **абстраксионизм** -
 ба ҳақиқат, фаҳмиши билъакси ҳақиқати ҳаёт, имитатсияи
 ба ҳақиқат, қабул накардани фигураҳо ва қолабҳои маъмулӣ,
 ба ҳақиқат, фаҳмишҳои анъанавӣ ба шумор мераванд, ки барои
 ба ҳақиқат, навмедиву маъносӣ бештар ба мушоҳида мерасад
 ба ҳақиқат онҳо як навъ шаклпарастӣ, формализм, бемантиқӣ,
 ба ҳақиқат, нессемизм хос аст. Дар ибтидои асри XX ба ҷойи
 ба ҳақиқатҳои нави адабӣ ҳамчун футуризм, экспрессионизм,
 ба ҳақиқат, унанимизм ва ғайраҳо пайдо шуданд, ки онҳоро
 ба ҳақиқатҳои модернизм ё худ авангардӣ меноманд. Доир ба вожаи
 ба ҳақиқат дар адабиётшиносӣ ҳар гуна ақидаҳо ҳукмрон аст.
 ба ҳақиқат ба ҳақиқат модернизм бо декаденс дар як радиф меистад.
 ба ҳақиқат ба ҳақиқат сонитар ба вучудодада мепиндоранд.
 ба ҳақиқат ба ҳақиқат худро декаденс намешуморанд, баракс бо он
 ба ҳақиқат ба ҳақиқат. Ба онҳо мафҳуми символизм низ маъқул нест.
 ба ҳақиқат ба ҳақиқат, ки санъати нави замонавӣ ва пешқадаме бунёд
 ба ҳақиқат ба ҳақиқат дар он ғояҳои пешқадами давр ифода карда мешавад.
 ба ҳақиқат ба ҳақиқат муҳимтарини чараёни модернистӣ дар он аст, ки
 ба ҳақиқат ба ҳақиқати реалии ҳаёт, балки модели махсуси бадеии
 ба ҳақиқат ба ҳақиқати тафаккури нависанда падидаи баяд тасвир карда
 ба ҳақиқат ба ҳақиқат. Дар ин замина субъективият нисбат ба объективият,
 ба ҳақиқат ба ҳақиқати интуитивӣ нисбат ба дониши мантиқӣ мақоми
 ба ҳақиқат ба ҳақиқат. Модернизм ҳар чи тавр қононҳои анъанавию
 ба ҳақиқат ба ҳақиқатро, ки дар давоми асрҳо ташаккулёфтааст, қомилан
 ба ҳақиқат ба ҳақиқат ва бар зидди ҳар чи тавр меъёрият ва нормаҳои адабӣ

Онҳо бо ақидаҳои хоса баромад карда, гурӯҳҳои наҷиб намудҳои гуногун талқин кардани мешаванд. Маълум аст, ки асосгузори имажинизм Эзра Паунд агар математика ва абстрактӣ иборат бошад, шеър онро бо калимаҳои ширин мегӯяд.

Футуристон қоидаҳои синтаксисиро, яъне сарфиро забонро шикаста забони махсуси телеграфӣ барқарор мешаванд. Экспрессионистҳо бошанд, бештар ба шакли муаллиф таъя карда, санъат ҳамин эҳсосоти «ман» аст. Чараёни модернистӣ бо намудҳои гуногуни худ то ҳаққи вучуд дошт.

Барои он, ки аҳамият ва моҳияти ин чараёни адабӣ шавад, дар поён ба тарзи муқоисавӣ чадвалеро пешниҳод мекунем, ки дар асоси он хусусиятҳои муҳимтарини ин чараёни адабӣ хоҳад шуд.

МОДЕРНИЗМ	ПОСТМОДЕРНИЗМ (баъди модернизм)
Даъвои ба вучуд овардани адабиёт ва санъати нав ва инкор намудани анағана ва суннат	Маҳсули анғана ба санъату адабиёт ва муносибати киноӣ
Фаҳмиши олам ҳамчун хаос ва ғурехтан аз он.	Қабул кардани олам ва тарқиқи бозӣ аз худ кардани
Зебоиро берун аз реалитат ва воқеият ҷустан	Зебоиро айнан аз реалитат воқеият ҷустан
Гуманизми антропоцентрикӣ: муҳаббат ба инсон	Гуманизми универсалӣ: он тамоми ҳаётӣ мавҷудот, наботот, ҳайвонот ва одаму инсон
Дар маданият европосентризм; маданияти мардуми Аврупоро ҳамчун маданияти умумбашарӣ қабул намудан.	Маданияти тамоми Шарқ, Американи Африка, Океанияро омӯхтан, арзиши маданиятро бар ҳама ва қадр намудан.
Санъати элитарӣ	Барҳам додани фарқи тафовут байни санъати ва санъати элитарӣ. Ҳама гуна асар бояст ки маданияти элитарӣ бошад. Кодагузори

мазмун муҳим аст	Риторика, шакли расонида додани мазмун муҳим аст.
маъно ва таъинии мумкинҳои жанрҳо	Мутатсияи жанрҳои адабӣ мумкин аст.
маъно эҷодӣ – асарӣ	Худи чарағи эҷодӣ муҳим аст.
маъно ва яқлукху том	
маъно индивидуалӣ ва маъноф намудани маъно шахси фаъол ва маъноф мазмуну	Инкор намудани фардияти эҷодкор ва ба миён гузоштани консепсияи “фавтият ва маҳвияти муаллиф”

Америка мебошад. Силсилаи репортажҳои ӯ «Сатрида» (1869), ки дар таълифи он Твен аз адабиёти шифоӣ Амрико васеъ истифода бурдааст, ӯро ҳамчун адиб инчунин

«Саргузашти Том Сойер» - ро яке аз бехтарини асарҳои баҷагонаи ҷаҳон медонанд. Лекин ин асарро қаломовони таърифи «романтизм» ҳамчунин ба ҳисоби худ мегиранд. Асар бо маҳорати баланди тарғибӣ шуда, дар он инъикос ёфтани асрори рухияти байрақдор хонандаро ба худ мекашад. Кас Ҳангоми хондани асар шудан аз кирдукори Том Сойер аз ханда худдорӣ карда наметавонад. Дар романи «Саргузашти Том Сойер» омехтагии романтизм мушохида мешавад. Марк Твен ҳаёти соҳилгаро ҳақиқатнигорона тасвир намуда, онро бо ҷаҳони романтики дӯстони ӯ муқобил мегузорад.

Дар баъзе намунаҳои реализми танқидӣ дар адабиёти Амрико ба шумор меравад.

Дар 80-90-ум Марк Твен як қатор очеркҳо ва романҳо навишта, ки дар байни онҳо романҳои таърихӣ «Шоҳзода ва Ғадо» (1881), «Ҷанни Д Арк» (1892) мавқеи хосаро ишғол менамоянд. Дар «Шоҳзода ва Ғадо» Англияи нимаи аввали асри XVI тасвир шуда, ҳамакнун қашшоқӣ ҳукмрон аст. Қонунҳои саҳт бар қонунҳои меҳнатӣ бори гаронро густурдааст. Дар чунин шароит ҳамаи худро иваз мекунанд: шоҳзода Эдуард – вориси тақдир Англия аз қасри подшоҳӣ ронда шуда, камбағалбача Том Кенти ба ҷои ӯ пайдо мешавад.

«Шоҳзода ва Ғадо» саршори ғояҳои гуманизм ва демократизм. Шоҳзода Уэлскийи нозпарвар дар байни анбӯҳи қашшоқӣ ва меҳнатҳои ҷидди ро аз сар мегузаронад. Муаллиф ӯро ба ҳамаи қашшоқӣ ба таваҷҷути зиндагии худ ба ноҳақ будани ҳамаи қашшоқӣ намоянд.

Дар «Ҷанни Д Арк» Твен дар офаридани образи Том Кенти боз ҳам ба таваҷҷути намурад менавад. Ин писараки тамоман қашшоқ ба воқеаҳои таърихӣ шоҳзода шудан дар ҳал намурадани масъалаҳои давлатӣ ва таърихӣ ақлу заковати мардумиро риоя мекунад. Ӯ на ба қонунҳои балки ба қонуни раҳму шафқат амал мекунад. Дар «Ҷанни Д Арк» таърихӣ тезу тунди ҳаёти Англияро тасвир менамояд. Дар Англия мамлақати мардуми ғоратшуда: дар кӯчаҳои он қашшоқӣ ҷинойткорон, дар тарафи дигар қасру дарбор ва таърихӣ аз зару зевад.

Дар ӯрӯдаҳои асри XX як силсила памфлетҳои тезу тунд, аз «Ҷанни Д Арк» ба «Ҷанни Д Арк», «Ба танқидгарони ман – таърих» (1901), «Дар ҳимояи генерал Фанстон» (1902) ва ғайра ба таърихӣ демократияи Амрико ро фаш кардааст: Дар «Ҷанни Д Арк» танқиди демократияи буржуазӣ ва нобараборҳои таърихӣ калон дорад.

Дар «Ҷанни Д Арк» охири ҳаёти худ таълифкардаи Марк Твен «Ҷанни Д Арк», «Қайдҳо дар дафтарчаи кисагӣ», «Ҷанни Д Арк» аз саҳифаҳои ҳаёти овони бачагиву наврасии адиб таърихӣ, аз қаҳонбинии ҳоси ӯ гувоҳӣ медиҳанд. Асарҳои Твен ба бисёр забонҳои мардуми қаҳон тарҷума ва нашр шудаанд. Аз ҷумла «Саргузашти Том Соьер» соли 1951, «Шоҳзода ва Ғадо» соли 1952, «Саргузашти Геклберри Финн» соли 1940 ба забони таърихӣ на нашр шудаанд.

Чек Лондон (1876-1916). Нависандаи номии Лондон (номи аслиаш Чон Гриффит) аз ҷониби хонандагон пазируфта шудааст. Муҳаббати ӯ нисбат ба меҳнатӣ, кӯшиш барои ҳақиқати иҷтимоӣ, нафрат ба худпарасти ба фаҳмиши хонандаи демократии ҷаҳон қаробат дорад.

Ҳаёти нависанда на камтар аз ҳаёти қаҳрамон хаводис ва ихтилофоти тезутунд аст. Ӯ 12-январӣ соли 1876 дар Франсиско дар оилаи фермери кашшоқгардида тавалуд ёфта, баъдаш машғули корҳои гуногун гардидааст. Дар рӯзномафуруш ва коргари фабрикаи консерв кор карда, овозагард роҳҳои дарози Амрико барои пайдо намудани намунаҳои намунадааст. Чек Лондон дар ин овозагардиҳо ваҳмангези меҳнаткашони Америкаи капиталистӣ, ки беҳонумонии онҳо гардидааст, огоҳӣ пайдо намуд ва дарк мекардагӣ шуд. Ӯ чун матрос дар уқёнуси Оқیانус намуда, борҳо қасбу қораширо тағйир дод ва соли 1897 рафт, ки каме пештар дар он ҷо тилло ёфта буданд. Баъд дар ин кони парокандаи тилло сарват ҷамъ кардан намуд, аммо таассурот аз муборизаи инсон бо табиати қаҳрамон барои ҳикояҳои нахустини ӯ чун мавод хизмат намудан. Соли 1899 ба наشري ҳикояҳои дар мазми Шимол сарҳад ҳикояҳо дар маҷмӯаҳои «Баҷаи гург» (1900), «Худон» (1901) ва «Фарзандони Сармо» (1902) ба таърифи расиданд.

Бо эҷоди ҳамина ҳикояҳо Чек Лондон чун ҳамина гардид. Қаҳрамони ҳикояҳои ӯ мардони фидой ва мубориз дур аз шаҳр, дур аз дунёи пастиву дуздӣ ҳаёт ба сар қарорди шахсони ҳасур, пуқувват ва дар дӯстиву вафо устувор.

Қаҳрамони ҳикояи «Сукути сафед» - Мезон аз ҳамина инсонҳо буда, ҳангоме ки ӯро дарахт пахш мекунад, шуданаш дар биёбони барфӣ наҳаросида, аз ҳамсараш Кид талаб менамояд, ки барои ӯ шуда ҳаёташонро нагузоранд ва ӯро ба ҳоли худ монда ба сӯи истиқомат роҳ пеш гиранд. Ҳамина қаҳрамон, яъне Мелмут Кид дигари нависанда «Барои онҳое, ки дар роҳанд» бо дарҷи эҳсоси ҳамдардӣ ба онҳое, ки аз зӯрварон ва ғоранҷидаанд, пайдо ва тасвир мешавад.

Қаҳрамони ҳикояи «Зани қавиירוда» зани орош Пассук, ки эҳсоси қавии муҳаббатро дорад, аз гуруснагӣ ва ҷон медиҳад, ки шавҳари ӯ тавонад роҳи пуқхатар

Аммо, ҳамамон дар бораи шаҳраки ба гуруснагӣ гирифтор шуда
мисраи «Дар талоши ҳаёт» аз асарҳои шӯҳратёфтаи Ҷек Лондон
У ба ҳамагонро ба устувории характери қаҳрамон ва шучоати инсонӣ
ба ҳамагонро ба ҳамагон мардонагӣ ва устуворӣ ба инсонии бемадору
Н ба ҳамагонро ба ҳамагон медахад, ки дар муборизаи алайҳи гург ғолиб
дар ин катор ҳикояву повестҳои Ҷек Лондон аз қабилӣ «Дандони
инсонӣ» ба ҳамагонро ба ҳамагон инсонӣ, «Майкл бародари Черри» дар қатори
1874 ба ҳамагонро ба ҳамагон қаҳрамон амал мекунанд, ки нависанда бо ҳисси
1874 ба ҳамагонро ба ҳамагон амиқ ба риштаи тасвир кашидааст.

...ки инсон на танҳо бо табиати вазнини биёбон
...балки эҷодиёти ӯ баёнгарӣ таҳлука ва нооромӣ
...ин ҷаҳон озодии шахсии инсонҳо барқарор гардад. Ӯ
...ки ин ҷаҳон ба ҳамагон ба ҳаққи ҳамагон
...1916 ӯзун ҳизби сотсиалистии Америка буд. Аз соли
...даст кашид ва дар охири умраш аз сафи ҳизб

У кӯдакии алаҳиди ноҳаққи ва ноадолати иҷтимоӣ, огоҳӣ аз ҳамаи ҳаёт ба ҳисоби мазмуну муҳтавои романи «Панҷаи пой» (1907) ро ташкил медиҳад, ки дар замонаш коргарони Тоҷикистон бо шавқ меҳонданд. Дар роман нависанда баъди таҷрибаҳои бастасозӣ, ки новобаста аз шикасти муваққатӣ ба ҳисоби ҳаёти сотсиалистӣ бояд аз болои ҷаҳолати иҷтимоӣ ғалаба кунад, ба ҳамаи асар дуруғ ва бофта будани озодии демократӣ дар ҳамаи ҳаёт барқарор карда шуда, ногузирии сотсиализм таъкид мешавад. Романи нависандаи ҳақиқӣ дар ҳамъятии буржуазӣ барои барқарор кардани наздик буд.

...фоҷиавии нависандаи аз миёни халқ баромада
...он, ки дар охир соҳибшӯхрат ва сарватманд
...аз асарҳои бехтарини Чек Лондон романи «Мартин
...бахшида шудааст. Пеш аз таълифи ин роман Чек
...эҷодиёти нависандаи рус М.Горкий ва хусусан романи ӯ
...шинасой доштааст ва баъди ин дар эҷодиёти ӯ
...мазлумон бештар мавқеъ пайдо мекунад. Чек
...намаояд, ки нависанда ба тасвири ҳақиқати дурушти
...дошта, ба ҳаёти ғаёлона даҳолат карда метавонад.

... романи «Мартин Иден» намояндаи халқ буда, бо
... на худфидой тавонист орзуи худро амалӣ созад, яъне
... амалӣ. Ба санъати дуруғини буржуазӣ, ки ҳақиқати ҳаётро
... Мартин Иден эҷодиёти реалистияшро муқобил

мегузорад. Қаҳрамони роман то дер обрӯ пайдо намешавад. Тавассути парасторони тасодуфӣ аз тоифаи амалдорон соҳиби шӯҳрат ва сарват мегардад. Аммо ин шӯҳрат Ҷарҷ Яъсу ноумедӣ овард ва ӯ ба хубӣ эҳсос намуд, ки парастаи шахсони ношуд ва пастанд. Мартин Иден, ки аввал мардуми оддӣ ва дӯстони ҷавониаш гум карда буд, тавонад бардошта натавонист ва ҳаёти худро бо худкушӣ қатъ намояд.

Худи нависанда низ ҳарчанд, ки қаҳрамони асарҳои тоифаҳои болоии ҷамъият тасвир менамояд, вале асарҳои ба завқи хонандаи буржуазӣ майл дорад. Лондон барои мо чун нависандаи тавоно ва наҷиб шиносу азиз аст. Ӯ барои татбиқи анъанаҳои реалистӣ дар муносири Америка кӯшиши зиёде намудааст. Ҷамчунин асосгузори адабиёти пролетарӣ дар Ғарб буда, шӯҳрати дорад.

Аз навиштаҳои ӯ ҳикояи «Дар талоши ҳаёт» (1902) маҷмӯаи ҳикояҳо ва китобе бо номи «Гург» (1940) ба забони тарҷума гардида буд. Ҷамчунин соли 1981 романи «Мартин Иден» дар тарҷумаи Ӯктами Ҳолиқназар ба забони тоҷикӣ нашр гардида, мақбули хонандагон шуд.

Теодор Драйзер (1871-1945). Нависандагони нави гузашта кӯшиш ба он намудаанд, ки чигунагии асри XIX намоянд. Онҳоро тақдири минбаъдаи халқашон ва оғоз ба аврупоӣ ба ташвиш овардааст. Аз ҳамин сабаб дар осори ӯ орзуи тантанавӣ ҳақиқат ва ростӣ ва пешгӯии дурнамои ҷомеа инъикос гардидаанд. Ин масъалаҳо дар эҷодиёти номии Амрико, баёнгари фазилат ва фоччаи ин романныависи машҳур Теодор Драйзер, хунармандона мисол ва муҳокима қарор гирифтаанд.

Теодор Драйзер 27 августи соли 1871 дар шаҳри штати Индианаи Иёлотӣ Муттаҳидаи Амрико дар оилаи дунё омадааст. Падари ӯ Чон Паул Драйзер аз рӯи тағлиқи буда, бо амри тақдир соли 1844 аз Германия ба Амрико кардааст. Ҳичрати ӯ чунонки муҳаққиқон қайд мекунанд, ки хизмати ҳарбӣ раҳо ёфта ва сониян бо мақсади бӣ-қарбӣ додааст. Дар ибтидо воқеан корҳои ӯ барор гирифта, дар ба даст меорад. Муттассифона он дер давом намокунад, таваллуди Теодор, чӣ хеле ноқидони осори нави медиҳанд, зиндагии ин оила рӯ ба таназзул оварда, ҳаёти зиёди фочча ба ин оила таҳдид намудааст. Чунин дилғарбӣ

...нависанда дар китоби тарҷумаиҳолии худ (1891) ба хотир оварда навиштааст, ки «аз хотироти ман инчунин бурдаи ҳамаи ҳаҷи фаромӯш намешавад. Хӯроки бисёр ба ман бошад, танҳо картошкабирён, баъзан шавла. Бисёр вақт ба ман Бинобар ин ӯ бармаҳал барои пайдо намудани ба калонсолон дар гирдоварди ангишт дар роҳи оҳан ба ман бӯмак мерасонд. Падари мутаассиб ва бемор Теодорро ба докторӣ гузошт, ки он айёмро нависанда бо таассуф ба...

...солҳои 16-солагӣ Драйзер барои ба Чикаго рафта, савод ба ҳамаи ҳаҷи ҳамаи машғул шуда, каме маблағ ҳам меоварад. ...солҳои 1889 ҷомаи амал пӯшид. Бо маслиҳату тавсияи яке аз ...солҳои 1889 соли 1889 ба донишгоҳи шаҳри ...солҳои 1889 мешавад, вале зиндагии саҳти Амрикои онрӯза ...солҳои 1889 намуд, ки баъди як соли таҳсил онро тарк намуда, аз паи ...солҳои 1889 рузӣ шавад. Ӯ хангоми таҳсил бисёр мутолиа ...солҳои 1889 нависандагони Ғарб ва рус ошноӣ пайдо кард. ...солҳои 1889 Лев Толстой дар ҷаҳонбинию тақдирӣ минбаъдаи ...солҳои 1889 амикӣ гузоштааст. Дар ин бора ӯ навиштааст. «Ман ...солҳои 1889 зиндагии онрӯза чунон моту мабхут ва дар ...солҳои 1889, ки якбора дар ман андешаи нав-чӣ хел хуб аст ...солҳои 1889, пайдо шуд. Чун Толстой навиштан лозим аст, ки ...солҳои 1889 гуру хонаду шиносад».

...солҳои 1889 андешаҳо, яъне ташнаи навиштану шӯҳратёр гардидан ...солҳои 1889 ба рӯзинома овард. Солҳои 1892-1895 ӯ чун муҳбири ...солҳои 1889 Чикаго, Сент-Луис, Толедо, Питсбург, Филадельфия, Нью- ...солҳои 1889 мекунад. Хабару мақолаҳои ӯ пайваستا дар бораи ...солҳои 1889 роҳи садамаи поездку киштиҳо, вохӯриҳо бо одамони машҳур, ...солҳои 1889 ҷаҳти театру мусиқӣ, оид ба корпартоии трамвайчиён ва ...солҳои 1889 муш, Драйзерро бо ҳаёти ҳақиқию воқеии Амрико ва ...солҳои 1889 рӯ ба рӯ кард, ки ҷустуҷӯи решаҳои он барои як ё чанд ...солҳои 1889 барин журналистони ҳақиқатгӯ гарон буд. Ин буд, ки ...солҳои 1889 таассуф қайд мекунад «дар Филадельфия ба манфиати ...солҳои 1889 корпартофта сухан гуфтан мумкин нест, дар Чикаго ...солҳои 1889 сиёсатмадор ва дахлнопазиранд, дар Нью-Йорк ...солҳои 1889 борики навиштан лозим меояд ва ғ...» Бинобарин ...солҳои 1889 худ шарт гузоштам, ки аз баҳри чунин кор бароям ва ...солҳои 1889 ба даст гирифта ба навиштани хабару репортажҳо ...солҳои 1889. Ҳатто агар марг ба ман таҳдид кунад ҳам».

Драйзер чанд муддат аз баҳри мухбирини рӯзномаи «Нью-Йорк» ба вале зиндагӣ ўро водор сохт, ки аз нав аз паи кор шавад. Ӯ ба маҷаллаҳои бонуфузи «Саксес» ва «Эйнслис мэгэзин» ба ҷамоатӣ (ғайриштатӣ) ҳамкорӣ намуда, ба офаридаи портретӣ машғул мешавад. Ин буд, ки ӯ тавонад ба офардиаҳояш ба худ мавқеъ ва обрӯи зиёде пайдо мекунад. Ӯ фаъолияти журналистиаш ба омӯзиши адабиёти Америкаи ҷанубӣ машғул мешавад. Ё барои худ Балзак, Толстой, Герберт ва дигарҳоро кашф мекунад. Осори онҳо дар нависандаи Драйзер нақши муҳимми худро гузоштаанд.

Соли 1899 Драйзер Нью-Йоркро тарк намуда, ба асари назди дӯсти худ, нависанда Артур Хенри меояд. Ба ӯ гуфтутӯҳои зиёд А. Хенри Драйзерро маҷбур мекунад, ки навиштани асари калонҳаҷм машғул шавад.

Ё дар ин солҳо романи «Ҳамшираамон Карри» ба ҷамоат итмом мерасонад. Барои иншои роман Драйзер тавонад ба хоҳарони худро ба миён гузоштааст, ки ӯ дар ибтидо ба ӯрошной пайдо намуда, аз хисоби ӯ зиндагӣ мекард. Ба ӯ ресторан шинос шуда, ба Канада фирор мекунад ва дар он ҷо ўро маҷбур сохтааст, ки ба Нью-Йорк баргаразад. «Ҳамшираамон Карри» асосан дар бораи тақдир ва байни халқ баромадаанд, дар шароити Амрикои капиталистӣ мекунад.

Чӣ хеле ки муҳаққиқон кайд мекунанд, ин асарро ба мунаққидони Амрико бо як ҳисси хусумат ва адолат қарор дода. Нависанда ба саволҳои мухбири рӯзномаи «Нью-Йорк» ҷавоб дода, таъкид мекунад, ки «Мунаққидон марому мақолаҳои нафаҳмидаанд, ки чӣ меҷӯям. Ин китоб аз ҳаёт гирифта шуда, барои нишон додани маҳорати адабӣ офарида нашуда, ба ӯ инъикос кардани шароити мавҷуда ва чӣ хеле таъсири англисӣ мебардорад, ифоданок иброз кардан аст».

Соли 1901 дар Англия ҷоп шудани роман ба ӯ мунаққидон баҳои мусбат гирифтани он низ ба ӯ таъсири Америка мусоидат накард. Баръакс Драйзер ба ҳуҷуми ҷанубӣ омад. Маҷаллаву рӯзномаҳо аз ҷопи мақолаву ҳикояҳои ӯро қашида, ҳатто ўро «муфлиси маънавий» ва «шарманг» мешуморанд. Т.Драйзер маҷбур шуд чун шарик (партнёр) дар фирмаи ношири навтаъсиси «Б.В.Дочэнд компани» шурӯъ кунад. Ё маҷбур шуд маблағи калонро (ду миллион) гардиши пулию молии фирма диҳад. Ҳамин тариқ ба ӯ

...ин баъди ҳафт сол, яъне соли 1907 нашри дуҷуми
...хатти муаллиф рӯи чопро бинад. Баъди чоп ва паҳн
...и 1907) ноширони зиёде онро гаштаю баргашта чоп
...нашриёти «Харнер энд бразерс», ки соли 1900 аз
...рӯи гардонида буд, соли 1911 онро ба теъдоди калон

...и сарфи мунаққидон ва рӯзномаву маҷаллаҳои амрикоӣ
...Бахон хуб гирифт. Соли 1920 мунаққид Недол Борн
...и «Ҳамшираамон Карри» ҳеҷ гоҳ таровати ҳаётии
...нависонад. Романныиси хуб ҳамеша риштаи хоҳиши
...карда метавонад. Ва ин ба Драйзер муяссар

...и дуҷуми Теодор Драйзер «Ченни Герхард» соли 1911 рӯи
...Мунаққидон ин романро бо «Ҳамшираамон Карри»
...и, ба ҳам наздикии ғояи асархоро қайд кардаанд. Ин
...и ғояи намулдани ҷамъияти буржуазӣ ба қувваи ягонаи
...и, яъне бо роҳи воситаҳои гуногун иншо шудаанд. Дар
...и Герхард» аз тақдири духтараке сухан меравад, ки аз
...и фаромӯдааст. Вазъият ва мавқеи ҳаётии нависанда ва
...и ҷамъияти он рӯзаи Америка Драйзерро ором
...и. Ин буд, ки дар ӯ хоҳиши навиштани асари сегона ба

...и 1903 яке аз миллионерони Чикаго Чарлз Тайзон вафот
...и нависанда бо вай шиносӣ дошта бошад. Аз ин рӯ,
...и навиштани асаре дар бораи тақдири ӯ бо номи
...и («Финан сист») пайдо шуд. Пеш аз он ки Драйзер ба
...и машғул шавад, асарҳои сечилдаи Г.Майерс «Таърихи
...и» ва тарҷумои ҳоли капиталистонро чуқур омӯхта,
...и гирд овард. Баъд аз ҷамъ овардани мавод ӯ ба
...и омад, ки он барои иншои се роман кифоя аст. Аз ин
...и «Сармоядор» (1912), «Таҳамтан» (1914) ва «Матин»
...и намулд. Хатти асосии сужет таърихи тараққиёт,
...и ба муғлишшавӣ дар асоси тарҷумои ҳоли Чарлз Тайзон
...и гирифтааст. Қаҳрамони марказии романи аввали сегона
...и Каупервуд буда, дар роман дар бораи чӣ хел
...и ба даллолии биржа ба кор мегузарад, нақл
...и роман дар Филадельфия мегузарад. Дар романи
...и, ҷамъияти қаҳрамон дар Чикаго сурат гирифта, чӣ тавр
...и ба миллионер бадал шудани Каупервуд нақл

Китоби сеюми сегона нотаом буда, воқеаҳои асри XX-ро дарбар гирифтааст. Дар ин ҷо қаҳрамон серкору сертараддуд буда, ба интиқол ва касби капитали Англия машғул аст. Дар натиҷаи амалиётҳои муфлис мегардад. Ба ӯ коллексияи расмҳо, сӯҳбати бадеӣ аз болои онҳо хушбахти наовард, ин буд, ки шапқу рағбат ба ҳаёт ва зебоиҳои он моҳияти худро гум мекунанд. Дар болои ин китоби худ бисёр заҳмат кашид, намоиш нотаом монд.

Қуллаи баланди эҷодиёти нависанда ва қадимтарин адабиёти реалистии Амрико ин романи «Фоҷиаи Амрико» махсуб мешавад. Теодр Драйзер ба таълифи ин романи омодагии комил шурӯъ намуд. Элен Драйзер ба хотири нависандаи ин роман то таълифи он ба ин ном қайдҳои 15-воқеа ба қайд гирифтаи ӯ дар роман истифода шудааст.

Асоси романро воқеаи куштори Честер Чамберс додааст, ки соли 1906 аз ҷониби дӯстдорани Грета Грей гирифта буд. Муҳокимаи ин ҳодиса дар замонаш доираи таълифи гирифта буд ва дар романи «Фоҷиаи Амрико» ҳуҷҷат ва асос ба ин ҳодиса дар матбуот ҷой гардида, истифода шудааст. Аввали роман экспозитсияи он ба ташаккулёбии ҳаракати китоби дуввум ба марги фоҷиавии Роберт ва китоби севуми Клойд бахшида шудааст. Асоси сужети романи «Фоҷиаи Амрико» характер ва шахсияти Клойд ва алоқаи он ба ҳамаи ҳаёт медиҳад.

«Фоҷиаи Амрико» як боби муборизаро байни реализм ва Америка анҷом дод ва ин роман на танҳо реализм танқидӣ дар адабиёти асри XX-и Америка, балки роман шохроҳи минбаъдаи инкишофи адабиёти Амрико ба ҳисоб намуд ва шукуфоии реализм танқидӣ дар ин мамлакат ба амал овард. «Фоҷиаи Америка» иртиботи қавӣ дорад.

Драйзер соли 1927 ба Иттиҳоди Шӯравӣ таърифи нави ҳаётини ҷаҳонро ба сафи ҳизби коммунистӣ қабул карда шуд. Баъд аз хабарҳои худро бо номи «Назари Драйзер ба Россия» (1928) ба назар намуд. Дар повести «Эрнита» (1929) Драйзер бори аввал дар Америка образи мусбати қаҳрамон коммунистро офарида. Дар монументалӣ-публисистии «Амрикои пурфоҷиа» (1931) реализм иншо шуда, назари нависандаро нисбат ба ҳамаи ҳаётини онроҷаи Америка ва баҳри адолату осонӣ мубориза ба амал овард. Дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ (1941) ӯ

Ба ҷанҷон ва дастгирии халқи шӯравӣ баромада,
дар ҳақиқат намудааст. Драйзер яке аз муассисони Конгресси
адабии ҷаҳон дар Амстердам (1932) ба ҳисоб меравад.

Дар 10 декабри соли 1945 дар шаҳри Ҳолливуд аз олам

баромадани ӯро дар солҳои 60-ум Фазлиддин Муҳаммадиев
дар тарҷума карда, дар маҷаллаи «Шарқи Сурх» чоп

Савол ва супоришот:

1. Ҷанҷони адабии нимаи дуюми асри XIX ва асри XX.

2. Ҷанҷони романтизм дар адабиёти Амрико.

3. Ҷанҷони тинкидии Амрико ва хусусиятҳои он.

4. Ҷанҷони барҷастаи адабиёти Амрико.

5. Ҷанҷони Марк Твен дар адабиёти Америка.

6. Маълум ба ғояи романҳои «Саргузашти Том Сойер»,
«Ҷанҷони ба Гадо»

7. Дар ҳақиқат маълумҳои памфлетҳои Марк Твен.

8. Адабии муосири Амрико. Ҷеқ Лондон ва мероси адабии

ӯ.

9. Драйзер дар фаъолияти эҷодии ӯ.

АДАБИЁТИ АМЕРИКАИ ЛОТИНӢ ВА БА НАМОЯНДАГОНИ ОН

Нуктаҳои асосӣ:

1. *Тавсифи умумӣ ба адабиёти мамлакатҳои*
лотинӣ
2. *Хусусиятҳои ба худ хоси ин адабиёт*
3. *Ҳаёт ва эҷодиёти Пабло Неруда*
4. *Зиндагинома ва осори Чорчи Амаду*

Дар асри XIX дар мамлакатҳои Американи лотинӣ озодихоҳии миллӣ ғарбӣ гардид. Дар тӯли асрҳои Америка аз ҷониби истилогарони англис ва испанӣ бойгариҳои ин сарзамин ба маркази Аврупо қисми аҳолии маҳаллии ин ҷо аз ҷониби истилогарон кушта шуданд, як қисми дигар ба ғулом табдил ёфтанд. Сар карда оммаи мазлуми қитъа барои озодӣ мубориза оғоз карданд. Мардуми мазлум ва ситамдидаи Америкаи зидди истилогарони аҷнабӣ ва ҳамфигарони ин маҳаллӣ мубориза бурда ба ғалабаҳои назаррас расид. Муборизаи халқ бар зидди истисморгарон имрӯз ин Америкаи лотинӣ идома ёфта истодааст.

Пабло Неруда (1904-1973). Паол Неруда-Неф Рейес дар шаҳрчаи Парларпи Чилии ҷанубӣ дар он ҷо роҳи оҳан соли 1904 таваллуд шудааст. Шеърҳои дар 20-ум ва ибтидои солҳои 30-ум навиштаи ӯ хеле ҷанҷол дошта, дар он эҳсосоти шахсӣ ва ғамангези шоир инкишоф ёфтааст. Шеърҳои мазкур ба оҳангҳои ғами дунё соҳиб буд ва аз ин ҷиҳат низ мураккабиҳо дошт. Тағйироти ҷиддӣ дар эҷодиёти ӯ дар 20-уми солҳои 30-ум оғоз гардидааст. Шоир ин нақс ба калони сиёсӣ рӯ ба рӯ мегардад. Шоир соли 1934 дар Испания ба фаолияти дипломатӣ мепардозад ва шоҳиди ҷанги халқи испанӣ бар зидди армияи фашистӣ генерал Франко мегардад. Пабло Неруда ба муҳофизони Республика бо хайрҳои ӯ соли 1934 маҷмӯаи “Испания дар қалб”-и хешро нашр мекунад. Шоир соли 1937 бо фармони ҳукумати Чили фаолияти худро қатъ намуда ба ватанаш бармегардад. Пабло Неруда “Испания дар қалб” ғояҳои фашистиро маҳкум мекунад. Мазкур ба зудӣ дар забонҳои гуногуни дунё тарҷума мегардад. Шоир дар шеърҳои маҷмӯаи “Испания дар қалб” хониндони, ки Испанияро оғӯшта хун кардаанд, лаллати мекунад.

романи "Нафрат", "Бо чурми бойҳо хонахароб шудани
табиати ҳақорат кардашуда" ба мардуми камбағал ва
Нанани ҳамдардӣ изҳор менамояд ва ба ояндаи мардуми
бо ӯида менигарад. Дар шеърӣ "Омадани бригадаи
ба Мадрид" озодакунадагони Мадрид, ки аъзои
аз ҷаҳони халқу миллатҳои гуногун ҷамъ омада
ҷамъи мегӯнд ва онҳоро дастгирӣ менамояд.

Дар китоби "Испания дар қалб" аз тамоилҳои
дар ҳақиқат қаша ба ҷараёни реализм муроҷиат мекунад.
Дар ҳақиқати Пабло Неруда ҷои оҳангҳои танҳои ва ғаму
таҷрибаҳои оғӯдиҳои ва демократия мегирад.

Дар китоби ӯидада шоир ба онҳос, ки кирдукорҳои ношоам ва
Демократии Чили Гансалос Вендалро фош намуда ба
дарустиро шудаанд эпопеяи "Суруди барҳаёт"-и худро
нависааст. Шоир дар эпопеяи "Суруди барҳаёт" таърихи
дарустиро аз замонҳои қадим то муосир равшан менамояд.

14 боби иборат буда, дар ҳар як боб оиди масъалаҳои
дарустиро сухан меравад. Дар боби якум "Нури замин"
дарустиро бонгарҳои зерзаминӣ, табиат, олами растаниҳо,
дарустиро маълумот оварда мешавад. Дар боби сеюм, ки
дарустиро ном дорад, дар бораи истилогарони испан, ки
дарустиро ба ҷанубиро забт карда, мардуми ин диёрро
дарустиро намудаанд, ҳикоя карда мешавад. Дар боби чаҳорум –
дарустиро и ҷануби мубориза ва қаҳрамониҳои мардуми маҳаллӣ
дарустиро хориҷӣ тасвир карда шудааст. Дар муборизаҳои
дарустиро мардуми Амрико қаҳрамонҳо "Куаутемон" (Мексика),
дарустиро (Чили), Гупок Амару (Перу) ва ғайраҳо сарварӣ намудаанд.
дарустиро ҷанубиҳои халқҳо дар боби ёздаҳум "Бурандаи бешазор
дарустиро ёфтааст. Дар бобҳои 10 "Туреза", 12 "Мавҷҳои
дарустиро солинавӣ дар ватани ғамҳо", 14 "Уммонӣ бузург"
дарустиро хешро дар мамлакатҳои гуногун ва сӯхбатҳои
дарустиро меҳнаткашро тасвир сохтааст. Аз Пабло Неруда боз
дарустиро "Токзорҳо ва ҳаммолҳо", "Қасида дар бораи ҷизҳои
дарустиро муҳаббат", "Дафтари ҷазираи сиёҳ" боқӣ мондааст.

дарустиро Амаду. Ҷорҷи Амаду олим, арбоби ҷамоатӣ ва
дарустиро асри XX- Бразилия аст. Сазовори мукофоти
дарустиро кардани амният дар байни халқҳои ҷаҳон"
дарустиро Ҷорҷи Амаду аз солҳои 30-уми асри XX оғоз
дарустиро 1931 адиб романи аввалини худро бо номи
дарустиро "Гарнавал" менависад.дар байни солҳои 40 ва 50-и асри

XX асарҳои адиб дар байни ҷаҳониён машҳур мешавад. Аввалини адиб “Қаҳва” (1933), “Љубиба” (1935) дар масъалаҳои рӯзмарраи ҳаёти иҷтимоии Бразилия суҳан менависанд. Нависанда романҳои “Қаҳва” ва “Љубиба” дар асоси таҷрибаи танқидӣ навиштааст. Нависанда ҳамчун идомаи романи “Бепое” романи нави “Замини меваҳои тиллоиро” навиштааст. Муборизаҳои шадиди капиталистони хориҷӣ ва гирифтани заминро аз деҳқонон, ба плантатсияҳои қаҳва тадбирҳои заминро тасвир менамояд. Барои ба содирот баровардани иттиҳодияҳои калони саноатӣ ташкил меёбад ва онҳо заминҳои ҳосилхезро тасарруф менамоянд.

Дар романи “Ғунҷаҳои сурх” аҳволи нобасомон оилаи деҳқон Черенимо тасвир ёфтааст. Заминдор мазкурро аз замин ичора пеш мекунад. Оилаи деҳқон Черенимо мисли дигар одамони безамин ва бекору камбӯро ёфтаи сарпаноҳ ва ҷои кор ба штати дигар мераванд. Аксарият аз ҷумла қудакону пиронсолон аз гуруснагӣ ва бекорӣ ҳалок мешаванд. Черенимои пиронсол низ дар роҳи гуруснагӣ мемурад. Дар қисми дуюми роман аз сарпаноҳ Черенимо ҳикоя карда мешавад. Дар қисми дуюм муборизаи меҳнаткаши Бразилия бар зидди истисморгарон тасвир шудааст. Халқи меҳнаткаш ва ҷафодида ба инқилоб омода мешавад. Дар хотимаи роман авлоди нави инқилобчиён зуқурда. Қаҳрамони асар Ненен бо наберааш, ки дар қорӣ инқилобӣ буда буд бармегардад.

Нависанда соли 1947 аз ватан баромада мевад ва соли 1948 дар мусофирӣ умр ба сар мебарад. Асари “Подопселси омад” ҳамон давраи эҷодиёти вай аст. Нависанда дар ин асар барҷаста Жоакин Витор, Жозе Гонсало, Морианна, Корина Доротеу ва ҳамсари ӯ Инасия Ҷоан, Руйво ва симони муборизаи фашистҳо капитан Родригесро меофарад.

Ҷорҷи Амаду дар солҳои 60-70-ум як қатор асарҳои “Илми ғалатии Кинкас Сгинп Ведан”, “Мо шабро ҳамроҳ мекунем” ва ғайраҳо навиштааст.

АДАБИЁТИ АВРУПОИ МУОСИР ВА БАЪЗЕ НАМОЯНДАГОНИ ОН

Албер Камю. Нависанда, драмматург, экзистенциализми фаронсавӣ Алберт Камю на танҳо бузурги адабиёти ҷаҳон дар замони худ, балки дар асари

Аммо адабиёти ҷаҳон бузургтарин мутафаккир ба ҳисоб
Дар ӯ танҳо боадади асарҳояш ва шӯҳрати онҳо, балки
дар бораи ҳаёт ва инсон рондаи ӯ муайян карда мешавад.
Аммо 7-ноябри соли 1913 дар шаҳарчаи Мондови Чазоир ба
ҷаҳон аст. Падараш Люсен Камю аз Елзас буда, хизматчи
ба ҳисоб мерафт. Албер аз падар дар давраи кӯдакиаш یتим
Падараш дар Ҷанги Якуми Ҷаҳон ҳалок мегардад. Баъди
дар ахлоқи оилаи Камюҳо душвор шуда, модараш бо ду
оннаводан модаркалонаш ва бародари ногирони модариаш
Ҳатираҳои вазнини кӯдакии Албер Камю баъдтар дар
Астарил киёфа” ва “Никоҳ” акси худро ёфтааст. Дар мактаб
адабиёт шавку ҳаваси беандоза дошт, минбаъд Албер дар
адабиёт қобилияти алоҳидаи худро намоён мекунад. Муаллими
Дун Чермен барои ба литсей дохил шудани Албер ёр
ӯ ба хондан бо шавку ҳаваси зиёд машғул мегардад ва дар
ӯ бо соҳаи бокси варзиш ҳам машғул мешавад. Аммо аз
баъдори сил гирифтӣ буданаш аз бокс даст мекашад.
Аммо аз духтари испаниягӣ Кутрин Санте хонадор мешавад.
Аммо намулдани литсей ба олигоҳи маҳаллӣ дар факултаи
Тарғиб барои идома додани таълим дохил мешавад. Соли
дар сарай “Театр де Травай” (Театри меҳнат)-ро ташкил

дар ҷаҳон донишҷӯнаш ба эҷодиёти мутафаккирон машҳур
дар ҷаҳон, Нитше ошно мегардад. Ин шиносӣ ба шакл
дар ҷаҳонбини ӯ нақши муҳимро бозидааст. ӯ хусусан ба
Достоевский бо муҳаббати алоҳида нигоҳ мекард. Албер
дар ҷаҳон ба “Театри меҳнат” сарварӣ карданаш дар пиесаи
дар ҷаҳон бародару додарон” нақши Иван Карамазовро иҷро

дар ҷаҳон эҷодиёти намоёндогани бузурги ҷараёни
дар ҷаҳон Каркегор, Шестов, Хайдеггерҳоро муфасал
дар ҷаҳон олиро бо мавзӯи кори дипломи “Методизмаи
дар ҷаҳон неоплатонизм” ба охир мерасонад. Албер ба омӯзиш ва
дар ҷаҳон фалсафаи Афлотун ният карда буд, аммо ба тӯфайли
дар ҷаҳон соҳиб шудани ӯ ба дараҷаи илмӣ оид ба фалсафа
дар ҷаҳон намешавад. Баъди ҳамин аз баҳри корҳои илмӣ баромада
дар ҷаҳон сарнари хонаи маданияти пойтахт фаолият нишон
дар ҷаҳон дар овони донишҷӯӣ ба ҳизбӣ коммунистӣ аъзо
дар ҷаҳон дар мобайни мусулмонони Чазоир корҳои тарғиботӣ
дар ҷаҳон дар нагузашта ҳизбро тарк карда, пурра ба фаолияти

ба эҷодӣ машғул мешавад. Дар охири солҳои 30-уми аср ба насприи Албер Камю нашр мегардад. Бори аввал романи "Хушбахт"-ро менависад ва дар болои пиесаи фалсафии "Асотир дар бораи Сизиф" кор мекунад.

Камю соли 1938 ба газетаи "Республикачи Алжир" ба рӯзноманигор қабул гардид, аммо ба сабаби оғоз Ҷанги Дуюми Ҷаҳонӣ аз кор меравад. Наздикони Камю ба ӯ ба газетаи "Пари-Суар", ки дар Париж ҷойгир шуда буд, даромаданро таклиф мекунанд ва ӯ бори аввал ба Париш нагузашта газета баста мешавад ва Камю боз ба Ҷанг бахшида мешавад. Дар он ҷо ӯ пиесаи "Асотир дар бораи Сизиф"-ро ба охири рафта мекунад.

Соли 1942 бори дуввум Камю ба Фаронса бархаста мешавад, корҳои эҷодӣ машғул мегардад. Ин орон даври сермаҷмӯи наспии наспанда аст. Камю дар ҳаракатҳои миллии озодихона ба фашизм фаолон иштирок мекунад. Ба ташкилоти инқилобӣ аъзо гардида, ба рӯзномаи ташкилоти мазкур муҳаррири маҷмӯи асари "Ба дӯсти-немис мактубҳо"-и худро ба ҷои ӯ ба Токистон соли 1942 дар Париж қиссаи "Бегона"-и Камю насп мебинад, дар рӯзномаи "Комба" пиесаи "Асотир дар бораи Сизиф" ҷой мегирад. Соли 1947 романи "Вабо" ва якҷанди романи "Ҷанг" Камю нашр карда мешавад.

Соли 1957 Албер Камю "барои аҳамияти асарҳои ӯ" ба ӯ дар онҳо муаммоҳои рӯзмарраи инсоният маъридан барои гирифтаанд" бо мукофоти байналхалқии Нобел рағбатонад. Ҷаъти Албер Камю ногаҳон бо фоча ба охир расид. 1-юми соли 1960 баъди рӯзҳои ҷашни Соли нав, дар накти бархастаи Париж дар роҳ ба садама дучор гардида, аз олам ҷанмида мешавад. Вафоти наспанда олами адабиёту санъати Ҷарбро таъсир меорад. Камю ҳангоми зиндагиаш ба туфайли фаолияти нуронаманд бо номи "Вичдони исёнкори Ҷарб"-ро машҳур шуда буд.

Албер Камю фалсафаи екзистенциализмро, ки дар ҷаҳон ба вуҷуд омада буд, рушду равнақ бахшида ба муаммоҳои ҳаётӣ абсурд асос гузоштааст. Ақидаҳои асосии фалсафии екзистенциализм асари "Асотир дар бораи Сизиф" акси худро ёфтааст.

Ҷерман Ҳессе (1877-1962). Ҷерман Ҳессе шонр ва ҷаҳонбазурги олмонизабони швейтсарӣ буда, соли 1877 дар шаҳри Ҷундунё омадааст. Падараш табаъаи давлати Русия ва модараш як миссионере буд, ки дар Толочрии Ҳиндустон ба дунё омада. Модари Ҳессе дар китобчаи хотироти худ менависад:

...рози равшанбе дуҷуми июли 1877 марҳамати илоҳӣ насиби
...рози 5 тифле бисёр зебо ва бузург ба дунё овардам,
...рози равшанаш ба рӯшноӣ назар афканд».

...таърифи на танҳо падар ва модари ӯ моил буданд, ки
...бисмӯзад, балки ин арзонтарин риштаи таҳсил ба
...зеро ҳар сол дар ҳудуди 45 нафар аз писарони
...истифода аз як кӯмаки таҳсилӣ дар яке аз
...ин таъмон таҳсил мекарданд ва баъд аз гузаронидани
...ба калисои «Молбрун» мерафтанд. Тасвири ин
...аҳволи ин давронашро дар достони «Зери чарх»
...мумкин аст.

Дар соли 1891 Ҳерман имтиҳони мазкурро супорида, ба калисои
роҳи мегардад. Таълими хушкӣ мазҳабӣ рӯҳи
роҳи ӯро меафсурад ва вайро саҳт ба ёди зодгоҳи хеш
Дар соли 1892 аз муҳити мазҳабӣ ба танг омада, роҳи
роҳи меафсурад ва аз дарсу қилуқолаш рӯй тофта ба ҷониби
роҳи меафсурад. Дар он ҷой ба китобфурӯшӣ ва чанде ба
роҳи меафсурад.

дар бале осори хеш Колу-зодгоҳи худро сеҳросо тавсиф
нашуда худро бо хонаҳои ҷубин ва рӯдхонаи зебои
и ва бо турраи гесувони духтарҳо ва рӯдборҳо ва
бои гул шарҳ додааст. Ин манзараҳо дар дostonҳои
«Зери чарх», «Дostonҳо ва қитъаи «Кунули» ба

...и номпирӯфи Ҳессе, ки қабл аз «Патар Комин Синд»
...ааст, китъаи «Гуфтугое бо як гунг»-ро бояд ном бурд, ки
...бае ҷолиб ва амиқ нишон дода шудааст: «... Ту чӣ фикр
...бигӯям чаманзор. Ту дар он калима садои насимро дар
...ниш булут намешунавӣ ва бӯи гулҳои ёсро истишмом
...а гутуҳи рангини чаманзорро, ки пушида аз гулҳост,

Ба ки Ҳессе муддатҳо хурдо бо таассуроти Колу машғул
не набониҳои ин шахр кӯчак ва таассуроти ҷаҳонӣ ва
бул, ки баъдҳо поя ва асоси мавҷудияти маънавӣ ва тарзи
ташк. Дар чунин дунёе рӯҳи Ҳессе парвариш ёфт ва бо
ки дар китобхонаи падари бузургвораиш мекард, ба илми
и ин дастури забон ихота ёфт. Инҳо ҳама сабаби он
ки суҳбати ин шоир ва нависанда соҳтмони равшан пайдо
иштишти комилан мантиқӣ ва фалсафӣ ба худ бигирад.

Ҳессе дар соли 1899 дар 22-солагӣ ба Базел муҳоҷират карда, аввалин асари худро бо номи «Ашъори романтикӣ» дар таълиқи китъаи «Як соат баъд аз нимашаб» - ном асари Рилке мутобиқ карда. Ҳессе дар ин шаҳр низ дубора ҳирфаи китобфурӯширо пеш гирифта, бо осори Ҳофман, Тик, Наволис, Ҳайне ва Клаф омӯзиши ғайри лиҳози фалсафӣ низ китоби «Чунин гуфт Зартустра»-ро ба мавриди омӯзиш қарор дод ва таълими вайро саҳт баррасӣ кард.

Вай дар соли 1903 баъд аз мусофирати Италия ба роман «Комин Синд»-ро интишор дод, ки бо муваффақияти интизораш набуд, рӯй ба рӯй гашт. Ин роман, ки таълиқи ӯ дар он ба чашм меҳӯрад, достони ҷавонест, ки деҳкадаи ӯро мекунад ва дар ин дунёи бекарон яккаву танҳо худро ба ҳаводис месупорад ва ҳангоме, ки солҳо аз умри ӯ гузашта, деҳкадаи худ бозмегардад ва ҳамон тариқи зиндагонии хешро пеш мегирад. Забони Ҳессе дар ин роман ба қадри равшан равшан аст, ки бино ба гуфтаи мунаққидон ҳеҷ асаре то баъд аз инчунин гиро ва ҷаззоб ва дар айни ҳол сода ва пур аз ҳақиқат нашоуда буд.

Ҳессе баъд аз ин муваффақияти аввалини адабии ба ӯ воқеъ дар Швейтсария муҳоҷират кард. Тобистони ҳамон сол ӯ ба вай бо духтаре бо номи Мари Барнули издивоҷ кард. Хушбахтона занро Ҳессе дар соли 1919 баъд аз ҷудоияшон дар китоби «Ҳанси» ба номи «Достонҳо» мучассам сохтааст.

Ҳерман Ҳессе дар байни солҳои 1907 то 1912 мачаҷаҷро интишор мекард. Дар соли 1910 «Ҳертруд»-ро навишт, ки баъд мусофирате ба Ҳиндустон кард ва дини Буддо ба ӯро он диёрро мавриди мутолиа қарор дод. Сипас дар соли 1911 ӯ бозгашт ва то поёни ҷанги ҷаҳонсӯзи аввал дар он ҷой монда.

Дар соли 1946 академияи Шветсия Ҳерман Ҳессеро ба ҷои Ҷоизаи Нобел дар адабиёт ба бузургтарин ифтихори ӯ муваффақ сохт. Бо чунин ифтихоре Ҳессе дар радиои Ҷазира навишандагони қарни бистум даромад ва номи ӯ дар навишандагони саршиноси қарн нақш бафт. Ин шоир ва навишта бузурги ҷаҳонӣ 9 августи соли 1962 дар Монтегнино, кантон Швейтсария дида аз ҷаҳон пушид.

ЭПОСҲОИ АДАБИЁТИ ҶАҲОН

Нуктаҳои асосӣ:

«Маҳабҳарата» ҳамчун эпоси қадимии халқи ҳинд

«Рамаяна» ҳамчун эпоси қадимии халқи ҳинд

«Гурӯғӣ» ва хоссаҳои типологии он дар адабиётҳои халқҳои Осиё

«Мана» ва инъикоси он дар адабиёти бадеӣ

Бандҳои халқҳои дигари дунё.

«Маҳабҳарата» ба забони санскрит иншо шуда, маънояш «Маҳабҳаратаи Бҳаратҳои бузург» мебошад. Он чун ҳамосаи Ҳинди аз асоси қиссаву ривоятҳои мардуми Ҳиндустони Шимолий дуҷуми ҳазораи дуҷуми то милод иншо шудааст. Онро бо қалами ҳаким ва шоири қадими Ҳинд Кришна Унаса мансуб медонанд.

«Маҳабҳарата» аз 85 ҳазор бандҳои чаҳормисраи (шлок) иборат, ки қатори таъкил додааст. Мундариҷаи асосии дoston дар ҷабриғани набардҳои фарзандони шоҳи афсонавӣ Бҳарат барқарор кардани ҳукумати Ҳастинапура (Дехлии имрӯза) мебошад.

Дар иншондоди муҳаққиқони «Маҳабҳарата» бармеояд, ки ин ба сари худ мустақил буда, мавзӯ, сюжет ва образҳои дорад ва китобҳо ба якдигар иртиботе надоштаанд. Ин сюжет ва образҳои дostonҳои «Маҳабҳарата» ба халқҳои ба Ҳиндустон наздику ҳамсоя Индонезия, Бирма, Шри-Ланка, Таиланд таъсири амиқе расонида, барои халқҳои ба пайдоиши эпосу дostonҳои халқӣ чун заминаи муҳим хизмат кардааст.

Ин ба ёдоварист, ки «Маҳабҳарата» ва дигар дostonҳои ба баробари ба адабиёти халқҳои ҳамсоя таъсир доштанаш, ба қадими тоҷикӣ форс низ иртиботи қавӣ дорад. Махсусан, онро бо «Авесто», «Бундаҳишн», «Ёдгори Зарирон», «Виза», «Динкард», «Дарахти Асурик» ва ғайра қайд кардан мумкин аст.

«Маҳабҳарата» ба бисёр забонҳои дунё тарҷума ва нашр шуда. Тарҷумаҳои тоҷикии он ба асри XV рост меояд. Дар асри XVI муносиби шоҳ Акбар як гурӯҳ донандагони забони санскрит, браҳманҳои ҳиндӣ, Файзӣ, Абдулқодири Бадоӣ, Мулло Шерӣ, Муҳаммадсултони Таҳонсирӣ онро ба тоҷикӣ бо номи «Размнома» тарҷума намуданд. Махсусан қиссаи «Нал ва Даман», қисматҳои фалсафӣю ахлоқӣ он,

ки аз ҷониби Файзӣ ба риштаи назм ва таҳрир қайм шуд. Дар диду дидани хонанда зуд роҳ ёфта, аз хунари донандаи хуби забони санскрит будани Файзӣ дар асрҳои XVII-XVIII аз тарафи Дорошукӯҳ, Абӯ Абӯсолеҳи Шаиб, Ҳоҷӣ Рабӣ Анҷаб ва дигарон қайд кардааст. «Маҳабҳарата» ба забони тоҷикӣ тарҷума ва паҳн кардаанд.

Хулоса, «Маҳабҳарата» тавассути мавҷути рангорангии худ ба адабиёти халқҳои олам ташвиқ ва илҳомбахши шоирону гуёндагон, нависандагон ҳайкалтарошон, наққошону драманависони қадим муосир гардидааст. Ин аст, ки онҳо мувофиқи тақозои замону макон аз «Маҳабҳарата» ба ҳар ҷаҳон кардаанд.

«Рамаяна». Ҳиндуҳо аз халқҳои қадим ва ҳисоб рафта, тавассути мероси зиёди таърихӣ, адилмундӣ худ дар бунёди фарҳанги умумичаҳонӣ мусоҳиба соҳибанд. Адабиёту санъати муосири ҳиндӣ аз асосҳои таърихӣ маншаъ гирифта, дар заминаи онҳо таҷассулу таҷассул расидааст.

Яке аз ҳамина гуна шоҳкориҳои адабиёти қадими ҳинд «Рамаяна» буда, дар олами адабии «Маҳабҳарата» дуҷамин достони бузурги эпикӣ ҳисоб меравад. Таснифи достонро ба шахси афсонавӣ, шоҳи қадим Валмикӣ мансуб медонанд. Аз рӯи навиштан достон тақрибан дар асри IV то мелод дар Ҳиндустон ёфта, нусхаҳои имрӯзаи он дар асри II мураттаб шудааст.

Дар «Рамаяна» оид ба қаҳрамонҳои паҳлавон Рама, ки барои аз банди ҷодугар ва дев Равана озод шудани Сита аз Ҳиндустони Шимоли ба Ланка (Шри-Ланка) мешавад. Суюжети достон дар асоси ҳамина воқеа ба он воқеаву ҳодисаҳо ба ҳам омехта қаламдод шудааст.

Аз ҷиҳати банду баст ва мазмуну мундариҷа мукамал аз воқеаҳои тасвири бадеӣ боӣ буда, таракқиҳои илму маданият, фалсафа ва адабиёти ҳиндӣ бозидидааст. «Рамаяна» боз аз он ҷиҳат маъруф ва маъдавоми солҳои дарози гуломи мустамликавӣ дар Ҳинд халқ боварӣ ва умеди ояндаи дурахшонро ҷой кардааст.

«Рамаяна» бо шарофати тарҷумаи Тулси Дас дар дубора пайдо намуд. Аз ин рӯ, ин асарро «Рамаяна» мегӯянд, ки бесабаб нест. Академик А.П.Баранов

32 суруд ва соли 1849 композитсияи дуҷуми он, ки аз 30 аст, нашр гардид. Сурудҳои дар сужети Лёйрат ва «Калевала» ҳанӯз дар замони сохти авлодӣ пайдо шудаанд.

Дар заминаи эпоси қадимаи авлодонии назарияи дертар эпоси қадими карелий низ ташаккул ёфт. Ин эпос таърих хеле суфта гардида, баъдан дар паҳлӯи маданият ва қаҳрамониҳои он оҳангҳои сурудаҳои меҳнатӣ, таҷассумкунандаи урфу одати халқ низ пайдо гардида, сурудҳо ба таври амиқ рӯҳбаландии офаринаанд ёфтааст. Сурудҳои «Калевала» аз назари арзишҳои ҳақиқӣ аз эпоси халқҳои дигар камӣ надорад. Матни «Калевала» нашри соли 1849 ба забони русӣ, англисӣ, олмонӣ, фаронсавӣ, японӣ ва забонҳои дигар тарҷума шудааст.

«Гэсэриада». Ин эпоси қаҳрамоноиро бархӯраи «Илиада»-и Осиёи Марказӣ доиштаанд. «Гэсэри» ва бузургҳаҷме буда, аз гармиҳои Ганг то хунохӯрии Хуанхей офтобӣ то Ленаи тира паҳн гардидааст. Қаламрави бузург пайдо гардидани шахсе муҳим аст, ки ба Гэсэр пайдо гардида хабар надошта бошад. Халқ дарози таърихӣ шабҳои дарози зимистонро бо шӯнаи бораи қаҳрамони шӯҳратёр Гэсэр, ҳамсари зебон ӯ Ратон паҳлавони ҳамсафи ӯ ва ҷоплуси хиёнаткор Сатон меҷӯяд.

Эпоси «Гэсэр» ҳаҷман бузург буда, ҳондани он гӯяндагон ҳафтаҳо давом меёбад. Ақидае роиҷ аст, ки пурраи тибетии эпос аз 16 ҷилд иборат аст ва ҳар як ҷилд ҷудогона ба ҳисоб меравад. Варианти бурятӣ он, ки аз асри XX сабт шудааст аз 20 ё 30 ҳазор шеър иборат аст. Варианти ноҳиравӣ ва бузургии ҳаҷм то ҳол нусхаи ниҳони он сабт нагардида, дар даҳони халқ аст ва дар инкишофи Олимон ҷанбаи воқеии эпосро нисбат ба хусусияти фарқи пурзӯртар доништаанд. Зеро дар он даҳҳо шоҳон ва шаҳидон ки аксаран дар таърих сабт ёфтаанд, номи шоҳон ва шаҳидон садҳо номҳои шахсиятҳои таърихӣ ва номҳои дигар шудаанд.

Қаҳрамони эпос Гэсэрхон аз нигоҳи олимони шахсият буда, дар шимолу шарқии Тибет дар асри XI зиндагӣ мекард. Дар достон дар бораи ӯ низ дар замони зиндагии ӯ аз ҷониби Чойбэбо таълиф гардидааст, аммо маъруфият ва паҳлӯи асрҳои XVI-XVII мансуб доништаанд. Қиссаи қаҳрамониҳои ӯ ба аср гузашта, дар бораи шахсияти ӯ фарзияҳои гуногун

Тро мифодаргари орзуи халқ оид ба шоҳи одил ва
қадимонарвар донистваанд. Гурӯҳе дар ақидаанд, ки Гэсэр
қадимон (худон ҷанг) Гуан Ди аст, дигарон гумон доранд,
ки Нангалари Макдунӣ аст ва боз иддае ӯро ба Чингизхон
таъин мекунанд. Аммо дар охир ҳамон ақида эътироф гардид,
ки ин ҷангӣ таърихӣ аст, ки барои озодӣ, ҳақиқат ва адолат
ҷангид, ғоришмоиҳояш тавассути гӯяндагони халқӣ дар
ҷаҳон назарамонӣ боқӣ мондааст.

Дар ин ҷанг қадимии ёкутҳо буда, дар бораи корнамоиҳои
ӯ мувофиқи онҳо алайҳи паҳлавонону махлуқоти
ҷангӣ мекунанд. Этимологияи калимаи олонҳо маълум
наст, бо калимаи суруд ҳаммаъно донистваанд. Ин эпос аз
ҷангӣ сурудо ё асарҳо иборат буда, хонандаи онро олонҳо
мекӯянд. Муайян намудани микдори умумии чунин
эпосҳо намудани унвони онҳоро аз имкон берун донистваанд.
Дар сабти дар архиви Ёкутистон буда ва 16 матни комилу
қисман боқимондаро танҳо як қисми олонҳо шумурдаанд.

Дар ин ба ҳаёту рӯзгори ёкутҳо тавъам буда, дар ҳар деҳа ё
гӯяндагони ин мероси халқӣ вучуд доштанд. Солҳои
1930-1940 дар 13 маҳалли ёкутҳо 83 гӯяндаи олонҳоро ба қайд
гирифтанд, ки машхуртарини онҳо Т.З.Захаров, Чэзбий,
Кунат ва Д.М.Говоров мебошанд.

Дар микдори мисраъҳои «Олонҳо» гуногун буда, дар
ҳар ҳаҷи иншора шудаанд. Дар яке аз нусхаҳои нисбатан
қадим «Грэхтэй Берген», ки аз ҷониби Д.М.Говоров сабт
шудааст, ин қатор мисраи шеърӣ иншора гардидааст. Бо назардошти
қадимӣ сабткада, муҳаққиқон ҳулоса баровардаанд, ки то ба
қадимтарин «Олонҳо» сабт карда нашудааст.

Дар «Олонҳо» пайванди силсилавӣ ба назар намерасад ва
ин бо номи қаҳрамонҳо ёд карда мешавад. Аз ҷумла
қадимӣ бо номи Эр-Соготҳо ёдшаванда дар аввал танҳоанд ё
қадимӣ Нюргунҳо дар бачагӣ аз осмон мефароянд ва Мюлдҳо
қадимӣ замин зинтӯ ва маъюбанд, аммо дар равиши мазмун
тағйир мекунанд. Бинобар ин барои «Олонҳо» хусусияти ҳаёӣ ва
қадимӣ характернок буда, омезиши образҳои мифологӣ бо воқеият
қадимӣ индагии муқаррарии инсоният наздик сохтааст. Дар
қадимӣ ин бояд зикр намуд, ки асарҳои алоҳидаи Олонҳо сужети
тағйир мекунанд. Сужетҳо озодона аз як асар ба дигаре мегузаранд ва
қадимӣ ин ё он асар низ ҳисоб намеёбанд. Аммо аънаи
қадимӣ гӯйер, тасвир ва тавсифи ҷузъҳои ҷудогонии мазмун ва

образҳо дар фаъолияти ҳамаи олонҳо сугҳо муносиб
«Олонҳо» дар замони гузашта вазифаи адабиёти таърихӣ ва
ичро намудааст. Гуяндагони он миёни халқ таърихиро
ҷашну маъракаҳо хондани «Олонҳо» ба ҳукми аҷаи
Хонандагони «Олонҳо»-ро аз бачагӣ тайёр менамуданд. Он
онҳо духтарон ё занҳо низ будаанд.

Сабти аввалини порчаҳои «Олонҳо» соли 1831
тадриҷан нусхаҳои гуногуни он сабт гардид ва ба дониш
таҳқиқ кашида шуд. Муайян гардид, ки пайдоиши
асрҳои XIII—XIV мутааллиқ буда, дар он орзуи оммаи
халқ, яъне расидан ба рӯзи нек ва халосӣ аз қуллаҳои
ёфтааст.

«Довуди сосунӣ». «Довуди Сосунӣ» эпоси таърихӣ
арман буда, ба қараёни инкишофи адабиёт ва таърих
таъсир расонидааст. Ин эпос аз ҷаҳор руки ё кнми
рукни сеюми онро асосӣ донистаанд. Рукиҳо ба
номгузорӣ шудаанд: «Санасар ва Богдасар», «Мигер
«Довуди Сосунӣ», «Мгери хурдӣ».

Маълум, ки ҳар асар дoston, эпос таърихи пайдоиши
густариш дорад. Сабаби пайдоиши эпоси «Довуди Сосунӣ»
соли 851-и деҳқонони арман зидди андоз ҷамъкунаи
Араб дар яке аз ноҳияҳои Арманистони ғарбӣ, таърих
мебошад. Эпос дар муддати асрҳо аз насл ба насл, аз гуна
гузашта, бо гуишҳои гуногуни арманӣ сабт гардида, дар
ривоят ва далелҳои зиёди таърихиро ҳамчун зиндагии
арман ғунҷонидааст. Эпоси «Довуди Сосунӣ» танҳо аз
ибораи набуда, ҳодисаву воқеаҳои зиёди воқеиро, ки гуна
арман паси сар намудаанд инъикос менамояд, ва
лашкаркашиҳо, ҳучуми бегонагон ба хоки арман, мубориза
урфу одат ва ғайра.

Эпос бори аввал соли 1874 аз ҷониби ғолими
Г.Сервандзтян навишта гирифта шудааст. Эпос ҳеҷ гоҳ
он воқеаи мушаххас набуда, ғояи асосии он мубориза барои
Ватан аст. Эпоси «Довуди Сосунӣ» дар муддати асрҳо ба
дурдонаҳои адабиёти шиғҳӣ бой ва суфта гардида, ба
пурқимати умумихалқӣ табдил ёфт. Қаҳрамонони эпос мубориза
идеали халқ-наққорӣ, ҳақпарастӣ, мардонагӣ, мубориза
миҳанпарастӣ мебошанд.

Охангнокӣ, соддабаёнӣ, шаҳомати образҳо, аниқли
фалсафа ва халқияти он аз хусусиятҳои умдаи эпос мебошанд.

«Довуди Сосунӣ» аз ҷиҳати фароғирии ҳаҷм ва тарзи тарҷума ба инкишофи баъдинаи адабиёти арман баъдӣ баъдӣ. Аз ҷумла дар заминаи оҳангу мазмуни ин эпос адибони тоҷик Гусеини ва А.Исаакян дostonҳо эҷод намудаанд.

Дар ҳамаи 1000-солагии эпос таҷлил гардид ва аз ҳамаи забонҳои гуногун, аз ҷумла ба забони тоҷикӣ низ тарҷума ба хонандаи тоҷик шиносонидани ин эпос ба олимону адибони зиёди тоҷик саҳм доранд. Тарҷумаи «Довуди Сосунӣ» ба пуррагӣ аз ҷониби тарҷумони тоҷик Аҳмад Адҳам анҷом ёфтааст.

«Довуди Сосунӣ» яке аз ёдгориҳои ҳаттии мардуми туркизабон ва аз ҷониби шоир ва донишманди ҳамаи давр Юсуфи Балосугунӣ гардидааст. Муаллиф замоне ба эҷоди асарҳои адабиёти ҳаттии форсизабон миёни ақвоми туркӣ рафтааст. Юсуфи Балосугунӣ чун донишманди замони туркӣ, ғайрӣ, илмӣ ва адабии мардуми форсизабон огоҳӣ дошта, ғайрӣ қалонҳаҷми ӯ низ зери таъсири ҳамаи асарҳои форсӣ гардидааст. Муаллифи «Кутадғу билик»-ро пеш аз ҳама ғояи адабии адабиёти тоҷикӣ форс ва мавқеи босазои забонҳои тоҷикӣ дар ҳайрат гузошта буд. Аз ҳамаи сабабҳои таъсири забон ва адабиёти шифоҳии мардуми тоҷикӣ омӯхта, кӯшиш намудааст, ки лафзи туркӣ низ ба забонҳои форсӣ арабӣ нуфуз пайдо кунад. Бинобар ин ӯ ба таълиф барои офаридани аввалин асари ҳаттии туркӣ рафтааст. Дар дебочаи достони «Кутадғу билик» зикр

Арабча, тоҷикча китаблар ўқуш,
Иннинг тилимизга бу юмги ўқуш.
(Ҷанобиҳои арабию тоҷикӣ бисёранд,
Ин аввалин асарест дар забони мо).

Дар аввалин ин сухан тазаккур бояд дод, ки асар аз аввалин асарҳои туркист, ки вожаи «тоҷик»-ро дар мафҳуми забони тоҷикӣ истифода кардааст. Таълифи достони «Кутадғу билик» ба асар ба анҷом расидааст ва муаллиф онро ба ҳукмдори тоҷикӣ Ганғоч Бугроҳон тақдим намудаду Бугроҳон хизмати ӯро қабул карда, ба ӯ унвони Ҳоҷибӣ Хоси дарборро додааст. Аз ҳамаи асарҳои Юсуф Хос Ҳоҷиб шўҳратманд гардидааст.

Дар ин ҳаҷм дар замони худ муаллиф шўҳрат ёфт ва ғояҳои асар ба одилона ва панду ахлоқии асар ба мардум хуш омад. Дар ин баробари ифодаи мафкураи ҳукмронон, оид ба бартараф

намудани ихтилофҳои феодалӣ, ғояҳои ободони маърифатпарварӣ низ баён гардидааст: «Ин китоби бениҳон. Он ба шеърҳои ҳақимони Чин ороста шудааст. Ҳамин ҳақимони Мочин иттифоқ шуда гуфтаанд, ки дар кишвари Туркистон дар лафзи Бугроҳон (Забони туркистонӣ) ин беҳтар китобе таълиф накардааст. Ба кадом китобро, ки китоб расад, уламои удабои он ҷой эҳтиромона инро гуногун доданд: чиниён «Адабулмулук», «Оинулмамлакат» номиданд ва дар Машриқ «Таркиб» («Зинати амирон») гуфтанд. Эронӣҳо «Шоҳнома» туркистониён «Қутадғу билик» ном гузоштаанд ва кишварҳо ҳамчун «Пандномаи мулук» машҳур карда. Шаҳодати он буд, ки «Қутадғу билик» ҳамчун китоби мулкдорон таълиф шудааст. Мазмун ва ғояи асар ба давлати ягонаи Қарохониён, зисту зиндагонии осонӣ ва иттиҳодно тарғиб менамояд, ифодагари таъсири Фирдавсӣ аст. Ин асар низ чун «Шоҳнома» бо навиштаҳои муҳим шудааст.

Дар муқаддимаи насри асар зикр гардидааст, ки асар масъалаи асосиро фаро мегирад ва онҳо дар ҷабҳаи маърифат ёфтаанд. Дар он гуфта шудааст, ки дар китоби ҷаҳонӣ давлат, ақл ва қаноат ба миён гузошта шудааст. Ба Ақл ном ниҳода, ҳамчун шоҳ тасвир менамояд. Давлати Ҷаҳондошта, ба ҳайси вазир омадааст, ақлро Ёддудомин номиданд, ҳамчун фарзанди вазир ба қалам медиҳад ва Ҷаҳон Ёдғурмиш (хушёр, далер) ном дорад, аз ақрабон вазир ба байни онҳо суолу ҷавоб ва мунозираҳо баргузор шуда, муҳимми давлатдорӣ мавриди муҳокима қарор мегирад.

Муқаддимаи достон ёздаҳ боби асарро ташкил медиҳад. Он баробари ҳамду санои анъанавӣ ба ҳудуди ҷаҳонӣ манзараҳои баҳор, мадҳи Бугроҳон, доир ба 7 сатрҳои фалак, доир ба одоби муоширату фасоҳати суҳбатҳои баён шудааст. Қисми асосии достон аз боби ситонини Ҷаҳон хукмдоре оғоз меёбад.

Чӣ хеле ки аз мазмуни достон пайдост, маънаҳои фаъолияти саргузашти онҳо, балки дар баҳсу мунозираҳои муколамаҳо баён мегардад. Бинобар ин дар «Қутадғу билик» эпикӣ фақат барои бо ҳам пайвастану ривҷи маданият гардидааст. Ҳамин тариқ, дар ин достон низ монанди ҷаҳон панду ахлокии адабиёти классикии Шарқ мақсад баён шудааст.

Вахромигон дар мунозираву муколамаҳо ифода

«Чуни «Кутадғу билик» қариб тамоми масъалаҳои ҳамаи маоридаи муҳокима қарор гирифтааст. Дар мавриди Ҳос Ҳочиб дар бораи сифатҳои ҳукмдори одил суҳан мавҷро (Ҳукмдор) ба андӯхтани илму маърифат даъват мекунад бо дониш халқро роҳбарӣ менамоянд, бо ақл мавҷро ҷиро мекунанд. Номии бек ба илм иртибот дорад, ба бек ба беклик (илм) лоғро партоғм Бек менамояд. Беке, ки ба ҳамаи олимони аст». Дар баробари ин шоир таъкид мекунад ба майхӯрию ишратпарастӣ дода шавад. Ҷу ба фасод қазар намоғд». «Бек май нахӯрад, фиску фасод аз ҳардуи ин бахт гуғезон аст». Чунин гуфтаҳои шоир дар андӯши майхӯрию ишратпарастии аҳли дарбор аст, ба ҳамаи бадбахтиҳои зиёд менамояд. Ба фикри шоир ба ҳамаи хониин худро бо донишандӯзӣ гузаронад.

Дар ҳамаи панду ахлоқии Юсуф Ҳос Ҳочиб дар дигар ҷиҳати ин идома дорад. Ҷу меғӯяд, ки донишмандон ҳомиғни ба ҳамаи ҳамаи, бе онҳо давлатро идора қардан мушқил аст. Ҷу дар ҳукмдор мамлакатро бо шамшеру сиёсат идора мекунад бо ақлу дониши худ пеш мебарад. «Онҳо ба ҳама Ҷу, — раҳнамои рамаи ғӯсфандон буда, онҳоро ба ҳамаи мебаранд. Нури илму маърифати олимони машғали халқ, ба ҳамаи ҳамаи онҳоро мунаввар месозад. Бинобар ин ба ҳамаи ҳамаи, ба суҳани онҳо ғӯш андоз ва ҳамаи донишҳоро ба ҳамаи ҳамаи. Аз ин рӯ, шоир лозим мешуморад, ки ҳукмдор бо ҳамаи ҳамаи дар робита бошад, аз онҳо омӯзад. Дар дониш мекунад, ки ҳамаи хабар ёфтаи аз омадани донишманд ба ҳамаи фармон медахад, ки ғӯро фавран ба дарбор оранд. Ба ҳамаи ҳамаи, шоҳ мефармояд, ки ғӯ бо дониши худ ба идораи ҳамаи мебаранд. «Инсон ду хел мешавад, — меғӯяд шоҳ. Яке ба ҳамаи омӯшанда. Касе, ки аз ҳардуи ин фориғ аст аз ҳайвон ҳамаи. Аз ҳар дуи он яқро бихоҳ».

Дар ҳамаи шоир моҳияту мақоми илмро дар ҳомае бузург мекунад. Ба ҳамаи олим аз муваффақиятҳои илмии замонаш бо ҳамаи мекунад. Юсуф Ҳос Ҳочиб мисли файласуфони ҳамаи аз ҳар унсур (об, оташ, боду ҳок) иборат будани ҳамаи мебаранд. Ақидаҳои фалсафии мулоҳизаҳои ҳамаи ба ҳамаи осори Абӯалӣ ибни Сино шакл гирифтааст, ба ҳамаи ҳамаи бешубҳа ишора ба Шайхураис аст.

«Қутадғу билик» дар бобҳои махсус доир ба мекунад. Масалан, боби 7-достон ба одоби сухан (Ҷ) менависад: «Забон мутарҷими ақл ва дониш аст. Ҷътибори инсон аз нутқи пурмазмунӣ ӯст. Забон баланд бардошта, хушбахт мекунад. Дар мавриди шудани инсон низ аз забонаш аст. Эй соҳиби забон бош, суханони беандешаат рӯзе саратро меҳӯрад... кун, то ки дандонат нашиканад! Осудагӣ хоҳӣ, мағӯ...

... Бо ду чиз мард бузург аст: яке ахлоқи неки. Бингар, одам аз олам даргузарад ҳам, номан мурдан нахоҳӣ, дар ҳаёт ҷовид бимонӣ, нақӯфълу на олим».

«Қутадғу билик» мероси бузурги адабиёти тур буда, барои рушди камолӣ минбаъдаи ин адабиёт т худро расонидааст.

АДАБИЁТИ ХАЛҚҲОИ СЛАВЯНӢ

Нуктаҳои асосӣ:

1. Таърихи асосии адабиёти халқҳои славянӣ.

2. Адабиёти рус ва таърихи таъшиқули он.

3. Адабиёти халқи украин ва намоёндогони барҷастаи он.

4. Адабиёти халқи белорус ва вакилони намоёни он.

Дар асоси «Ҷамъиҳои полки Игор» ёдгории умумии халқҳои славян: русу украин ва белорус буда, дар худ ғояи ватанпарастӣ, муҳаббат ба ватан ва ҳақиқатшиносӣ ҳамаҷониба раҳбарӣ кардааст. Ин ёдгории славяншинода муаммои ҳоси худро дорад. Ба ақидае ки дар нимаи дуҷуми асри XII, дар замони хеле мураккаби таърихи муғулҳо ва истилои дуасраи онҳо, ки бо ғоҷиан (1117-1240) ба охир расидааст, зиндагӣ ва эҷод намунадааст. Руси ба ҳамаҷониба пуриқтидор буд, дар замони князҳои бузург (Владислав (980-1015) ва Ярослав Мудрий (1019-1054) ба ҳамаҷониба тараққиёт расида буд, баъди марги Ярослав ба ҳамаҷониба ба рӯй ба таъшиқули ниҳод.

Дар асоси соли 1185 князи бузурги Киев Святослав хост ба ҳамаҷониба, ки мунтазам ба сарзамини Рус ҳуҷум карда, онро ба ҳамаҷониба, юриш таъшиқ намоёнд. Аммо князи Новгороди Игор баҳори ҳамон сол бар зидди қипчоқҳо мустақилна ба ҳамаҷониба, ки нақшаи Святославро барбод дод.

Ба ҳамаҷониба ба мағлубияти Игор анҷом ёфт, лашкари ӯро торумор ба ҳамаҷониба ӯ асир афтод. Оқибат аз асирӣ гурехт. Княз Игор бо ҳамаҷониба дар ақибгоҳ хатти муҳофизатро мустақкам ба ҳамаҷониба буд, ки ба муқобили қипчоқҳо муҳофизатро дар ҳамаҷониба диҳанд. Вале ин тавр наҷуд ва душман ба Киев ба ҳамаҷониба дар ҳамин айём ин ёдгории нодири адабӣ офарида ба ҳамаҷониба муаллиф (солноманавис) аз забони князи Кабири Киев ба ҳамаҷониба ашқолуд»-ро навишта, тамоми князҳоро ба ҳамаҷониба торумори душмани Рус даъват менамоёнд.

Дар асоси асосии дoston худӣ княз Игор набуда, балки ба ҳамаҷониба Рус, ҳамон диёре аст, ки муҳтоҷи муҳофизат буд. Ба ҳамаҷониба дoston бо ғзаб князҳоро, ки ба ҷойи ҳифзи Ватан ба ҳамаҷониба афтоданд, маломат мекунад. Дар мавриди муаллифи ба ҳамаҷониба ақидаҳои мухталиф ба миён омадааст. Муҳаққиқи ба ҳамаҷониба Борис Александрович Рибакон ба аниқ набудани ба ҳамаҷониба карда гуфтааст, ки аввалан дар замони таълифи ин ба ҳамаҷониба кардани муаллиф расм набуд. Сониян, ба эътибори

ақидаи муҳаққиқон «Достони полки Игор»-ро нисбат ба сароидан офаридаанд.

Достонро мардум месароид ва шояд дар нади онҳо ҳузур дошту аз рӯи хоксорӣ худро маълум намешафт. Б.А.Рибаков муаллифи достон солноманависе аст, ки таърифи медонад. Муҳаққиқони дигар низ ба солноманависӣ будани муаллифи достон ишора намуда афзудаанд, вале асари замони Руси Киевӣ нарасидааст, ки аз рӯи киниши «Достони полки Игор» баробар бошад. Ин асар дар қалами Киевӣ боз аз он ҷиҳат низ ягона аст, ки қариб тамоми асрҳои XI-XII Руси қадим адабиёти калисой ва ба ӯ асос қалбӣ калисо қарордошта мебошанд, аммо дар «Достони полки Игор» таъсири калисо тамоман дида намешавад ва муаллифи достон солноманависе будааст. Аз ҷиҳати сохти композиционӣ асар чор қисм тақсим намудаанд. Дар қисми аввал, ки қадимтарин аст, ҳучум ва шикасти лашкари ў, ҳамчунин роҳтум ва тавбаомези ў тасвир мешавад.

Қисми дуюм ба нутқи Святослав ва дар бораи ӯ дар Игор ва амалӣ ў дар ин иртибот бахшида шудааст.

Дар қисми сеюм оид ба тохтутози қипчоқҳо дар қисми чорум боз дар бораи Игорӣ асирфтад, ки асирӣ, боз ҳам нутқи тавбаомези Игор ва шароити, ки дар қарор дошт, муфасссал суҳан меравад.

«Достони полки Игор» аз даҳ саҳифаи чон таърихи фоҷиавӣ дорад. Достон гум шуда буд ва ба ҷустуҷӯҳои граф Мусин-Пушкин дар охири асри XVIII ва Спаский шаҳри Ярослав нусхаи он ёфт шуд.

Мутаассифона, ин нусхаи «Достон» низ соли 1812 ҳучуми Наполеон ба Россия сӯхт. Наполеон Москваи сӯхта ёдгорӣ низ тўмаи оташ шуд.

Бо вучуди ин ҳама «Достони полки Игор» дастфариш гардид ва соли 1800 онро дар шакли пешниҳадӣ, ки ба қадимаи рус ва тарҷумаи онро ба забони муосирӣ намуна намудаанд, ки аз рӯи ин нусха тадқиқоти зиёде анҷом ёфт.

Адабиёти хаттии рус ва даврҳои таърихӣ
Таърихи адабиёти халқи рус қариб 10 асрро дарбар мегирад. Мардуми славянӣ аз даврони хеле қадим дар соҳили ҷанубӣ умр ба сар бурдаанд. Қавмияти мардуми славянӣ ба ҳучум тақсим мешаванд: славянҳои ғарбӣ; полякҳо, словенҳо ва

руси, болгарҳо, сербҳо, македонҳо, боснияҳо ва
татарони шарқӣ; русҳо, белорусҳо, украинҳо.

Дар давлатҳо дар Руссия дар шакли “Киеви рус” тахминан
аз 9-юмидӣ ба вучуд омадааст. Дар замони Княз Олег, пас
аз 944-юмидӣ дини христианӣ дар ин мамлакат адабиёти
руси оғоз шуд. Адабиёти аҳди қадимтарини рус характери
адабии дорад. Адабиёти қадимии рус қариб ҳафт асрро
таърих мекунад. Ин марҳилаи ташаккули адабиёти русро низ ба се
замони намуудан мумкин аст; адабиёти Киевии рус (асрҳои X-
XIII), Новгород-Шарқии Русия (Новгород-асрҳои XIII-XV),
Москваи Руссия (асрҳои XVI-XII). Айнан аз асри XVII сар
аз Руссия як чанд мактабҳои адабӣ асос гузошта шуд. Барои
адабиёти руси буқарҳо, васоити таълимии мухталиф бунёд карда
шуд. Дар 1687 дар шаҳри Москва Академияи Славянӣ-Юнонӣ –
Грекияи Руссия таъсис шуд. Аз давраи ба тахт нишастани Пётри I дар
адабиёти руси ҳаёти иҷтимоӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ тағйиротҳои
кӯшиш ба вучуд омад. Айнан ҳамин омил барои ташаккул ва
таърихи адабиёт заминаи муҳим ба шумор меорад. Дар
адабиёти руси ҳамин марҳила аз адабиёти Аврупои Ғарбӣ ворид
шуд. Дар адабиёти руси классицизм ба вуқӯъ пайваست. Асарҳои бузургтарин
дар Аврупо ба забони русӣ тарҷума гардид. Дар натиҷаи
таърихи Антон Кантемир, Василий Тредиаковский, Михаил
Ломоносов, Александр Сумарков барин шоирону адибони забардаст
дар адабиёти руси фарҳанг ба арсаи тамаддуни русӣ баромаданд.
Дар адабиёти руси адабиёти рус низ ба тарзҳои мухталиф аст.
Дар ин муътақиданд, ки пайдоиши аввалин ёдгориҳои хаттӣ
дар адабиёти руси тоғори муғулҳо, асрҳои XVII, асри XIX ва баъди
ин тарз даврабандӣ намуудани таърихи адабиёти рус
дар ин роҳ дар қарори зерин метавон ба марҳилаҳо тақсим
кардан: қадимтарин (асрҳои XI-XVI), давраи классицизм,
давраи назм, аҳди Гогол, давраи реализми замонавӣ. Ба
адабиёти қадим чунин ёдгориҳо нисбат додан мумкин аст.
“Воскрешение Козон”, “Чанд сухан оиди полки Игор”,
“Бораи Пётр ва Февронии Муромских”, “Гулҷӣ”, “Сухане
барин замини Руссия” ва ғайраҳо.

Дар ин дуҷуми таърихи ташаккули адабиёти Рус чунин
адабиёти “Алифбои одами бараҳна ва муфлис”, “Қисса дар
бараҳна Лазаревич”, “Қисса дар бораи Ерше Ершович” ва
Муаллифони намоёни ин давр Аввакум Петров (1620-
1680) Полотский (1629-1680) ба шумор мераванд.

Дар ибтидои асри XVIII осори адабиёти русӣ аз анъонаи мазмуну мундариҷаи ғоявӣ рангоранг буда, баъзе тарҷумавӣ доштанд. Дар охирҳои ин аср дар адабиёти русӣ эътибори ҷараёни классицизм зиёдтар гардид ва дар ин ҷараёни адабии сентиментализм падида омад. Дар ин давра нависандагон ва адибони хушсалиқа ба арсаи адабии ниҳоданд. Дар ин радиф зикр намудани номҳои Феофан Прокопович (1681 - 1736), Антиох Кантемир (1709 - 1744), Михаил Херасков (1711 - 1765), Александр Суммарков (1717 - 1777), Денис Фонвизин (1745 - 1792), Ипполит Богданович (1743 - 1801), Александр Радищев (1749 - 1815), Николай Карамзин (1766 - 1826), Григорий Кривов (1769 - 1844) ва дигарон зарур аст.

Давраи тиллоии таърихи адабиёти рус ба ибтидои асри XIX ба шумор меравад. Ин давра баъзеҳоро аз давраи ҷаҳоншиносӣ мегирад. Дар ин давра нависандагон ба мисли Василий Жуковский (1783 - 1852), Иван Тургенев (1818 - 1883), Николай Некрасов (1821 - 1881), Александр Грибоедов (1795 - 1829), Александр Пушкин (1799 - 1837), Николай Гогол (1809 - 1852), Александр Герцен (1817 - 1891), Михаил Лермонтов (1814 - 1841), Фёдор Достоевский (1821 - 1881), Александр Островский (1823 - 1886), Михаил Шедрин (1826 - 1889), Николай Чернышевский (1828 - 1889), Лев Толстой (1828 - 1910), Антон Чехов (1860 - 1887) ва дигарон кардаанд, ки дар муддати як аср дар таърихи адабиёти русӣ кам андар кам ба мушоҳида мерасад, ки ин қадар навиштаҳои дар ҳамчоягӣ қалам ронда бошанд. Бинобар он аксаран вақт рус ин давраи таърихи адабиёти хешро давраи тиллоӣ меноманд.

Баъд аз ин давраи нуқтагии адабиёти русро мушоҳида кардан мумкин аст, ки вобаста ба ҷараёнҳои мухталифи адабии ин давра навиштаҳои адабии русӣ баъзеҳоро ба ҷараёнҳои нахзати модернизм низ номидан мумкин аст. Аз ҷумлаи ин ҷараёнҳои адабии русӣ метавонем ба ҷараёни символизм якҷанд адибон Константин Леонидович Леонидов, Сологуб, Андрей Белый, Александр Блок, дар асоси ҷараёни акмеизм Николай Гумилёв, Владимир Нарбут, Анна Ахматова, равиши футуризм Велимир Хлебников, Игорь Северянин, равиши Маяковский, дар асоси равиши имажинизм Сергей Есенин, Шершеневич, Анатолий Мариенгоф ва дигарон. Дар ин давраи таърихӣ инкишофи адабиёти рус ин ҷиҳат низ хеле таъсир меорад, дар он дар қатори назму шеър осори насрӣ ва аниқан авҷ гирифта ташаккул ёфт. Аз прозаикҳои рус дар ин марҳила метавонем

ай, Александр Куприн, Борис Зайтсев, Алексей
Крыков ва дигарон кифоят аст.

Ушн назми солҳои 40-60 уми асри XX мавқеи шоирон
каторнак, Анна Ахматова, Александр Твардовский,
Маяковский ва дигарон назаррас бошад, инкишофи наср ва
ромонтизм мавқеи Валентин Катаев, Александр Фадеев,
Юрий Тиньков ва дигарон калон аст. Ҳамин тариқ сайри таърихӣ
и адабии рус шаҳодат бар он аст, ки адабиёти ин
аср таърихи адабиёти ҷаҳон мақом ва манзалати ба
қадимӣ аст. Дар поён дар хусуси фаъолияти эҷодии яке аз
адабиёти мумтози рус **Александр Пушкин**
таълифгаран истода хоҳем гузашт.

Сергеевич Пушкин аз серхонандатарин адибони дунё
бад. Анъори ҷаззобу дилнишиниаш ба дахҳо забонҳои
русӣ, боиси дилшодии хонандагонаш шудааст.
Дар замони шӯравӣ ба забони тоҷикӣ ҳам хеле зиёд
буданд. Аз мутолиаи осори Пушкин маълум мешавад,
дар огози фаъолияти эҷодии аз адабиёти форсу тоҷик
қадимӣ доштааст. Аз достони "Евгений Онегин" маълум
бо осори яке аз симоҳои бузурги адабии Шарқ ва ҷаҳон
и ҷаҳонӣ ошноӣ доштааст. Чунончи, вай дар хотимаи ин
адабиёт мекунад. Пушкин осори адабии дар Аврупо
ба ҷудӣ дастрас намуда мутолиа мекардааст. Шояд
дар ба матбуоти даврӣ бошад, ки вай аз сафари Ҳёте ба
Париж ҷаҳонӣ пайдо кардааст. Чуноне ки маълум аст, Ҳёте 12
адабиётнишандагӣ карда, забони форсиро омӯхт, бузургони
у тоҷик ва шахсиятҳои маъруфи адабиёти форс – Саъдӣ
роширо арҷгузори намуд. Ин ва дигар рӯйдодҳои адабӣ
дар қарда буданд, ки аз ин адабиёт ва аз шахсиятҳои он
ҷаҳонӣ пайдо намояд. Муҳаққиқони ҳаёт ва фаъолияти
и Пушкин муайян намудаанд, ки дар охири солҳои 20-
и Пушкин донишманди забон ва адабиёти форсӣ Мирзо
и баъдан (соли 1835) узви вобастаи АИ Русия интихоб
намуда, аз ӯ хоҳиш кардааст, ки чанде аз анъори
и форсу тоҷик Ҳофизи Шерозиро ба ӯ тарҷума кунад.
И, ки бо худ девони Хоҷа Ҳофизро оварда будааст, ин
роширо ба ҷо меоварад. Пушкин аввал ба қироати форсии
и доди, пас аз он ба тарҷимаву тафсири байтҳо диққат
и тарҷумаи истиора, маҷозу киноя эътибор меод ва аз
и шоир хулосаҳо мебаровард. Чанд муддат давом

кардани суҳбати онҳо ба мо маълум нест, вале инро аз
Пушкин бо илҳоми тоза аз пайи эҷоди шеъре менавишад, ки
номи "Аз Ҳофиз" ё "Илҳом аз Ҳофиз" машҳур мегардад. Шӯ

Аз Ҳофиз

*Машав мағрур аз он шухрат, ки дорӣ,
Ало зебо ҷавони неку хушкор.
Мазан бар ҷанги хунин ҷони худро,
Қаробоз ар бувад майдони пайкор.
Чу Азроил миёни ҷангу куштор,
Бубинад рӯи хубатро ба тақдор,
Таваққуф мекунад дар гасби ҷонат,
Шавад мафтуну баргардад ба зинҳор.
Вале тарсам миёни ҷанги мудҳиш
Шавӣ маҳрум алорағме аз озарм.
Зи рафтори нақуву хоксорӣ,
Зи фаттониву ҷаззобиву ҳам шарм.*

Агар ба мазмуни шеър диққат кунем, маълум мешавад,
дар бораи кадом як ҷавоне меравад, ки ӯ азми корзори Қароб
ва ин корзор дар сарзамини Қарқоз ҷойгир аст. Шоир ҳа
дорад, ки ин "зебоҷавони неку хушкор" дар ин корзор ба
медарояд ва он лутфу зебоиро дар миёни ҷангу куштор
медихад. Дар асл истифодаи ин усул як навъи маҷоз аст. Ин
дар мавриде ки як чиз меғӯяд, чизи дигарро дар назар дора
ин усул (приёми) - и адабиро дар дигар маврид низ ҳе
ба кор бурдааст. Масалан, дар мавриди иншон шеър
фаввораҳои сарду форам", ки ба шоири литван
полшагӣ Адам Мискевич бахшида шудааст, вай ба эҷоди
Мискевич баҳои баланд медихад. Шоир дар ин шеъраш аз
истифода бурда, номҳои хонҳои Қрим Гирейҳо ва на
шаҳири форсу тоҷик Саъдии Шерозиро зикр мекунад. Шеър ба

*Бари фаввораҳои сарду форам,
Ки нам дар рӯи девори бараиш буд.
Ба доро шеър мехондӣ суҳанвар,
Садои дурри гелон ҳампараиш буд.
Кашида риштаи базмаи ба шадда
Ҳамоил карда он дастони пурзар.
Ба таъриф баста марҷоне, чи шаффоф,
Ҳама дар сабҳи дониш муҷовар.
Чу Саъдӣ пайравон дорад басте ӯ,
Қримро бас азиз донанд дар Шарқ.*

чанубӣ, шеърҳои романтикии ӯ ибтидои гузаштаи адабиёт (1821); достонҳои «Бандии Қафқоз» (1821), «Фавораи Бохчасарой» (1828), «Фавораи Бохчасарой» (1823). Таълифи романи «Евгений Онегин» низ ҳамон ҷо шуруъ шудааст.

Сафари Қафқозу Қрим ва таълифи силсилаи асарҳои Пушкин бо марҳилаи байронпарастӣ (1820—1824) ва таърибаи романтизми инқилобии Европа мувофиқ аст. Дар достонҳо ва ашъори ин давра назари амиқи Пушкин озода, ба исёни ишқ ва шахсияти озодинарост. Дар достони дигари Пушкин «Лўлиҳа» (1824), ба таърифи кашфиётҳои романтикии Пушкин метавон гуфт, ки дар иллатҳои он ба дараҷаи баланди тасвир расидаанд. Ҳамакнун масъалаҳои инсон ва олами ҳастӣ, зиддиятҳои ҷаҳон, табақаҳои ғуноғуни одамон дар олами феодализм ва мавзӯҳои асосии эҷодиёти Пушкин қарор мегиранд.

Пушкин дар ин давра ба шаклҳои нави таърифи овардааст, ки намунаи барҷастаи он фоҷиаи «Борис Годунов» мебошад. Дар ин асар, на фақат баҳои инсон ба ҳақиқатҳои онон, балки ҳуди ҷараёни таърихӣ, қонуниҳои инкишофи ҷамъият, масъалаҳои иҷтимоӣ сиёсӣ ҷойи ҷаҳид ёфтааст. Шеърҳои «Пайрғамбар» (1826), «Пома ба тасвир» махсусан мурочиат ба мавзӯҳои таърихӣ — таърихи ҷаҳон романи нотамоми «Араби Петри Кабир», (1827), достонҳои (1827) ва таърихи ҷанги Туркияву Эрон («Сафари Артур»); амиқтар рафтани назари иҷтимоии Пушкин гуногун шуд. Соли аввали солҳои 30-ум Пушкин ба кори журналистӣ адабӣ ҳам рӯ овардааст. Тасвири таърих ва замони инсон дар наср низ вусъат ёфтааст. Силсилаи «Ҳикояҳои Ҳамлет» панҷ асари мустақил иборат аст, фоҷиаҳои ҳураи «Ҳамлет», «Мотсарт ва Салери», «Меҳмони санг», «Ҳамлет вақти вабо», ки солҳои 30-ум офарида шудаанд, дар реализми танқидии рус мавқеи калон доштад.

Назари фалсафӣ ба таърих ва таърибаи пешкадаи ӯ халқи Аврупо минбаъд боз ҳам амиқтар марҳуми «Дубровский» (1832); «Таърихи Пугачёв» (1831); «Қарамашшоқ» (1833); «Шабҳои Миср» (1835); «Дубровский» (1833—1836) аз ҳамин қабил асарҳои адиб ба шумор мераванд. Пушкин ба эҷодиёти шифоҳии халқ мароқи калон дошт. Асарҳои ӯ дар асоси қиссаву ривоятҳои халқӣ на афсонаҳои офарида шудаанд. «Қиссаи поп ва хизматгори у Лапдакур».

«Ғафлан шохдӯхтари мурда ва ҳафт паҳлавон»,
«Ва мӯҳин тилло» - ро дар радифи ҳамин гуна асарҳо
қард.

Ғафлан ва осори ӯ хонандагони тоҷик низ безътибор
наметавонанд дар равобити адабӣ қарор доранд. Асарҳои ин
адабиёт мавриди назари хонандагону ҳаводорони
«Душе настало пробужденъе» («Рӯхро гаҳи бедор
тарҷуманист, ки он соли 2008 дар ҳаҷми 240 саҳифа
и 100 нусха дар нашриёти «Вагриус»-и шаҳри Маскав
ба ҳаҷиб он аст, ки китоб бо ду забон аст: русӣ ва
тоҷикӣ. Шоири маҳбуб Александр Сергеевич Пушкин дар
адаби тоҷикӣ тоҷикиву русӣ интишор ёфтааст ва барои
хонандони ин шоири маъруф тухфаи беҳтарин метавонад
бошад. Шоири ин маҷмӯа аз ҷониби шоири дигари маъруф,
Лохутӣ тарҷума шудааст. Ашъори Пушкин ба бисёр
ҷон аз ҷумла бо забони тоҷикӣ зиёд тарҷумаву нашр
шуда. Аммо ин шеърҳо нишон медиҳанд, ки Лохутӣ чун
адабиётшинос наметавонад намунаҳо аз эҷоди Пушкинро бо
адабиёти ин забон ҳамаро ба ҳамагон фаҳмо тарҷума кардааст.
Лохутӣ Лохутӣ гомӣ нахуст дар роҳи баргардони осори
Пушкин нахустин дар заминаи «ҳамоиши» ду суннати адабе
ро бар қадом забону ороҳҳои адабӣ тамсилу кинояву
таҷавву доранд. Барои бозтоби шаклҳои асли русӣ бояд
таҷавву сохтори наво дар қавоиди пешини назми форсӣ
ҷамъшуд. Бояд барҷастасозии маъноӣ ба шеваи кироғатӣ
ҷамъшуд. Ин ҳама навоҳои бояд ба гунае дароварда мешуд,
таҷавви назми форсӣ созгор бошад ва ҳам онро такмилу
таҷаввонд. Аз дигар сӯ, бояд хондану дарёфтани ашъори русӣ,
таҷаввати онро ба хонандагони форсизабон ёд меод ки онро
таҷавви форсӣ хонанд ва дарк кунанд.

Аз дигар мушкилоти баргардони ашъори Пушкин баёни
таҷавви мазмунӣ он буд. Вижагиҳои назми русии садаи
19-ро ба ҳамагон як фарҳанги комилан дигаргун чигуна бояд баён
кард? Ин масъалаҳо ба он назм ончунон бегона буданд, ки
таҷаввумкин мешуд? Магар мавзӯҳои аз қабилҳои ишқу озодӣ,
фармонбардорӣ, садоқату хиёнат, ҳасодату шарофат,
таҷаввумкин барои назми форсӣ - тоҷикӣ бегона будаанд?
Ин масъалаҳо мешуд, ки монанди он ҳикояи Румӣ «забони
таҷаввонӣ кард? Магар сурудаи Пушкин, ки гуфта буд: «Ба
таҷаввонӣ кардам, ки даст онро намесозад, алаф ҳаргиз напӯшад

роҳи мардумро ба он маҳзар” ёдовари ин байти Ҷиролд
гуфта буд:

*«Пай афкандам аз назм коҳе баҷам
Ки аз боду борон наёбад газанд»*

Ин гуфтаи Пушкин «ё ин ки ҳаёту ҳастии мо ҳам чун
пуч набувад пок» шабоҳат бо ашъори форсӣ дар
дилрабоёни заминӣ бо хурони бихишӣ ва ҷеҳраи хуш
бӯстон барои ҳар дӯстони назми форсӣ ошност. Вале
мушкилро ҳам падида меоварад, зеро ин кинояи табиқӣ
русӣ маъноӣ дигаре доранд ва қаринаҳои дигаре ба
Ҳамин тариқ Пушкин дар адабиёти ҷаҳон мақом ва мақо
ҳос дошта, бо осори намирандаи худ дар маҳаллаи
осори назмиву насрии арзишмандеро ба мерос гузонидааст.

Лев Толстой (09.09.1828 – 20.11.1910). Зодгоҳи Лев
Толстой мавзеи Ясная Полянаи ҳозира вилояти Тула
фавташ бошад, роҳи оҳани Рязан – Урал мавзеи Астана
Макбарааш дар зодгоҳаш қарор дорад. Маълумоти ибти
оила гирифтани ин нависандаи забардасти рус таъкид
Чанд муддат дар Москва ва баъд аз он дар Қозон
маълум аст. Айнан дар вақти дар Қозон зиндагӣ кардани
Мирзо Муҳаммадалӣ Қосимов (Қозимбек) ба омӯши
Шарқ, хусусан омӯхтани забони форсӣ-тоҷикӣ маън
адиб эътироф гардидааст. Зиндагинома ва рӯзгори
муайяне надорад. Дар ҳаёти ин адиб роҳҳои хати ҳа
намудан мумкин аст, ки чандин бозгаштҳо, саргарши
Аввал дар Қозон ва сипас дар Маскаву Санкт Петербур
донишомӯзӣ баромадани нависанда маълум аст. Аз 1851
1851 ба сари вай ҳою ҳаваси сафар ва саёҳати Кафк
ва ҳамроҳи бародараш тавассути Қазон-Саратов ба Астра
мамлакатҳо сафарашро оғоз кард ва дар аснои сафар
бародараш буд. Маҳз ҳамин сафар бар қалбу ниҳоди
фикриву маънавиеро ангехт. Дар Қафқоз ва мамлакатҳои
ҳамаги 2 солу ҳафт моҳ зиндагӣ карда боз ба зодгоҳи
гирифт. Вобаста ба ҳамин сафар чандин асарҳои
маълуманд, ки маҳсули таассуроти адиб аз Тифлису
буданд. Аз ҷумла, “Тоҳтутоз” (1852), “Ҷангалбурӣ” (1853),
маҳрум кардан” (1856), “Қиссаи қафқозӣ” (1852-62), “А
(1872), “Ҳоҷӣ Мурод” (1896-1904) аз қабиле ҳамин ғун
мебошанд, ки як навъ анъанаи Пушкин ва Лермонтов
додааст. Мегӯянд, ки аввалин мактубҳои адабии вай аз

III. Чернышевский ва И.С.Тургенев ирсол гардидаанд. Ҳамакунини автобиографӣ дорад, бо унвони “Чаҳор давраи ҳаёт”. Ҳамакунини он “Кӯдакӣ”, “Наврасӣ”, “Ҷавонӣ” ба итмом расонид. Ҳамакунини ғисмати чаҳорум, ки мебоист дар шакли “Айёми ҷавонӣ” меншуд, нонавишта мондааст. Адиб соли 1857 ба ҷаҳондӯштии хориҷӣ баромада, Олмон, Фаронса, Ҷанубӣ сайру саёҳат кардааст. Дар ҳамин солҳо ду ҳикояи ғамгин “Алберт” ва “Лютсерн” навишта шудааст. Аз соли 1862 то соли 1962 нависанда ба Аврупо, ба сафари дуҷумла ба Италия, Бузургтарин таассурот ва дастовард аз ин сафар бо ғамгинии инносони вай бо Гертсен ба шумор мерафтааст, ки ғамгинӣ гирифт ва бадтарин хотирот аз ин сафар моҷарову ғамгинӣ ба И.С.Тургенев дар Париж будааст. Дар ҳамин давр “Ҷавонӣ” ва дертар романи “Декабристон” - ро навишт. Ҳамакунини нотаом мондааст. Муҳаққиқон бар он ақидаанд, ки аз ғамгинӣ солҳои панҷоҳум то ибтидои солҳои шастум ба ғамгинии руҳӣ шудааст. Аз ҳамин давра сар карда мавзӯи ғамгинӣ исроии ба дарду армонҳои халқ бахшида шуданд. Дар ғамгинӣ ҳамин давра сар карда як навъ мотивҳои афтодаруҳӣ, ғамгинӣ ба назар мерасад. Мувофиқи эътирофи олимони ғамгинӣ инҳан ҳамин давраи эҷодӣ вай, дақиқтараш романи “Ҷавонӣ ва Сулҳ” (1963-1969) қуллайи баландтарини эҷодиёти ғамгинӣ меравад. Зиндагӣ ва раванди амалиёти қаҳрамонони ғамгинӣ ғам, бурду бохт, лаҳзаҳои оддӣ, нотақорӣ ва ғамгинӣ, камолот, ишқ, муҳаббат, мубориза ва марг) ва ғамгинӣ навсозии он аз комёбиҳои Толстой ба шумор меравад. Чунин ки дар боло ишорат рафт аз аввалҳои соли 1970 дар ғамгинӣ эҷодии Толстой калавиданҳо, роҳгумзаданҳо падидаи ғамгинӣ, ки меғуянд ӯ дар ин давра мисли шикорчӣ буд, ки аз ғамгинӣ ғам шуду якеро ҳам ба даст наовард. Яъне худро ва роҳи ғамгинӣ эҷодии худро аз даст дод. Аввал аз пай эҷодӣ яке аз ғамгинӣ манхури худ “Анна Каренина” (1873-77) шуд ва дере ғамгинӣ ғамро ба ҳоли худ гузошта аз пай навиштани романи дигар ғамгинӣ мадид барои хонандагони мактабҳои зодгоҳаш ғамгинӣ таълимӣ, букварҳо ва васоити таълимӣ низ офарид. Ҳамакунини индагӣ ва эҷодии ин адиб дар марҳилаҳои баъдина низ аз ғамгинӣ, гардишҳои рӯҳонӣ ва ноҳамвору пастиву баландиҳо ғамгинӣ. То ҳама дар руҳияташ таъсири дин ва таълимоти динӣ ғамгинӣ. То ҳама дигар шикастиҳои рӯҳонӣ, бурҳонҳои ғоявӣ афзунтар ғамгинӣ. Вай ҳатто дар ҳамин марҳила ба ҳулосае омад, ки тамоми

навиштаҳояш барои дилхушӣ ва баландтар бардоштани иҷтимоии ҳудаш офарида шудаанд ва пас аз ҳама дигар ба меҳнати ҷисмонӣ (ҳезумкашонӣ, кӯҳнадӯзӣ), таъмирӣ гардид. Либосҳои деҳқонии оддӣ мепӯшид, аз ҳуруфи парҳез мекард, ҳисси норизоияти хешро қулоду равшан ба қарибонаш баён менамуд. Пас аз муддати қаратан таъсири қиссаву ҳикояҳои як меҳмони гавазинарвар Голд дигар ба ҷодаи эҷод баргашт. Дар ҳамин давра дар адабиёти афсона ва қиссаҳои халқӣ ҳикояи “Ҳаёти навъи башир баён” (1881), асарҳои рӯзмарраи “Чӣ бояд кард?” (1886), “Ҷумҳури мо” (1899-1900) тавассути услуби реализми танқидӣ ҳаёти иҷтимоӣ ва нобасомониҳои зиндагии мардумро ба таври тозие на танқид гирифт. Дар байни солҳои 1901-1903 “Маҷлиси баъди рақс” ва китоби хотираҳо навишта шуда, тӯли умраш, аниқтараш дар охириҳои умраш Толстой ба “ба бадӣ муҷовимат накардан” - ро асос гузоштааст, ки “толстойчигӣ” низ маъмул аст. Меғӯянд, ки дар охири ҳаёт нависанда чор кори хайреро ба анҷом расонид. Чун “Ходинка” -ро навишт, ки охири асари бадсери вай ба мактубе ба В.Г.Корленко навишта тақризро ба вай навишт, ки дар мақола ҳукми қатлро саҳт маҳкум намудааст ва ба мактуби вай аст; вай мебоист дар Конгресси сулҳ дар 1905 маърузае мекард ва матни хеле дақику пуризирабӣ ба вай тайёр намуда буд ва ин охири маърузаи вай буд, ки ба муқобили қатл “Воситаи пурқудрат” ном мақолае навишт, ки охири мақолаи вай буд. Толстой дар ташаккули реализми рус ва ҷаҳон давраи навро матраҳ намуд. Байни суғнатҳои классикии асри XIX ва ҷараёнҳои нави адабиёти асри XX пайванд кашид. Осори бобарокоти вай, ки ҳамзамон ба Пушкин буду, дар қамолоти эҷод бо Чехов ва Короленко дошту дар охириҳои умраш Горкийро ҳам дида буд, дар адабиёти навини асри XX ҳамчун заминаи муҳим ҳисобида мешавад. Толстой мисли адибони дигари шӯҳратёри ҷаҳонӣ ба ғановатманди форсу тоҷик баҳравар гардидааст. Асри нави адиб “Ҷанг ва Сулҳ” бо намунаҳои ҳамтипи адабиёти фарсӣ хусусан бо “Шоҳнома”-и Фирдавсӣ ҳамоҳанг аст. Дар таъсири Толстой ба адабиёти навини тоҷик низ назаррас аст. Ин адиби рус ба забони тоҷикӣ низ тарҷума шуда, ин ҷода хизматҳои Абулқосим Лоҳутӣ, Ҷалол Иқромӣ, Хайриддин Садриддин Айнӣ хеле қалон аст.

Михаил Юревич Лермонтов (1814-1841). Михаил Юревич Лермонтов номвари рус, муосир ва хориси сазовори адабиёт ба шумор меравад. Дар асарҳои вай хиссу ҳаяҷон ва таассуҳи пешқадами асри XIX рус, давраи инкишофи адабии «аз декабристҳо то Герсен» инъикоси барҷастаи ғолибият, Лермонтов мансуби тоифаи ҷавононе буд, ки исёни Ҷангӣ ба қарб кардаанд. М.Ю.Лермонтов дар давоми умри кӯчагонии худ эҷод кард, ки онҳо дар таърихи адабиёти рус ба назар пайдо карда, муаллифро бо А.С.Пушкин ҳаммақом мебарорад. Ўчиро аз беадолатии сохта иҷтимоӣ, кину адоват ба ҷамъияташон ҳуррият, меҳру муҳаббатӣ бепоеён ба Ватан ва ба ҳақиқати осоиши ашбор, драма ва насри ҳақиқатнигоронаи ҳаётро ташкил кардаанд. Дар солҳои охири ҳаёташ ба ҷидди рухият ва эътиқод ба ҳаракати озодиҳои рус шукӯшааст. Дар наср, ашвори ӯ мотивҳои шахравандӣ ба назар нигоҳ мекунанд, ки дертар аз тарафи Некрасов, Тютчев, Толстой, Чехов дастгирӣ карда мешаванд. Пайваста бо ҳаёти на боварӣ ба ояндаи дурахшонаш М.Ю.Лермонтов ба камбағаликамрон замони мебошад ва ҳамеша ин якдомро барои ҳаёти руҳи истиқлол сафарбар менамояд. Михаил Юревич Лермонтов 12 октябр соли 1814 дар шаҳри Маскав тавлид шудааст. Зиндонӣ бай дар деҳаи Тархани губернияи Пенза гузаштааст. Ӯ ба ҳафтуминд ба Иван Грозний, Чапги Ватании соли 1812, Степан Разин ва Емельян Пугачёв қиссаҳои ҳузнангезро шунидааст ва аз ҳафтаҳои кӯдакӣ, қисмати ногузири онҳо хабардор гардидааст. Ба дерамоҳи соли 1827 Лермонтов барои таҳсил ба пансионии Маскав дохил мешавад. Таълимгарандагони пансион ба математика, фалсафа, ҳаёти сиёсий-иҷтимоии Россия, ашвори адабиёт ва санатар адیبони декабрист эътибори чиддӣ дода, асарҳои Пушкинро мутолиа мекарданд. Дар пансион ба шеърхооро навиштааст, ки аз бедор шудани шуури сиёсии ӯ маълум кардаанд. Чунончи шеърҳои «Симох», «Монолог», «Гроза» ва ғайраҳо. Дар ин шеърҳо ақидаҳои зидди сохти ҳокимияти абсолютизм ба амалиёт ва мубориза пеш ронда мешуданд. Дар ҳаёти ҷавон зиёда аз 60 шеър ва достонҳои «Бандии Кавказ» ва «Оғози Демон»-ро эҷод кардааст.

Дар шеърҳои солҳои 1830-1831 навиштааш Лермонтов ба ҳаёти сиёсий дахлат кардааст. Вай ба ҳаракати озодиҳои Ҷангӣ ва Фаронса хайрхоҳӣ изҳор намудааст. Бо мурури замон қаҳрамононаи халқи рус эътибори шоири ҷавонро ба

худ чалб намудааст. Вай дар достони «Фартад»
часорати кахрамони афсонавӣ Вэдимро тарафдорӣ

Дар тирамоҳи соли 1830 Лермонтов ба ун
дохил мешавад. Аз маърузаҳои устодон дила
гуногунакида, мубоҳисаҳои ҷурталоши онҳо
ҷаҳонбинии Лермонтов мақоми муҳимро бо
баробари вай Белинский, Станкевич, Герцен,
барии ҷавонони соҳибистеъдод ва равшанфикр
Донишҷӯёни университет масъалаҳои адабиёт
гарму ҷӯшон муҳокима мекарданд. Дар драмаи
«Ачиб» ана ҳамин баҳсу мунозираҳои донишҷӯён
оиди театр, адабиёт, Ватан оварда шудаанд.

Адиби соҳибистеъдод дар айёми таҳсил дар
100 шеър, фоҷианома ва дostonҳои худро таълиф
онҳо воқеаҳои сиёсии давр, ҳиссу ҳаяҷони
мулоҳизаҳои зиддиятнок пеш ронда шудааст. А
«Бодбон» Лермонтов қисмати худро ба қисмати
пуршӯб танҳо монда монанд кардааст:

*Бодбоне сафед метобад,
Дар туман, дар миёни баҳри кабуд
Чӣ гузорида дар диёри худ?
Кишвари дурро чӣ мекобад?
Мекшад бору мавҷ мебозад,
Тири он бо фишору нола равон.
Ҳон, аҷаб ки на бахт мекобад.
Ва на аз бод дар гурезад он.
Дар таги ўст мавҷи пурҷараён
Ба сараш меҳр нур мепошад.
Вай дар исёну хоҳишаш бӯрон,
Гӯё осоише дар он бошад.*

(Тарҷума)

Ба воситаи образи рамзии бодбон шоир руҳи
кӯшишоти худро ба суи амлиёти ҷиддӣ ва муборизи
Шеърҳо ва дostonҳои ӯ характери романтикӣ до
таъсири адиби исёнкори англис Байрон мушоҳида к

Баробари дигар шарикдарсон Лермонтов нис ба
аксулинқилобӣ бармехезад ва маҷбур мешавад, ба
тарк карда, мактаби ҳарбиро ихтиёр кунад. Лекин та
ҳарбӣ ҳам ӯро қаноат карда наметавонад. Вай ба
адабӣ машғул мешавад. Вай дostonҳои «Ҳоҷӣ Аброн

Васитом расонидани таҳсил Лермонтовро барои хизмат
ба Ҷаҳоннома Село мефиристанд. Лермонтов дар солҳои 1835-
1836 «Борис Годунов» ва драмаи «Маскарад» ро таълиф

дар 1837 ҷишни муҳорибаи Бородино қайд карда мешавад
Лермонтов шеъри «Бородино»-ро таълиф
дар он саҳифаҳои дурахшони таърихи халки рус

Лермонтов мисли рус Белинский дар ин шеър «аз дасти
дар бекорӣ ва ғафлат манда ба дод омадани
мушоҳида кардааст.

1837 қотилони кушта шудани А.С.Пушкин кину адоват
Лермонтовро зиёд кард. Вай дар шеъри «Вафоти шоир»
дар алоқати халқро нисбат ба сохти замона ифода карда,
мақбӯл месозад:

*Шоир ҳалок гашт — ба номус буд гулом,
Афтодаи шиқояту бӯхтони кина шуд.
Дар сина сурб, ташина дин аз баҳри интиқом,
Ҳам гашта ба ҳамон сари пурифтихори худ.
Н-овард тоб рӯҳи баланди суханро,
Бар айбҷӯию ситами хӯрдагириҳо.
Шӯри намуд муқобили афкори аширофон,
Тағҳо худаиш чу пештар аммо ки кушта шуд,
Вай мурд... Баҳри чист кунун нолаву афгон,
Тағрифҳои пуч чӣ даркор, ғам чӣ суд.
Аз ҳарзаҳои раҳмдилию дурӯғатон,
К-аз баҳри худсафедкунӣ мекунед боз?
Ҳукми қазо қарор гирифтааст ин замон.
Ой шумо наед, ки бо кину ҷафо,
Рондед қобилняти пурқудрати варо,
В-аз баҳри дилхушӣ зи нав отаиш задед, худ
Бар фитнае, ки отаиш он наст гашта буд?
Акнун чӣ чора? Айиш кунеду шавед шод...
Бар охири азоб набудаиш дигар тавон:
Ҳомӯш гашт доҳии манзум шамъсон,
Он тоҷи шаъну шӯҳрати мо аз сар уфтод.*

(Тарҷумаи Ҳабиб Юсуфӣ)

«Вафоти шоир» ҳамчун даъват ба ишқилоб садо медиҳад. Аз
мӯҳлифи он ҳамчун балвогар ба ҳабс шрифти шуда, ба

Қафқоз фиристода мешавад. Дар Қафқоз қадимӣ даҳонакии мардуми маҳаллиро месомӯзад ва истифода мебарад. Дар манзумаи «Достони Ҷанг» навकारी ҷавон ва тоҷири ҷасур Калининро дар одамони пурзӯр ва ҷасури замони Иван Грознийро намудааст.

Дар ибтидои соли 1838 Лермонтов ба Петербург мекунад. Даре нагузашта «Хаёл» ном шеърӣ бай назмӣ он муаллиф ба насли муосир фикру мулоҳиҷаҳои табиғӣ баён намудааст. Дар ин шеър одамони пешкадаи муҷассиду ҳаяҷон ва кӯшишоти шахсии худро мушоҳидаи Мувофиқи ақидаи Лермонтов ҳар як адиб бояд тарғибу руҳияи ҷамъиятро ифода намояд. Худаш ҳам ба ин гуна мондааст. Дар шеърӣ «Ханҷар» Лермонтов киёмати ҳаёт ба тақдири ханҷар муқоиса намудааст. Ханҷарро ба кӯҳистон чун аслиҳа бисёр одамонро аз ҳаёт маҳрум карда бошад, ба бозигари тиллоии ночиз, нобакор табииро ёфтааст.

Дар шеърҳои «Бандӣ», «Абрӯ», «Ҷамъияти кайфияти эътироз нисбат ба зулм, даъват ба худшиносӣ ва барҷастаи худро ёфтаанд. Ин гуна руҳият, ҳисси эътироз нисбати муносибатҳои байниҳамдагарии шоир ва ҷамъияти ашъори Лермонтов бисёр пай бурдан мумкин аст. Ин ашрофони намефорид. Ин буд, ки соли 1840 Лермонтов ба Қафқоз бадарға карда шуд. Достони «Мисирӣ» аз асарҳои Лермонтов ба шумор меравад. Дар он ҳаман баргариҷаи таҷассуми худро ёфтааст. Муҳаббат ба озодӣ, ба Ватан, ба зиндагӣ фаъол даҳолат кардан, эҳтиёҷ ба мубориза, мубориза монанди инҳо дар достон қозибанок тасвир ёфтаанд.

Дар шеърӣ «Ватан» бо мардуми меҳнатпеша раҷи табиати кишвар алоқаи ҷудонашавандаи доштани таъсирбахш тасвир ёфтааст. Дар достони «Иблис» бошад, ки қиссаи ҳузнангези муҳаббати байни ҳамдигарии Иблис ва Ҷаннати содиқро нақл намудааст. Соҳибҷамолии Тамара дар ин муҳаббатро бедор месозад. Ёро маҷбураш мекунад, ки мутубиқат намояд, зиддият нишон надихад, аз қаҳри худ фарқ.

Дар таҳти фишори синфи ҳукмрон Лермонтов дил ба Қафқоз меравад. Вай дар шеърӣ «Хайр Россияи Ҷаннати андӯх, таассуф, кину адовати нисбат ба ҳукмронон доштани содиқи Ватанро инъикос менамояд:

Хайр, нонушта Россия, падруд,
Амалти бандагону подшоҳон,
Дар ин ҷамо хели мундирони кабуд,
Дар ин ҷу халқи мутеъ бар онон.

(Тарҷумаи Хабиб Юсуфӣ)

Дар соҳҳои охир навиштаи Лермонтов андӯх, ки ба ҷаҳони фанти дар пеш истода бештар тасвир карда ба ҷаҳони «Пайгамбар» роҳи тайкардаи шоир гуё чамъбасти Лермонтов дар он оиди шароити сохти иҷтимоии ҷаҳон будани фоҷиаи адиби пешқадамро инъикос мекунад. Бар зидди зулм, ҷаҳолат, иллатҳои чамъияти ҷаҳон тасдиб карда шудани шоир мегардад. Ин аст, ки дар ҷаҳон, ғиму ғуссаи беканор дар ашъори Лермонтов ба ҷаҳонназар будани шароити иҷтимоӣ мавқеи устувор мекунад. Лермонтов дар санаи 27-июли соли 1841 аз тарафи ҷаҳон дар дусл кушта мешавад.

Дар ҷаҳон кардем, Лермонтов пайвасти бо назм ва наср ҷаҳон, мувофиқият пайдо кардааст. Романи «Қаҳрамони ҷаҳон» дар ҷаҳони Лермонтов мавқеи алоҳидаро ишғол мекунад. Ба инкишофи минбаъдаи насри реалистии рус таъсири ҷаҳон мекунад. Дар роман муаллиф дар симои Печорин иллатҳои ҷаҳон ва хирактери насри муосирро чамъбасти кардааст. Ҷаҳони дунёи маънаӣ чандон ночор набошад ҳам, вале ҷаҳон ба беҳуда мегузаронад, дилгир мешавад, бо сохти ҷаҳон карда наметавонад. Печорин қаҳрамони замони ҷаҳон аст, ҷаҳон гирифта мебошад, ки баъд аз торумор карда ҷаҳонти декабристон ба амал омадааст. Лермонтов дар ҷаҳон арман маънавии одамони пешқадами замони худро ҷаҳон мекунад. Вазнинии шароити зиндагӣ, беадолатии сохти ҷаҳон ба Печорин имконият намедиҳанд, ки ҳамнафас ва ҷаҳон бақ бошад, баҳри истиклолияти он мубориза барад. Ҷаҳон ба монанди Онегин оид ба нобакории сохти иҷтимоӣ ҷаҳон муроҷиат дорад, фикру ҳаёл меронад, худро танҳо медонад, ҷаҳонназаринро дарёфт карда наметавонад. Бар хилофи образи ҷаҳон симои Максим Максимич одами оддии рус тасвир карда ҷаҳон ба Печорин Максим Максимич ботинан солим буда, ҷаҳон оддӣ робитаи наздик дорад. Дар роман дар симои Бела, ҷаҳон, Вера ва дигарон образҳои басо дилкаши зану духтарон ҷаҳон мекунад. Княжна Мери духтари боақл, ботамкин, бо умеди ҷаҳон ба сар мебарад. Печорин гарчи Мериро дӯст надорад ҳам,

вале бо зӯри меҳри ўро ба даст медарорад. Пас аз ҷароҳат таркаш мекунад. Ҳаёти киборона фазилатҳои инсонро барбод дода наметавонад. Дар симои Грушинский, Ҳ. дигарон Лермонтов синфи ҳукмронро моҳирона сардор кардааст.

Роман «Қаҳрамони даврони мо» на танҳо аз ҷисати мавзӯ, кувваи ғошқунии беадолатии сохти иҷтимоӣ, балки забон ва услуб ҳам комёбии адабиёти пешқадами рус мемеревад, ки онро Гогол, Чехов ва дигарон низ эътироф кардаанд.

Лермонтов бо осори гаронбаҳои худ натаанҳо дар адабиёти рус, балки дигар халқҳои ҷаҳон низ маънаву бозидааст. Аз ҷумла, бисёр адибони тоҷик; низ таъки эҷодиёти ин адиби барҷаста асарҳои шоёни диққат ҷамъи Қариб аксар асарҳои Лермонтов ба забони тоҷикӣ тарҷума шудааст, ки дар ин ҷода хизматҳои Ҳабиб Юсуфӣ, Қурбон Мастон Шералӣ, Аслам Адҳам, Гулназар, Баҳром Ғафурӣ ва шоирону мутарҷимон бағоят калон аст.

Адабиёти украин. Адабиёти халқҳои украин ба славяни шарқӣ ҳамчун ба адабиёти рус ва белорус дохил аст. Ин адабиёт дар заминаи адабиёти қадимаи рус пайдо шуда, инкишоф ёфтааст, зеро дар асрҳои XI-XII адабиёти рус намунаҳои зиёди адабиёти шифоҳии мардумӣ буда, баъди адабиёти украин ва халқҳои дигари славянӣ ҳамчун маҷмӯъа кардааст. Аксарияти вакилони барҷастаи адабиёти украини халқии рус “Полки Игор” таъсир гирифтани ҳеҷро баъди намудаанд. Намунаҳои қадимтарини адабиёти халқии рус шакли шифоҳӣ офарида шудааст ва жанрҳои асосии шаклҳои суруд, афсона, дума (асари лирозшикки сармис), латифа ва ривоятҳо ба шумор мераванд. Аз асри XVII ҷаҳон равобити адабии рус ва украин вусъат ёфт. Яке аз насабҳои адабиёти украин ва саромадони адабиёти ҳаҷтӣ он Ҳ. Сковорода ба шумор меравад, ки ҳамчун арбоби адабии украин дар асрҳои XVIII маълум ва машҳур аст. Сковорода шоири ҳаҷвнигор ва ҳичоғу бо шоирони ҳаҷвни А.Сумарков, Д.Фонвизин, Г.Державин, А.Радншчсв, Н.В. ҳамқадам ва ҳаммаслак аст. Хизматҳои бузурги Сковорода аст, ки вай дар адабиёти украин анаъанай масаллаҳои ҷаҳонии ин жанро тақмилу тавсеа бахшид.

Намояндаи дигари адабиёти халқии украин Котляревский шумор меравад. Дар эҷодиёти ин адиб ҷанги ватанӣ маҷмӯъа

дар ҳақиқи асосӣ қарор дорад. Вай дар ҳамин давра достони «Наталка - Палтавка» – ро навишта ба сомон «Онеида» гарчи аз лиҳози унвон ба асари Верцилий қарин ва дар тазмини он офарида шудааст, аммо асари аз ҳақиқи мундариҷаи ғоявӣ оригиналӣ ба шумор меравад. Ин ҳақиқату мотивҳои гуманистиаш, ҷанбаҳои ҳаҷвии ҳеш дар адабиёти украин мавқеи муҳиме дорад. Гарчи сужети ин адабиёти даврони қадим гирифта шудааст, адиб дар он ҳақиқатҳои худро таҷассум намудааст.

Тарас Шевченко (1814 - 1861). Тарас Шевченко ва осори ӯ дар таърихи адабиёти халқи украин яке аз саҳифаҳои ба шумор меравад. Ғояи барқарорсозии иртибот байни ҳақиқатҳои Украина, ки дар ҳайати Россия буд, аз ҳақиқати маданияти миллии Украина ба ҳисоб мерафт. ӯ дар таълиқҳои ҳақиқи Ғояи Ватани соли 1812 ва «Фарисшон» таъсири амиқ гузошт. Эҷодкорони пешқадами адабиёти XIX-и Украин барои амалӣ сохтани ҳақиқи ҳадаф, ӯ ба бунёди забони миллии украинӣ ҷадалҳо намудаанд. ӯ дар ин кор ба номи нависандагони номӣ Шевчукский (1769-1838), П.П.Гулак-Артемовский (1790-1863), Тарас Шевченко (1778-1843), Е.П.Гребенко (1812-1848) қарин дорад. Ҷамъбасти дурахшони ҳақиқи ҷараён ба номи Тарас Шевченко алоқаманд аст. Маҳз ӯ тавонист адабиёти украинӣ ба як қувваи бузурги ҷамъиятӣ, ки афкори инкилобии украинро инъикос созад, табдил диҳад.

Тарас Шевченко соли 1814 дар оилаи деҳқони крепостной «Фарисшон» ҳеле бармаҳал аз падару модар маҳрум гардидааст. ӯ ба ӯхсолағӣ аз модар ва баъди ду сол аз падар низ маҳрум шуд. Чун писарбачаи сағирмонда батрак шуд. Дар бораи рӯзгори ӯ баъди дар асарҳои «Течет вода в сине море», «Тяжко, жить на свете», «Думу мой, думу мой», «Тополь», «На что мне брови» сухан меравад.

Тарас Шевченко чун крепостной помещик Энгелгард ба мулки худ рафта, ӯро чун ғулом кор мефармояд. Дар ҳақиқи давра рағбати ӯ бедор шуда буд ва помещик бо мақсади аз ӯ сохтани адабиёти украинӣ барои хондан ба Петербург, ба назди расмони номӣ «Фарисшон» навишта.

Соли 1815 Т.Шевченко бо расмони номӣ К.Брюлов ва шоирон украинӣ ва Е.Гребенкой шинос мешавад. Ин эҷодкорон дар адабиёти украинӣ шарораҳои истеъдодро ҳис намуда, бо маблағи

муайян аз асорати крепостной озод месозанд. Шевченко аз ғуломии крепостной озод гарди крепостной ва ҳокимияти шоҳӣ тамоми умр ба қарши кувваи бадӣ боқӣ монд.

Шевченко дар синни 24-солагӣ шунавант расомӣ ва яке аз шогирдони дӯстдоштаи К. Брюллов дар ҳаёти шахсии ӯ, яъне гузариш аз зиндагии ғуломӣ шавқу ҳаваси ӯро нисбат ба касби дӯстдоштаи намуд. Дар ҳамин давра ӯ бо шавқи беандоза ба адиби рус ошно мегардад, ки ба таъсири он ақидаҳои демократии ӯ ташаккул ёфтааст.

Азбаски Т. Шевченко ба эҷоди шеър низ ҳавас намудааст ва ашъори давраи ҷавонии ӯ фарқона иҷтимоӣ, ёди бачагӣ, ёди зодгоҳ, бардошт аз табиат буданд. Аз асарҳои давраи ибтидоии ӯ «Порченая» («Причина») боқӣ мондааст, ки аз зиндагии танҳо, дӯстори ӯ ва марги онҳо ҳикоя мекунад.

Эҷодиёти Т. Г. Шевченко аз ҷиҳати жанр ва мазмун аз асарҳои назмиву насрӣ ва драматикӣ орзуву амалҳои зиндагии пуразоби деҳқонони крепостной, муборизаи онҳо ва ба ин монанд мавзӯҳои иҷтимоӣ, демократӣ ва инқилобӣ намудааст. Шеърҳои ӯ «Васият» (1745), «Хоб» (1840), «Фикрҳоям» (1839) мардуми ҷабрдида ва оммаи меҳнаткӯшаро дифоӣ шаъну шараф ва мубориза даъват менамояд. Осори шӯрангези ӯ беҳуқуқии занон, зиддиятҳои ҷамъияти капиталистӣ, сиёсати истилогаронаи ҳукумати беадолатию нобарории замони ӯ ҳаққонӣ ва ошкоро тасвир мекунад.

Ҷаҳонбинии Шевченко бо таъсири озодихорои декабристон ва демократҳои инқилобияни рус ташаккул ёфтааст. Ибораи мунаққиди бузурги рус Добролюбов: «Шевченко шоири халқ буд». Вай ҳамчун ватанпарвари бутунӣ подшоҳиро маҳкум мекард ва бо революционерҳои демократӣ паҳлӯ истода, барои аз шиканҷаи зулму асорати крепостной гардидани халқи украин ва дигар халқҳои славяннаш бордааст. Соли 1840 маҷмӯаи ашъори Шевченко бо номи «Стихи» нашр баромад. Шеърҳои он маҷмӯа ошкоро ба муқаблаи крепостной равона шуда, равиҳои асосии эҷодиёти ӯро мекарданд. Шеърҳои романтикӣ-лирикии Шевченко ба халқ, аҳволи тоқатшикани мардуми меҳнатиро ифода мекунад. Романтизми онҳо бо мазмунҳои реалистӣ пайваст шудааст.

[illegible]

Т.Г.Шевченко барои хонандаи тоҷик чун эҷодкори тавоно собиқаи дарози шиносӣ дорад. Осори ӯ қарӣб ба забони тоҷикӣ тарҷума гардида дар бораи зиндагӣ ва инқилобии ӯ шоирону олимони тоҷик мақолаву намунадаанд. Дар тарҷумаи баррасии ашъори ӯ А.Дехотӣ ва М.Турсунзода барин адибони номӣ ҳиссаи М.Турсунзода дар мақолаи дар бораи Т.Шевченко навишта мекунад, ки «Соли 1941, вақте ки шеърӣ манзурӣ «Васият»-ро тарҷума мекардам, аввалин маротиба бо ӯ Днепр дучор шуда, тамоман мафтунӣ он гардида будам. Садсолагии аз ҷоп баромадани китоби «Кобзар» ин шӯҳрати вазнини халқи мазлум, ин достони дарду алам на орзуи дар сар то сари мамлакат бо тантана ҷашн гирифта мешуд. Ба ман чунин як бахт муяссар шуд, ки васияти беганаву Тарас Шевченкоро ба халқи худ бирасонам... Аз ханӯри аввалин бор «Васият»-ро хондам, ин сатрҳо аз дил гирифтанд. Баъд аз ин на танҳо вобаста ба гуяндаи «Васият» ҳар гоҳ, ки дар бораи халқи худам -халқи тоҷик дар ҳақиқат халқҳои Шарқи Шӯравӣ фикр мекардам, сатрҳои маънаӣ мекардам.

*«Занҷирҳоро барканед,
Дар роҳи озодии худ
Резед хуни душманон!»*

Ҳамчунин олимони тоҷик Раҳим Ҳошим, Сӯбҳон Раҳим Мусулмонқулиён ва дигарон дар навиштаҳои тарҷумаи осори Шевченко ба забони тоҷикӣ на паҳлӯи осори ӯ рӯзгори ӯ маълумот додаанд. Ҳамаи ин навиштаҳо меҳру ихлос нисбат ба ин эҷодкори тавонои халқи украин шаҳодати алоқаҳои деринаи адабиётҳои дерина на танҳо тоҷики украин аст. Ба таъбири М. Турсунзода «Шевченко ҳам аз мобайни баҳри шӯридаю пурталотуми ашъори барафрошта, ҳамроҳи мо, дар эҷоду эҷозҳои бузургӣ беамсоли мо зиндагӣ мекунад!»

Ташаккули адабиёти Украина баъди ғалабаи халқи украин Ҷанги Бузурги Ватанӣ рӯй медиҳад. Ин адабиёт на танҳо аз Иттиҳоди Шӯравӣ, балки дар миқёси ҷаҳон шӯҳрат пайдо мекунад. Дар ин бобат хизмати Олесс Гончар, Н.М.Стелмах ва дигарон хеле бузург аст.

Яке аз шоиронест, ки дар мактаби адабии Тарас Шевченко гирифтааст. Яке аз маҷмӯаи ашъори шоир, ки бо номи "Ашъор ва разолатҳо" соли 1887 нашр карда шудааст, муносибати мазмунӣ иҷтимоидоштаи шоирро дарбар меорад. Дар ин мунтахаби ашъор шоир тимсолҳои шамол, раъд, ҷазира, мильноҳои рамзӣ маҷозӣ бахшида, тавассути он ба ҳаёти иҷтимоии даврони худро ба қалам додааст. Яке аз машҳуртарини Франко достони "Маисей" ("Мусо") ба ҳисоб меравад. Асар гарчи дар асоси ривояте оиди Мусо офарида шуда, аммо барои мардуми давра замони ҳеш роҳнамову пешвои мардумро ба ҳаёти меҳонад.

Олег Гончар (1918) ва Михайло Стелмах намоёндагони адабии наслҳои муосири Украина мебошанд. Олес Гончар (пештар Терентевич) 3 апрели соли 1918 дар шаҳри Полтава тавалуд ёфта, тирамоҳи соли 1938 баъди хатми техникуми педагогӣ ба факултети филологияи Университети Давлатии Киёв шудааст. Соли 1941 дар сафи донишҷӯёни ихтиёрӣ ба ҳарбӣ, аввал чун аскарӣ қаторӣ ва баъд чун сержант дар полки артиллерия қатна кардааст. Дар ҷанг ду маротиба захмӣ гардида, баъди ҷанг ба «Шараф», «Ситораи сурх», медалҳои «Барои шучоат» ва «Барои қудрат» Киев сарфароз гардидааст.

Олег ҷанг (соли 1946) Университети Давлатии Киёвро хатм карда, аз соли 1978 чун академики АФ ҶШС Украина дар муддати 20 сол (1959-1979) чун сарвари Иттифоқи наҷи Украина адои вазифа намудааст. Соли 1939 ҳикояҳои «Ҷаҳоннамо», «Иван Мостовой» ва ғайра нашр гардида, номи Олес Гончар ба қабилатнок муаррифӣ намуд. Аммо шӯҳрати ӯ баъди наشري асари сегонаи «Байрақбардорон» соҳиб

гардида. О.Гончар ба забонҳои зиёде тарҷума гардида, ба адабиёти ҷаҳонии ӯ шӯҳрат зам кардааст. Барои хонандаи тоҷик сегонаи «Байрақбардорон», ки қаҳрамони марказиаш ба ҳама асарҳои дигари ӯ ба тарҷумаи тоҷикиву дар ҳама ҷиҳат аст. Аз ҷумла асарҳои ӯ «Арҷаи он сӯи дарё» (тарҷумаи У.Тоҷибоев), «Байрақбардорон» (роман, тарҷумаи Ш.Собир), «Раъди бебарқ» (ҳикоя, тарҷумаи М.Шарқӣ), «Роҳи ҷаҳон» (тарҷумаи И.Қосимов), «Ғалла» (ҳикоя, тарҷумаи Ш.Собир), «Қиссаи як муҳаббат» (роман, тарҷумаи Ш.Собир, соли 1979), «Ҷаҳоннамо» (роман, тарҷумаи Ш.Сангов) ба забони тоҷикӣ тарҷума шудаанд.

Асари сегонаи Гончар «Байрақбардорон», ки ба «Алпҳо», «Дунаи осмониранг», «Прагаи тиллоӣ» шудан тасвири ҳаққонии ҷанговарони шӯравӣ мушаффа аст. Шӯравӣ мебошад. Дар адабиёти шӯравии украин, дар он машҳури вай, «Байрақбардорон»-и Олесе Гончар подполковники Армияи Шӯравӣ намоияндани ҳақиқатро ба инъикос ёфтааст. Романи «Байрақбардорон», ки соли 1941 Эммануел Муллоқандов ба забони тоҷикӣ тарҷума ва наҷад аз се китоб иборат аст ва муаллифи он дар соли 1941 китобҳои якум ва дуёми роман «Кӯҳсори Алп» (Алпҳо) ва кабуд», дар соли 1948 барои китоби сеюми он «Прагаи сазовори мукофоти давлатӣ» гардидааст. Дар «Байрақбардорон», ки ба воқеаҳои Ҷанги Бузургӣ бахш шудааст, муборизаи диловаронаи Армияи Шӯравӣ дар мамлакати мо, барои аз зери фишор ва зулму ситамҳои истилогар наҷот додани халқҳои Аврупо, инчунин дуҷониба маънавии мардумони шӯравиро дар солҳои пуршиддат ва яке аз омилҳои муҳимми ғалабаи Иттифоқи Шӯравӣ ба нишон медиҳад.

Дар роман амалиёти ҷангии фарзанди дилёри ҷанги командири полк Самиев хеле равшан нишон дода шудааст. Подполковник Самиев яке аз арбобони баландистии Армияи Шӯравӣ буда, пас аз хатми академияи ҳарбӣ ба фронт ба полки худро аз хоки Украина сар карда, бо ғалабаҳои байни пойтахти Чехословакия Прага бурда мерасонад. Дар асар Самиев ҳамчун роҳбари ҷангӣ ба ҷаҳонгардонии ҷангӣ ҳаққонӣ тасвир ёфтааст.

Муборизаи одами шӯравӣ, вазифаи муқаддаси ӯ аз ӯзодӣ баровардани мардумон дар асарҳои Гончар «Зангӯла», «Инсон ва яроқ» бо санъати баланду маҳоратӣ ба ҳаяҷон тараннум шудааст. Дар романи ӯ «Зангӯла» (о Грох) қимати инсон, муаммоҳои ҷангу сулҳ аз нуқтаи назари шӯравӣ муҳокимаю талқин карда мешавад.

Адабиёти белорус. Таърихи халқи белорус бо таърихи белорус ва украин вобастагии қавӣ дорад. Намунаҳои аниқтари халқҳои белорус дар шакли қолабҳои адабиёти ғуссаҳои онҳо. Дар таърихи халқҳои славянӣ афсона ва ривоятҳои таърихӣ мушоҳида кардан мумкин аст. Дар фолклори мардуми белорус мубориза барои озодии миллӣ аз масъалаҳои асосӣ ба шумор меравад. Гарчи чунин аст, дар фолклори мардуми белорус афсонаҳои

...балианд, ҳаракат баҳри озодӣ бараъло мушоҳида
...адабиёти хаттии мардуми белорус гарчи дар шаклу
...и таъриф аз асрҳои XIV сар карда дар таърихи тамаддуни
...омадааст, аммо ба маънии то маш адабиёти навини
...асрҳои XVIII мушоҳида кардан мумкин аст. Аз солҳои
...XIX дигр чараёни адабии халқи белорус як навъ руҳияти
...мушоҳида кардан мумкин аст. Ин давраи адабиёти
...таърихи адабиёти анонимӣ низ меноманд. Ин адабиёт бо
...ба эҷодиёти даҳонакии халқ қаринтар аст. Адабиёти
...таърихи ташаккули хеш чандин нависандагону адибони
...ба сари майдони адабиёт овардааст. Намоёнтарин
...адабиёти белорус Франшик Каземирович Богушевич, Якуб
...Богданович, Я.Брил, В.Биков ва дигарон ба шумор
...як аз инқилоби барҷастаи адабиёти Беларус Янка Купала

Янка Купала (1882-1942). Таърихи халқи белорус ба таърихи
...русан, махсусан халқҳои русу украин алоқаи қавӣ дошта,
...аз ҷанг мероси бою ғанин санъат ва адабиётро ба вучуд
...Намунаҳои дерина ва барҷастаи адабиёти белорус дар
...адабиёти даҳонии халқ ба вучуд омада дар таърихи тараққиёти
...халқ, маданият, забон ва хусусиятҳои миллии онро
...барҷастааст.

...инқилоби ибтидои асри XX дар ҳаёти халқи белорус
...буданд, ки ба тараққиёти адабиёти инқилобӣ-демократӣ
...бароҳам оварданд. Инқилоби 1905, ки халқро ба ҳаёти
...и ғанимӣ даъват мекард, Янка Купала, Якуб Колас,
...Тетка ва Максим Багданович барин эҷодкорони
...белорусро ба майдони адабиёт баровард. Баъдан Янка
...ва Якуб Колас ба равияи инқилобӣ-демократии адабиёти
...барқарор намуда, адабиёти реалистии халқиро инкишоф

Янка Купала (Иван Доминикович Лусевич) 7-июли соли 1882
...Пятинкаи ноҳияи Молодечненский вилояти Минск дар
...хонаи камбағал ба дунё омадааст. Нодорӣ ва меҳнати
...туд-туд ҷойи қор ивазнамоии волидайн дар хонаҳои
...қарон, монеаи ба таври системанок саводнокшавии Янка
...гардид. Ў саводи худро ба мушқилиҳо бароварда дар
...маҳғоб ва ё атрофи гулхан он аз бар намуд. Ақлу дили ин
...некрасов, Шевченко, Салтиков Шедрин, Колсов ва
...демократии белорус Я.Луци ва Ф.Богушевич бо

навиштаҳоиашон тасхир намуда буданд. Даре нагузашта ба даст гирифт ва барои ибрози дардҳои халқи ба маҷмӯаи «Гардида» чадал намуда, дар вучуди худ қувваи барои озодона муборизабарандаро эҳсос намуд. Янка Купала хангоми коргари кирои заводи хусусии яке аз помещикҳо ба яке аз рӯзномахое, ки ба забони русӣ дар Минск бо номи «Западный край» нашр мегардид, «Мужик» ном навиштаи 15-маи соли 1905 ин шеър дар саҳифаи рӯзнома ба чун миёни меҳнаткашон қаноатмандиву миёни маҷмӯаи «Гардида» ғазабро ба вучуд овард. Аз ҳамин шеъри нахустини синаи чун шоири демократ ва инсони мубориз падидор гармид.

Ҳарчанд, ки соли 1906 маҷмӯаи нахустини нашри Купала бо номи «Жалейка» дар Петербург ба тибъ расид, шоири ҷавон ҳокимияти замон душмани ашаддӣ қувва ин асар мусодира гардида, маъсулони нашру муаллиф гирифтӣ шуда буданд, наشري ашъори ӯ дар соҳаи рӯзномаи белорусӣ «Наша Нива» аз соли 1907 шурӯъ гармид.

Ашъори Янка Купала ба зудӣ миёни омман ғам пайдо намуд ва бо хусусиятҳои бойигарии забони обрӯи ва қаробати наздикаш ба сурудаҳои халқи маҷмӯаи пайдо намуд. Минбаъд Янка Купала фаъолияти хуш ҳаракати революционии озодихоҳии омман халқ пайдо маҷмӯаҳои ашъори ӯ пайиҳам нашр гардида, маҷмӯаи ҳаракат устувор ва обрӯи шоирии ӯро бештар намуданд.

Маҷмӯаи шеърҳои «Най» (1908), «Чангнаш» (1910), «Хаёт» (1918), дostonҳои лирикии эпикӣ ва драматикӣ аз соли (1908), «Кўрғон», «Хоб дар Кўрғон» (1910), «Бандар» (1911), «Лонаи вайроншуда» (1913) дар атрофи муаллиф ҳангоми демократии зиёиёни белорусро муттаҳид сохтанд. Янка Купала дар ватани озодаш бо тарзи дигар соҳаи Купала вассофи озодии халқи худ гардид, озодие, ки муборизаи шадид ба даст омадаасту дар он шоир нисфиркат доштааст.

Соли 1925 Янка Купаларо ҳукумати Беларусии хизматҳои шоёнаш дар соҳаи адабиёт бо унвони Шоир Республика ва соли 1928 баробари таъсиси Академияи академики Академияи илмҳои Беларуссия ва соли 1938 Академияи илмҳои Украина интиҳоб намуданд. Дар ашъори Янка Купала аз мубориза барои сохтмони соҳаи

«Софисти» (1922), «Беном» (1925), «Суруди сохтмон» (1936), «Ордендор» (1937), «Аз самими дил» (1940), «Рӯди Одесса» (1939), «Қисмати Тарас» (1939) ва «Тозакориҳои куллии ҳаёти халқи белорусро» (1942).

Чунинчун Натаниро Янка Купала чун ҷанговари матин пешвоз ба ҳамаи оташинаш халқи худро ба мубориза даъват намуда, ба ҳамаи боварӣ ба ғалабаро бедор менамуд. Шеърҳо ва ғазалҳои ӯ, ки дар саҳифаҳои рӯзномаҳои «Правда», «Известия» ва ғайраҳои фронтиву партизанӣ ба таъб мерасиданд, ба халқ ба ғалабаи халқ бар фашизм буд. Бо назардошти чунин ҳамаи ӯ Янка Купала соли 1941 сазовори Лауреати Мукофоти Лениност. Ба Янка Купала насиб нагардид, ки ҳамроҳи кулли халқ ба ғалабаро таҷдид намояд. Ӯ 28 июни соли 1942 дар Ҷазираи Вифот қард.

Янка Купала ба бисёр забонҳои халқҳои шӯравӣ ва ғайраи шуданд. Офаридаҳои ӯ дар саҳифаҳои матбуот ва ба ғайраи алоҳида ба забонҳои тоҷикӣ низ ба таъб расидаанд.

Янка Купала ба номҳои «Писарон ва лётчик» (Сталинобод, 1942), «Вифот» (Душанбе, 1965), «Сарнавишти Белорус» (1981) дар Тоҷик истон ба таъб расидаанд.

Литвия ва фаъолияти эҷодии Эдуардас Межелайтис. Агар тамоми адабиёти муосири литвониро ба осмони адабиёт таъин диҳему адибони онро ба ситораҳо, дар баён ба ҳамаи мерасад, ки тобиш ва дурахши ҷудогонае дорад. Ин адабиёт дар фазои назми дилкаши литвонӣ симои шоири Эдуардас Межелайтис буда, тавассути навиштаҳояш ба ҳамаи ӯ гуногунзабон роҳ ёфтааст. Э.Межелайтис соли 1904 дар Ҷазираи Карайвишкӣ ноҳияи ҳозираи Пакроуйски Литва дар Ҷазираи камбағал ба дунё омадааст. Ӯ дар гимназия ва баъд дар Ҷазираи донишгоҳи Каунас ва Вильнюс таҳсил кардааст.

Эдуардас ин шоири маҳбуб мисли Ҷумҳурияти азизаш хеле ба ҳамаи ӯ пуриштилофу ноҳамвор буд. Ӯ аз хурдӣ ҷӣ будани ӯ ба ҳамаи ӯ, поадолатӣ ва адолатхоҳӣ барин омилҳои инсониро ба ҳамаи ӯ ба ҳисоб намурад. Аз ин рӯ, минбаъд қисмати инсон ва ба ҳамаи ӯ дар эҷодиёти ӯ мавқеи ҷудогона гирифтанд. Ба арсаи адабиёти ӯ истеъдодҳои гуногун буда, заминаву хусусиятҳои хоси адабиёт. Тавба будани ишқу шеър ва ё шеърро ишқ амри

воқеист. Э.Межелайтис низ дар синни 9-солагии шарикдарсонаш ошиқ шудаву дар равиши дарс ба ӯ навиштааст. Дар вақти хондани шеър устоди мактаби ӯ шуда, шеърро хонда, хурсанд мешавад ва ба духтар муаллифи шеър расонед, ки навиштанро давом диҳаат. Устоди мактаб боис шуду Э.Межелайтис домони мустаҳкамтар гирифт.

Аз рӯи гуфтаҳои тадқиқгарони эҷодиёти шоир на аввалин шеърҳои Межелайтис ба солҳои 1935-1936 рафт. Ин солҳо ташкилоти махфии комсомолис амал мекард. Межелайтис низ аъзои он шуда буд. Ин ташкилот намунаҳои ашъори ба мубориза даъваткунандаи шоирро ва ин иқдоми нек сабаби то андозае паҳншавии ӯ буд. Межелайтис гардид. Маълум, ки ҳар адабиёт на эҷодкор эҷодкор сарчашмаҳои худро дорад. Сарчашмаи асари Межелайтис пеш аз ҳама ёдгориҳои таърихӣ ва адабии адабиёти классикӣ он аст. Литвониҳо аз ҳалқҳои соҳибтаърихи Назди Балтик буда, ёдгории аввалини ӯ асри XIV таълиф шудааст. Китоби нахустин бо ин табиати номи «Катехизис» аз тарафи Мажвидас номи литвонӣ таълиф шудааст.

Сарчашмаи дигари эҷодиёти Э.Межелайтис классикиву муосири рус ва адабиёти дигар халқҳо буда, эҷодкорона аз он натиҷаи нек додааст. Э.Межелайтис гуфтааст, ки «назми литвонӣ дарахти булутӣ серпохоро ва дар соҳили Неман қад афрохтааст. Вай дар заминӣ мукаммал мустаҳкам ва чуқур реша давонда шохҳои сарсабзанӣ онро шудаанд. Ҳар сол вай боз ҳам баландтар сар мешавад. Ин дуриҳо ба назар мерасад ва диққати бисёр одамони маданият дигарро ба худ ҷалб кардааст».

Соли 1943 маҷмӯаи шеърҳои шоир «Лирика» аз ҷониби ӯ аз як шоири навҷӯ ва хунарманд пайгоми самимие барои ӯ буд. Баъдан маҷмӯаҳои «Насиме аз Ватан» (1946), «Достони» (1954) аз ҷоп баромад, ки барои ин ва маҷмӯаҳои дигари ӯ амиқан бой гардонидани омилҳои ҳаёти муҳимӣ муҳимӣ характернок аст. Аз ҳамин сабаб эҷодиёти Межелайтис олимону ҳавасмандони адабиётро ба зудӣ ба худ ҷалб карда, дарди ҳамаи инсонҳо дарди шоир аст ва васфи шӯҳрати инсон маҳаки эҷодиёти ӯст. Ин масъалаи басо муҳим дар шеърҳои ӯ «Инсон» (1961 - 1975) ҳалли худро ёфтааст. Ин ҳафт китоб ва ё қисм иборат буда, муаллиф соли 1962 барои

Гуфтан мумкин аст, ки инъикоси мавзӯи ба шӯҳрати шоир шӯҳрат зам кард ва номи ўро ба Ашъори Межелайтис дорои хусусиятҳои ҳосилмиллии худ аз осори адабони дигар бархурдор аст. Тарзе, ягона вардааст, ягон адабиёти миллӣ аз маҷмӯи таъсиrotи он нест ва ба ин гуна адабиёт фазо, ҳавои рӯҳафзо ё бод «Достони бародар» гувоҳи ин гуфтаҳо буда, ба умумиииттифоқӣ овард. Маҳз баъди эҷоди ҳамин асар Эдуардас Межелайтис ба забони русӣ ва забонҳои напср гардиданд. Ба мисли «Инсон» (1962-1965), «Қайдҳои болои самолёт» (1962), «Кардиограмма» (1965), «Шабпарак» (1966) ва дигарҳо.

дигарон намунаҳои шеъри Межелайтисро ба то
худи онҳо низ то андозае аз ҷайзи сухани ӯ бахраи

Соли 1969 нашриёти «Ирфон» бахшида ба
санъати Литва дар Тоҷикистон маҷмӯасро ба
Литва» ба таърифи расонд, ки тарҷумани шеъри
Межелайтис низ ба он дохил шудааст. Инчунин
тоҷик А.Сайфуллоев, Ҳ.Шодиқулов ва дигарон
Литва ва эҷодиёти Э.Межелайтис мақолаҳо ба
Мавриди қайд аст, ки хонандаи литвонӣ низ дар
классикӣ муосир тоҷик ошноӣ дорад. Соли
литвонӣ Алексис Хурчинас рубоиёти Хайёмо ба
тарҷума ва нашр карда буд. Намунаҳои
тарҷумани шоири дигари литвонӣ Бложе ба хонанда
шинос аст.

Аз адабиёти муосир тоҷик асарҳои устод С.А.
М.Турсунзода, М.Миршакар, А.Шукӯҳӣ, Ю.Ақобов
Лоик, Бозор Собир ва дигарон ба литвонӣ тарҷума
хонандагонии литвонӣ гардидаанд. Инчунин
баъди сафари Тоҷикистон дар васфи диёри мо
Э.Межелайтис, низ ба халқи тоҷик адабиёти он
дошта, аз дӯстони наздики устод М.Турсунзода
аз сафари диёри тоҷикон очерк ва шеъри «Қудрат»
кардааст. Ин гуна ҳамкориҳову муҳаббати тарафони
адабиёт ва наздикшавии халқҳо кӯмак мерасонд.

Адабиёти тотор ва ғайриқавмӣ эҷодии Мӯсо
1944). Халқ далериву шӯҷоат ва қарамонӣ
фарзандонашро ҳеҷ гоҳ наметавонад фаромӯш созад.
асрҳо овозаи қарамонии Рустами дoston ба гуш
лаҳза аз далерии Темурмалику Спитамон ва Мукаммал
ба забон меояд. Фарзанди баруманди халқи тотор Мӯсо
ҷумлаи ҳамон қарамонхӯст, ки ба қаламу бо
номусу ному имони Ватан мубориза бурдану дар
шудааст.

Мӯсо Ҷалил соли 1906 дар деҳаи Мустафини
таваллуд шуда, саводи ибтидоияшро низ дар ҳамон
Қисмат барои М.Ҷалил таълими баланду истеъдод
саховатмандона бахшида буд. Қобилияти
шеърарзудкунии ӯро атрофиёнаш гувоҳии
донистанд. Чунон ки худи ӯ дар «Васият» ба дӯстони

Пушкаҳои мо онҳоро бо снарядҳои худ мекушад онҳо, ҳарчанд ки ин ҷой хуноки саҳт аст, дар ота...

Ин муҳофизи содики Ватан дар яке аз муҳимтасти душман афтод ва муддате аз ӯ дараке на маълум гардид, ки ӯ бо асирони ҳарбӣ якҷоя аз фашистон мубориза мебаранд. Асирони ҳарбӣ муқобили армияи шӯравӣ бо роҳи усулҳои гуногун бо ҳам муттаҳид намуда, ҷӣ будани Ватан ва мумефаҳмонанд. Бо варақаҳои пинҳонӣ ба асирони гуногуни муборизаро нишон медиҳад ва бӯхт бардурӯғи фашистонро фош карда, онҳоро ба даъват мекунад.

*Мард бошӣ, таи мадеҳ бар
Чанг бо дандон бикун бо ба
Мард бошӣ, ҷон деҳу банди
Бошад истиқлол ҳусни инди*

(1)

Баъди ошкор шудани сирри пинҳонкорони М.Чалил ҳабс намуданд. Аммо фашистони ҳама маҳбусони ҳарбӣ ҳанӯз даст накарда буданд. Идеяҳои разили худ ба камераҳои маҳбусон қалбакии немисиву русӣ паҳн мекарданд. Аммо М.Чалил, ки танҳо дар ҳошияҳои рӯзномаҳо оид ба идеяҳои фашистонро паҳн мекард. Ҳар як сӯи ва интиқомхоҳона ҷойи садҳо рӯзномаҳои фаши ба таъбири шоир ва тарҷумони лазғӣ ба тирҳои сайёде буданд, ки танҳо ба нишон ашъори нишонраси ӯ аз маҳбусҳои фаши дафтарчаи киссагӣ берун баромад на нмрӯз. Маобит» машҳур аст. Дафтарчаи якум ба воқеаи асири ҳарбӣ Аббос Шарифов ва дафтарчаи ватанпарастии белгиягӣ Андре Темсерманс ба расид ва минбаъд ба саъю кӯшиши онҳо дар ҷабрҳои борҳо нашр гардид. Дар саҳифаи охириини дафтарчаи шоири қаҳрамон ҷои шудааст, ки ҳаёти ӯ равшан намояд.

«Ба рафиқе, ки бо забони тоторӣ соҳиби дафтарчаро мекунад. Инро шоири намоёни навиштааст. Қисмати таърихӣ ӯ чунин аст. Ӯ шудааст. Дар Қазон ва дар шаҳри Москва соҳиби

Ҷаҳонро чун шоири намоён эътироф мекунанд. Ў соли 1942 дар асири фронтӣ асир афтод. Ў дар асири ҳама гуна қатлҳоро дид, аз 40 марг гузашт ва баъд ба Берлин оварда шуд. Дар асири барон ништирокаш ба дасти пинҳонкорон ва ташвиқи асирон ба ҳабс гирифтанд. Ўро ба ҳукми қатл маҳкум карданд. Ў мемирад. Аммо аз ӯ 115 шеъри дар асири ва ҳабс намоиш доданд. Дили ӯ барои ин шеърҳо парешон аст. Барои ин шеърҳо намуд, ки аз ин 115 шеър ақаллан 60 тоашро ба ҳаёт овард. Агар ин дафтарча ба дасти ту афтад, озода ва ҳамагони ин ҷаҳон кун, баъди ҷанг низ нигоҳ дор ва эҳтиёт намо. Барои табар расон ва онро ҳамчун шеъри шоири шаҳиди тотор ба ҳаёт аст васияти ман. Мӯсо Ҷалил. 1943, декабр».

Ҷаҳонро ӯ аз тақдири худ огоҳӣ дошт ва ўро ҳамроҳи 11 маргҳои 25 августи соли 1944, соати 12 рӯз дар ҳабсхонаи Берлин расониданд.

Мӯсо Ҷалил дар роҳи мубориза баҳри истиқлоли Ватан ба ҳаёт овард буд. Бинобар ин ӯ марги худро осудаду оромона ба ҳаёт овард. Маҷлиси табассум пешвоз гирифт. Ба ҷаллодони асирон ва шеъри пеш аз маргаш чунин хитоб кардааст.

*Ман асирам, асири зиндонам,
Сари худ ҳам намекунам аммо!
Ба сарам гар табар занӣ, ҳатто
Нашавад таҳ ягон зи миҳғонам!*

(тарҷумаи А. Қаҳҳорӣ)

Мӯсо Ҷалил танҳо тавонистанд ҷисми ўро набуд созанд, номи ўро ба ҳаёт овард. Аббадан зинда монд ва имрӯз низ ашъори ӯ халқро ба ҳаёт овард. Барон осудагӣ ва озодиву истиқлол даъват менамояд. Барои ҳабсхонаҳои гуногун тарҷума шудаанд. Доир ба фаъолияти ҳабсхонаҳои ӯ ва доир ба эҷодиёташ китобҳои зиёде навиштаанд, кӯчаву хиёбонҳо, театру мактабҳо ва киштии ҳабсхонаҳои ин шоири қаҳрамонро гирифтаанд.

Мӯсо Ҷалил ба мавзӯҳои гуногун бахшида шуда, ба ҳаёт овард. Маҷлиси одамони озоди Шӯравӣ, меҳнати софдилонани ҳаёт ба ҳаёт кишиар ва ҳаёти ҷавонони саодатманд ва ҷаҳду ҳаёт ба ҳаёт шудааст. Аз ҷумла дар шеъри «Ном аз Волга» ба ҳаёт овард. Маҷлиси пир, дар шеъри «Суруди моҳигирдӯхтар» ба ҳаёт овард. Маҷлиси меҳнатдӯст ва дар достони «Хаткашон» (1938, ба ҳаёт овард. Маҷлиси ҷавонони шӯравӣ акс ёфтааст. Ў барои эҷоди «Ҷаҳонро» (1941) соли 1948 сазовори Мукофоти Ленинӣ ба ҳаёт овард. Шӯравӣ гардид. Ашъори давраи ҷангии ӯ

бошад, аз некбинӣ ва боварӣ ба ғалабаи муборизони шӯравӣ шӯроату мардонагии онҳо саршор аст. Шеърҳои «Шеърҳои 1942», «Аз госпитал» (1941) ва китоби «Номҳои ҷанг» (1942) намунаи лирикаи замони ҷангӣ мебошад. Мӯсо Қалил барои силсилаи шеърҳои «Дафтари Маобит» ба Ҷангӣ Ленинӣ (баъд аз маргаш) гардид.

Хонандагони тоҷик низ дар қатори хонандагони ашъори ӯро ба забони модариашон меҳонанд. Шоирони аз қабили М.Қаноат, А.Қаҳҳорӣ, Ф.Ансорӣ, У.Раҷаб, Ш.Ёдгор, А.Адҳам, Ҳ.Раҳмат, А.Шарифӣ ва дигарон тарҷуми кардаанд ва қисми дигаре дар ситонини ашъор гуфтаанд. «Дафтари Маобит», ки махсули охири рӯзи дидаи пурхуни ӯст, соли 1966 ба забони тоҷикӣ ба Нурмуҳаммад Табаров аз тарафи нашриёти «Ирфон» оварда шуд.

Гуруҳи калони олимони тоҷик аз қабили А.Сайфуллоев, Ҳ. Шодикулов, Валӣ Самад ва Муртазо Ҳаҷидор ба соҳаҳои гуногуни ҳаёту эҷодии ӯ андеша баён карда, ҳамаи ин гувоҳи муҳаббат ва самимияти ҳақиқии оташбори шоири қаҳрамон аст. Ва ҷиҳати дигаре ба сабабгори дучандии муҳаббати тоҷикон ба ӯ шуда метавонад ҷиҳат ҳамин аст, ки худ ин шоири қаҳрамон ба адабиёти тоҷику форс дилбастагӣ дошта, ҳанӯз дар синни 11-солагии намунаҳои ин адабиёт баҳраманда шудааст. Ин малакаи «Роҳи ҳаёт»-аш қайд кардааст. Як далели дигаре метавонад гувоҳи ин гардад. 4 март соли 1935 дар Ҷумҳурии духтари 11-сола Мамлакат Наҳангова Ордени Ленин ӯро Дар ҳамин форум М.Ҷалил бо М.Наҳангова ҳамсуҳбаат шуд. Ҷамъи ҳаққи ӯ бо номи «Пионерка Мамлакат турӯнда ҷӯри ҷаҳон ҳаққи Мамлакат») шеъре эҷод кардааст.

Ҳамин аст, ки ному ашъори М. Ҷалил дар дилу дилаи тоҷикон зиёде ҷой шудааст ва зиндагиву марги ӯ чун суруди интиқомӣ мерасад.

*Ҳаёти ман суруде буд, ки оҳанги ашъорӣ буд
Садо бидҳад суруди интиқомӣ заминаи ҳаётӣ буд*

АДАБИЁТИ ХАЛҚҲОИ ҚАФҚОЗ

Нуктаҳои асосӣ:

Адабиёти умуми дар бораи муштаракӣ ва ваҳдати
халқҳои минтақаи Қафқоз.

Адабиёти дар адабиёти шифоҳӣ ва хаттии мардуми ин
минтақа.

Адабиёти ба давраҳои таърихӣ инкишоф ёфтани
адабиёти минтақа.

Адабиёти омӯхта шудани адабиёти халқҳои минтақа.

Адабиёти ва вазифаҳо аз омӯхтани адабиёти халқҳои ин

минтақаҳои адабии халқҳои Осиёи Миёна бо адабиёти
Қафқоз.

Адабиёти қадим дар минтақаи минтақаи Қафқоз як қатор
ҷиҳатҳои мекунанд, ки аз онҳо озарбайҷонҳо, арманҳо ва
азербайҷонҳо ба таърихӣ дуру дарози иҷтимоӣ ва маданӣ соҳиб
шудаанд. Абхаз, лезгин, қабардин, кумик, лак, даргин, болкор,
дагистон, адигей, черкас ва монанди инҳо нисбатан сонитар
адабиёт, соҳиби адабиёти хаттии худ гардидаанд. Лекин байни
адабиётҳои ба ҳамбастагӣ таърихи дуру дарозеро соҳиб аст.
Адабиёт аст, ки робитаҳои адабии халқҳои ба ин гурӯҳ мансуб
шудаанд. Ҷаҳати ҷиҳати ӯзбек ба асрҳои пешина рафта мерасад. Зеро
адабиёти халқҳои дар бунёди фарҳангу адабиёт аз як сарчашма
бархостанд. Гояҳои ватандӯстӣ ва ваҳдату рафоқати байни
адабиёти дар адабиёти даҳонакии мардуми озарбайҷон, гурҷӣ ва
арманҳои худро ёфтаанд, тавассути «Хамса»-и Низомии
Гаронӣ ва «Шашингинапуш»-и Шота Руставалӣ, масалҳои аз ҷиҳати
адабиёти пурмазмун Мхитар Гай ва Вардан Гайкесӣ дар
адабиёти мардуми Машриқзамин мавқеи сазовореро ишғол
мекунанд.

Адабиёти мугулҳо ба рушду камоли тамаддуни ин сарзамин низ
адабиёти расонида, дар асрҳои XV-XVII дар адабиёти
адабиёти гурҷӣ ва арман лирикаи динӣ-мистикӣ, ки ҷой-ҷой
адабиёти дошт, мавқеъ пайдо кард. Дар асри XVIII омада
адабиёти навоишдагонии адабиёти дунёвӣ Вокиф, Видодӣ, Сайёди
Давид, Гурамишвили, Сулхан-сабо Орбелиани барин
адабиёти бадеӣ ба назар мерасад. Дар асри XIX Қафқоз
аз Россия забт карда шуд ва дар ҳаёти иқтисодӣ-сиёсӣ
адабиёти ҷой дигаргуниҳои кулӣ ба вуқӯ пайваست. Маҳз аз ҳамин
сабаб дар ин ҷой адабиёти маърифатпарварӣ, демократӣ ба

таври васеъ сурат гирифт, ки намояндагони он Аҷамӣ Мирзо Фатҳали Охундов, Габриел Сундукян, Адиқадир Мамадқулизода, Акакий Серетелӣ, Иля Чачавадзо буданд.

Дар асри XX адабиёти ин сарзамин ҳамчун адабиёти мамлакатҳои ҳамдӯстӣ мувофиқи талаботи давраи замонӣ дар онҳо ҳаёти халқ пайваستا бо орзуву умеди мардуми мазмунҳои рангоранг, бо жанрҳои гуногуни адабиёти таърихӣ дода шуданд. Маҳз дар ҳамин давра як қатор халқҳои мусулмонӣ адабиёти хаттии худ гардида, даргӯнҳои Абу Бакр, Раҷаб, лезгинҳои Сулаймон Сталский, Афандӣ Канниев, Маҷид Иброҳим Хусейнов, аварҳои Ҷамзат Садаса, Расул Ҷамал Алиева, Мусо Муҳаммедов, Абдулмачид Ҳачалов, бошқирҳои Қулиев, Олим Қўшоқов, абхазҳои Дмитрий Гунна, Ингушҳои осетинҳои Коста Хетагуров барин устодони суҳбати майдони адабиёт армуғон намуданд. Дар замонҳои мо интиҳи халқҳои дорои фарҳангу адабиёти хоси худ буда, адабиёти нави ба нави эҷод карда истодаанд.

Адабиёти Озарбайҷон. Халқи озарбайҷон ба қадими минтақаи Қавқоз буда, дар тӯли асрҳои гузашта сар гузаронидааст. Мувофиқи маълумоти ривоятҳои таърихӣ гуногуни таърихӣ мардуми озарбайҷон ҳанӯз дар гузашта Бобак, Курӯғли, Қочоқ Наби, Сатторхон барин ҷаҳонпарвароя расонидааст, ки бо сарвари онҳо халқ барои муқофиди худ ба муқобили аҷнабиҳои мубориза бурдааст.

Ҳанӯз дар асри IX пеш аз милод дар музофоти Шеримӯза давлате бо номи Манна ба вуҷуд омада, он аз ҷиҳати тараққиёти буд. Вай борҳо аз ҷониби давлати ҳамаҷониби хучумҳои гирифтӣ шудааст. Дар асри VII то милод ҳамаҷониби Манна давлати Мидия ба вуҷуд омад ва дар давлатҳои Манна ва Уссурия барҳам хурда тоби Мидия буд. Дар асри VI пеш аз милод ҳукмрони форсҳо — Қурӯш ба охири Мидхоро маҳв менамояд. То дар асри IV аз Искандари Мақдунӣ забт карда шуданаш Мидия тоби мегардад. Танҳо қисме аз Мидияи хурд, ки Мидия — Атропат мегуфтанд, мустиқлияти худро нигоҳ дошт. Азбаски мидиоташпараст буданд, давлати худро бо номи яке аз хучумчи Атропат (бонии оташ) ба забон мебарданд, ки сонитар он иронӣҳо “одрбадаган” ва дар байни арабҳои “одрбадаган” ба забон бурда мешуд ва минбаъд бо ҳамаи ин

он ширбайчон низ ҳамчун адабиёти дигар халқҳои
қадима дошта, дар ибтидо намунаҳои он дар шакли
халқ ба вучуд оварда шудааст. Дар онҳо
қадимат, адолат, муҳаббат ба ҳунар ва меҳнат, дӯстӣ
ва ҷаннат намудани бузургон барин хислатҳои наҷиби
адабиюми худро ёфтаанд.

Дар адабиёти шифохӣ дар шакли афсонаю ривоятҳо,
маросимӣ, латифаю масалҳо, достонҳои ишқи-
роми баҳодурӣ-қаҳрамонӣ асарҳо офарида шудаанд аз даҳон
то рӯзҳои мо омада расидаанд. Ба хусус, эпосҳои
«Дада Куркут», «Курӯғлӣ», достонҳои ишқӣ-романтикии
«Ошиқ Ғариб» ва монанди инҳо барои муайян
ҷаҳонҳои ҷудогонаи таърихӣ халқи озарбайҷон ва
он барои дифои худ аз душман дорони қимати баланди
ҷаҳонд. Чунончи, эпоси қаҳрамони «Китоби дада Куркут»
ҷаҳонкунандаи таърихӣ хосаи халқи озарбайҷон сазовори
аст. Аз нусхаи то ба мо омада расидаи ин китоб, ки ба асри
X-XI тахмин меравад, ки он дар асрҳои X-XI эҷод шуда
дар ин китоб пораҳои низ дучор меоянд, ки ба ҳаёти
ҷаҳон ташвиқ доранд. Аз ин рӯ, тахмин меравад, ки ҳатто
он ба асрҳои VII-VIII рафта мерасад. Китоб аз
ҷаҳон дуноздаҳ қиссаи ҷудогона иборат буда, ҳар яке аз онҳо
ҷаҳондоранд, ки онҳоро баъзе аз қаҳрамонҳо, аз ҷумла
Ғафурхон ва писари ӯ сарлашкар Солорказон ба ҳам
ҷаҳоноянд. Дар сар то сари асар Дада Куркут ҳамчун
ҷаҳонӣ асар баромад мекунад. Дар бисёр қиссаҳо ҳаёти
ҷаҳонӣ ӯғузҳои дар Қафқоз зиндагикунанда ба назар мерасад,
ҷаҳонӣ шудани мавзеи рӯйдоди воқеаҳо аз қабилҳои Ганча,
Ғафурхон, қалъаи Алинча, қӯли Гекча ва монанди инҳо маълум
ҷаҳонӣ ҳимояи Ватан аз ҳуҷуми душманони дохилию аҷнабӣ
ҷаҳонӣ қиссаҳои китобро ташкил менамоянд. «Китоби дада
ҷаҳонӣ ҳамчун бисёр китобҳои халқии Машриқзамин бо услуби
ҷаҳонӣ қофиядор офарида шуда ҳар ҷой- ҳар ҷой пораҳои
ҷаҳонӣ шудааст, ки ин барои бадеияти баланд касб кардан ба
ҷаҳонӣ хосае бахшидааст. «Китоби дада Куркут» диққати
ҷаҳонӣ ба худ ҷаҳонӣ, дар бораи он тадқиқотҳои ҷаҳонӣ
ҷаҳонӣ ба вучуд омадаанд. Аз ҷумла, ҳанӯз соли 1815 нусхаи дар
ҷаҳонӣ он диққати мусташири немис Денсро ба худ
ҷаҳонӣ ба ӯ он нусха ба китобхонаи Берлин тақдим карда,

матнашро бо тарҷумаи яке аз бобҳо ба дасти ҷон расонида
ҷониби Ҳ.Арасли, М.Таҳмосб, В.Бартолд, В.Жирмунский
ва дигар олимони оиди ин китоб тадқиқотҳои ғурури
расидаанд.

Пайдоиш ва инкишофи адабиёти хаттии Озарбайҷон
X-XII рафта мерасад ва он то рӯзҳои мо давраҳои
тараққиётро аз сар гузаронидааст. Ба давраҳои тақсими
он аз ҷониби адабиётшиносон – омӯзандагонии таърихи
озарбайҷон ба тариқи зайл сурат гирифтааст:

✦ *Адабиёти асрҳои XI-XII*

✦ *Адабиёти асрҳои XIII-XVI*

✦ *Адабиёти асри XVII*

✦ *Адабиёти асри XVIII*

✦ *Адабиёти асри XIX.*

✦ *Адабиёти ибтидоии асри XX.*

✦ *Адабиёти муосир (аз солҳои 20-и асри XX то ҳаҷри)*

Адабиёти асрҳои XI-XII. Дар асрҳои XI-XII
Озарбайҷон таъсири хилофати араб сусти гардида ва ҷаҳи
давлатҳои худидоракунии маҳаллӣ ба вуҷуд омада, дар
Табрез, Нахчивон, Ганҷа, Боку ва ғайра пайиаста ба
хунарамандӣ фарҳангу адабиёт низ боло рафта сохтмони
қалъаву мақбараҳо, китобхонаҳо авҷ гирифта
соҳибистеъдоду боғазл ба арсаи эҷод қадам гузоштанд.
Ҳатиби Табрезӣ, Ҳоконии Шервонӣ, Низомии Ганҷавӣ
назми Машриқзамин саҳми муносиб гузоштанд, ки дар
онҳо эҷодиёти Рӯдакӣ, Абулқосим Фирдавӣ таъсир
расонида буд. Дар адабиёти индавраи озарбайҷон ми
қасида, ғазал, рубой қувваозмоя кардани дигар
мушоҳида менамоем. Дар ин ҷода Меҳсети Ганҷавӣ
Хонум), Муҷириддини Байлакони ва дигарон хун
қомебиҳои назаррас ба даст овардаанд.

Истилоии муғулҳо ба ҳаёти иқтисодии фарҳангии
таъсири баде расонид. Истилогарон ёдгориҳои мадания
карданд ва эҷодкорон низ аз дасти душманон қушта
мамлакатҳои дигар рафта ба саломат нигоҳ доштанд. Дар
бадеи кайфияти ноумедӣ авҷ гирифт. Дар ҳамаи давра
озарбайҷон низ чараёни тасаввуф сурат гирифт, ки на
Зулфиқор Шервонӣ, Шамси Табрезӣ, Маҳмуд Шобустарӣ
буданд. Пайиаста бо ин дар адабиёти индавраи озарбайҷон
хуруфизм васеъ дида мешавад, ки намоёндаи Ҳаҷри

Насимӣ буд. Пеш аз он, ки оиди фаолияти ин шоири маълумот диҳем, андаке дар бораи ҳаракати ҳуруфизм таърифро лозим донистем. Ҳуруфизм чараёне буд, ки он Фаълуллоҳи Наимии Астарободӣ мебошад. Истилоҳи ҳуруфизм аз қилимаи ҳарфҳо гирифташуда, ҳуруф истилоҳи ҳарфиро, ки бо он Қуръони карим офарида шудааст, маънои онро дар ҳар як ҳарф як маъноро талқин мекарданд. Маънои онҳо «Худо- ин ман» буд. Аз ин қост, ки онҳо ҳамаи мӯъҷиза дониста, «Анал-ҳақ» яъне «худои ман дар ҳақиқат» буд. Лекин ин даъвои онҳо ба руҳониёии мутаассиб ба он ин буд, ки вакилони ҳуруфиҳо ваҳшиёна ба қатл мебарданд.

Насимӣ (1370-1417). Насимӣ шоири исёнкори ҳуруфизм буда дар Шемаҳӣ (ба қавле дар Боку) тавлид ёфтааст. Ӯ дар ҳамаи ҷанҳои мантиқ, риёзиёт, ҳандаса, табиатшиносиро аз худ карда ва аз ҷисогузори ҳуруфизм Фаълуллоҳ Наимӣ таълим гирифта, ба ҷаҳони умраш дар ҳамин ақида мемонад. Баъди он ки дар соли XIV Наимӣ бо фармони писари Темур – Мироншоҳ ба қатл карда мешавад, Насимӣ аз Озарбайҷон фирор карда ба Ҷаҳон Шарқӣ наздик меравад. Чанд муддат дар Туркия ва Ҷаҳон Шарқӣ карда ба Ҳалаб меояд. Дар давраҳои расмӣ ӯро ба ҷаҳоншуморанд ва ниҳоят ваҳшиёна ба қатл мерасонанд – ба ҷаҳоншуморанд аз танаш ҷудо мекунанд. Ривоят мекунанд, ки вай ба ҷаҳоншуморанд ҳам мардона қабул карда, дар дақиқаҳои охирини ҳаёт ба ҷаҳоншуморанд гуфтааст, ки дар он оҳанги муҳаббат ва исён баралло ба ҷаҳоншуморанд. Аз Насимӣ ашъори зиёди лирикӣ боқӣ мондааст, ки ба ҷаҳоншуморанд муҳаббати самимии инсонӣ тараннуми худро ёфтаанд. Ӯ ба ҷаҳоншуморанд ақидаҳои фалсафии ӯ дар ашъораш мучассам карда ба ҷаҳоншуморанд Насимӣ инсон – ин гулчанбери офаридгор. Ӯ ба ҷаҳоншуморанд қудрати дӯст доштан дорад. Магар ҳайвон нафосати ҳуруфизм меравад? Мақоми Насимӣ дар инкишофи забони ҳуруфизм низ бағоят калонаст. Вай гарчи асарҳои худро ба се забони арабӣ ва форсӣ офаридааст, лекин барои тозагии забони ҳуруфизм хосае додааст. Ин аст, ки нази Насимӣ дар Туркия, Ҷаҳон Шарқӣ Марказӣ хеле шуҳрат пайдо карда, эътибори бисёр ба худ кашидааст. Беҳуда нест, ки шоири туркман ба ҷаҳоншуморанд Андалиб дар асри XVIII бахшида ба Насимӣ достоне ба ҷаҳоншуморанд.

Дар асри XV иқтидори давлати темуриҳо дар хоки Озарбайҷон ба ҷаҳоншуморанд, ба сари ҳокимият сафавиҳо меоянд ва ба инкишофи

фарҳангу адабиёт имкониятҳо ба вучуд ме-
шахрҳои Табреш, Ардабил, Боку, Шемахӣ, Ган-
ёфтани савдо ва ҳунармандӣ як зумра до-
ҷуғрофия, фалсафа зиндагӣ ва эҷод мекардан
фаъолияти хосае доштанд. То ба мо расида ома-
Ҳақиқии Кишварӣ, Ҳабибӣ, Сурурӣ ва дигарон
адабиёти ин давраи озарбайҷон далолат медиҳа-
бошад, бо таҳаллуси Хатой шеърҳои зиёде эҷод
вай бо унвони «Насихатнома» китоби на-
унвони»Даҳнома» асаре дорад, ки дар он ма-
табиат, нома ба маъшуқа хеле ҷозибанок иншо шу-

Фузулӣ. (1494 —1556). Муҳаммад Сулаймон
соли 1494 дар шаҳри Карбалои Ироқ дар он
босавод таваллуд шадааст. Шоир аввал дар шаҳри
Бағдод таҳсил карда, умри худро дар Бағдод бо к-
сарф намудааст.

Фузулӣ дар тақомул ва инкишофи ғазали тур-
дошта, баъд аз Навоӣ дар ин жанр ниҳоят зебо
ниҳоят оҳангдор ғазал гуфтааст. Фузулӣ аз ҷи-
сар карда, ба жанри ғазал аҳамият додаву дар он
пайдо кардааст. Муваффақияти Фузулӣ дар жанр
гуфтаи худӣ ӯ бармеояд. Ӯ дар дебоҷаи кулшӣ
«Ҳамин, ки шоириам муқаррар гардид, як ва-
омӯхтани илмҳои гуногун сарф кардам».

Аз рӯи ақидаи дурусти Фузулӣ «Шеърҳои хори-
девори бетаҳкурсии бисе безъибор аст». Ғазал
чашмаи илму маърифат шодоб гардида, зиёда аз ҷ-
хонандаро мафтун месозад. Гарчанде ғазалиёти ши-
туркии Фузулӣ дар мамлакати мо асрҳо боз шӯх-
туркии ӯ ба қатори китобҳои хониши мактаб
даромадаву ғазалҳои самимию ҳаяҷонбахшии ӯ
хофизони гузашта ва ҳозира дар оҳангҳои гуногун
девори форсӣ-тоҷикии Фузулӣ то ҳол шӯҳрат наффта

Соли 1960 бо номи «Гулчин аз гулзори наъми
кӯшиши Раҳим Ҳошим китобчае нашр гардид. Ра-
сарсухани китобчаи мазкур дар бораи Фузулӣ, деҳони
ӯ, дар хусуси ашъори шоир маълумоти муҳтасар
озарбайҷонӣ профессор Ҳамид Араслӣ аз як нухсан
тоҷик ии Фузулӣ, ки дар соли 1589, яъне 33 сол пас

[illegible]

Фузулӣ осори бисёри илмӣ ва фалсафӣ низ таълиф кардааст. Ӯ ба забонҳои туркӣ, форсӣ ва арабӣ китобҳои фалсафии Фузулӣ «Анисулқалб» дорони фикри ҷаҳонӣ, пурэътирози шоир буда, «дар он афкори иҷтимоӣ ва ибраз дошта, ба ихлосу сипоси тамоми ҷаҳон маънӣ, образ ва ғояи ин асарро аз пешинагон гирифтааст:

*На ман танҳо шудам бонии ин ҳона
Асос аз комилони Ҳинду Шервону А
Се рукни хона буд аз Хусраву Ҳоқон
Ман аз Богдод кардам саъй дар та
Зи кони табъ фӯлоде бурун оварда А
Равон сӯи Хуросон кард аз Деҳливу
Ҷилое дод онро Ҷомӣ, он гаҳ ҷонин
Ҷиристод аз барои ходимони Шодмо*

Воқеан, ғазалиёти Фузулӣ барои «мардуми ҳодисаи басо ғуворои адабӣ ҳисоб меёфт, ки аз он дарду сӯзиши дил, фарёди рӯҳ, ҷонбозӣ дар роҳи арҷи ҳақиқат, висолу ҳичрони ишқ хонда мешуд». Фузулӣ бо самимияти ҳиссиёт, эҳсоси баланди шоирона, бо равшанӣ мусиқавияти ашъораш, махсусан ғазалиёти адабиёти халқҳои туркизабон, балки дар адабиёти мусулмонӣ мавқеи махсусе дорад ва ба эҷодиёти таъсир расонидааст.

Имрӯзҳо низ ғазалҳои Фузулӣ аз барномаҳои мустақкам ҷой гирифта, асарҳои ӯ дар Ўзбекистон ба ифтихор истодааст. Дар асри XVIII адабиёти озарбайҷон бо (эҷодиёти шоирони халқӣ) бештар шӯҳрат пайдо кард. Руфарганли Аббос, Сари-ошӯғ барин ғӯяндагонии халқии лирикии худ, таронаҳои дилангез ва достонҳои шӯҳрат доранд. Яке аз достонҳои маъмули ин баҳодурии «Кӯрӯғлӣ» мебошад. Бояд гуфт, ки дар Осиеи Миёна достонҳои зиёде бо номи «Гӯрӯғлӣ» ҳама онҳо низ характери баҳодурӣ-қаҳрамонӣ доранд. «Гӯрӯғлӣ» машҳури халқӣ буда, миёни халқҳои Осиеи Миёна Афғонистон маъруфият дорад. Халқи тоҷик бо унвони як силсила достонҳои манзуму мансур дорад. Достонҳои ба ин ном эҷодшуда манзум буда, аз ҷониби сароиди мешавад. Бино ба маълумоти Энсиклопедии Санъати тоҷик нусхаи тоҷикии «Гӯрӯғлӣ» дар охири

Харчанд ки ин эпоси қаҳрамонӣ ба нуҷуд омадааст. Харчанд ки ин эпоси қаҳрамонӣ таърихӣ дорад, омӯзиши он солҳои 30-юм шурӯб аз Ҷаҳоннамои Тоҷикӣ ва Ҷаҳоннамои Ҳиндӣ то ҳол тоҷикӣ аз ҷиҳати шаклу мазмун асари Ҷаҳоннамои Тоҷикӣ ба ҳисоби халқӣ буда, гӯяндагон аз мазмуни образ ва қиссаи Ҷаҳоннамои Тоҷикӣ эҷодиёти даҳони халқ истифода бурда, дostonҳои Ҷаҳоннамои Тоҷикӣ дар дostonи «Гӯруғлӣ»-и тоҷикӣ ба ҳисоби халқӣ мушоҳида мешавад. Аз ҷумла номи яке аз дostonҳои Ҷаҳоннамои Тоҷикӣ Ландахур буда, аз асари насри ривоятии халқӣ ба Ҷаҳоннамои Тоҷикӣ гузашта шудааст.

«Гӯрӯғлӣ» мисли асарҳои эпикӣ адабиёти
и кувва: ниски ва бадӣ дар муборизаи ҳамешагӣ қарор
дар достон дар шахси Райҳонараб, Боғлоншоҳ,
Донидаҳур ва дигарон амал намуда, ба озоиши Чамбули
Мастон мебароянд. Дар пахлуи Чамбули Мастон барои
мирдуми меҳнатӣ Гӯрӯғлӣ, Аваз ва фарзандони ӯ
Нуралӣ, писари Нуралӣ Шерафган муқобила мебаранд.

... ба қадри ҳақиқат ва қахрамони асосии дoston Гӯрӯғлӣ аст, вале
... ба қадри ҳақиқат ва қахрамони асосии дoston Гӯрӯғлӣ аст, вале
... ба қадри ҳақиқат ва қахрамони асосии дoston Гӯрӯғлӣ аст, вале
... ба қадри ҳақиқат ва қахрамони асосии дoston Гӯрӯғлӣ аст, вале
... ба қадри ҳақиқат ва қахрамони асосии дoston Гӯрӯғлӣ аст, вале

...равони мазмуни дoston борҳо хунрезиро содир гардида,
...дoston байрон мешавад ва муҳофизонаш асир меафтанд.
...кунваи некӣ ғалаба мекунад, шаҳр обод ва мардумаш
...аз миёни худ подшоҳи одил интиҳоб менамоянд. Дар
...точикӣ образи занону духтарон равшан тасвир гардида,
...аз олинҳои хусн буданашон дар муборизаҳо иштирок
...варшимоиҳо нишон дода, паҳлавониро аз асорати
...медиханд.

...фарққунандаи дигар дар «Гӯрӯғлӣ»-и тоҷикӣ бо
...тарофати тарафайн бунёд намудани оила аст. Аз ин рӯ,
...дар тасвири ҳусну латофати зан аҳамият медиҳанд.

... баъзе эпоси «Гӯрӯғлӣ» як дostonи мукамал буда, чандин
... бар бар мегирад. Ҳар як dostonи чанд боб буда, ҳангоми ба
... гузаштан оҳанги мусиқӣ ва вазни шеър тағйир меёбад.
... «Гӯрӯғлӣ»-и тоҷикӣ ҳичой буда, гӯяндагон асосан
... аз ёд мекунанд ва ҳангоми иҷро онро ба вазн мебароранд.
... баъзе воқеаҳои хурд, аз қабилӣ либоспӯшии занон,
... либоспӯшии баҳодурон, фотиҳа гирифтани қасрамонон,
... байни қанговарон лавҳаҳои яклухт ва матни тайёр доранд

ва гўяндагон ин порчаҳоро тарзе, ки ёд гирифтаанд, месароянд. Достонҳои эпос аз ҷиҳати ҳаҷм тағйир меёбанд ба ҷигунагии маърака ҳар достон аз 3-4 то 8-10 сӯат мебошад. Ҳаҷми ҳар достон 1,5-2 ҳазор байт иборат буда, дар тасвирҳои фолклори АИ Тоҷикистон вариантҳои гуногуни он мешаванд.

Дар аксари ин достонҳо қаҳрамон гурӯҳҳои ҷуғрофӣ ва вариантҳои озарии достон қаҳрамони асосӣ – Раҷаб ва Нобино – кӯраст. Мазмуни мухтасари достон чунин аст: Нобино ӯғлӣ – аспбони Ҳасанхон – Али рӯзе шоҳиди он каторкашӣ обӣ аз баҳр баромада ба галаи аспони ӯ ҳамроҳ мегузашт, муддате бо байталҳо будан боз ба баҳр баргашта гонӣ ва ин чанд муддат мегузараду байталҳо тойчаҳо мешаванд. Ҳамаи обӣ доштанд. Аспбон ин тойчаҳоро хеле дӯст медонист. Ба Туркия ба меҳмони Ҳасанхон меояд ва ӯ ба Али мебарояд. Барои меҳмон аспӣ хубе биёрад. Али ҳамон тойчаҳоро ба Ҳасанхон маъқул намешаваду фармон медиҳад, ки ӯро кофта гиранд. Али ба хона нобино, яъне кӯр бар мебарояд. Писари ӯро Кӯр-ӯғлӣ – писари кӯр ном мебаранд. Ин каторкашӣ саҳт алам мекунад ва дар пайи интиқоми Ҳасанхон Тойчаҳои ғазабӣ хонро оварда ба аспҳои зебои ин мегарданд ва онҳоро Кӯр-ӯғлӣ Ғирот ва Дурот ном мебаранд. Кӯр-ӯғлӣ – паҳлавони ҷанговар, ҷавандози мохир ва сароянда дар атрофи худ ҷандин ҷасуронро ҷамъ карда дар ҷангҳои маскан мегирад. ӯ аз хону подшоҳон интиқоми меҳсонӣ меситонад ва ба висоли маҳбубаи худ – Нигор меҷасад. Дар ғояҳои ватандӯстӣ, тарафдории мардуми ҷафодина будан ӯ ишқи поки инсонӣ пайваста тасвир гардидааст. Чунин достонҳои дигари халқии озарбайҷон, аз қабилҳои «Шин», «Ошиқ Ғариб», «Аслӣ ва Карам», «Аббос ва Гулқӯш» низ назар мерасанд. Адабиёти даҳонакии халқ ба бунёди шоирони давр аз қабилҳои Соибӣ Табрэзӣ, Масеҳӣ, Ғаффарӣ ва дигарон таъсири хубе расонид, ки дар эҷодиёти онҳо ин тараннуми ватандӯстиро мебинем.

Асри XVIII дар таърихӣ халқи озарбайҷон ба ҷангҳои мураккаб рафтааст. Агар дар ибтидои аср туркҳо Қаракӯро ноҳарок мебошанд, дар соли 1730 шоҳи Эрон Нодиршоҳ ба муқовимати баромад карда, хоки Озарбайҷон, Арманистон ва Ғурҷистонро ба худ қард. Инҳо ҳаракатҳои озодихоҳӣ авҷ гирифта, соли 1747 Нодиршоҳ кушта шуд ва давлати ӯ пароканда гардид. Дар мобайни он

...айҷон се хонигарӣ ба вучуд омад, лекин дар охири аср ...адноҳи Эрон аз нав ба Озарбайҷон хучум кард. Дар ...адабиёти пешқадами озарбайҷон сурат гирифт, ки ...раси он Саят Нова – Сайёди Наво буд. Саят Нова – ... (1712 1801) дар Тифлис тавлид шуда дар ҳамон ҷой ...аст. Ӯ ба миллати арманӣ мансуб буданааш нигоҳ ...озарӣ, арманӣ ва гурҷӣ шеърҳо сурудааст ва ...вақт ғояи дӯстиву бародарии ин халқҳоро тараннум ...дар назми озарӣ, ки худ бештар таронаҳои назми ...карда шеърҳои дилчаспе офаридааст, ки аз ҷониби ...суруда мешуданд. Аз шоирони дигари ин давраи ...Ишоти Шервонӣ, Шокир Шервонӣ, Маҳчур Шервонӣ, ...Хоста Қосим ва дигаронро номбар кардан мумкин ...танҳо бо асарҳои лирикӣ, балки бо дostonҳои ишқӣ- ...биходурӣ баромад кардаанд. Аз ҷумла, Маҳчური ...«Қиссаи Шерзод» ва «Қиссаи Шаҳриёр» машхур ...пазарраси адабиёти асри XVII-и Озарбайҷон дар ...шоири барҷастаи давр – Мулло Валӣ Видодӣ ва Мулло ...мӯҷассам гардидааст.

Валии Видодӣ. Мулло Валии Видодӣ соли 1707 дар ...таваллуд шудааст. Ӯ дар ҳамон ҷой таҳсили илм ...сонӣ худаш мактабе ташкил карда муаллимӣ мекунад. ...ташд, ки Видодӣ муддате дар Тифлис зиндагӣ карда, дар ...Ираюши II хидмат карда будааст. Видодӣ дар ҷараёни ...иш беш аз сад сол умр дида, соли 1808 вафот кардааст), ...ҳои бисёри таърихӣ гардидааст. Аз ин ҷост, ки дар ...тазодҳои гуногуни зиндагӣ ба назар мерасанд. Агар дар ...солҳои ҷавонӣ гуфтаи ӯ хушиҳои айёми шубоб ба қалам ...бонд, дар шеърҳои дар айёми пиронсолӣ эҷод кардааш, аз ...«Мусибатнома», ки ба муносибати кушта шудани ...Хусайни Муштоқ гуфта шудааст, шоир ҷанҷолҳои ...байни қабилавиро ҳақиқатнигорона тасвир менамояд, онро ...мекунад.

Мулло Паноҳи Воқиф. Мулло Паноҳи Воқиф соли 1717 дар ...пом деҳа тавлид ёфта, овони бачагии вай байни мардуми ...гузаштааст. Аз ин ҷост, ки вай паҳнои кишвари худ, ...мардуми онро хеле дӯст доштааст. Муҳаббат ба назм ...таассути назми ошуғӣ пайдо шудааст. Пайваста бо ин ...маълумоти ҳама тарафа гирифта, соҳиби дониши қомусӣ ...аст. Ӯ аз меъморий, нучум, мусикӣ саводи хубе доштааст. Ин

аст, ки дар байни мардум мақоли «На ҳар саводно» ба шуда метавонад» ба вучуд омадааст. Дар ҷиҳати ин Қаробог меояд ва дар шаҳри Шуша мактабе кушода ба таълим медиҳад. Даре нагузашта ҳокими Қаробог – Иброҳимов ба корҳои хориҷии худ таъин мекунад, ки вай дар ин охири умри худ хизмат кардааст. Вокиф ҳамчун арифии ҳаёти сиёсии Қаробог хизматҳои зиёде кардааст, ҳамчун куллаи баланди адабиёти асри XVIII-и Озарбайҷон ба таълим. Вокиф пеш аз ҳама ҳамчун шоири лирик ба назар мерасад. Лирикаи вай аз ҳаргуна хислатҳои ҷузъиёти динӣ холи нест. Зебӣ, хусну малоҳат, табиати дилкаши диёри худ аст. Таърихи адабиёти мумтози озарбайҷон ҳамчун асосгузари адаби ҳақиқатнигор шинохта шудааст. Зеро ҷӣ дар ашъари вай дар овони ҷавонӣ эҷод кардааш ва ҷӣ дар шеърҳои ӯ асоси айёми калонсолӣ офаридааш, пайваста бо манзараҳои табиати ҳаёти одамони он бо тамоми ҳастияш ифодаи худро ёфтааст. Вай оҳиста-оҳиста овози худро нисбати бесадолатӣ баланд кардааст. Ба ин маънӣ муҳаммаси машҳури вай «Ман ҳақиқатро ба мисоли равшан аст. Вай дар ин шеър адолатро ба муқаблаи гузашта, нисбати зулму дурӯғ рӯи рост баромад мекунад. Манъанаҳои Вокиф аз ҷониби Абулқосим Набестӣ, Шустӣ ва барин шоирони давр давом дода шудаанд. Ибтидои ҳаёти ҳалқи Озарбайҷон ба ҳамроҳ гардидани мамлакат ба ҳарактернок аст, ки ин ба ҳаёти адабӣ бе таъсир намондааст. Ҳамин давр саркарда, дар адабиёти Озарбайҷон маърифатпарварӣ вусъат мегирад, ки намоёндогони ин аббос Аббос Кулиёго Боқихонов, Мирзо Шафеи Нога, Мирзо Куткашенскийҳо буданд.

Ҳалқи озарбайҷон тавассути забон ва адабиёти рус ба Аврупо ошноӣ пайдо кард ва нахустин намоёндогони адабиёти озарбайҷон ба майдон омаданд, ки ин дар миёни Аббоскулиёго Боқихонов, Мирзо Шафеи Нога ва Мирзо Куткашенскийҳо ба назар мерасанд. Аз ҷумла Аббос Боқихонов (1794-1847), ки бо таҳаллуси Қудсӣ маъруф аст, таърихи ҳалқи озарбайҷон ҳамчун шоир, олим ва маърифатшинохта шудааст. Асарҳои «Таҳзиб-ул-ахлоқ», «Асрар-ул-қонун», «Қонуни Қудсӣ», «Ғулистони Ирам», «Китоби Асқария» ва ғайра тааллуқ дошта, дар аксари онҳо ақидаҳои маърифатпарварӣ инъикоси худро ёфтаанд.

Намоёндаи дигари адабиёти маърифатпарварӣ ин асар

Дар адабиёти бадеии ин давра тобишсон гирифтанд, ки яке аз намояндагони чунин адабиёт Шервонӣ (1835-1888) буд. Вай дар Шимаҳӣ таълиқи ёфта баъдод ва Димишқ таҳсил гирифтааст. Соғӣ тавонада омӯхта, яке аз асосгузори мақтаби русӣ-озарбайҷонӣ. Ин аст, ки дар асарҳои вай ғояҳои маорифпарварӣ ба мерасанд. Шервонӣ дар эҷодиёти худ ҳамчун бехтарин анъанаҳои Фузулӣ, Вокиф, ҳаҷивнавис Токир Мирзо Фаталӣ Охундов намудор мегардад. Дар адабиёт Озарбайҷон мавқеи адибаҳо низ равшан ба назар меояд. Маҳфилҳои ҳосаи адабии занон вучуд дошт, ки яке аз онҳо «Унс» номида шуда, онро шоира Нотавон сарварӣ мегардид. Ин давра Ҳайронхонум (1756-1838), Ошиқ Парӣ (1801-1840), Хонум Камина (1840-1888) ва Хуршедабону Нотавон (1840-1888) номбар кардан мумкин аст, ки бо мероси ҳосаи адабии ин давра.

Нотавон набераи хони охирини Қаробог – Нотавон дар шаҳри Шуша таълид ёфтааст ва аз хурдӣ соҳибии гардида, ба адабиёт шавқи зиёд доштааст. Дар ҷаҳони адабии XIX дар адабиёти озарбайҷон инчунин Абулқосим (1812-1873) ва Мирзо Насрулло Баҳор (1834-1883) бо эҷодиёти худ ҳиссаи арзанда гузоштаанд. Бояд гуфт, ки дар равнақ маорифпарварӣ-демократии Озарбайҷони асри XIX аз Фаталӣ Охундов ва Начафбек Вазировҳо ба ғоят қалон аст.

Мирзо Фатҳалӣ Охундов (1812-1878). Фарзанди Озарбайҷон, адиб, маорифпарвар ва мутафаккир Мирзо Охундов соли 1812 дар шаҳри Нуҳ дар оилаи сандогари ёфта, баъди муддате бо модараш аз Эрон бармегардад ва тағояш Алӣ Аскар Охунд ба воя мерасад. Вай муддате дар шаҳри Ганҷа таълимоти динӣ гирифта, дар ҳамон замон маъруфи давр Мирзо Шафеи Возеҳ шиносо мегардад. Қисмати минбаъдаи мутафаккири оянда мақоми бозиддааст. Маҳз бо маслиҳати Возеҳ Фаталӣ аз интиҳи рӯи даст кашида, ба омӯхтани фарҳанги дунёвӣ шуруъ мекунад. Русиро ба хубӣ омӯхта, дар 22 солагӣ дар маҳкамаи иншо дар вазифаи тарҷумонӣ фаъолият оғоз менамояд. Пайиш мақтаб аз забони озарбайҷонӣ дарс медиҳад. Наздиқӣ ба мақтаби мазкур адиби маърифатпарвар Хачатур Аббасов гардидани Охундов бо муҳити адабии Тифлис ва интиҳи дар ҳаёти адабии давр мегардад. Маҳз дар ҳамин ҷой вай номдори он замон шиносо шуд, ки ҳамаи ин ба таълиқи

Охундов минбаъд ҳамчун шоир, наҷиб, файласуф ва адабиётшинос дар инкишофи адабиёти озарбайҷон сахми босазое мегузорад. Охундов дар таърихӣ адабиёти озарбайҷон пеш аз ҳама аз ҷиҳати инноватории драматургия шинохта шудааст. Вай бо шаш наъраи таърихӣ драматургияи ҷаҳон сахми арзанда ҳамроҳ кардааст. Дар матнҳои Охундов тамоми разолат, қабоҳат, ҷаҳолати ҳақиқатро реалистона ба қалам дода шудааст. Аз ҷумла дар «Ҳимоятгарони Табрез» гарҷи ноадолатҳои судӣ дар ҷаҳони хизматчиёни он тасвирёфта бошад ҳам, дар асл ҳақиқати подшоҳии замони ҳудӣ муаллиф дар назар доштааст. Охундов дар комедияҳои «Мулло Иброҳим Халили» ва «Ҳасими набототшинос Мусё Жордан», «Ҳоҷи Қаро», «Ҳасими мирди хасис») нуқсонҳои давру замони худро бо ҳақиқати ҳаёти возеҳу равшан баён карда, нисбати ҳаргуна ҷаҳолат ва ҳақиқати ҳаёти ҳаққонанда-тамошобинро бедор мекунад. Чунончӣ, дар «Мулло Иброҳим Халили кимёгар» муаллиф кирдуқори ҳақиқати ҳаётиро гурӯҳи руҳониёнро, ки аз нодонии мардум истифода бурда ба ҳақиқати ҳаёти нафрангӣ пеш гирифтаанд ва барои боигарӣ аз ҳаргуна ҳақиқати ҳаёти даст нақашадаанд, фошо-фош танқид мекунад. Онҳо ба ҳақиқати ҳаёти рабӯи корашон гуногун. Чунончӣ, Ҳоҷи Карим - заргар, Ҳоҷи Чаббор, - савдогар, Сафарбек - муттаҳам, Салмон - мулло, Ҳоҷи Қаро - табиб ва ҳамаи онҳо - аҳли риё. Танҳо Ҳоҷи Нурӣ - ҳақиқати ҳаёти ҳаққонанда буда ба муқобили онҳо гузошта шудааст. Вай ба ҳақиқати ҳаёти рабӯи мусбӣ ба муқобили ҷаҳолат баромад мекунад ва ба ҳақиқати ҳаёти рабӯи фиребгарону ҳаннотонро фош месозад. Комедияи дигари Охундов «Ҳасими набототшинос Мусё Жордан ва Ҳасими маншӯр дарвеш Масталишоҳ», ки соли 1850 навишта шудааст, яке аз асарҳои мукаммали адиб ба шумор рафта, дар ин асар муаллиф аз нодонӣ дар ҷаҳолат ғута задани мардум ба ҳақиқати ҳаёти бурда, бо ҳар роҳ фиреб додани онҳо аз ҷониби як ғута доданчи фош карда шудааст. Дигар комедияҳои Охундов низ дар ҳақиқати ҳаёти мазмун навишта шуда, онҳо дар рӯзҳои мо низ қимати ҳақиқати ҳаёти худро гум накардаанд. Мирзо Фатҳалӣ Охундов бо ҳақиқати ҳаёти Сабӯҳӣ шеърҳо эҷод карда, як қатор манзумаҳо навиштааст, ки аз онҳо марсияи «Достони Шарқ ба вафоти Пушкин», «Ҳоҷи Қаро дар бораи Саид Амалидори Салёний» ва ғайраҳо номбар карда шуда мумкин аст. Аз ҷумла, «Достони Шарқ ба вафоти Пушкин», ки соли 1857 ба забони форсӣ навишта шуда, ҳудӣ ҳамон сол аз ҷониби Охундов ба забони русӣ тарҷума гардида, дар маҷаллаи «Московский

наблюдатель» нашр мегардад, диққати ҳамагонро ба худ ҷаъл тахририяти журнал ин асарро «Гулдастай аҷонбе дар сабаи менамад. Мирзо Фатҳалӣ Охундов бо мақсади муваққатӣ намудани ғояҳои худ ба наср мурочиат намуда, ба «Ситораҳои фирефташуда» қиссае таълиф, кардааст, ки ба баланди эҷодиёти Охундов номидан мумкин аст. Дар ситора муаллиф ба мавзӯи таърихӣ — ба замони ҳукмронии ҷохилтарини Эрон Аббоси I мурочиат намуда, ҷаъл гушношуниду ҷашм надидаи бераҳмонаю ҷохилонро ба фуҷури дарбори ӯро саҳт мазаммат мекунад ва ба ин мешавад, ки давраи ҳукмронии Насриддиншоҳ низ аз он ҷаъл. Ба ҳаёти тоқатфарсои мардум танҳо шоҳ айбдор аст. Мирзо Охундов ҳамчун мутафаккир-файласуф низ ҳеле маърифат ақидаи хирадмандонаи худро дар рисолаи фалсафии «Танҳо шаҳзодаи Ҳинд Камолул-Давла ба шаҳзодаи Эрон Ҷаъл васеъ ҷавоби Ҷалолул-Давла ба ӯ» ҳеле моҳирона баён карда, ин рисола муаллиф мардумро аз қарри ҷаҳолат ба сӯи нуруи даъват менамояд. Мирзо Фатҳалӣ Охундов инчунин ин адабиёти бадеӣ дар ҷамъият, мақоми жанрҳои ҷудогонаи ин кишофи адабиёт, дар онҳо ҳақиқатнигорона интиқос намуда, маърифати ҷолиби диққате дорад, ки дар онҳо ин маърифатпарвар-демократи реалист баромад мекунад. Мирзо Фатҳалӣ Охундов ҳамчун публисист-журналисти оташӯрои асарҳои публисистӣ дорад, ки дар онҳо низ ғояҳои маърифатпарварии демократии мутафаккир равшан ба назар мерасанд. Ҳамчун Мирзо Фатҳалӣ Охундов ин донишманди қомусӣ дар тамаддуни Озарбайҷони асри XIX ҳамчун ситораи тобиш ба маърифат ба назар мерасад.

Бехтарин анъанаҳои Мирзо Фатҳалӣ Охундовро ин дигари адабиёти ин давр Начафбек Везиров (1854-1928) ва Махсусан, мақоми ӯ дар инкишофи драматургия ва ситораи Озарбайҷон бағоят калон аст. Дар асарҳои саҳнавӣ «Аҳли сел», «Ҷӣ киштнамой ҳамонро мебардорӣ», «Ғуссан Фатҳалӣ», «Танҳо як ном монд», «Қаҳрамонони даврони маърифатпарварии адиб ҳеле ҷозибанок талкин ёфтааст. Ин ки ӯро «Островский Озарбайҷон» номиданд.

Ибтидои асри XX дар Озарбайҷон ҳамчун дигар ин минтақа бо рӯйдодҳои инқилобӣ ҷолиби диққатаст, ки ин ба бадеӣ низ бетаъсир намондааст. Дар ин бобат мақоми ӯро маҷаллаҳо, маҳфилҳои адабӣ бағоят калон буд, ки дар онҳо

на ба нав мерасиданд. Махсусан, дар ин бобат хидмати Мулло Насриддин», ки дар сари он адибони маъруфи давр Собирон, Чалил Мамадқулизода меистоданд, бағоят калон аст, ки эҷодиёти Абдурахимбек Ахвердов (1870-1933), Юсуф Саъиди (1887-1943), Султон Мачид Ғанизода (1863-1943), Сикҳат Махдизода (1874-1918), Муҳаммадхон (1878-1920), Ҳусайнҷовид Расизода (1882-1944), Шайх (1881-1959) дар ҳамин давра ташаккул ёфта, минбаъд ба онҳо дар равнақи адабиёти озарбайҷон саҳми сазоворе расид.

Мирзо Алиакбар Тохирзода Собир (1862-1911) бо фақуллодаи худ дар адабиёти ин давраи озарбайҷон тавассути ас. Дар ташаккули эҷодии вай ҳамчун шоири «Мулло Насриддин» журнали «Мулло Насриддин», ки аз соли 1906 бо мақсади таълиму бағоят калон аст. Собир дар маърифатпарварӣ ва анъанаҳои Мирзо Фатали Охундовро давом дода, бо шеърҳои ҳаҷвӣ низ басо шинохта шудааст. Вай дар ҳамаи бою амалдоронро, ки аз нодонӣ бесаводӣ мардуми ҷаҳонро ба бӯрида бурда, дар ҳар қадам онҳоро фиреб мебуданд, ба мақсади таълиму бағоят калон аст. Ингуна асарҳои вай сонитар дар «Хуб-хубнома» гирд оварда шудаанд, ки он дар Туркия, Иттиҳоди Шӯравӣ зиёде дорад. Ин аст, ки минбаъд анъанаҳои ӯро дар ҷаҳон Эрон Али Мачуз, Али Назмӣ, Ғамгусор Алиқули, Собирон шоирон давом доданд.

Чалил Мамадқулизода (1866-1932) дар адабиёти озарбайҷон драматург ва нависандаи маҳоратноки ҳикояҳои хурд будааст. Вай бештарин қисми умри худро ба журнали «Мулло Насриддин» бахшидааст ва аксар ҳикояҳои ӯ низ дар ибтидои ҷаҳон ин журнал ҷой гирифтаанд. Дар ҳикояҳои Чалил Мамадқулизода, аз қабилҳои «Дар Эрон хуррият», «Хурӯси пирвердӣ», «Куттии почта», «Қурбоналибек» ва ғайра аз ҷониби тӯдаи ҷаҳон ба мақсади таълиму бағоят калон аст. Собир дар маърифатпарварӣ ва анъанаҳои Мирзо Фатали Охундовро давом дода, бо шеърҳои ҳаҷвӣ низ басо шинохта шудааст. Вай дар ҳамаи бою амалдоронро, ки аз нодонӣ бесаводӣ мардуми ҷаҳонро ба бӯрида бурда, дар ҳар қадам онҳоро фиреб мебуданд, ба мақсади таълиму бағоят калон аст. Ингуна асарҳои вай сонитар дар «Хуб-хубнома» гирд оварда шудаанд, ки он дар Туркия, Иттиҳоди Шӯравӣ зиёде дорад. Ин аст, ки минбаъд анъанаҳои ӯро дар ҷаҳон Эрон Али Мачуз, Али Назмӣ, Ғамгусор Алиқули, Собирон шоирон давом доданд.

ҷамъияти гузашта фошо-фош мазаммат карда шуданд. Адабиёти бойи мумтоз ва маърифатпарварӣ-демократӣ солҳои 20-уми асри XX адабиёти нави озарбайҷонро мувофиқи талаботи давраи замони бо шакли маъмуний ёфта, дар ҳамбастагӣ бо адабиёти дигар ҳақиқатҳои Шӯравӣ ба ҳазинаи тамаддуни умумҷаҳонӣ сахт ба ибтидои давраи бунёди ин адабиёт Хусеин Чабборли, Алиқули Ғамгусор, Мамадсаид Урдубодӣ, Саҳмгузорӣ карда бошанд, сонитар Сулаймон Рустам, Микоил Мушфиқ, Расул Ризо, Мамад Раҳим, Усмон Истеъдодхо ҳамроҳ шуданд, ки дар асарҳои онҳо жанрҳои нави назм намудор гардиданд.

Адабиёти давраи нави озарбайҷонро инчунин таърихӣ ба марҳилаҳои зерин тақсим кардаанд:

↓ *Адабиёти солҳои 1917-1920;*

↓ *Адабиёти солҳои 1920-1930;*

↓ *Адабиёти солҳои Ҷанги Ватани солҳои 1941-1945;*

↓ *Адабиёти солҳои баъди ҷанг аз соли 1945 то ҳоло*
Озарбайҷон,

↓ *Адабиёти муосири озарбайҷон*

Агар ду давраи аввал бештар хусусияти таърихӣ бошад, давраи сеюм асосан бо офаридани асарҳои патриотӣ диққат аст. Дар ин давра эҷодиёти Сулаймон Рустам, Раҳимов, Меҳдӣ Хусеин, Мирҷалол барин адибон ҷолиб аст, ки дар асарҳои онҳо ҷасорату мардонагии мардуми барои ҳимояи Ватан дар гузаштаву замони ҷанг ҳама ҷиҳатҳои ифодаи худро ёфтааст. Адабиёти замони баъди ҷанг низ бо ҳаётии иҷтимоиву иқтисодӣ ва фарҳангии ҷамъияти буда, дар онҳо бештар ҳаёти мардум бе нафаси давраи ифодаи худро ёфтаанд ва ҳамчун адабиёти дигар ҳақиқатҳои Иттиҳоди Шӯравӣ бештар дар ҷорҷӯбаи «реалистӣ» таъриф оғарида шудаанд. Муҳимаш он аст, ки дар ин давраи Озарбайҷон аз ҷиҳати эҷодӣ камол ёфтанд, жанрҳои нави адабиёти бадеиро аз бар карда «Китобхонаи адабиёти озарбайҷон» бунёд карданд. Дар ин ҷода Меҳдӣ Хусеин, Мирҷалол Мамадсаид Урдубодӣ, Маноф Сулаймонов, Аваз Содик, Алим Илс Афандиев, Сулаймон Рашон, Абдул Ҳасан, Хусеин Байрам Байрамов, Ёуртам Иброҳимбеков ва дигарон ҷолиби диққат ба даст овардаанд. Дар адабиёти ин давраи таърихӣ ҳамчун пешина мавқеи назм низ калон буда, дар инкишофи он

Ҳамини Рустам, Расул Ризо, Мамад Раҳим, Усмон Аҳмад Чамил, Нигор Рафибейлӣ, Марворид Дилбозӣ, Абдуллода, Набӣ Ҳазрӣ, Қобир Навруз, Товфиқ Байрам, Алӣ Ҳасанов саҳми арзанда гузоштаанд. Дар асарҳои онҳо ҳаёт ва ҳақиқат бо таровишҳои хосаи худ тасвир ёфтаанд. Ҳамин тариқ дар драматургияи Озарбайҷон низ дидан мумкин аст. Ҳамини Озарбайҷон беҳтарин анъанаҳои гузаштагонро давом дода ба ин жанрҳои нави драматургияро, аз қабилӣ ба психология ривож додаанд. Робитаҳои адабии тоҷикӣ бо ӯзбекӣ озарбайҷон ба асру замонҳои пешрафта мерасанд. Ҳамини халқи озарбайҷон Низомии Ганҷавӣ ба забони тоҷикӣ достонҳои бе заволи худро офарида, ба анъанаи тоҷикӣ дар адабиёти Шарқ асос гузошта бошад, минбаъд дар адабиёти Алишер Навоӣ илҳом гирифта, ӯро устои худ меҳисобад. Дар мактабҳои Осиёи Миёна ашъори Ҷузӯлӣ дар як ҳаҷми Хофизу Навоӣ, Маҷрабу Бедил омӯхта шудаанд. Ҳамини ба эҷодиёти адибони гузаштаву муосири озарбайҷон таърифу нашри асарҳои онҳо низ хеле хуб ба роҳ монда буд. Ҳамини шеърҳои достонҳои Самад Вурғун, Расул Ризо, Рустам ва дигар шоирони Озарбайҷон, романҳои Меҳдӣ Мамадсаид Урдубодӣ, Мирзо Иброҳимов ва қиссаву асарҳои дигар насрнависони озарбайҷон ба забонҳои тоҷикӣ ва ӯзбекӣ таърифу нашр гардида, онҳоро китобхонаҳои мо бо шавқи ҷаҳонӣ мекунам. Оиди паҳлӯҳои ҷудогонаи эҷодиёти адибони тоҷикӣ аз ҷониби олимони мо тадқиқотҳои илмӣ низ ба сомон оварда шудаанд.

Савол ва супоришот:

1. Робитаҳои адабии тоҷикӣ ва ӯзбекӣ бо мардуми Қарқоз.
2. Таърифи асарҳои адибони минтақа ба забони тоҷикӣ, ӯзбекӣ ва омӯхта шудани адабиёти халқҳои минтақа.
3. Адабиёти Озарбайҷон ва давраҳои таърихи ташаккули он.
4. Адабиёти Ганҷавӣ- асосгузори ҳамсанависӣ дар адабиёти Шарқ.
5. Таърифи Ҷузӯлӣ ва хусусиятҳои жанри он.
6. Мирзо Фатҳалӣ Охундов – адиби маърифатпарвар.
7. Таърифи на гоии романи Мамадсаид Урдубодӣ «Шамшер ва Ҷаҳанно».

Савол Вурғун – адиби достонсаро.

Робитаҳои адабии тоҷикӣ озарбайҷон.

АДАБИЁТИ ГУРЧИСТОН ВА ДАВРАҲОИ ТАШАККУЛИ

Нуктаҳои асосӣ:

1. Пайдоиш ва давраҳои инкишофи адабиёти гурҷӣ
2. Эпоси халқи гурҷӣ ва хусусиятҳои муҳимтарини он
3. Мавзӯ ва мундариҷа, жанрҳои асосии адабиёти гурҷӣ.
4. Маълумот дар бораи адабиёти муосири гурҷӣ
5. Ҷойҳои адабии тоҷикӣ гурҷӣ.

Адабиёти гурҷӣ низ ҳамчун адабиёти як қатор халқҳои таърихӣ қадима ва бой дорад ва он дар ибтидо аз эҷодиёти халқ оғоз гардидааст. Дар эҷодиёти даҳонакии мардуми гурҷӣ афсонаҳо, сурудҳои лирикӣ мақоми арзандаро нишон медиҳанд. Пайдоиши адабиёти хаттии гурҷӣ низ ба асрҳои пеш аз ҷаҳони мерасад, онҳо дар асри IV аз ҷониби истилогарони насронӣ қаллисо нест карда шудааст. Хат ба алифбои таърихӣ қадима дорад ва то асри XI алифбои динӣ ва дошта, аз асри X алифбои фуқаро – мхедрули офарин имрӯзҳо низ шакли мӯъҷаз гардидаи он амал мекунад. Гурҷиро мувофиқи давраҳои таърихӣ тараққиёти марҳилаҳои зерин тақсим кардаанд:

1. Адабиёти замони қадим: аз асрҳои V то асри XVIII
Ин марҳила боз ба давраҳои зерин тақсим мешавад:

- ↓ адабиёти ибтидоӣ давраи феодализм
- ↓ адабиёти давраи инкишофи феодализм (асрҳои VI-XIII)
- ↓ адабиёти поёни феодализм (асрҳои XIII-XVIII)

2. Адабиёти асри XIX ва ибтидои асри XX:

- ↓ адабиёти ибтидоӣ асри XIX;
- ↓ адабиёти солҳои 60-70-и асри XIX;
- ↓ адабиёти солҳои 80-ум;
- ↓ адабиёти солҳои 90-ум;
- ↓ адабиёти ибтидоӣ асри XX (солҳои 1900-1920)

3. Адабиёти асри XX (аз солҳои 20-уми асри XX то ҳоло)

4. Адабиёти замони истиқлол.

Мардуми гурҷӣ ҳамчун дигар халқҳои минтақа дар барои озодиву истиқлоли худ ба муқобили истилогарон мубориза бурда омад, ҳамаи ин дар адабиёти бадеӣ баён омадани асарҳои бо ғояҳои ватандӯстӣ, озодихоҳӣ, инсоният тоб ёфта гардиданд. Жанрҳои асосии адабиёти гурҷӣ сурудҳои халқӣ, афсонаҳо, достонҳои қаҳрамонӣ, мақолҳо, ҷисмонҳо ва ғайра ба шумор меравад. Мувофиқи

Юнони Қадим – Ксенофонт ҳанӯз дар асри IV-и пеш аз Ҳ. ба байни гурчиҳо сурудҳои аскарӣро ба тарзи умумӣ эҷод кардаанд. Дар байни асарҳои қадимаи эҷодиёти даҳонакии халқи Юнони «Эстерианӣ» мавқеи ҷудогона дорад. Дар он ишқи Абиссалом ба Этерином, духтари ҷӯпон ва муборизаи онҳо бо Мурма ном дев инъикоси худро ёфтаанд. Дар байни гурҷӣ инчунин дostonҳои «Торумор гардидани князигарии Арсен» ва «Суруд дар бораи Арсен» низ мавқеи хосаеро дорад, ки муборизаи деҳқонон ба муқобили истисмори феодалҳо рафтааст. Бояд гуфт, ки дар адабиёти гурҷӣ то асри XI ҳеҷ калисой мавқеи асосиро ишғол намурад, ки ин аз афкори ҷаҳонии ҷудогонаи мардуми гурҷӣ дарак медиҳад. Дар адабиёти даҳонакии халқ ва асарҳои динӣ-калисой аз асрҳои IX-XI, адабиёти дунёвӣ низ ташаккул ёфт, ки ҳанӯз дар адабиёти ин муносаҳои он муборизаи халқи гурҷӣ ба муқобили феодалӣ ифодаи худро ёфтаанд. Зеро аз асрҳои XI-XII, Юнони ҳукмронии Довуди Бунёдкор, Георгий ва Тамараҳои Гурҷистон дар арсаи байналхалқӣ мақоми муҳимро ишғол кардаанд. Аз ҳама вақт саркарда дар ҳаёти иқтисодӣ ва фарҳангии мардуми онҳо кулӣ руҳ медиҳанд ҳаргуна иншоотҳо қад қарғонро деҳоти нав бунёд мегарданд, фирҳангу адабиёт мебарорад. Ҷойи адабиёти динӣ-калисойро адабиёти дунёвӣ мегирад. Аз ҳама давр саркарда робитаҳои адабии Гурҷистон бо ҷаҳонҳои ҳамсоя вусъат пайдо мекунад. Асарҳои адибон ва ҷаҳонии Юнони Қадим, аз ҷумла асарҳои Ҳомер ба забони гурҷӣ тарҷума гардиданд, асарҳои адибони гурҷӣ ба забонҳои форсӣ-тоҷикӣ тарҷума мешаванд. Дар навбати худ хонандагони гурҷӣ «Ҳамса» ва «Ҳамса» барин шоҳасарҳои адабиёти форсӣ тоҷикӣ мегарданд, ки ин ба эҷодиёти адибони гурҷӣ таъсири калоне меорад. Ҳамаи тарик, асри XII оғози давраи адабиёти мумтози гурҷӣ мебошад. Лекин истилогарони муғул бисёрро аз ҷаҳонҳои ғарбӣ несту нобуд карданд. Танҳо аз асарҳои дар ин давра ба ҷаҳон пораҳои ҷудогонае то ба мо омада расидаанд халос. «Амиран Дарачонианӣ», «Висрамианӣ» ва асари адиби гурҷӣ Шота Руставелӣ «Паҳлавони пӯсти палангпӯш» (или «Палангинапӯш») аз ҷумлаи онҳост.

Шота Руставелли. Оиди ҷараёни зиндагии Шота Руставелӣ то ҳама ҳақиқати муқаммале омада нарасидааст. Танҳо аз ҷаҳон ба Малика ба ҷаҳон дар асри XII ҳукмронии Гурҷистон буд, бахшида шудани «Палангинапӯш» маълум мегардад, ки шоир дар ҳамаи аср

умр ба сар бурда будааст. Достони «Палангинапӯш» ба адабиёти гурҷӣ, балки дар тамоми адабиёти персимаҷорӣ ҷойҳои намоёнро ишғол менамояд. Дар асар муҳаббат инсонӣ пайваста бо тараннуми дӯстиву рафокати баҷаи инъикоси худро ёфтааст. Сужети достон хеле таъкиди диққат аст. Подшоҳи машҳур бо номи Ростеван, ки иншоидохтарони танҳояшро, ки дар ҳусну малоҳат беҳамто буд, эълон мекунад. Ў Тинатан ном дошта маҳбубан сарлашвар буд. Боре ҳангоми шикор Ростеван ва Автандил дар дараи дучор мешаванд, ки пӯсти паланг дар бар дошт. Тинатан карданд, ки бо вай мусоҳиб шаванд, лекин барабас рафт. Автандил худро таҳқирушуда донисту малул гашт. Тинатан аз маҳбуби хоҳиш кард, ки ҳамон палангпӯши афсонавиرو ҷустуҷӯи ӯро Вай бечуну чаро аз пайи иҷрои илтимоси маҳбубааш тарғибу ҷустуҷӯҳои зиёде вай палангинапӯшро дарёб карда ба ӯ бешуд. Маълум гардид, ки Палангинапӯш Тариел ном донишманди қисси ҳузнангезашро ба Автандил ҳикоя карда гуфт, ки асилзодаҳои ҳинд буда, гирифтори ишқи шохдохтарони мегардад. Дариҷон гардида будааст. Такдир ба онҳо маддад намерасад. Нестан Дариҷон – Парсадан ўро ба шоҳи Хоразм ба ишқдорвориси тоҷу тахти худ эълон мекунад. Дар сурате, ки боварӣ ба Тариел мешуд. Нестан Дариҷон маҳбубашро индор рақибаашро ба қатл расонида, ҳокимиятро ба даст даромада атрофиён хабардор шуда маликаро ба беҳаёӣ айбдор ва ба қазои саҳт ўро аз хоки Ҳиндустон берун мекунад. Тариел ҷустуҷӯи маҳбубааш мегардад, лекин ўро дар ҳеҷ ҷой наёфт. Ватан мекунад ва дар ғорҳо умр басар мебарад. Автандил бародархонд шуда, вайро таскин медиҳад ва аз пайи ӯро Нестан Дариҷон мегардад. Ниҳоят пайи ўро дарёб карда менамоянд, ки вай дар қалъаи Качетӣ маҳфуз аст, он ҷойро ба ӯ имкон надорад. Тариел ва Автандил бо Придон (Фариҳон) посбони қалъа дӯстӣ пайдо карда дар якҷоягӣ Нестан Дариҷон мекунад. Баҳодурони ғолиб хушнудона ба қалъаи Качетӣ бармегарданд. «Палангинапӯш» достони ишқӣ буда, маънавияти он низ хеле васеъ – як қатор мамлакатхоро дарбар мегирад, ки намоёндагони як чанд миллатҳо иштирок мекунад. Таърихи воқеаҳои асосии достон дар Ҳиндустон ва Арабистон рузномаи муаллиф ҳаёти асри XII-и Гурҷистонро маҳораткорона баён додааст. Ҷояи асосии достон – боварӣ ба оянда буда, тоҷикӣ ба мақсади худ расидани ҳар кас аз ҷониби муаллиф ба боварӣ

худро ёфтааст. Назар ба ақидаи Руставелӣ муҳаббат барои ӯ ба ҳамаи ҷиддии ҳаёт ба шумор рафта, на ҳар кас қудрати ҳамаи он аст. Танҳо шуҷоатмандони соҳибирода онро пос кардан мумкин аст. Дар ин ҷода қаҳрамонони вай сазовори ҳамаи Руставелӣ муҳаббатро асоси оила ва бахти оилавӣ мебошад. Дар достон эътиқод нисбатан ба зан бо оҳанги махсус ба назар меояд. Лирикаӣ шоир баробар ҳуқуқи занонро бо мардон ба баробарӣ равшан тасвир мекунад. Зеро ҳуди ӯ шоҳиди ҳукмронии занонавт буда, дар замони вай Малика Тамара бо ақлу идроки ҳамаи мардҳо гардида буд. Дар «Палангинапӯш» – и Руставелӣ ҳамаи ин мақоми ҷудогонаро ишғол менамояд. «Касе, барои мардҳо ҷайдо накунад, вай душмани худаш мебошад», – меғӯяд ӯ. Барои вай дар мисоли додархонд гардидани Автандили араб, Фаридун ва Фаридуни омехта тасвир карда, ба ин васила ҳамаи ин байни халқҳои гуногунро тараннум менамояд. Аз ин ҷода асари Шота Руставелӣ дорои аҳамияти умуминсонӣ мебошад. Ин аст, ки асари мазкур ба ҳамаи забонҳои халқҳои гуногун ҳамаҷун қиммдӯстӣ ва як қатор забонҳои халқҳои дигари ҷаҳон ба ӯ шуд, ғаштаву барғашта нашр гардидааст. Инкишофи адабиёт баъди баъди гурҷӣ бо таъсири эҷодиёти Шота Руставелӣ ба назар меояд. Аз солҳои 30-уми асри XIII дар ҳаёти халқҳои гуногун ҳодисаҳои вазнин рух медиҳад, ки ин ба истилои муғулҳо ба ҷаҳон нисбатан қаратаи аҷнабиён алоқаманд аст. Гарчанд дар ин ҷода арҷдорихҳои фарҳангӣ несту нобуд гардида, марказҳои ҳамаи аз ҷаҳон аз ҷаҳоният монданд, лекин ҳаёти маданӣ тамоман нобуд гардида, баъзе – асарҳои характери динӣ-қалисоӣ дошта ба назар меояд, ки дар онҳо ғояҳои ватандӯстӣ ё ғурури миллии ҷаҳон худро ёфтаанд. Аз ҷумла, дар асри XIII асарҳои офаридаи ӯ, ки дар он истилои ғоратгаронаи Чингизхон хеле возеҳу равшан ёфтааст. Баъди сулҳ гардидани қувваи ҳуҷуми аҷнабиён ба ҷаҳон оҳиста-оҳиста ба пой хеста, аз ибтидои асри XV барои ҷаҳон фарҳангу маънавият каму беш имкониятҳо ба вуҷуд омад. Маҳз аз ҳамин давр сар карда пайравӣ ба достони Шота Руставелӣ алоқ гирифт. Ҳамчун давоми мантикии «Палангинапӯш» ва «Уманианӣ» офарида шуд, ки дар он қорномаҳои афсонавии ҷаҳон Тарнел – Уммонӣ паҳлавон тасвир ёфтааст.

Аз ҷумлаи дуҷуми асри XV робитаҳои пешини адабии ҷаҳон бо форсҳо барқарор гардида, тарҷума-пайравӣҳо ба ҷаҳон ба ҷаҳон Фирдавсӣ бо унвони «Рустаманӣ» ба майдон омаданд, ки баъди ин тарҷумаҳои дар асрҳои XII ва ибтидои асри XV ба ҷо

оварда шудаи онҳо то ба мо омада нарасиданд. Мо ба ибтидои робитаҳои гурчиву русӣ асос гузошта аст, ки эътибор ба назми форсӣ-тоҷикӣ аз ҷониби ин давра бештар ба назар мерасад. Аз ҷумла шоир Шох Теймурази I нисбати таваҷҷӯҳ доштани асарҳои зиёди худро офаридааст. Теймурази I (I адабиёти форсӣ-тоҷикиро дар замони ҳукмронии омӯхта бошад ҳам, дар сиёсат ўро пайравӣ накард) робитаи мустаҳкам дошт. Ин буд, ки мамлакати Аббос азият кашида, ҳатто модар, ҳоҳар, духтар Теймураз ваҳшиёна кушта шуданд. Дар муқоррари эронӣ писари охирини вай – Давид ҳам ҳалок гардид. Ў низ ҳангоми асорат дар Астаробод бо ҳаёт падару сиёсатмадориаш нисбати Эрон шох Теймурази I адабиёти форсӣ-тоҷикӣ буд. «Лаззати забони форсӣ назм гардонидаст» – эътироф карда буд худи ӯ. На фарсӣ эҷод кардан, як қатор дostonҳоро, аз «Зулайхо», «Лайли ва Мачнун», «Гул ва Булбул», «Ба забони гурҷӣ тарҷума намуда, ҳудаш низ бисёр эҷод кардааст. Дар лирикаи ӯ нафосати назми фарсӣ маҳбуба мавқеи хосаро ишғол менамоянд. Вай ин «Маҷама» манзумае офаридааст, ки дар он низ фарсӣ дида мешавад. Лекин минбаъд дар адабиёти Теймурази I чандон тарафдорӣ карда нашоуда, ҳатто монд. Ҷунонӣ, шоир ва арбоби давлатӣ шох Арҷи бештар ҳамчун давомдиҳандаи анъанаҳои Шота Руставели карда, дар достони «Мубоҳисаи Теймураз бо Руставели» Теймуразро нисбати шефтаи назми фарсӣ гардонид ва қарор медиҳад.

Дар нимаи аввали асри XVIII робитаҳои адабии дараҷаи вусъати худ расид, ки дар он мақоми Ваҳид (1737) хеле калон аст. Ў ҳамчун шоҳи маърифатпарвар, мунаққид ва мутарҷим дар таърихи адабиёту фарҳанг махсусе дорад. Ў соли 1724 ба ҳучуми форсӣ тавассути натавониста, дар ҳайъати 1200 нафар фирориён ба Бахтанг дар 30 соли аввали асри XVIII ҳаёти маърифатпарвар Гурҷистонро сарварӣ намуда, бо ташаббуси ӯ Гурҷистон матбаа фаъолият нишон медиҳад ва «Нахустин нашри «Палангинапуш» бо шарҳу таҳрири мебарорад. Мачмӯаи қонунҳои аз ҷониби ӯ тартиб

[illegible]

Гурчистон тавлид ёфта, дар ҳамон ҷой ба камол расид. Гурҷӣ, арманӣ ва озарӣ баробар эҷод мекунад, ки онҳо дар баҳши «Адабиёти озарбайҷон» андаке муфассал дода шудааст. Ин ҷо бояд илова кард, ки дар ашъори ӯ офаридаи ӯ низ ҳаётдӯстӣ, тараннуми муҳаббати инсон муқобили ҷаҳолат ва ноҳақӣ мавқеи асосиро ишғол намояндаи дигари адабиёти ин давра Бескӣ (таърифи Виссарион Габашивилӣ) буд, ки вай дар достонҳои матонатӣ мардуми гурҷиро барои аз душманони муҳаббат Ватан бештар тасвир менамояд. Аз ҷумла дар достон «Аспиндва» яке аз ғалабаҳои мардуми гурҷӣ аз болон дар Гурчистони ҷанубӣ мадҳ карда мешаванд.

Дар адабиёти ин давраи гурҷӣ мавқеи Иони Багратион (1830) низ калон аст. Вай дар асари қомусии худ «Қаҳри номи «Насиҳатҳои ҳазломез» низ машҳур аст, ҳаёти муҳаббат хеле возеҳу равшан бо овардани ҳикоятҳои халқӣ аз гурҷӣ саргузашти персбонажҳои асосии асараш, ки шахсонии рақам қалам додааст. Аз ибтидои асри XIX адабиёти гурҷӣ ба худ қадам мегузорад. Акнун дар адабиёти гурҷӣ романтизм сураат мегирад, ки дар ин ҷода адибони асри Кетеван, Текле, Давид Багратионӣ қадамҳои нахустин буданд. Ин анъанаро Александр Чавчавадзе (1837) муваффақият давом медиҳад. Вай пайғамбарона ҳикояҳои замони озодӣ хоҳад фаро расид ва ғаму андӯх аз баъди рақам маҳсули меҳнати худаш баҳраманд хоҳад гардид. Вай дар ин низ зебӣ ва ишқи покро тараннум мекунад. А. Чавчавадзе хазинаи адабиёти гурҷиро бо тарҷумаи асарҳои адибони ва Эрон бой гардонид. Беҳтарин анъанаҳои А. Чавчавадзе инкишофи романтизм Григол Орбелиани ва Нинолор Багратион бо муваффақият давом доданд. Аз ибтидои солҳои 50-и 19-ум дар ҳаёти иҷтимоии мардуми гурҷӣ дигаргуниҳои руҳдорӣ низ ба ҷараёни дигар ривож мегирад. Соли 1850 ба гурҷӣ асос гузошта шуда, соли 1852 маҷаллаи адабии интишор мегардад. Дар адабиёти гурҷӣ ҷараёни реализми танқидӣ сураат мегирад, ки асосгузори он Георгий (1813-1864) буда, пайдоиши драматургии реалистии гурҷӣ вай алоқаманд аст. Дар нагузашта як зумра адибони донишманд Г. Чапаридзе, И. Кересепидзе, Д. Чонкадзе, М. Мамаганидзе ба сафи ӯ ҳамроҳ мегарданд. Дар ҳамин давра ба гурҷӣ низ асос гузошта мешавад, ки намоёндогони ӯ

ин, Ғафур Ғулам, Абдуллоҳ Ардазинанӣ ва Даниел Чанкадзехо буданд. Онҳо бо ин асарҳои худ ба ҷаҳони адабиёти гурҷиро бо роману повестҳои худ ҳазинаи адабиёти гурҷиро бойтар қилиданд. Солҳои 60-уми асри XIX дар таърихи адабиёти гурҷӣ ин асарҳои Ғафур Ғулам ва Даниел Чанкадзехо хисобида мешавад. Чанде аз адибони гурҷӣ, дар ин давра ба Петербург таҳсил гирифта, бо ақидаҳои ин асарҳои гурҷӣ ба ҷаҳони адабиёти демократӣ мусаллаҳ шуда буданд, ҳамчун ин асарҳои гурҷӣ ба ҷаҳони адабиёти демократӣ намуданд. Адибони гурҷӣ ин давра Иля Чавчавадзе (1837-1907) буд, ки ягон адиби гурҷӣ буд, ки ҷаҳони адабиёти фарҳангиву адабии давраро бе иштироки ӯ наметавонист ба ҷаҳони адабиёти демократӣ номумкин аст. Иля Чавчавадзе ҳамчун шоир ва ҷурналист, мунаққид ва публисист на танҳо дар инкишофи адабиёти гурҷӣ дар бунёди журналистикаи гурҷӣ низ саҳми сазоворе наметавонист қарор дод. Бо саъю эҳтимоми ӯ маҷаллаи «Скаривелосмоамбе» ва асарҳои ӯ ба ҷаҳони адабиёти демократӣ рушноӣ ҳамноми «Иверия» интишор мегардад, ки ин асарҳои гурҷӣ ба ҷаҳони адабиёти демократӣ тозабунёд дар ҳаёти иҷтимоӣ ва фарҳангӣ аҳамияти ҷудогонаро ба ҷаҳони адабиёти демократӣ қарор дод. Худи адиб дар асарҳои худ ҳамчун ватанпарвари адиби гурҷӣ ба ҷаҳони адабиёти демократӣ маърифатпешаю инсондӯст баромад мекунад. Дар ин давра гурҷӣ ба ин адиб ва мутафаккири гурҷӣ адиби дигари давр Акий Чавчавадзе (1840-1915) пайваста қадам зада қаламронӣ мекунад, вай дар XVII-XVIII асрҳои гурҷӣ ҳамчун «Булбули Гурҷистон» ном бароварда буд. Ӯ дар ин давра ҳамчун тараннумкунандаи ғояҳои панду ахлоқӣ баромад мекунад. Ин адиб, ки ин ба тарбияи насли наврас аҳамияти бағоят муҳиме наметавонист қарор дод, дар эҷодиёти адиби дигари ҳамин давр Георгий Тсеретелӣ (1860-1915) бошад, дигаргунҳои дар ҳаёти мардуми гурҷӣ руҳдода мекунад. Ин адиб ба қалам дода шуда, норасоҳои иҷтимоӣ мазаммат карда мекунад. Ба ин маънӣ романҳои «Қадами нахустин», «Гулкан», «Ҷаҳоннамо», «Асмадхона», «Хотираҳои сайёҳ», «Гурги хокистар ранг» ва «Асмадхона» ба ҷаҳони адабиёти демократӣ ҷолиби диққатанд. Ҳамчун давомдиҳандагони анъанаҳои гурҷӣ ба ҷаҳони адабиёти демократӣ адибони солҳои 60-70 дар солҳои 80-уми асри XIX як қадам ба ҷаҳони адабиёти демократӣ соҳибистеъдод ба майдони адабиёт қадам мегузоранд, ки ин бобат эҷодиёти Александр Казбегӣ (1848-1893), Важа-Пшавеладзе (1860-1915), Еачана (1866-1927), Тедо Разикашвили (1869-1915) ва дигарон сазовори диққат аст. Аз ҷумла, Александр Казбегӣ ба ҷаҳони адабиёти демократӣ насрии худ, аз қабиле «Элгуча», «Хевисбери Гоча», «Гурги хокистар ранг», «Элисо» ва ғайра паҳлуҳои ҷудогонаи ҳаёти мардуми гурҷӣ ба ҷаҳони адабиёти демократӣ гуногуни даврро ба қалам додааст. Инчунин дар асарҳои ӯ ба ҷаҳони адабиёти демократӣ дилфиреби Гурҷистон бо тамоми ҳастияш тасвир мекунад. Солҳои 90-уми асри XIX дар таърихи халқи гурҷӣ бо ин асарҳои гурҷӣ саноат характернок буда, дар ҳамин давра афкори иҷтимоӣ ба ҷаҳони адабиёти демократӣ ҳамаҷола пайдо мекунад, публисистика авҷ мегирад. Яке аз

намояндагони барҷастаи адабиёти ин давра Эгнатийи Манастирчид, вай ба ривочи реализми танқидӣ саҳми босазои гурӯҳи ҳикояҳои вай «Гогия Уишвилӣ», «Мирзо Мӯсон, аз инҷо мамлакати мо», «Шӯриш дар Гурӣ», «Фармонина», «Аҷиб-ғайраҳо ҳаёти деҳоти гурҷӣ бо муборизаҳои ҳаёти маҷмӯаи худро ёфтааст. Ибтидои асри XX-ро мардуми гурҷӣ ба баланди шуури иҷтимоӣ истиқбол гирифт, ки ин дар ҳамаи низ инъикоси худро ёфтааст. Аз ҷумла, адиби ҳаёти Дошвилӣ (1873-1916) ба адабиёти бо мавзӯи инъикоси ҳаёти дохил гардид. Адибони соҳиб истеъдод Давид Клишвили, Арагвиспирелӣ низ дар инкишофи адабиёти ин давра ҷаҳи гузоштанд. Насрнависи барҷастаи ин давра Насрания (1934) бошад, барои роман ва ҳикояҳои худ мавзӯҳои гузаштаи халқӣ гурҷӣ интиҳоб менамояд ва ҳаётро рақс-таъсир менамояд. Бо ин роҳ вай кӯшиш менамояд, ки ин нуксонҳои эмин созад, онро мусаффо бинад. Нихати ин пайвасти ба реализми танқидӣ дар адабиёти гурҷӣ символистҳо ҳам созмон дода мешавад, ки намоишҳои мубориза ба муқобили анъанаҳои мумтоз эҷодӣ дар он унвони «Шоҳҳои кабуд» ташкил карданд. Онҳо дар 1918-1923 маҷаллаеро низ интишор карданд. Аз ҷониби ин XX дар адабиёти гурҷӣ давраи нав оғоз гардид. Адабиёти гурҷӣ низ ҳамчун адабиёти дигар халқҳои дар ҷаҳон Шӯравӣ муттаҳид гардида, мувофиқи талаботи давраи давраҳои тараққиёти ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодии мамлакат дошт. Аз рӯзҳои аввал сар карда адибони гурҷӣ ба васфкунандаи ҳаёти ҷамъияти дигар баромад карданд ва аксари жанрҳои адабӣ асарҳо офариданд. Дар ин давраи давраи нав дар ибтидо пайвасти ба адибони соҳибтаҷрибаи насоби онҳо ва эҷодашон аллакай ба мо шинос аст, адиби худ акнун ба арсаи эҷод қадам гузошта, аз қабилӣ, Галакитон (1892-1959), Никс Лордкипанидзе (1880-1944), Джавахашвилӣ (1880-1937), Георгий Леонидзе (1896-1944), Чжованӣ (1902-1967) низ дар пойдор гардидани адабиёти саҳми арзанда гузоштанд. Гурҷистонро ватани шоирони ин бесабаб нест, зеро дар адабиёти чандинасраи гурҷӣ ин болотар меистад ва инро пеш аз ҳама аз характери мардум ва қисмати таърихӣ вай ҷустан лотим менамояд. Эҷодиёти Галакитон Табидзе бо тамоми ҳаёти ифодакунандаи эҳсосоти ботиниву чехраи зоҳирӣи мардуми

Дар эҷодиёти Георгий Леонидзе бошад, гузаштаву ҳаҷрҳои гурҷӣ бо хусусиятҳои ба худ хосаш, анъанаҳои ҷаҳонии авлоди имрӯза, тасвири манзараҳои дилфиреби ҷаҳонӣ аммакат тасвири худро ёфтаанд. Ҳамин маъниро дар ҷаҳонии дигари гурҷӣ Алио Мирцхулава, Ило Мосашвили, Георгий Качахидзе, Кале Бобохидзе ва дигарон низ ҷиҳати аст. Минбаъд инкишофи адабиёти гурҷӣ дар жанру услубҳои эҷодӣ бо номи Нико Лордкипанидзе, Лео Ванштантин Гамсахурдиа, Шалва Дадияни, Демна Алексидзе, Кутателӣ, Акакий Белиашвили, Георгий Мамукашвили, Отар Чхеидзе ва Нодар Думбадзе барин адибон ҷиҳати, ки онҳо натавонанд дар инкишофи адабиёти гурҷӣ ҳаҷр гуноштанд, балки ба ҳазинаи адабиёти умумҷаҳонӣ ҳаҷрҳои ҷаҳонро намуданд.

Нодар Думбадзе (1928-1984). Адиби маъруфи гурҷӣ Нодар Думбадзе соли 1928 дар Тифлис тавлид ёфта, баъди ҷаҳонии давлатии Тифлис ба корҳои рӯзноманигорӣ ва ҷаҳонии бардохтааст. Фаъолияти эҷодии вай аз соли 1948 оғоз ҷаҳонии маҷмӯаи ҳикояҳои бо унвони «Писараки деҳотӣ» ҷаҳонии шудааст. Минбаъд повесту романҳои ӯ «Ман, Ҷаҳонии Илларион» (соли 1960), «Ман офтобро мебинам» (1967), «Натарсед, модарҷон» (1971), «Ҷаҳонии сафед» (1973), «Бақои одамият» («Қонуни абадият» соли 1974) (1984) пайи ҳам интишор гардида, ба адиб шӯҳрати ҷаҳонии ба аз ҷониби ҳонандагон эътироф гардида, сазовори ҷаҳонии офтоҳи гардидаанд. Нодар Думбадзе беҳтарин анъанаҳои ҷаҳонии гурҷӣ ва таҷрибаи классикони ҷаҳонро аз худ намуда, ҷаҳонии Ҷаҳониро бо асарҳои худ бой гардонид. Дар асарҳои ӯ ҷаҳонии баъди миллӣ бо реализм ва ҳаҷв омезиш ёфтаанд. Ҷаҳонии асарҳои ӯ танҳо барои ба вучуд овардани табассуми ҷаҳонии истифода нашуда, балки ба ғалаба ва тантанаи қувваҳои ҷаҳонии шудааст. Дар романи «Бақои одамият» («Законвечности» «Абадият») симои чанд фарди гуногунпеша офарида шудааст, ҷаҳонии дил орзуи умедҳои некӣ, тантанаи адолатро аз болои ҷаҳонии Ҷаҳониро аз болои бадӣ мебарваранд. «Бақои одамият» - ҷаҳонии дар он ҳаёти шаҳри бузург бо ҷӯшу хурӯш ба қалам ҷаҳонии, ки он ҷой муаммоҳои зиёде мавҷуд аст. Лекин ҷаҳонии асар ба ҳубӣ дарк мекунад, ки вай танҳо дирӯз ба ин замин ҷаҳонии ӯ давоми аҷдодон мебошад, ки пайиҳам ба ин ҷаҳон ҷаҳонии бараванд. Ин аст, ки Бачана Рамашвили ба зиддиятҳо нигоҳ

накарда фаъолияти худро давом медиҳад. Хусусиятҳои ӯ милли, гуманизми баланд ва маҳорати бадеӣ, ки таърихи Нодар Думбадзеро фаро гирифтааст, номи адибро ҳам дар дунё маъруф гардондааст ва ҳам ҷанбаи миллии ӯро эҷодиёти ӯро муайян кардааст. Ин аст, ки аксар асарҳои забонҳои дунё тарҷумаву нашр гардидаанд. Дар ин нуктаро таъкид кард, ки ҳаёти як давраи муайяни бисёр адибони халқҳои гуногунро ба ҳалли муаммоҳои даъват намуд. Ба ин маънӣ романи Нодар Думбадзе аз бисёр ҷиҳат романи адиби тоҷик Фазлиддин Муҳаммад «Палатаи кунҷакӣ»-ро хотирнишон мекунад. Хуш умулбаشارӣ доштани он бошад, бо романҳои «Дуроҳаи бӯронӣ» ва «Қиёмат» дар як радиф мисли Фазлиддин Муҳаммадиев дар як сӯҳбат ибраз дошта буд, ӯ «Палатаи кунҷакӣ» панҷ сол пештар аз «Бақои одамият» навишта он танҳо байни хонандагони тоҷик шинос буду ҳама намонад, ки сонитар, баъди вафоти ҷоҳилии адиби мазкур «Палатаи кунҷакӣ» бо саъю эҳтимоми мутарҷими украин Шокало ба русӣ ва украинӣ тарҷума ва нашр гардид. Дар суҳан аз хусуси эҷодиёти Нодар Думбадзе менамояд, бояд адиб бо ин асари худ на танҳо дар адабиёти гурҷӣ, балки дар ҷаҳонӣ оиди муаммоҳои умулбаشارӣ саҳифаи наво тавассути характеру хусусиятҳои персонажҳои асар инсонро дар ҷамъият возеҳу равшан тасвир карда тавона инҷост, ки романи мазкур дар эҷодиёти адиб маънои ишғол менамояд. Бояд эътироф кард, ки дар он лаҳзаҳои ҳасби ҳолии ҳуди муаллиф низ зикр ёфтааст. Чунин аст, ки асосии роман Бачана Рамашвилӣ - 14 июл таърихи муҳаррири рӯзномаи ҷумҳурист ӯ сактаи дилро аз сар меора. Худи ҳамин нуктаҳо айнан дар сарнавишти Нодар Думбадзе мерасад: ҳам рӯзи таваллуд, ҳам муҳаррири маҷаллаи «Нодар» ҳам мубталои сактаи дил гардидан. Романи «Бақои одамият» ҷиҳати мавзӯ бисёрқабата буда, дар он фалсафавӣ ҷамъааст: як вазъияти зиддиятнок ҷои дигарашро инсон менамояд пайи як муколама дигараш меояд; аз пайи як муаммо дигараш мешавад ва бояд персонажҳо ба ҳамаи ин тобоварона. Дар асарҳои Нодар Думбадзе низ ҷанбаҳои гуногуни ҳаёти инсон равшан тасвир ёфта, онҳо дорои аҳамияти бузурги тарбиялӣ доранд. Қариб аксар асарҳои Нодар Думбадзе ба маъно тарҷумаву нашр гардидаанд. Аз ҷумла, «Ман офтобро ме...

...модарчон!», «Кукарача», «Бақои одамият», «Ман, бибиам, ...Нодар» барин китобҳои Думбадзери хонандагони тоҷик ...том муғолиа менамоянд. Бисёр асарҳои Нодар Думбадзе ...ино, тилвизион ва сахнаҳои театр низ манзури бинандагон ...барин дигар шӯҳрати адибро маълуми ҳамагон гардонидаст. ...қард, ки адабиёти гурҷӣ низ дар ҷараёни равоит ва ...бо адабиёти дигар халқу миллатҳои ҳақон роҳи камолоти ...варди омадааст ва дар ин хусус мо дар ҷой-ҷояш ишораҳо ...монтем. Инчунин бо камали қаноатмандӣ метавон гуфт, ки ...арҳои адибони гузаштаву муосири гурҷӣ ба забонҳои ...халқҳои ҳақон тарҷумаву нашр гардидаанд. Аз ҷумла, ...тоҷик бо асари машҳури Шота Руставели «Палангинапӯш», шеърҳои дostonҳои Г.Ғабидзе, Г.Леонидзе, ...И.Чавчавадзе, О.Чиладзе, қиссаву романҳои Нодар ...дигарон ба забони модарии худ ошно гардидаанд. ...ба эҷодиёти адибони гурҷӣ аз ҷониби адиб ва мутарҷимони ...аз солҳои 30-уми асри XX вусъат гирифта, дostonи ...«Палангинапӯш» ба забони ўзбекӣ тарҷумаву нашр ...Родқори халқӣ Фозил Ёулдош дostonеро дар равияи ҳамин ...қарда байни мардум суруда мегашт. Драматурги ўзбек ...Ғобиров тахти суҷети «Палангинапӯш» бо унвони “Се ...драмае эҷод қард, ки он дар сахнаҳои театри ўзбек бо ...гузашта шуданд. Бисёр асарҳои шоиру нависандагони ...адибони ўзбек Мақсуд Шайхзода, Ёйғун, Миртемир, Рамз ...ва дигарон бо камали қаноатмандӣ тарҷума қардаанд. Дар ...зуд бисёр асарҳои адибони тоҷику ўзбек ба забони гурҷӣ низ ...ва нашр шудаанд.

Савол ва супоришот:

1. Таърихи ташаккули адабиёти халқҳои Гурҷистон.
2. Шота Руставели ва асари ў «Палангинапӯш».
3. Мануи ва ғояи асарҳои адибони мумтози гурҷӣ.
4. Миллон ҳаёти инсон дар романи Нодар Думбадзе «Қонуни одабият» («Бақои одамият»).
5. Рабитаҳои адабии тоҷику гурҷӣ.

АДАБИЁТИ АРМАН

Нуктаҳои асосӣ:

1. *Пайдоиш ва давраҳои инкишофи адабиёти арман*
2. *Мавзӯ ва мундариҷаи асарҳои адабиёти арман*
3. *Адабиёти муосири арман ва намоёндагонии барҷастаи он*
4. *Робитаҳои адабии тоҷикӣ бо арман.*

Халқи арман, ки аз қадим ин ҷониб дар Республикаҳои Эрон, Туркия ва як қатор мамлакатҳои дигари ҷаҳон зиндагӣ меояд, дорои фарҳанги бои қадимӣ мебошад. Дар ин ҷаҳон асарҳои зиёди эҷодиёти даҳонакии халқ, инчунин асарҳои нодире, ки дар осори «Матанадарон» маҳфуз аст, ҷамъидаи пурқимат меҳанд. Дар байни асарҳои эҷодиёти арман жанрҳои маъмули фолклорӣ, аз қабили афсона, таронаҳо, достонҳои халқӣ, зарбулмасалу мақолҳо ҳама ба ҷои худ дар онҳо орзуву умеди халқ тараннум ёфтааст. Дар ин ҷаҳон мардумони оиди баҳодурони ҷонфидо, духтарони содиқона оқилаву доно, подшоҳони адолатпеша бо мароки тоҷикӣ нисбати шахсони манфур ва ҳукмронони золим нафрати ҷамъ кардаанд. Беҳуда нест, ки достону ривоятҳои дар давраҳои қадимӣ оиди Арташес ва Сатеник, Тигран ва Аждаҳк, Армян ва Тарун ва Муш, инчунин Моказ ва дигарон офаридаи ин ҷаҳон бузургии таърихиву тарбиявӣ доранд. Дар байни асарҳои қаҳрамонии арман аз ҳама машҳуртаринаш достони «Давид» ба шумор рафта, дар ин асар муборизаи мардуми арман бо истилогарони араб дар асрҳои VIII-X бо маҳорати баҷавӣ ёфтааст. Ин аст, ки достони мазкур ҳамчун ҷамъидаи умеди халқи арман баҳри озодӣ, адолат ва ҳақиқат ҳамаҷун бузургии ғоявӣ-бадеии ҳудро гум накардааст. Дар байни эҷодиёти даҳонакии халқи арман пайвасти ба ҷаҳонӣ достонҳои қаҳрамонӣ суруду таронаҳои мансимаи мардумӣ ба мавқеи васеъ доранд. Дар ин қабил асарҳо мусаббатаи инсонӣ, меҳнати фидокорона ва дигар хусусиятҳои баҷавӣ тараннум карда шуда, нуксонҳои ҷудогонан аҳли ҷаҳон масҳара карда мешаванд. Дар як қатор асарҳо бошукӯҳи ғарибонаи мардуми арман, қисмати талхи онҳое, ки аз Ҷанҷи хорию зорӣ умр ба сар мебаранд, тасвири ҳудро ёфтааст. Сурудҳо аз бисёр ҷиҳат суруду таронаҳои дар ҷаҳон тараннум шудаи эҷодиёти даҳонакии халқи тоҷикро ёдрас менамояд. Эҷодиёти даҳонакии мардуми арман дар ҳуд ба ҷаҳонӣ умед доштани халқи меҳнаткаш, нафрати вай инсонӣ ба

арманӣ муҳаббат нисбат ба Ватан ва одамони он, ишқи
 арманӣ ба амсоли инҳоро дар худ таҷассум намудаанд. Аз
 ин ҷиҳат бисёре аз нависандаву шоирони арман ба ин
 ҷиҳат карда, асарҳои ҷолиби диққат офаридаанд. Барои
 арманҳо ҳамчун чашмаи хушкнашаванда хизмати босазо
 Ҷунонӣ, адибони пешқадами асрҳои XIX-XX Хачатур
 Абовян, Григор Агаян, Аветик Исаакян, Ованес Туманян ва дигарон
 арманӣ фолклорӣ басо хубу соз истифода бурдаанд.
 Арманӣ гуногун, ки дар шахҳои кӯҳӣ, порчаҳои санг сабт
 аз ҷиҳати алифбою адабиёти хаттии қадима доштани
 арманӣ медиханд. Ин бозёфтҳо далолат медиханд, ки
 арманӣ дар ҳазорсолаҳои пеш аз милод намунаҳои асарҳои
 арманӣ будаанд. Ҳатто ҳамон вақтҳо дар театрҳои асарҳои
 арманӣ забони юнонӣ иҷро кардашуда будааст. Мутаассифона,
 арманӣ асри IV дини насронӣ қабул шуда, намунаҳои нодири
 арманӣ давраи қадим несту нобуд карда мешаванд. Дар асри
 арманӣ арманҳо барои бунёди давлати мустақили худ авҷ
 дар натиҷа ҳаёти адабӣ низ аз нав ҷон пайдо карда, боз ба
 арманӣ асарҳои адабиёти хаттӣ офарида мешаванд. Дар
 арманӣ IV- соли 393 аз ҷониби епископ Месроп Маштот ихтиро
 арманӣ алифбон нави арманӣ барои бо суръати тез ривож ёфтани
 арманӣ ба забони арманӣ ва ба ин забон тарҷума шудани
 арманӣ забонҳои дигар сабаб гардиданд. Азбаски дар ҷамъият
 арманӣ феодалий ҳукмрон буд, дар адабиёти бадеӣ низ
 арманӣ философия ва назми калисоӣ тараққӣ ёфт. Ҳамин тариқ, асри
 арманӣ халқи арман давраи ташаккули адабиёти хаттӣ гардид.
 арманӣ VII-IX омада, дар шароити истилои арабҳо боз адабиёти
 арманӣ ғамман нест гардид ва танҳо дар соли 886, баъди
 арманӣ Арманистон аз нав адабиёт ва санъати дунёвӣ ба вучуд
 арманӣ охӯи адабиёти арман бо номи Григор Нарекасӣ вобаста
 арманӣ «Гурӯҳҳо», «Китоби фочиаҳо» аз беҳтарин асарҳои ӯ ба шумор
 арманӣ. Дар асри XI Арманистон боз истиқлоли худро аз даст дод.
 арманӣ вай тобеи Византия гардид. Даре нагузашта ба диёри
 арманӣ султонҳои Салҷуқ зада даромаданд. Танҳо дар асри XII
 арманӣ бо кӯмаки ҳамсоияи худ – гурҷиҳо аз зулми салҷуқиҳо
 арманӣ. Шоҳигарии мустақили арманҳо – Киликия ба вучуд
 арманӣ. Дар ин давра адабиёти калисоӣ рӯй ба таназзул ниҳода,
 арманӣ дунёвӣ бештар мавқеъ пайдо кард, ки намоёндаи барҷастаи
 арманӣ мисалнавис Мхитар Гош ба шумор меравад. Вай дар
 арманӣ худ гоյҳои давлати муттаҳидаро пеш ронд. Дар асри XII

забони қадимаи арман, ки «грабар» номида менуа, ба шоирон асарҳои худро бо «забони миснаи арманӣ» менамуданд. Дар асри XIII муборизан тезутунан ба арманӣ пешқадам, ки манфиати халқи меҳнаткширо ҳимоят намояндагони адабиёти реаксионӣ мубориза менамуданд. Эҷодиёти адибони пешқадам Фрик ва Константин Грорис масаланвиси моҳир Вардан Айгексӣ ба ҳамин давра таъсис меёванд, онҳо ғояҳои халқпарвариро пеш рондаанд. Дар асри XIV Киликияи арман барҳам хӯрда замини арманҳо аз қисми Туркия тороч гардид. Бисёр арманиҳо ватани бобоишро ҷудо ба мамлакатҳои дигар фирор карданд. Лекин истилоҳи аҷнабӣ иродаи мардуми ҷафодидани арманро нишон медиҳад. Халқ барои нигоҳ доштани забони модарӣ ва адабиёти мубориза бурд. Аз инҷост, ки дар асрҳои XIV-XVIII адабиёти дунёвӣ муттасил идома ёфт. Дар ин давра Тулкурансӣ, Мкртчч Нагаш (асри XIV), Григор Аветисянс Кучак (асри XVI), Нагаш Овиатан (асри XVIII), Багдасар Аветисянс Нова барин шоиру нависандагон хизмати номеста карданд. Асарҳои Саят Нова, ки таҳти таъсири назми ғарбӣ сохта, сазовори диққатанд. Вай дар шароити феодализм асри XVI дӯстии халқҳо ва муҳаббат нисбат ба Ватанро мӯҳирона қардааст. Ӯ асарҳои худро ба забонҳои арманӣ, осарбайҷӣ ва эҷод карда қисмати талхи мардуми Қافқозро нишон медиҳад. Муқобили истибдод баромад кард, (Оиди ин шоири қавқазӣ забон эҷод кардааст, дар қисматҳои «Адабиёти арманӣ» ва «Адабиёти гурҷӣ» низ суҳан рафтааст).

Дар асрҳои XVI-XVIII ҳаракатҳои оғушхонаи муқобили истилогарони аҷнабӣ авҷ гирифт. Халқи арманӣ ба муносибатҳои дӯстона пайдо намуд. Баъди ҳамаҷунун Арманистони Шарқӣ бо Русия таҳти таъсири таъсиси демократӣ дар ҳаёти сиёсӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии мардуми дигаргунҳои ҷиддӣ руҳ доданд. Лекин Арманистони Ғарбӣ зери тасарруфи Эрону Туркия буд. Дар ҷумлаи шароити арман ба вучуд омад, ки асосгузори он адиби маррфӣ-демократ Хачатур Абавян буд. Ин адиби пешқадам, ки ба адабиёти руси замони Пушкин ба воя расида буд, ба арманӣ барқароркунандагони забони мурдаи «грабар» дилварона қарда, асарҳои худро дар жанрҳои мухталиф ба забони арманӣ эҷод кард. Аз асарҳои беҳтарини вай нахустин романи арманӣ навишта шударо, ки «Ҷароҳатҳои Арманистони Ғарбӣ»

Дар солҳои 50 – 60 –уми асри XIX адабиёти пешқадами арман авҷ гирифт. Яке аз чунин намунаҳои он дар Маскав нашр мешуд, «Юсисапайл» («Шӯълаи Ҷӯш», ки дар атрофи он бисёр адибони соҳибистеъдод ба вуҷуд омад). Дар байни онҳо олим ва шоири боистеъдод Ҷамалидин мавқеи ҷудогонаро ишғол мекард. Бесабаб нест, ки ӯро Русияи подшоҳӣ М.Налбандянро барои ғояҳои ӯ ба маҳкуми зиндон карда буд. Хизмати Микҳел Налбандян дар адабиёт ва афкори иҷтимоии арманҳо бағоят калон буд. Ҷамалидин иҷтимоӣ ва афкори назарияш нисбати адабиёти ӯро ба асоси ғояҳои миллатчиёни буржуазӣ баромад карда, ӯро инкилоб ба тартиб дароварда шуданаш мумкин будани онро ба асоси иҷтимоиро ҳимоя намуд. Дар солҳои 60-уми асри XIX туркияи реалии Арманистон инкишоф ёфт. Намояндаи он дар драматургии маъруфи арман Габриэл Сундукян буд. Вай дар драматургияи рус, ки бо номи А.С.Грибоедов, А.Н.Островский вобаста аст, баҳраманд гардида «Пепо», «Тайроншуда», «Боз як курбонӣ», «Хатабала» барин асарҳои ӯро навишт, ки дар онҳо зиддиятҳои иҷтимоӣ моҳирона ба тасвир оварда шуд, урфу одатҳои ҷамъияти буржуазӣ бераҳмона фош карда шуд. Муосири Г.Сундукян – арбоби ба назар намоёни Арманистони Ғарбӣ А.Пароян дар соҳаи наср ва драматургия хизматҳои калоне ба сомон расонида, бештар ҳамчун ҳаҷвнигор баромад кардааст. Дар асарҳои ҳаҷвии ӯ тартиботи феодалии Туркия ҳақиқатнигорона тасвир шудааст. Дар қиссаҳои вай аз қабилҳои «Ғадоёни мӯътабар», «Ғадои қасос» ҳукмдорони доираи буржуазия – бою амалдорон, ба масхара карда шуда, мустаҳкам набудани оилаи онҳо, дар ҳаҷвдор будани беадолатӣ саҳт танқид карда мешаванд. Дар солҳои 70-80-уми асри XIX, махсусан, дар замони ҷанги ҷаҳонӣ ҳаракатҳои озодихоҳӣ-инкилобии арман яке аз омилҳои бой ҳисобидаи адабиёти бадеӣ буданд. Эҷодиёти адибони ин давра аз ҷиҳати ӯ ва Раффӣ, ба хусус, диққати хонандаро ба худ мекашад. Дар романи «Левон», «Азобҳои асри нухум» ном асарҳои таърихӣ ва романиҳои Раффӣ «Ҷалолиддин» ва «Хент» аз романтизми ҷаҳонӣ ба хубӣ истифода бурдани муаллиф ба назар мерасанд. Дар асарҳои ӯ ғояи аз зулму тааҷҷуби ҳалос шуда ба сӯи истиқлол қадам гузоштанаш ронда шудааст. Сонитар ҳамин масъала дар романҳои Раффӣ «Шарораҳо» ва «Довудбек» низ далерона ба қалам оварда шудааст. Дар солҳои 80-90-уми асри XIX услуби асосии эҷодии

адибони арман реализми танқидӣ буд. Намояндаи ин давр насрнавис ва драматург Александр Шервон асарҳои худ зиддиятҳои дохилии ҷамъиятро додааст. Аз ҷумла дар қиссаҳои «Хаос» ва «Образҳои бою давлатмандон, савдогару амалдорон тамоми ҳастиашон кушода дода шуда, дар қатъи коргарони арман ҳам ба назар мерасад. Дар соҳаи ҷамъиятӣ вай анъанаҳои Г.Сундукянро давом дода, писсаҳҳои «Момус», «Албастӣ» ва ғайраҳоро таълиф менамояд. А.Шервонзода, ки дар онҳо ҳаёти халқи арман ҳамаҷаҳанг қаламдода шудааст, ба бисёр забонҳои ҷаҳон тарҷума шудааст. Адиби дигари арман Нар-Дос низ ҳамчун ҳамчун адабиёт ба сифати офарандаи романҳои психологӣ маъруф аст. Дар асарҳои вай «Маҳаллаи мо», «Анна С», «Мубориза» аз як ҷониб қисмати талхи ҳунармандонро карда шавад, аз тарафи дигар сохта будани онҳо ба ҷомеаи феодалӣ зиддиятҳои ҷаҳонро ба таври ҷамъиятӣ ба тасвир шудааст. Дар эҷодиёти адибони дигар Мурасан ва Папзян низ мо истифодаи реализми таҷрибавӣ ва методи эҷодӣ мушоҳида менамоем. Аз ҷумла, ба реалистии Мурасан, ба ҳаёти мардуми деҳот бахши романи ба муборизаи озодихонаи халқи арман бахшидашудаи ӯ «Геворк Марпетунӣ» ҳақиқатнигоронашон яке дигарро пурраву воқеаӣ. Маҷмуаи ҳикояҳои Папзян «Аз ҳаёти арманҳои Туркия» ва ғояҳои пешқадами реалистонааш аз оҳанги адабӣ мебошанд.

Дар ҳамин давра дар адабиёти Арманистони Ҷумҳурии демократӣ мавқеи асосӣ пайдо карда, С.Тюсаб, Г.Зухрат, барин адибон боромаданд, ки бо қисса ва новеллаҳои адабиёт қадам гузоштанд. Аз ҷумла, дар романи «Лавҳаҳои ҳаёт» ахлоқи ҷамъияти буржуазӣ саҳнро ба қарор гирифтааст. Дар охири асри XIX ва ибтидои муносибати авҷ гирифтани муносибатҳои ҷамъиятӣ Арманистон сохтори патриархалӣ сулҳро гардида ба демократӣ рӯз аз рӯз вазнинтар гардид. Эҷодиёти А.Аганян, А.Адеян, А.Шахназарян дар ана ҳамин давра мебошад. Дар ҳамин давра инчунин як гурӯҳ адибон дар асарҳои «Мурч» («Болға») ҷамъ омаданд, ки аз онҳо Ованес Туманян, Исаакян, Акоп Ақоян, Деренин Демирчян дар инкишофи адабиёти арман реализми танқидӣ буд.

[illegible]

давр ба назар мерасад. Лекин, муҳимаш ин аст, ки дар ҳафтодсол адабиёти арман низ дар аксар жанрҳои адабии назаррас ба даст даровард. Доираи мавзӯӣ ва мундариҷаи ранго ранг буданд. Чунончӣ, дар солҳои 40-уми аср ватанпарварӣ, муносибат ба меҳнат, дӯстӣ ва ӯҳдадорӣ ба мавзӯҳои асосӣ бисёр асарҳои адабони арманро ташкил дод. Аз ҷумла, дар романҳои В.Алазан «Горизон гилиниастум», «Атсаван» ин маънӣ васеъ акси худро ёфтааст. Дар инчунин асарҳои С.Зорян «Таърихи як ҳаёт», Г.Матеосян «Навҷавоӣ», М.Армен «Чашмаи Эгнар» рӯи чопро дидаанд. Дар мавзӯҳои таърихӣ ва тарҷумаи ҳоли навиштаҳои ӯшайи майдони адабиёт Р.Кочар, В.Ананян, С.Паязат барои ҳамаи шуданд. Сафи шоирони арман аз ҳисоби ҷавонони адабии Г.Сарян, Н.Зарян, О.Шероз васеъ гардид.

Дар солҳои сиюм ба муносибати ҷашни гирифтани ҳазорсолагии достони қаҳрамони халқии «Давиди Сарян» ба таърихӣ гузаштаи халқи арман авҷ гирифт ва достони бисёр забонҳои халқҳои бародар тарҷума гардид. Ҷанми солҳои 1941-1945 барои таърихи адабиёти арман ин ҷанми кушод. Ҳамчун адабони дигар халқҳои бародар шоирони арман низ дар мавзӯи мубориза ба муқобили фашизм асарҳои диққат офариданд. Дар достонҳои А.Исаакян «Давлати ҷаҳон», Н.Зарян «Овози Ватан», шеърҳои Г.Сарян, С.Вахуш, С.Капутикян, Р. Рванесян, Г.Эмин, Г.Борян ва дигарон қаҳрамонӣ-гуманистӣ баланд садо доданд.

Дар солҳои баъди ҷанг адабиёти арман бо асарҳои бой гардид, ки дар онҳо ҷӣ мавзӯҳои таърихӣ ва ҷӣ замонавӣ ба қалам дода шудаанд. Аз ҷумла, романҳои Г. «Замин», А.Секоян «Дар байни буттаҳои тиллоӣ», А. «Водии тиллоӣ», ҳикояҳои А.Шайбон, А. Ананян, Н. шеърҳои В.Давтян, А.Сагиян, пиесаҳои Г.Борян, Г. Тар. Дигарон ба мавзӯҳои муҳими ҳаёти бахшида шуда. Даҳсолаҳои охир ҳазинаи адабиёти арман аз ҳисоби мачҳури Силва Капутикян «Садокат», «Дар талу ёлаҳо баҳори», Г.Борян «Замин, аср ва коинот», романҳои С.Ханзадаян «Сарлашвар», Л. Гурунтс «Достони Қаробог», В. Петросян «Тире ва шаҳар», қиссаи Г.Матеосян «Модар баҳри хонадор» ва «Рафт» ва ғайраҳо бой гардиданд, ки дар онҳо муносибат ба меҳнат, ахлоқи ҳамида ва боз бисёр масъалаҳои ҳаёти инъикоси худро ёфтаанд.

Абовян (1805-1848). Адабиёти нави арманро бе ном Азатур Абовян тасаввур кардан аз имкон берун аст. Абовян дар замони нави таърихӣ дар давраи ба таърихӣ ҳаёт рӯй ба рӯй гардидани халқи арман ба арсаи таърихӣ Ни замоне буд, ки халқи арман ба зулму ҷафои таърихӣ ва шохони Эрон гирифта гардида, барои мавҷудияти худ мебурд. Ба таъбири Аветик Исаакян дар ҳамин гуна таърихӣ барои халқи арман пешвое лозим буд, ки садои таърихӣ эҳёро расонад, халкро бедор ва рӯҳбаланд намояд. Ҷаҳри равшан намуда, дар вучудааш ҳисси озодихоҳӣ ва таърихӣ бедор намояд. Ҳамин гуна шахсият барои халқи арман Азатур гардид.

Азатур Абовян соли 1805 дар деҳаи Канакори назди Ереван дар таърихӣ деҳқон ба дунё омадааст. Маълумоти ибтидоиро дар таърихӣ ҷири Эчмиадзин гирифта, сипас дар Тифлис таҳсил кард. Дар Тифлис аввал дар омӯзишгоҳи Погос Карадҳси ва таърихӣ мактаби Нерсисян таҳсил намудааст. Соли 1828 ба таърихӣ баргашт ва чун тарҷумону котиби саррӯхонии калисо ба таърихӣ намуд.

Дар ин давр воқеае роҳи ҳаёти ӯро ба кулӣ тағйир дод. Соли таърихӣ таърихӣ ба роҳбарии профессори Донишгоҳи Дерптек таърихӣ Паррог экспидитсияе омад, ки Хачатур Абовян чун таърихӣ ба он экспидитсия ҳамроҳ гардид. Фаъолияти ҷавони таърихӣ ширак диққати Фридрих Парротро ба худ кашид ва бо таърихӣ ӯ Абовян иҷозати таҳсил дар Дерптекро соҳиб таърихӣ 1830 роҳ сӯи Дерптекро гирифт.

Дар ин романтики ҷавонро мафтун сохт. Ӯ аз комёбиҳои таърихӣ он дӯр ҳайрат афтод ва бо шӯру шавқ ба омӯхтани осори таърихӣ чун Локк (1632- 1704) файласуфи англис, Лейбнис (1646- таърихӣ файласуф, математик, физик ва забонишиносии немис, Монтескё (1689) маорифпарвар ва файласуфи франсавӣ, Дидро (1713- таърихӣ таърихӣ ва файласуфи франсавӣ, Руссо (1712-1778) нависанда таърихӣ файласуфи франсавӣ, Лессинг (1729-1781)-нависанда ва мунаққиди таърихӣ таърихӣ (1744-1803) файласуф ва мунаққиди немис, Ломоносов (1765) шоир, муаррих, рассом ва асосгузори забони адабии рус, таърихӣ таърихӣ (1749-1802) мутафаккир ва нависандаи рус, Н.В.Гогол (1802) нависандаи рус ва ғайра машғул гардид. Ҳамчунин таърихӣ таърихӣ умулмичахонӣ, таърихӣ Шарқи Қадим, Юнону Римро таърихӣ таърихӣ, аз он баҳраҳо мебардорад ва ҳамин тариқ ҷаҳонбинии таърихӣ таърихӣ мебад.

Вафоти Абовян муаммои таърихӣ аст. Ӯ субҳи 2 марти 1848 аз хона берун баромаду дигар барнагашт ва ҳамаи ҳаёти наомаълум ва муаммо монд.

Мероси адабии Абовян. Аз Хачатур Абовян мероси адабӣ боқӣ мондааст. Ба ӯ асарҳои дар жанрҳои гуногунро ба ҷумла шеърҳо, достонҳо, ҳикояҳо, романҳо, масъалаҳои публицистӣ, тадқиқоти этнографӣ ва таърихшиносӣ ба ҷаи адабӣ мансуб аст. Аммо бо ин ҳама паҳнои фаъолияти ӯ дар ҳаёти ҷамъиятӣ ва зиндагии ӯ танҳо васоити педагогии «Предгравья» (1847) расидааст.

Бо эҷоди ин асарҳо хизмат ва саҳми Хачатур Абовян зоҳир мегардад, ки ӯ вазифаи демократикунониини адабиётро намуна намуд ва дар шакли мазмуни адабиёт табодулиро ворид кард. Маҳз ӯ ба забони нави арманӣ ҳуқуқи зиндагӣ ба амал овард. Абовян ба фолклор чун сарчашмаи асосии адабиёти халқӣ таърифи ҷиддӣ дода, ба мавзӯи (тематикаи) адабиёт низ тозагӣ ворид кард. Мавзӯи адабиётро аз таърих ба сӯи ҳаёти муосир баровард. Масъалаҳои миллӣ ва сиёсӣ ба иҷтимоӣ ворид сохт. Барқарор осори ӯ аввалин бор дар адабиёти арман инсонҳои аз ҳамаи ҷаҳон барқарор гирифтаанд.

Хачатур Абовян чун зиёи бедорфикр ба санъати ҷаҳонӣ халқи арман эътибор дода, нақши созандагии санъатро мушоҳидаву гуфторҳояш баён намудааст, ки дар таърихи эстетикӣ Хачатур Абовян саршори идеяҳои нави санъатро ватанпарастӣ аст. Санъатро раҳнамои ақидаҳои пешрафтаи донишмандони Хачатур Абовян бесабаб набуда, дар натиҷаи таърихи таърихи санъат нақши санъат дар пешрафти ҳаёти ҷомеа ва иҷтимоӣ тафаккури миллии халқ рӯи кор омадааст. Аз ҳамаи сабабҳои таърихи санъат ба фаҳмиши ҳисси санъат ба фаҳмиши фалсафӣ ва ахлоқӣ таърихи санъат мегузарад. Ин гуна гузариш ва дарки эстетикӣ аз таърихи адабиёти рус ва Аврупои Ғарбӣ манша мегирад. Маншаи нақши санъат ба ақидаҳои эстетикӣ Лессинг, Шиллер ва Хердер ҷаҳонӣ мегардад. Хачатур Абовян ба офаридаҳои халқӣ бо муҳаббат таърифи намуда, ба дунёи мутамаддин фаҳмондан мехоҳад, ки забони арманӣ серпахно аст ва имкони комили ифодаи ҳама гуна эҳсоси инсонро дорад. Мақсади Хачатур Абовян кашфи дунёи бадсӣи арманӣ ва шеърӣи халқи арман, барқарор намудани санъат ва иҷтимоӣи ҳаёти арманҳо на танҳо воқеият, балки мазмунҳои бадсӣи инсонӣ аст.

Идеали эстетикӣ Хачатур Абовян ифодагари талаботи инсонӣ ба таърих дар тақдири халқи арман аст. Қаҳрамони ӯ инсонӣ аст.

арманӣ—ватанпарастӣ дорад. Аз нигоҳи ӯ ҳақиқат, душмани дурӯғу бўҳтон, миҳанпараст, бағирон ва мубориз бошад. Ин гуна андешаҳои ахлоқии Хачатур Абабян дар асарҳои ба жанрҳои гуногун сӯхбат, ҳикоя, романи педагогӣ ва ғайра ифодаву тасвир намудааст. Масалҳои ӯ «Бозиҳо дар вақти фароғат» аз ин ҷиҳат ҷиҳати дорад. Дар масалҳои ӯ андешаҳои ахлоқӣ бо танқиди ҳушогонан ҳаёт тавҳам омада, ҳадафро муайян месозад. Абабян идеали ҷамъиятиро пешниҳод менамояд, ки муҳаббат, хирад ва вичдон аст. Хачатур Абабян фаъолияти ӯро чун шоир оғоз намуда, назми арманиро бо жанри ӯстон боӣ гардонид, ки барои инкишофи минбаъдаи ӯ нақши ҷиҳати дорад. Дар ибтидои фаъолияти эҷодии ӯ назми арманӣ дар ду жанр—сурудҳои ошуғӣ ва шеъри классистӣ баён мешуд. Абабян бо назардошти назокат ва фазилати ин қолабҳо назми ӯ ба ситҳи тозаи адабӣ баровард. ӯ ба қолабҳои зиёди шеъри лирикӣ, қасида, рубой, дoston, масал ва ғайра жанри адабӣ дод, ки эҷоди асарҳои «Суруди Агасӣ», «Ном ба кӯҳи Арарат», «Тулӯи Нойк дар Арманистон» ӯро баён аст. Достони ӯ «Ҳамадон» намунаи памфлети сиёсӣ буда, баён аст, ки оид ба зебоии табиат ва ишқу муҳаббат қисса гӯяд. ӯ сурудҳои дар жанрҳои гуногуни шеъри асар офаридан ӯро бадеии Хачатур Абабян дар эҷоди асарҳои насри бештар ҷиҳати дорад. Дар ин самт низ ӯ созандаи чандин жанрҳои нав ӯстон, назм дар наср, ёддошт ва ғайра дар адабиёти нави ӯстон. Ҳикояҳои «Ишқи аввал», «Турчанка», назм дар наср «Нали баҳор», «Субҳи баҳорӣ дар деҳот», «Шоми баҳорӣ» ва ӯ романи «Қароҳатҳои Арманистон» дар таърихи насри арман саҳифаҳои нав кушодааст.

Ҳиссиияи фалсафиву эстетикӣ эҷодиёти Хачатур Абабян ба мақсадноки худро маҳз дар романи «Қароҳатҳои Арманистон» ёфтанд. Ин роман соли 1840 навишта шуда, соли 1858 ба ифоти муаллиф нашр гардидааст. Аҳамияти ин роман аз ӯ адабиёт низ берун баромада, чун қомуси ҳақиқати ӯстон орзуву омили халқи арманро баён намуда, ифодагари ӯстонӣ ва психологияи таърихӣ ин халқ гардидааст.

Насрҳои давраи ҷанги русҳову форсҳоро (1826-1828) чун асоси қарор дода, Хачатур Абабян аҳамияти таърихӣ тобешавии ӯстони Шарқиро ба Россия дар тақдири халқи арман дар ӯ бодсият баён месозад.

Романи «Қароҳатҳои Арманистон» асари дар
дар он қаҳрамонон қудрату қозибаи муҳаббат, аз
бародарӣ, ғироқи марғи наздикон, муҳаббати ғолиб
ба Ватанро дар вучудашон дарк ва эҳсос менамояд.
хунарамандона ҳаёти шахсиву ҷамъиятии персонаж
намуда, бо як нозукии психологӣ характери он
Қаҳрамони роман Назлу барои марғи дӯстдорони
бодард ғиря мекунад ва муаллифи роман ғаму тӯ
менамояд. Ў ҳамроҳи қаҳрамонони асараш ғам
мекунад. Барои ў ин одамон азизанд, вале муҳаббат
бо халқаш аз муҳаббати ў бо Ватан ҷудо нест,
мазмуни ғояи асосии роман.

Ҳаҷатур Абавян дар симои қаҳрамони асосии
зиндагӣ, қору пайқор ва дар охир марғи ў инкишофи
нафар шахси оддӣ, нафареро, ки дар вучудаш
ватанашро меҷарварад, тасвир менамояд. Дар роман
қувва, пешбарандаи ҳаракати озодӣ ва ҷонибдори
муқобил ғузошта мешавад. Инҳо Ағасӣ ва Ҳасанхон
онҳо дар майдони набард нуқтаи олии инкишофи су
Ағасӣ ҷун ғирандаи интиқоми халқи таҳқирдида Ҳас
месозад, ки сар пеши пойи ў ғузорад.

Муаллиф бо қаҳрамононаш аз таърихи ватанаш
ба ин васила таърихи пурифҷеаи Арманистонро бо
дили қаҳрамононаш нисбат ба Ватан муҳаббат
душманони он нафратро бедор месозад.

Ованес Туманян (1869-1923). Намояндаи барҷа
реалистии арман, шоир, насрнавис ва драматурғи
Туманян дар деҳаи Дсеҳи ноҳияи Лории Армани
руҳонӣ тавлид ёфтааст. Дар ибтидо дар мактаби Тетра
дар деҳаи Ҷалолўғлӣ таълим ғирифта, сони дар сем
арманҳо дар шаҳри Тифлис таҳсил менамояд. Дар со
XIX дар журнали «Мурч» («Болға») ҳамқорӣ наму
асарҳои худ ба хонандагон шиносо меҷардад. Он
эҷодиёти худро аз машқҳои шеърӣ навиштан оғоз на
ғурба» (соли 1886), «Марго» (соли 1887), «Офтоб ва мо
«Сакова Лорӣ» (соли 1889) барин шеър, дoston ва
равияҳои эҷодиёти даҳонакии халқ навишташуда, дар
шўҳрат меёбанд. Муҳити адабии Тифлис ба ғаъолияти
Туманян таъсири баланд расонид ва ў ин ҷой бо Раффи
Сундукян барин адибони арман аз наздик шиносо шуд

на тасвир ба асарҳои мумтози адабиёти ҷаҳон шавқ пайдо карда,
амнати онҳо ба А.С.Пушкин, Д.Байрон, В.Шекспир барин адибони бузургро
бин ва тарғиб намуд. Ин армани тарҷума кард. Дар пайравии онҳо худаш асарҳои
оянд. Мисли «Мазлуми ҳақиқат» эҷод намуд. Аз ҷумла дар мавзӯҳои таърихӣ драмаҳои
ҳоварс, «Ашӯ», «Ҷангҳои калон», «Шоҳ Ованес» ва ғайраҳоро таълиф кард. Дар байни
президенти Ҷумҳурии Арманистон аз 1991-1902 вай дostonҳои «Забт шудани қалъаи Тимкаберд»,
«Атаево», «Довуди Сосунӣ»-ро офарид ва достони «Ануш»-ро аз
санҷидани ӯ ба гард. Барои иштирокаш ба ҳаракатҳои инқилобии Қафқоз
меҳнатӣ ба Ҷумҳурии Арманистон ду бор ҳабс гардида, бори дуюм ба зиндони
а ни оғзаҳои ӯ ба ӯ фиристода мешавад. Ованес Туманян дар адабиёт
Дар тасвир ба Хачатур Абовян ва Микоил Налбандянро эҷодкорона
дар адабиёт ба ӯ аз эҷодиёти даҳонакии халқ хеле мохирина истифода
е роҳи адабиёт ба ӯ Нав дар як қатор асарҳои худ анъанаҳои адабиёти мумтози
и Ҷумҳурии Арманистон ба ӯ ба ном дода, давҳҳои реалистии ҳаёти халқро тасвир намуд.
е ғайр аз ин ӯ ба ӯ ба назар некинбона назар кард. Ин аст, ки асарҳои вай «Давиди
и ду ҷаҳон» ва «Муборизаи кӯҳна», «Ануш» аз беҳтарин асарҳои адабиёти
бузургони Ҷумҳурии Арманистон ба шумор мераванд.

Ҷанна Чарнес (1897-1937). Шоири намоёни арман Егише Чаренс соли 1897 дар шаҳри Карсаз оилаи савдогари давонд ёфтааст. Вай дар гимназияи русии маҳаллӣ тахсил мекард. Соли 1915 ихтиёран ба ҷанг меравад ва дар набардҳои Ҷанги Ҷаҳонӣ иштирок менамояд. Сонӣ дар солҳои Ҷангии Ҷаҳонӣ ба платформаи Армияи Сурх гузашта ҳамчун комиссари бронепоезд ба муқобили дашнакҳо мечангад. Эҷодиёти ӯ аз солҳои 1914-1915 оғоз ёфта, шеърҳои дар ин давра эҷодшуда дар маҷмуаҳои шеърии «Се суруди духтари ғамгин» (соли 1916), «Намани сохиби осмони кабуд» (соли 1915) ва «Тиру камон» (1917) қой дода шудаанд, ки дар онҳо ӯ ҳанӯз таҳти таъсири романтизм, махсусан А.Блок буд. Минбаъд вай ба реализм гузашта, равуяндаи ҳаёти ҳақиқии халқ гардид. Чаренс ҳамчун шоирини моҳир низ як қатор асарҳои ҷолиби диққат навиштааст. Соли 1920, дар комедияи «Кавказ-тамошо» (соли 1923), романи «Қасдаи Наирӣ» кирдувори миллатчиёни Қафқоз фош карда мешавад. Соли 1924 Адиб баъди сафари худ ба хориҷа силсилаи шеърҳои «Чумла», «Давори Коммунаи Париж», «Қасдаи Венетсия» барини ӯро ҷолиби диққат таълиф намудааст, ки дар онҳо вай ҳамчун равуяндаи ғояҳои ҷамъиятии озод баромад мекунад. Егише Чаренс соли 1937 вафот кардааст. Бисёр асарҳои ин шоири арман ба Ҷанна Чарнес кӯшишҳои тарҷума шудаанд. Аз ҷумла, як қатор асарҳои ӯ ба забони тоҷикӣ ба тариқи «Модари меҳрубони ман», «Суруди разм», «Руинтан»,

«Ду сонет ба хотираи Арпеник», «Писари чингиламуи» забони тоҷикӣ низ тарҷума ва нашр гардидаанд.

Наири Зараян (1901-1969). Яке аз намояндаи адабиёти арман Наири Зарян – Аястан Егиазарян дар Фарбӣ, дар деҳаи Ҳаракониси вилояти Вани Туркия деҳқони камбағал ба дунё меояд. Дар овони ҷавонӣ дар хизматгорӣ намуда, дар солҳои қатлиоми арманҳо аз ҷудо мегардад ва ба муҳоҷирон ҳамроҳ шуда ба Русия. Зарян соли 1923 ба Донишгоҳи Давлатии Ереван ба фаъолияти эҷодии вай аз ҳамин давра оғоз мегардад. «1935), «Шамшери ҷанговар» барин маҷмӯаҳои шеър «Хитойзан», «Қуллаи Рушан», «Рақси абадиёт», «Оғози достонҳои худро нашр менамояд, ки дар онҳо ҳаёти пурмардуми арман дар аксар ҷабҳаҳои зиндагӣ ба қалам де Наири Зарян ҳамчун адиби романнавис аз ҳаёти гузашт мардуми худ «Асавян», «Ҷаноб Петрос ва вазирҳои болои кӯҳ», «Довуди Сосунӣ» барин романҳои ӯ навиштааст. Наири Зарян инчунин муаллифи як ӯҳ сахнавӣ мебошад. Дар драмаҳои вай «Қасос», «Аран зебо чашма» ва ғайраҳо низ муаммоҳои таърихӣ гузаштаи ӯ ҳамзамонони адиб инъикос ёфтаанд.

Сайёди Наво (1712—1795). Намояндаи барҷастаи асрҳои миёнаи арман Арутюн Сайёдян соли 1712 дар Ҳунарманд дар шаҳри Тифлис, дар ҳамон шаҳре, ки рангҳои табиат, халқҳо, урфу одат ва забонҳо бо ҳам омехта дунё омадааст. Зери таъсири муҳити гарми сиёҳӣ, илмиву фарҳангии ҳамин шаҳр фаъолияти эҷодии Сайёди гирифт. Муҳаққиқони осору аҳволи ӯ қайд кардаанд, забонро медонист ва бо се забон эҷод мекард.

Фаъолияти ошуғӣ ё гӯяндагӣ боиси афзудани эътибори Сайёди Наво гардид ва сурудҳои ӯ, ки аз иншу меҳру вафои инсонӣ сиришта шудаанд, ба дуриҳо рафт ҳам наздик гардидани халқҳои гуногунзабону гуногун гардид.

Овозаи ҳунари ӯ то ба дарбори шоҳи гурҷӣ Ираклий ӯ шоирро ба назди худ даъват намуд. Муносибати ҳушӯ шоҳ то замоне идома ёфт, ки шоир хоҳари Ираклий дошт. Ин амал боиси вайрон гардидани муносибати ӯ гардид ва замони оворагардӣ дилсардии шоир аз ҳаёт ӯ либоси роҳибӣ ба тан кашид ва кунҷи калисои Анни

ба таври... мудар аз эҷоду сароидани шеър даст кашид. Ў аз дунёи
... пурра дилхаставу безор гардида буд. Аммо ҳамон дарди
... шоир аз шоир чудо нагардид ва ў боз бо сурудҳои тоза
... ҳаёт баромад. Пинҳонӣ аз калисо баромада, ба Тифлис
... ки боз суруд хонад ё дар базми гўяндагон ширкат
...

Замони заминдагии шоир замони нооромии сиёсӣ ва носозии давлатҳои ҳамаҷониба буд. Соли 1795 шоҳи Эрон Оғо Муҳаммадхон маркази Гурҷистон Тифлисро тасарруф намуд. Шоир низ ба моҳи сентябри ҳамин сол ба ҳамин воқеа шомбард аст. Дар бораи вафот ё қатли ӯ ақидаҳо гуногун мавҷуданд. Баъзе ҳастанд, ки эронӣ ба Тифлис даромада шоирро барои он қатл карда, ки ӯ аз оини худ даст накашидааст. Ба ақидаи дигар Оғо Муҳаммадхон аз Сайёди Наво будани ӯ хабар гирифта, ӯро қатл карда, то шоир шахрро тарк кунад. Вале ӯ ин қатлро ба қурбони ҳаҷолату нофаҳмӣ гардид.

Танҳо як дафтари сурудҳои Сайёди Наво боқӣ мондааст. Танҳо як дафтари сурудҳои ӯ боқӣ мондааст, ки бо он ҳамаи худи шоир навишта шудаанд ва он соли 1852 дар Москва ба қарб оварда шудааст. Дар меҳвари сурудҳо ва ашъори бо се забон гурҷӣ, тоҷикӣ ва озарӣ навиштаи ӯ инсон ва озодии ӯ қарор дорад. Орзуи ӯ барои дунёи озод, озодӣ аз онҳое аст, ки ҳукук ва эътибори инсонро задаанд.

Ҷанонаат ва махсусияти мероси шоирии Сайёди Наво дар он аст, ки ӯ ба ашъанаҳои беҳтарини адабиёти асримиёнагии арманро дар ӯ баён кардааст. Ҷанонаат ва махсусияти мероси шоирии Сайёди Наво дар он аст, ки ӯ ба ашъанаҳои беҳтарини адабиёти асримиёнагии арманро дар ӯ баён кардааст. Ҷанонаат ва махсусияти мероси шоирии Сайёди Наво дар он аст, ки ӯ ба ашъанаҳои беҳтарини адабиёти асримиёнагии арманро дар ӯ баён кардааст.

Муҳаққиқи алоқаҳои адабиёти тоҷику арман А.Давронов мавриди иртиботи Сайёди Наво ба адабиёти тоҷик «Пайвандҳои адабии халқҳои тоҷику арман дар асарҳои ҳамаҷанрабӣ ҳамаҷанрабӣ ба тӯфайли шеърӣ шоир ва имтиёзи он ба гурҷӣ, озарбайҷонӣ, арманӣ ва форсӣ хусусияти тоҷикӣ ба ҷараёни қовишҳои илмӣ аз эҷодиёти шоир шеърӣ ба забон арманӣ, форсӣ, гурҷӣ ва озарӣ таълиф шуда эҷодиёти Сайёди Наво як ҳалқаи тиллоии пайвандҳои адабии тоҷику арман ба ҳисоб меравад (А.Давронов, Таърихи адабиёти тоҷик. Садои Шарқ, 1996, № 58.).

Бояд гуфт, ки робитаҳои адабии тоҷику арман ширин дароз дошта, бисёр асарҳои адибони муқддаси тоҷик ба гузашта ба забони арманӣ тарҷума шудаанд. Дар ҳамаи ҳонандагонӣ тоҷик бо бисёр шоҳкориҳои адабии арманӣ ба достони «Довуди Сосунӣ», шеърҳои достонҳои И.Чарик, И.С.Капутикян, романҳои Г.Севунс, Н.Зарян, А.Шерошян ва ғайраҳо ба ширинӣ хастанд. Қисмати халқи арман аз бисёр ҷиҳат ба халқи тоҷик монандӣҳо дорад.

Адабиёти Доғистон. Расул Ҳамзатов (1923-1991) Халқии Доғистон Расул Ҳамзатов соли 1923 дар деҳаи Ҳангоҳи ноҳияи Хунзах воқеъ дар Доғистони Қиққот дар ҳамаи номдори халқӣ Ҳамзат Садаса ба дунё омадааст. Ба гирифтани маълумоти олӣ якҷанд сол омӯзгории намуна дар донишқадаи олии адабиёти ба номи Горкин Маскав таълим гирифтааст. Минбаъд фаъолияти вай асосан ба корҳои адабии кӯҳӣ Мегӯянд, ки вай аввалин шеърӣ худро дар 11 солагии гуфтааст. Расул Ҳамзатов эҷодиёти бадеии худро соли 1937 бо ашъори лирикӣ оғоз намудааст. Китобҳои ӯ аз ҷумлаи «Мӯҳаббат пурҳарорат ва ғазали сӯзон» (соли 1943), «Ватани қавм» (соли 1944), «Кӯҳҳои мо», «Қиссаи бародарам», «Баҳори Доғистон», «Таваллудам», «Дилам дар кӯҳистон», «Духтари кӯҳистон», «Мӯҳаббат ба падарам» барин маҷмӯаҳои шеърӣ ва достонҳои ӯ ҳонандагон гардидаанд. «Мӯҳаббат ба падарам» (1953) ба падараш офарида шудааст. Мавзӯ ва мундариҷаи шеърӣ Расул Ҳамзатов гуногун ва рангоранг буда, дар нақшаи ҷаҳонӣ ҷаҳонӣ ба воқеаҳои ҷаҳонӣ ба масъалаҳои дифои ватан аз фашизм, воқеаҳои ақибгоҳи фронт, дертар табиати диёр, ишқи самимии муҳаббат нисбат ба Ватан, дӯстии байни халқҳо, тараннуми ҳунар, нафрат ба душманони Ватан ва ғайраҳо ба ин ҳамаи шеърӣ ифодаи худро ёфтаанд. Расул Ҳамзатов устоди

...и буда, дар ин чода ҳамчун устод аз паи равиши
... рафтааст. Намунаҳои бехтарини ҳаҷвиёташ
... ардманд" (1957), "Нақизаҳо" (1963), "Шитоб макун"
... ҳаҷву мутоибот" (1986) ба шумор мераванд. Шоири
... ахустиин шахсест, ки дар адабиёти авар чандин
... ғайрҳои лирикиро ворид намудааст. Аз ҷумла соннет,
... ва нақиза аз навовариҳои адиб дар адабиёти ин
... намунаи намонад, ки адиб дар қисмату фаслҳои муайяни
... аз ин навъу намудҳои адаби истифода бурдааст. Ӯ
... форсу-тоҷик баҳраҳои зиёде бардоштани хешро таъкид
... 1975 "Шеърҳои форсӣ" ном силсилаи ашъори шоир ба
... ки дар онҳо тимсолу образҳои мухталифи анъанавии
... форсу тоҷик корбаст шудаанд. Дорандаи ҷоизаҳои
... ва ҷаҳонӣ Қаҳрамони Меҳнат Расул Ҳамзатов бо
... ҷилди «Доғистони ман» дар таърихи адабиёти ҷаҳонӣ
... ишғол намудааст. Ин китоб на танҳо дар бораи ҳуди
... мукаммал тарҷумаи ҳоли медиҳад, балки дар он
... Доғистон, тафаккури андеша, урфу одатҳои миллии
... Доғистони сермиллат бо тамоми нозукиҳои худ ифода
... ҷаҳон далели ин гуфтаҳо лозим аст, ки ин ҷо пораеро аз
... оварем: «Қавми хурд соҳиби тақдири бузург шуд.
... Доғистонро ҳоло менависанд. Ин қисса поён наёфтааст ва
... ёфт. Ман хушбахт ҳоҳам буд, агар аққалан як саҳифаи
... ҷониби тиллоӣ ба қалами ман иншо гардид. Ман суруди
... ороям, онро қабул фармо, Доғистон! Ҳарчӣ додан додам он
... бо ту қисмат кунем, Доғистон. Ҷумла медолу ордени худро
... дар ситеғат овезон. Бо ту бахшам ҳамосаҳои баланд. Шеърҳо
... биҷӯям зех! Буркаи бешаҳо мадеҳ танҳо. Попохи қуллаи
... фаронех! Инак, суҳанам тамои шуд. Вақти хайру хушамон
... Ҷуноки меғӯянд, насиб бошад, боз вомехӯрем. Ин китоб дар
... гуногун: ҳам дар авули Садаса, ҳам дар Маскав, ҳам дар
... ва, ҳам дар Дилиҷон ва дар бисёр шаҳрҳои дигар иншо
... Вақти оғозашро ёд надорам. Санаи анҷомаш 25 сентябри
... аст. Вассалом, валкалом.»

Китоби "Доғистони ман" чӣ аз ҷиҳати нигориши мавзӯ ва чӣ аз
... тарин баён ҳеҷ чалиби диққат буда, муаллиф дар он оиди
... урфу одат, анъанҳои ба худ хоси мардуми Доғистон, дар
... ҷаҳондагонии санъату адабиёти ин миллатҳо бо овардани
... риноятҳо, дидаву шунидаҳои худ маълумоти ҳеҷ чалиби
... ба боварибахш медиҳад. Пораву фикраҳо ва катибаҳои, ки дар

“Доғистони ман” мавриди истифода қарор гирифта, маънӣ ва рамузҳои амиқро фаро гирифтаанд. Дар асар ғурур ва худшиносии миллий, ҳудогоҳии таърихӣ, маънавӣ хеле кавист. Шоир ҳар кучо, ки набошад, аз миллати мардуми худ, аз рӯзгори зиндагии эшон берун сухан нагӯяд. Онҳо дар як чо нафас мекашад ва зиндагӣ мекунад. Таърихи китоби «Доғистони ман» низ ҳамчун шеърӯ дод. Ҷамзатов ба тезӣ шӯҳрати калон пайдо карда ба ба ҷалқҳои ҷаҳон тарҷумаву нашр гардиданд. Аз ҷумла тарҷумани Абдулло Зокир (шеърҳо дар тарҷумани Аслам) нашри паёпай манзури хонандагонӣ тоҷик гардиданд. Ҷамзатов бошад, бисёр асарҳои адибони халқу миллати ҷумла асарҳои адибони тоҷикро ба забони авари тарҷума

Савол ва супоришот:

1. Инъикоси таърихи муборизаҳои қаҳрамононаи за достони «Давуди Сосунӣ».
2. Мавзӯи ғарибӣ ва ёди Ватан дар эҷодиёти адибони
3. Маъноӣ ҳаёти инсон дар эҷодиёти Ованес Туманян
4. Инъикоси орзуву умеди халқи арман дар ашъори
5. Робитаҳои адабии тоҷику арман.
6. Мавқеи Расул Ҷамзатов дар таърихи адабиёти ҷаҳон
7. Лирикаи Расул Ҷамзатов.
8. Мавзӯ ва сабки нигориши «Доғистони ман».
9. Инъикоси қадриятҳои миллий дар асарҳои Расул Ҷамзатов
10. Адабиёти халқҳои авар ва робитаи он бо адабиёти

АДАБИЁТИ ХАЛҚҲОИ ОСИЁИ МАРКАЗӢ

Нуктаҳои асосӣ:

Маълумоти умумӣ дар бораи адабиёти халқҳои Осии Марказӣ.

Мунтараки дар адабиёти шиғоҳии мардуми минтақа ва ҷаҳри он ба инкишофи адабиёти хаттӣ.

Асариҳои таърихӣ пайдоиш ва инкишофи адабиёти хаттии мардуми туркзабони минтақа.

Адабиёти халқҳои Осии Марказӣ дар гузашта ва ҳаёти мо.

Мунтараки дар интихоби мавзӯ ва доираи жанрҳои адабиёти халқҳои минтақа.

Дар сарзамини имрӯзаи давлатҳои Осии Марказӣ асрҳои боз тоҷикон, ўзбекҳо, қазокҳо, туркманҳо, қирғиз ва қарлқҳо умр ба сар бурда меоянд, ки онҳо аз бисёр ҷиҳат ба ҳам монанд. Ба ғайр аз тоҷикон, ки забони онҳо ба ғурӯҳи забонҳои индоевропеӣ дохил шуда, ба оилаи забонҳои эронӣ масуб аст, қарлқҳо ҳамин мардуми ин сарзамин ба оилаи забонҳои туркӣ таъаллуқ доранд. Азбаски тоҷикон аз асрҳои қадим бештар ҳаёти ҷамъиятӣ ба сар бурданд ва дар шаҳрҳои маскун буданд, адабиёти онҳо низ барвақт ба вучуд омада, дар тӯли чандин асрҳои шонро фозилонро ба ҳазинаи тамадуни умумиҷаҳонӣ бахшидааст. Адабиёти туркзабони Осии Марказӣ бошад, дар ин бештар дар шакли эҷодиёти даҳонакии халқ тараққӣ ёфтааст, ки он ба ин пеш аз ҳама, бо ҷорводорӣ машғул шуда, ҳаёти ҷамъиятӣ ба сар бурдани онҳост. Гарчанд аз асрҳои X-XII сар ба сар ҳар чой - ҳар чойи Осии Марказӣ намунаҳои адабиёти халқ ба забони туркӣ (аз қабилҳои асарҳои Махмуди Қошғарӣ «Девони Махмуд», Юсуф Хос Ҳоҷиб «Қутадғу билик», Аҳмади Яссавӣ «Қиссаи Ҳасан» ва монанди онҳо ба вучуд омадаанд, лекин давраи қадиму қимолоти адабиёти туркзабони Осии Марказӣ ба асрҳои XIII-XIV рост меояд, ки дар ин бобат хизмати шоирон Атоӣ, Лутфӣ, Ҳоҷӣ ва Алишер Навоӣ нисбатан калон аст. Махсусан Алишер Навоӣ ба ҷаҳри омӯхтан аз ганҷинаҳои бебаҳои эҷодиёти даҳонакии халқ ва ба тоҷикон то замони ӯ ба забони туркӣ офаридашудаи адабиёти халқ ба ҷаҳри форсу тоҷик низ бо қамолоти рағбат истифода намуда, ба забони туркзабонро ба поёни баланди тараққиёт расонид. Минбаъд ба ҷаҳри Навоӣ на танҳо барои рағнаки адибони ўзбек, инчунин ба ҷаҳри адабиёти туркман, қазоқу қирғиз ҳамчун мактаби бузургӣ ба ҷаҳри ҳаёт қард, балки бисёр шоирони тоҷик озорбайҷон низ ӯро

ҳамчун устои худ шуморидаанд. Анъанан ду-
 дузабонии тоҷикӣ ӯзбек, ки дар асри XV таваҷҷу-
 ҳайкали бузургӣ назм — Абдурахмони Чомӣ ва Алии
 гирифта буд, дар асрҳои минбаъда низ идома ёфт
 гӯшаву канорҳои гуногуни Осиёи Марказӣ адибони
 кардаанд, ки ба ду забон баробар эҷод кардаанд. Ху-
 минтақа адабиёт ҳам бо забони форсии тоҷикӣ ва ҳам
 офарида мешуд. Чунончи дар асри XVI ва ибтидои
 адабиёти тоҷик мо эҷодиёти Абдурахмон Мушфиқ
 Восифӣ, Камолiddин Биноӣ, Бадриддин Ҳилолӣ, Ҳасан
 Сайиди Насафӣ, Мулҳами Бухорӣ, Фитрати Зарду-
 Мирзо Абдулқодири Бедил, Абдулқодирхочан Саид
 Шохин барин дахҳо адибонро мушоҳида намоем,
 туркзабон Заҳриддин Бобур, Муҳаммад Солас, Бобур
 Оғаж, Хоксор, Нишотӣ, Муқимӣ, Фурқат, Заҳид
 Андалиб, Камина, Абай, Тӯхтагул ва дигаронро ме-
 адабии нимаи аввали асри XIX бошад, бештар шоирон
 қабилӣ Гулханӣ, Махмур, Маъдан, Ҳозик, Нодира, Дил-
 ғайраро ба воқеа расонидааст, ки онҳо ҳам барои адаби-
 барои адабиёти ӯзбек қариб як хел хизмат кардаанд
 ҳамоҳангӣ ва ҳамбастагии адабиёти халқҳои Осиёи Мар-
 аз асарҳои адабиёти шифоҳии халқ сар зада, минбаъ-
 мумтози ин халқҳо давом кардааст, дар замони Шӯравӣ
 адибони ҳамаи халқҳои ин сарзамин вусъат ёфтааст,
 асарҳои Садриддин Айний ва Абулқосим Лоҳутӣ,
 Ойбек, Абдулло Қаҳҳор ва Мирзо Турсунзода, Муҳаммад
 Собит Муқанов, Чингиз Айтматов ва Аксад Наврози
 Карбобоев ва Тулепберган Каипберганов, Анвар
 Фазлиддин Муҳаммадиев, Ҷалол Иқромӣ ва Ҷа-
 Миршакар ва Мирмуҳсин, Фотеҳ Ниёзӣ ва Шайх
 Сулаймонов ва Шералӣ Лоик, Абдулло Орифов ва
 Мӯъмин Қаноат ва Эркин Воҳидов ва дахҳо дигар
 Марказӣ ҳамоҳангию муштарақӣ давом карда омадааст
 ба як гурӯҳ дохил карда омӯхтани адабиёти халқҳои
 мувофиқи мақсад доништа мешавад. Ҳангоми омӯхтани
 як халқ ба робитаю алоқамандии он бо адабиёти тоҷик
 эҷодии адибони халқҳои ҳамсоя ба адибони тоҷик
 эҷодиёти адибони тоҷик ба адибони дигар дар ми-
 ҷудогона эътибор дода мешавад. Зеро адабиёти
 Марказӣ аз сарчашмаҳои гуногуни ҳаёти илҳом гири-

инсонро идома дода, ҳоло барои тарбия намудани инсонияти мо бо ғояҳои олии инсондӯстӣ хизмат менамояд.

Адабиёти туркман. Халқи туркман яке аз қадимтарин халқҳои Осиёи Марказӣ ба шумор рафта, дар гузашта қабилаҳои туркманро бо чорводорӣ машғул буд ва ҳаёти бодиянишинӣ аз сармояҳои адабии онҳо шакл гирифтааст. Аз ин сабаб ҳам дар гузашта адабиёти туркман бештар ба эҷодиёти ҳаётии даҳонакии халқ инкишоф ёфтааст. Дар эҷодиёти туркман халқи туркман жанрҳои афсона, суруд, дoston хеле васеъ гардидааст. Дар адабиёти мардумии туркман афсонаҳои туркманро ба ҳаёти-маишӣ, афсонаҳо дар бораи ҳайвонот бештар ба назар мерасанд. Бисёр сюжетҳои афсонаҳои халқии туркман бо ҳаёти халқҳои ҳамсоя ҳамоханганд. Doston яке аз жанрҳои туркманро фолклори туркман ба шумор меравад. Бештарин намунаҳои халқии туркман хусусияти қаҳрамонӣ-романтикӣ дорад ва ба ҳаёти ҳақиқатӣ симоҳои асосии ин дostonҳо бо ишқу муҳаббати туркманонҳо низ вобастагӣ дорад. Чунончи, дostonҳои “Лайлӣ ва Мажнун”, “Юсуф ва Зулайҳо”, “Зӯҳро ва Тохир”, “Асли ва Карам”, “Ҷамал ва Ғариб” ва монанди онҳо. Сонитар, баъди инкишофи адабиёти хаттии туркман, вариантҳои хаттии ин дostonҳо низ ба назар мерасанд, ки муаллифони онҳо бештар ба сюжетҳои ҳақиқатӣ асос намуданд. Дар байни халқи туркман инчунин эпоси туркманро ба “Тӯрғулӣ” низ васеъ паҳн гардидааст. Қаҳрамонони ин эпос ба қисмати дostonҳои “Тӯрғулӣ”-и ўзбекҳо хусусиятҳои ба ғояҳои ҳақиқатӣ дорад, лекин дар худ хислатҳои ба фарзандони туркман ба ғояҳои ҳақиқатӣ асос намудаанд. Пайдоиши адабиёти хаттии туркман ба ҳаёти туркманон XII-XIV рост омадааст ва ба пайдоиши адабиёти дигар халқҳои Осиёи Марказӣ алоқаманд аст. Аз ҷумла Аҳмади Гармӣ, ки худ зодаи шаҳри Ясси Туркистон бошад ҳам, дар адабиёти туркман Марв таҳсил гирифтааст, ба эҷодиёти худ ба пайдоиши адабиёти хаттии туркман бетаъсир намондааст. Дар ҳамин аср Алӣ ном шоир ба ҳаёти ҳақиқатӣ бо унвони “Қиссаи Юсуф” достоне офаридааст, ки асоси адабиёти хаттии афсонавии Юсуфу Зулайҳо ташкил намудааст. Дар адабиёти хаттии туркман ҳиссаи адибони туркзabони туркманро Хурд ва Озорбайҷон Бурҳониддин Сивосӣ ва Саид Имомидин ба ҳаёти ҳақиқатӣ ба калон аст. Аз ин ҷост, ки бисёр адибони асрҳои XIV-XV туркман дар асарҳои худ номи ин адибонро ба эҳтиром ба ёд овардаанд. Аз ҷумла шоири асри XV Вафой бештар ба Насимӣ пайравӣ кардааст. То нимаи дуюми асри XVIII дар адабиёти туркман ба ҳаёти ҳақиқатӣ дидактикӣ (панду насиҳатӣ) ҳукмрон буд, ки намояндаи он шоири асри XVIII Давлатмуҳаммад Озодӣ мебошад.

Озодӣ аз худ бисёр шеърҳои панду ахлоқӣ боқӣ гузошт. Асрҳои XVIII ва ибтидои асри XX низ ақидаҳои панду адабиёти туркманро ташкил карданд. Зеро адибони туркман доштанд, ки бо роҳи панду насиҳатҳо қабилаҳои туркманро ба муттаҳидӣ ва ҳукмрониро бо адолатиешонамоянд. Ҳамингуна ақида дар эҷодиёти классики адабиёти Махдумкулии Фироқӣ низ ба назар мерасад.

Махдумкулӣ (1730 - солҳои 80 асри XVIII). Адабиёти туркман Махдумкулӣ соли 1730 дар авули Ҳаҷи водии Гургон чашм ба дунё мекушоӣ. Ӯ бо кӯмаки падар ва олими намоёни давр Давлатмамади Озодӣ саводи аниқ ба роҷард. Муҳаббат ба эҷодиёти шифоҳии халқи худ ва классикии тоҷику форсро дар дилу шуури Махдумкулӣ донишмандаш бедор кардааст. Ин буд, ки падар барои донишу малакаи Махдумкулӣ муаллими хусусисро бо номи Солеҳ ба даргоҳи хеш даъват намуд. Аз натиҷаи тадрису таҷавони ташнаи илм на фақат Ниёзи Солеҳ, балки падар атрофиён мутаҳаййир буданд. Истеъдоди ғавқулдорро падари донишманду дунёдидааш эҳсос намуда, ин ҷавонро ба маркази тамаддун - Бухорои адабпарвару шоирхез барои таҳсил ҳидоят намуд. Ӯ дар мадрасаи машхури Кӯкалдон аз мударрисони машхур, уламои ҳамадону донишманд бардошта, доираи ҷаҳоншиносияшро фарох намуд ва адабиёти пурмуҳтавои тоҷику форс ком ширин кард. Қитъа бою ҳайратангез, баҳсу талоши толибилмони мадраса, дар Бухоро ва ошноии ӯ бо Нури Қозим ном ҷавон дониш Махдумкулиро нисбат ба адабиёти классикии тоҷику форс намуд. Баъди як соли таҳсил бо сабабҳои номаълум Махдумкулӣ хонданро тарк намуда, бо ҳамроҳии дӯшташ Нури Қозим ба баромад. Онҳо Афғонистон, Эрон ва Ҳиндустонро зиярат баъди 15 моҳ барои идома додани таҳсил ба Самарқанд ва Вале нияту умедҳои ин ду ҷавони ташнаи илм дар Самарқанд нагирифт.

Махдумкулӣ баъди нобарориҳо ба Хева омада, ба ӯ машхури Шерғозӣ дохил шуд. Нобарориҳои Бухорону Самарқанд ва Хоразм назару аидеҳаҳои Махдумкулиро нисбат ба омӯзиш тағйир наод. Ӯ баръакс бо қидду ҷаҳди дучанд ба пардохта, устодону шарикдарсони хешро ба ҳайрат овард. Махдумкулӣ устодаш Ҳазрати Полвон аз заковату фаросат, бинишину аидеҳаҳои бикри Махдумкулӣ оғаҳӣ пайдо намуда, дар ҳама

Тоҷик мерасонад. Ин буд, ки аввалин шеърҳои Махдумқули дар таҳсил дар мадрасаи Шерғозӣ ва шояд пештар аз он, ҳангоми эҷод шуда бошанд. Вале муҳиммаш он аст, ки ӯ дар ин айём таҳсил аллакай дар байни хосу ом чун шоир ном бароварда бошад. Таҳсил дар мадраса аз беҳтарин давраҳои умри шоир ба ҳисоб мегирифтааст.

Махдумқули дар синни 20-солагӣ ба Менгли ном духтаре ошиқ шуд. Шеърҳои пурсӯзу ҷаззоби худро, ки самараи ишқи покаш ба ӯ бахшида буд эҷод кардааст. Шоир дар «Чашмони Менгли» ном шеър, ки аз ҷониби шоири тоҷик Бобо Ҳочӣ ба забони тоҷикӣ тарҷума шудааст чашмони сиёҳи Менглиро ба ду ҷаллоди сиёҳ ба ҳисоб дода, тамоми ҳиссиёт, шӯру шавқи хешро дар образҳои ҷаллоди нафода кардааст:

*Дилу ҷони маро карданд гонат
Ду ҷаллоди сияҳ - чашмони Менгли,
Намедонанд ҳаргиз раҳму шафқат,
Ду қамчини шабаҳ-чашмони Менгли.
Набояд гардад ӯ якка шабона,
Набояд, ки занад бар зулф шона,
Набояд сӯи мо созад равона
Ду тегашро чу шаҳ-чашмони Менгли.
Аз онҳо марҳамат умед дорам,
Фитад зулмоти шаб бар рӯи олам,
Шавад дилдодаи мискин мусаллам,
Кунад ҳолаш табаҳ -чашмони Менгли.
Фироқи сӯхта дар нори ҳичрон,
Ситонишҳо намояд аз дилу ҷон
На яздонро, мусулмонон, ба Тӯрон,
Шуморо бо фараҳ-чашмони Менгли.*

Ишқи поку беғашӣ ӯро ба Менгли дар шеърҳои дигари шоир ба мушоҳида кардан мумкин аст. Вале ба ҳукми тақдир ин ишқи ӯро Махдумқули, ки дар фироқи он сӯхта, қалбашро ба дард овард буд, бор наовард:

*Ишқ як дарёи бетаҳ, ҳаҷр сӯзон оташе,
Дар миёни обу оташ раҳкушо гаштаст дил...*

Зиндагии баъдинаи Махдумқули дар гирдобҳои ҳаводиси нохушии ӯро сипарӣ гардидааст, ки таъсири он аз осори ӯ ба мушоҳида намерасад. Фарзандони ӯ Сорӣ ва Иброҳим, ки боиси дилгармии ӯ ба ҳаёт буданд, дар айнаи нашъунамо вафот мекунанд. Аз чунин ҳаёт гирифтани воқеаҳои ҳаёт шоир аз зиндагӣ дилсард мегардад,

ки ин ҳолату рӯҳияи шоир дар як катор шеърҳои
Фироқӣ таҳаллус гирифтани шоир шояд ба ин бо
бошад.

Ҳаёт ва эҷодиёти Махдумқулӣ ба ин ҳама ну
назар то солҳои наздик барои хонанда ва аҳли таҳқи
ва аввалин пажӯҳиши эҷодиёти шоир тавассути
сайёҳи Полша Александр Хадзко сурат гирифтааст.
шеърҳои шоирро дар асл ва тарҷумаи англисиаш ба
расонд. Хадзко баробари тарҷумаи шеърҳо, ба аҳли
диққат дода, дар бораи замону зиндагии ӯ маълум
додааст. Ин хидмати муҳаққиқ дар роҳи таҳқиқи
Махдумқулӣ барои пажӯҳишгарони минбаъда
нахустин хизмат кардааст. Баъд аз ин ҳаёту осор
диққати муҳаққиқон ва ҳавасмандони зиёдеро пайва
намуд. Дар роҳи таҳқиқ, муайянсозӣ ва муаррифии
хонандаву аҳли илм шарқшиноси маҷор Герман Вамбер
И.Беляев, муҳаррири рӯзномаи «Туркистон» И.П.Ос
ва тарҷумони тоҷик Абдурахмони Ниёзӣ ҳисса гузошт.
Герман Вамбери андешаҳои худро оид ба ашъор
чунин ҷамъбаст намудааст: «... шеърҳои ҳайратанг
барои халқи туркман баъди сураҳои Куръон аз китоб
мебошад».

Эҷодиёти Махдумқулиро ба адабиёти тоҷик
нозук ва муҳимми иртиботи маънавӣ пайдо кардааст.
Европа ба эҷодиёти шоир тавассути тарҷумаҳо шинос
бошанд, тоҷикон ва дигар халқҳои Осиёи Миёна ашъор
ӯро бевосита дар асл мутолиа намуда, баҳра бардошта
устод Айнӣ хангоми ба романи «Ғуломон» мавод ҷамъ
ашъори Махдумқулӣ шиносой пайдо намуда, аз шӯъра
шоир дар байни халқҳои Осиёи Марказӣ дарак медонд.

Ашъори ӯ зиёда аз 250 сол аст, ки дар байни халқ
таронаҳои рӯҳафзо аз авул ба авул парвоз намуда, ин
ғами мардуми ин сарзамин гардидааст. Эҷодиёти М
асосан ғазал, достон, мусаддас ва мухаммас ташкил
Махдумқулӣ чун шахси пешқадами замони худ дар
шӯру шар ва нобасомониҳои замони худро ба роҳ
кашида, бо сӯзу гудоз аз аҳволи бади мардум, зулм
боёни маҳаллӣ шиква кардааст. Шоир дар «Гурезон» но
ин масъала ишора намуда, бо як ҳисси дилсӯзӣ навиштааст:

*Фақирон хор гашта бо рухи зард,
Ба ранги сурх соҳиб гашта номард.
Ба мазлумон ситамгар бас ситам кард,
Зи хуни қамчинаш покон гурезон...*

Ҳангоми сафархояш ба Эрону Афғонистон, Ҳиндустону
Шарқи Наздику Миёна ба чунин хулосае омад, ки
мардуми халқи заҳматкаш дар ҳама ҷо як хел аст. Аз чунин
замона қалби шоир ба фарёд омадааст:

*Дили оқил шуда, пора зи ғамҳо,
Паи дармони худ сарсон ба ҳар ҷо,
Навишта нобакорию замонро,
Зи фонӣ гашта рӯйгардон, гурезон...*

Шеърҳои дигари худ маъюсона аз мурғи ҳумои афсонавӣ

*Ато фармо ба мо, мурғи ҳумо, мурғи саодатро,
Ки мискин туркман дигар нарезад ашк чун дарё!*

Ҳанӯи асосии эҷодиёти шоир чӣ тавре ки дар боло низ ишора
кунем, асосан тараннуми ишқ ва сӯзу гудози он, муттаҳид намудани
парешони туркман, эҳтиром ба забон ва волидон,
ободонии кишвар ва дӯстию бародарии халқҳо ташкил
диҳанд. Ҳангоми хондани шеърҳои ватандӯстонаи Махдумқули мо
масорати қаҳрамонҳои «Шоҳнома»-и Фирдавсро эҳсос

*Ҳеҷ аст дусад буздил дар лаҳзаҳои даркорӣ,
Бар хасм зафар ёбад сарбози фидокоре.*

Дар худ ҳангоми мутолиаи ғазалиёти шоир хонанда беихтиёр
аз ҳамаи фалсафии Хайёмро дарк мекунад. Ин аст, ки ба таъбири
философ В.Самад дар чунин шеърҳо кӯшиши хайёмона андеша
ро шоири туркман ба мушоҳида мерасад:

*Дар боз гули дируза гирён аст,
Як тозагуле ба ҷош хандон аст.*

Аз забону адабиёти тоҷику форс бохабар будан ва ҳатто
таҷрибаи хуби ин забон будани шоирро боз аз он эҳсос мекунем, ки
дар образи таркибҳои шоиронаро дар шеърҳои худ айнан бе
тағйир овардааст. Масалан, дар байти поён, ки маънӣ асосан аз
шарҳи Балхӣ аст, чунин овардааст:

*Об агар сад пора гардад, боз бо ҳам ошноост,
Одамӣ дар як бадан гаҳ фарбеҳу гоҳе фаноост.*

Дар шеърҳои Махдумқули ба ғайр аз рӯи қаҳрамонҳои
«Шоҳнома»-и Фирдавсӣ ва андешаҳои фалсафии Хайём мо

таъсири панду андарзҳои Саъдии Шерозиро нигоҳ
мебарем, ки ин аз риштаҳои ниҳону ошкори шоир ба аҷаб
гувоҳӣ медиҳад:

Аз нақўён кори бад содир назардад ҳеч ҳақ

Гар бувад бадасл ў, некӣ аз ў ҳаргиз маҳал

Зеро «дар рӯзгори Махдумқулай таъсири адаби ба ӯ
ҳам, ба худи Махдумқулай аз ҷониби Бухоро ва Хоразм
Махдумқулай то ба мо беш аз 5000 байт шеър омада расида
ки шеърҳои Махдумқулай аз ҷониби шоирони тоҷик
Бобо Ҳочӣ, Ҳақназар Ғоиб, А.Воситзода, М.Фарҳат,
М.Ҳотам, Мақсуди Гулчин, Ҳадиса, Аслам Адҳам тарҷу
маротиба ашъори ӯ дар солҳои 1959 ва 1983 дар шаъни
мунтахаб ва мунтахабот нашр гардида, ба дилу дидан
тоҷик роҳ ёфтааст.

Адиби дигари ин давр шоири лирик ва
Муҳаммадвали Камина буд. Камина ҳаёти камбағалона ба
бошад ҳам, барои ояндаи дурахшони халқ бо умед навард.
Вай дар шеърҳои таъкид кардааст, ки зулм поянда нест.
метавон гуфт, ки вай нахустин намунаҳои адабиёти
туркманро офаридааст. Гарчанд аз Камина китобе боқӣ на
лекин шеърҳои ӯ дар байни халқ васеъ пахн шудаанд. Ӯ
ҳатто номи ӯ ба қаҳрамони латифаҳои халқии туркман табии
(монанди он, ки Абураҳмон Мушфиқӣ дар байни тоҷикон
Бобораҳим Машраб дар байни ўзбекҳо).

Яке аз шоирони ба назар намоёни нимаи дуюми
Мискин Қилич буд. Вай дар байни халқи туркман
достонсаро шўҳрат пайдо кардааст. Дар достонҳои “Баҳоду
“Бекзода Қурбон” маҳорати баланди достонсарони ӯ
мешавад. Мискин Қилич инчунин муаллифи як катор
лирикӣ мебошад, ки дар онҳо дўстӣ, рафоқат, муҳаббат
Ватан ифодаи худро ёфтаанд. Дар ибтидои асри XX
анъанаҳои назми классикии туркманро шоирони халқӣ Байро
Қўр Мулло, Дурди Қилич ва дигарон бо муваффақият давом
Оғози адабиёти нави туркман низ бо номи ҳамин шоирон
аст.

Адабиёти минбаъдаи туркман ба давраҳои зерин тақсим

↓ *Адабиёти солҳои 1927-1929*

↓ *Адабиёти солҳои 1930-1940*

↓ *Адабиёти солои Ҷанги Бузургии Ватанӣ (солҳои
1945)*

❖ *Адабиёти солҳои баъдиҷангӣ*

❖ *Адабиёти замони истиқлол.*

Ҷанги Ҷаҳонӣ ва инкишофи адабиёти нави туркман ба давраҳои ҷаҳонӣ ва инкилоб дар сарзамини туркман рост меояд. Зеро дар ин давра барқарор намудани ҳукумати Шӯравӣ муборизаҳои шадидро ба вуҷд меорад. Дар чунин шароит нахустин намоёндагон адабиёти нави туркман ба бехтарин анъанаҳои назми классикӣ пайравӣ мекунанд. Барои ин ҷанрҳои ба мавзӯҳои муҳимми рӯз бахшидаи худро эҷод мекунанд. Ал ҷумла шоири халқӣ Кӯр Мулло, ки дар гузашта бо эҷоди ғазалӣ машғул шуда буд, аз рӯзҳои аввали замони нав ҳамчун шоир мавҷунадаи он баромад кард. Вай акнун на танҳо бо шеърҳои ғазалӣ бо дostonҳо низ баромад кард, ки дар онҳо афзалияти инкилоб ва муборизаи халқи туркман барои пайдор намудани бахту ҳақро баён карда шудааст. Дар шеърҳои шоири дигари ҳамин давра Қилич бошад, тазодҳои зиндагӣ тасвир ёфтаст. Дар ҷанми солҳои 20-ум мисли Бердӣ Карбобоев, Носиралӣ адибони ҷаҳонӣ ба майдони адабиёт дохил шуданд. Сонитар Ота Каримов, Оғохон Дурдиев, Амон Кекилов, Шолӣ Кекилов, Чорӣ Каримов ва дигар адибони ҷавон ба сафи онҳо ҳамроҳ шуда, доираи адабиёти мундариҷаи асарҳои адибони туркман васеъ гардиданд ва мундариҷаи сюжетнок офарида шуданд. Аз ҷумла дар дostonҳои Карбобоев “Дунёи духтарон”, “Қурбони одат” афзалияти ҳаёти нав ва инкилобӣ кӯҳна дар асоси мисолҳои равшан тасвир карда шудаанд. Дар ғазалӣ тахти таъсири асарҳои адибони халқҳои дигар нахустин намоён писри бадеии туркман ба вуҷуд омаданд. Дигаргуниҳои дар ин давра ба ғазалӣ дар солҳои 30-ум рухдода ба пешрафти адабиёти нави туркман бетаъсир намонд. Доираи мавзӯ ва жанрҳои адабӣ васеъ гардиданд. Ба забони туркманӣ тарҷума шудани бехтарин асарҳои ғарбӣ ба ғазалӣ гуногуни халқҳои олам барои адибони туркман як навъ инъишо эҷодӣ буд. Дар натиҷа Бердӣ Карбобоев, Нурмуродов, Носиралӣ Каримов, Чорӣ Аширов дар соҳаи наср комёбиҳо ба даст оварданд. Дар ин давра дар адабиёти туркман инчунин нахустин намоён драматӣ ба вуҷуд омаданд. Дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ ғазалӣ мароми асосии адибони туркманро ҳифзи Ватан ва меҳнати ҷангдоронаи оқибгоҳ ташкил намудааст. Бархе аз адибони туркман ба ғазалӣ қалб ба фронт рафтанд. Н.Сарихонов, А.Ниёзов, Н.Кекилов, К.Эшонов, Ч.Аширов, Д.Холдурдӣ барин адибони туркман аз майдони ҷанг асарҳои бо эҳсосоти ватандӯстӣ бахшидашро мефиристонданд. Ота Солеҳ, Нури Аннакилич, Бердӣ Карбобоев ва дигар адибон дар оқибгоҳ монда буданд, бо қувваи

лучанд эҷод намуданд. Дар дostonҳои Б.Карбобоев "Туркман-Ойлар" ва ғайра қорнамониҳои мардуми туркман дар ифодаи худро ёфтаанд. Дар солҳои аввали баъди Ҷанги Туркман барои ифодаи намудани орзуи умедӣ маркази омода гардида, он ҷӣ аз ҷиҳати миқдор ва ҷӣ аз ҷиҳати рафт. Ин адабиёт бо номи Б.Карбобоев, Х.Дарбев, К.Курбонсахатов, К.Қулиев, О.Отаҷонов, О.Татаи, Т.Жумъагелдиев, Р.Эсанов, К.Азизов боз ҳам бештар ифода кард. Доираи алоқаҳои адибони туркман ба забонҳои туркман ва нашр шуданд, ки дар натиҷа хонандагони сазовор комиебиҳои онҳо шиносо шуданд. Тарҷума ва нашр шудани Б.Карбобоев, К.Қулиев, Б.Сейтаков, О.Отаҷонов ва адибони туркман ба забони тоҷикӣ низ далели ин гуфтаҳо шуда метавонад.

Бердӣ Карбобоев (1894-1975). Бердӣ Карбобоев ба аввалини адибони нави туркман мансуб буда, бо навиштиҳои ба майдони адабиёт қадам гузоштааст. Минбаъд қатори дostonсари бо дostonҳои "Дунёи духтарон", "Курбон", "Амударё", "Ойлар", "Туркменистон" дар адабиёти туркман пайдо кардааст. Дар соҳаи насрнависӣ бо романҳои "Қадами Небитдоғ", "Зодаи даврон" ҳазинаи адабиёти туркманро гардонидаст. Ҳамчун драматург асарҳои сахнавии "Масъуд", "Писари Ватан", "Карбондурдӣ" ва "Ободон"-ро таълим кард. Романҳои "Қадами қатъӣ" ва "Зодаи даврон" дар Ҷ.Б.Карбобоев мақоми сазоворе доранд. Дар романи "Қадами муаллиф дар асоси далелу бурҳонҳои таърихӣ муборизаҳои мардуми туркманро барои ба даст даровардани бахту олоқӣ кардааст. Қаҳрамонони асар Ортиқ, Ойна, Ашир ва намоёндагони типикии меҳнаткашонии туркман, Хонабанди вакили синфи ҳукмрони ҷамъиятӣ гузашта амал кардагии саҳифаҳои дурахшонии ҳаёти мардуми туркманро барои даровардани бахту озодӣ ба мо ҳикоят мекунад. Дар романи "Зодаи даврон" бошад, воқеаҳои таърихӣ вобаста ба ҳаёту фароғатҳои мардони барумандии туркман, фидоии истиқлоли Ватан Ҷ.Атобоев тасвир ёфтааст. Муаллиф дар ин асар аз қонунҳои романи тарҷумаиҳолӣ моҳирона истифода бурдааст. Дар қатори асарҳои адибони туркман ҳар ду романи номбаршудаи Б.Карбобоев низ ба забони тоҷикӣ тарҷума ва нашр шудаанд.

Нормурад Сарихонов (1906-1944). Нормурад Сарихонов адабиёти туркман ҳамчун адиби ҳикоянавис шинохта шудааст. аксар ҳикояҳои ӯ ҳаёти наву кӯҳна ба тарзи муқоисавӣ нишон

На мизий дар ҳикояҳои “Кулбаи охири”, “Хонаи сафед”, “Шири”, “Китоб” ва ғайраҳо барҷастатар ифода дар повести “Шукур бахшӣ” муаллиф қувваи сурудро дар раҳо додани санъаткор тасвир кардааст. Дар як силсила аз фронт фиристодаи Н.Сарихонов часорату мардонагии туркман тасвир ёфтааст. Дар адабиёти туркман мавқеи Хидир Дарёев, Бекӣ Сейтаков, Қилич Қулиев, Карим Тавасов, Товшан Эсанова, Отаҷон Таган ва дигар адибон ва романҳои Б.Сейтаков “Додарон”, Х.Дарёев “Қисмат”, “Сафири амир”, “Махдумқули” ва ғайра аз комёбиҳои туркман ҳисоб меёбанд.

Бош ҳамаи хӯрдани давлати Шӯравӣ Ҷумҳурии Туркменистон ҳамаи худро эълон намуд ва аз ибтидои солҳои 90-уми асри XX дар адабиёти туркман давраи нав оғоз гардид. Акнун дар адабиёти туркман пирузҳои мардуми замони истиқлол ҳамаи худро ёфта истодаанд.

Савол ва супоришот:

1. Адабиёти мундариҷаи ғоявӣ ва жанрҳои асосии адабиёти туркман.
2. Мунтақаи дар эпосҳои халқии туркнажоди Осиёи Миёна.
3. Адабиёти Ватан ва ватандӯстӣ дар эҷодиёти Махдумқули.
4. Барди Карбобоев ва эҷодиёти ӯ.
5. Ҷангҳои адабии тоҷикӣ туркман.

АДАБИЁТИ ҚАЗОҚ ВА НАМОЯНДАГОНИ ОИ

1. Адабиёти шифоҳии қазоқ ва хусусиятҳои эҷодиёти онҳо

2. Пайдоиш ва инкишофи адабиёти қазоқ

3. Маълумот дар бораи маорифпарварони қазоқ ва хусусиятҳои эҷодиёти онҳо.

4. Адабиёти муосири қазоқ ва намоёнҳои он

5. Робитаҳои адабии тоҷикӣ ва қазоқӣ.

Бо вучуди он, ки бисёр ёдгориҳои хаттӣ ба қадимӣ офаридашуда барои мардуми туркзабони Осиёи Марказӣ буда, дар онҳо ҳиссаи халқи қазоқ низ мавҷуд аст, аммо гуфт, ки то ибтидои асри XIX адабиёти хаттӣ ба забони қазоқ на дошт. Зеро ҳамчун дигар мардуми чорводорӣ ин мардуми қазоқ низ дар гузашта бештар ҳаёти бодинамӣ мегузаронид, ки ин барои равнаки адабиёти хаттӣ замина намедод. Бинобар ин ҳам дар гузашта адабиёти қазоқ бо шакли эҷодиёти дахонакии халқ ривоч ёфта буд. Эҷодиёти халқи қазоқ гуногунмавзӯ ва сермазмун буда, бештар адабиёти шифоҳии мардуми Шарқро дар бар мегирифт. Аз зарбулмасалу мақолҳо, ки дар байни мардум ҳеле сери тарғиб аксари онҳо маҳсули таҷрибаҳои ҳаёти ба шумор мерафт. Фазилятҳои гуногуни инсонӣ, муносибат ба чорводорӣ, ҳайвоноти хонагӣ ва умуман ба меҳнат ва ғайраҳои таълим бошанд, дар сурудҳои сершумори халқӣ урфу одат ва ғайраҳои миллий ифодаи худро ёфтаанд. Хусусан, сурудҳои мардуми қазоқ эҷодиёти дахонакии мардуми қазоқ мавқеи хоса дошта сурудҳо баробари изҳори хурсандӣ аз бунёди онҳоро муҳаббати ҷавонон, шарту шароитҳои оиладорӣ низ баён мекунанд. Жанри афсона яке аз жанрҳои маъмули фольклори қазоқ аст. Доираи мавзӯ ва мундариҷаи ғоявии афсонаҳои қазоқ гуногун аст. Афсонаҳо дар бораи ҳайвонот, афсонаҳои ғайбӣ афсонаҳои ҳаёти-маишӣ, афсонаҳои ҳаҷвӣ-юморӣ ва ғайраҳо. Достонсарой низ яке аз хусусиятҳои мардуми қазоқ аст. Дар достонҳои халқӣ далериву баҳодурӣ, ишқу муҳаббат, ватандӯстӣ барин хусусиятҳои олиҷаноби инсонӣ тавҷиҳ аст. Яке аз ин достонҳо достони “Кубланди Баҳодур” буда, 12 қисми навишта гирифта шудааст, ки баъзе аз онҳо дахҳо ҳаҷвӣ ва ташкил менамоянд. Ин асар аз бисёр ҷихат “Алломини” номи халқии ўзбекро хотирнишин мекунад. Дар асар қабилаларо турк қазоқ ба муттаҳидӣ даъват карда мешаванд.

ат дурдонаҳои назми даҳонакии қазоқ достони лирики "Қурпеш ва Баян Сулов" ҳисоб меёбад, ки он дар бораи тағии кайфияти мардуми қазоқ дар асри XVIII ҳикоя мекунад. Инчунин достонҳои "Қизжибек Айман ва шулпон" ва "Бизагии мазмун ва бадеияти баландаш диққати касро ба ҷаҳл меорад. Дар охирҳои асри XVIII ва ибтидои асри XIX адабиёти қазоқ дар ду равия офарида мешавад, ки байни онҳо ҷаҳл шадид вучуд дошт. Минбаъд тахти таъсири фолклори ҷаҳл оқинӣ ба вучуд омад. Ҳофизон ё ғўяндаҳои халқиро, ки ҷаҳл ҷаҳл ё оқин меғўянд дар марақаҳои серодам дар ҷаҳл дидан мумкин буд, ки онҳо баробари иҷро намудани ҷаҳл адабиёти шифоии мардумӣ ҳадашон низ шеърро эҷод карданд. Аз оқинҳои халқи қазоқ Бухор — ҷаҳл, Ҳасан Дўстхўча, Ҷонкиши ҷаҳл, Муҳаммад Ўтамисов ва ҷаҳл номбар кардан мумкин аст, ки бо суруду таронаҳои худ мардум шўҳрат пайдо карда буданд. Дар байни оқинҳои халқӣ ҷаҳл эҷодӣ низ гузаронида мешуд. Ҳатто дар мусобиқаҳои ҷаҳл интирок мекарданд ва баъзан ғолиб ҳам мебароманд. Ҷаҳл баҳси шеърҳои байни ду оқин Бирҷон ва Саро руҳдода ҳоло ҷаҳл забонхост. Жамбул Жабаев (1846-1945) яке аз оқинҳои ҷаҳл қазоқ ба шумор рафта, вай дар давоми умри садсолаи худ ҷаҳлширо ширинҳои ҳаётро аз сар гузаронидааст. Бенавоию ҷаҳл имкон надодааст, ки Жамбул соҳибхату саводнок шавад, ҷаҳл соҳиби истеъдоди ҷаҳлқулда буда, ба шеърғўӣ хеле барвақт шомудааст ва ин пешаро то охири умр тарк накардааст. Ҷаҳл дар ибтидо бештар аз зулми замон, камбағалию нотавонӣ ҷаҳл ҷаҳл бошад, минбаъд дар эҷодиёти ӯ тараннуми хушбахтӣ ва ҷаҳл ифода ёфтааст. Жамбул Жабаев ҳатто дар поёни умри худ, ҷаҳлҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ рост меояд, як қатор шеърҳои ҷаҳл эҷод кардааст. Дар нимаи дуюми асри XIX баъди тобеи ҷаҳлшудани Қазоқистон дар заминаи назми оқинии қазоқ ва ҷаҳл бо адабиёти ғании рус адабиёти маорифпарварӣ-демократии ҷаҳл ба вучуд омад, ки вакилони ба назар намоёни он Ҷокан ҷаҳл, Ибрай Олтинсарин ва Абай Кунанбоевҳо буданд. ҷаҳл адабиёти хаттии қазоқ бо номи ин маорифпарварон ҷаҳл дорад.

Абай (1845-1904). Халқи қазоқ бо адабиёти гузаштаи худ (ҷӣ ҷаҳл ва ҷӣ хаттӣ) ва ҳамчунин бо адабиёту санъати муосираш ҷаҳлқули маданияти умумибашарӣ ҳиссаи арзандае меафтад. Яке аз нависандаҳои номии қазоқ Анвар Олимҷонов бо

ифтихор таъкид намудааст, ки «Агар сухан аз нақши маданияти ҷаҳонӣ гузоштаи халқи қазоқ равад, таъкид мебуданд, ки фарзандони бузурги халқи қазоқ муносибташ машхури «Таърихи Рашидӣ» Ҳайдар Дуглат, солномависи қабилаҳои қазоқ Чалоирӣ (асри XVI), ба ҷаҳонӣ чӣ ҳисса гузоштаанд. Дар ҳамин асрҳо нобинҳои Яссавӣ ва Юсуфӣ Баласуғунӣ низ зиндагиву эҷод карданд. Чокан Валихонов ва Абайро ҳамроҳ намудан мумкин аст, ба ҳиссаи онҳо дар рафти маънавиёти инсоният шубҳа нест».

Таҳсилаи мадраса ва мактаби русӣ то андозае рабобати ӯро ба ташнаи донишро бедор намуд ва ӯ дар лаҳзаҳои фарогири аз таълими мутолиаи мустақилона машғул гардида, донишҳои худро ба таълими Маърифати адабӣ ва динии тоҷикон аз қадим ҳиндӣ, арабӣ, туркзабон, аз ҷумла, қазоқҳо нуфуз дошт ва ба ташнаи бахрабардории ҳеш аз он бо ифтихор ёд кардаанд. Ҳамаҷунан ба арабӣ чун забони дин ва забони тоҷикӣ чун забони таълимӣ қазоқҳо роиҷ буда, аз таълифоти ба ин забонҳо анҷомёфтаи тоҷикон комил доштанд.

Бобою падари Абай аз феодалҳои маҳаллии бунақаблаҳои қазоқ шўҳрат доштанд. Падари ӯ соли 1822 соҳиби Қарқаралӣ интиҳоб шуда буд. Абайи 13-соларо барои омӯхонаи ҳунари идораи мардум ва санъати ҳукуматдорӣ ба қор қабиласи Баъди ин ӯ дигар мустақиман ба мадраса рафта натавонист ва ба омӯзиши мустақилонаи адабиёт гузашт. Ҷавони Абай ҳама гуна шароити иҷтимоӣ сиёсӣ ҷомеа сипарӣ гармона

...и мубҳами ҳаёт ба андеша намудан водор кард. Падар ақлу
...ро пай бурда, меҳост ӯ вориси ҳақиқии мансабу давлаташ
...Абай тавассути ҳамин зиракӣ ва қобилияти фикраш бармаҳал
...и миданияти рус ва ба воситаи он ба осори адибони Аврупо
...амуд.

...дар давраи ислоҳоти маъмурӣ (1863-1869) вазъияти сиёсии
...хеле тезутунд гардида буд. Хусусан дар давраи
...и ҳокимони маҳал муборизаҳои қабилавӣ авҷ мегирифт.
...и бепизомӣ ва бедодиҳоро ба чашми худ медид, аз ҳамин
...и шеърҳои ғаму андӯх ва қисмати талхи мардумро ифода

*Эй қазоқ, эй халқи мўҷточӣ асиру камбағал,
Ту даҳон пўшидаӣ бо мўи лаб- мўи дағал
Сарвати бисёр дорию ғадой, гушнай....
Пас ҳақиқат дар қучо? Бояд бифаҳмӣ бармаҳал.*

(тарҷумаи А. Шарифӣ)

...Абай дар қорҳои маъмуриву идоравӣ низ ширкат дошта, солҳои
...се қарат ба мансаби ҳокими волост интиҳоб ва баъд то
...и сардори бийҳо (қозиён) расид. Доир ба фаъолияти
...и Абай нависанда М.Авезов чунин гуфтааст: «Абай, ки ин
...роиро бар дўши худ дошт, дар чанд рӯз лоиҳаи қонунро
...и мурағаб сохт. Қонун баробари урфу одатҳои бехтарини
...и мисъалаҳои замони ҷадидро низ дар бар мегирифт». Ҳамин
...и Абай қариб 10 сол дар қорҳои давлатию маъмурӣ ширкат дошт
...и аз мансабдорӣ даст кашидан ба омӯзиш ва эҷоди асарҳои
...и ҷустуҷуд ҷиддан машғул гардид.

...Сарчашмаҳои асосии инкишофи эҷодиёти Абай аз фолклор ва
...и қазоқ, адабиёти классикии халқҳои Шарқ ва адабиёту
...и рус маншаъ гирифтааст. Ӯ ин омилҳоро эҷодкорона
...и истифода қарор дод ва аз ҳамин сабаб дар эҷодиёти ӯ
...и миллӣ ва байналмилалӣ омехта зуҳур кардаанд. Абай ба
...и манзуми худ асоси реализми танқидиро дар адабиёти қазоқ
...и тааст. Муҳимтарин хусусияти ин метод, ки танқиди нуқсонҳои
...и ҳаёти ҷомеа ва ҷустуҷӯи роҳҳои нави зиндагонии
...и ба шумор меравад, дар шеърҳои дostonҳои Абай ифода

...Ҳангоми эҷоди аввалин шеърҳои худ Абай аз классикони
...и Шарқ Шамси Табрезӣ, Саъдиву Ҳофиз, Фузулӣ, Навоӣ,
...и муқулӣ бештар истифода мебард ва онҳоро устоди худ
...и ҳисот. Равияи дидактикии насри насихатӣ ва ахлоқӣ дар назми

Абай пеш аз ҳама ба омӯзиши ӯ аз адабиёти тоҷик аст. Дар ин бора китоби шеърӯ ҳикояҳои ӯ шаҳодат мекунад. Ин Абай сужети як қатор достонҳои Шарқиро ба забони тоҷиконамуда, дар заминаи онҳо асарҳои эпикӣ офаридааст: «Искандар», «Масъуд» ва қиссаи «Азим» дар ин ҳама медуҳанд. Оғози достони «Масъуд» оғози анъанавии классикони тоҷикро ба хотир меорад:

-Ё аллоҳ, посдорат, дӯстат Маҳмуд

-Бикшо забонамро баҳри ифодани масъуд

Дар замони халифа Ҳорун Рашид

Чавоне буд дар Бағдод бо номи Масъуд

(тарҷумаи маъна)

Инкишофи ғояҳои демократӣ, халқпарварӣ ва инсонпарварӣ дар осори Абай аз бисёр ҷиҳат натиҷаи таъсири адабиёти рус низ мебошад. Абай чун донандаи забони русӣ Пушкин, Крилов, Лермонтов, Бунин ва дигаронро ба намунаи осори онҳоро ба забони қазоқӣ тарҷума кардааст. М.Авезов дар романи худ «Абай» нишон медиҳад, ки «Мактубҳои Татьяна ба Онегин» ба қалами Абай таъсири ҷиддӣ дорад. Дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX ашъори тарҷумаи Абай ба сурудҳои дилписанди ҷавонони қазоқӣ ёфтааст. Абай доираи адабиёти қазоқро васеъ намуда, ба адабиёти рус ва Ғарб ба вучуд овард. Инро дар иншоирони немис Ҳёте ва Ҳейне дидан мумкин аст. Абай ба назми қазоқро боӣ гардонида дар адабиёти қазоқ шашмисрагиро ба вучуд овард.

Дар роҳи инкишоф ва вусъати ҷаҳонбинии Абай Чернишевский, Белинский ва Добролюбов барин мутафаккирон ба назар мерасад. Абай бо яке аз дӯстон ва пайравони Ч.Михаелс, ки дар Қазоқистон ҳаёти бадарғагӣ мегузаронид, дӯстӣ дошт. Тарғибгари адабиёту маданияти халқҳои Қазоқ Абай Қунанбоев дар санаси 23-июни соли 1904 вафот кард.

Осори ӯ бо ин бисёрии мавзӯ ва ғановат ҳамоно ба ҷои ҷоп нагардидаанд ва танҳо соли 1909 нахустин маҷмӯаи ӯ ба ҷоп гардида ба нашрҳои минбаъдаи мероси ӯ замина гузошт.

Ҳарчанд ки осори Абай ба хонандаи тоҷик бармаҳал ба вақте аз солҳои 1950-ум дар бораи ӯ ва тарҷумаи маълумоти сареҳ пайдо гардиданд. Ба эътибори муҳаққиқони аҳволу осори Абай аввалин тарҷумаҳои муносибати 50-солагии вафоти шоир пайдо шуданд.

Дар бини “Шарқи сурх” 6 шеърӣ Абайро дар тарҷумаи
Ҳоҷа, Ғ.Мирзо, А.Шарифӣ ба таърифи расонид. Минбаъд
аз ҷониби шоирони тоҷик М.Шералӣ ва С. Ҳалимово низ
таърифи ба соли 1991 асари ахлоқии Абай “Ақлия” аз ҷониби
шоирони тоҷик Ф.Азизов тарҷума ва нашр гардид.

Валихонов (1837-1865). Чокан Валихонов дар оилаи яке
қазоқ таваллуд ёфта буд, дар ибтидо дар мактабҳои
таҳсил гирифта, дар даҳсолағӣ ба корпуси кадетии Омск
(таъсиби ҳарбӣ) дохил шуда, дар ин ҷо бо маданияти
рус аз наздик ошно мешавад. Ў соли 1853 ин
хитм намуда, ёрдамчии генерал-губернатори Сибири
мешавад. Чокан Валихонов бо Достоевский мукотиба
варзони Чернишевский, Салтиков-Шедрин, "Колокол"-и
дигар нашрияҳоро мунтазам мутолиа мекард. Дар ҳаёти
олим ва сайёҳи рус Петр Петрович Тян-Шанский
вазоне боздааст. Баъди иштирокаш дар экспедитсияи
Кулча (кишвари Чин) бо тавсияномаи Семёнов Тян-
Чокани бистсола ба аъзогии ҳақиқии ҷамъияти географҳои
мешавад. Минбаъд вай ба Қошғар ва дигар ноҳияҳои
Шарқӣ ва Ҷанубӣ саёҳат карда, як қатор мақолаҳои
фолклорӣ-этнографӣ (мардумшиносӣ)-и худро
менамояд, ки ин асарҳо қимати баланди илмӣ доранд.

Ибрай Олтинсарин (1841-1869). Ибрай Олтинсарин бештар маорифпарвар-омӯзгор баромад кардааст. Вай баробари намудани мактабҳои омехтаи русию маҳаллӣ, худ барои ин китобҳои дарсӣ ва маҷмӯаҳои таълимӣ навишта нашр кардааст. Ӯ барои ин китобҳо асарҳои Крилов, Ушинский ва ғайрагонии маорифпарвари русро тарҷума карда, ҳудаш низ ҳикояҳои русро навиштааст. Чунончи дар “Маҷмӯаи қирғизӣ” ном китоби ӯ, ки барои мактабҳои навбунёд тартиб дода шуда буд, як шайху ҳикояҳои худӣ Ибрай Олтинсарин дохил шудааст. Ин китобро бештар хусусиятҳои дидактикӣ (тарбиявӣ-ахлоқӣ) дошта, ба ҷуз аз бар намудани ҳислатҳои неки инсонӣ вазифадор набуд. Ӯ ба дӯст доштани табиати зебои диёр даъват менамояд. Ӯ ин ҳикояҳои “Қипчоқ Саидкул”, “Писари бой ва писари ғайрибой”, шеърҳои “Дарё”, “Тобистон” ва монанди инҳо сазовори

Чанги Бузурги Ватанӣ барои адабиёти қазоқ солҳои ҷиддий буд. Дар ин давра Тоҳир Жароқов, Қосим Ҳолиҷон Бекхожин, Сирбой Малонов, Чумағалӣ Саид ва

як қатор дигар адибони қазоқ ба фронт рафтанд ва он
худо барои рӯзномаву маҷаллаҳо фиришонданд.

Дар боби алоқаҳои адаби адабон, мутарҷимон ва о
корҳои хайреро ба самон расонида истодаанд. Кито
адабии қазок” ва “Алоқаҳои байнимиллии адабиёти
гардиданд, ки аз гузаштаву имрӯзаи робитаҳои ада
адабиёти халқҳои дигар маълумоти фаровоне дода метав
бобат ба вучуд омадани тадқиқоти пунарзиши доимии
Абдусаттор Нуралиев ҷолиби таваҷҷӯҳ аст. Ӯ дар
“Робитаҳои фарҳангӣ ва адабии тоҷикӣ қазок дар асри
пахлуҳои гуногуни робитаҳои адабии ин ду халқро маҷри
қарор додааст.

Сакен Сайфуллин (1894-1938). Сакен Сайфуллин адیبони навини қазок ба шумор рафта вай барои барқарор бунёдии ҳаёти нав дар Қазоқистон хизматҳои босазо кардааст. Сайфуллин дар солҳои 20-ум як қатор маҷмуаҳои шеърӣ бо номи “Аспи ромнашуда”, “Дутор” “Экспресс”, “Дар манҷар монанди инҳоро интишор кардааст, ки дар онҳо анъанаҳои адабии ҳаёти нав ва озоди эҷодкорона гирд оварда шудаанд. Сайфуллин “Албатрос”, “Кучкатов”, “Аспи сурх” ва ғайра ба маҷмӯи ҳамон давр бахшида шудаанд. С.Сайфуллин ҳамчун драматург “Дар роҳи бахт” ва “Часурун”-ро таълиф намудааст. Рӯзномаи “Пурманшаққат” дар жанри тарҷумаихолии офаридашударо ба тасвири бадеии зиндагиномаи худ роҳи пурманшаққати кавказиро қазокро барои ба даст даровардани бахту озодӣ ба қалам гирифтааст.

Мухтор Аvezов (1897-1961). Мухтор Аvezов гарчанд соли 1917 дар мадрасаи драматург ба майдони адабиёт дохил шуда бошад ҳам, то ба солҳои 30-ум мавқеи худро дуруст муйян карда натавонист. Аммо дар ӯ калавишҳои мафкуравӣ мушоҳида мешуданд, ки он ӯро ба адабиёти вай бетаъсир набуданд. Ниҳоят соли 1934 вай бо нахустин асарҳои худ "Абай" ва "Насими шабона" ҷиддан ба ҷараёни адабиёти таърихӣ ва то охири умр ба он содиқ монда, минбаъд дар таърихи адабиёти қазоқ ҳамчун драматург ва насрнавис шинохта шуд. Мухтор Аvezов аз 20 асари сахнавӣ офаридааст, ки аз онҳо "Кубланди", "Ҷанг ва помус", "Шамшерӣ луч", "Дар сарҳад" ва "Ғайраҳо дар сарҳад" ба ҷаҳон бахшида шудаанд. Мухтор Аvezов аз хурдсолӣ нисбат ба адабиёт ҳавасманд буд. ӯ дар дил муҳаббати калоне дошт. Ин буд, ки вай дар солҳои 30-ум бо унвони "Абай" драмае таълиф кард. ӯ дар ин драма ба мақтабҳои олии қазоқ омӯзгорӣ мекард доир ба ҳаёт ва адабиёти Абай маърузаҳои махсус хонд. Ниҳоят доир ба роҳи ҳаёти Абай бо унвони "Абай" ва "Роҳи Абай" иборат аз 4 ҷилдаи романи-эпопеяи таърихӣ-тарҷумаиҳолиро навишта аз нашр гузаронид. Ин асар аз ҷониби мунаққид ва адабиётшиносон ҳамчун яке аз калонии қазоқ" эътироф шуда он ба бисёр забонҳо тарҷума ва нашр шудааст.

Собит Муқанов (1900-1971). Собит Муқанов яке аз адибони қазоқ ба шумор меравад. Собит Муқанов то 17-солагииаш бо ҳамаи ҷиҳатҳои ҳаёти худ ба маҷмаи ҳизмати одамон рӯз ба сар бурда, танҳо баъди соли 1927 ба ӯ насиб гардид, ки соҳиби хату савод шавад. Дар нагузаштаи ҳаёт ба ӯ нахустин рӯзномаву маҷаллаҳои қазоқӣ дар вазифаҳои гуногун таъин шуд. Баъдтар дар институти профессураи Маскав таҳсил намуд. Дар соли 1927 нахустин маҷмуаи шеърҳои Собит Муқанов дар Маскав нашр шуданд. Минбаъд ӯ ҳам дар назм ҳам дар наср муттасил эҷод кард. Асарҳои "Хирси сафед", "Суруд дар бораи армия", "Пионер", "Ҷанг ва помус" ва шеърҳои "Сулувшаш" Собит Муқановро ҳамчун шоири қазоқро шиносо карда бошад, ҳанӯз дар солҳои 30-ум бо романҳои "Ҷанг ва помус", "Писари бой", "Бутақӯз" ҳамчун насрнавис низ маъруф шуд. Вай дар солҳои баъдичангӣ романҳои "Сирдарё", "Ҷокан", "Ҷанг ва помус", повести "Полвони ҷӯлоқ" ва сегонаи тарҷумаҳои "Ҷанг ва помус" инчунин як қатор шеърҳои ҳикояҳои навишта, ҳазинаи адабиёти қазоқро бой гардонид.

Дар бисёр асарҳои Собит Муқанов гузаштаи пурмашаққати халқи қазоқ ва муборизаи ӯ барои ба даст даровардани озодӣ дар асоси таърихӣ инъикос ёфтааст. Аз ҷумла дар романи "Бутақӯз"

воқеаҳои бо шӯриши соли 1916 дар Қozoқистон рухдодаи ин бӯронҳои инкилобӣ тасвир шудааст.

Сегонаи “Мақтаби ҳаёт” китоби мукаммалист дар бораи ҳуди нависанда аз рӯзи таваллудаш то соли 1936. Инсон ба китоби мазкур нависанда бисёр воқеаҳои муҳими таърихи қазoқро ҳамчун нависандаи ҳақиқатнигор ба қалам додааст. Ин асари мазкурро ҳамчун қомуси як давраи муайяни таърих ном бурдан мумкин аст. Бисёр асрҳои Собиг Муканов ба гуногуни халқҳои ҷаҳон аз ҷумла ба забони тоҷикӣ тарҷума шудаанд.

Ғабит Мусрепов (1902-1986). Ғабит Мусрепов дар қазoқ ҳамчун насрнавис ва драматург эътироф шудааст. Асарҳои “Қизжибек”, “Амонгелди” (ин асар дар ҳаммуаллифӣ бо Ғ.Мусрепов навишта шудааст). Ҷоҳеи “Қўзи қурпеш ва Ғабит Мусрепов ҳамчун драматург қомебиҳо оварда бошад, “Аскарӣ қазoқ” ва “Кишвари бедоршуда” аз маҳорати насрнависии ӯ дарoқ медахад. Агар дар романи адиби қазoқ ҷавонмарди қазoқ дар Ҷанги Бузурги Ватанӣ ҳақиқатини орош шуда бошад, романи дуюм ба мавзӯи таърихӣ бахшида шуда бедории халқи қазoқ пайваста бо дӯстиву рафoқати он бо аҳоли ифода ёфтааст. Ғабиден Мустафин бо ҳикояҳои дар гуногуни таърихӣ ва замонавӣ навиштааш бо романи “Тўфон” “Шиганак”, “Берсиев”, “Қарағанда” повести “Мисоҳазинаи адабиёти қазoқро бой ғардонидаст.

Адабиёти қазoқ бо Аскар Тукмағанбетов, Тоҳир Абдулло Тоҷибоев, Ғали Ёрмонов, Қосим Амонғулов, Олимҷонов, Олҷас Сулаймонов, Азилхон Нуршоев ва адибони дигар ифтихор дорад, ки онҳо бо асарҳои дар мавзӯҳои гуногун навиштаи худ маълуми машҳуранд. Ин асарҳои ин адибон ба забони тоҷикӣ тарҷума ва нашр ғардонид.

Олҷас Сулаймонов. Таърих ҳосияти аҷиб дорад. Дар касодии маънавӣ ва ё идеалогиву иқтисодӣ ҷун бошад, истеъдодҳое ба саҳнаи он мебароянд, ки ба тамоми ҳаётини ворастан аз қолабҳо ва омилҳои монеаҳо ҷадал мебароянд. Устодони назми қазoқ ва ходими намоёни ҷамъиятӣ, адиби Олҷас Сулаймонов аз зумраи ҷунин истеъдодҳо буда, аз замони нави қазoқиро ба сатҳи баланди инкишоф расонид.

Олҷас Сулаймонов ба таълифи ашъори шоирона, драмавӣ, киносенарияҳо, қайдҳои публицистӣ ва асарҳои мазмун ва қолаби адабиёту санъати қазoқиро дигарон

бо номи «Тулӯ» дар тарҷумай У. Раҷаб ба забон
гардидааст.

Савол ва супоришот:

1. Мавзӯ мунадариҷаи ғоявӣ ва жанрҳои
шифоҳии қазок.
2. Мавқеи Жаибул Жабасев дар назми оқинӣ.
3. Хусусиятҳои ба худ хоси эҷодиёти м
қазок.
4. Абай ва манзумаҳои ӯ.
5. Мавзӯ ва ғояи роман-эпопеяи Мухтор Ан
6. Собит Муқанов ва эҷодиёти ӯ.
7. Робитаҳои адабии тоҷикӣ қазок.

АДАБИЁТИ ҚИРҒИЗ ВА ЭПОСИ ХАЛҚИИ “МАНАС”

Нуктаҳои асосӣ:

- Маълумот дар бораи адабиёти шифоҳои қирғиз.
- Эпоси “Манас” ва мазмуну мунадариҷаи қисмҳои он.
- Маълумот дар бораи пайдоиш ва инкишофи адабиёти қирғиз.
- Адабиёти муосири қирғиз ва намоёндагони он.
- Чингиз Айтматов ва хусусиятҳои ба худ хоси эҷодиёти ӯ.
- Ҷойҳои адабии тоҷику қирғиз.

Мавҷудияти назми халқии қирғиз ханӯз дар навиштаҷоти аз Ҷангӣ Ғиссей ёфтшуда қайд шудааст, ки ин аз таърихи қадимаи ҷаҳонӣ ҷаҳони қирғиз гувоҳӣ медиҳад. Инчунин дар эпоси халқии қирғиз “Манас” низ оиди қадима будани ин халқ ҷаҳони дикқат ба назар мерасад.

Манас. Эпоси халқии қирғиз «Манас» миёни ёдгориҳои назми ҷаҳонӣ ҷаҳони қирғиз мақоми махсус дорад. Он чун роҳнамои ҳаёти ҷаҳони қирғиз дар муддати асрҳои зиёд маъруфияти худро таъмин ва имрӯз низ ҳар хонадони қирғиз метавонад ин ё он қисмати ин эпосро бозгӯ намояд. Эпоси «Манас» аз ҷиҳати таркибии муҳтава буда, дар бораи рӯзгори аҳолии се насли қирғиз - Манас, писари ӯ Семитей ва набераи ӯ Сойтек маълумот медиҳад. Дар он ҳамаи паҳлӯҳои ҳаёти таърихӣ халқи қирғиз дар асрҳои инъикос мегардад. Ҳодисаву воқеаҳои сужетофарандаи эпос асосан ба ҳам бархӯрдани қабилҳои қирғиз бо қабилҳои бегона, ғорати тарафайни рамаву гала, мусобиқаи ҷаннатмандон, юришҳои дуру дароз, ғолибият ва мағлубият, намудани маъракаи ва ҷашнҳои серодам буда, ғояи асосии ин эпос қабилҳои қирғиз барои муттаҳидӣ, истиқлол ва тавоноӣ аст. Дар ин мероси бузурги халқи қирғиз ва анъанаи эпикӣ он ба тарзи ҷаннатӣ бебаҳои маънавӣ мутааллиқ аст. Агар халқҳои дигар ҷаҳони қадим ва таърихӣ худро дар адабиёти ҳаттӣ, ғазалӣ, ғазалӣ, меъморӣ, театр, рассомӣ ҳифз дошта бошанд, пас, қирғиз идроку шуури миллий, орзуву андеша, мубориза ва ҷаҳони худро дар жанри эҷодиёти даҳонӣ халқи инъикос намудааст. Ҷаҳони ҳам дostonҳои эпикӣ миёни қирғизҳо маъруфияти хос дорад, ҷаҳони миллий ва таърихӣ онҳо аз ин намуди ёдгориҳои меғиранд.

Ҷаҳонд, ки халқи қирғиз dostonҳои зиёди эпикӣ аз қабилҳои «Тук», «Қоҷоҷаш», «Улҷобон ва Қишимҷон», «Қедейҳон» ва ғайра қуллай аҷдодӣ қадими қирғизҳо эпоси азими «Манас»

аст. Дар ҳақиқат ҳам эпоси «Манас» бо қувваи бадеии бо инъикоси таърихи бисёрсолаи халқ, бо мундариҷаи фалсафӣ, бо фароғирии ҳартарафаи ҳаёти халқ, маҳсули ҳунар, санъати ҷанг, анъана, урфу одат, маданияти халқ нодиртарин ёдгориҳои санъати шеърӣ меистад.

«Манас»-ро асари бадеии дар заминаи воқеа эҷодшуда гуфтаанд, ки дуруст аст. Ин ёдгории нодир тӯли асрҳо пайваста саҳеҳтар гаштаву инкишоф ёфта нодаркор ҳалос гардида, такмилу танзим дида то ба имрӯз. Аз ҳамин сабаб, дар ин эпос дар қатори воқеоти таърихӣ асосиер низ ҷой доранд, ки бо ҳам иртиботи қавӣ доранд. Эпоси «Манас» тавассути ҳофизаи таърихӣ халқ аз гузашта, такмил ёфтаву суфта гардида, то давраи имрӯз. Сабаби умри абад пайдо намудани «Манас» то ба имрӯз саросари ин асарро фаро гирифтааст. Ин ғояи ҷовид пайдоиши оламу одам ногусастанӣ, қуввати ҷавиди ҷӯяндагиву ёбандагӣ, ҷадал ба сӯи мақсад ва ғайраҳо тавоноист. Тамоми бунёди бадеии эпос, рӯҳбаландии он анҷом як ғояро талқин мекунад: ин ғояи озодӣ, ғояи ҷавид боиси беэвоҷӣ ва дар қатори ёдгориҳои бебаҳои маданият дохил шудани он гардидааст.

Ҳамин эпоси пурқимат ва пурмӯҳтаво, ки аз ҷиҳати қисм зиёда аз 1 миллион мисраъ) ва воқеоти ишғирокҳои таърихӣ эпоси халқҳои дигар назире надорад, то садсолаи охир ин эпоси ҷавид набошад. Бори аввал намунаҳои онро маорифпарварии Валихонов аз забони ғӯяндагон - манасчиҳо сабт намуда, академик В.Радлов ин кори хайро сифати тоза бахшида, халқӣ манасчиёни машҳур Сағимбай Уразбеков ва Сағимбай барои барқарории нусхаҳои хаттии эпос хизмати арзандонаро намуда. Маҳз тавассути хотира ва маҳорати ғӯяндагон онҳо ба бузургҳаҷм мураттаб гардида, китоб шуд ва ба забони тоҷикӣ тарҷима гардида, шӯҳрати ҷаҳонӣ пайдо намуд. Манасчиёни қирғизҳо анъанаи дерина дошта, барои аз ҷаҳон гузаштани он манасчиёни зиёде хизмат кардаанд, навабаре онҳо фаромӯш гардида, номи баъзеашон ба тарзи афсонавона мондааст. Манасхонӣ санъати хоса буда, хонанда ё сароянда даст чизе намегирад, дастҳо бояд барои ишора ва ифода қаҳрамони эпос озод бошанд. Ҳамчунин ҷангоми иҷрои ҷамаи узвҳои инсон ҷашм, сар, лаб, даҳон, гӯш ва қиёф ҳаракат мебароянд, маънӣ ва мақсадиро ифода мекунанд.

назар маҳорати гўяндагии Саёқбай Қаралаев қадр ва эътироф
наст. Нусхаи аз забони ин гўянда сабтгардида зиёда аз ним
минут, баъд аз ин мисраъро фаро гирифтааст.

Мушкилоти дигар дар таъини замони таълифи «Манас» ба
таълиқи Ҳасанов аст. Соли 1995 ҷашни 1000- солагии «Манас» таҷлил
шуд. Вале ин маънон онро надорад, ки эпос соли 995 пайдо шуда
ва «Манас» монанди ҳар як эпоси бузургҳаҷм дар муддати
таърихӣ эҷод шудааст ва таҷлили 1000-солагии он санаи
таълиқи он буда, муайянкунандаи умри ҳақиқии эпос нест. Миёнаҳои
10-юм барои тарҷумаи бобе аз эпоси «Манас» ба забони
русӣ конкурсӣ пӯшида эълон шуд ва дар он зиёда аз 20 нафар
наҷоҳо иштирок намуданд ва инҳо 3 нафар Лев Пенковский,
Гарновский ва Семён Липкин ғолиб ҳисобида шуданд. Аммо
дар тарҷумавии он бо сабабҳои субъективӣ хеле тўл кашид ва
таърихи соли 1946 тарҷумаи русии он нашр гардида, барои тарҷумаи
таълиқи наҷоҳои гуногун роҳ кушод.

Тоҷикон бо тақозои наздикӣ ва гоҳо ҳамтақдирӣ аз вучудият ва
таълиқи ин эпос бармаҳал огоҳӣ ёфтаанд. Хоса ба он хотир, ки
дар аз қаробат ва ҳешутабории деринаи тоҷикону қирғизон дарак
таълиқи «Манас» қадимтарин асосӣ ҷавонпахлавон Манас тавассути муҳаббат
ва барданаши бо духтари Бухорхудот-Хоникей миёни тоҷикону
қирғизон риштаи дӯстӣ ва сулҳу ошӣ васл намуд. Ҳамчунин миёни
таълиқи «Манас» ва «Гўрўғли»-и тоҷикон ва миёни «Манас»-у шоҳкитоби
«Шоҳнома» монандиҳои зиёде ба назар мерасад. Ин ҳама аз
таърихи деринаи тарафайн дарак медиҳад. Аммо кўшиши ба забони
русӣ тарҷума намудани «Манас» солҳои сиюм оғоз ёфтааст.
Ҳамчунин дар тарҷумаи пораҳои ҷудогонаи он адибон ва
таълиқи наҷоҳои зиёди тоҷик даст задаанд, охиран, тарҷумаи
таълиқи «Манас» ва пурра аз ҷониби тарҷумони шинохта Аслам Адҳам
таълиқи он дода шуд ва соли 1982 аз ҷониби нашриёти «Ирфон» нашр
шуд. Бояд таъкид намуд, ки Аслам Адҳам дар натиҷаи омўзиши
таълиқи «Манас» ғуруфи одат, киёсан аз назар гузаронидани нусхаҳои гўяндагон
таълиқи «Манас» сарех ва нигоҳдорандаи рўҳи асосии эпосро анҷом дод.

Тарҷумаи тоҷикӣ аз зоида шудани Манас то аз марг наҷот
таълиқи Манас аз тарафи Хоникейро фаро мегирад. Ба ғайр аз аз
таълиқи «Манас» дар байни халқи қирғиз инчунин дostonҳои баҳодурӣ
таълиқи «Манас» романтикии «Қурманбек эр» “Жонил мирзо” ва ғайр шўҳрат
таълиқи «Манас» Дар шароити мавҷуд набудани адабиёти хаттӣ ва тараққиёти
таълиқи «Манас» даҳонакии халқ дар асри XIX дар адабиёти қирғиз
таълиқи «Манас» назми оқинӣ вусъат пайдо кард, ки намояндаи барҷастаи он

Туғалоқ мулло, Абулкосим Чутакаев, Исроқ Шойбеков ва ӯ буданд. Онҳо таҳти таъсири эҷодиёти даҳонакии халқӣ ва адабиёти халқӣ тоҷику ӯзбек дар мавзӯҳои инқилоб ва офариданд. Аз ҷумла сурудҳои арзومезии “Шикоятҳои занон”, “Шикоятҳои духтарон, ки ба марди пир шавҳар доданд”, “Май ва булбул”, “Дар бораи он ки чӣ тавр бедона рӯбохро шеърҳои “Кечмонтоӣ жонбоқти” ва ғайраҳо бо тавони бадеӣ баланд хусусиятҳои ба худ хоси назми Туғалоқ муайян карданд.

Тўхтагул Сотилганов (1864-1938). Тўхтагул Сотилганов барвақт ба шеърӣ таронасароӣ сар кардааст. Вай ҳанӯз дар нахустини худ “Ҳаёт”, “Чӣ аз ҳама беҳтар аст” ва ғайраҳо ҳаётиро тасвир карда тавонистааст. Минбаъд дар шеърҳои умеди халқӣ меҳнаткаш пайваста бо нафрат нисбат ба муфтихӯри ҷамъият инъикоси худро ёфтаанд. Дар шеърҳои “Панҷ хуки ёбой” ва ғайра ба афроди муайян зиндагии шоир ишора меорад. Ин боиси боз ҳам баланди оташи ғзаби онҳо нисбат ба шоир мегардад. Дар нахустин баҳонаи иштирок намудан ба шӯриши Андиҷон ашӯрҳои Сибир бадарға мекунанд. Дар шеърҳои “Хайр, модар” ва ғайра ин давраи шоир ифода ёфтаанд. Баъди аз бадарға баргаштани ба халқ наздиктар мегардад ва эҷодиёти ӯ рангу мазмун мекунанд. Вай бештар орзуи умед ва ҳаёти хушбахтонаи меҳнатиро тараннум менамояд. Минбаъд анъанаҳои Сотилгановро шоирони халқӣ Абулкосим Жутакаев, Ҳусенбаев ва дигарон давом доданд.

Ташаккул ва инкишофи адабиёти хаттии қирғиз ба бистуми асри XX рост меояд. Соли 1924 баъди тақсими Ҷумҳурии миллӣ дар Осиёи Марказӣ қирғизҳо соҳиби давлати худ ва Вилояти автономии Қирғизистон таъсис шуд, ки соли 1936 Ҷумҳурияи автономӣ ва соли 1936 ба Ҷумҳурияи Иттиҳодӣ баъд ёфт. Нахустин намунаи адабиёти хаттии қирғиз дар ин давраи Али Токумбаев, “Замони октябр” буд, ки дар рӯномаи “Қўҳҳои озод” нашр шудааст. Минбаъд инкишофи адабиёти бо пешрафти иқтисодӣ, сиёсат ва маънавияти мардуми қирғиз ки дар ин ҷабҳаҳо ҳар рӯз пешравӣ мушоҳида мекунанд. Республикаи навбунёд баъди рӯномаи “Қўҳҳои озод” ба рӯномаҳои “Ҷавнон ва бачагон”, маҷаллаи “Хучум” ва ғайраҳо нашр шудан гирифтанд. Дар идораҳои ин нашрияҳо қувваҳои нави эҷодӣ муттаҳид гардиданд, ки минбаъд пешрафти адабиёти

тилин намунад. Дар охири солҳои 20-ум ба сафи
 адаби, М.Элебоев, М.Тукабоев адибон Ж.Боконбоев,
 Ю.Турсунбеков ва дигарон ҳамроҳ шуданд, ки онҳо дар
 гуногуни адаби эҷод мекарданд. Дар ҳамин солҳо баробари
 ариқӣ ва тарғиботӣ повести К.Боялинов “Хожар”, пиесаҳои
 “Какей”, К.Жонтошев “Олим ва мария” ва ғайра офарида
 он аз далерона қадам гузоштани адабони қирғиз дар соҳаи
 драматургия дарак меоданд. Дар солҳои 30-ум баробари
 ба ҳаҷагии Чумхурият маданияти қирғиз низ рӯй ба
 шод. Дар ин давра адабони қирғиз аз адабиёти рус ва дигар
 бародар бештар омӯхтанд, асарҳои онҳоро тарҷума карданд
 он низ дигаргуниҳои азими ҳаёти рӯзафзунро ба қалам
 ба сафи адабони таҷрибанок Т.Сидикбоев, А.Усмонов,
 А.Тухтамишев барин ҷавонони соҳибистеъдод дохил
 Дар солҳои Ҷанги Бузургӣ Ватанӣ қисме аз адабони қирғиз,
 М.Турсунбеков, М.Элебоев, С.Булакбоев ва дигарон ба даст
 гирифта ба фронт рафтанд, бархе аз адибон дар оқибҳои
 асарҳои ба ғалаба даъваткунанда офариданд. Дар ҳамин давра
 ба ҷавонони умедбахш С.Эралиев, Н.Бойтемиров, С.Шимеев,
 М.Алибоев дохил шуданд. Ҳанӯз аз аввали солҳои
 адабиёти қирғиз ба давраи нави тараққиёти худ қадам
 Оҷодию ободии Ватан, дӯстии халқҳо, сулҳу амонӣ мавзӯ ва
 ариқӣ асосии адабиёти ин даврро ташкил мекарданд. Дар
 ин давр Райҳон Шукурбеков, Суёнбой Эралиев, Савронбой
 Мусо Жонғозиев ва дигарон дар соҳаи назм, Тугелбой
 биев, Насирдин Бойтемиров ва дигарон дар соҳаи наср
 ариқӣ ба даст дароварданд. Минбаъд инкишофи адабиёти
 бо номи Чингиз Айтматов, Мар Бойчиев, Тулаган Қосимбеков,
 Қюмов, Шукрбек Бейшеналиев ва дигарон алоқаманд аст.
 ариқӣ, адабиёти ҳаттии қирғиз дар муддати ниҳоят кӯтоҳ ба
 баланди тараққиёт расид ва ба мисли Чингиз Айтматов
 адаби барҷастаи адабиёти ҷаҳониро ба воя расонид. Бисёр
 адабони қирғиз ба забонҳои халқҳои ҷаҳон тарҷума ва нашр
 шуд. Аз ҷумла хонандагони тоҷик роману повестҳои Т.Сидикбоев,
 Бейшеналиев, Чингиз Айтматов шеърҳои С.Эралиев,
 Жонғозиев ва дигар адабони қирғизро ба забони модарии худ
 меадамонд.

Али Тоқумбоев аз нахустин адабони навини қирғиз ба шумор
 меояд. Вай ҳанӯз дар аввалин шеърҳои худ зиндагии замони навро
 намуна, минбаъд ин мавзӯ дар эҷодиёти ӯ мустаҳкам нақш

бастааст. Дар достони “Марати асир”, маҷмӯиҳои шеърҳои “Мехнат”, “Хучум” ҳикояҳои “Асрори наво”, “Дили маҷнун” ва ба мавзӯҳои сиёсӣ-иҷтимоӣ муроҷиат намудани адибон мешавад. Дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ эҷодиёти А.Т. сермахсул буд. Вай дар ин солҳо ҳам дар назм ва ҳам дар проза кор кард. Инчунин ба драматургия муроҷиат намуда, шеърҳои “Қасам”, “Хӯчаини беша” ва ғайраҳоро навишт. Дар солҳои баъдичангӣ достони нави ӯ бо унвони “Воҳӯри дар Ҷанг” гардид, ки дар ин асар қисмати як давраи муайяни ҳаёти ӯ тасвир ёфтааст.

Тугелбой Сидиқбоев ба авлоди нахустини адибони тоҷик мансуб аст. Вай монанди дигар ҳамсолоҳон ба адабиёт шеърнависӣ дохил шуда, сонитар ба жанрҳои дигари адабиёт қувваозмоя кардааст. Ҳанӯз солҳои 30 маҷмӯиҳои шеърҳои унвони “Мубориза”, “Қаҳрамон”, “Булбулшоир” пайи ҳам ҷудо мебароянд. Дар шеърҳои ин маҷмӯаҳо эҳсосоти нафис ва ҷаҳиши Т.Сидиқбоев ифода ёфтаанд. Т.Сидиқбоев дар солҳои 40 дар романи қирғиз асб гузошт. Вай дар романи “Оби калон” мардуми қирғизро дар нақши васеи эпикӣ тасвир карда тавонаст. Ин бобат вай ба мисли М.Горкий устоди сухани бадӣ ва шеър кардани худро эътироф намудааст. Дар солҳои 1930-40 ӯ офаридани романи “Темур” машғул шуд, ки ин асар давраи ҷанг романи аввала аст. Дар ҳамин давра достонҳои “Надари Ҷанг”, “Хабар”, очерки “Рақибаҳо” офарида мешаванд, ки аз ҷиҳати будани муаллиф дарак медиҳанд. Калонтарин асари дар шеърҳои ӯ Бузурги Ватанӣ офаридаи Т.Сидиқбоев романи “Одамони давра” ҳисоб меёбад. Дар ин асар ҳислатҳои наҷиби мардуми тоҷик ба қалам дода шудааст. Комёбии Т.Сидиқбоев дар романи “Дар кӯҳсор” ба ҳубӣ мушоҳида шудааст, ки ин асар ҳамчун ҷанмиши наҷв кардашудаи романи “Оби калон” ба назар мерасад.

Чингиз Айтматов (1928-2008). Чингиз Айтматов наҷиби халқи қирғиз ва яке аз вакилони барҷастаи адабиёти асри XX ҷаҳон мебошад. Ч.Айтматовро бисёр муҳаққиқон ва адабиётшиносон шинохтаи дунё дар қатори адибони забардасти олам Л.Толстой, Ф.Достоевский, Фолкнер мегузоранд. Ӯ ҳангоми зиндагонии худ адиби мумтоз эътироф карда шудааст ва асарҳои ба андӯзи забони олам тарҷумаву нашр гардидааст. Шоири тоҷик, назаран Тоҷикистон Мирзо Турсунзода дар бораи Чингиз Айтматов гуфтааст: “Таърих акнун ду Чингизро медонад. Чингиз аввал Чингиз ҷаҳонро бо шамшер гирад, вале худ бадноми ҷаҳон гашт. Чингиз

Айтматов Ҷаҳонро бо сухан тасхир кард ва некноми Ҷаҳон

Айтматов 12-уми декабри соли 1928 дар Шакар ном

Таласи Қирғизистон дар оилаи зиёӣ таваллуд шудааст.

Айтматов дар очерки тарҷумаиҳолияш “Қайдҳо дар бораи

менамояд, ки “Бобоям Айтмат баъди сӯхтани осиббаш бо

Торекули 12-сола барои кор ба сохтмони тунели роҳи

Маймак рафтааст. Падарам дар ҳамин ҷо, дар

русӣ-туземии шаҳри Авлиёта (Ҷамбул) таҳсили илм

Солҳои инқилоб падари ман аз шахсони босавод ва яке аз

болшвикелари қирғиз буд. Ӯ дар вазифаҳои гуногун раҳбарӣ

сиёсат ва адабиёт оғоҳии тамом дошт. Модарам Айтматова

Ҳаммасна зани таҳсилдида ва замонавӣ буд. Маҳз онҳо маро

рус, забони русӣ ва адабиёти оламшумули он ошно

Модаркалонам нисбати забони модарӣ ва таърихи халқи

муҳаббат ва дӯстдориро бедор намуд”. Зиндагии осудаи

Ч.Айтматов дар давом накард, соли 1937 падарашро, ки

ҳизби коммунистӣ ва шунавандаи Институти профессории

буд, репрессия намудаанд. Ӯ баъди таҳсил дар мактаби авул

бойторӣ ва баъд донишқадаи кишоварзии Қирғизистонро

намудааст. Ӯ ҳангоми донишҷӯӣ ба майдони адабиёт бо

“Дар сохилҳои Байдамтол”, “Сепоячи”, “Ҳошим”,

“Дзюдо” дохил шуда, бо қиссаҳои нахустинаш “Рӯ ба рӯ”

шӯҳрати калон ба даст даровардааст. Минбаъд қиссаҳои

руймолсурхаки ман”, “Алвидоҳ Гулсарӣ”, “Нахустин

“Киштии сафед”, “Турнаҳои бармаҳал” ва ғайра пасу пеш

мешаванд, ки дар ҳар яке онҳо ҷиҳатҳои нави истеъдоди

Айтматов зухур ёфтаанд. Баъди мутолиаи ҳар як асари

Айтматов гумон мекунад, ки ӯ адиб як олами тозаро кашф

аз ин зӯртар асаре офаридан душвор аст. Вале ҳангоми

асари дигари ӯ боз олами нава бароятон ҷилвагар мешавад.

Ҷантҳои ба худ хоси насри Чингиз Айтматов дар он мушоҳида

мекунанд, ки вай пеш аз ҳама дар бораи одамони оддӣ менависад. Дар

ӯ адади қаҳрамонон — амалкунандагон зиёд ҳам нестанд,

ду-се нафар. Адиб ба эҷодиёти даҳонакии халқ ва рамз таъя

шуда, образи хислатҳои бадеии ҷолиби диққат меофарад, дар аксар

ҳои ӯ хусусиятҳои миллий бо муаммоҳои умуминсонӣ ваҳдат

кардаанд, забон ва услуби баёни адиб соддаву равананд. Ҳамин

ҷантҳои эҷодӣ дар романҳои “Дуроҳаи Бӯронӣ” ва “Қиёмат” бо

ҳастияшон ифода ёфтаанд. Беҳуда нест, ки ин романҳо бо

адиб шӯҳрати ҷаҳонӣ овардаанд. Хонанда дар симон Авдий Калисстаров ҳарктерҳои олиҷанобӣ инсон менамояд. Тавассути баёни қиссаи манқурт дар рӯи Бӯронӣ" ин истилоҳ серистеъмол гардид ва ҳатто рукудро ба манқуртизм нисбат меодагӣ шудан омилҳои асосии ба дараҷаи баланди камолоти эҷодӣ Айтматов аз адабиёти халқҳои гуногуни олам муттабо бошад, минбаъд ҳудаш низ ҳамчун яке аз устодони пешумумичаҳонӣ гардид. Чингиз Айтматов ҳамчун ҷуғрошинохта шудааст, ки бештарин баромадҳои ӯ дар китоби "Ҷаҳон" гирд оварда шудаанд. Чингиз Айтматов адиби буда, асарҳои хешро ба забонҳои қирғизӣ ва русӣ эҷодон чӣ ки ӯ навиштааст, бевосита бо таърих, воқеамардум, шоду ғами халқаш алоқаманд мебошад.

Қиссаи "Ҷамила" барои нависанда шӯҳрати ҷаҳонин асар соли 1958 нашр гардида, зуд ба забонҳои гуногудар олами адаб машҳур гардид. Номии пешинани ин китовале дар маҷаллаи русии "Новый мир" бо номи Ҷамила минбаъд бо ҳамин ном шинохта шуд. Повестҳои "Ҷамила" пуришӯри ишқи поку беолоиши ду дилдода-Ҷамила мебошад, ки бо услуби хос таълиф гардида, аз ҷиҳати баъст ва моҳияти бадеиву ғоявӣ дар адабиёти қирғизӣ соф

Повести "Роҳи қаҳқашон" — ро мунаққидон эҷодиёти Чингиз Айтматов шинохтаанд. Қаҳрамон оддии қирғиз Тўлғаной буда, ғояи он одаму одамгарбори бо азоби бисёре аз ҷамавулҳои гурусна охириро гандуми тухмиро ҷамъ карду бегоҳӣ ҷуволхоро дагузошт, то ки пагоҳии барвақт кишт сар кунад. Шабонгуреза гандумро дуздид. Ин яке аз лаҳзаҳои драматик буда, ба нависанда имкон додааст, ки ноодамини ҳоноразиме зоҳир кунад ва дар ҳақиқи ӯ ҳукми халқро барорар нависанда Ҷавшангул, ки шавҳари гурезаашро ҷинҳон низ ба ҳукми бераҳмонаи дили халқ гирфтор шудааст, диққати ин асар Тўлғаной буда, вай тимсоли модарони балои ҷанг фарзанд гумкарда мебошад. Матонати руҳи одамият ва некбинӣ ин занро маҳбуби хонандагон гардон

Дар эҷодиёти Чингиз Айтматов қиссаҳои "Алиш" "Киштии сафед", "Сағи алое, ки лаб-лаби баҳр метозад" "Дуроҳаи Бӯронӣ", "Зеркунда" мавқеи хос доранд. Ин камолоти хунари нависандагии ӯ буда, адиб ба посити

Чингиз Айтматовро ба маънавию иҷтимоӣ ва маънавию ба миён мегузорад. Чингиз Айтматовро ба як қатор кашфӣҳои бадеии худ, аз ҷумла Модарғизол "Дар сафед", Манкурт аз "Дуроҳаи бӯронӣ", қудак аз "Саги лаб-бали баҳр медавид" ва ниҳоят Модагург Акбара-аз "Дар сафи бузургтарин нависандагони дунё ҷой гирифт.

Асарҳои нависанда "Пораабри сафеди Чингизхон" ва романи "Дуроҳаи бӯронӣ" ба масъалаҳои муҳими ҳаёти инсон, сарнавишт ва баъзе баъзе бахшида шудаанд. Романи "Зеркунда"-ро мунаққидон баъзе таълифоти нависанда доништаанд. Дар ин роман Чингиз Айтматов масъалаҳои ҳифзи табиат, дин ва ахлоқи ҷомеа ба миён меорад.

Романи гургҳо Акбара ва Тошчайнар дар роман образи рамзии табиат аст. Онҳо ба ҷои инсонҳо дар бораи ҳифзи табиат баён мекунанд, барои нигоҳ доштани наслҳои мекушанд, ба ҳоли табиат ба табиат дастӣ зӯрӣ кардааст, дилашон месӯзад, ба табиату бечора раҳм мекунад. Вале ҷуфти гургҳои романи "Дуроҳаи бӯронӣ" аз дастӣ инсонҳо ба дод омада, фарзандонашонро қурбон мекунанд ва лонаи худро аз даст дода, дар кӯҳу доманҳо овора мекунанд. Нависанда ба ин тасвир таъкид кардааст, ки табиат ба ҳамаи намеро намебахшад, балки миёни инсону табиат пайванди азалии табиату ба ҳама бе дигаре буда наметавонад.

Барои ҳамаи қиссаҳои романҳои Чингиз Айтматовро беҳтарин образи мутарҷимони ҷаҳон ба забонҳои гуногун тарҷума кардаанд. Ҳамаи ҷаҳон медонанду меҳонанд. Ин нависандаи бузург дар ҳамаи ҷаҳондагони тоҷикзабон низ мақоми арҷманд дорад. Бисёр романи Чингиз Айтматов ба забони тоҷикӣ тарҷума ва нашр шудаанд. Асарҳои Чингиз Айтматовро ба тоҷикӣ нависандагон ва таълифҳои маъруф Ф.Мухаммадиев, Ҳ.Ахрорӣ, Сорбон ва дигарон тарҷума намудаанд. Оиди эҷодиёти ӯ адабиётшиносон ва мунаққидони машҳур М.Шакурӣ, Акбар Турсон ва А.Сайфуллоев баёнҳои бурдаанд. Ба хонандагони тоҷик инчунин шеърҳои дигарон ва романҳои шоир ва нависандагони қирғиз С.Эралиев, Абдипашиев, Т.Қосимбеков, М.Жонғозиев, М.Бойжиев ва дигарон баён мекунанд, ки ҳамаи ин аз дуруст ба роҳ монда шудани робитаҳои байни қирғизу тоҷик дарак медиҳанд.

Савол ва супоришот:

1. Мавзӯ, мунадариҷаи ғоявӣ ва жанрҳои асосии адабиёти Чингиз Айтматовро баён кунед.

2. Манас ва эҷодкорони он.

3. Ташаққул ва марҳилаҳои инкишофи адабиёти хаттии қирғиз.

4. Хусусиятҳои ба худ хоси насри Чингиз Айтматов
5. Инъикоси муаммоҳои умуминсонӣ дар
Ч.Айтматов.
6. Робитаҳои адабии тоҷику қирғиз.

АДАБИЁТИ ҚАРОҚАЛПОҚ

Нуктаҳои асосӣ:

Мавзӯ ва мунадариҷаи ҳаёлии адабиёти шиғоҳии қароқалпоқ

Ҳамакунӣ ва инкишофи адабиёти хаттии қароқалпоқ

Бардақ ва эҷодиёти ӯ

Ҳисепберген Каимпбергенев ва сегонаи ӯ “Достони қароқалпоқ”

Қароқалпоқҳо яке аз халқҳои туркзабон ба шумор рафта ва ин халқ пур аз воқеаҳои шӯрангезу вазнин аст. Адабиёти ин халқчун адабиёти дигар халқҳои туркзабон дар ибтидо бо шиғоҳии мардумӣ оғоз гардида дар он бисёр жанрҳои адабӣ даҳонакии халқро дидан мумкин аст. Онҳо ба ду гурӯҳ ҷудо шудаанд: 1-асарҳои лирикӣ 2-асарҳои эпикӣ. Ба гурӯҳи асарҳои лирикӣ суруд, тарона, бадеҳа, зарбулмасалу мақолҳо (панду ҳикмати) ва дигар асарҳои аз ҷиҳати жанр на чандон калонро дохил кардан мумкин аст. Ба гурӯҳи асарҳои эпикӣ бошад миф (асотир), аҷибона, ифсона ва достонҳо дохил мешаванд, ки бештарини онҳо ҳамаҷун сӯжетҳои муқаммал мебошанд. Аз ҷумла дар байни мардуми қароқалпоқ эпосҳои халқ ин “Чилдухтарон”, “Мастподшоҳ”, “Ҳамакунӣ” ва ғайра хеле маъмул ва машҳур аст. Дар эпоси халқии “Чилдухтарон” муборизаи мардуми қароқалпоқ ба муқобили ғасқирони аҷнабӣ (қалмиқҳои ҷунгар ва ҳукмрони Эрон-Ҳамакунӣ), ки ба замини ин диёр чашм ало мекарданд баён ёфтааст. Ин достон хроникаи таърихи дар бар намегирад, лекин дар он асарҳои асрҳои XVII-XVIII ба бадеияти ба худ хос ифода ёфтааст. Асар инчунин қорномаҳои чилдухтарон бо сардории Гулоим хеле баён ёфтааст. Эпоси “Чилдухтарон” ҳамчун дигар достонҳои халқӣ ҳангоми аз даҳон ба даҳон гузаштан ба вучуд омадааст. Инчунин, ки аз забони Қурбонбой Тоҷибоев дар соли 1940 навишта шудааст, аз 24 достони ҷудогона иборат буда 188500 мисраъро дар бар мегирад. Ин эпос (аниқтараш порчаҳои он) ҳоло ҳам дар байни мардум аз ҷониби ғӯяндаҳои халқӣ иҷро карда мешаванд. Дигар яке аз достонҳои дар байни халқии қароқалпоқ маъмул гашта, достони “Мастподшоҳ” мебошад. Ин достон даставвал дар байни қабилаҳои Ҳамакунӣ-Манғити қароқалпоқҳо пайдо шуда сони васеътар паҳн гардидааст. Яке аз сабабҳои дар байни мардуми қароқалпоқ шӯҳрати ин пайдо кардани ин достон дар он аст, ки дар ин асар орзуи мардуми меҳнатӣ, муҳаббати ӯ нисбат ба ҳимояи Ватан возеҳу

равшан баён ёфтааст. Муборизаи Мастподишоҳ ва Ҷаннат
муқобили душман на танҳо мубориза барои бахту саодати худ
барои ҳифзи Ватан, мардуми он низ ба шумор меравад. Ҳамчунин
достонҳои халқӣ дар ин асар низ муборизаи неки аз бисёр
адолат аз болои ҷаҳолат асоси сужети асарро ташкил мекунанд.
Ғайр аз достонҳои ҳамосавии номбурда дар байни асар
қароқалпоқ “Шаҳриёр”, “Кублан”, инчунин достонҳои
романтикии “Ошиқ Ғариб”, “Ошиқ Ҳамро”, “Тоҳир ва Луҳро”,
Аҳмад” ва ғайраҳо мавҷуданд, ки ин асаро тахти робита ба
халқҳои ҳамсоя-ӯзбекҳо, туркманҳо ва қазоқҳо ба вуҷуд меорад.
Аксари достонҳои халқӣ аз ҷониби гуяндагонӣ марбут ба
қароқалпоқҳо жирав меғунд, иҷро карда мешавад. Мисли
қароқалпоқ Ойтуар жира, Дилим жира, Орзу жира, Бекмурод
Абдурахим, Абдумурод, Қобил, Тӯра, Бекмурод, Гиб, ва
гуяндаҳои достонҳои халқиро ҳамеша эҳтиром карда, таърифи
заминаи асарҳои эҷодиёти шифоҳии мардумӣ ва робита ба
мумтози форсу тоҷик, ӯзбек, ва туркман ҳанӯз аз асарҳои
адабиёти хаттии қароқалпоқ ташаккул ёфт, ки нақши
шоирон Кунхўча, Оташ Олчинбой, Ҳочиниёз Қосимбой
Бердақ буданд. Дар эҷодиёти ин шоирон ҳаёту меҳнати мардуми
орзу ва умеди халқи қароқалпоқ ифодаи худро ёфтаанд. Чунаки
Кунхўча дар шеърҳои “Чўпон”, “Писари ман”, “Оғтоб вуқуф”
мардумро ошкор кардааст. Оташ Олчинбой дар шеърҳои
ҳаёти мазлумони мардуми замони худро ба қалам додааст. Қосимбой
Қосимбой ўғли на танҳо бо шеърҳои лирикӣ, балки ба достонҳои
баромад кардааст.

Адиби барҷаста ва мумтози қароқалпоқ шоир Бердак (1871-1900) ба шумор меравад. Номи аслии ӯ Бердимурод Қараманов буда, Бердак тахаллуси шоирии ӯст. Ӯ дар оилаи камбӯлаи Пахтамамада то охири умр қашшоқона умр ба сар бурдааст. Аз ҷиҳати инъикоси ҳаёти қашшоқонаи мардуми қароқалпоқ асоси асарҳои ӯро ташкил менамоянд. Чунончи шеърҳои “Замони вазнин”, “Замони ҷаҳон”, “Андош”, “Чашмони ман”, “Лозим” “Мекофтам” ва ғайра аз ҷиҳати ҳақиқатшиносӣ қашшоқонаи ҳаёти шоир инчунин муҳити зисти ӯ хабар медиҳанд. Бердак инчунин муаллифи як қатор асарҳои калонҳаҷм аст, аз ҷумлаи Дастонҳои “Шачара”, “Ойдуствий”, “Эрназарбий”, “Подшоҳи ахмак” аз қабилӣ ҳамин гуна асарҳои ӯ ба шумор меравад. Аз ҷиҳати достони “Подшоҳи ахмак” бештар шўҳрат пайдо кардааст.

Анъанаҳои беҳтарини шоирон мумтози қароқалпоқ дар ин асри XX аз ҷониби шоирон Умар, Кулиббет, Сарибон, Ҳуҷо

бо мувафаккият давом дода шуд. Минбаъд ғояҳои инқилобӣ-демократии назми ин адибон аз ҷониби широни қароқалпоқ бо мувафаккият давом дода шуданд ва ба бунёди нави қароқалпоқ саҳми арзанда гузоштанд. Адабиёти нави қароқалпоқ дар ибтидои асри XX таъсири эҷодиёти даҳонакии асари халқ, адабиёти хаттии асрҳои XVIII-XIX, робитаҳо бо таърихи халқҳои ҳамсоя ба вуҷуд омад. Чанд муддат дар он назм ба асосиро ишғол кард. Дар ибтидо бо майдони ин адабиёт Нуримбетов, Аббос Дабилов, Аяпберген Мусоев бештар бо таърихи худ баромад карданд. Баъди таъсис ёфтани рӯзномаи "Қароқалпоқи озод" бисёр қувваҳои эҷодӣ дар атрофи ин рӯзнома ба амал омаданд. Шоирони боистеъдод ба мисли Ҳ.Аҳмадов, Ҳ.Қубов, А.Утепов, Ж.Оймирзоев, А.Бегимов ба майдони адабиёти қароқалпоқ даромада омаданд. Маҷлиси ҳаёти нави асоси мавзӯ ва таърихи асарҳои ин адибонро ташкил кард. Воқеаҳои иҷтимоии 30-ум ба пешрафти адабиёти қароқалпоқ низ таъсир намуд, дар адабиёт дар катори дostonҳои сюжетнок низ пайдо шуданд. Дostonҳои Ж.Оймирзоев "Жумагул", М.Дарибоев "Қалжон", "Қашқармол" ва ғайра беҳтарин асарҳои қалонҳаҷми назми ин адабиёт қароқалпоқ буда, дар ин асарҳо ҳаёти мардуми қароқалпоқ дар таърихи ва замони муосир қиёсан ба риштаи назм қашида шудаанд. Солҳои Қанғи Бузурги Ватанӣ маҷмӯаҳои ашъори шоирони қароқалпоқ таҳти унвони "Барои Ватан", "Душманро мағлуб кун", "Сурудҳои ватандӯстона" аз нашр баромаданд. Оймирзоев дostonҳои "Дӯстони ман", "Ёрбой Баҳодур", Аяпберганов дostonи "Ду баҳодур"-ро манзури хонандагон навидаанд.

Дар солҳои баъдичангӣ дар адабиёти қароқалпоқ мавзӯҳои нави бештар мавқеъ пайдо намуданд. Дар ибтидои ин давр Оймирзоев, А.Шомуродов фаолона баромад карданд. Дар ин давр адабиёти қароқалпоқ жанри драма ба вуҷуд омад. Дар драмаҳои Утепов, Ж.Оймирзоев, М.Дарибоев ва дигарон ҳаёти гузаштаву ҳаёти мардуми қароқалпоқ инъикоси худро ёфтаанд.

Минбаъд адабиёти қароқалпоқ дар ҳамаи жанру намудҳои эҷодии инкишоф ёфт. Махсусан дар солҳои 50-уми асри XX насри қароқалпоқ рӯй ба тараққӣ овард. Нахустин қиссаву романҳои қароқалпоқ навишта шуданд. Аз ибтидои солҳои 60-ум сар карда то ин ҳақиқат адабиёти қароқалпоқ ба давраи нави инкишофи худ гузашт. Майдони адабиёт қувваҳои нави эҷодӣ дохил шуданд. Шеърҳои дostonҳои Ж.Оймирзоев, Т.Чумамуродов, И.Юсуфов, Б.Ғоибназаров,

Саидназаров, драмаҳои С.Хўҷаниёзов, П.Толитанов, Ҳ.Хикоя, қисса ва романҳои Х.Саидов, А.Бақимбетов, Г.Байтурсулӣ, К.Султонов, Ҷ.Хўҷаниёзов, Ш.Саидов, Ш.Солоҳов ва ғайраҳо адабиёти қароқалпоқро ғани гардониданд. Аз сазовори XX сар карда бисёр асарҳои адибони қароқалпоқ ба таълиф тарҷума ва нашр шуда истодаанд, ки ин аз ҷиҳати адабиёти ин халқ аз ҷониби аҳли адаби ҷаҳон ташвиқ меёбад. Ҳарчанд сафи адибони соҳибистеъдоди қароқалпоқро меафзояд ва эҷодиёти аксари онҳо сазовори таълиф аст, аммо аз рӯи имконияти мавҷуда танҳо оиди баъзе аз онҳо менамоям.

Жулмирзо Оймирзоев солҳои 20-уми асри XX ба адабиёт дохил шудааст ва тамоми умр ҳаёти худро ба адабиёт бахшидааст. Ӯ ҳанӯз аз шеърҳои нахустини худ марҳуми ҳаёти хурраму озод даъват менамуд. Зеро худ ӯ барои модар ҷудо гашта, ҳаёти пур аз хориву зорӣ ва бемаониҳои гузаронида буд. Минбаъд вай як қатор маҷмӯаҳои шеърӣ ба таълиф намуд, ки дар онҳо ҳаёти мардуми муосир тасвир шудаанд. Муносибати одамон ба меҳнатдӯстӣ, сулҳу амонат, рафокат аз мазмӯҳои асосии асарҳои адиб ба шумор мераванд. Жулмирзо Оймирзоев дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ ба ҷаҳон шуда бо аслиҳа ва қалам ба муқобили душман мубориза мекард. Шеърҳои ин давраинаи ӯ ғояҳои ҳифзи Ватан ҳама бахш медиҳанд. Жулмирзо Оймирзоев ҳамчун драматанови асарҳои сахнавӣ эҷод кардааст, ки беҳтарини онҳо "Дустан", "Писа", "Коля" ва ғайра мебошанд. Драмаҳои дар таълифкардаи ӯ "Ойгул-обод", "Бердак", "Рашан", "Дустан", "Чашмаи ҳаёт" аз беҳтарин намунаҳои драматургии қароқалпоқ ба шумор меравад. Адиб дар солҳои баъдичангӣ баъзе асарҳои насрнавис шинохта шудааст. Қиссаи "Дили ятим" аз ҷиҳати тарҷумаиҳолӣ дошта оиди овони кӯдакиву бачагони худӣ навишташуда, воқеаҳои ҳамон давра замонро нақл мекунад. "Дар сохилҳои Амударё" ба мазмӯи замонавӣ бахшида шуда, аз ҷиҳати кишоварзони қароқалпоқ ҳикоя мекунад.

Дигар яке аз адибони маъруфи қароқалпоқ Тўлқонберганов ба шумор меравад, ки ӯ дар нимаи дуюми солҳои XX уми асри XX ба майдони адабиёт дохил шудааст. Нахустини асарҳои ӯ дар журнали "Амударё" чоп гардид. Аввалин маҷмӯаи наъзи ӯ аз дафтарчаи қиссагӣ соли 1961 нашр шудааст. Соли 1962 "Котиб", "Ташаккур, муаллим" манзури хонандагон мегардид.

и комёбии насри қароқалпоқ пазируфта шудаанд. Дар
“Охири охири” ҳаёти охири солҳои 20 ва ибтидои солҳои
30 ба ҷаҳам дода шудааст. Бо ин асар вай маҳорати
нависанда аз худ карда минбаъд романи дугонаи “Духтари
маҳалла” ва роман эпоеяи сегонаи “Достони қароқалпоқ”-ро
нависанд. Ин асарҳо на танҳо комёбии адиб буд, балки адабиёти
қароқалпоқ ба ҷаҳам расидани умумичаҳони шиносо карданд.

Савол ва супоришот:

1. Қароқалпоқ, мундариҷаи ғоявӣ ва жанрҳои асосии адабиёти
қароқалпоқ.

2. Қароқалпоқ дар эпосҳои халқии туркнажоди Осиёи Миёна.
3. Қароқалпоқ Оймирозоев ва эҷодиёти ӯ.

4. Қароқалпоқ адабии халқҳои Осиёи Марказӣ.

БАЪЗЕ ВАКИЛОНИ АДАБИЁТИ ХАЛҚҲОИ ШАРҚИ ХОРИҶӢ

Содиқ Ҳидоят (1903 - 1951). Ҳарчанд ки нисбат аҳволи адибони ҳамзабони эронии мо дар Ўзбекистон тағйир ёфт, вале на ҳар хонанда имкони шиносоии бевосита бо қалами онҳоро дошт. Бо шарофати истиқлоли Ўзбекистон бардоштани ҳаҷҳои сунъӣ хонандаи тоҷик имконияти бештаре ба эҷодиёти шоиру нависандагони эронӣ пайдо кард.

Содиқ Ҳидоят як тан аз нависандагони номӣ ва ёрматӣ Эрон буда, тозақориҳои жанрӣ ва мавзӯии зиёде дар адабиёт ба номи ӯ вобастагӣ дорад. Содиқ Ҳидоят 17 феввали соли 1903 (соли баҳмани соли 1281 ҳ.ш.) дар шаҳри Техрон дунявон шуд.

Дар ташаккули ҷаҳонбинӣ ва тақмили саводи ӯ дар ҷавонӣ муҳити хонаводагӣ таъсир расонидааст. Замоми он ба давраи хуруҷи ҳаракати озодиҳои ва ҳамҷунини ин ҳаракату ноумедии озодиҳои рост омадааст. Адабиёти ин замон ҳамин гуна барору нобарориро аз сар мегузаронд. Ҳидоят бо тақия ба ҳолати иқтисодии оилавӣ ва ҷаҳд сармоядораш метавонист чун як шахси доро мавқеъ пайдо кард. Аммо ин ҷавони мушоҳидагар носозии ҳаёти иҷтимоии Эрон намуд ва барои худ роҳи дигаре интихоб кард. Як фарқкунанда дар характери ӯ ин садоқат ва ростгӯиву ҳақнагарӣ. Ин буд, ки ӯ дар натиҷаи мушоҳидаҳои ҳаёт душмани аҷалӣ дурӯғӣ ва таассуби динӣ гардид.

Ҳарчанд ки Содиқ Ҳидоят ақидаашро нисбат ба дин баён накардааст, аммо осори адабӣ ва қисман асарҳои маданияти қадими Эрон ва забони паҳлавӣ (форсии миёна) ӯ дар бораи ин паҳлуӣ ҷаҳонбини Содиқ Ҳидоят маълум метавонад.

Тибқи маълумоти ба даст омада ва ишораҳои муфассал Содиқ Ҳидоят ба қори эҷодӣ ҳама замони мактабона намудааст. Аммо асарҳои индавраинаи эҷодиёти ӯ боқӣ на монда. Танҳо як тадқиқоти ӯ дар бораи Умари Хайём маълум аст. 1923 навишта шуда, бори аввал соли 1924 дар Техрон гардидааст. Ҳамҷунин ба як асари дар синни 15 солагии навиштаи ӯ низ ишора мекунам.

Ҷаҳонбинии Содиқ Ҳидоят бо тақия ба ду манбаъ маданияти гузаштаи форсизабон ва фарҳангӣ аврупоӣ

ааст. Ў аз оғози эҷодиёташ ба омӯзиши фарҳанги мардумиаш
наҳои беҳтарини осори насриро дар адабиёти Эрон ба вучуд
рад.

Мухаққиқи асари Содиқ Ҳидоят Д.С.Комиссаров қайд кардааст,
ақи инкишофи реализми танқидӣ дар Эрон бисёр мураккаб ва
астилоф аст. Ва қуллай баланду муваффақияти насри адабии
астӣ дар ин адабиёт эҷодиёти Содиқ Ҳидоят аст. Ихлос ва
аббат нисбат ба мардуми оддии меҳнатӣ дар асарҳои Содиқ
аит алайҳи нобаробарии иҷтимоӣ, таҳқири шахс ва нодорӣ
ропида шудааст.

Новеллаҳои ӯ, ки аз ҷиҳати шаклу мазмун ва мавзӯӣ халқиянд
агани нависанда ва хориҷ аз он эътибори баланд пайдо намуд.
амин сабаб қувваҳои иртиқӣ дар ин новеллаҳо як навъ қувваи
ишон хатарнокро ҳис намуда, барои бадном намудани ин асарҳо
муллифи онҳо ҷадал доштанд.

Шояд ба ҷурми муҳит бошад, ки маҳсули эҷодии Содиқ Ҳидоят
ин дар қайди ҳаёт будани ӯ мавриди таҳқиқ ва баррасӣ қарор
арифтааст. Ҳарчанд ки қобилияти фавқуллоддаи ӯро дар эҷоди
ҳои насрӣ ҳанӯз солҳои 30-40 дӯстонаш таъкид намуда буданд.

Танҳо ду нафар аз қаламкашони ҳамзамони ӯ ҷуръат пайдо
буданд, ки дар мавриди маҳорати нависандагӣ ва қимати асарҳои ӯ
аина баён намоянд. Инҳо чеҳраҳои шинохтаи адаб ва фарҳанги
и Эҳсони Табарӣ ва Бузург Алавӣ буданд. Танҳо баъди
фоти Содиқ Ҳидоят дар бобати ӯ дар Эрон ва берун аз он мақолаву
амӯҳо пайдо шуданд, ки бештари онҳо ба солгарди вафоти ӯ
апида шуда буд.

Ҳамаи мақолаву гузоришот ва маҷмӯаҳои китобҳои алоҳида
р бораи Содиқи Ҳидоят ба рӯзгори шӯрангез ва пурфочиаи шахсии
апора мекунанд. Афтодарӯхӣ ва гоҳо дунёбезории ӯро ба муҳити
ароми замона ва ҳолати вазнини мардуми оддӣ вобаста медонанд.
а хусусият дар осор ва зиндагии шахсии Содиқ Ҳидоят баъди
аҳои зиёд сари қудрат омадани Ризошоҳ ва мардумро фиреб
аи, сохти диктаториро қорӣ намудани ӯ боз равшантар гардид.

Давраи нави рӯҳафтодагӣ барои Содиқ Ҳидоят ин нимаи дуюми
ҳои 40-ум, замони дар Эрон қорӣ ва барқарор гардидани низоми
рбӣ-полисӣ буд. Ин замон иртиқӣ бо роҳбарии Муҳаммад Ризо
ақӣ қувваҳои некандеш ва эҷодкор мубориза оғоз намуданд.

Содиқ Ҳидоят узви ягон ҳизби сиёсӣ набуд, аммо доимо
абдори ақоиди пешқадам ва тараққиҳоҳ буд. Солҳои 40-ум ӯ ба
абирони ҳизби Халқӣ наздикӣ пайдо намуда, ба онҳо ёрмандӣ

намуд. Аммо оқибат ба вазъият ва муҳити илмӣ ӯро ба 40-ум тоб наоварда, соли 1950 ба Фаронса ҳиҷрат карда, пурҷӯшу хурӯши ӯ, ки саршори афкор ва ақони эҷодӣ буд, соли 1951 дар ғарибӣ хотима ёфт.

Аз Содиқ Ҳидоят мероси бои адабӣ ва илмӣ бошад, вале чун нависандаи реалист-воқеанигор дар Эрон на мамлакатро эътироф намудаанд. Фаъолияти эҷодии ӯро ба ду давра намудаанд. Ин давраҳоро муҳаққиқон сифатан фарқуниш инкишофдиҳандаи як анъана анъанавии реалистӣ ҳисобидаанд.

Давраи аввали эҷодиёти ӯ аз соли 1926, аз эҷоди нотамоми «Марг» оғоз ёфта, асарҳои то соли 1941 таърифи ӯро фаро гирифтааст. Эҷоди асарҳои «Зиндабағур», «Духтари Сосонӣ», «Афсона офариниш» (1931), «Асхун» (1933), «Соярӯшан», «Улвияхонум», «Моҳи» (1933), «Кӯр» (1937) ба ҳамин давраи фаъолияти эҷодии Содиқ мансубанд.

Асари «Буфи кӯр»-ро аз ҷиҳати жанр повест на ҳама маънидод менамоянд. То эҷоди ин асар Содиқ Ҳидоят на насри навишта, як навъ барои офаридани асарҳои навиштаи гардида буд.

Тарзе адабиётшинос Х.Асозода навиштааст «Дар асар (романи) «Буфи кӯр» ҳама воқеаву ҳодисаҳо аз ҷониби рӯи мегирад».

Ин рӯи касест, ки барои хонандаи адабиёти форсии эронӣ аз замони машрута ошно аст. Ӯ равшанфикрест, ки ҳамеша ба иҷтимоиро талош дорад ва оқибат дар ин роҳ бо ягон наҷо гирифторм шуда, худро ба ҷанголи марг меандозад» (Адабияти дар садаи ХХ. Душанбе, 1977, сах.181)

Агар дар давраи аввали эҷодиёти ӯ мавзӯҳои иҷтимоӣ ва асосӣ дошта бошанд, дар давраи дуюм мавзӯҳои сиёсӣ ва мақом пайдо менамоянд. Ин давра асарҳои аз соли 1942 то соли 1949 навиштаи адибро фаро мегирад. Дар ин давра Содиқ Ҳидоят ба масоили иҷтимоиву сиёсии ҷомеа тавачҷӯх зоҳир мегардад. Ҳарчанд осори ин давра аз маҳсули давраи аввал тафовутҳои сифатӣ дорад, аммо ҳамеша як мақсад-озодии инсон ва манзалати он дунболагири асарҳои ӯ будаанд. Асарҳои «Велгард» (1942), «Паёми Кафно» (1949), «Қазияи зери бутан» (1943), «Оби зиндагӣ» (1944), «Ҳочӣ-око» (1944), «Валангорӣ» (1944), «Марворӣ» (1948-49) ва дигар асарҳои ӯ маҳсули давраи эҷодиёти Содиқ Ҳидоят буда, дар онҳо мушоҳидаҳои ӯ аз ҷиҳати

он мухталифи худи нависанда хунармандона ба риштаи
вонида шудаанд.

Сандағони осори ӯ нисбат ба навиштаҳои ин «нангу номуси
илбастагӣ доранд ва асарҳояш дар рӯзномаву мачаллаҳо ва
ҳои Ўзбекистон борҳо нашр гардидааст.

Бузург Алавӣ. Мучтабо Бузург Алавӣ-мунаққид, донишманди
адабиёт ва нависандаи номии Эрон буда, 2 феввали соли 1904
рон таваллуд ёфтааст.

Ҳаёти асри XX дар ҳаёти сиёсӣ иҷтимоӣ Эрон
ҳои кулли ба вучуд омаданд. Зиёён ва афроди пешқадами
и сарзамин ба ислоҳоти иҷтимоӣ омода гардида, барои
мудани демократия ва истиклоли миҳани хеш ба по хестанд.
1905-1911 дар натиҷаи инқилоби буржуазӣ-демократӣ аввалин
парламент таъсис дода шуд, ки қонуни асосии Эронро
ард. Ҳарчанд инқилобро шикаст доданд, вале як идда талабу
ҳои мардуми инқилобӣ ҷомаи амал пӯшида, дар натиҷа
и мутлақаи шох маҳдуд гардид.

Мубороти даврӣ ба вучуд омада, ҳизбҳои сиёсӣ ва ҷамъиятҳои
и дар тамоми хоки Эрон ба фаъолият шуруъ карданд. Бар
и афкори маорифпарварии чанде пеш (асри XIX) ба вучуд
ривоҷ гирифт.

Маорифпарварон мекушиданд, ки дар соҳаи илму маориф
и ҷиддие ба амал ояд. Онҳо барои ташкили мактабҳои милли
и (шукли Аврупо), даъвати мутахассисони хориҷа ва ба
ҳои Аврупо фиристонидани толибилмонро ба миён
анд.

Мучтабо Бузург Алавӣ аз зумраи ин ҷавонон буд. Падари ӯ, ки
идаи тичоратии Эрон дар Германия буд, фарзандони худро ба
вар бурда, барои онҳо тамоми шароитро фароҳам овард, то
и баъди таҳсил дар тараққию пешравии Эрон сахм дошта
ид. Ин буд, ки ӯ соли 1922 ба Донишгоҳи Берлин дохил
анд.

Шилосой ба адабиёти Ғарб, махсусан забону адабиёти олмонӣ,
и наздик ба олимону нависандагон, журналистону арбобони
и Эрон: Рашид Ёсимӣ, Саид Муҳаммади Ҷамолзода, Саид
и Тақизода ва дигарон, ки бо мақолаҳои оташини худ барои
и, истиклолият ва табaddулот дар Эрон баромад менамуданд,
и дилу дидаи Бузург Алавӣ нақши муассире гузошта, ба
иризаҳои минбаъда баҳри озодии ватан тайёр мекарданд.

Бузург Алавӣ баъд аз даҳ соли таҳсил ба ҷаҳони ватанаш Эрон баргашта, як муддат дар мактабҳои «Парвариш» ҳамкорӣ кардааст. Чанд сол дар мактабҳои техникий Техрон омӯзгори забони олмонӣ будааст.

Алавӣ соли 1932 дар якҷоягӣ бо Содик Хикмат Масъуди Фарзод ва Мучтабо Минавӣ маҳфили (манзил, кӯй)-ро ташкил ва асос гузоштанд. Маҳфили созмон ба халқ наздик кардани адабиёти миллӣ ва тоза дар он, инчунин офариниши қаҳрамонӣ нав ба баровардани он буд.

Бамаврид аст таъкид кунем, ки дар он солҳо наздари авраи нави ташаккули худро дар ҷустуҷӯи воқеӣ баён ва ифода аз сар мегузаронд. Ин буд, ки ба маҳфили адабии нафтаъсис мекушиданд, ки таваҷҷуби нави худ мардумро аз банди таассубу ҳаёлҳои динӣ раъзамми ин хушбахтию озодии инсон ва маъсалаҳои ки дар ҳаёти онрӯзаи Эрон аз идеалҳои нав маънавиштаҳои эшон, бахусус дар каломӣ бадеъ мунахъ

Аввалин ҳикояҳои Бузург Алавӣ низ дар солҳои рӯхия чоп шудаанд ва соли 1934 маҷмӯи ашвали «Чамадон» аз чоп баромад. «Ҳамин маҷмӯи гувоҳи майдони адабиёт нависандаи нави пуристегидоде қалам ба насри муосири Эрон мавзӯҳои нав, тарзи ишори наверо, ки аз нависандагони аврупоӣ, хусусан аз нави XX-и немис аҳз кардааст, меорад».

Мавзӯи асосии ҳикояҳои ин маҷмӯа, ҷи хеле осори адиб қайд мекунанд, асосан ба ду самт баҷас манфии ҷомеаи онрӯза: сатҳи қабул кардани маданият муқобили тамаъкорӣ ва пулпарастии ашхосе, ки ҳади пулу чиз наздикони хешро қурбони он мекунанд, ра Масалан, дар ҳикояи «Қурбонӣ» Хусрав «аз беадолати ки дар даври бараш рӯй меод, чорас барои ташнагиеро, ки ба хушбахтӣ дошт, ба воситаи маъ Муаллиф ақидаи дар бораи фалсафаи ҳаётии қасоне ба образи дӯст ва ҳамсӯҳбати Хусрав, ки баъзан ҳақиқатро бо вай ба баҳсу мунозира мебароянд, иш кардааст».

Ҷи хеле ки дар фавқ низ ишора рафт ҳикояҳои Алавӣ дар зерӣ таъсири нависандагони немис, махсусан ҳикояҳои Стефан Свейг (нависандаи Австрия) ишори

ҳикояҳои «Сарбози сурбӣ», «Таърихчаи утоқи ман», «Арӯси
заҷид», «Қурбонӣ», «Рақси марг» ва ғайра мушоҳида карда
шудаанд.

Дар соли 1937 онҳое, ки ақидаи марксистиҳо дар Эрон тарғибу
таъкирданд ва ашхоси андешаҳои демократидоштаро бо
Тақии Аронӣ (1902-1940), ки гурӯҳи «Панҷохусенафара»
ро ташкил дод, ба ҳабс гирифтанд, ки дар байни онҳо Бузург Алавӣ низ
ро ҳафт сол аз озодӣ маҳрум карданд.

Маъбусии ҳафтсола ва ранҷу азобҳои он Алавиро аз ҷиҳати
иҷтимоӣ ва ҳаётӣ ба ҷаҳонгароӣ рафтааст. Ин буд, ки иштироки ӯ баъди
баромад дар ҳаёти сиёсӣ ва иҷтимоӣ Эронро боз фаъолтар гардид, ва
дар матбуоти демократӣ, пайдоиши ҷамъияту маҷаллаҳои
маҷорӣро мекард.

Ҷамъияти дар маҳбас будан китобҳои «Варақпораҳои зиндон»
ро ба «Панҷоху се нафар»-ро навишта, соли 1943 интишор намуд, ки аз
ҷиҳати маънавият, пораҳои лирикӣ-фалсафӣ, андешаҳои публисистии
ва ғайраҳо иборат аст.

Муҳтасби китоби «Панҷоху се нафар»-ро асосан публисистикаи
ӯ буданд, тасвирҳои террори соли 1937, андешаҳои фалсафии
ӯ ва бобҳои алоҳидаи онро баромадҳои доктор Тақии Аронӣ ва
ӯ ташкил додааст.

«Варақпораҳои зиндон»-ро аз ҷиҳати мазмуну мӯҳтаво давоми
китоби «Панҷоху се нафар» шуморем, хато нахоҳем кард.
Дар ҳикояҳои ин асар маҳорати такмилёфтаи нависанда, ғояҳои
ӯ ва ҷаҳонбинии пурратару пухтатари Алавиро эҳсос мекунем. Дар
асар ин асар нависанда ҷӯшу хурӯши ҷавонӣ, ҷасорати онҳоро
дар равшанӣ возеҳ ба қалам додааст. Қаҳрамонони ҳикояҳои ӯ акнун
ҷаҳонии маъюсу ноумед набуда, балки дар роҳи истиқлоли ватан
ҷанҷобҳои қодиранд. Махсусан образи Эраҷ хеле хубу барҷаста
тасвир ёфтааст. Эраҷ зоҳиран бачаи дағалу дурушт бошад ҳам, дили
ӯ меҳрубоне дорад. Ӯ аз мусибату фоҷеаҳои ба сари мардум
ӯ вудро қанор гирифта наметавонад. Ин аст, ки ӯ озоиштагӣ ва
ҷаҳонии хешро дар осудагӣ ва оромии саломатии офатзадагон
наметавонад. Ё худ қаҳрамони ҳикояи «Об» Ҷаъфар мекушад, ки ба
ӯ роҳсоз Тохир, ки дар дами марг, аз ташнагӣ ҷон ба Ҷаббор
мефирида, кӯмак расонад. Вале монеаҳои зиёд ба ӯ имкон
надиҳанд, ки обро дар вақташ расонад. «Нависанда ба муҳолифони
ӯ худ ва мавҳуми худ ва бо шахси худаш дар бораи чӣ будани
ӯ бахтис, ки ҳамаи инсонҳо барои расидан ба он сазоворанд, ба
ӯ мебардозад ва бо мантиқи объективии инкишофи ҳодисаҳо исбот

мекунад, ки аз тасаввуроти майдабуржуазӣ дар бораи аҳули
маъноӣ зиндагонии мураффаҳу осуда даст кашидан
Хушбахтӣ дар натиҷаи муборизаи саҳт ба даст дароварда
Ба фикри мо, ин қабил натиҷагирӣ ва истинботҳо аз мураффаҳӣ
асосии Алавл ҳамчун нависанда мебошад».

Гўянд: Мағӯ, Саъдӣ чандон суҳан аз ишқаш!

эпиграфи роман интихоб намудааст, ки бисаббаб нест
кушодани мазмуни роман ин байт чун калид хизмат ме-
Ҷарчанд мавзӯи роман нав нест ва он дар адабиёти ҷаҳон
аст, вале хизмати Бузург Алавӣ дар он аст, ки ӯ аз ақидаи
давраи вазнину сахти Эронро ба таври ҳаққонӣ танаққуш
зиёиёни пешқадам ба қалам овардааст.

Бузург Алаві баробари нависандаи чирадаст будан муносибати мунаққиди адабӣ низ маҳсуб мешавад. Як синсилаи мунаққиди адабии Алаві ба масъалаҳои муҳимми адабиёти муосирӣ ва нақди адабии он бахшида шудааст. Махсусан суҳанронии ӯ дар конференсияи байналхалқӣ дар Эрон (с.1945) ва Тошканда (1957) Маскав (1960) ҷолиб буда, масъалаҳои муҳталифу муҳаббатҳои муосирӣ Эронро фаро гирифтааст. Баробари ин синсилаи мунаққиди адабӣ оид ба эҷодиёти Пушкин, Достоевский, Блок, Эренбург, Хлебников ва дигарон аҳамияти бузурги илмиро дорост. Алаві баробари ин мақолаҳо муаллифи рисолаҳои хеле пурмӯҳтавои «Таърихи инкишофи адабиёти муосирӣ Эрон» (1961) мебошад, ки онро таҳқиқоти беш аз бистсолаи ӯ ба шумор меравад.

Дар эҷодиёти Бузург Алавӣ тарҷумаи бадеӣ низ макоми хосае
ӯ аз солҳои сиюм сар карда, ба тарҷумаи ҳикояҳои
андағони олмониву рус Ҳёте, Свейг, Чехову Горкий ва дигарон
шуда, як силсила ҳикояҳои онҳоро дар саҳифаҳои рӯзномаву
ҷаҳҳои «Дунё», «Сухан», «Паёми навин», «Раҳбар», «Мардум»,
«Моҳонаи мардум», «Кабӯтари сулҳ» ва ғайра чоп намудааст.

Соли 1953 Алавӣ баъд аз муташанниҷ гардидани вазъи сиёсии
ба Олмони Демократӣ ҳиҷрат мекунад. Чун профессори
гоҳи Ҳумболдт аз таърихи адабиёти форс дарс гуфта, дар
ишъи онрӯзаи Эрон ва муҳити сиёсӣ иҷтимоии он ба забони
ӯ якчанд асарҳо навишта, интишор кардааст. Махсусан
ҷаҳҳои «Эрони мубориз» (1955), «Нафти хунин» (1956), «Кишвару
булбул» (1957) мазмуни тезутунди публисистӣ дошта, масоили
ишъи онрӯзаи Эрон-вазъи синфи коргару деҳкон, таърихи ҳизби
и Эрон, аҳволи зидиён ва ғайра мавриди таҳқиқ қарор ёфтааст.

Навиштаҳои Бузург Алавӣ, махсусан мақолаҳои публисистӣ ва
ҷаҳҳои ӯ берун аз кишвари нависанда дар Прага, Варшава,
ишъи Маскав низ гаштаю баргашта чоп шудаанд. Соли 1963
ишъи ҳикояҳои Бузург Алавӣ бо номи «Девори сафед» дар Маскав
ишъи 1972 бо ҳамин ном дар Душанбе чоп шудааст. Инчунин
ишъи новеллаҳои ӯ ба забонҳои арманиву гурҷӣ ва озариву ўзбекӣ
тарҷума шудаанд. Романи «Чашмаҳояш» ба забони ўзбекӣ
ишъи ва нашр шудааст.

Эраҷ Мирзо (1874 -1926). Эраҷ Мирзо ҳамчун шоири
ишъи дар таърихи адабиёти муосири форсӣ мавқеи хосе дорад.
ишъи наслии шоир Эраҷ буда, аз сабаби дар дастгоҳҳои давлатӣ чандин
ишъи карданаши тибқи анъанайи дар Эрон ҷойдошта ба дарёфти
ишъи «Чалолулмамолик» ноил шудааст.

Эраҷ Мирзо дар соли 1874 дар Табрёз таваллуд ёфта, дар ҳамон
ишъи калиму тарбия гирифта, ба камол расидааст. ӯ дар ҷавонӣ баробари
ишъи улуми маъмули ҳамонвақта ҳамчунин забонҳои арабӣ,
ишъи ва франсавиро низ ба таври комил омӯхтааст Гӯё забони русиро
ишъи медонистааст. Эраҷ Мирзо аз авлоди шохони Қочор буд.
ишъи ишъи ишъи ин хонадон аз соли 1796 то соли 1925 дар Эрон
ишъи ӯишъи намудаанд. Бо вучуди аз авлоди шохони ҳукмрон буданаши
ишъи Мирзо дар зиндагӣ бо бисёр душворихои моддӣ ва иқтисодӣ
ишъи қатор будааст. Ин душворихои зиндагиашро ба ёд оварда шоир
ишъи аз шеърҳояш гуфтааст:

Баъди сӣ сол қаламфарсой,

Навқарӣ, «кисабурӣ», муллоӣ.

Гоҳ ҳоким шудану гоҳ дабир,
Гаҳ надими шаҳу гаҳ ёри вазир,
Гирди сардории султон рафтан,
Бале қурбон! Бале қурбон гуфтан
Боз ҳам киссаам аз зар холист,
Киссаам холию ҳиммат олист.

Дар синни 18-солагии Эраҷ падараш Ғуломхусайн Мирзо намуд ва бори гарони таъмини оила бар дӯши шоири ҷавон афтод.

Соли 1892 валиаҳди Эрон Музаффариддин, ки дар 18-солагии менишаст, Эраҷ Мирзоро барои кор ба дарбори худ даъват кард. Шоир дар дарбори валиаҳд то соли 1896 хизмат мекунад ва баъд дар идораҳои давлатӣ асосан дар идороти вобаста ба назорати амал ба кор мебарояд ва то соли 1924 кор мекунад. Дар соли 1924 барои ӯ ислоҳоти молиявӣ, ки «мушовирин»-и Америка гузаронида шуд. Мирзо аз кор «иҳтисор» шуд. Шояд америкониҳо шоирро ба машҳури Эраҷ «Дар бораи мусташорони Амрикоӣ»-ро, ки соҳиби навишта буд, хуб дар хотир доштанд.

Эраҷ барои пайдо кардани пуғли наवे ба маркази маърифат дар ин ҷой ҳам кораш барор намегирад. Вазъи бадан ӯ баъди ин молии шоир боз ҳам бадтар гашта, сабаби шиддат гирифтани бемории ӯ мешавад ва ӯ дар моҳи марти соли 1926 аз дунё мефушад.

Эраҷ Мирзо дар адабиёти муосири форсӣ ҳаҷми ӯро ба ширинкалом, навпардоз ва мутараққӣ шӯҳрат дорад. ӯ дар синни 16 солагӣ ба шеърғӯй шурӯъ намуда, дар жанрҳои маъмулӣ ва классикии форс-тоҷик: ғазал, қасида, китъа, рубоӣ ва мазмун эҷод кардааст. Муҳаққиқон шумораи ашъори Эраҷро дар ҷаҳон ҳазор байт донистаанд. Аз ҷиҳати сабк ва услуб шоир бағоят равшан ва фасеҳ буда, бо санъати баланди шеърӣ шудаанд. Аз ҷиҳати мазмун ва мундариҷа бошад, шеърҳои дорои мазмунҳои муҳимми сиёсӣ, иҷтимоӣ ва ғайра мебошанд. Эраҷ ҳамчун шоири пешқадами замон қўшидааст, ки ашъори худ зиддиятҳои иҷтимоиро инъикос намуда, ба тақозои зиндагӣ ҷавоб гўяд. Ин шоири тараққиҳоҳ душманони ҳаҷр ва парчамбардори озодии занон буд. Дар достони «Орифнома» ва дар ҷандин шеърҳои дигараш Эраҷ наҷмӣ модарро дар зиндагӣ ва ҷамъият бағоят муҳим дониста, менамуд, ки ба занон озодӣ дода шавад, то ки онҳо дар мушкилоти зиндагӣ ва пешрафти ҷомеа фаъолона иштирок пай

Маликушшуаро Баҳор (1886 -1951). Мирзо Муҳаммад Тақии рике аз шоирони барҷастаи муосири Эрон буда, бо ашъори шу баландмазмуни худ, ҷӣ дар Эрон ва ҷӣ берун аз он шӯҳрати пайдо кардааст. Ин адиби номӣ моҳи декабри соли 1886 дар Машҳад таваллуд ёфтааст Падари Баҳор Мирзо Муҳаммад мутахаллис ба Сабури аз шоирони бонуфузи нимаи дуҷоми XIX ва ибтидои асри XX буда, лақаби «Маликушшуарой» аст.

Баҳор нахуст дар назди падараш таълим гирифта, баъдан илми сарфу наҳви форсию араби ва улуми дигарро аз омандони замон Адиби Нишопури, Алихони Даргази ва он омӯхтааст. Ҷӣ тавре, ки муҳаққиқон хотиррасон менамоянд, дар зерӣ таъсири падараш аз синни 9 ва 10-солағӣ ба шеърғӣ намуда, алақай дар синни 15-16 солағӣ дар шоирӣ ном кардааст. Ашъори солҳои аввали эҷодиёти Баҳор аз ғазалу иборат буда, дар тақлиду пайравии шуарои асрҳои X-XII шудаанд. Дар соли 1904 Муҳаммад Козими Сабури вафот шад ва Баҳор барои гирифтани лақаби «Маликушшуарой» мекунад. Вале муҳолифони ӯ истеъдоди баланди шоирӣ наашро инкор карда, талаб мекунанд, ки ин лақаб ба Баҳор иннавад. Аммо ӯ дар мусоҳибаҳои адаби истеъдоди баланди ӯ нишон дода, ба гирифтани лақаби «Маликушшуаро» ноил шад.

Дар солҳои инқилоби Машрутаи 1905-1911 ва баъд аз он Баҳор ҳаёти зиддихалқии дастғоҳи давлати шоҳаншоҳӣ пай бурда, аз робитаи худро меканад ва дар ашъораш минбаъд ғояҳои илустӣ, озодиҳоҳӣ ва сулҳу ороиши башариро тараннум менамояд. Барои ибрази афқору андешаҳои мутараққӣ ва индиш Баҳор дар охири солҳои 20-ум ва аввали солҳои 30-анд маротиба зиндонӣ шудааст. Вале ба тамоми фишору иботи давлати шоҳаншоҳӣ нигоҳ накарда, Баҳор аз баёни сухани ифодаи афқору андешаҳои пешқадам даст нақашид ва то он рӯзҳои зиндагиаш ҳамчун шоири пешқадам барои саодати инатанаш мубориза намуд. Маликушшуаро Баҳор дар моҳи соли 1951 вафот намудааст.

Ҷӣ тавре ки дар боло ишора рафт, Баҳор аз синни хеле ҷӣ ба шеърғӣ шуруъ намудааст. Дар давоми беш аз 50-соли ҳаёти адабиаш ӯ дар жанрҳои маснавӣ, қасида, ғазал, қитъа, рубанд, тарҷебанд, мусаммат, рубой ашъори зиёде эҷод аст.

Қисми зиёди мероси адабии Баҳорро қасидаҳо ташкил медиҳанд. Агар чанде Баҳор дар жанри ғазал намудааст, лекин дар муқоиса бо қасоид ва маснавӣ онҳо камтар аст. Муҳаққиқони адабиёти Маликушшуаро Баҳорро машхуртарин шоири қасоиди форсӣ баъд аз асри XV медонанд. Ӯ дар шароити ин жанри шеърӣ классикӣ мазмуну оҳангҳои нав ворид карда, сурудани қасоид, маснавӣ, ғазал ва дигар жанрҳои шоирони асрҳои IX-XII пайравӣ намуда, барои онҳо кӯшиш кардааст.

Гуфтан лозим аст, ки Маликушшуаро донандагони забардаст ва муҳаққиқи моҳири адабиёти форсӣ тоҷик мебошад. Ӯ дар баробари кори таълифӣ тадқиқ ва баррасии забони форсӣ, адабиёти классикӣ, муносири Эрон, ҳулоса ба таҳқиқи таърихи гузаштаи ҷомеаи исломӣ ва ҳаёти ҳамаҷумлаи ин ҷомеа иқдом намуда, чандин рисолаву асарҳои муҳим навиштааст. Мисли «Сабкшиносӣ ё таърихи татаввури наслҳои ҳамаҷумла» (чилд), «Таърихи аҳзоби сиёсии Эрон», «Таърихи забони форсӣ» ва ғайраро эҷод кардааст. Баҳор ҳамчун масъалаҳои гуногуни забон ва адабиёти форсӣ навиштааст, ки дар ду чилд бо номи «Баҳор ва адабиёти форсӣ» шудаанд.

Робиндронат Такур (1861 - 1941). Нависандаи маъруфи ҷаҳонӣ ва маърифатпарвари бузург. Такур дар давраи мураккаби таърихӣ, замони дар ҷаҳон қарор доштани Ҳиндустон зиндагӣ кардааст. Мамлакати ганҷҳои бебаҳо диққати аҷнабиёнро ба ҷаҳон дар натиҷаи ғасбу ғорат осеб ва хисорати калоне ба ҷаҳон эҷодкорони равшанфикри он дар асарҳои ӯ ба маҷмӯи худшиносии миллӣ ва озод намудани ватанашон аз ҷабди бештар додаанд.

Робиндронат Такур аз зумраи ҳамин эҷодҳои фаъолияти озодипарастӣ ва таълифи асарҳои гуногунмавзӯаш дар адабиёти Ҳиндустон мақом ва ҷой дорад.

Робиндронат Такур 7 майи соли 1861 дар Ҳиндустон дар оилаи ходими ҳаракати озодихоҳӣ ба дунё омадааст. Падари ӯ Дебендранот Такур заминдори калон Дварканот буд, ҳаёти худро маънавии Ҳиндустон сипарӣ намудааст. Аз ҳамин

одӣ ва мубориза барои зиндагии озод барои Робиндронат
аз муҳити хонаводагӣ ошно аст.

Робиндронат Такур дар ибтидо дар Калкутта, баъд дар
нигоҳи шаҳри Лондон таҳсил намудааст. Ба кори эҷодӣ
ӯ мароқ зоҳир намуда, андешаҳои худро аз соли 1875 рӯи
қаламро ба ҷаҳон овардааст. Ӯ солҳои 1878-80 Дар Англия ба омӯзиши адабиёт
ва ҷаҳоншиносӣ машғул гардид.

Маҷмӯаи шеърҳои ӯ «Сурудҳои шомгоҳон» (1883) фарогири
таҷрибаҳои пантеистӣ буда, маҷмӯаҳои «Сурудҳои пагоҳӣ» (1883),
«Ҷаҳонро ва сурудҳо» (1883) ва драмаи «Қасоси табиат» (1884)
ӯро ба комили ҳаётдӯстдорӣ ва зиндадилӣ ро фаро гирифтааст.
Дар асарҳои эҷодӣ ва нигоҳи ӯ ба рӯйдодҳои ҳаёт зина ба зина
ҷаҳоншиносӣ, асарҳои гуногунҷанри ӯ масоили дардноки ҷомеа
ро ба назар гирифтааст. Дар романҳои таърихӣ ӯ «Соҳили
ҳинд» (1882) ва «Роҷаи хирадманд» (1887) бедодгарии ҳокимони
ҳинд маҳкум карда мешавад.

Солҳои 90-ум замони эҷоди ҳикояҳои беҳтарин ва силсилаи
романҳои шоиронаи ӯ ба ҳисоб меравад. Дар ҳамин давра маҷмӯаҳои
«Ҷаҳонро ва сурудҳо» (1895), «Рӯҳи тиллоӣ» (1893), «Ҷамъоварии ҳосил» (1896)
ӯро расидаанд. Замони болоравии ҳаракати милли—озодихоҳӣ, ки
ӯро ба тақсими Бангола дар соли 1905 сар зада буд, Р.Такур чун яке аз
қоҳили ин ҳаракат ашъори зиёди ватанпарастона сароид ва
ӯро ба маҷаллаи сиёсӣ-ҷамъиятии «Бҳандар»-ро нашр намуд.
Дар ин замоне, ки ин ҳаракат аз қолаб баромад, шоир аз онҳо
ҷудо шуда, ба корҳои маърифатӣ машғул гардид. Дар романи
ӯ «Завол», ки солҳои 1907-1910 таълиф гардидааст
ӯ замони асосии он барои тараққиёт ва озодӣ мубориза мебарад.
Робиндронат Такур ҳамаи халқҳои Ҳиндустонро новобаста аз дин ва
ҷаҳонро ба мубориза барои озодӣ даъват менамояд. Ҳамин рӯҳия
ӯро ба драмаи «Интиқом» (1909) боз равшантар зоҳир гардида, ӯро
ба ҳаёте ташвиқ мегардад, ки бояд ба ҳукумати мустамликавӣ
қаршӣ гирифта шаванд ва ҳамаи инро ба ҳамаи инсоният
таълим диҳанд.

Солҳои 1912-1913 Р.Такур ба Бритониёи Кабиру Амрико сафар
намуда, дар мавзӯи фалсафа ва маданияти ҳиндӣ суханронӣҳо
намуда. Обрӯи ҷаҳонии ин адиби ҳинд сол то сол боло рафта,
ӯро ба ҳаёти сиёсӣ овоздиҳид ва асарҳои ӯ диққати доираи васеи
ҷаҳонро ба худ ҷалб месозад. Барои маҷмӯаи шеърҳои
ӯ «Сурудҳои қурбонӣ», ки ҳуди Р.Такур соли 1912 ба забони англисӣ
таълиф намудааст, сазовори мукофоти байналхалқии Нобелӣ
ӯро ба номи ӯ дар тамоми олам машҳур шуд. Инсон ва қисмати

ӯ дар асарҳои Р.Такур мавқеи асосӣ пайдо намудан. Ҷолаби ашъори лирикӣ, гоҳо дар шакли гурӯҳҳои асарҳои калонҳаҷм нисбат ба ин масъала андешида шаванд. Роҳи наҷоти халқи Бангола ва кулли Ҳиндустонро меҷӯяд. Дили ҳассос ва нозуке дорад. Аз ҳамин сабаб аз таъини муборизаи мусаллаҳона гоҳо худдорӣ менамояд. Шеърҳои «Парвози турнаҳо» (1914-16) як наъи истиробӣ инсон, сафари мардум ба Ғарб ва Ҷанги Якуми Ҷаҳон аст.

Солҳои 20-ум Робиндронат Такур ба Аврупо, Амрико сафар мекунад. Натиҷаи Ҷанги Якуми Ҷаҳон, таъсири шахсии ӯ аз Аврупои баъдиҷангӣ ва андешиҳо ба ӯ ба халқҳои инъикоси худро дар асарҳои публицистии шӯриш Китоби у «Миллатгарой» (тарҷумаи русиаш соли 1922) ӯ намудани моҳияти милитаристии шовинизм дар Ғарб ва Шер

Фаъолияти сиёсӣ, шахсият ва осори ба ӯ даъваткунандаи Р.Такур доираҳои ҳукмронии замони тоҷикӣ ва хушомадгӯи дохилиро ба таҳлука андохта буд. Барои ба ҷониби худ кашидан, вазифа муайян намудан ба унвони пешниҳод намудани онҳо қотеона аз ҷониби ин муқарра адолат рад карда шуд. Аз ҷумла, соли 1919 Р.Такур аз ҷанг дар шаҳри Амритсар ташкилнамудаи импералистони ин ҷаҳон омада, ба ноиби шоҳи Ҳиндустон номаи ғазабонуд ба тӯр менависад ва ҷун нишони эътироз аз унвони расмӣ дар ин англис пешниҳоднамуда даст мекашад.

Соли 1930 орзуи деринаи ӯ дидани Иттиҳоди Шӯравӣ амал пӯшид. Дар асараш «Номаҳо дар бораи Россия» (1931) ӯ куҳансол ба дастовардҳои Иттиҳоди Шӯравӣ дар соҳаи сиёсати инсондӯстонаи он баҳои баланд додааст. Р.Такур ба қабилҳои эҷодкорони сермахсул буда, дар ҳаёти эҷодӣ инъикоси ҳикоя, 12 роман, повестҳои зиёд, даҳҳо маҷмӯаи шеърӣ, ӯ мақолаҳои публицистӣ, асарҳои фалсафӣ- динӣ, адабиётшиносӣ китобҳои мактабӣ таълиф намудааст. ӯ аз зумраи эҷодкорони дар ҳамаи зинаҳои умр асар эҷод кардаанд. Аз ҳамин сабаб таълифи асарҳои ӯ аз ибтидо то охири умр як наъи содиқона мемуранд. Эҷодиёти Робиндронат Такур дар таърихи адабии банголий ва шаклгирии реализми танқидӣ наъи ҳақиқӣ бозиддааст. ӯ назми ҳиндиго бо қолабҳои тоза ғанӣ инъикоси жанри ҳикояро бунёд намуд ва доираи жанри романо асоси барои лирикаи сиёсӣ замина тайёр намуд. Таъсири эҷодиёти адабиёти ҳинд хеле пурқувват аст ва шеърӣ мансӯри ӯ

суруди миллии Ҳиндустон гардида буд. Асарҳои Такур ханӯз пеш аз Инқилоб ба забони русӣ тарҷума шуда, диққати мунаққидону хонандагонро ба худ кашидааст.

Инму осори ин адиби номии ҳинд, ки ба забони бангоӣ эҷод шуда, обрӯи ҷаҳонӣ касб намудааст, ба хонандаи тоҷик низ шинос аст. Асарҳои ӯ ба забони тоҷикӣ тарҷума гардида, миёни мардуми хонандагони тоҷик маҳбубият пайдо намудааст. Ин романи машҳури ӯ «Завол» дар тарҷумаи тоҷикиаш ба забони зиёде дорад. Ҳикояҳои «Қозӣ», «Қурбонӣ» ва «Мактуби Ҳасан» хонандагон гардидаанд.

Муҳаммад Иқбол (1877-1938). Муҳаммад Иқбол аз ҷиҳати симоҳои тамаддуни ҷаҳонӣ буда, бо ғояҳои пешқадами ҷаҳонӣ бикри худ дар самои илму адаб ва фарҳанги башарият ҷаҳонро ғолиб дорад.

Дар 9 сентябри соли 1877 (мутобик ба 3-юми зулқайдаи 1294 ҳиҷрӣ) дар шаҳри Сиёлкути музофоти Панҷоб пой ба арсаи вучуд омадааст. Гузаштагони шоир асосан аз бараҳманҳои Кашмири Ҳинд буда, бо амри тақдир ба Сиёлкути Панҷоб омада, исломро қабул кардаанд. Дар бораи бараҳманзода будани худ Иқбол баъди ба забони ҷолиб қардааст:

*Маро бингар, ки дар Ҳиндустон дигар намебинӣ,
Бараҳманзодае рамзошнои Руму Табрез аст.
Танам гиле зи хиёбони ҷаннати Кашмир,
Дил аз ҳарими Ҳиҷозу навози Шероз аст.*

Падари Иқбол бо вучуди ба корҳои савдою тиҷорат шуғл шуда, мухлиси эҷодиёти шоирони мутасаввиф Саноию Шайх Ҳафиз ва дигарон буд. Инчунин ба омӯзиши Қуръону тафсири он, таърихи ҷаҳон ва фикҳу дигар илмҳои динӣ завқи беандозае доштааст. Ин ки Иқболро низ ба омӯзиши Қуръону дигар илмҳои динӣ ба ҷаҳонӣ тарғиб менамуд.

Муҳаммад Иқбол дар синни ҳафтсолагӣ Қуръонро ҳифз намуда, баъд таҳсилро дар мактаби ибтидоӣ ва мадрасаи Сиёлкут давом дидааст. Ташнаи илм будан ва шавқу рағбати зиёд доштани ӯро яке аз дӯстони падари ӯ, донишманди замон Шамсулуламо Мир Ҳасан эҳсос намуда, чанд муддат ба тарбияи шоир ба ӯ гул мешавад. Иқбол аз ӯ забону адабиёти араб, забонҳои форсӣ, туркӣ ва ғайраро меомӯзад. Бо ташвиқу тарғиби Мир Ҳасан ба ӯ доштани шеърҳо ба забони урду ва форсӣ шурӯъ мекунад.

Муҳаммад Иқбол баъд аз хатми мадраса ба коллеҷи техникаи Сиёлкут дохил шуда, онро бо баҳои аъло хатм мекунад. Донишҷӯёне,

ки коллеҷро бо баҳои аъло тамои менамуданд, инти
робита (стипендия)-и дусолаи ҳукумати донишгоҳ
имкон дод, ки минбаъд таҳсилро дар коллеҷи да
1896) давом диҳад.

Ҳангоми таҳсил ӯ бо олимону адибон ва
замонаш шиносой пайдо намуда, бо онҳо дар ҷи
хеле ки муҳаққикони осори шоир ҳаде мезаданд, ин
урду иншонамудаи ӯро яке аз донишмандони заҳед
Доғи Дехлавӣ таҳрир ва ислоҳ намуда, маслиҳатҳо ме

Шиносоии Иқболро бо профессори донишкани
Лоҳур Томас Арнолд (шарқшиноси маъруфи англис)
намудан бамаврид аст. Зеро бо тарғибу ташви
бевоситаи ӯ Иқбол ба омӯзиши адабиёт ва фалсафа
ҷиддӣ машғул мешавад. Ин буд, ки ӯ соли 1899 дон
Лоҳурро бо медали тилло ба итмом расонида, ӯро
фалсафаро соҳиб шуд. Ва чанд муддат дар коллеҷи
Лоҳур аз фалсафа ва иқтисодиёт дарс гуфта, дар я
илмии худ «Илмулиқтисод» (1903)-ро ба таъ. мерасонад.

Лоҳур дар он замон яке аз марказҳои фарҳанги
маҳсуб шуда, адибону олимони донишмандони ин
омада буданд. Дар маҳфилҳои уламову удабо Иқбол ба
баромад намуда, мавқеъ ва шӯҳрат пайдо намуда буд. Ин
шеърӣ ӯ «Ҳимолой» дар маҷаллаи «Маҳзан» таваҷҷуи
шоир Шайх Абдулқодир, ки сардабири маҷаллаи
хонандагон гардидааст.

Баъд аз ин шеърҳои ӯ пайваستا дар маҷаллаи
нафрати шоирро нисбат ба истибдод, зулму таалли

Иқбол ҳангоми дар донишқадаи олиии Лоҳур кор
таҳқиқи қиёсии фалсафаи Шарқу Ғарб машғул шуда, бо
донишу ҷамъоварии мавод 2 сентябри соли 1905 ба
мекунад. Ӯ дар Англия тавакқуф намуда, дар до
Лондон ва Кембриҷ ба омӯзиши фалсафаю адабиёт
Шиносоии Иқбол бо мустаҳрикони машҳур Э.Броун, Р.
М.Теггерт дар ҳамин давра ба вуқӯъ омад, ки д
навиштааст:

*Хирад афзуд маро дарси ҳақимони
Сина афрӯхт маро сӯҳбати соҳибон*

Шиносоии ҳамаатарафа ба осори мутафаккиронии
Форобӣ, Беруний Ибни Рушд, Шабистарию Носири
дигарон дар ҳамин ҷо ба амал омада, дар асоси маводи

«Таҳаввули илми мовароуттабаи дар Эрон»-ро иншо

1908 ба Олмон омада, бо донишкадаҳои Мюнхен ва Берг шинос мешавад. Дар Мюнхен дар мавзӯи «Таҳаввули мовароуттабаи дар Эрон», ки дар Кембрич навишта буд, докторӣ дифоъ мекунад. Баъд бо хоҳиши устодаш Томас ба Лондон баргашта, аз забону адабиёти араб дар Лондон ба донишҷӯён дарс мегуяд. Чӣ хеле, ки забони осори шоир навиштаанд, «Иқбол баъд аз се соли дар таҳсилу тадқиқ машғул шудан ва аз университети дипломи доктори илми фалсафа ва аз университети Лондон ҳуқуқшиносӣ гирифтанд, моҳи июни соли 1908 ба Лоҳур омад. Ӯро ба вазифаи профессори фалсафа ва забони англисии шарқшиносии давлатии Лоҳур таъин мекунанд. Инчунин Иқболро ба корҳои масъули давлатӣ ҷалб карданд, аммо ӯ бо мақсади таъмини маишати оилааш фақат адвокатии (адвокати) идораи адлияи Лоҳурро қабул кард. Баъди бинобар нисбат ба ӯ муносибати дағалона кардани Робсон амалдори англис аз хизмат даст кашида, вақти худро бештар ба таълим сарф менамояд».

Мавзӯи асосии асарҳои дар ин солҳо эҷоднамудаи Иқбол асосан истиқлолу озодии мардуми Шарқ бахшида шуда, сиёсати империалистдорону кирдорҳои разилонаи онҳо ба зери тозиёнаи саҳти ҷомеаи гарифта шудааст. Инчунин дар шеърҳои Иқбол ба бедор шудани шуури халқҳои Шарқ, ки аз шартҳои муҳими мубориза аст, ҷангӣ ҷиддӣ додааст. Маснавиҳои «Асрори худӣ» (с.1915) ва «Мушкоти беҳудӣ» (с.1917) ба ҳамин масоил бахшида шуда, на танҳо ба ҷангу дидаи мардуми Ҳиндустон ва дигар халқҳои Шарқ, балки ба ҳамаи тарҷумаи онҳо ба англисӣ (мутарҷим Р. Николсон) писандидаи дигар низ гардида, шӯҳрати Иқболро дучанд намуд.

Ба муносибати истиқлолият пайдо намудани Афғонистон Иқбол дар 1922 девони «Паёми Машрик»-ро мураттаб намуда, ба шоҳи Афғонистон бахшид, ки он як навъ ҷавоб ба «Девони Шарқию Ҷанубӣ»-и Ҳёте ҳисоб мешавад. Худи шоир дар муқаддимаи девон ба масъала ишора кардааст:

*Ӯ чаманзоде, чаманпарвардае,
Ман дамидам аз замини мурдае
Ӯ чу булбул дар чаман «фирдавсгӯш»,
Ман ба саҳро чун ҷарас гарми хуруш...*

Девони дигари Иқбол «Забури Аҷам» ном дониш, ситораи интишор ёфтааст. Иқбол тавассути девонҳои «Надми Маҷнун» «Забури Аҷам» на танҳо дар Ҳиндустон, балки дар Эрон, Туркия, Осиёи Марказию Афғонистон низ маҳбубу мақбули ҳаводорони гардид. Сафи дӯстон, ҳаводорон ва пайравони Иқбол соя ва равшанӣ мешуд. Ёро ба конференсияҳои илмиву адабӣ ва ҳатто маҷлисиҳои сиёсӣ бештар даъват менамуданд. Масалан, Ёро соли 1929 «Ассосиатсияи таълимоти мусулмонони Ҳиндустон» барои таълиқи маърузаву баромадҳо ба Мадрас даъват карданд. Иқбол ба донишгоҳу донишқадаҳои Мадрас ва маҳфили анҷуманҳои илмӣ ва масъалаҳои муҳиму мухталиф ва бахсталаби фалсафии барномаи маърузаҳо мекунад. Пас аз он Иқболро ба Майсур Ҳиндустон Ҷанубӣ даъват мекунад. «Ба истиқболи шоири шаҳир ҳиндӣ ва сокинони Ҳиндустони ҷануб, ҳатто сарвазири Майсур Абдуллоҳ Мирзо Исмоил ва дигар арбобони намоёни давлати ба таври Банголур мебароянд. Ба шарафи ӯ дар «Китобхонаи мусулмонӣ» идораи маҳкамаи таълимоти Майсур маҷлисҳои таълиқӣ таъин мекунанд. Иқбол бо даъвати низоми Дакан Осафҷоҳи VII ба шаҳри Ҳайдаробод низ сафар кард. Аҳолии Ҳайдаробод Иқболро ба таълиқи пешвоз гирифт». Махсусан баромад ва маърузаҳои илмӣ ӯ инчунин донишҷӯён, аҳли илму адаби Ҳайдаробод гардид. Мухтавои барномаи гузоришот ва маърузаҳои илмӣ ӯ бо унвони «Таҷдидуи фалсафаи исломӣ» дар шакли китоб пешкаши хонандагон гардид.

Баромад ва маърузаҳои Иқбол дар Лиган умумии мусулмонон дар Оллоҳобод (декабри с. 1930), интирон конференсияи мизи мудаввар (17 сентябр то 1 декабр с. 1931) дар Лондон ва ширкати ӯ чун намоёндаи Ҳиндустон дар маҷлиси байналхалқии мамлакатҳои исломӣ дар Фаластин дар рушди озодиву истиқлолияти Ҳиндустон заминаҳои мушаххас гузоштанд. Махсусан иштирок ва баромади ӯ дар конференсияи оғоии мизи мудаввар (с. 1932) дар Лондон боиси таъкид аст. Зеро ӯ як моҳ пеш аз оғози конференсия ба марказҳои илмӣ Вена, Будапешт ва Берлин ташриф оварда, баъд ба Лондон меояд. Баъди тамоми оғози конференсия Иқбол дар ҷаласаи илмӣ Академияи улуҳи Англия (11 декабри соли 1932) дар бобати вазъияти мусулмонони Ҳиндустон маъруза намуд.

Дар байни солҳои 1932-1935 Иқбол ба якчанд мамлакатҳои дунё монанди Париж, Испания, Афғонистон сафар намуд, онд ба вақти мусулмонони Ҳиндустон ва вазъи сиёсӣ иҷтимоӣ он маърузаҳои пурмуҳтавоаш баромадҳо намуд.

Соли 1934 Иқбол чун яке аз арбобони сиёсиву фарҳангии ҷустон барои иштирок дар ҷашни ҳазораи Абулқосим Фирдавси ҷорӣ аз забону адабиёти араб дарс гуфтан ба Донишгоҳи Ҷорди Англия даъватнома гирифт. Вале аз сабаби бад шудани дипломатияш аз чунин сафарҳо худдорӣ намуд.

Ин шоири фарзона, ватанпарвару мубориз ва инсонӣ комил 21 соли 1938 дар Лоҳур аз олам гузашт. Чӣ хеле ки менависанд, ӯ ҳаёт қабл аз маргаш чунин мисраъҳоро эҷод кардааст:

*Суруди рафта боз ояд, ки н-ояд,
Насиме аз Ҳичоз ояд, ки н-ояд,
Сар омад рӯзгори ин фақире,
Дигар донои роз ояд, ки н-ояд.*

Дар дафни Иқбол зиёда аз ҳафтод ҳазор нафар табақаҳои ҷуни аҳоли иштирок доштанд. Марги ӯ барои тамоми халқи ҷустон талафоти бузург буд. Ин буд, ки дар сӯғвориҳои шоир баъзе байтҳои зиёде гуфта шудааст:

Ҳомид Ҳасани Қодирӣ:

*Бод раҳматҳои ҳақ бар турбаташ,
Омад «ал-мағфур» соли реҳлаташ.
Ё худ шоири дигаре гуфтааст:
Иқбол чун зи дунё вақти саҳар бирафта,
Мурғи саҳар наво зад: «соҳибназар бирафта».*

Робиндронат Такур дар марги Иқбол навиштааст: «Доктор Иқбол бо марги хеш дар адабиёти мо ҷойеро ҳолӣ кардааст, ки ҳаққати он муддати мадиде ҳам шифо нахоҳад ёфт. Имрӯз рутбаи ӯ дар ҷаҳон ба қадре кампоя аст, ки мо дар ҳеҷ сурате ӯро ғаммили талаф додани шоире, ки шеърӣ вай шӯҳрати ҷаҳонгирӣ ба даст наметавонем шуд».

Мероси Адабии Муҳаммад Иқбол. Муҳаммад Иқбол аз худ мероси бузурги илмиву адабие боқӣ гузоштааст, ки аз лиҳози ҷамъу мундариҷа дар таърихи адабиёти ҷӣ Шарқу ҷӣ Ғарб мавқеи ҷамъиммеро дорост.

1. **“Асрори худӣ”**- маснавии фалсафии ба забони форсӣ навиштаи шоир буда, соли 1915 таълиф шудааст. Мӯҳтавои маснавии мазкур ба ҷанбаи ақлӣ, ки дар вучуди инсон мавҷуд аст ва ба таълики вучуду печдарпечҳои зиндагӣ мардона мубориза бурдан бахшида шудааст.

2. **“Румузи беҳудӣ”**- низ маснавии фалсафии ба забони форсӣ навиштаи шоир буда, соли 1916 иншо шудааст. Дар ин маснавӣ

Иқбол асосан ба масъалаҳои иртиботи фарду ҷаҳон андешаҳои фалсафии ҳешро нисбат ба ин масола ба

3. **“Паёми Маширик”** - ин ҷавоб ба «Девони Ҳе

буда, байни солҳои 1918-1922 иншо шудааст. Он рӯбику китба ва дигар навъҳои шеърин дар м иҷтимоӣ, фалсафӣ ва панду ахлоқии Иқболро дар б

4. **“Бонги даро”**- маҷмӯаи ашъори ба забони Иқбол

дар байни солҳои 1902-1924-ро фаро гирифтааст.

5. **“Забури Аҷам”** -ин маҷмӯа аз ҷаҳод қисм аввал

56 ғазалу тарона, қисми дуюм 75 ғазал; қисми «Гулшани рози ҷадид» ва қисми чорум аз маснави иборат аст.

6. **“Қовиднома”** - аз асарҳои муҳимтарини ҳисоб рафта, дар зери таъсири Ҷалолиддини Румӣ ба 32 иншо шудааст

7. **“Мусофир”** -таассуроти сафарҳои Иқбол махсусан аз шаҳрҳои Кобул, Ғазна ва Қандаҳор аст.

8. **“Боли Ҷабраил”**—ашъори ба забони ур шоирро дар байни солҳои 1924-1935 дар бар карда, суолу ҷавоб байни Иқбол (муриди ҳиндӣ) ва Ҷалоли румӣ) сурат гарифтааст.

9. **“Зарби Калим”** — низ шеърҳои ба забони Иқболро (солҳои 1935-1936) фаро гирифтааст.

10. **“Пас чӣ бояд кард, эй ақвоми Шарк”** 1935 таълиф шуда, аз мучдаи шоир ба давлатҳои тираву тор ба поён расида, онҳо ба хушбахтии м шуд, иборат аст.

11. **«Армуғони Ҳичоз»** —маҷмӯи охиринаи И 1938 ҷоп шудааст. Он аз ду қисм фароҳам омадааст. рубой, дубайтӣ ва китбаҳои форсӣ ва қисми дуюм ҳаҷман хурди ба забони урду эҷодкардан гирифтааст.

Ба қалами Иқбол рисолаҳои «Илмулиқтисод», «Мовароуттабиа дар Эрон», «Таҷаддуди фалсафӣ ва аҳмадизм», инчунин «Мантиқ-ут-тайр», «Китоби пайғамбар», «Мулоҳизаҳои ман дар бораи Қуръон», «назари ман» барин асарҳои нотаом мутааллиқ аст.

Қоризода (1922-1989). Зиё Қоризода аз шоирони маъруфи тоҷон маҳсуб шуда, соли 1922 дар Кобул таваллуд ёфтааст. Ҷангонӣ, шоир, ки марди босаводу бофарҳанг буд, барои таълими худ тамоми шароитҳои мавҷударо фароҳам меоварад, то ки ба ӯ ҳунараманду босавод ба воя расад. Бар замми ин падарӣ, ки Зиё баробари омӯхтани илмҳои замонааш ба аз худ гирифтани шеър ва навохтани асбобҳои мусиқӣ низ балад(шинос) гардид. Қоризода мактаби «Наҷот»-ро бо баҳои хубу аъло ба итмом овард, чанде дар «Анҷумани таърих» ифои вазифа мекунад. Баъд ба ӯ истеъдоди ӯро ба инobat гирифта, намоёндаи матбуоти тоҷикон дар Туркия таъйин мекунад. Қоризода дар Туркия низ ба ӯ мақолаву шеърҳои оташини худ ваҳдати қавмҳои тоҷиконро тараннум кардааст:

Чуни андешаҳои ватандӯстонаву меҳнатпарастии Қоризодаро
«Ҷаҳаф ё муро», «Ҷаҳафи милли», «Наргиси бедор»,
«Чарх» ва ғайра эҳсос намудан мумкин аст. Ӯ дар радиои
«Нависандагони равшанфикр ба монанди Маҳмуди Тарзӣ,
«Мӯстағӣ», Абдулҳодӣ Довӣ, Исмоили Сиёҳ, Орифи
«Дигар суҳанварони афгон дар рушду нумӯ ва ба роҳҳои
«Ҷаҳаф» ва раҳсипор намудани адабиёти миллии худ
«Ҷаҳаф» беандозае кардааст.

Мероси адабии Зиё Қоризода хеле бой ва рангин буда
ишҳои ашъори ӯ «Найнавоз» (1949), «Паёми бохабар ва забони
» (1958), «Ашъори нав» (1958), «Ҳадаф» (1959), «Озодагон»
), «Мунтахаби ашъор» (1964) ва ғайра аз шӯҳрат ва эътибори ӯ
ки кишвар шаҳодат медиҳад.

нафъи мардум равона кардани каломи бадеи ин аст
ёфтааст.

Зиё Қоризода низ чун фарзанди ин Мухаммад (1000)
дар ашъори худ ба масъалаи озодиву истиқлол, инсон
тараннуми зиндагии халқи заҳматкаш, ғаму шодӣ, кӯш
ранчу азоб, ишқ, умуман ҷаҳони ботинии инсон
додааст, зеро:

Нағма кун, нола бикаш, сел шавад
Сар ба каф, шӯр ба дил, дила ба д
Ин сухан дар варақи дора навишт
Ки манех фурсати имрӯз ба фаро

Тсуй Юан (340-278 то милод). Чиниҳо соҳиб
ва тамаддуни дерина мебошанд. Дар қатори соҳаҳои
адабиёт ва назми классикии он собиқаи зиёди та
намунаи барҷастаи маданияти ҷаҳонӣ аст.

Дар Чин назм аз давраҳои қадим чун як руқия ин
манзалат пайдо кардааст. Миёни мероси зиёди бо
унвони китобиҳои классикӣ ёд мешаванд ва мактаби
гирифтаанд, як китоби шоирона, ки «Шисин» «Кит
ном дорад, миёни чиниён мақоми ҷудогона дорад. Д
сурудҳои халқӣ ва эҷодӣ ба расму оини мардуми Чин
давраҳои гуногун асрҳои XII- VII то милод пайдо шуда
гардидааст.

«Китоби сурудҳо» дорои қимати баланди бадеи ва
он таърихшиногон далелҳои арзишмандеро онд ба
чиниён пайдо намудаанд. Мо ба он одат кардаем, ки
мо дар қолаби назми эпикӣ маълумот диҳад. Аммо
маданияти гузаштаи чиниён ин меъёр дуруст на
гузаштаи онҳо дар шакли назми лирикӣ боқӣ мондааст.

Дар маҷмӯаи (сурудҳои лирикӣ) «Китоби сурудҳо»
зиндагипарастӣ, расму оин, меҳру муҳаббат, ғаму андӯш
барин эҳсосоти инсонӣ таҷассум ёфтаанд. Душман
эътирофи муҳаббати дӯстдораш, зан муштоқи дидори
чанг рафта, модар ба ёди фарзанд гиря мекунад, ҷанг
орзуи бозгашт ба ватан ва ғайра, сужети сурудҳои
китобро ташкил додаанд. Сурудҳои ин асар на танҳо ба
ифтиҳох медиҳанд, балки дар давраҳои баъдина зиндаг
адабиёту ҳаёти ин халқ таъсир мерасонанд. Ҳарчанд таби
кӯҳнашудаву бе шарҳ фаҳмида намешавад, то ҳол ки

боқӣ мондаву ба адабиёти давраҳои нави чинӣ ворид
Гуаштаи таърих ному нишони ғўяндагони ин сурудхоро
худо бурдааст ва ин сурудҳо чун офаридаи халқ эътироф
шанд.

Хустиш шоири маъруфи чинӣ, ки ному насабаш боқӣ
аст, ба асрҳои IV-III то милод тааллуқ дорад. Он замон дар
Чу дар қисмати ҷанубии Чини имрӯза шоири маъруф
Юан (340-278 то милод) зиндагӣ кардааст. Тсуй Юан ҳаёти
асро аз сар гузаронидааст. Ӯ чун шахси амалдор барои
тағии хонигарии Чу кӯшиш намуда, хостааст миёни
қриҳо сулҳу оштии барқарор намояд. Вале ин амали шоир боиси
борхостани дарбориёни дигаре гардид, ки танҳо дар фикри
тағии худ буданд. Аз ҷониби ҳамин доираи худҳоҳи дарборӣ
аз ӯ ғўхмат аз мамлакат ронданд. Аз ҳамин сабаб дар ашъори ӯ
қриҳои андӯху ёд аз ватан зиёд садо медиҳанд.

*Ман нигоҳи худро медӯзам
Ба Шарқу ҳам ба Ғарб.
Вале кай ман хоҳам тавонист
Ба манзили худ дубора баргардам.
Паррандагон низ бозгарданд
Ба манзили худ дубора.
Ва рӯбоҳ низ ҷон диҳад
Сар ниҳода ба домани теппа.
Чун гунаҳкори бегуноҳ
Овораам дар дунё.
На шабу ва на рӯз
Насозам фаромӯш инро.*

(тарҷумаи таҳтуллафз)

Тсуй Юан аз рӯи гуфтаи таърихшиноси қадими Чин Сима Тсян
ғалибаи ҳақиқат умедашро канда, ба расми эътироз худро бо оби
Мило партофтаву ҳалок гардидааст. Халқи Чин то ҳол хотираи
зинда медоранд ва ҳар сол рӯзи панҷуми моҳи панҷум дар
қриҳои Чин мусобиқаи киштиронӣ ташкил мекунанд. То имрӯз
ӯ панҷ асари Тсуй Юан маълум аст ва дар тамоми онҳо андеша
пооромӣ нисбат ба ҳаёти инсон дар рӯи замин, шикояти талх оид
ба ҳаёти шахси аз Ватан рондашуда ва дар ҷустуҷӯи некиву ҳақиқат
ҷассум ёфтаанд. Дар ашъори ӯ аҳамияти комил ба инсон дода
шавад, қувваҳои ғайризаминӣ ба ошӯб меоянд ва табиати
иҷратангези кишвараш тасвир мегардад. Дар асари калонтаринаш
қриҳои «Лиса», ки маънои «Ғуссаи бадарғашуда»-ро дорад, тамоми

ҳаёти худро тасвир намудааст. Ў ба он умед бастааст, ки аз ҷиҳати замин ҳақиқатро наёбад, лоақал дар само меёбад. Тасвир ба ҳаёти гузаронидааш ва ҳам бо ашъораш садоқаташро инсони ба ҳаёти нигоҳ доштааст. Ў монанд ба ҳамон ҷанговароне аст, ки дар ҳаёти тасвир шудаанд. Яъне қаҳрамонони ӯ, аз ҷумла қаҳрамонони «Марг барои Ватан» бо мурдани худ бар марг галаба мекунад.

Ашъори Тсую Юан аз бисёр пахлӯҳо ба сурудҳои «Сурудҳои сурудҳо» наздикӣ ва умумият дошта, пайравони ӯ ба ҳаёти намудааст. Офаридаҳои Тсую Юан ва пайравони ӯ ба ҳаёти «Ашъори Чу» ёд мешаванд.

Нозим Ҳикмат (1902—1963). Шоир, нависанда, ҷангӣ, намоёни ҷамъияти ва асосгузори назми инқилобии Туркия. Нозим Ҳикмат аз худ зиндагиномаи ибратомӯз ва мероси ғанику пурмаҳсул боқӣ гузоштааст.

Нозим Ҳикмат 20 январи соли 1902 дар онлаи ашъорӣ тасвир ёфта, ҳанӯз аз наврасӣ бо воқеаву ҳодисаҳои пуртӯфони ҳаёти ӯ бо ошно шуд ва тадриҷан яке аз муборизони аслии роҳи озодӣ тасвир Фаъолияти эҷодӣ ва сиёсии Н.Ҳикмат мусонӣ ҷараён гирифтааст. Соли 1917 маҳсули қалами ӯ нашр гардид ва таърифи ин ашъор Фаъоли ҳаракати озодихоҳии миллии Туркия дар солҳои 1918-1919 буд. Дар авҷи қамоли эҷодӣ, соли 1920 аз ватанаш Ниспетли забтгардида ба шаҳри Анатолия омад, ки ин ҷо ҷанги озодихоҳӣ дар авҷ буд. Н.Ҳикмат, ки зери таъсири ҷанг ва Истамбулу Анатолия таҷриба андӯхтаву роҳи ҳаёташро муайян буд, бори аввал соли 1921 ба мамлакати Шӯравӣ омад ва дар Университети Коммунистии меҳнаткашонии Шарқ таҳсил кард. Дар бардошт ва натиҷагирии амиқ ва бо ғиятиҳои ватанӣ ӯ озодипарастӣ соли 1924 ба мамлакати худаш Туркия баромад. Ҳамаи сафи ҳизби коммунистии Туркия ворид гардид. Чанд муддат ба ҳаёти эҷодӣ машғул шуда, ба рӯзномаву маҷаллаҳои инқилобӣ таълиф намуд. Соли 1927 бо сабаби авҷ гирифтани таъкибот ба ӯ ба Ниспетли Шӯравӣ омад.

Маҷмӯаи нахустини ашъораш бо номи «Таронаи ғунаҳдорон офтоб» соли 1928 дар Боку нашр гардид.

Шоири озодихоҳ соли 1928 боз ба Туркия баромад ва маҷмӯаи ашъораш «835 сатр» (1929), «Вара» (1930), «Шоир овозгӯшкарда» (1931)-ро нашр намуд, ки дар онҳо ғояҳои империализмро фош намуда, халқи Туркияро ба мубориза ҷалб менамояд. Ҳамин рӯҳия дар достони «Ҷоқонда ва Си-Н-у» (1931) ва романи манзуми «Барои ҷӣ Бенерҷӣ худро халок сохт» (1934) ӯ

ашиатар ва часуруна садо медиҳад. Эҷодиёти Н.Ҳикмат инқилбӣ буда, дар ҳама қолаб мақсади асосӣ-озодӣ ва истиқлол ба муҳим дорад.

Дар намоишномаҳои «Косахонаи сар» (1932), «Хонаи марҳум» (1933), «Одами фаромӯшшуда» (1937) ва дигар асарҳои тақдирӣ (инсон) бо тамоми фоҷиаҳои дар ҷамъияти сармоядорӣ ба ҷаҳт ёфтааст. Нигоҳи ҳақпарастона ба равиши ҳаёт, мушоҳида ва ҳаёти мамлакатҳои гуногун Н.Ҳикматро ба як муборизаи бебоқ ва барои ҷамъияти сармоядорӣ Туркия хавфнок таъин сохт.

Баъди нашри маҷмӯаи шеърҳои «Телеграмми шабомада» (1934), ки дар он мардуми Туркияро ба мубориза даъват менамуд, ба ӯ панҷсола маҳкум гардида, баъди 1 сол пас аз афви умумӣ озод шуд.

Н.Ҳикмат ба хубӣ дарк намуд, ки бар замми фоҷиаҳои дохилии ӯ, фашизми қувватгирӣ фаъолияти немис низ дар мамлакати ӯ ба ҷадрон пайдо намуда, дастгирӣ меёбад. Дар маҷмӯаи «Симоҳ» (1934), достони «Мактубҳо ба Таранта Бабу» (1935) ва асари сиёсии «Фашизми немис ва назарияи наҷод» (1936) маҳз ба ҷадрони дар Туркия будаи фашизмро фош ва маҳкум месозад. Ҳамин ошкорӣ чунин ақоид ва эҷоди асарҳои «Достон дар бораи Бадруддини Шимавӣ», «Ифтихори миллий», тарҷумаи асари Бораи ифтихори миллии великорусҳо» боиси он гардид, ки ӯ ба мубориза соли 1938 ба муддати 28 сол ба ҳаёс маҳкум шуд. Эпопеяи «Манзараҳои ҳаёти инсон», маҷмӯаи шеърҳои «Мактубҳо аз зиндон», намоишномаҳои «Афсонаи ишқ» ва «Юсуф ва Ҷузыф» дар маҳбас навишта шудаанд. Муаллифро баъди 12 соли ҳаёс будан, соли 1950 ҳукумати Туркия зери фишори афкори ҷамъиятии ҷаҳон аз ҳаёс озод намуд.

Н.Ҳикмат соли 1951 боз сӯи ватани дуомаш Иттиҳоди Шӯравӣ рафт ва то нафаси воқасин ба кори пурмаҳсули эҷодӣ пардохт.

Дар ин давра ӯ намоишномаҳои «Ҳикояҳо доир ба Туркия» (1952), «Шаҳси аҷиб» (1953) ва «Оё Иван Иванович вучуд дошт?» (1956)-ро навишт, ки ба забонҳои гуногун тарҷума гардида, дар ҷаҳон чандин мамлакатҳо намоиш дода шудаанд. Таъсири Н.Ҳикмат дар ҷараёни инкишофи адабиёти Туркия зиёд буда, бо ӯ як равиши томи адабӣ алоқаманд аст.

Хонандагони тоҷик ба ном ва асару амали шоири муборизи Н.Ҳикмат собиқаи деринаи ошноӣ дошта, ашъори ӯро ба ҳаёти модаринашон хондаву қазоват мекунаанд. Романи «Шаби

футбол», ки соли 1978 нашр гардидааст, як навъ куллаи баланди
ӯ буда, ба зудӣ дар Туркия ва мамлакатҳои дигар шӯҳрат пайдо
шуд. Маҳорати эҷодии Азиз Несин дар жанрҳои гуногун зоҳир
мешавад. Таълифи маҷмӯаи «Пиесаҳо» (1985) аз қобилияти
драматургии ӯ шаҳодат диҳад, маҷмӯаи шеърҳои «Азизнома» гувоҳи
қавмати шоирии ӯ мебошад.

Филлологияти драматургии ӯ баъдан ривоч ёфта, пиесаҳои «Як
нахбанд оид ба падар», «Қадам партиа ғолиб меояд», «Дар мамлакате»
гардидаанд, ки аз мавзӯҳои дардноки замони нависанда маҳсуб
мешаванд. Азиз Несин хангоми дар қайди ҳаёт будан, чун ҳаҷвнигори
иштироф гардида, асарҳои ҳаҷвияш ба забонҳои гуногун тарҷума
шудаанд. Ӯ дар Озмуни умумиҷаҳонии ҳаҷвнигорон, ки дар Италия барпо
шуда буд, ду бор ба ғирифтани мукофоти «Шоҳаи нахл» (1956,-1957)
бархӯрд. Гардид. Ҳамчунин барои ҳикояҳои «Базми деғшинонӣ», «Фил
и ҳаҷв», «Қарзи ватандӯстӣ» ва «Вай бояд бимонад» (солҳои 1952,-
1959) ба мукофотҳои «Хорпуштаки тилло» ва «Крокодил»
лояқатсоз гардидааст.

Хонандагони тоҷик низ ба асарҳои Азиз Несин рағбат доранд ва
онро ӯ дар рӯзномаву маҷаллаҳои тоҷикӣ ба таърифи расидаанд.
Ҳамчунин ду маҷмӯаи ӯ «Фонус» (1963) ва «Мактубҳо аз он дунё»
(1971) ба забони тоҷикӣ нашр гардидааст. Худи ӯ соли 1978 ба
Тоҷикистон омада, дар таҷлили чашни 100 -солагии Садриддин Айнии
шарофат ва суҳанронӣ намудааст. Баъдан низ асарҳои Азиз Несин аз
ҷониби адибони тоҷик тарҷума гардида, ба воситаи рӯзномаву
маҷаллаҳо дастраси хонандагон гардидааст.

Ҳикояи «Тарзан» аз дилошӯбтарин асарҳои ин нависандаи турк
ки мавзӯи он аз рӯзгори муқаррарии наврасон интиҳоб шудааст.

Чуброн Халил (1883 -1931). Чуброн Халил Чуброн яке аз
нависандагони овозадори араб буда, соли 1883 дар деҳаи Башарраи
Сириё ба дунё омадааст. Соли 1885 оилаи Чуброн дар ҷустуҷӯи қути
яамут аввал ба Париж (Франса) баъд ба шаҳри Бостони Иёлоти
Амрико ҳиҷрат мекунад.

Туфулият ва наврасии Чуброн бо азобу машаққат ва
қарумиятҳои зиёде гузаштааст. Бо вучуди ин, ӯ барои кӯмак
иқтисодӣ ба оила ва соҳиби маълумот шудан аз қариб ҳамаи ҷиҳатҳои
маданият ва ҳамаи ҷиҳатҳои ҳаёт омӯхтааст. Ин буд, ки ӯ тавассути кӯшишу ғайрат соҳиби хату савод ва
маълумот гардида, дар ибтидо касби суратгирӣ пешаи худ қарор
диҳад.

Пас аз чанд муддате, баъди саёҳати марказҳои тамаддуни ҷаҳонӣ
дар Рим, Лондон, Париж, Брюссел ва ғайра аз ҳайкалтаҷрош ва расоми
драматургии фаронсавӣ Огюст Роден (1840-1917) нозуқиҳои ин касбро аз

худ мекунад. Баробари пайдо кардани малакаю маҳорат ба аз кардани нозукиҳои ин касб ӯ ба омӯзиши асарҳои шоир ва раҷаҳои номии англис Уилям Блейк (1757-1827), ки дар доираҳои адабиёту санъати Фаронса хеле машҳур ва таъсири амиқи дониш, шуда, баҳраҳо бардоштааст. Чунин иштиёку рағбат ба таълим ва адабиёт будани Чубронро устодаш Роден эҳсос намуда, ӯро ба «...чаҳон аз ин лубнонии хушқариҳа Уилям Блейки садан тир ва чизҳоро чашмдор аст».

Ибтидои фаъолияти илмиву адабӣ ва кории Чуброн аз раҷаҳои оғоз ёфтааст. Вале ӯ дар ҷодаи суратгарӣ ва рассомӣ қомеъ шуда, баъди фурсате аз ин кор даст мекашад.

Баробари омӯзиши пайваста, худ низ ба навиштани очерк, новелла ва таронаву асарҳои мансур машғул мешавад. Навиштани Чуброн дар байни зиёиён, донишҷӯён ва хулоса миёни мардуми маҳбубияти зиёд ва шӯҳрат пайдо мекунад.

Мусибатҳои пай дар пай, вафоти хоҳар ва баъд модару баҷави ӯро ба ғушанишинию азобҳои рӯҳӣ гирифтور намуд. Дар ҷаҳон лаҳзаҳои риккатовару танҳои ҳамоно адабиёт ва фалсафа ҳамроҳи ҳамнафаси Чуброн гардид. Ӯ дар ин айём ба омӯзиши фалсафаи Фридрих Нисше (1844-1900), ки бо сабки хосу шёрияти ғайбӣ ба ақлу идроки Чубронро рабуда буд, машғул шуда, дар нафарони ӯ иншои таронаҳои фалсафӣ машғул мешавад.

Чуброн Халил соли 1920 бо ҳамроҳии дӯстонаш Раҷаб Абдуллоҳ, Михаил Нуайме, Насиб Ариза, Абдулмасеҳи Ҳаҷҷод ва иншои ташкилоти «Ар-робитату-л-каламия»-ро ташкил мекунад, ки роҳбарии сарвариини онро ба зиммаи Чуброн гузоштанд. Ин ташкилоти адабии сарташаккул ва эҳёи ҷараёни нав дар адабиёти араб мактаби адабии суриёвию амрикоӣ, ки намоёндагони он аз маданияти бегонагонии иншо ба маданияти араб бисёртар истифода кардаанд, хизматҳои шоиста ба ҷой овардаанд. Марому мақсади эшон дар асарҳоиаш ғайба намудани андешаҳои бикр, ҳаёлотҳои рангину суханҳои хушоҳанг буда, ғайба ватанҳои, истиқлол, нафрат ба ҷабру зулм ва ҷангу зӯронарӣ марму онҳо буд.

Ранҷу азобҳои давраи наврасиву ҷавонӣ ва машаққатҳои шӯриш зиндагӣ ӯро ба касалии сил гирифтور намуда буд. Чуброн соли 1931 дар айни авҷи камолоти эҷодӣ аз бемории сил вафот мекунад.

Мероси адабӣ. Чуброн Халил чун сарояндаи шёри мансур, ғайба таронаҳо ба забонҳои арабиву англисӣ асарҳои эҷодӣ намунаи Китобҳои ӯ «Арӯсҳои марғзор», «Ошӯбгарон», «Девона», «Ашӯб табассуме», «Арвоҳи осӣ», «Болҳои шикаста», «Дӯронҳои «Пайғамбар», «Рег ва кафк», «Пешрав», «Ҳайрат ва мӯъҷиза», «Пеш

одам», «Мусий» ва ғайра дар таърихи адабиёту фарҳанги араб
у мавқеи муҳимме дошта, ба забонҳои бисёри дунё тарҷума
ст. Ў ба воситаи тарҷумои асарҳояш, махсусан тавассути шеърҳои
аш шӯҳрати ҷаҳонӣ пайдо намуд.

Ҷодидиён Чубронро асосан тарона ташкил медиҳад, ки
дули ин жанри адабиёро дар адабиёти ҷаҳон бе осори ӯ (Чуброн)
қардан душвор аст». «Мӯҳтавои таронаҳои Чубронро асосан
ҳои ҳаёломезона», андуҳу шодӣ, муҳаббат ва нафрат, зебӣ ва
ташкил додааст», — навишта буд, мутарҷими осори Чуброн
Ҷеппинос Фотеҳи Абдуллоҳ.

Агар ба осори Чуброн жарфтар назар андозем, ӯ орзуву омоли
ми заҳматкаш ва аҳли ҳунару меҳнатро тараннум намудааст, ки
касоне мебошанд, ки ҳама ҷо бар атрофиён забардастӣ мекунад
қувор аз ҷодаи ҳақиқат сӯи зебӣ ва камолот роҳ месипаранд».

Чуброн адиби файласуф ва мутафаккири воқеъбин буда, «дар тафсири ҷамъият ва табиат диди хосаи ҷамъиятию эстетикӣ»-ро, дили нозукпарвараи дар оташи ғаму дарди инсон ҷамвораи инсонро аз заволҳои асорати моддӣ маънавий раҳониданро мақад, дар ин роҳ болу пар мезанад ва барои солиқони роҳи озодаи ҷаҳонро меҷӯзад, аммо роҳи дурусти халосиро нишон дода наметавонад. Инсони исёнпешаи безавол, инсони озоди инсондӯст, инсони соҳибхиради покдил,— хуллас инсони комил идеали эстетикӣ будани ӯро мебошад.

«Бо ҳама ихтилоф ва иштибоҳи фикр, навиштааст Фотеҳ
мӯллоҳ рӯҳи бузург ва ҳасратманд, рӯҳи зебоипараст ва ҳаётдӯст,
ишғубгар ва озодихоҳ алайҳи истисмор ва бадбахтӣ, ҳаҷолат ва
ишғовоз баланд мекунад. Ҷавҳари осори Ҷуброн башардӯстист. Ӯ
ни комил ба тантанаи некӣ ва адолат, озодӣ ва саодат дорад».

Осори Ҷуброн аз солҳои ҳафтодум дар рӯзнамаи маҷаллаҳои тоҷикӣ қисм-қисм ҷой гирифтааст. Дар тарҷума ва паҳн намудани шеърҳои мансур таронаҳои Ҷуброн хизмати мунаққид, мутарҷим ва адабиётшиноси тоҷик Фотеҳи Абдуллоҳ бузург аст. Соли 1977 тавассути нашриёти «Ирфон» китоби шеърҳои мансур—таронаҳои Ҷуброн бо номи «Табассум ва ашқ» дар тарҷумаи Фотеҳ Абдуллоҳ дастраси хонандаи тоҷик гардид, ба зудӣ ба ҷои ҷаҳонӣ гирифта шуд.

1. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон демократия давлатини биргаликда барпо этамиз. Тошкент, "Ўзбекистон" НМИУ, 2017. – 29 б.
2. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон ҳаёти таъминлаш юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. "Ўзбекистон" НМИУ, 2017. – 47 б.
3. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажигимизни мард ва оқиллар билан бирга қурамиз. "Ўзбекистон" НМИУ, 2017. – 485 б.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича стратегияси тўғрисида" ги ПФ-4947-сонли Фармони. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатҳои тўплами, 2017 й., 6-сон, 70-модда.
5. Қаюмов О. Чет эл адабиёти. - Тошкент, 1979.
6. Азизов Қ, Қаюмов О. Чет эл адабиёти тарихи. - Тошкент, 1987.
7. Неупокоева И. Ғ. История всемирной литературы. - Москва, 1987.
8. Камаров А. Взаимосвязь литератур народов Средней Азии и Казахстана. - Тошкент, 1987.
9. Артаманов С, Гражданская З. История античной литературы. - Москва, 1972.
10. Артаманов С.Д., и др. История зарубежной литературы XVIII-XIX вв. -Москва, 1989.
11. Зарубежная литература XIX века. -Москва, 1989.
12. Зарубежная литература XX века. -Москва, 2000.
13. История зарубежной литературы: Сред. века, Возрождение. - Москва, 1988.
14. Тронский И.М. История античной литературы. -Москва, 1983.
15. История русской литературы XX века. - Москва, 1970.
16. История литератур народов Средней Азии и Казахстана. - Москва, 1980.
17. История киргизской литературы. - Москва, 1970.
18. Барамидзе А.Г., Гемезардашвили Д.М. Грузинская литература. - Тбилиси, 1968.
19. Камарзода А. Таърихи адабиёти ҷаҳон. (Адабиёти халқҳои шарқӣ). – Самарқанд: СамДУ, 2003
20. Камарзода А. Таърихи адабиёти ҷаҳон. (Китоби 2). – Самарқанд: СамДУ, 2006

21. Камарзода А. Таърихи адабиёти чаҳон. (Китоби 3) – Самарқанд: У, 2007
 22. Аристотель. Поэтика.-Тошкент: 1980.
 23. Афансьев А.Н. Дерево жизни. -Москва, 1982.
 24. Бертельс А.А. Очерки истории арабской литературы нового времени. -Москва, 1983.
 25. Голосовкер Я. Логика мифа. -Москва, 1987.
 26. Долинина А.А. Очерки истории арабской литературы нового времени. - Москва: 1983.
 27. Журакулов У. Худудсиз жилва. - Тошкент, 2006.
 28. Жураев Т. Онг окими. Модерн. - Фарғона, 2009.
 29. История эстетики: Памятники мировой эстетической мысли. В 3-х томах. - Москва, 1964-1970.
 30. Йўлдошев Саъдулла ва бош. Қадимги ва ўрта асрлар Ғарбий Европа адабиёти. - Тошкент, 2003.
 31. Йўлдошев С. ва бош. Янги ва энг Янги давр Ғарбий Европа адабиёти. - Тошкент, 2002.
 32. Конфуцианство в Китае. - Москва, 1982.
 33. Китайская классическая драма (Автор книги: В.Ф.Сорокин). - Москва, 1979.
 34. Культура эпохи Возрождения Сб.статей. - Ленинград, 1986.
 35. Кирквуд К. Ренессанс в Японии. - Москва, 1988.
 36. Комилов Н. Тафаккур карвонари. - Тошкент, 2011.
 37. Мифы древней Индии. - Москва, 1975.
 38. Мелетинский Е.М. Поэтика мифа. - Москва, 1976.
 39. Мифологии древнего мира. - Москва, 1977.
 40. Махмудов М. Ҳайрат ва тафаккур. -Тошкент, 1990
 41. Низамова М.Н., Мамадова Н.Р. Литература Великобритании. - Тошкент, 2007.
 42. Рифтин Б.Л. От мифа к роману. - Москва, 1979.
 43. Сулаймонова Ф. Шарқ ва Ғарб. -Тошкент, 1997.
 44. Куронов Д., Раҳмонов Б. Ғарб адабий-танқидий тафаккури тарихи очерклари. -Тошкент, 2008.
 45. Жаҳон адабиёти муаммолари. Ўқув-услубий маъмул. 2011.-Т., ИМУ. Ўзбек филологияси факультети кутубхонаси.
- Адабиёт иловат:**
46. Айтматов Ч. Дуроҳаи бӯронӣ. - Душанбе, 1985.
 47. Айтматов Ч. Нахустин устод. - Душанбе. 1988.
 48. Айтматов Ч. Эхо мира. - Москва, 1985.

49. Ғамзатов Р. Доғистони ман. - Душанбе, 1984.
50. Думбадзе Н. Ман, бибиам, Иллко ва Ихлоқи. - Душанбе, 1984.
51. Думбадзе Н. Закон вҷности. - Москва, 1986.
52. Дадашзаде А. Певец жизни. - Баку, 1968.
53. Достоевский Ф. М. Ҳикояҳо. - Душанбе, 1973.
54. Лермонтов М. Ю. Осори мунтахаб. - Душанбе, 1981.
55. Мирзо Фатали Охундов, Таълиғи асарҳо. - Тошкент, 1982.
56. Мамед Ариф Дадашзаде, Азербайджанская литература.

1979

57. Муҳаммад Фузулӣ, Асарҳо, икки ҷилдлик. - Тошкент, 1981.
58. Манас, эпоси халқи қирғиз. - Душанбе, 1982.
59. Пушкин А.С. Кохи ёдгор. - Душанбе, 1976.

Сайтҳои интернет:

60. bse39.medtour.info ›podrobno/tadzhikskiy_yazyk...
 61. zivonet.uz/ru/people/abdurauf-fitrati
 62. [aphorisme.ru/about-authors/fitrat/...](http://aphorisme.ru/about-authors/fitrat/)
 63. [images.yandex.ru/Абдурауф Фитрат](http://images.yandex.ru/Абдурауф_Фитрат)
 64. [tg.wikipedia.org/Садриддин Айни](http://tg.wikipedia.org/Садриддин_Айни)
 65. omuzgor.myl.ru/load...tochiki/adabijoti_tochik...pdf...
 66. isbn.tj/books...t...zaboni-adabii-hozirai-tochik.html
 67. Жаҳон адабиёти муаммолари. Ўқув-услубӣ маҷмуа. 2011 - 1
- Ўзбек филологияси факультети кутубхонаси. www.ziyo-net.uz
68. [http: http://en.wikipedia.org/wiki/Structuralism](http://en.wikipedia.org/wiki/Structuralism)
 69. www.literature.uz
 70. www.ziyo-net.uz
 71. [http: http://en.wikipedia.org/wiki/Structuralism](http://en.wikipedia.org/wiki/Structuralism)
 72. www.literature.uz

МУНДАРИҶА

Идима	3
и адабиёти ҷаҳон ҳамчун ҷан ва даврабандии он.....	5
Ғи Юнони қадим ва марҳилаҳои инкишофи он.....	11
Юғияи Юнони Қадим.....	14
да”	17
сся”	21
ҳои адабӣ ва масъалаи таснифоти анвои он.....	27
ишофи драма дар Юнони қадим.....	29
.....	31
кл.....	33
иёти юнон дар давраи инқирози ҷамъияти ғуломдорӣ.....	38
инид.....	38
тофан.....	40
иёти давраи Эллини Юнон.....	42
индр.....	42
оимах.....	43
олоний.....	44
раи Римии адабиёти Юнон ва намояндагони он.....	46
арх.....	46
нан.....	47
иёти Рими қадим. Адабиёти Рим дар давраи инқироз.....	49
Макк Плавт.....	52
ретсий.....	54
иёти Рим дар давраи охири Республика ва намояндагони он.....	55
есрион.....	55
ий Сезар.....	55
иёти Рим дар давраи империя ва вакилони ин адабиёт.....	56
ицилий.....	56
ратсий.....	59
идий.....	62
иёти давраи охири империяи Рим.....	64
иска.....	65
дра.....	66
иулей.....	67
иёти асрҳои миёна ва равиҳои асосии он.....	69
намунаҳои осори шифохию мардумии Аврупо дар ин марҳила... ..	71
Суруд дар бораи Роланд”	75

Адабиёти динӣ-клерикалӣ ва мазмуну мундариҷаи ғолиқии он	110
Драмаҳои динӣ-клерикалӣ.....	111
Сурудҳои “Вагантҳо”.....	112
Назми провнسى ва лирикаи трубадурҳо (анвои жанрӣ).....	113
Адабиёти ритсарӣ – баҳодурӣ.....	114
Адабиёти шаҳр дар асрҳои миёна ва анвои жанрӣ.....	115
Фаблио.....	116
Шванк.....	117
Адабиёти давраи Эҳё дар Аврупо ва омилҳои пайдошавӣ он	118
Давраи эҳё дар Италия ва намояндагони ин адабиёт.....	119
Данте Алигери.....	120
Франческо Петрарка.....	121
Жовани Боккаччо.....	122
Давраи Эҳё дар Испания.....	123
Мигель де Сервантес.....	124
Давраи бедории миллӣ дар Нидерландия.....	125
Эразм Роттердамский.....	126
Давраи бедории миллӣ дар Фаронса.....	127
Франсуа Рабле.....	128
Давраи Эҳё дар Англия ва намояндагони ин адабиёт.....	129
Жеффри Чосер.....	130
Томас Мор.....	131
Уилям Шекспир.....	132
Адабиёти Аврупои ғарбӣ дар асри XVII.....	133
Реализм, Классизм ва Барокко ҳамчун ҷараёни адабӣ.....	134
Ҷон Милтон ва фаъолияти эҷодии вай.....	135
Адабиёти Испания дар асри XVII ва ҷараёнҳои адабии он	136
Лопе де Вега.....	137
Педро Калдерон.....	138
Адабиёти немис дар асри XVII ва намояндагони он.....	139
Адабиёти франсуз дар асри XVII ва намояндагони он.....	140
Жан Батист Моллер.....	141
Лафонтен ва Буало.....	142
Адабиёти маорифпарварии Аврупо дар асри XVIII.....	143
Сентементализм ҳамчун ҷараёни адабии муҳими давр.....	144
Адабиёти Англия дар асри XVIII ва намояндагони он.....	145
Даниел Дефо.....	146
Ҷонатан Свифт.....	147

адабиёти маорифпарварии Фаронса	158
Адабиёт ва Волтер.....	158
Дидро.....	161
Жак Руссо.....	164
Адабиёти маорифпарварии Олмон.....	167
Йоханн Волфганг.....	168
Адабиёти Аврупо дар асри XIX ва равияҳои он.....	175
Чарлз Диккенс.....	176
Александр Дюма.....	180
Александр Дюма.....	182
Александр Дюма.....	184
Адабиёти Англия.....	186
Александр Дюма.....	186
Александр Дюма.....	192
Александр Дюма.....	197
Адабиёти Аврупои ғарбӣ дар асри XX ва ҷараёнҳои махсуси	199
Арагон.....	203
Бернард Шоу.....	204
Адабиёт.....	206
Адабиёти Амрико дар асрҳои XIX-XX ва ҷараёнҳои адабии он....	211
Адабиёт ҳамаҷун ҷараёни нави бадеӣ ва равишҳои асосии он.....	214
Адабиёт Твен.....	217
Адабиёт Лондон.....	220
Адабиёт Драйзер.....	222
Адабиёти Америкаи Лотинӣ ва баъзе намоёнҳои он.....	228
Адабиёт Неруда.....	228
Адабиёт Амаду.....	229
Адабиёти Аврупои муосир ва баъзе намоёнҳои он.....	230
Адабиёт Камю.....	230
Адабиёт Хессе.....	232
Адабиёти адабиёти ҷаҳон.....	235
Адабиёт Маҳабҳарата.....	235
Адабиёт "Ал-Амал".....	236
Адабиёт "Ал-Амал".....	237
Адабиёт "Ал-Амал".....	238
Адабиёт "Ал-Амал".....	239
Адабиёт "Ал-Амал".....	240

“Қутадғу билик”.....	398
Адабиёти халқҳои славянӣ.....	399
“Достони полки Игор”.....	400
Адабиёти хаттии рус ва давраҳои таърихии ташиккули он.....	401
Александр Пушкин.....	402
Лев Николаевич Толстой.....	403
Михаил Юрьевич Лермонтов.....	404
Адабиёти украин ва намояндагони он.....	405
Тарас Григориевич Шевченко.....	406
Олес Гончар.....	407
Адабиёти белорус. Янка Купала.....	408
Адабиёти Литвия ва фаолияти эҷодии Эдуардес Межелайсис.....	409
Адабиёти тотар ва фаолияти эҷодии Мусо Чалил.....	410
Адабиёти халқҳои Қарқоз.....	411
Адабиёти Озарбайҷон.....	412
Имомиддини Насимӣ.....	413
Муҳаммад Сулаймон ўғли Фузули.....	414
Мулло Валии Видодӣ.....	415
Мулло Паноҳи Воқиф.....	416
Нотавон.....	417
Мирзо Фатҳалӣ Охундов.....	418
Мирзо Алиқабар Тоҳирзода Собир.....	419
Ҷалил Мамадқулизода.....	420
Адабиёти Гурҷистон ва давраҳои таърихии ташиккули он.....	421
Шота Руставелли.....	422
Ваҳтанги VI.....	423
Саят Нова.....	424
Нодар Думбадзе.....	425
Адабиёти арман ва намояндагони он.....	426
Хачатур Абовян.....	427
Ованес Туманян.....	428
Егише Чарнес.....	429
Наири Зараян.....	430
Сайёди Наво.....	431
Адабиёти Доғистон. Расул Ҳамзатов.....	432
Адабиёти халқҳои Осиёи Миёна.....	433
Адабиёти туркман.....	434
Маҳдумқули.....	435

и Қилич.....	334
Карбобоев.....	336
урод Сарихонов.....	336
иёти қазақ ва намояндагони он.....	338
Қунанбоев.....	339
Валихонов.....	343
Олтинсарин.....	343
Сайфуллин.....	344
ор Аvezов.....	345
Муқанов.....	345
Мусрепов.....	346
Сулаймонов.....	346
иёти кирғиз ва эпоси халқии “Манас”.....	349
гул Сотилганов.....	352
Токумбоев.....	353
бой Сидиқбоев.....	354
из Айтматов.....	354
иёти қароқалпоқ.....	359
мирзо Оймирзоев.....	362
е вакилони адабиёти халқҳои Шарқи хориҷӣ.....	364
иқ Ҳидоят.....	364
рг Алавӣ.....	367
и Мирзо.....	371
ик-уш-шуаро Баҳор.....	373
индронат Такур.....	374
аммад Иқбол.....	377
Қоризода.....	383
и Юан.....	384
им Ҳикмат.....	386
з Несин.....	388
рон Халил.....	389
иёти мавриди истифода.....	392

**СИРОЧИДДИН ХЎҶАҚУЛОВ
НОДИР ҚАЮМОВ**

ТАЪРИХИ АДАБИЁТИ ҚАҶОН

(Китоби дарсӣ барои донишҷӯёни бахшҳои филологии макотиби олии

ISBN – 978-9943-6428-0-5

Қоғози офсет. Андозаи 60x84_{1/16}.
Ќузьи чопии шартӣ 25.0. Адади нашр 15 нусха.
Супориши № 289.

Дар нашриёти-тахрири донишгоҳи давлатий
Самарқанд чоп карда шудааст.
Шаҳри Самарқанд, хиёбони Донишгоҳ, 15.



ISBN 978-9943-6428-0-5



9 789943 642805